

**ALEKSANDER
SOLJENİTSİN**

GULAG TAKIM ADALARI

Son Cilt

**Katorga'nın Dönüşü
Sürgünde
Stalin'den Sonra**

"Soljenitsin, bu anıtsal epik eserin son cildinde tarihî ve insanî, tûyler ürpertici bir bilânço çıkarıyor.

NEBİOĞLU

GULAG
TAKIM
ADALARI

NEBİOĞLU

- 1, 2, 3 — Gulag Takım Adaları, A. Soljenitsin
- 4 — Sovyet Liderlerine Açık Mektup, A. Soljenitsin
- 5 — Saharov'un İsyanları, Andrey D. Saharov
- 6 — K. G. B. (Rus. Gizli Emniyet Teşkilâtının İçyüzü) —
John Barrow
- 7 — Ekseria'nın Anıları — Alan Williams
- 8 — Soljenitsin'in Hayatı — Osman Nebioğlu
- 9 — CIA, (Amerikan Gizli Emniyet Teşkilâtının İçyüzü)
V. Marschetti ve J. D. Marks
- 10 — Kissinger, M. ve B. Kalb

on Cilt

Katorganın Dönüşü
Sürgünde
Stalin'den Sonra

Rusça Aslından Çeviren :
SELİM TAYGAN

3. Cilt, Birinci Bası

★ **Kapak : İbrahim Ersaraç**

★ **Copyright : Aleksander Soljenitsin;**
ONK Copyright Ajansı

★ **Türkiye'de basma ve yayma hakları Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti.'nin-
dir. Kısım veya tamamen, yahut kaynak gösterilerek bile hiçbir
şekilde başkaları tarafından yayınlanamaz. Radyo, TV., film ve her
türü yayın şekli yasak ve kanunun koruyuculuğu altındadır.**

★ **Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti. Matbaasında basılmıştır.**

N. Y. 1056 / 77

Yazar sürgünde iken 1953.

1918 - 1956

Sanatkârca Araştırma Denemesi.

Beşinci Bölüm

Kotorganın Dönüşü

**•Sürgün cezasının çekildiği,
pranganın vurulduğu Sibirya'dan,
Sovyet Sosyalist bir Sibirya yaratsın!•**

Stalin

İçindekiler

Başlıncı Bölüm : Katorganın dönüşü

1 — Sürgünler	11
2 — Devrim Meltemi	40
3 — Zincir, hep zincir	58
4 — Sesimiz niye çıkmıyordu ?	79
5 — Koşuk Kayrak Altında, Gerçek Taş Altında	100
6 — İnanlı Kaçak	126
7 — Beyaz Kedi Yavrusu	155
8 — Moral Gücüne ve Tekniğe Dayalı Kaçışlar	189
9 — Otomatik Silâhlı Oğullarımız	213
10 — Kamp Toprağı Alev Alev Yeniyor	222
11 — Zincirleri Parçalamada İlk Deney	243
12 — Kengir'in Kırk Günü	279

Altıncı Bölüm : SÜRGÜN

327

1 — İlk Özgürlük Yıllarında Sürgün	329
2 — Çiftçi Vebası	345
3 — Sürülmüşler Çoğalıyor	365
4 — Halkların Sürülmesi	382
5 — Süre Sona Erdi	403
6 — Bir Sürgünün Mutluluğu	420
7 — Özgürlükte Tutuklular	443

Yedinci Bölüm : Stalinsiz Geçen Yıllar

469

1 — Geçmişe göz Gezdirirken	471
2 — İdareciler Değişir, Adalar Kalır	484
3 — Yasa Bugün	504
Sonsöz	525
Sonsözden Sonra Diyeceklerim	527

Gönül yüceliğini ortaya sermekle işe başlamak, devrime özgü bir alışkanlıktır. Devrim ayrıca, pek çok şeylerden bir an önce kurtulmak da ister; k ü r e k sözü, bunlar arasındadır. Oysa DOPR düşüğü veya kaypak ITL (1) yanında, k ü r e k (2) kelimesinin çıkardığı tok sese bakın! Hele yargıçlar kürsüsünden kulagınıza yankılandığı zaman, duraksamış giyotinlin sesine benzer. Yargılama size salonunun dışına çıkmaya zaman bırakmadan, son umudunuzu da, bel kemiğinizi de kırar. «Kürek hükümlüsü» deyimini öylesine korkunç ki, öbür tutuklular, aralarında konuşurken, «ah, işte gerçek cellât bunlardır» diye ahkâm keserler! (Korkudan ve umuttan doğma insanların eski huyudur: benzerleri içinde ne kendilerini, ne de durumlarını en kötü olarak görmek isterler; onların üzerinde n u m a r a var, belli ki malın gözü! bizim üzerimizde yok», diye övünürler. Az bekleyin, sizin de olur!)

Stalin eski sözlere bayılır, devletleri yüzyıllarla yaşatanların, onlar olduğunu bilirdi. Ortada proleterce hiç bir gereklik yokken, subay-, «general-», «direktör-», «yüksek» gibi, vakti zamanında aceleyle kaldırılan terimleri yeniden diriltiverdi. Bu arada, Şubat devriminin 26 yıl önce kaldırdığı kürek cezası müessesesini de yeniden yaşattı. Yıl 1943, Stalin, tüm güçlüklerin arkada kaldığını zannediyordu. Halkın Stalingrad'ta elde ettiği zaferin sivil plânda verdiği ilk meyveler Demirvolların askeri idareye devri hakkında çıkarılan hükümetin kararıyla (ki, küçük çocukların ve köylü kadınların askeri mahkemelerde yargılanmasına yol açıyordu), bir gün ara ile 17 Nisanda çıkan, kürek cezasıyla darağacının ihyasına alt kanundu. İşte, eski zamanların yadigarı, faydalı bir müessese daha: uzatılmış ölümü sergilemeye elverişli duruma getiriyordu. Davulun sesi uzaktan hoş gelir. Bun-

(1) Yolagetirme çalışma kampı

(2) Kürek cezasına Rusça «Katorga» derler. Bizim «kadirga»dan gelme söz.

dan sonraki askeri zaferlerin hepsi, küreğe ve sehpaye yeni kadrolar sağlamaktan geri kalmadı. Kadrolar önceleri Koban ve Don yöresinden, sonraları doğu Ukrayna, Kursk, Orel ve Smolensk dolaylarından toplandı. Ordunun hemen peşinden gelen 3 yargıçlı heyetler, yakaladıklarını tez elden ya ölüm sehpasına veya kürek hükümlüsü için yeni kurulan kamplara yolluyorlardı.

Anlaşılan, Vorkuta'nın 17 inci maden ocağında kurulu kamp, kendi türünün ilki idi. (Norilsk ve Cez Kaz Gan'dakiler sonradan organize edildi.) Kamplardan umut edilen amaç, asla gizlenmiyordu: tutuklular yitirilmek isteniyordu. Bu kamplar, açıktan açığa, birer insan kırma makinası olmakla beraber, GULAG'ın geleneği de korunuyordu: ölümü geciktirmek, ölmeden önce hükümlüden yarar sağlamak gerekiyordu.

Tutukluları, Kuzeyde öteden beri yapıla gelen 20x7 metre boyutundaki hafif barakalara tıkarlardı. Bu yapıtların üstü tahta ve talaşla örtülüydü. Barınak, peyke kullanılması halinde 80, yan yana yatılması halinde, 100 kişilikti. Kürek hükümlüsü olduğu zaman bu barakalara 200 kişilik gruplar tıklıyordu.

Fakat bir sıkılaştırma, sıkıştırma asla söz konusu değildi: grubun yarısı içerde iken, öbür yarısı dışarda iş görüyordu.

Çalışanların çevresi köpekli nöbetçilerle sarılıydı, aklına esen onları döver, morallerini yükseltmek için, silâhının namı-lusunu yanlarına çevirirdi. Göreve gidenlerin veya boşaltmama - nöbetçinin keyfine bırakılmış bir işti, çünkü ölenlerin hesabı askerden sorulmazdı. Yürüyüş halinde olan, kürek hükümlüsünden oluşan bir tutuklu grubunu, öbürlerinden ayırmak çok kolaydı: bitik, perişan durumları taa uzaktan göze batıyordu.

Norilsk'm kutup fırtınasına önem vermeden, 12 saatlık mesailerini el yordamıyla kaya taşı kıranlara, bütün bu süre için 1 kez 10 dakikalık ısınma molası verilirdi. İstirahata ayrılan öbür yarım günlük süre ise, olabildiği kadar saçma bir şekilde programlanırdı: bölgeden bölgeye geçirilmek, tabur olmak, üstünü aratmak bu zamanlarda yapılırdı. Oturma bölgesine gelir gelmez, tutuklular hiç bir zaman havalandırılmayan penceresiz barınaklarına tıklır, kapılar kilitlenirdi. Kışın barakanın içinde oluşan ekşimsi, nemli ve pis kokuya, alışık olmayan insan, 2 dakikadan fazlasına dayanamazdı. Bir kürek hükümlüsü için, oturma bölgesi, çalışma bölgesinden beterdı: helâyâ, yemekhaneye veya sıhhiyeye gitme izni hiç bir zaman verilmezdi. Bütün ihtiyaçlarını bir idrar kabı ile yemeğin dağıtıldığı gişe karşılardı. İş-

te, Stalin'in kürek cezası, 1943-44 görünümüyle, hapislerde görülenin en kötüsü ile kamplarda görülen en kötüsünün bileşimi olarak, karşımızda (*)

«Dinlenmeye» ayrılan 12 saat içinde, sabah akşam yoklaması da vardı. Kürek cezasının yoklaması, öbür tutuklunun kimine benzemez: numara, artık bıkmılık getiren soyadı, ad, baba adı, doğum yılı ve yeri, kanun maddesi, hapis süresi, karar veren merci ve özgürlüğe kavuşacağı tarih, dil sürçmeden, günde iki kez söylenmek zorundadır. Tekmili verenin dışında kalan 99 kişiye de, aynı şeyi dinlemek ve kahrolmak düşerdi. Günde iki kere yapılan yemek dağıtımı, dinlenme süresi içindeydi. Aynı gişeden hem yemek dağıtılır, hem boş taslar toplanırdı. Kürek cezası mutfakta çalıştırılmaz, yemek kapları kendisine taşıtırılmazdı. İç hizmetlerde çalıştırılanlar, yalnız hırsız, serseri, çapulcu gibi, adi suçlulardı. Kürek cezasını çekenlere, bunların da çektimediği yoktu! Hem idarecileri memnûn etmek, hem de kendi yaşayışlarını düzeltmek için, serseri takımı siyasilerin son pılıpırtısını yağmalamaya kararlıydılar. Diğer hapis yerlerinde olduğu gibi, burada da, Ellisekizinci madde (1) konusunda NKVD nin ve hırsızların görüşleri birbirini tutuyordu.

Tutuklulara açlık çektirildiği hususunun anlaşılmasında için bordrolara, göz boyayacak nitelikte bile olsa, «maden ocağı zammı» ve «prim yemeği» gibi gülünç laflar eklenirdi. Tutukluya ulaşana kadar 3 yağmalamadan geçen bu gıda maddeleri, isim çağrılarak, aynı gişeden ve fiş karşılığı dağıtılırdı. Bu işin bitiminde, herkesin uykuya dalacağı sırada, bu defa ertesi güne ait fişlerin dağıtımı başlardı. (Oysa öbür tutukluların fiş alışverişi yoktu, bunu muhasebeci yapardı).

Sonuç olarak, koğuştta geçirilen 12 saatin ancak üçte biri uykuya ayrılabilirdi.

Kürek hükümlüsüne, yapılan işe karşılık, elbette hiç bir ücret ödenmezdi. Dışardan paket veya mektup almak hakkı da yoktu. (bulanmış ve afyonlaşmış kafalardan eski ö z z g ü r -

(*) Çehov'un tanıklığına göre, çar zamanı zindancıların threticiliği daha zayıftı. Sahalin'deki Aleksandrovsk hapishanesinde küreğe mahkûm olanlar, bahçeye de, 100 numaraya da, hattâ bir günlüğüne şehre bile çıkabiliyorlardı (koğuşlarda idrar kabı bulundurmak ihtiyacı bile yoktu). Bu duruma göre «kürek» cezasının ös anlamını bile (zincirle peykeye bağlı olarak kürek çekmek eylemi) ve onu doğru uygulayan, yalnız Stalin idi.

(1) Ellisekizinci maddeden hüküm giyenler=siyasî tutuklular.

İlğün son izi kazınmalıydı. Bundan böyle, Kutup gecesi karanlığına bürülü barakada yaşayanların beyninde iş konusu dışında her konu, yok edilecekti).

Bu koşulların etkisinde kalanlar direnme gücünü çabucak erittiklerinden, ölüm fazla beklemezdi.

Vorkuta'nın ilk "alfabe" si, 28 harf, her biri 1 den 1000 numaraya kadar, eder 28.000 kişi, 1 yıl içinde toprağa girdi.

Bir ay içinde olmadığına şaşmak, bize düşer (*)

Norilsk'te, 25 inci kobalt fabrikasına, maden götürmek üzere lokomotif ve boş vagonlar yanaşırken, her şey bir an önce bitsin diye, tutuklular kendilerini trenin altına atarlardı. Aynı kampta iki düzine insan, umutsuzluğa kapılarak, tundraya (bitkisiz bozkır) kaçtı. Peşlerine uçaklar salındı, hepsi yakalanarak kurşuna dizildi, cesetleri teşhir edildi.

Vorkuta'nın 2 sayılı maden ocağında, kürek cezasına çarptırılan kadınlara mahsus bir kamp şubesi bulunuyordu. Kadınların numaraları sırtlarında ve başlarındaki çevrelerde yazılıydı. Onlar bütün yeraltı görevlerine katılır, kimi vakit plân dışında fazla iş çıkarırlardı. (**)

Kulağıma hemşehrilerimin ve çağdaşlarımin sesleri geliyor, diyorlar ki: — Durun Savunduğunuz k i m s e l e r i hiç düşündünüz mü? Onları savunacak cesareti nerede buldunuz? Onlar kamplara yitirmek için konmuştu, hakları buydu— tümü hain, politzay ve bürgermeister (!) Ettiklerini buldular! Aca- ba, onlara acır mısınız? — (Bilindiği gibi bu durumlarda e l e ş - t i r i , edebiyat çerçevesini aşarak m a k a m l a r ın a l a - nına girer). Ya hapsedilmiş kadınlar? — Tümünü Almanlar şilte olarak kullandılar! Kadın hançerelerinden çıkan cevaba kulak veriyorum, kendi kendime düşünüyorum: bizim ka-

---

(*) Çehov'un zamanında Sahalın adasında barındırılan tüm kürek hükümlüsünün sayısı - siz söyleyin, ne kadardı? - topu topuna 5905 kişi. Bu kadarına 5 harf da yeterdi. Bizim Ekibastovdakilerin sayısı da o kadar-dı. Spask çok daha büyüktü. Sahalın'ın yalnız adı korkunçtu, hepsi o kadar, bir kamplık ünite idi. Yalnız Steplag bunun 12 katıdır. Steplag gibi daha 10 kamp vardı. Toplamı kaç "Sahalın" eder? Varın, siz sayın.

(**) Sahalın'da kadınlar için kürek cezası uygulanmazdı (Çehov)

(1) Politray, Almanca polis, Bürgermeister- belediye başkanı demektir. Almanların işgal altındaki topraklarda, kendilerince yerli halktan seçilen kimseler.

dınlar ~~bu~~ kadınlara şilte dediler, durumu büyütmiş olmayayım?

İşin içinden sıyrılmak kolay, zamanın adetlerine uyarak, geçmişimize mal edilen şahsa tapma alışkanlığımız her şeyden sorumlu tutulur, olur biter. Diyelim, kadınların kamplara konuşlarıyla ilgili olagan dışı bir iki olay anlatılır (işte bir tane: kendilerini gönüllü olarak hava kuvvetlerine kaydettiren Komsomol ⁽¹⁾ üyesi 3 genç kız, hafif bombardıman uçaklarıyla uçarken, bombaları hedefe atmaya korkmuşlar, boş tarlaya bırakmışlar. Komutanlarına «görevi yerine getirdik» demiş iseler de, sonradan içlerinden biri, Komsomola karşı videdan acısına karşı gelememezlikten olacak, durumu örgütün organizatörüne ve kendisi gibi bir genç kıza, anlatmış. Haliyle, Özel Kısım, durumu anlamakta geç kalmadı. Kızlar yirmişer yıl kürek cezasına çarptırıldılar). «Stalinin zorbalığı bunca dürüst Sovyet vatandaşının cezalandırılmasına sebep oldu» diye haykırmak da var. Haykırırız, ondan sonra da gücenikliğimiz, zorbalara karşı değil de, bugün uslanmış bulunan komsomol ve komünist partisi üyelerini boş yere suçlandıranlara karşı devam edecektir.

Ne olursa olsun, bu sorunun ayrıntılarına girmeden geçmek, bize asla yakışmayacaktır.

Kadınlardan başlayalım, malûm ya, onlar bugün azat edilmiş durumda. Gerçi eskisine oranla, iki misli çalışmaktan azat edilmediler ama, yine kilise nikâhından, sosyal azımsamanın verdirdiği rahatsızlıktan ve kaynana zulmünden hayırlısıyla kurtuldular. Fakat sorarım sizlerden, kendi vücudlarına ve kişiliklerine sahip olma hakkını kullandıklarında, bunu vatana ihanet saymakla, sâkin onlara kaynananın en âlasını hediye etmiş olmaya mı? Stalin öncesi devrede, tüm Dünya literatürü, aşk'ın milliyet ve sınır tanımadığını, o anlamlarda bağımlı olamayacağını ilân etmemiş mi idi? Yoksa diplomatların ve generallerin öneri ve emirlerine mi bağlı kalacaktı? İşte bu alanda da, biz Stalin'in ölçeğini kullanıyorduk, Yüksek Sovyet Başkanlığının onayı olmadan, birleşemiyorduk. Vücudun vatana aittir.

Düşmanla cenk meydanında değil de, yatakta karşılaştıkları zaman, acaba yaşları neydi? Daha önce bunu düşünelim. Herhalde 25 veya 30 dan yukarı değil. Öyle ise, çocukluk çağından çıkar çıkmaz, terbiyeyi Ekim Devriminden s o n r a , Sovyet okul ve ideolojyasından aldılar! Kendimizin ektiğine mi kıızıyoruz şimdi? Onbeş yıl süreyle vatan denilen nesnenin olmadığını,

(1) Komsomol — Komünist Gençlik Örgütü.

gericilerin uydurması onu olduğunu haykırdık durduk. Kimi kızın kafasında o sözümüz kaldı. Kimisi toplantılarımızın, mitinglerimizin, gösterilerimizin, öpücüksüz sinemalarımızın yavanlığından usandı, kucak kucağa dans edemeyişimizi kınadı. Daha başkaları, Batılı erkeğin centilmence tutum ve davranışlarına yenildi ki, beş yıllık plan uygulayıcısı delikanlılarımıza ve komutanlarımıza bunlar öğretilmemiştir. Kadın milletin daha başka grubunu, ağızlarına koyacak lokma bulamayanlarla, yakınlarından ayrı düşmemek için, başka çare bulamayanlar oluşturuyordu.

Bransk eyaletinin Starodub kentine ben, çekilen düşmanın hemen arkasından geldim ve ora halkından duydum: bir süre önce şehirde garnizon olarak kalan ve şehri bizim partizanlara karşı koruyan birlik, bir Macar birliği imiş. Başka yere gitmesi için emir geldiğinde, istasyon, Macar erlerini geçiren, ağlaşan ve bağrışan kadınlarla dolmuş. Olayı bana anlatan lâtifeci kunduracının sözlerine bakılırsa, kendi kocalarını savaşa uğurlarken, öylesine üzülmemiştir.

Tribunal (Üçlü Yargıç Heyeti) Starodub'a günlerden sonra geldi. İhbarlara kulak vermeden, yapamamıştı herhalde. Kentin sulu gözlü kadınlarından Allah bilir kaçını, Vorkuta'nın 2 sayılı maden ocağına yolladılar.

Vatandaşlarım, çağdaşlarım, siz söyleyin, suçlu kim? Bu kadınlar mı, yoksa, toplum olarak, biz mi? B i z i e r acaba ne idik de, kadınlarımız bizden yüz çevirdiler, işgalcilere döndüler? Bu olaylar, tarihteki yolumuzun seçiminde gösterdiğimiz isticallin, geçmişten ders almayışımızın, geleceği görmemenin cezasıdır. Daha nice yıllar ödeyeceğimize, sayısız ceremelerden biri olsa gerek.

Söz konusu kız kadın takımının çarptırılacağı ceza, olsa olsa kınama cezası olmalıydı, (fakat yine de ifadelere alınacaktı). Haysiyet iğneleyici sözler, nesine yetmezdi. Fakat onlara kürek cezasını vermek, Kutup bölgesindeki ölüm kampına yollamak, neye gerek?

— Ama bunu yapan Stalin idi! Beri ya?

Özür dilerim, değil! Kadınları oraya yollayanlar, orada tutanlar ve son darbeyi indirenler, bugün emekçilerimizin saflarındadırlar. Kurullarda görevleri var; ahlak yönünden bizleri denetliyorlar. Ya biz? Hepimiz? «Alman şiltesi» sözü kulağımıza çalındığında ne yaptık? Onama anlamında başımızı salladık ve hepsi o kadar. Bugün o kadınları suçlamaya devam etmemiz sosyal açıdan, bir tehlikenin belirtisidir. O günlerde, kadınların

k a m p l a r a k a p a t ı l m a s ı olayı bile daha az tehlikeliydi.

— Kadınları geç, diyorlar, içeri tıkılan erkekleri anlat! Onlar suçlu idiler ya! Hem vatana, hem topluma ihanet ettiler!

Bu suçlamadan da sıyrılma yolu yok değil. Baş suçluların, yargıçlarımızı ve sehpalarımızı beklemeden, Batıya kaçtıklarını hatırlatabiliriz (ki, doğrudur). Pek çokları bunu başardılar. Tepeleyici ve uslandırıcı organlarımız ise, önceden tayin edilen suçlu yüzdesini, «kuzuları» yakalayarak, tamamladılar. Bu vadide ihbarların büyük yararı görüldü, şöyle ki: birinin evine Almanlar yerleşti — sevilmesi için bir sebebin olması gerekmez mi? Öbürü kendi arabasıyla Almanlara ot taşımış — düşmanla işbirliği yapma anlamına gelmez mi? (*)

Önemsizleştirmenin yolu burada da açık: cezalandırmadaki aşırılık, ş a h s a t a p m a eğilimimizin hesabına geçirilir, geçmişe aittir denir, durum düzelmiş gösterilir, olur biter.

Fakat bir defa başladıktan sonra, konumuza devam edelim.

Öğretmenlerden ne haber? Paniğe kapılmış orduların kaçarken, okullarıyla, öğrencileriyle bıraktıkları hocalardan ne haber? İçlerinden kimi 1, kimi 2, 3 yıl Alman işgalinde kaldı. Levazımcılar, beyinsiz, generaller yeteneksiz çıktıysa, öğretmenler n'apsın? Çocukları okutmaya devam etsinler mi, etmesinler mi? Ya çocuklar? Onbeşi bir araya gelince onlara çalışma yolu da, çetecilere katılma yolu da açıktı. Fakat daha küçük olanlar? Onlar ne yapacaktı? Yüksek komutanların hatalarını, günahlarını, bir iki yıllığına hayvanlaşarak mı, ödesinler? Okumasınlar mı? Baba şapka vermedi diye, kulaklarımızı donduralım mı?

Danimarka, Norveç, Fransa veya Belçikada bu sorunun benzeri bile ortaya çıkmadı. Akıldan yoksun idarecilerin yaptıkları hatalardan ötürü veya ağır, ezici koşulların zoruyla düşmana terk edilen topraklarda kalan halktan, hayatlarına son vermele-ri istenmiyordu, orada. Okulu da, demiryolu da, kent ve köylerin muhtar idareleri de işler durumdaydı.

Ne var ki, bazı kişilerin (haliyle bizimkilerin) beyinleri, kafataslarında 180 derece dönüktü. Öğretmenlerimize yollanan imzasız mektuplarda «öğretim yasak! Bunun hesabını vereceksiniz», yazılıydı. Demiryolunda görev almak, onlarca, düşmanla işbirliği yapmak anlamını taşıyordu. Muhtar idarelere gelince, orada görev almanın, hainliğin en büyüğüne, duyulmamışına ve eksiksizine katılmanın ta kendisiydi.

(*) Hakkaniyetten ayrılmayalım : 1946 dan sonra bu madde suçluna, kimi zaman 20 yıl zindan yerine, 10 yıl İTL veriliirdi.

Öğrenimini yarıda kesen öğrencinin, büyük bir ihtimalle, devam etmeyeceğini bilmeyen yok. Tüm zamanların ve bütün halkların biricik dâhi strateji uzmanı pot kırıysa, bitkiler yetişmeye devam etsin mi, etmesin mi? Çocuklar okusun mu, okumasınlar mı?

Olumlu çözüm için elbette ödenecek bedel vardır: Palabıyıklı resim okuldan çıkacak, bir ihtimalle, yerini badem bıyıklısı alacak. Noel ağacının kurulması Yılbaşından öncesine alınarak, Noel gecesine rastlatılacak, okul müdürü o gece, ve daha nice geceler imparatorluk tarihiyle ilgili yıldönümlerde, hârikalar hârikası yeni hayat hakkında konuşmalar yapacaktır. Oysa, yaşanan hayat çirkin. Ne çıkar? Önceki yaşayış için de «hârika» denilirdi, ama çirkinliklerle doluydu.

Günaha girilirdi, eskiden çocuklara daha fazla yalan söylenirdi, çünkü durulmaya ve yerleşmeye zaman bulan yalan, eğitim müfettişleri ve metodoloji, uzmanlarının yardımıyla, okul programlarına sokulmuştu. Her derste, konu ister solucan anatomisi isterse dil bilgisinden bağlama edatı olsun, yerli veya yersiz, Allahı yermek, kaçınılmaz koşuldu. İman sahibi olsan bile, Ona yumruğunu göstereceksin. Arkadan, içinde yüzdüğümüz sınırsız hürriyete övgüler yağdıracaksın (kapı çalışını bekleyerek, uykusuz geçirdiğin gecenin sabahında). Turgenev'i yüksek sesle okurken veya işaret değneğiyle haritada Dnepr nehrini gösterirken, devrim öncesi fakirliği lânetlemek, bugünkü bolluğu göklere çıkarmak vardı (oysa, savaştan önce, senin ve çocuklarının gözleri önünde, köylerden nicesi açlıktan yok oldu kentlerde ise, çocuklara karneyle 300 gram ekmek dağıtılıyordu).

Yalanın bu çeşidi, ne hakka, ne çocuk ruhuna, ne de Yüce Varlığa karşı işlenmiş günahtan sayılmazdı.

Kaldı ki şimdi, işgalcilerin dengesini bulmamış idaresinde, daha az yalan söylemek gerekiyordu, üstelik yeni yalanlar, eskinin karşısı olacaktı! Sorun yaratan durum buydu! İşte bunun içindir ki, vatanın sesi ve yeraltı örgütünün kalemi, ana dil, coğrafya, aritmetik ve tabiat bilgisinin okutulmasına karşı çıkıyordu. Ders ücreti olarak 20 yıl kürek cezasını yeterli gördüler.

Hey vatandaşlarım! Uygun bulduysanız, başınızı sallayın! İşte orada, yanlarında gözetici ve çomarlar, kucaklarında idrar kabı, barakaya giren gurup, onlardır; taşıyın onları! Çocuklarınızı okutan bunlardı!

Bu defa hemşehrilerimden bir takım (çoğunlukla bağışıklılık sağlayan genel müdürlük veya bakanlıklarda çalışarak, 45 ya-

şında emekli olanlar, ne kafa, ne kafa!), yumruklarını sıkarak üzerine yürüyorlar, savunduğum kimselerin, işgalciler emrinde çalışan belediye başkanları, polisler, tercümanlar, boku püsürü olduğunu söylüyorlar.

N'apalım, öyle olsun, alçalmaya devam edelim. İnsanları birer kibrit çöpü sayarak, o hesapla, nice ormanları devirenlerdeniz biz. Gün gelecek, sebepleri bizi üzerinde durmaya zorlayacak.

Orkestra ve koro «Asil Gazap...» şarkısına başladı, tüylerimiz diken diken! Bizim tabii, fakat yasaklanmış, alaya alınmış, lanetlenmiş, kös dinlemiş milliyetçiliğimiz bu defa itibarını yeniden ele geçirdi, yasaklardan kurtuldu, yukarıdan teşvik gördü, üstelik k u t l u ilân ediliverdi! Bu durumda bizler, Ruslar, coşmaz da, n'aparsınız? Asil duygularla çarpan kalpler, tabiatın cömert olan mizacımızın yardımıyla, yerli cellâtların marifetlerini unutturarak, bizi, dıştan gelen cellâtlara karşı birleştirmez mi? Birleştirir, haliyle. Ancak sonradan, yaptığımızın doğruluğu ile ilgili içimizdeki kuşkuyu yenmeye, tezcanlılığımıza yanmamaya çalışarak, yapılacak başka bir şey olmadığından, alabildiğine h a i n l e r e yükleniriz. Biz onları kinci, eskiyi unutmayan ve bizden daha kötü biliriz.

Onbir asır önce kurulmuş, düşmanı bol, çok savaşmış bir ülkedir, Rusya. — Pekalâ, halkından çok hain çıkmış mıdır? Obek öbek? — Değil, galiba. Düşmanlar bile, bize, karakterinizde hainlik, kaypaklık, vefasızlık var, diyemediler. Başımızdaki idare, emekçiler sınıfına düşman devlet düzenini temsil ettiği halde, biz böyleydik.

Sonra ne oldu? Sosyal düzenlerinden en âdilinden yararlanan ülke, savaşlardan en hakçası olanına katıldı, halkından on binlerle, yüz binlerle h a i n çıkardı!

Bunlar nereden geldi? Niçin oldu?

Sakin kül altında uyuyan iç savaşın kuru, yeniden alev almış olmasın? Yoksa tam olarak yitirilmemiş «beyaz» ların kıpırdanışları mı? Ne gezer! Daha, önce de belirttiğimiz gibi, dışardaki Beyaz Rusların çoğu, körolası Denikin başta, Hitlerlere karşı Sovyetlerden yana çıktılar. İstediklerini seçebilirlerdi, halbuki. Bizi seçtiler. (*)

Oysa, söz konusu on binler, yüz binler, politsaylar, tepeleyiciler, muhtarlar, tercümanlar — tümü Sovyet vatandaşı safla-

---

(*) 930 - 940 devresini onlar bizimle beraber, kaşıklandı. Uzaktan, Avrupa'dan bakarak, «Rus milletinin yiğitliğine hayran kalmak», ve 12 yıl süren iç genosidi görmemek, işten değildi.

rından çıkma kimseler. İçlerinde, Ekim Devriminden sonra olgunlaşmış gençlerin sayısı az değildi.

Kim bunlar? Hangi sebeplerin zoruyla bu yolu seçtiler?

İçlerindeki büyük çoğunluğu, 1920 - 1940 yılları silindirağında da şansen ezilenler veya ezilen aile ilişkileri oluşturuyordu. Kanalizasyonlarımızın bulanık sellerinde anasını, babasını, yakınınu, sevgilisini kaybedenler. Veya kendilerini sellere kaptırarak, bata çıka ömürlerini kamplarda, sürgünde tüketenler, sonra da yüzeye çıkanlar. Hapishanedeki yakınına öteberi iletmek için, gişe kuyruklarında çile çekenler. Bir başka kategori insan daha vardı, içlerinde: Ulu Kararnameyle kendilerine toprak vaadedenler, iç savaşta o toprak uğruna kanlarını dökenler, sonra da o aziz varlığı, kara toprağı, alamayan köylüler. (Sovyet ordusu subaylarına sayfiye yeri olarak ayrılan, adeta ekber evlât hakkı statüsüyle idare edilen topraklar veya Dünyadan yüksek çitlerle ayrılmış, Moskova dolaylarındaki çiftlikler ayrı konu. Onlar bizim). «Başak tıraşından» yakalananlarla, istedikleri yerde oturmak hakkından yoksun edilenler de vardı bu «hainler» grubu içinde. Sevdiği, öteden beri icra ettiği meslekten menedilenleri de unutmayalım (bağnazlıkla esnafa ateş püskürttüğük, yılarca; bugün bunu unuttuk).

Biz bu insan gruplarını sayarken, öbür vatandaşlarımız, küçükseme ifade eden dudak büküşüyle, «ama bu, kuyruk acısını çekenler, cezaya çarptırılmışlar, zengin köylü çocukları, Sovyet Hükümetine karşı kin besleyenlerdir» deyimlerini kullanırlar.

Biri söyler, öbürü, onama anlamında, başını sallar. Anlaşıldı mı, dersiniz? Halkı ezmek, halk iktidarının doğal hakkı imiş, sanki. Hastalığın ocağı, çıbanın başı, gadre uğramışların kin gütme, öç alma duygularına bağlanıyor.

Ortaya çıkıp da, bağırın yok: müsaade edin! Şeytanı görün! Sizce, bilinci tayin eden, varlık değil midir? Oyle mi, değil mi? İşinize gelirse, evet, değil ise, hayır mı?

Sonra, yüzümüzde üzüntünün gölgesine de yer ayırarak, yapmacık bir tavırla: «evet, bazı hatalar yapılmadı değil» gibilerinden beyanat verme alışkanlığı da var bizde. Gayri şahsi fiilin kösnücül saflığının — y a p ı l m a d ı d e ğ i l — formülünün gerisinde acaba, kimler var? İşçiler, kolhozlardaki köylüler, hamallar mı? P a r t i y a p t ı ! Sorumsuz, değişmez şefler yaptı! — demeye kimsede cesaret yok! İktidarı ellerinde bulunduranlardan başkası yapamazdı ki! Hepsini Stalin'e yükleyelim? Mizah anlayışına sahip olmalıyız. Stalin yaptı, ya sizler, idareci milyonları, sizler r.örelerdeydiniz?

Şu var ki, işlenen hatalar, bizlerin gözünde, kesin kontürünü çabucak kaybetti, belirsiz lekenin halemsi görünümünü kazandı. Akılsızlığın, bağınazlığın ve kötülüğün meyvesi olma durumu da gözümüze görünmez oldu. Bundan böyle yalnız komünistlerin komünistleri tutuklamaları hata olarak kabul edilmekteydi. Onbeş, onyediy milyon rençperin perişan edilmesini, onların, yok edilmek üzere, uzaklara gönderilişini, ana ve babalarını hatırlamak yasasıyla, küçüklerin dört bir yana dağıtılışını, biz yanlış saymıyorduk. Nasıl ki, bu kitabın başında anlattığımız kanalizasyonu ve sellerini hatalı saymıyorsak. Bunun gibi, Hitler ile yapılacak savaş için bizim hazırlıksız olmamız, böbürlenmekteki sahteliğimiz, cephedeki gerilemememiz, arada bir döviz değiştirmek zorunluluğu karşısında kalışımız ve ancak, ve ancak mukaddes Rusyası için savaşan İvan'ın gayretiyle Volga'da Almanları durdurabilmemiz olayı, ne hatadan, ne ayıptan sayılıyordu. Hatta Stalin'in yararlıklarına bir yenisini katıyordu.

İki ay içinde nüfusumuzun üçte bir kadarını düşmana teslim ettik. İçlerinde yarı yarıya yitirilmiş aileler, Alman geliyor korkusuyla kaçan gözeticilerin bıraktığı, sayıları oldukça kabarıklı toplama kamplarından kaçışan tutuklular, Ukrayna ve Baltık yöresi hapishanelerindeki mahpuslar bulunuyorlardı. (58 maddesi hükümlüsünü bizimkiler, giderayak, kurşunluyorlardı).

Güçlü iken, biz bu zavallıları ezerdik, işe almazdık, apartmanlardan kovardık, açlıktan gebertirdik. Gücsüzlüğümüz meydana çıkınca, onlardan isteğimiz oldu: kendilerine bütün yaptıklarımızı, tundra'da açlıktan ölen çocuklarını, annelerini, babalarını, kurşuna dizilmiş yakınlarını, NKVD'deki sorgu ve işkencelerini, açlık kamplarını unutacaklardı. Gün geçirmeden de çetecilere, yeraltı örgütlerine katılacaklardı. Canlarını esirgemenin vatan savunmasında görev almalarını istemekle beraber, savaşın bitiminde kendilerine karşı olan tutumun değişeceğine ilişkin bir garanti de vermiyorduk. Bir ihtimalle, onları yine kurşuna dizecektik, kovalayacaktık, ezecektik. Görülüyor ki, değişecek olan bizler değil, o n l a r olacaktı.

Durum böylesine iken, neye şaşacaktık? Alman işgalcilerini karşılayanların çokluğuna mı? Azlığına mı? (Almanları tüze uygulayıcısı pozisyonunda da gördük: Sovyet zamanı ünlü muhbirlerinden, Nikolsk kilisesi diyakozunun ve daha başkalarının idamı olayı).

Dinimize bağlı olanları düşünelim: yirmi yıl süreyle kiliseler kapanır, Allaha inananlar kovalanırdı. İşgalle beraber, kiliseler aforozdan kurtuldu (Almanlar çekildikten sonra bizimkiler, onları hemen kapamayla göze almadılar, utanmış olacaklar). Ros-

tov — Don şehrinde, kiliselerin açılışına büyük halk kalabalığı taşkın bir neş'e ile katıldı; bu millet, Almanlara lânetler yağdırarak durumunda mı idi?

Aynı Rostov'da, savaşın ilk günlerinde Aleksandr Petroviç M. V. adında bir mühendis tutuklanmış, birkaç gün sonra, sorgusu yapılırken, ölmüştü. Eşi, tutuklanmak korkusuyla aylarca rahat uyuyamamıştı. İşgalciler gelince, «hiç olmazsa şimdi uykuya doyarım» demiş kadın. O, şimdi cellâtlarının geri gelmesi için dua mı edecekti?

Ukrayna'nın Vinnitsa kentinde, Podlesnaya sokağının par-
kında, 1939 un başından sonra, belediyenin yüksek çitle çevirdi-
ği, «Milli Savunma Bakanlığının Yasak Bölgesi» olarak bilinen
kısım vardı. Almanlar zamanında, Mayıs 1943 te, bir rastlantı
eseri olarak orada yapılan kazıda, gür otların altında, izleri art-
tık kaybolmak üzere olan mezarlar bulundu. Her biri 3x4 metre
boyutunda, 3,5 metre derinliğinde, 39 adet toplu mezar. Toprak
altından ilk önce idam edilenlerin üst giysileri, sonra baş ayak
istifinde, elleri arkada sicimle bağlı, enselerine küçük kalibreli
silâhtan kurşun sıkılmış cesetler çıkarıldı. Anlaşılan, hapisha-
nede idam edilenler geceleri buraya taşınıp gömülüyordu. Kimi-
nin üzerinden çıkan hüviyetlerden, içlerinde 1938 yılında «ya-
zışma yasağıyla» 20 yıl hapis cezasına çarptırılanlar vardı. Re-
sim (2) de, yakınlarını arayan kent sakinlerini görüyoruz. Kazı-
lara devam edildi. Haziran ayında, Pirogov hastanesi ve Hristyan
ortodoks mezarlığı civarında daha 42 mezar bulundu. Ondan
sonra, «Gorkiy Kültür ve Dinlenme» parkında, «kahkaha odası»,
dans ve oyun salonları altında daha 14 adet toplu mezar bulun-
du. Genel toplam 95 mezar, 9439 ceset. Bunlar yalnız Vinnitsa-
dakiler, ve rastlantı olarak bulunanlar. Ya diğer kentlerde, mil-
letin gözünden saklananların hesabı ne tutar? Şimdi, işgalcilere
karşı çete savaşını sürdürmek için can atanlar, silâha sarılacak-
lar, bu cesetleri görenler mi olacaktı?

B i z l e r i ve sevdiklerimizi ayak altına alarak ezdikleri
zaman nasıl canımız yanarsa, ters durumlarda, **t a r a f ı m ı z -**
d a n ezilenlerin de canı yanar. Bunu böylece kabul etmek,
denkserlik ilkesine her halde uygun düşer. Yitirmeye çalıştık-
larımızın da bize karşı kin gütmelerini normal görmeliyiz. Aynı
ilkenin icabıdır. Yoksa onlar haksız mı? Teşekkürlerini bildire-
rek mi, ölecekler?

Almanların emrinde çalışan polis ve belediye başkanlarını
(politsay ve bürgermaysterleri), bize karşı ezelden gelme kin'le
doymuş olarak biliriz. Öyle söylediler bize. Oysa, kin'in tohumu

bizdendir, «sınayı artıklarımızdan» dır. Krilenko ne demişti?— «bizce, suç'un her türü, mevcut sosyal sistemin ürünüdür.» *) Yoldaşlar, sizin sisteminizin! Kendi öğretinizi bilmeniz gerekl

Bize karşı kılıç kuşananlar, aleyhimize konuşmalar yapanlar içinde, kişisel çıkar gözetmeyen, elinden malı, mülkü alınmayan (ki, zaten yoktu), kamplara tıkmayan ve orada yakını bulunmayan vatandaşlarımız da vardı. Onların isyanı, sistemimizin tümüne, bireylerin kaderine değer verilmeyişine görüş ve kanıların kovuşturulmasına,

«bunco özgürlük içinde yaşanan
bir ikinci ülke yok ki» (1)

şarkısının alaycılığına, Şefler karşısında el pençe divan duruşumuza, devlet tahvillerine karşı gösterilen isteğin yapmacılığına, genel coşkuya dönüşen alkışlamalarımıza karşıydı! Bizdeki sası havada bu insanlar, normal insanlar, soluk alabiliyorlar mı idi? Bir de bunu düşünmeliyiz. (Peder Fedor Florü'yü sorguya çekenler, onu, işgalci Rumenlere Stalin'in bütün pisliklerini anlatmakla suçladılar. Peder: «hakınızda başka ne anlatabilirdim ki, bildiklerimi, gördüklerimi, anlattım», demiş. Oysa, bizim usullemimize göre, yalan söylemek, riyakârlık etmek, zevahiri kurtarmak için, ölmek bile gerekiyordu! Sanırım, materializme sığmaz bu, ne dersiniz?)

Eylül 1941 de, orduya kaydolunmadan önce, ertesi yıl Almanların eline geçecek Morozovsk kasabasında, eşim ve ben, çiçeği burnunda iki öğretmen, ev kiralamıştık. Evin iç avlusunu, soyadları Bronevitskiy olan, çocuksuz bir aile ile paylaşıyorduk. Nikolay Gerasimoviç Bronevitskiy, sanki Çehov'un kahramanlarından biri, 60 yaşında, cana yakın, akıllı, kendi halinde bir insan. Burnunda yaylı gözlük varmış gibi geliyor bana ama, olmayabilirdi de. Karısı kendisinden de sessiz, 25 yaş daha genç, lepiska saçlı, yaşıyla orantılı olmayacak kadar olgun. Özellikle ev sahibi ailenin açgözlülüğü karşısında, aramızda çok iyi anlaşıyorduk.

Akşamları, dördümüz, kapı önündeki merdiven basamaklarında oturur, sohbet ederdik. Geceler ılık ve mehtaplıydı, uçak gürültüsü ve bomba patlamaları sessizliği henüz bozmuyordu. Alman saldırısından kaygılanmamızı ve endişelenmemizi, savunmasız küçük ayımızı yutmaya çalışan, göze görünmez kara bulutlara benzetiyordum. İstasyonumuzdan, ardı arkası kesilme-

(*) Krilenko, Beş Yıl İçinde, sayfa 337.

(1) Rusya'da çok tanınmış ve yaygın, millî duyguları dile getiren şarkının son iki mısraı.

yen, Stalingrada asker taşıyan trenler geçiyordu. Cepheden kaçan siviller kasabamızı korku, doğru yanlış haberlerle dolduruyordu, ceplerden çıkardıkları, kaynağı belirsiz 100 rublelik banknotları çarşıda bırakarak, daha ileriye geçiyorlardı. Düşmana teslim edilen kentlerin adlarını ilk önce onlardan öğreniyorduk. Millete gerçeği bildirmede sakınca gören İstihbarat Dairesi, aynı isimleri bir hayli zaman sonra sıralıyordu. (Bu kentler için Bronevitskiy, «teslim edildi» yerine, «teslim alındı» deyimini kullanırdı.)

Basamaklara çöker, konuşurduk. Genç ve toy olan karım ve ben, hayatla doluyduk, hayatı kapsayan konuları dile getirmek isterdik. Oysa hayat hakkında bildiklerimiz, gazetelerde okuduğumuzu aşmıyordu. Bu bakımdan Bronevitskiy çiftiyle konuşmak, bizim için kolaydı: düşündüklerimizi söyledik, o kadar. Aramızdaki anlayış başkalarının farkında değidük.

Onlar da karşılarında, zırtapoz gençlikten iki örnek görmüş olmalıdırlar. 1930 - 1940 devresinden henüz çıkmışız, sanki yaşamadık o yılları. 1938 ve 1939 Yıllarının üzerimizde bıraktıkları izlenimi merak ederlerdi; ne olsun? okul kütüphanesi, sınavlar, eğlenceli sportif geziler, dans, amatör tiyatro ve haliyle, aşk, onun çağıydı. — Peki, o sıralarda profesörlerinizi iç e r i t i k - m i y o r l a r m ı d i ? — Tastamam, 2-3 tanesini götürdüler, galiba. Yerlerini doçentler aldı. — Ya hapsedilen talebe yok muydu? Hatırlayıverdik, doğru, üst sınıftan birkaçı götürüldü. — Peki, ne oldu?... — Hiç, dansa devam ediyorduk. — Ya yakınlarından götürülen olmadı mı?... — Hayır, olmadı...

Korkunç şeylerdi bunlar, şimdi detayları hatırlamaya çalışıyorum. Aynen böyleydi. Hele benim şahsen sporcu, dansçı bölüğünden veya ömrünü bilim ve formüllerle tüketen manyaklardan olmayışım, durumu olduğundan da korkunç gösteriyordu. Çocukluğumdan beri siyasete merak bağlamışım, 10 yaşında, henüz sümüklü çocukken, Vişinskiy'ye inanmazdım, ünlü göstermelik yargılamalarda dönen dolaplara şaşardım. Fakat devâsâ jörünümündeki o küçücük Moskova yargılamalarıyla, memleketi çiğneyerek yuvarlanan o koskoca çark ve gözümüze önemsiz olarak görülen kurbanları arasında bir bağ kuramıyordum. Çocukluğum kuyruklarda geçti, ekmek, süt, yarma tahıl kuyrukları ve benzerlerinde (o yıllarda et yüzünü görmezdik). Ne var ki, ekmek yokluğunu ben o zaman köy ekonomisinin dermadagın edilişine bağlamıyordum, s e b e b i n i bulamıyordum. Bizler için düşünülmüş bulunmuş bir formül vardı: «geçici zorluklar», deniyordu. Oturduğum büyük şehirde her gece vatan-daşlar tutuklanır, tutuklanır ve yine tutuklanırdı ama, ben ge-

celeri sokakta dolaşmazdım ki. Tutuklananların aileleri ise, gündüzleri siyah bayrak asmazlardı, sınıf arkadaşlarım da bana, götürülen babalardan bahsetmezlerdi.

Gazeteleri açtığımızda, asayiş berdevam, her şey yerli yerindeydi.

Gençlik ise, güzel haberlere bayılır.

Bizlerle konuşmakla Bronevitskiy'lerin geçirdiği tehlikeyi ancak şimdi anladım. GPU'dan merhametsizce büyük darbe yiyen yaşlı mühendisin bize anlattığı fazla değildi: birkaç sefer tutuklanmış, hapiste sıhhatinden omuş, kamplara girmiş çıkmış. Fakat ne zaman ki o tarihte yeni kurulan Cezkazgan kampından söz açılırdı, Bronevitskiy coşardı: bakırla zehirlenmiş suyunu ve havasını, katilleri, Moskovaya yapılan şikâyetlerin faydasızlığını anlatırdı bize. Cez-kaz-gan sözünün kendisi bile üzerimizde, rendenin cilde yapacağı etkiyi yapıyordu, korkunç hikâyeleri ise caba... (Peki, dinledik; Cezkazgan belâsı hikâyeleri Dünya anlayışımızı etkiledi mi hiç? Haliyle değil, çünkü bizden uzaktı. İçimizde değil. Cezkazganı anlatamayız ve anlayamayız. Düşünmemek daha iyi. Unutmak daha kolay).

Bronevitskiy, gözeticisiz dolaşma hakkını elde ettikten sonra, şimdiki karısı olan o zamanın genç kızı, Cezkazgana gitmiş ve dikenli telin göğesinde, kendisiyle evlenmişti. Savaşın başında mucize kabilinden özgürlüğe kavuşan karı koca, lekelenmiş pasaportlarıyla, Morozovsk'a gelip yerleşmişler. Bronevitskiy, önemsiz bir inşaat bürosunda mühendis olarak, karısı da muhasebeci olarak çalışırdı.

Bundan sonra da ben orduya katıldım, eşim de Morozovsk'dan ayrıldı. Kasaba Almanların eline geçti. Sonra da kurtuldu. Eşimden cephede aldığım mektuplardan birinde şu haber veriliyordu: «düşün hele, Bronevitskiy Almanlar zamanında Morozovsk'ta belediye başkanlığını yapmış! Ne alçaklık» Habere ben de şaş-tım, sahiden alçak herif, diye düşündüm.

Üzerinden yıllar geçti. Bir yerlerde, hapisane peykesinde yarken, hafızamı yokladım, Bronevitskiy'yi hatırladım. Onu suçlu görecektik kadar toy değildim bu defa. Onu haksız yere işinden çıkarırlardı, onuruyla bağdaşmayan görev verirlerdi, hapsederlerdi, işkence yaparlardı, açlık çektirirlerdi, yüzüne tükürürlerdi.. Ya o? O, başından geçenleri ilericiliğin bir gereği bilmek, kendisinin ve yakınlarının ve hatta bütün bir milletin kısıtlanmış yaşayışını önemsiz saymak zorunluğundaydı.

«Şahsa tapma» adıyla bize doğru savrulan sis kümesi ve zaman katmanları ardından, bugün hem kendimizi, hem de 1930-

1940 yılları okaylarını büzülmüş ve yanlış yerde görüyoruz (kattan kata geçiş, ışınların kırılmasıyla, zaman akışı içinde, bizim değişmemizle olacak).

Stalini tanrılaştırma eğilimi ve kör inançla, bize söylenenlerin hepsini tastamam görme alışkanlığı, milletin bütününe mal ediyorsa da, aslında partiye, gençlik teşkilâtına, şehir öğrencisine, aydın olarak geçinenlere (yitirilmiş ve dağıtılmış sahici aydınların yerine geçenlere) ve kısmen, kentlerdeki küçük burjuvazinin (yani işçilerin *) bir kesimine aitti. Radyolarım hiç kapatmayarak, gün boyunca onu dinleyen ve dinleten, Levitan'ın (1) sesini kendi vicdan sesi yerine koyan kesimdi, o. (Yukarıda «kısmen» sözünü kullandık, çünkü işbaşında 20 dakikalık gecikmeyi affettirmeyen, işçiyi fabrikaya bağlayan Kararnameler, haliyle hükûmete savunucu kazandırmıyordu). Şehirlerde azınlıkta, kalan, fakat yine de milyonlarca insan vardı ki, bunlar cesaretleri elverdikçe, radyo yayımı tesisinin işini, tiksinererek çekerlerdi, her gazetenin her sayfasında yalnız yalan görürlerdi, oylama günü kendilerini basitleşmiş ve mutsuz sayarlardı. İşte bu azınlığın gözünde, bizdeki dikta türü, ne emekçi, ne halk ve ne de, sözün asli anlamıyla, sovyet (2) dikta türü idi. Bizdeki düzen, onlarca, ruh ve ahlâk açısından, kendilerine asla «seçkinler» deyimini yakıştıramıyacağımıza, başka bir azınlığın dikta türü idi.

İnsanoğlu, kendisini uygulandırmayanı anlamakta güçlük çeker. Bir şeye «kötüdür» damgasını vurduktan sonra, içindeki iyi'yi görmez. Hayatımız bütünüyle iğrenç olmadığı gibi, gazetelerimizde yazılanların tümü yalan değildi. Fakat ne yaparsınız, içlerine bol sayıda muhbir serptirilmiş, canı yanmış ve yıldırılmış azınlık, memleketteki yaşayışı tiksindirici gazete sütunlarını boydan boya yalan bilirdi. Hatırlatmamız gerek: o yıllarda bizde radyo alıcısı sayısı azdı, Batının Rus dilindeki yayınları henüz başlanmamıştı. Vatandaşların biricik haber alma kaynağı, b i z i m gazeteler ve devlet radyosuydu. Bronevitskiy ve onun gibisinin görgüsüne kulak vererseniz, gazetelerimiz de, radyomuz da, sıvışık yalan kaynağı ve gerçeği gizleme yoluydu. Dış ülkeler için yazılanların hepsi, meselâ Batı Dünyasının 1930 yılı için öngörülen kaçınılmaz çöküşü, Batılı sosyalistlerin ihaneti, Franko-

---

(*) 1930 dan sonra, işçi sınıfımız, küçük burjuvazimizin belkemiği oldu, tümüyle onlara katıldı.

(1) Levitan — Moskova radyosunun ünlü, tok sesli spkerinin adı. Önemli haberler, hükûmet tebliğleri ona okutulurdu.

(2) Sovyet — Rusça şûra, kurul, heyet anlamına gelir.

ya karşı istisnasız tüm İspanyolların birleşmesi, yalan çıktı. (1942 de İngiliz imparatorluğu müttefikimiz iken, imparatorluğu güçsüz düşürecek, Hindistana bağımsızlık kazandıracak hain Nehrunun girişimleri anlatılırdı. Bu da yalan çıktı).

«Bizden olmayanlar bize karşıdır» ilkesini kullanan, kin güden ve bizi biktıran propaganda usulü, Mariya Spiridonova (1) ile çar II Nikola, Leon Blum ve Hitler, İngiliz parlamentosu ve Rayhstag (2) sistemlerini birbirine eşitlik işaretiyle bağlıyordu. Almanyada, şehir meydanlarında yakılan kitaplar ve eski Cermen hunharlığının dirilmesi ile ilgili haberleri (Birinci Dünya Savaşında Cermen barbarlığı, Rus propagandasının ağzında sakızdı) Bronevitskiy ve onun gibiler, niçin gerçek bilsinler? Kantarlı küfürlere hedef olan Alman Nazizmini (az önce, Puankare, Piłsudski ve İngiliz muhafazakârlarına eş değerdeki küfürler savurulurdu) Bronevitskiyler, niçin, çeyrek asırdan beri, gerçek anlamda, kendisini, Takımadaları, kentleri, köyleri pençeleyen canavarın bir eşi olarak bilsin? Sonra da, Hitlerciler konusunun gazetelerimizde, 180 derecelik görüş farkıyla işlenmesine ne demeli? Bugün, kaka Polonyanın topraklarında kucaklaşan kahraman Rus ve Alman nöbetçileri, İngiliz ve Fransız bankacılar karşı savaşan mert askerler, «Pravda»nın bir sayfasına basuan Hitlerin nutkunun tamamı derken, günlerden bir gün (savaşın ikinci sabahı), ani bir patlamayla, gazeteleri süsleyen çok değişik başlıklar serisi: meğer bütün Avrupa Alman çizmesi altında inliyormuş! Gazetelerin bu hoppalığı, bir bakıma, yalancılıklarının da ispatıydı, Bronevitskiy onlara nasıl inansın? Şahsen o kadar yakın tanıdığı cellâdlarımızın, yer yüzünde bir eşlerinin bulunduğunu nasıl düşünsün? O kanıyı verdirmek için şimdi önüne her gün BBC'nin bülteni konsaydı, en çok inanabileceği şey, Hitlerin Rusya için 2 numaralı tehlike olduğuydu; Stalin varken, 1 numara olamazdı. Ne var ki BBC'nin bülteni önüne konmuyordu. İstihbarat Dairesinin halk nezdindeki kredisi, doğduğu gün bile, TASS'inkini geçmiyordu, boşaltılmış bölgelerden gelenlerin getirdikleri haberler, birinci elden gelme sayılamazdı, çünkü Almanya veya boşaltılan yerler işgale uğramış topraklardan değildi, oradan gelen tek canlı tanık henüz yoktu. Birinci elden gelme haberler kaynağı olarak elde, Cezkazgan kampı, 937 inci yıl, 932 inci yılın açlığı, kulakların (varlıklı rençperlerin) darmadağın edilişi, kilisenin yıkılışı kalıyordu. Alman ordusunun yaklaşmasıyla Bronevitskiy (ve onbirlerle sayılan benzerleri), yirmi yıl-

(1) Mariya Spiridonova — Sosyal devrimci, ünlü sulkaştı.

(2) Rayhstag — Alman Parlamentosu.

dır boşuna bekledikleri, tarihin akışı içinde kısa kalan insan hayatında, ancak bir defa çıkabilecek fırsat karşısında kaldıklarını anlamışlardı. Bundan böyle kendilerine yaşatılanıyla, memleketlerine çektirileniyle uyum halinde olmadıklarını bildirebileceklerdi, henüz açıklığa kavuşmamış yoldan ülkelerine ve toplumuna hizmet edebileceklerdi. Oyle düşünürlerd i. Evet, Bronevitskiy hiç bir şey unutmamış, hiç bir şeyi affetmemişti. Rusyayı falakaya yatan, ona kolhoz sefaletini tattıran, onu ahlâken soysuzlaştıran, en sonunda da korkunç askeri yenilgiye uğratan hükümet, o n u n h ü k ü m e t i değildi. Benim gibi, bizler gibi toylara bakarken, bizlerle konuşurken, fikirlerimizden bizi caydıramadığı için, hasta oluyordu, Bronevitskiy. O, b i r i n i bekliyordu, rastgele birini, Stalin hükümetinin yerini alacak birisini. (Bilinen psikolojik durum: başka olsun da, bizi kusturan kendimizinki olmasın! B i z i m k i l e r d e n daha kötüler i var mı hiç Dünyada? Gerçi, yöre, Don yöresi idi, ora nüfusunun yarısı Almanları bekliyordu). Ömrü boyunca siyasetten uzak kalan Bronevitskiy, altmışı aştıktan sonra, gördüğümüz gibi, siyasete atılmaya karar kılmıştı.

Morozovsk kenti belediyesine başkan olmayı kabullenmişti.

Ondan sonra da, neye uğradığını anlaması, herhalde çok sürmemişti: Rusyamız, gidenler için bir hiç, iğrenti verdiren bir anlam olmaktan ötede bir şey değildi; gelenlerin, aynı konudaki duyguları ise aynı türden, fakat daha kuvvetliydi. Vampir ülkenin kanıyla ilgileniyordu; buna karşılık, eti çürüyebilirdi. Yeni belediye başkanının işi, Rus toplumunu temsil etmek değil, Alman polisine yardımcı olmaktı. Fakat bir defa çarka bağlandıktan sonra, ister istemez, dönecekti. Bir cellâdtan kurtuldu, öbürünün yardımcısı oldu, Sovyet konsepsiyonunun karşıtı olarak bildiği milli görüşü kucaklamıştı, Bronevitskiy, fakat şimdi ne görsün? Her ikisi birleşti: azınlığın malı milli görüş, adeta kalburdan elenerek, çoğunluğunkine katıldı, başından geçenleri, kurşuna dizilmeleri, maskaraya çevirilişi, hepsini unuttu, karşıt görüşün bel kemiği oldu.

Bronevitskiy ve onun gibilerin girdiği dar boğazın çıkar yolu yoktu, ya ölüme, ya da zindana gidilecekti şimdi.

Fakat herkes Bronevitskiy mayasında değildi. Genel kargaşadan çöplenmek isteyenler de vardı. Kısa sürecek şölene, iktidar hırslısı ve kan düşkünü kargalar da üşüşmüştü. Bunun gibisi nereye sokulmaz ki! NKVD'yi bile süslemiyorlar mı idi? İşte Mamulov, işte Dudinsk'teki Antonov veya Poysuysapka. Onlardan daha iğrenç cellâd düşünülebilir mi? Saltanatları on yıl-

larla sürer, kurbanların sayısı cellâtlarının 100 katı olur. Az sonra gardiyan Tkaç'ın hikâyesini okuyacaksınız, o her iki tarafta da yetişmiş.

Şehiri anlattık, şimdi köye dönelim. Bugünün liberalleri köyü, muhafazakâr ve siyasal açıdan kör olmakla suçlarlar. Ne var ki savaş öncesi, köylü vatandaşlar, büyük çoğunlukla, akliselim sahibiydiler. Kentlininkinin yanında, kafası daha ayıktı. Baba Stalini hiç bir zaman tanrı yerine koymazdı, Dünya devriminin özlemini çekmezdi. Köylü, normal kafa sahibiydi, o bakımdan toprağın kendisine nasıl vaadedildiğini, nasıl geri alındığını, kolhozlardan önceki giyeceklerini, yiyecek ve içeceğini, ve kolhozlardan sonrakilerini, avluda gezinen buzağının kuzunun ve hatta tavuğun nasıl götürüldüğünü çok iyi hatırlıyordu. Kiliselerin aşağılanması ve kepaze edilişlerini de unutmadılar. O yıllarda radyonun hımmım sesi henüz izbelere girmemişti, köylerde gazete okuyabilecek kimse pek bulunmazdı ve bundan ötürü tüm Çan-Tso-Lin'ler, Makdonaldlar ve Hitlerler, Rus köylüsünün yabancısıydı. Yekdiğerinden farkı olmayan gereksiz kütüklermiş gibi, bakılırdı onlara.

3 Temmuz 1941 günü Râzansk eyâletinin bir köyünde, demirci dükkânının önünde köylüler toplandı, radyo oparlörleriyle yayımlanan Stalin'in konuşmasını dinliyorlardı. Rus köylüsünün göz yaşlarını bugüne dek görmezlikten gelen merhametsiz demir baba, şimdi ağlamaklı, korkudan titreyen sesle: «Kardeşlerim...!» deyince, mujik'lerden (köylülerden) biri, sesin çıktığı siyah kâğıt hançere dönerek ve kolunu ona doğru uzatarak:

— Al, orospu, bunu ister misin? diye sormuş ve Ruslarda çok yaygın ve sevilen, yakışıksız bir hareket yapmıştı: kol, bilekten kesilecekmiş gibi gösterilir, sıkılmış yumruk sallandırılır.

Gülmekten katıldılar, mujikler.

Köylerin hepsinde anket açılrsa, görgü şahitlerine başvurulsa, bu olayın daha nicesini, katmerlisini görürüz.

İşte, savaşın patlak verdiği sırada, Rus köyünde esen hava, buydu. Haliyle, istasyonlarda son yarım litresini deviren, gideryak yakınlarıyla toz toprakta milli oyunlar oynayan yedeklerin havası da buydu. Rus beyinlerinin bugüne kadar kaydetmediği yenilgi, yenilgi üstüne eklendi, eski ve yeni başşehir ve Volga dolaylarına kadar uzanan topraklar, üzerindeki köylerle, kolhoz egemenliğinden kurtuldu. Yalan söylemeye, tarihi peçelemeye ne gerek var? Kimi gerçekler meydana çıktı şimdi; meğer Cum-

huriyetler — bağımsızlık, köyler — kolhoz idaresinden sıyrıl-
mak, işçiler — kendilerini çalıştığı yere bağlayan kararnameler-
den kurtulmak isterlermiş! Yabancıların sınırsız gururu, dar ka-
faliği olmasaydı, Büyük Almanyanın işine gelen kolhoz sistemi-
ni devam ettirmeseydiler, Rusyadan koloni yapmak gibi, bir al-
çaklığa başvurmasaydılar, işte o zaman milliyetçiliği öngeren
ideoloji, elbette katledildiği yere dönmeyecekti. Evet, bunlar hep-
si olmasaydı, herhalde Rus komünizminin yirmibeşinci yıldönü-
münü kutlayamazdık. (Bir de çete savaşına kazaen sürüklenen-
ler hakkında ileride birilerinin bir şeyler söylemeleri gerekecek-
tir: işgale uğramış topraklarda dağa çıkan köylülerden bazıları,
silâha sarılmışsa, da bunlar sadece ürününü ve hayvanlarını çe-
tecilere karşı savunmak içindi.)

Ocak 1943 te Kuzey Kafkasyadan kitle halinde göç eden hal-
kı hatırlamayan yok, Dünya tarihinde bu olayın örneğini göste-
recek de yok: büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu yöre-
nin nüfusu, kış kıyamette, dondurucu rüzgâra bakmadan, ye-
nilgiye uğramış düşmanla, yabancılarla birlikte, zaferi elde eden
k e n d i n i n k i l e r i n d e n kaçıyordu.

Hitlerizmin çirkinliğine bakmadan, ümitsizliğe kapılarak,
düşman üniformasını giyen yüzbinlerin sırtı, işte bu noktada
gömülüdür. Sırası gelmişken, V l a s s o v ç u l a r konusuna
bir daha dokunalım. Kitabımın birinci bölümünü okuyanlar, ger-
çeği tam ve eksiksiz olarak kavramaya henüz hazır değillerdi
(gerçi, tastamamını ben de bilmiyorum, özel araştırmalar ala-
nına girer, oysa benim için bu konu, yandan bir konudur). Oku-
yucumuz kitabımıza başlarken, bizimle beraber, uzun kamplar
yolunun henüz başındayken, dikkatini bu konuya çekmiş bulun-
duk, d ü ş ü n m e s i için kendisine davetiye çıkardık. Şimdi,
tüm bu yolculuklardan, konaklamalardan, orman kesiminden
ve kamp çirkefinden sonra, okuyucunun daha fazla anlayış gös-
tereceğini umut etmekteyim. Birinci bölümde anlattığım vla-
sovçular, umutsuzluktan, esaretteki açlıktan, çaresizlikten silâ-
ha sarılanlardı. (Burada da düşünülecek nokta: Almanlar, Rus
esirlerini yalnızca geri hizmetlerde yardımcı kuvvet olarak kul-
lanmakla, işe giriştiler, kendilerini k u r t a r m a k isteyen-
ler için iyi bir çözümdü, ne diye, koç dövüşü misali, Kızılorduyla
çarptılar?) Fakat şimdi, daha sonrasına bırakmak imkânı kal-
madığından, 941 den önce de, yalnız ve yalnız silâha davranma-
yı, kızıl komiserleri, ÇEKA ilgisini ve kollektifleştiricileri tepe-
lemek için can atanları anlatmamız gerek. Lenin ne demişti, ha-
tırlar mısınız? «Baskı altında kalarak, silâh kullanmayı öğren-
mek istemeyen, silâhı elde etmeyen millet, köle olmayı haketmiş-

tir. (4 basım, cilt 23, sayfa 85). Sovyet - Alman savaşı, gururumuzu okşamaktan geri kalmadı, liberal tarihsel araştırmalarla aşağılaştırılmış ölçüde köle değilmiz, meğer. Stalin babacağının kafasını uçurtmak için kılıça davranırken, köleye benzer yanımız yoktu (nasıl ki, üzerimizdeki kızılordu kaputu içinde, fakat seddin b e r i tarafında boyumuzu bosumuzu gösterirken, yine köleye benzemezdik. Kısa süreli özgürlüğün bu türünü, sosyoloji açısından, önceden görmek, imkânsızdı).

Komünist mutluluğunun 24 yılına katlanan bu insanlar, Dünyada kimsenin bilmediğini, gezegenimizde ve tarihin hiç bir devresinde, bolşevik düzeni kadar merhametsiz ve kanlı, fakat aynı zamanda kurnaz ve becerikli, daha başka bir düzenin olmadığını, taa 1941 de öğrendiler. Üstelik, kendine «sovyet» de dırtmesi de var. İşkenceyle ölen vatandaşlarının sayısıyla, devamlılığıyla, uzağı düşünerek kumpas kurmadaki yetisiyle ve dört başı mamur totaliterliğiyle, Dünyada başka bir örneği bulunmayan devlet düzeni. Hatta çömez Hitler'in kurduğı, Avrupanın gözüne batan rejim bile, bizimkinin yanında yaya kalır. Ve işte şimdi saatları çalışıyordu, bu insanların; ellerine silâh veriliyordu, n'apacaklardı? Duygularını bastırarak, kendi ölümlerine gönölü yatmış olarak, bolşevizmi mi yaşatacaklardı? Eski köle yaşayışına mı döneceklerdi? Uğraşlarına sonradan mı başlayacaklardı (bugüne kadar hemen hemen kimsenin yapmadığı iş)? Değil, elbette. Birinci Dünya Savaşında güçsüz düşen Rusyanın vücuduna bolşevizm nasıl girmişse, şimdi de, İkinci Dünya Savaşında, tepelenmesi gerekiyordu. Kendisinin metodu kendisine karşı kullanılacaktı.

1939 Yılı Sovyet - Finlândiya savaşı, savaşmak istemediğimizi göstermişti. Eski Politbüro üyesi, parti organizatörü ve Staline yakın yardımcılardan B. G. Bajanov, bu havadan yararlanmak istemiş, Finlandiyalılara esir düşen bizim askerleri göçmen Rus subayların emrine verdirerek, bize karşı kullanmak istemişti. Onlar Kızılorduyla direkt savaşmayarak, propaganda işinde kullanılacaktı. Finlândiyanın birdenbire teslim olmasıyla, bu plân suya düşmüştü.

Sovyet - Alman savaşının başlama tarihi, can kırıcı kolektifleştirme hareketinin 10 yıl sonrasına, Ukraynadaki büyük kırımın 8 yıl, (a l t ı m i l y o n ö l ü , komşusu Avrupa, farkına bile varmamış), NKVD'nin şeytanca boşanmasından 4 yıl, üretimde çalışanları işyerine bağlayan yasaların çıkarıldığı tarihten 1 yıl sonrasına rastlar. Toplama kamplarında 15 milyon tutuklu varken, yaşlıların da devrim öncesi yaşayışı hatırlamala-

rı karşısında, halkın tabii hareketi, tiksindiği idareden silkinmek, özgürlüğün havasından bir nebze kapmak olacaktı. Belostok ve Smolensk çemberlerinde, her birinde, 300.000, Brânsk ve Kiyev çemberlerinde, her birinde, 650.000 silâhlı adamımız düşmana esir oldu. Cepheler çöküyordu. Rusyanın bin yıllık tarihinde olmamış, her halde başka ülkelerde de görülmemiş olaya tanık oluyoruz: ordular aşırı hızla çok uzaklara çekilirken, vatan-daşlar da, ani felce uğramış hükümetlerinden, ağaça asılı ce-setten kaçarcasına uzaklaşıyorlardı. (Eylâlet ve kent komiteleri beş dakika içinde toz olunca, hapı yutmuştu Stalin). Yenilgilere sebep olarak «gafil avlanmak» veya «uçak ve tank sayısında üstünlük» gösterilirdi. Yerinde olmayan bir özür: İşçi Köylü Kızıl Ordusunun emrindeki, aynı cinsten silâhlar, sayıca daha fazlaydı. Ülkenin 1941 de geçirdiği sarsıntının son aşamada noktalan-masına, az kalmıştı. Aralık ayına doğru, 150 milyonluk nürustan 60 milyonu, artık Stalin'in idaresinde değildi. Diktatörün 16.7.941 tarih ve 0019 sayılı emri, çırpınışı açığa vuruyordu ve boşuna değildi: «Bütün (!) cephelerde düşmana doğru koşan (!) ilk te-masta silâhını bırakan, çok sayıda (!) eleman görülmüştür», di-yordu. (340.000 Belostok çemberi esirlerinden 20.000, kendiliğinden geçenlerdi). Genel durum Staline o kadar karanlık görülüyordu ki, Çörçil'den telgrafla 25 - 30 İngiliz tümeninin Rusyaya yollanmasını istemiş! Daha büyük moral yenilgiye uğrayan başka bir komünist var mı idi?! Ve işte, o devrin havasını yansıtan olay: 436 ncı avcı alay komutanı binbaşı Kononov, adamlarını toplamış, kendisinin Stalini devirecek Kurtuluş Ordusuna katılacağını, bu bakımdan Almanlar tarafına geçeceğini, isteyenle-rin beraber gelebileceklerini söylemişti. Karşı çıkan olmadıktan başka, a l a y ı n m e v c u d u peşinden yürümüştü! Bir Don Kazağı olan Kononov, s e d d i n ö b ü r t a r a f ı n d a , üç hafta içinde, gönüllü Kazaklardan bir alay da meydana çıkarmıştı. Mogilev şehri yakınındaki 5000 mevcutlu kamptan 4000 esir, Kononov'a katılmak istemiş, fakat o hepsini alamamıştı. Til-zit yakınındaki kampta bulunan 12.000 esirden yarısı, «bundan böyle savaşı bir iç savaşa dönüştürme-nin zamanı geldi» deyimindeki beyana imzalarını atmışlardı. Halkın topluca katıldığı hareketleri, bu arada Brânsk Dirseği olayını da unutmadık: o yörede, Almanlar gelmeden önce ve onlara bağlı olmayan, 8 eyâletten kurulu, ekonomisi güçlü, muhtar bir bölge meydana getirilmişti. Nüfusu 1 milyondan fazlaydı, idaresi Rus idi. İdareciler, isteklerini, tam bir açıklıkla kaleme alınmış programla belirtmişlerdi: Rus Milli Hükümetinin, Alman işgaline uğramış topraklarda Rus bağımsız idarelerinin,

Rus komutası altında bir kurtuluş ordusunun kurulmasını, Rusya'ya 1938 sınırları içinde bağımsızlığın tanınmasını istiyorlardı. Başka bir olay: talebe Rudçenko'nun başkanlığında 1000 kadar Leningradlı genç, Almanların gelişlerini kollamak üzere Gatçino ormanlarına (Leningrad civarı) saklanmışlar, sonra da Alman ordusuna katılmışlar. Amaçları Stalin düzenine karşı savaşmaktı (Almanlar onları geri hizmete almışlar, şoför ve mutfak yardımcısı olarak kullanmışlar). Don yöresi Kazak köyleri de Almanları bağrılarına basmışlardı. Yabancı ordunun gelişi, 1941 yılına kadar, S.S.C.B. halkı için, komünist düzeninden kurtuluş anlamına gelirdi, başka bir anlam da taşıyamazdı; halk bundan sonra, ikinci aşama olarak, onu bolşevizm'den kurtaracak siyasi programın ilânını bekliyordu.

Bunaltıcı Sovyet propagandasının kurduğu duvar, Alman ordularının oluşturduğu kitle ardından, Batılı Ortaklarımızın hürriyet için değil de, yalnızca kendi, Batı Avrupa özgürlüğü için, yalnızca Nazizm'e karşı savaşıklarını, bu hedefe yürürken de, Sovyet ordularından en verimli şekilde yararlanmak istediklerini, nasıl anlayacaktık? Kendi amaçlarına ulaşır ulaşmaz, orada duracaklardı. Durumu daha başka gözle görmek, müttefiklerimizin hürriyet ilkesi uğruna savaşıklarına, bizleri de, daha sıkı bir yönetim baskısının altında bırakmayacaklarına inanmak, daha doğal sayılamaz mı idi?.. Şu var ki, Birinci Dünya Savaşında aynı müttefikler, darmadağın olan ordumuzu kendi haline bırakarak, mutlu hayatlarına döndüler. Acı bir deneme idi, gönlün kavramıyacağı kadar acı.

Yılların bize kazandırdığı görgü ile, Sovyet propagandasının söylediğinin hiç bir şey sine inanmaz insanlar olmuşuz. Dolayısıyla, Rusyadan - sömürge, bizlerden - Alman kölesi yapmak gibilerinden, Nazilere mal edilen tasarımlara da inanmadık. Yirminci asır insanı olduğumuz için, başından geçmeyenler bu masala inanamazdı. Osintorf'ta 1942 de kuruluş safhasında bulunan gönüllü Rus birliğine kendilerini yazdıranlar, birliğin kadrosunu aşıyordu. Smolensk yöresinde ve Akrusyada, gönüllülerden yüz bin mevcutlu halk milisi kuruldu ise de, sonra dağıtıldı. (Milisin görevi, Moskova tarafından idare edilen çetecilere karşı savaşmak olacaktı, fakat Almanlar da korktular). 1943 Yılıının ilkbaharında bile, propaganda amacıyla Vlasov'un Smolensk ve Pskov'a yaptığı geziler, başarılı geçti, general coşkunlukla karşılandı. O günlerde dahi halk, bağımsız hükümetimizin ve bağımsız ordumuzun kurulmasını beklemekteydi. Pskov eyaletinin Pojerevitsk bölgesine ait,

oradaki durumu anlatan belgeler elimdedir: garnizon olarak kalan Vlasovçu birlik, taşkınlık yapmamakla, halkı soymamakla, hasat toplama işinde köylülere yardım etmekle, eski Rus üniformasını kullanmakla milletin gözüne girmiş, kolhoz dışı hükümet olarak kendisini saydırmıştı. Bu birliğe katılmak üzere sivil halktan gönüllüler gelirdi (aynen Brânsk Dirseğinde olduğu gibi) - peki, az düşünelim, sebebi ne ola? Savaş esiri kamplarından değildi bunlar! Ne var ki Almanlar, Vlasovçulara kadroyu tamamlamayı yasa kılma işlemişlerdi. (Politsaylara yazılsınlar, istiyorlardı). 1943 Yılı'nın Mart ayında bile, Harkov dolaylarındaki esir kampında, Vlasov hareketini anlatan beyan-yannameler elden ele dolaşırdı (bunlar sahte idi), sonuç olarak da, 730 subay, Rus kurtuluş ordusuna katılma isteklerini imzalarıyla açığa vurmuşlardı. Hepsi ikibuçuk yıldan beri savaştan, birçokları Stalingrad meydan savaşı kahramanı, kimisi tümen komutanı; kimisi alay komiser subayı! Not olarak geçelim: bu kamp, tok insanların kampı idi, açlıktan umutsuzluğa düşen yoktu. (Akıllı küt Almanlar için karakteristik nokta: 730 yazılan subaydan 722 si savaş sonuna kadar kampta bırakıldı, kendilerine görev verilmedi.) 1943 Yılında, geri çekilen Alman kıtaları ardından, onbinleri bulan, kaçan göçmen kalabalığını görüyoruz. Onlar Sovyet topraklarından çıkıyordu, komünistlerin idaresinde kalmaktansa, her şeye razıydılar.

Bizim millet savaşı fırsat bilerek, uzaktan olsun, Stalin'in Hükümetine silâh çekmeseydi, öz babacıklarının yüzüne doğru yumruk sıkarak, -annenin hatırını sormasaydı-, işte o zaman halkım, beş para etmez bir millet olacaktı. Bunu söylemek de bana düşer. Almanlarda bir generaller komplosu vardı, -ya bizde? Generallerimizin tavanı, hiçtenliğe örnekti (öyle de kaldılar), parti ideolojisi ve çıkar düşkünlüğü soysuzlaştırmış onları. Başka ülkelerde görülenin aksine, bizdekilerin milli duyguları erimiş gitmişti. Memleketimizde Stalin'e saldıranlar erlerden, köylülerden ve kazaklardan oluşan taban oldu, aralarında göçmen eski asil, zengin veya aydınların sayısı, pek önemsizdi. Baş kaldıranlar, baştan ayağa kadar, tabandı. Savaşın ilk devresiyle beraber başlayan kimildamanın hızı kesilmeseydi, dumura uğratılmasaydı, yeni bir Puğaçov (*) olayına tanık olacaktık. İki olayın ortak yanları, za-

(*) E. Puğaçov 1728 - 1775, bir kazak eri. Yayık (Ural) kazaklarına kendisini imparator III Petro olarak tanıtmış, imparatoriçe Büyük Ekaterina'ya karşı isyan çıkarmıştı. Hareket bütün Volga yö-

ten çoktu: geniş halk kitlelerini içine alması, ondan destek görmesi, kazakların katlihi, afet karakterindeki hareketin başında zayıf idarecilerin bulunması gibi. Gdlen amaç da, aynı idi: ne oldum budalası baştaki ktlklerle besaplaşma işteği. Sonuç ne olursa olsun, söz konusu olay, asrın başından 1917 şubat ayına kadar aydınlarımızın srdrdğı, «kurtuluş hareketi» olarak adlandırdıkları kumandanıştan, halkın yararına olarak gösterilmek istenen amaçlardan ve sonunda, Ekimde olgunlaşan meyvelerden daha gerçek, daha halkı ve daha taban-sı idi. Ne yazık ki, açılıp serpilmekten nasibi olmadıktan başta, mukaddes Vatanımıza i h a n e t yaftasıyla gömüldü gitti.

Olaylarda sosyal sebepleri arama ve bulma zevkinden yoksun kalmışız. İşimize nasıl gelirse, öylesine izah ederiz. Hitler ve Ribbentropia dostluk kurma olayına ne buyurulur? Ya savaştan nceki Molotov'un ve Vorosilov'un bbrlenmelerine? Arkasından, sağır edici arpışla ayılmamıza, beceriksizliğimizi, acemiliğimizi, gafletimizi anlamamıza, korkuya kapılan hükümetin Moskovadan kaçına, emberlerde, yarım milyonluk partilerle bırakılan askerlere ne denir? Bu, v a t a n a i h a n e t değildi de, neydi? Daha önemli sonuçlar doğuran ihanet? Peki, bu hainlere o zaman ne diye Granovskiy caddesi apartmanlarında bunca zen veririz?

Taa baştakilerden tutun da, en diptekilere kadar, milletiimizin t  m cellâtlarının ve t  m hainlerinin yakalanıp yanyana oturtulacağı peyke, çok, ama çok uzun olmalıdır.

Sıra, sayđı gözetmeyen soruların cevabını vermek adeti, yok bizde. Onun yerine ağızlarını yayarlar, şöylece konuşurlar:

— Ya i l k e ? Prensibe ne oluyor? Haklı olduğunu dşns bile, bir Rus, siyasi amaçlarına erişmek için, Alman emperyalizminden destek görebilir mi? Hele vatani emperyalistlerle amansız savaşa tutuşmuşken?

İşin püf noktasına geldik: sana yüksek gibi görünen ideal için acaba, Rusya ile savaşan Alman emperyalizminin yardımını kabul edecek misin?

Koro halinde gelen sesleri duyuyorum bugün: hayır! Hayır! Hayır!

Öyle olsun, fakat o zaman kurşun mühürlü, İsviçre - İsv yolculuğunu yapan, ve şimdi öğrendiğimize göre, Berlin'e de uç-

---

resme yayılmış, Rusya'yı sarsmıştı. 1773 - 1775 yılları arasında devam eden ayaklanma, Puğakov'un yakalanması ve idamıyla son bulmuştu.

rayan vagondan ne haber? ⁽¹⁾ Menşeviklerden meşrutiyetçi demokratlara kadar bütün basın, onlar gibi, hayır! Hayır! diye haykırırken, bolşevikler, niçin olmasın, elbette olur, lâfını etmek bile güünç, diyorlardı. Bir vagonla iş bitmiyor. 1918 Yazında bolşeviklerin Rusyadan yolladığı vagon sayısı az mı idi? Kimi yiyecek yüklü, kimi altın yüklü. Hepsi Vilgelm'in doymaz ağzına! Savaş, iç savaş adınıştürmek fikri, Lenin'e aittir, Vlasovçulardan önce O, teklif etmişti.

— Fakat amaçlar! Ne amaçları?

Ne amacı? Nerede kaldılar?...

— Fakat o Vilhelm idi, Kayzer, üst tarafı bir Kayzercik! Hitler değil! O zaman Rusyada hükümet var mı idi ki? Geçici, Hükümet...

Gerçi, askerce öfkeye kapılarak biz o devirde kayzere «canavar» dan, «hunhar» sıfatlarını yakıştırdık, askerleri için, hiç sakınmadan çocukların başlarını taşa çarparak öldürürler, dedik. Peki, kayzer, kayzer olsun. Geçici hükümete gelince: ÇEKA'sı yoktu, enselere kurşun sıkılmazdı, milleti kamplara tıkmazdı, kolhozlara kapamazdı, geçirti şeklinde boğazımızı yakmazdı. Geçiciydi, yine Stalin'inki değildi.

Orantıda bir bozukluk yok.

Kürek alfabetini tükettik diye kalbi ürpermiş kimsecik yoktu ama, savaş sona erdi, milletin gözünü korkutmak için bunca gerek kalmadı; yeni politsayların üremesi durdu, işgücüne olan ihtiyaç büyüdü, oysa kürek cezası hükümlüsü boş yere ölüyordu. İşte bu durum gözönünde bulundurularak, 1945'in başından kürek cezasısının kaldığı barakalara, hapisane koğuşu niteliğini kaybettirdiler gündüzleri kapıları açık bıraktılar, idrar kaplarını yüz numaraya taşıdılar, tutukluya sağlık merkezine kadar

-
- (1) Rus devrimi, 1917 Şubat ayında oldu. Tahttan çekilen Çar Nikola'nın hükümeti yerine, Geçici hükümet olarak tanınan devrim hükümeti geçti. Ne var ki bu hükümet, Almanya ile savaşın tarafıysıydı, milliyetperverdi. Almanlar, durumu kendi lehlerine çevirmek için, İsviçrede yaşayan Lenin ve arkadaşlarından yararlanmak istediler, emirlerine dıştan mühürlü demiryolu vagonu tahsis ederek, Avrupadan geçirdiler ve İsveç yoluyla Rusya'ya geçmelerine yardım ettiler. Almanya ile barış yapma tarafılsı olan Lenin ve arkadaşları, 6 Kasım 1917 de, bir ikinci devrimle ülkenin idaresini ele aldılar ve Almanya ile Brest-Litovsk barış anlaşmasını imzaladılar. Yazarın iması bu olaya aittir.

kendi ayağıyla gitme hakkını tanıdılar ve yemekhaneye tırıs-la koşturmaya başladılar (canlılık kazanmaları için olacak). İç hiz-metlerde çalışan ve kürek cezasısının kanını emen adi suç hü-kümlülerini kaldırarak, o işde kendileri gibisini kullanmaya baş-ladılar. Sonra mektuplaşmaya da izin çıktı: Yılda iki mektup.

1946 - 947 yıllarında kamp ile zindan arasındaki farklar, bir hayli aşındı: siyasi ölçek kullanmayan idareci mühendisler, üre-tim plânını aksatmamak için, kürek hükümlüsü iyi uzmanları normal kamplara geçiriyorlardı (hiç olmazsa, Vorkuta'da yap-tıkları buydu), onların yerini de, İTL'dan gelme vasıfsız tutuklu-larla dolduruyordu. Bu durumda bayağı kampa geçen kürek ce-zasısının, üzerindeki numara dışında, öbür tutuklulardan bir far-kı yoktu.

Akılları başından gitmiş ekonomistler, eski zindanı diriltme hususundaki Stalin'in parlak fikrini yozlaştırmak üzere iken, 1948 de Stalin yeni bir şey düşünmüş oldu: GULAG yerlisi bun-dan böyle iki gruba ayrılmış olacaktı; sosyal açıdan yabancı sayılamayacak adi suç hükümlüsü ile, yine sosyal açıdan düzel-mesi imkânsız görülen Ellisekizinci madde hükümlüsü birbirin-den ayrılacaktı.

Bütün bunlar daha büyük, Cephe Gerisini Berkitme olarak adlandırılan plânın bir parçasıydı (adından da anlaşılacağı gibi, Stalin yakın bir savaşa hazırlanıyordu). Özel tüzükle idare edi-len ÖZEL KAMPLAR (*) kuruldu ki, eski kürek cezası düzenin-den az hafif, normal kamp düzeninden sertti.

Fark gözetmek için, bu tür kampları adlandırmada coğrafik isimlerden çıkılmaması kararlaştırılmıştı. Kamplara fantastik ve poetik adlar takılırdı: Dağkamp (Norilsk'te), Kıyıkamp (Koli-ma'da), Madenkamp (İnta'da) Irmakkamp (Peçora'da), Meşeli-kamp (Potma'da), Gölkamp (Tayšet'te), Kırkamp, Kumkamp ve Çayırkamp (Kazahstanda), Sazkamp (Kemerovo eyâletinde) (!)

İTL kamplarında ağızdan ağıza söylenen iç karartıcı haber-lere bakılırsa, Ellisekizinci madde hükümlüleri, özel yitirme kamplarına yollanacaklarmış. (Böyle bir hükmün yerine geti-rilmesi için, özel bir kararın çıkarılmasının gerekeceği, elbette ne kurbanların ve ne de uygulayıcıların aklına geldi.

URÇ'larda (Eğitim - Dağıtım Kısımlarında) ve ÇeKa'larda

(*) 1921 Yılıının Özel Amaçlı Kamplarıyla karşılaştırınız.

(1) Bu kampların adları, Türkçe karşılığıyla metne geçti. Rusça adları sı-rasıyla: Gorlag, Berlag, Munlag, Reçlag, Dubrovlag, Ozerlag, Steplag, Peşanlag, Luglag, Kamışlag.

sıkı iş başladı: gizliden gizliye listeler çıkarılıyor, onay için bir yerlere gönderiliyordu. Ondan sonra da kırmızı vagonlu uzun katarlar yanaştırılırdı, kırmızı apoletli, otomatik silâhlı, köpekli, çekiçli kıta askerinin gözetiminde, adları okunan halk düşmanları sıcak barakalarından alınarak, aman zaman dinlemeden, uzak yolculuğa çıkarılırdı.

Su var ki, Ellisekizinci maddenin tamamı Özel Kamplar yolcusu değildi. Sonradan anlaşıldığına göre, İTL adalarında, adı suçlularla bir arada bırakılanlar, 58 maddenin 10 uncu bentinden, yani b a s i t bir antisovyet propagandasından hüküm giymişlerdi, başka bir deyişle, kimseye bağlı olmayan, tek başına suç işleyenlerin takımı (Böylesini gözönüne getirmek bile hemen hemen imkânsız olduğu halde, bu kategoriden milyonlarla insan, GULAG'ın eski adalarında bırakıldı.) Propagandacıların 2 - 3 kişilik grup oluşturması, suç işlerken birbirlerine seslenme veya koro halinde kötülük yapma imkânlarının bulunması hali, 58 - II simgesiyle ifadelendirilirdi. Bu gibiler, antisovyet örgütlerinin mayası olarak, Özel Kampların yolunu tutardı. Haliyle, vatan hainleri (58 - Ia ve Ib), kapitalist milliyetçiler ve Rusyadan kopma yanlısı (58 - 2), Dünya kapitalizminin ajanları (58 - 4), casuslar (58 - 6), sabotajcılar (58 - 7), terroristler (58-8), bozguncular (58 - 9) ve ekonomi sabotajcıları (58 - 14) aynı yolun yolcusuydu. Savaş esiri Almanlar (Madenkamp) ve Japonlar (Gölkamp), 1948 den sonra da bırakılmak istenmeyenlere dahil olduğundan, Özel Kampların misafiri oldular.

İTL kamplarında bırakılanlar içinde, ihbarı yapmıyanlar (58 - 12) ve düşmana yardım edenler (58 - 3) vardı. Fakat düşmana yardım etmekten kürek cezasına çarptırılanlar, herkesle beraber, Özel Kamplara gönderiliyorlardı.

Ayırım, bildiğimizden ve anlattığımızdan daha da başka düşünce saklıyor olmalıydı. Kimi yerde 25 yıl hükümlüsü hain kadınların İTL'da, normal kamplarda bırakıldığı (Unglag), kimi yerde tutuklu kadrosu tümünün 58 inci maddeden oluştuğu, içlerinde Vlasovçuların ve politsayların bulunduğu kampların, Özel Kamplar kategorisine dahil edilmediği görülürdü. Buralarda tutuklunun sırtına numara vurulmazdı ama, düzeni çok sıkıydı. (Volga - Samara dirseğindeki Krasnaya Glinka, güney Sahalinde, Hakassiya'nın Şirin bölgesindeki Tuim kampları, işte bunlardandı). Bu kamplarda hayat koşulları zordu, Özel Kamplardakinin gerisinde kalmazdı.

Takım Adalarının Büyük Taksimi bozulmasın; işler karışma diye, 1949 dan başlayarak, yeni bir usul yürürlüğe kondu:

özgürlükteki yolu kesilen, Takım Adaları yerlisi olan her çaylak, bundan böyle kalacağı yeri bilebilecekti; hükümle birlikte kendisine, Eyâlet Emniyetinin ve savcılığın kararıyla kalacağı adanın ismi bildiriliyordu.

Toprağa atılan tahıl tanesinin ölümüyle, bir bitkinin yaşaması nasıl başlıyorsa, Stalinin zindan tanesi de, o yoldan Özel Kamplar olarak gelişti.

Vatan ve Takım Adaları diyagonallerinden, kırmızı katarlar, yeni k ad r o l a r ı taşımaya başladı.

İnta'da durumu çaktılar, sürüyü kestirme yoldan, bir kapıdan çıkarıp, öbür kapıdan içeri soktular.

Çehov, «zindan ve gerekçesine ait hukuki tanımlamanın bulunmadığından» şikâyet ederdi.

Kültürlü, Ondokuzuncu Yüzyıla yaraşan sözdür! Oysa, biz Yirminci Asrın ortasındaydık ve mağara çağını yaşıyorduk: babacığımızın dediği oluyordu, hepsi o kadardı, anlamaya, tanımamaya gereğimiz yoktu.

Anladığımızı göstermek için başımızı eğiyorduk.

Çarpıldığım cezanın süresi ve Takım Adalarıyla ilk tanışıklığım beni ezdi, moralimi yitirdi. Ruhumun zamanla yavaş yavaş doğrulacağını, hissettirmeden, beni Takım Adalarının görünmez doruğuna çıkaracağını, Havayadaki Mauna-Loa tepesinde imişim gibi, bana Adaların ufuklarım, aldatıcı denizin pırıltısını göstereceğini, ben o ilk günlerde, nereden bilebilirdim?

Sürenin ortanca kısmını geçirdiğim yer, tutuklulara çok iyi bakıldığı, yiyeceğin, içeceğin kaliteli ve bol olduğu bir altın adacıktı. Bunlara karşılık, tutuklulardan pek az şey isteniyordu: günde 12 saat yazı masası başında oturmak ve şeflere yaranmak gerekliyordu.

Her nasılsa oldu, bu nimetlere dört elle sarılmak isteği bende kayboldu!. Hapisteki hayatın ayrı bir anlamını arayıp bulmaya çalışıyordum, şimdi. Geriye bakıyordum, Krasnaya Presnâ hapishanesi puantörün bana «ne pahasına olursa olsun, yaşamak istersen, genel işlerden kaç» deyimindeki önerisi bana şimdi, sanki önemini yitirmiş söz olarak geliyordu. Bizim ödediğimiz ücret, elde ettiğimize adeta uygun düşmüyordu.

Hapis, yazarlık damarımı coşturdu, bütün zamanımı şimdi yeni tutkuya veriyordum, resmi işi, sakıncasızca, kaytarıyordum. Benim için doğrulmak, oradaki tereyağı ve şekerden daha önemliydi şimdi.

Sonunda, benim gibi birkaç kişiyi daha «doğrulttular», Özel Kamplar yolculuğuna çıkardılar.

Yolculuk uzun sürdü, 3 ay (ki, XIX asırda, at ve arabayla daha kısa olurdu). Yolda geçen zamanın böylesine uzaması, onu hayatımın bir parçası yaptı; galiba o ara, karakterim de, görüşlerim de değişti.

Canlı, neşeli, anlamlı bir yolculuktu, yaptığımız. Zindanın ve özgürlüğün gitgide sertleşen rüzgârı yüzlerimize çarpıyordu. Kide bir karıştığımız olaylar ve rastladığımız yeni insanlar, hakkın bizden yana, evet, bizden yana olduğu kanısını verdiriyordu

yargıçlarımızın ve zindancılarımızın ise haksız olduklarını gösteriyordu.

Eski tanıdık, Butirki hapishanesi bizi, yürek paralayıcı, herhalde tekli hücre penceresinden gelen kadın sesiyle karşıladı: Kurtarın! Yetişin! Oldürüyorlar! Öldürüyorlar! Çılgılık, gardiyanın avucunda boğuldu.

Butirki'nin «gar» ında bizi 949 kur'a tutuklusuyla harman ettiler. Bu «yenilerin» ceza süreleri oldukça gülünçtü: normal o n y ı l yerine b i r ç e y r e k (yüzyılın çeyreği). Her yoklamada ad'la beraber tahliye tarihinin söylenmesi zorunluğu karşısında, bunların cevapları alay imiş gibi geliyordu: Ekim 1974! Şubat 1975!

Bu kadarını çekmek, insana imkânsız gibi geliyordu. Şu halde kerpetene davranmak, dikenli teli kesmek gerekiyordu.

Hapis cezalarının 25 yıla yükseltilmesi, tutuklular dünyasına yeni bir nitelik kazandırdı: hükümet bize karşı son fişengini kulllanmıştı, söz söylemenin sırası şimdi tutuklularındı. Bundan sonra, daha başka bir şeyi kaybetme imkânından yoksun bırakılanların dudaklarından dökülecek söz duyulacaktı. Hayatımız boyunca içimizde kalan, beraberinde açıklığı ve birliği getiren söz.

Biz artık «stolipin» vagonlarına yerleşmiştik ki, istasyon hoparlöründen Kore Savaşının başladığını duyduk. Savaşın ilk gününde, öğleye kadar Güney Korelilerin iyi tahkim edilmiş hatlarını delerek, 10 kilometre içeriye sarkan Kuzey Koreliler, teca-vüze uğradıklarını iddia ediyorlardı. Cephe görmüş askerlerin en bönü, birinci gün ilerleyenin, aynı zamanda, saldıran olduğunu bilir.

Kore savaşı bizi heyecanlandırdı. İsyancı takımındandık, fırtına arıyorduk! Fırtına çıkmazsa, halden hale girecektik, ölümden kurtulmayacaktık, zaten.

Râzan'ı, geçtik, kıp kırmızı doğan güneşin etkin ışınları vagonumuzun körleştirilmiş pencerenin aralıklarından bizi buluyor, kompartmanımızın koridorunda duran genç muhafız er'inin gözlerini kamaştırıyordu. Muhafızlarımız görevlerini «dobra» «dobra» yapıyorlardı: kompartmanlara onbeşer kişi tıktılar, bizi tuzlu ringa balığıyla beslediler. Fakat susuz bırakmadılar, sabah akşam da yüz numaraya çıkardılar. Onlarla tartışılacak bir konumuz yoktu ve olmayacaktı da, eğer gözetici delikanlı, hakkımızda, sakıncasızca, «halk düşmanları» deyimini kullanmasaydı. Bu nu öfkeyle söylemedi ama, oldu bir kere.

Kıyamet koptu, bizim ve yandaki kompartmanından sesler yükseldi:

«Peki, biz halk düşmanı olalım, fakat kolhozdakiler niye aç?»

«Yüzünden belli, sen de bir köylü çocuğusun, terhisten sonra, zincirli köpek olarak, hizmete devam edeceksin, toprağı eşelemek için, köyüne dönmeyeceksin, öyle değil mi?»

«Bizler halk düşmanı olaydık, hapisane arabalarını niye kamufle ediyorsunuz! Bizi açık olarak taşıyamaz mı idiniz?»

«Bana bak oğlum, senin gibi iki çocuk babasıyım ben, ikisi de savaştan dönmedi, ben halkımın düşmanı mı olayım?»

Çoktandır, böylesine söz kafeslerimizden dışarı uçmamıştı! Yalanlanması zor, basit, gözle görülür gerçekleri yüzüne çarp-tık delikanlının.

Derken, şaşırmış erin yanına kıdemli başçavuş geldi, fakat hiçbirimizi hücreye tıkmadı, suç işleyenlerin adlarını kaydetme-di, askerine bize cevap yetiştirmek için, yardım etti. Bu durumu biz «yeni çağ-ın işareti» saydık, oysa 1950 de «yeniliğin» lâfı mı olurdu! Olsa olsa, siyasiler için yeni kurulan kampların ve ceza sürelerindeki aşamanın işaretiydi.

Tartışma deliller yarışmasına dönüştü. Delikanlılar ne bize ve ne de yanımızdaki kompartmanda bulunanlara «halk düşmanı» demiyorlardı artık. İleri sürdükleri kanıtlar, gazetelerden veya resmi siyasi eğitim kitabından alınma şeylerdi. Akıllarıyla değil, fakat kulaklarıyla, söylediklerinin içinde saklı samimiyet-sizliği anlıyorlardı.

«Bakın, çocuklar, pencereye bakın» - diyorduk onlara, - «Rus-yayı bu duruma getirenler, sizlersiniz!»

Görülen manzara sahiden acındırıcıydı: çürük samanla ör-tülü eğri büğrü izbeler, yağmalanmış, yoksulluğa terk edilmiş memleketin görünümü (bizi yabancılardan geçirilmediği Ruzayev yolundan götürüyorlardı). Batu Han, ülkeyi bu pislik içinde gö-reydi, istilâıyla uğraşmazdı.

Torbeyevo adında kuytu bir istasyonda, çarık giymiş bir ih-tiyar vagonumuzun önünden geçti. Camı inik penceremizin önünde duran yaşlı bir köylü kadın, pencereye takılı parmaklık-lardan ve iç kafesin ardından uzun uzun bizlere, üst rafta ya-tanlara baktı, gözlerini bizden ayırmadı. Bu, ezelden beri halkı-mızın «zavallılara» sakladığı bakıştı. Avurtlarında gözyaşının tek tek damlacıkları görülüyordu. Duruşu ve bakışı, kendi oğ-lunun da aramızda bulunduğu izlenimi veriyordu. Muhafız: «bakmak yasaktır, anne» dediyse de, sesinde kabalık yoktu. Ka-dın başını bile çevirmedi. Onun yanında duran, örgülü saçına beyaz kurdela takılı 10 yaşlarında bir kızcağız, yaşından bek-lenmeyecek gönül üzgünlüğüyle, göz kırpmadan, üzerimize dik

dik bakıyordu, adeta resmimizi çekliyordu. Tren yavaşça hareketlendi, ihtiyar kadın kararmış parmaklarını havaya kaldırarak, inançla ve acele etmeden, bizi istavroz işaretiyle uğurladı.

Başka bir istasyonda, sıkılğan ve korkak takımından olmadığı besbelli, benekli entarili kız, penceremizin ta dibine gelerek cezalarımızın süre ve maddelerini sormaya başladı. Peronda gezinen muhafız, «çekil» diye böğürdü ise de, kız: «bana n'aparsınız ki, ben de onlar gibiyim, al şu sigara paketini, çocuklara ver» dedi ve çantasından paketi çıkardı. Hemen anladık, kız o t u r m u ş l a r d a n idi, onlardan nicesi Takım Adalarında eğitimi tamamlayarak, şimdi memlekette volta vuruyor. Vagondan perona atlayan muhafızbaşı yardımcısı: «Çekil! Yoksa oturturum» diye bağırdı. Kız, bağıranın gedikli alnını hafifsemeyle ölçerek, «s... git, bok herif, demesin mi? Sonra bize cesaret vermek istercesine: «s..... edin onları, çocuklar» dedi ve çalımı yürüyüşüyle uzaklaştı.

Gidişimiz o gidişti, muhafızlarımızın kendilerini millet temsilcisi bilmelerine de ihtimal vermem. Yolumuzun uzamasına paralel olarak, içimizdeki duygular da kabarıyordu, davamızın haklılığına, bütün Rusyanın bizimle beraber olduğuna, bu kuruluşa bir son vermenin gerekliliğine, gitgide fazla inanıyorduk.

Kuybışev aktarmasında bir ay kadar g ü n e ş l e n d i k , orada da mucizeler gördük. Komşu koğuşun penceresinden ser-seri takımının tüyler ürpertici sesleri duyuldu: «Kurtarın, yardım edin! Faşistlerden dayak yiyoruz!» (Bu adamların bağırımları da başka, çineleme ile keskin çığlık arası bir ses).

Görülmedik olay! Dayak atan «faşist», yiyen serseri! Bugüne dek tersi görülürdü.

Olayın üzerinden birkaç gün geçti, tutuklular arasında yapılan ayırım sonunda, koğuştaki kadrolar birbirine karıştı, biz de, olayın ayrıntılarını anladık, o zaman. Fakat eski subay olan Pavel Boronük'ün şahsında, onun ilk belirtisiyle meğer bir mucizeyle karşılaşmamışız. Adı geçen, cephede bir hayli yararlık gösteren biriydi, uçaksavar makinalı tüfekle tek başına 3 Mes-serşmid'e karşı durmuş, vatan kahramanı madalyasına aday gösterilmiş ise de, adaylığı Özel Kısım tarafından geri çevrilmiş, kendisi de cezalı bölüğe gönderilmişti. Fakat orada da bir madalya kazanmasını bilmmişti. Şimdi 10 yıla, yeni ölçüyle, çocukça bir cezaya çarptırılmıştı. Kendisi Ukraynalı idi, fakat esmerliği ve gagaburnuyla Gürcüye benzerdi. Göğsü değirmen taşı gibiydi, iki kolu, iki kütük. Karşısındakinin elini dostça sıkmaya veya, duruma göre, çenesini dağıtmaya daima hazırды.

Serseri takımıyla daha önce, Novograd - Volin hapishanesinden gelirken tanışmış, hatta dövüşmüştü. Şimdi ise komşu kokuşun üst ranzasında sakın sakın oturuyor, satranç oynuyordu. Koğuştakilerin tümü Ellisekiz'dendi, fakat idare oraya şimdi iki adi suç hükümlüsünü sokmuştu. Cakayla Belomor sigarasını içen iki serseri, kendilerine ait zannettikleri, koğuşun en iyi yerine, pencere yanındaki ranzaya doğru yürürken, Fiksatiy adında olanı şaka yapmak istemiş, «bizi yine haydutlar arasına koydular» demişti. Serseri güruhunu henüz tanımamış saf Veliyev: «Yok canım, buradakiler Ellisekizlilerdir. Ya sen necisin?» diye sormuş. «Ben mi? Âlim adam, ben aşırıyım» demiş öbürü. İki kişiyi yerlerinden ederek, serseriler h a k l a r ı olan yerlere torbalarını koydular, sonra da diğer tutukluların torbalarını karıştırmaya, sebepsiz yere çıkışmaya başladılar. Ya Ellisekiz n'aptı? Hiç. Yeni havadan henüz bir şey kaptığı yoktu, direnmiyordu. Altmış erkek, tevekkülle soyulmalarını bekliyordu. Kabadayılardan karşı gelmeyi kabul etmez küstahça davranışlarında, insanı büyüleyen bir taraf var (gerçi idarenin kendilerinden yana çıkacağını da bilirler). Boronük'ün satranç taşlarıyla oynuyor gibi bir görünümü vardı ama, o artık dövüş plânını kuruyordu, korkunç gözleri yuvalarında fıldır fıldır dönüyordu. Kabadayılardan biri karşısında durunca o, ranzadan aşağıya sarkan fotinli ayağını var kuvvetiyle öbürünün suratına çarptı. Hemen arkasından yere inerek, idrar kabının sağlam kapağını, öbür serserinin başına indirdi. Sonra, aynı kapakla, sırayla, ta kapak kırılınca kadar her iki serseriye dövmeye devam etti. Kırılan kapağın, 40 milimetrelilik sağlam kalastan yapılı, haç biçiminde orta parçasını elinde tutan Boronük, serserileri onunla dövüyordu şimdi. Kabadayılar bu sefer merhamet dilemeye başladılar ama, yalvarışlarında durumun komik tarafına parmak basmayı da ihmal etmediler: «Be adam, n'apıyorsun, sen bizi H a ç ile dövüyorsun» diye bağıyorlardı. «Sen güçlüsün, bir i n s a n kalbini niçin kırıyorsun? diye, yalvarıyorlardı. Fakat karşındakilerin ne mal olduğunu bilen Boronük, ha bire vuruyordu. İşte, pencereye sekerek «Kurtların, faşistlerden dayak yiyoruz» diye bağırarak serserinin feryadını o zaman duyduk.

Serseriler bu dersi unutmadılar, Boronük'ü defalarca tehdit ettiler: «K a d a v r a k o k u s u g e l i y o r s e n d e n ! Bekle, nasılsa yolculuğumuz birlikte olacak», diyorlardı. Diyorlardı ama, üzerine gelmiyorlardı.

Koğuşumuzun k a n c ı k l a r ı (1) da bir çatışması oldu.

(1) Kancıklar — İdarenin «maşası» olan adi suçlular.

Gezinmeye ve tuvalete çıkarıldığımız bir zaman, gardiyan kadın, tuvalette çok kalanları kovalamak için, oraya kancığı yollamıştı. Kancık, işini yapmasına yapmıştı ama, siyasilere karşı çok diklenmişti. Bu tutumu yadırgayan Volodâ Gerşuni adında çok genç, çok sinirli, hapis hayatına yeni başlayan tutuklu, kancığın ipini çekmişti, fakat kancık onu bir yumrukla yere sermişti. El-lisekizinci eskiden bu gibi olayları yutardı, karşı gelmezdi, fakat şimdi, kendi kolhoz başkanını öldürmüş. Maksim adında bir Azeri, yerden bir taş kaparak kancığa fırlatmış, Boronük ise çenesine yumruk sallamıştı. Kancık, Boronük'ü bıçakla yaraladı (gözetici yardımcıları bizde bıçak bulundurlar, şaşılacak bir şey yok), kendisi de gözetici personelin himayesine sığındı. Adam kaçarken, Boronük peşindeydi. Olay üzerine hepimizi koğuşa topladılar, hapisane subayları s u ç l u y u içimizde bulmaya çalıştılar (eh nede olsa kancıklar emniyetçilerin kalplerini kazanan takımdı). Kızgınlığını alamayan Boronük kendiliğinden ortaya çıktı, «bu kerataları ben dövdüm, yaşadıkça da döveceğim», dedi. Hapisane yöneticisi öğüt verdi, bizim gibi karşı devrimcilere diline sağlam olmanın, daha yararlı olacağını, övünülecek bir şeyimizin olmadığını söyledi. Bunun üzerine henüz çocuk olan, üniversitenin birinci sınıfından alınan Volodâ Gerşuni, ki sosyal devrimci partisi militanları başı, ünlü Gerşuni'nin yeğeni idi, atıldı; «bize karşı devrimci demeye hakkınız yok, bu geride kaldı. Biz şimdi yine devrimciyiz! Sovyet hükûmetine karşıyız!» dedi.

Ne eğlendik, ne eğlendik! Nerelere geldik! Hapisane yöneticisi hepsini yutuyor, yalnızca alnını kırıştırıyordu. Höcreye tükülen yok, haplsanenin zindancı subayları umduklarını bulamadan gittiler.

Demek, hapiste b ö y l e s i n e de yaşanır, öyle mi? -dövüşerek? Ters karşılık vererek? Düşündüğünü açığa vurarak? Nice yıllarımız, meğer, boşuna gitmiş! Ağlayana vurmak, ne tatlı! Biz ağlardık, dayak da yerdik.

Götürüldüğümüz efsanemsi yeni kamplarda böylesine mi yaşanacak? Hani şu Nazi usulü numara takılan, adi suçlu pislighinden arınan, yalnız siyasileri barındıran adalarda? Benzi soluk, siyah gözlü, keçi suratlı Volodâ Gerşuni, umutla: «Bir kere kampa varalım da, ondan sonra k i m i n l e b i r l i k kureceğimizi anlarız», diyordu. Komik çocuk! O sahiden, gittiğimiz yerde siyasî görüşleri değişik, renkli, organize edilmemiş bir kalabalıkla karşılaşacağını, tartışmalı, atışmalı, yeraltı faaliyeti olan bir ortamda kendini bulacağını sanıyordu. «Kiminle birlik.» So-

ran var mı ki! Cumhuriyetin tutuklama planı yapımcıları ve konak şefleri, bizim yerimize, bu problemi çözmemişler, sanki.

Eski ahır bozması koğuşumuz uzun mu uzun. Karşılıklı iki sıra yemlik yerine şimdi iki sıra çift katlı ranza bulunmaktadır. Ortada, ranzalar arasında, köhne çatıyı tutan çarpık direkler dikiliydi; pencereler, ahırlara özgü, otu yemlik dışına düşürtmeyecek kadar ışık veren cinstendi, üstelik şimdi dıştan burunsalıklarla örtülmüştü. Koğuşumuzun mevcudu - yüzyirmi kadar her cinsten insan. Yarisından fazlası Baltık Boyundan gelme, okumamış, basit köylüler: bu era yörelerinde ikinci temizlik hareketi yapıldığından, gönüllü olarak kolhozlara girmek istemeyenler veya istemeyecek sanılanlar toplanmaktadır. Batı Ukrayna yerlisinin O.U.N. (*) örgütü ilişkileri ve onlara bir defa yemek veren veya bir gece evde barındıranların sayısı az değildi. Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyetinden de adam vardı, fakat içlerindeki çoğunluk mükerrer cezaya çarptırılanlara aitti, siftah ceza yiyenler azdı. Grup içinde, haliyle, yabancılardan bir miktar bulunuyordu.

Hepimiz aynı kamplara götürülüyoruz (çavuştan öğreniyoruz - Steplag'a). Alinyazısını benimle paylaşacak insanlara dikketle bakıyorum, onları içten anlamaya çalışıyorum.

Canım en çok Estonyalıları ve Litvanyalıları çeker. Aynı haklara sahip olarak, aynı yere oturtulduğumuz halde, sıkılma duygusundan kendimi kurtaramıyorum, onları içeri tıkan benimişim gibi, utaniyorum. Çalışkan, bozulmamış, sözünde durur, edipsizliği olmayan bu insanların günahı nedir ki, kahrolası aynı değirmen taşının altında ezildiler? Kimseye zararları yoktu, kendi halinde sakin sakin ve düzenli yaşarlardı, ahlakları bizimkinden yüksekti. Suçlarına gelince: bizim denizimizi kapatıyorlardı, ayağımıza dolanıyorlardı, biz açlık çekiyorduk, onlar toktu.

Biz Polonyayı boğarken, Gertsen (1) haykırmıştı: «Rus olmak ayıptır». Bu barışsever, savunmasız milletlere karşı duyduğum utanç, Gertsen'ininkin iki katıdır.

Lettonyalılara karşı olan duygularım daha girift. Bunda kaderin rolü var. Onların ektiklerinden doğmuştur.

Ya Ukraynalılar? «Ukraynalı milliyetçiler» terimini çoktandır kullanmıyoruz, onun yerine «benderciler» (2) diyoruz. Bu sözü

(*) O.U.N. — Ukrayna Milliyetçileri Örgütü.

(1) Rus klâsik yazarlarından A. İ. Gertsen «İskender takma adıyla da yazdı») 1812 - 1870.

(2) Benderciler — Liderleri Bender adında bir Ukraynalı idi.

zamanla adeta küfür yerine kullanmaya başladığımızdan, aslını düşünen yok. («Haydut» kelimesini de kullanırız, duruma göre de anlamlandırırız: bütün Dünyada bizim hesabımıza öldürenler-partizan (çeteci) dir, bizi öldürenler, 1921 yılında, -Tambov eyaleti köylülerimiz dahil -hayduttur.)

Sorunun kökü, Kiyev Prenslığı devresine kadar uzanır. O zaman tek millet idik, fakat ondan sonra hayatımız, dilimiz, alışkanlıklarımız ayrı ayrı yollardan gelişti. Her iki unsuru yine «tek vücut» haline getirmek için birinin içtenlikle yaptığı girişim, eski kardeşliğe kavuşmanın güçlüğüne sergiledi. Üç asrı bu yolda kötü kullandık. Ukraynalıları ve Rusları kaynaştıracak, bu işi düşünerek yapacak devlet adamları Rusyada çıkmadı. İki topluluk arasındaki yara izi aynen duruyordu. (Yara izi olmasaydı, 1917 de önce Ukrayna komiteleri, sonradan Ukrayna parlamentosu görülmezdi).

İktidarı ele geçirene kadar, Ukrayna sorununun çözümü için bolşevikler hiç bir zorluk görmezlerdi. 7 Haziran 1917 tarihli Pravda gazetesinde Lenin şöyle yazdı: «gerek Ukraynayı, gerek Büyük Ruslar (1) dışındaki halkların oturduğu yöreleri biz, Rus Çarı ve kapitalistler tarafından ilhak edilmiş topraklar diye biliriz». Lenin bu satırları yazdığı zaman, Ukrayna Parlamentosu artık yaşıyordu. 2 Kasım 1917 de ise «Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi» kabul edilmişti. Şaka değildi ya? Rusya halklarına kendi kaderine sahip çıkma, hattâ Rusyadan büsbütün ayrılma hakkı tanınmıştı. Altı ay sonra Sovyet Hükümeti, Ukrayna ile barış akti ve sınır tespiti konusunda Kayzer Almanyasından arabuluculuk etmesini rica etmişti. İş, 14 Haziran 1918 tarihinde Lenin ile Hetman Skoropadskiy'in imzaladıkları barış anlaşmasıyla sonuçlanmıştı. Lenin, bu dökümana imza atmakla, monarşik düzenle idare edildiği halde, Ukraynanın Rusyadan kopmasını kabul ettiğini göstermişti!

Fakat ne tuhaf. Almanlar Batılı müttefiklere yenilir yenilmez (ki bu olayın Ukrayna ile olan ilişkilerimizin temelinde yatan prensibe dokunmaması gerek), Skoropadskiy de düştü. Ukraynanın liderliği Petlûra'ya geçmişse de (işte buyurun, bir küfür daha: «petlûracı». Oysa petlûracılar, bizden ayrı hayat şekli kurmak isteyen Ukrayna köylüsü ve kentlisiydi), onun kuvveti bizimkinden azdı. Biz, sınır olarak kabullenmiş olduğumuz hattı hemen geçtik, özbeöz kardeşlerimize egemenliğimizi kabul ettir-

---

(1) Ruslar 3 guruba ayrılır: Büyük Ruslar=Kuzeyde oturanlar, Küçük Ruslar=Ukraynalılar ve Ak Ruslar=Rusya'nın Batı bölgesinde oturanlar.

dik. Şu var ki bu olaydan sonra 15 - 20 yıl süreyle, Ukrayna dili üzerinde oynamışız, kardeşlerimizin kulağına, bağımsız olduklarını, diledikleri zaman bizden ayırılacaklarını koymuşuz. Ne zaman ki savaş sonunda bunu yapmak istediler, o zaman onları «benderci» ilân ettik, tutuklamalara, işkencelere, kampa kapatmalara ve idamlara başvurduk. («Benderci» olsun, «petlüracı» olsun, vatanlarında yabancı egemenliği görmek istemeyen aynı Ukraynalılardan başkası değildi, bu halk. Hitler'in kendilerine vaad ettiği özgürlüğü alamayacaklarını anlar anlamaz, işgalcilere karşı da silâha sarıldılar. Ne var ki biz bu gerçeği, tıpkı 1944 Varşova ayaklanmasında olduğu ⁽¹⁾ gibi, susmakla geçiştiririz, başka türlü işimize gelmez.)

Ukrayna milliyetçiliği, kardeşlerimizin kendi dillerini kullanmaları, çocuklarını ana dilde okutmaları ve tabelaların aynı dilde yazılmaları, acaba bizi niçin bunca tedirgin eder? «Beyaz Hassa Askerleri» adlı kitabında Mihayıl Bulgakov gibi bir yazar bile, bu sorunun cevabını yanlış vermişti. Oysa, durum başka: Değil mi ki biz Ukraynalılarla sonuna kadar kaynaşmadık, demek ki aramızda fark var (onlar, daha küçük, olanlar, farkı daha iyi gördüler). Acıdır, fakat bir gerçektir. Bu farkları yedirmek için zaman da kaybetmişiz, en çok 930 - 950 yılları arasında, Çar zamanı değil, Çardan sonra! E, peki, niye kızıyoruz şimdi? Odessanın plâjları elden çıkacak diye mi? Yoksa Çerkassk bölgesi meyvasının tadı damagımızda mı kaldı?

Konuya değinirken kalbim sızlıyor: Ukraynalılarla Ruslar kanımda, gönlümde ve kafamda birlik. Fakat kamplarda Ukraynalılarla dostluk kurup görgü sahibi olduktan sonra, çektiklerinin derecesini anladım. Kuşağımız, atalarımızın işlediği hâtalaraın ceremesini ödemekten kaçamaz.

Ayağı kuvvetle yere vurmak, «benimdir», diye haykırmak kolay. «Yaşamak isteyenler yaşasın» demek çok, ama çok daha zor. Yirminci Yüzyılın sonundayız, bizim akli kıt son çarımızın yaptığını yapmak, hayalde bir Dünya kurup, içinde yaşamak, bugün için imkânsızdır. Zaten Çar da hâtasını hayatıyla ödemişti. Milliyetçilik akımlarının güçten düşeceği ile ilgili Oncü Öğ-

---

(1) Yenilgiye uğrayan Almanlar çekilirken ve Varşova'yı Ruslara karşı savunma hazırlığı içindeyken, Varşova'nın çok yakınına gelen Ruslara güvenen Polonya milliyetçileri, kent içinde ayaklandılar. Rusların yardımlarına gelmesi beklenirken, Rus ordusu harekete geçmedi, milliyetçilerin Almanlar tarafından kanlı bir şekilde tepelenmesini bekledi.

retinin (1) kehaneti tutmadı. Doğrusu, şaşılacak şey: sibernetik ve atom çağında gelişti bile, her nedense. Hoşumuza gitsin veya gitmesin, kendi kaderini kendi tayin etme ilkesi ve özgürlük hakkı adına çıkardığımız senetlerin vadeleri gelecektir; ateşte yakılacakımız, suda boğdurulacakımız, kafamızın uçurulacağı günü beklemeden, o bonoları ödemeliyiz biz. Sahiden büyük bir millet isek, büyüklüğümüzü topraklarımızın genişliğiyle, vesayet altına aldığımız halkların sayısıyla değil, fakat yaptığımızın yüceliğiyle ortaya koymalıyız. Kopanlar düştükten sonra, elde kalanın derinine işleniş ve değerlendirilmesi, ululuğumuzun başka bir ölçümü olabilir.

Ukraynadan ayırmak bize acı gelir. Fakat bugüne ait kızgınlıklarının derecesini bilmemiz gerek. Yüzyılların akışı içinde ilişkilerimiz düzelmediyse, sağduyuya başvurmak, bize düşer. Federasyondan ve özgürlükten yana olanlar başbaşa versinler, aralarında karara bağlasınlar. Bu gerekliliğe boyun eğmemek, bizim hesabımıza akıl dışı bir hareket ve merhametsizlik örneği olur. Bugünkü davranışımızın yumuşaklığı ve hoşgörü derecesi oranında, ileride birlik kurma şansımız artacaktır.

Bağımsız yaşamayı hayırlısıyla denesinler. Tüm problemlerin ayırılmaıyla çözümediğini çabucak göreceklerdir. (*)

Ahırımı uzun koğuşumuzdayız, Steplag'a yolculuk, bilmediğimiz sebeplerle gecikiyor. Acele ettiğimiz de yok, buradaki günlerimiz eğlenceli geçiyor, orada ancak daha kötü olabilir.

Havadissiz bırakılmıyoruz, normal gazetesinin yarı boyuttaki bir gazeteciği her gün koğuşumuza atarlar, ben onu c a n l ı v e a n l a t ı m l ı biçimde, yüksek sesle arkadaşlarıma okurum. Anlamdırılacak neler bulunur içinde.

Tam o sırada Estonyanın, Lettonyanın ve Litvyanın kuruluşunun onuncu yıldönümü kutlanıyordu. Rusça bilenler okuduğumu arkadaşlarına tercüme ederken, ben duraklardım.

(*) Ukrayna'da yaşayan insanlar içinden kimi kendini Ukraynalı sayar, kimi kendini Rus bilir, kimi ise ne olduğunu bilmez. Bu kategoriler arasındaki orantı, bölgeden bölgeye değiştiğinden, durum bir hayli karışık görünür. Bir ihtimalle bölgesel plebisitler yapılarak, göç etmek isteyenlere kolaylıklar gösterilir, istekler hoş görüyle karşılanır. Ukrayna'nın bugünkü resmi haritada gösterilen topraklarının tümü, asıl Ukrayna'ya ait değildir. Dnepr ırmağının sol kıyı bölgelerinden bir kısmı, hiç kuşkusuz, Rusya yanlıdır.

(1) Öncü Öğretisi = Komünizm.

Öbürleri, on yıl içinde kavuşulan memleketlerinin tarihlerinde ilk defa olmak üzere görülen refah ve hürriyet haberlerini duydukça, bayağı uluyorlardı. Uluma alt, üst ranzalardan, her yandan geliyordu. Baltık boyundan gelen bu insanların (bizim grubun üçte biri) arkasında bozulmuş ev ve iyi bir ihtimalle, aile kalmıştı. Ailenin, başka bir partiye dahil edilerek, aynı Sibiryaya yolculuğuna çıkarılması, ihtimalin öbürüydü.

Grubumuzu en çok heyecanlandıran, elbette, Kore'den gelen haberlerdi. Stalin'in yıldırım savaşı orada suya düştü. Birleşmiş Milletler gönüllüleri toplamaya başlamıştı bile. Bizim anlayışımıza göre Kore - Üçüncü Dünya Savaşının İspanyasıydı (Her halde Stalin de öyle plânlamıştı). Birleşmiş Milletler askerleri bizi özellikle coşturuyorlardı: o ne bayrak - kimi birleştirmez ki? İlerideki Dünya Vatandaşının önörneği!

Canımıza öylesine tak etmişti ki, gözümüz Dünyayı görmüyordu, zihnimiz bulanıklık içindeydi. Yaşayışları esenlik içinde geçenlerin yok edilişimize umursamaz gözle bakmalarına, ölmekle, onlara yeni esenlikler kazandırmaya gönlümüz yatmıyordu. Asla! Fırtınaya teşneydik.

Şaşanlar çıkar, diyecekler ki, -Ne yüzsüzlük! Duyuş ve düşünüş havasının böylesi olur mu? Savaşa katılmakla koskoca özgürlük Dünyasının çekeceği sıkıntıları hiç düşündünüz mü? -Güzel, fakat özgürlerin dünyası bizi düşündü mü? -Üçüncü Dünya Savaşını istediğimizi mi anlatmak istiyorsunuz, şu halde? - Ya bütün bu insanlara 1950 yılında, 1975 e kadar sürecek cezalar keserken, onlara istenecek başka bir şey olarak, ne bıraktınız ki? Dünya savaşı dışında bir şey!

O günlere ait aldatıcı, yitirici umutlarımızı kafamda canlandırırken bir tuhaf oluyorum. Atom silâhiyle topluca yok edilmek, hiç bir kimse için iyi çözüm değildir. Atom silâhı olmadan da: savaş havası içindeki tiranlık için gerekçe yerine geçer, onu pekiştirir. Fakat olanları, o günlerdeki duygularımızı anlatmasaydım, hikâyem tahrif edilmiş olurdu.

Romen Rollan'ın gençler kuşağı, savaşı beklemenin verdirdiği sıkıntının etkisindeydi. Bizim hapisli kuşağına, savaşın yokluğu sıkıntı verdirdiyordu. Özel siyasi kamplarının havasını en iyi biçimde yansıtan durum, buydu. Biz, böylesine kısıtıldık. Dünya savaşı bize ya tez elden ölüm (gözetlense kulesinden açılan ateş, Alman usulü ekmek ve su'ya zehir ve mikrop katma) veya, her şeye rağmen, özgürlüğü getirecekti. Her iki şık, kurtuluşu bize 1975 ten önce bahşediyordu.

Petâ P-v umudunu bu hesaba bağlamıştı. Adı geçen, bizim koğuştâ Avrupayı son görmüş canlı insandı. Savaşın bitiminde bütün koğuşlar, Avrupadan dönen Ruslarla dolar, taşardı. O zaman gelenler çoktandır ya kamplarda veya topraktadırlar, yenileri gelmiyordu, artık tövbeliydiler, peki ya bu nereden çıkageldi? O, 1949 da, normal insanların artık gelmediği sırada, kendi isteğiyle vatanına döndü.

Savaş başladığı sırada Petâ P-v, Harkov dolaylarında bir meslek okulunda talebe. Okula onu zorla sokmuşlardı. Almanlar geldiği zaman, zorla Almanyaya gönderildi, başka delikanlılarla birlikte, savaş sonuna dek, bir «Doğu işçisi» olarak, zorla çalıştırıldı. Ruhu bu koşullar altında eğitildi, hayatta en doğru yolun, kolay yaşama olduğunu anlamıştı şimdi. Batılı sâflığından ve sınırlardaki gevşeklikten yararlanan Petâ P-v, Fransada çaldığı arabaları İtalyada, İtalyada çaldıklarını Fransada ucuza satardı. Fakat Fransada yakalanmış ve hapse atılmıştı. Kahramanımız o zaman Sovyet Elçiliğine mektup yazarak, sevgili vatanına dönmek istediğini bildirmişti. Fransız mahkemesinin kendisine 10 yıl vermesi halinde, sürenin tamamını çekmeden kurtulamıyacağını bilen P-v, Sovyetlerden, vatana ihanet suçundan, alacağı 25 yıllık cezayı tercih etmişti, çünkü Üçüncü Dünya Savaşının bulutları ufukta toplanıyordu. P-v'un görüşüne göre Sovyetler Birliği olsa olsa daha 3 yıl yaşayacaktı. Bu durumda Rus hapishanesinde kalmak, onca daha hesaplıydı. Elçilikteki dostlar hemenecik gelmişler, Petâ P-v'u bağırlarına basmışlar. Fransız makamları hırsız, gönül hoşluğuyla bıraktılar. (*) Bizimki gibi veya ona yakın cinsten 30 kişi elçilikte toplanmış. Murmansk'a kadar lüks içinde vapurla götürüldüler, orada şehri gezmeleri için koyuverildiler, bir gün içinde teker teker yakalandılar.

Petâ, Batılı gazeteleri bize aratmadığı gibi (Kravçenko mahkemesini ayrıntılarıyla okumuştı), tiyatroya ve sinemaya olan ihtiyacımızı da gideriyordu (avurtlarıyla ve dudaklarıyla Batı müziğini, jestlerle ve anlatımla Batı sinemasını canlandırıyordu).

Kuybişev aktarmasında ne de hür yaşıyorduk! Kimi vakit iç avluda koğuşlar bir araya gelirdi. Bahçede dolaştırılan gruplar-

(*) Fransız İstatistikînin verilerine göre, Birinci ve İkinci Dünya Savaş aramında Fransa'da yaşamış yabancılar içinde, en düşük suçluluk oranı, Rus güçsüzleri içinde bulunmuydu (öyle derler). İkinci Dünya Savaşından sonra ise, yabancılar arasında en yüksek suçluluk oranı, yine Ruslarda bulunmuydu (Fransa'ya gelen Sovyet vatandaşları arasında).

la, burunsalılıklara rağmen, pencereden konuşmak mümkündü. Yüz numaraya giderken, çok çocuklu kadınların kaldığı barakanın parmaklıklı, fakat burunsalıksız penceresine yaklaşmak vardı. (Bu kadınlar, aynı Baltık boyu ve Batı Ukrayna'da oturanlar, gibi şimdi sürgüne yollananlardı). İki koğuş-ahır arasında bir aralık vardı ki, biz ona «telefon», derdik: aralığın iki yanında yere yatan iki istekli, sabahtan akşama kadar birbiriyle habereleşebiliyordu.

Tüm bu serbestlikler bizi tahrik etmekten geri kalmıyordu, bastığımız toprağı şimdi daha sağlam görüyorduk, oysa gözetici ayağı altındaki toprak onlara sıcak gelmeye başlamıştı. Avluda dolaşırken, yakıcı beyazımsı Temmuz göğüne bakardık, üçgen biçimi savaş nizamında yabancı bombardıman uçaklarının tepemizde görünmesi, bizi asla korkutmayacaktı: hayat bizler için hayat değildi.

Karabas aktarma hapishanesinden gelenler bize orada üzerinde «Çektığımız yeter» yazılı beyannamelerin asıldığı haberini getirdiler. Bu hava içinde birbirimizi elektrikleştirirdik ve Omsk'ta, sıcak bir yaz gecesi, terli ve bitkin insanlardan fazla, buğulanmış ete benzeyen bizleri tıka basa hapisane arabasına yüklerlerken, arabanın gerisinden gardiyanlara bağırdık: «Bekleyin, alçaklar, Truman hakkınızdan gelir, atom bombasını başınızda patlatır». Gardiyanlar korkarcasına susuyorlardı. Direncimiz gitgide artıyordu. Gözetici personelin yalnız onun değil, hakkın bizden yana olduğunu anladığını görür gibiydik. Hak yoluna kavuşma isteğı bizde o dereceyi buldu ki, cellâdlarınızla birlikte aynı bombanın altında yanmaya gönlümüz yatıyordu. Artık kaybedilecek hiç bir şeyleri kalmamış insanların durumuna gelmişiz.

Bunu yazmazsam, 1950-951 yılları Takım Adaları tanımlamasında boşluk kalır.

Dostoyevskiy'i görmüş Omsk hapisanesi, GULAG'ın paçavradan, üstünkörü yapıli aktarma istasyonlardan biri değildir. Ekaterina zamanından kalma, korkunç bir hapis yeridir, hele bodrumları. Bodrumdaki koğuşlar, film çekimi için ideal dekor. Yer yüzeyine çıkan pencere, eğri kuyunun yukarı ucudur. Üç metre uzunluktaki kuyumsu boşluk, duvar kalınlıkları hakkında fikir vermekte. Koğuştta tavan da yok, basık kemer onun görevini yapar. Duvarların biri ıslak, zemin suyu duvardan sızarak yere yayılır. Burası sabah akşam karanlık; öğleyn loşluk içindeyiz. Fare yok, fakat burnumuz sanki kokularını alıyor. Üstümüzdeki kemer çok aşağılara, hemen hemen elle değinecek kadar sarkmasına rağmen, zindancılarımız buraya bile çift

katlı ranza yerleştirmeyi bilmişler. Alt ranza, ayak bileği hizasındadır.

Kuybışev'in disiplinsiz aktarma hapisanesinde içimizde sekillenmeye başlayan karşı gelme eğilimini, yeni zindanımız, görünüşte, kolayca bastıracaktı. Ne gezer! Mum gibi yanan 15 vatlık ampulün ışığında, Odessa katedralinin eski mümessili keçi suratlı kel kafalı ihtiyar Drozdov, pencere kuyusunun dibinde dikilerek, sona eren hayatı canlandıran zayıf sesiyle, eski devrimciler şarkısını okumaya başlardı:

Despot vicdanı kadar sevimsiz,
Hainler kadar karanlıktır
Sonbahar gecesi.
Ondan da beter ve karadır,
Sisin ardından yükselen hayalet;
Zindanın yapısı.

O yalnız bizler için söyler ama, bağırsa da, kimse duymaz. Bronzlaşmış derisinin altında boyun kıkırdağı oynuyor, söylerken kendisi de irkiliyordu. Rusya hayatının birkaç on yıllık devrelerini o anda göz önüne getirmek, kolay olmasa gerek. İrkilişi bize de geçiyor.

İçerisi suspus da olsa,
Kabristana benzemiyor hapis,
Aç gözünü, nöbetçi, aldanma.

Böyle bir zindanda, böylesine bir şarkı! (*) Her şey tastamamına uyuyor; bizim tutuklu kuşağını bekleyeni ile ahenk içinde.

Uyuma saati geldi, sarı loşlukta, soğukta ve yaşlılıkta hazırlığımızı yapıyoruz. Biri çıksa da, elimize bir roman sıkıştırırsa?

Derken, İvan Alekseyeviç, Spasskiy'in sesi duyuldu, öylesine bir ses ki, adeta Dostoyevskiy kahramanlarının, hepsinin, ortak sesi. Ha koptu ha kopacak, kimi vakit boğulan, hiç bir zaman sakin olmayan, her an hıçkırığa veya çığlığa dönüşebilen bir ses idi, onunki. Yerine göre kin, acı veya imanla dolu sesin yorumuyla, «Kızıl Madonna» cinsinden Breşko - Breşkovskiyin (1) en

(*) Onbirinci senfonisini yazmadan önce Şostakoviç, bu şarkıyı burada dinlemeliydi. O zaman senfonisini ya hiç yazmayacaktı, veya onun çağdaş anlamını belirtecekti. Ölmüş anlamını değil.

(1) Breşko-Breşkovskiy — Rus macera romanları yazarı.

adi macera romanı, kulağımıza Roland destanı ⁽¹⁾ gibi yansıyor-
du. Doğru mu, som fantezi mi, onu bilemem, fakat Viktor Voro-
nın komutasındaki birliğin 150 kilometrelik, Toledo üzerine yü-
rüyüşü ve Alkazar'ın ⁽²⁾ kuşatmadan kurtuluşu hafızalarımızda
bir destan olarak kaldı.

Spasskiy'in kendisinin hayatı da, adeta bir roman: delikanlı
olarak Buzlu sefere ⁽³⁾ katılmıştı, iç savaşta başından sonuna
kadar bulunmuştu. İtalyaya sığındıktan sonra, dışardaki Rus ba-
le okullarından birini (galiba Karsavina'ninkini) bitirmişti. Ay-
rıca bir Rus kontesinden artistik marangozluğu öğrenmişti
(kampta bizi şaşırtmaktan geri kalmadı: miniyatür işi avadan-
lık takımım yaptıktan sonra, seflerimize çok ince ve zarif mobil-
ya yapardı. Bir masanın yapımı 1 ay sürdü ise de, müşterisi hat-
ların güzelliğine bayıldı). Bale trupuyla birlikte Avrupayı dolaş-
mış. İspanya iç savaşı süresince İtalyan sinema aktüalite ajansı
için operatörlük yapmış. Binbaşı rütbesiyle ve Ciovanni Paski
takma adıyla tabur komutanı olarak İkinci Dünya Savaşına ka-
tılmış, Alman ordusuyla İtalyan birliğinin başında aynı Don yö-
resine gelmişti. Almanların bastırdığı, Rusların çekildiği devre-
de, her nasılsa, birliği Rusların çemberine düşmüştü. Spasskiy
sonuna dek savaşmak istemişse de, İtalyan çocuklar ağlaşmaya
başlamışlar; yaşamak istiyorlardı. Binbaşı, Paski, kısa bir durak-
lamadan sonra, beyaz bayrağı çekmişti. Kendisi hayatına son
verebilirdi ama, şimdi Sovyetleri merak ediyordu. Normal esa-
ret yolundan geçmek ve 4 yıl sonra, İtalyaya dönmek varken,
Rusluğu üstün gelmiş, kendisini esir alan subaylarla, Rusça ko-
nuşmuş. Meşum hata! Eğer kötü rastlantı sonucu Rus isen, ayıp-
larmacak bir hastalık imişçesine, saklayaoaksın, bunu, yoksa ha-
lin duman! Bir yıl Lubanka'da kaldıktan sonra, Harkov dolayla-
rında bulunan karışık kampa yollanmış (İspanyalıların, İtalyan-
ların, Japonların tutulduğu kamp - öylesi de vardı). Orada 3 yıl
kalmış. Dört yılı tamamladıktan sonra, bunlar sayılmayarak, ye-
niden 25 yıla hüküm giymiş! Haydi hayırlısı, bir kürek mahku-
mu olduktan sonra nasılsa sonu yakındı.

-
- (1) Roland Destanı — Konusunu 778 yılında kaybedilen Ronsenval meydan savaşından alan destan. Klásiktir, pek çok dille çevrilmişti. Endülüs Müslümanlarıyla yapılan harpleri işlemektedir.
  - (2) Alkazar — Toledo yakınındaki kale. İspanya iç savaşında, 1936'da 3 ay süreyle solcu İspanyollar tarafından kuşatıldı, fakat düşmedi. Romancı, İspanya'da sağıcılardan yana savaşa katılan Rus göçmenlerin-
den esinlenerek, fantezi bir eser yazmış.
  - (3) Buzlu Sefer — Rusya iç savaşının bir aşamasıdır, Don yöresinde geçti.

Omsk hapisanesi, arkadan Pavlodar hapisanesi bize kapılarını açtılsa, bu kentlerde henüz özel, tutukluları geçici olarak barındıracak aktarma istasyonlarının bulunmayışındandır - önemli kusur! Pavlodarda, ne ayıp ne ayıp, hapisane arabası bile yoktu! Bizi tren istasyonundan hapisaneye kadar, sokak sokak, kafile olarak dolaştırdılar ve şehir halkından çekinmediler. Devrim öncesi ve devrimin ilk 10 yılının usulü idi bu. Geçtiğimiz mahallelerde kaldırım, su tesisatı henüz yapılmamıştı. Tek katlı evler kül rengi kuma gömülüydü. Asıl kent, iki katlı, beyaz taştan yapıli hapisaneyle başlıyordu.

Ne var ki, asrın ölçeğiyle, bu cezaevi insana dehşet yerine rahatlık duygusunu, korku yerine gülmek isteğini veriyordu. Geniş avlu ve şurada burada biten otçuklar bize huzur veriyordu. Gezmeye ayrılan yerlerin çitlerle bölünmesinde endişe verecek bir durum yoktu! İkinci kat koğuşlarının pencereleri geniş parmaklıklarla örtülüydü, fakat burunsalıkları yoktu. Pencere kenarına çık, etrafı gözet! Ayağımızın altında, aşağıda, cezaevi duvarıyla dış duvar arasında, kimi vakit kocaman köpek, zincirini şakırdatarak geçerci, bir iki kere havlardı. Köpek de başka köpek, hapisaneye yaraşmayan cinsten, insanı paralama-ya alıştırmış çomar değil sanki, uzun tüylü, sarılı beyazlı, avlu köpeğine benzeyen hayvan (Kazakistanda bu cinsten bulunur), oldukça da yaşlanmıştı. Ordudan gelme iyi yürekli yaşli kamp gardiyanlarına benziyordu. Onlar da buradaki görevlerden hoşnut değillerdi.

Daha ileride, dış duvarın öbür yanında, sokak ve bira satan dükkâncıkla orada gezinen, duran halk görünüyordu: kimi hapisteki yakınına öteberi getirmiş, kimi boş kapların geri verilmesini bekliyordu. Daha gerilerde tek katlı evlerden oluşan mahal leler ve irtiş ırmağının kıvrıntısı, hatta nehir ötesindeki çayırılar görünüyordu.

Hapishane ana kapısından boş sepetini alan canlı bir kızcağz başını kaldırdı, bizi ve selâm anlamında kendisine yaptığımız el işaretlerini gördü, fakat orah olmadı. Temkinli ağır adımlarla yürüdü ve ana kapıdan kendisinin görülmeyeceği biracı dükkânının arkasına geçti. Durumu birden değişiverdi: sepeti yere bıraktı, iki elini bize sallamaya başladı, yüzü güldü! Sonra el parmak işaretiyle mektup yazmamızı, yazdıklarımızı kendisine atmamızı, onları kente götürceğini anlatmaya devam etti. En sonunda kollarını açarak: «Daha ne istiyorsunuz, nasıl yardım edeyim, dostlar», demek istedi!

O denli içtenli, açık yüreklilikle yapılan, yalgın 'h ü r' leri-

mizin akılları başlarından alınmış vatandaşlarımızın Dünyasıyla bağdaşmayan bir tutumdu, onunkil - Acaba bir şey mi oldu? Zaman mı değişti? Veya Kazakistana özgü hava mı? Yoksa burdaki nüfusun yarısı sürgünler değil mi?

Sevgili korkusuz kız! Hapisane bilimini ne de çabuk benimsemişsin! Ne mutlu bize ki, hâlâ senin gibisi var!... Adsız kız, selâmımızı kabul et! Keşke halkımızın tümü senin gibi olsaydı, o zaman bunları zor kordardı! Lânet dişliler tutukluluk yapardı!

Kazaklarımıza gizlenmiş arduvaz parçaları bizde vardı, elbette. Kâğıt parçaları da. Sıvadan bir parça koparmak, kâğıtı ona iplikle bağlamak ve dışarı atmak problem değildi. Fakat burada, Pavlodar'da, ondan bir isteğimiz olamazdı. Onu selâmlamakla, dostane el sallamakla yetindik.

Çöle götürülüyorduk. Kentten fazla köye benzeyen alçak gönlüllü Pavlodar bile, pek yakında, parlayan başşehir gibi gözümüzze görülecekti.

Bizi teslim alan, Steplag'ın (Kır kampının) muhafızları oldu. (Şansa bakın ki burası aynı kampın Cezkazgan şubesi değildi. Yol boyunca bakır madenine verilmememiz için, okuyup üflüyorduk). Bizi almak için, kasaları yükseltilmiş kamyonlar gönderdiler; gözeticiler kamyonun ön kısmında oturuyorlardı, vahşi hayvanlar imişiz gibi, yerleri bizden parmaklıkla ayrılmıştı. Bizi yanyana, sık saflar düzeninde, ayaklarımız altımıza bükülü durumda, arabanın döşemesine oturttular. Yüzlerimiz geriye dönük olarak, 8 saat süreyle sallandık, kasislerde zıpladık durduk. Otomatik, silâhların namluları hep sırtlarımıza çevriiydi, sahipleri şoför mahallinin üstünde oturuyorlardı.

Kamyonların şoför mahallerinde teğmenlerle başçavuşlar bulunuyordu, fakat bizimkinde bir subayın karısıyla 6 yaşlarında kızı da yolculuk ediyordu. Durmalarda kız arabadan iniyor, çayırlarda koşuyor, çiçek topluyor ve çınlayan sesiyle annesine bağıryordu. Makinalılardan, köpeklerden, tutukluların çirkin kafalarından çekindiği yoktu. Merak saikasıyla olsun, bize bir defa bile bakmadı... Zagorsk özel cezaevinin başçavuşunun oğlu hatırıma geldi. En sevdiği oyunu idi: Komşu çocuklarından ikisinin ellerini arkada tuttururdu (kimi vakit bağlardı bile), onları yolda yürütür, kendisi de sopa ile yanlarında yürürdü.

Baba nasıl yaşarsa çocuk da öyle oynar.

İrtiş'i aştık. Uzun süre molozlar arasından, sonra dümdüz stepten geçtik. Durmalarda, tekerlerin kaldırdığı açık kül rengindeki toz dağıldıktan sonra, İrtiş'in soluşu, bozkırdaki akşamın serinliği, pelin'in kokusu bizi sarıyordu. Yolun tozuyla bolca pudralanmış olarak yerlerimizde oturuyorduk, geriye bakıyorduk

(baş çevirme yasağı), susuyorduk (konuşma yasağı) ve götürüldüğümüz, adı Rus kulağına acaip gelen kampı düşünüyorduk. Stolipin vagonunun üst rafında yatarken, o adı biz, dosyalarımızın kapaklarında, tersinden görürdük: EKİBASTUZ idi, fakat haritadaki yerini bilmezdik. İçimizden ancak yarbay Oleg İvanov, oranın bir kömür madeni ocağı olduğunu hatırlıyordu. Çin sınırına yakınlığını bile gözönüne getirirdik, (kimisi bu duruma sevinirdi, Çin'in bizden de beter olduğuna henüz alışmadı onlar.) Deniz yarbayı Burkovskiy, üniversiteden öğrendiğimizi hatırıma getirdi: sonbahar ekinoksundan (gece gündüz eşitliği) bir gün önce yere öğle çizgisi geçirilir, 23 Eylülde ise güneşin yükseltisi 90 dereceden düşerek, enlem bulunur. Bulunduğumuz yerin boylamı bilinmezse de, yine bir şey. Yarbayın ilk cezasıdır, kampta yenidir, 25 yıla hükümlüdür. Herkes yadırgayarak bakardı, çünkü komünistti, tutuklanması, elbette, bir hata sonucuydu. Oysa etrafındakilerin tümü - halk düşmanıydı. Bana bir yakınlık gösterdiyse, eskiden Sovyet subayı oluşumdan ve Almanlara esir düşmediğimden ötürüydü.

Yol bitmek bilmiyordu. Ortalık karardı. İri yıldızlarla bezenmiş göğün kara yüzünden, Güney - Güney Batıya götürüldüğümüzü anlıyorduk.

Arkadan gelen otoların farlarından yansıyan ışık, yoldan kalkan toz bulutlarını belli ediyordu. Serap görür gibiydim: Dünyaya kara idi, Dünya sallanıyordu, ve yalnız ufacık toz taneleri ışıldıyor, oynaşıyor, geleceğin kötü görüntülerini resmediyordu.

Dünyanın hangi bucağına? Hangi deliğe götürülüyoruz; kendi devrimizi hangi delikte yapacağız?

Bükülü ayaklarımız öylesine uyuştu ki, sanki başkasının oldu. Yüksek ağaç kütüklerden yapılmış duvarla çevrili kampımıza, geceyarısına doğru geldik. Karanlık stepin ortasında, karanlığa gömülü kasabanın yanında bulunan kampın ana kapısı ve çevresi ışığa boğuluydu.

Dosyalar üzerinden yapılan bir yoklama daha - !... Mart Bindokuzyüzyetmişbeş! - asrın bir çeyreğini tamamlamak üzere, bizi yüksek, ikili kapıdan içeri aldılar.

Kamp uyuyordu, fakat bütün barakaların tüm pencereleri ışık saçıyordu. Gece ışığı - hapisane düzenine işarettir. Baraka kapıları dışardan, kocaman asma kilitlerle emniyete alınmıştı. Işıklı pencerelere takılı siyah parmaklıklar görülüyordu.

Bizi karşılayan idare amiri yardımcısının her yanı, n u m a r a l a r l a süslüydü.

Faşistlerin kamplarında insanlara n u m a r a yapıştırırlarmış, sen bunu gazetede okudun mu?

Heyecanımız, taşkınlığımız, ileriye yönetilmiş umutlarımız çabucak ezildi gitti. Değişmenin meltemi meğer yalnız cereyanlı yerlerde - aktarmaların yapıldığı hapis yerlerinde - kendini belli ediyordu. Buraya, Özel kampların yüksek duvarları arkasına, esintisi gelmiyordu. Tutukluların tamamı siyasiler olduğu halde, direklere beyanname, falan filânın asıldığı yoktu.

Minlag'taki demircilerin, tutukluların baraka pencerelerine parmaklık yapmaktan kaçındıkları söylenir. Adlarını henüz bil-mediklerimiz, şad olsunlar! Yiğitliklerini ortaya serdiler. Hepsini BUR'a⁽¹⁾ tıktılar. Minlag'ın parmaklıklarını Kotlas'ta işlediler. Demircileri destekleyen çıkmadı.

Özel kamplar, İTL'in⁽²⁾ 30 yıl içinde yarattığı alışkanlıkla, aynı ağızsız, yaltak uysallıkla başlıyordu.

Kuzeyin, kutba yakın yerlerinden sürülen tutuklu grup-larına, Kazakistan güneşine sevinmek nasip olmadı. Novorud-noye istasyonunda kırmızı vagonlardan inip, kırmızı zemine ayak basıyorlardı: hiç bir akciğerin 4 aydan fazlasına dayanmadığı, bakır cevheri tozunun ta kendisiydi, bastıkları toprak. Sevinçli gardiyanlar, ilk kabahatlılara yeni silâhlarını, İTL'de kullanılmamış k e l e p ç e y i uygulamaktan geri kalmıyorlardı. Nikelâjlı, parlak kelepçelerin seri imalatı, Sovyet Birliğinde, Ekim Devriminin otuzuncu yıldönümüne rastlayan tarihlerde başladı (herhangi bir fabrikada onları yapanlar, literatürümüzün örnek emekçileri, bıyıklarına ak düşmüş işçilerdi, elbette - Stalin ve Beriya bizzat yapmadılar ya?). Kelepçenin üstünlüğü, sıkıştırıcı mekanizmanın ayar edilebilmesindeydi: içindeki dişli plâkanın yardımıyla tutuklunun elini acıtacak kadar sıkılamak mümkündü. Kelepçe takılmış eller gardiyanın dizine konur, plâka dişlerinden olabildiği kadarı çekiçle kilidin içine sokulurdu. Çok acı verdiren bir yöntemdi ve bu durumda kelepçe, bir emniyet tedbiri ol-

(1) BUR — Sıkı düzen barakası.

(2) İTL — İslah edici iç kampları.

maktan çıkarak, işkence aleti oluyordu. Cendereye konan ve arkaya bağlanan eller, cezalıya sonsuz ızdırap verdiriyordu. Elin yalnız dört parmağını kelepçeyle sıkıştırmak gibi, ayrı bir usulleri de vardı; parmak eklemlerinde büyük bir ağrı duyulurdu, o zaman.

Berlag'ta olur olmaz durumlarda kelepçeye başvurulurdu: gardiyanın önünde şapka çıkarmamak gibi önemsiz suçlara bile, kelepçe ile karşılık verilirdi. Suçlunun elleri onunla arkada bağlanır, kendisi ana kapının yanına dikilirdi. Kollar uyuşur, cansızlaşır, koca adamları ağlatırdı: «Vatandaş şef, bir daha yapmam! Kelepçeyi çıkartın», diye bağtırdı. (Berlag'ın güzel adetleri vardı: yemekhaneye komutla gidildikten başka, komutla masa başına geçilir, komutla oturulur, kaşıklar komutla çorbaya batırılır, komutla kalkıp gidilirdi).

Ele kalem alarak, kâğıta: «Özel Kampların kurulması. Filân tarihe kadar iç tüzük taslağının hazırlanması» sözünü düşmek kolaydı. Fakat çalışkan hapisbilimci, ruhbilimci, kamp hayatı uzmanlar takımının da başbaşa vererek, daha sunturlusunu, daha acısını, takımadaları yerlisinin canını daha çok yakacak yöntemleri, madde madde bulmaları da gerekiyordu, değil mi? İTL'dan Özel Kampa geçirilen vurdumduymazların elbette aradaki farktan etkilenmeleri doğru olacaktı. Şu halde farkı belirtecek maddelerin teker teker saptanması gereği ortadaydı.

Haliyle, ilk önce koruma tedbirleri yoğunlaştırıldı. Özel kamplarını çevreleyen arazi şeridine fazladan birkaç dikenli tel çekildi, onun dışındaki bölgeye Bruno yumakları serpiştirildi. İşe giden gelen tutuklu kollarının geçtiği yollara, kavgak ve dönmek gibi önemli yerlere de makinahılar yerleştirilirdi.

Bütün kamp şubelerinde taş yapıli hapisbaneler - BUR'lar (*) bulunurdu. İçeriye tıklanlardan kazaklar çıkarılırdı: Soğukla işkence yapmak, BUR'lara özgü usuldü. Aslında bütün barakaların hapisbaneden bir farkları yoktu: penceredeki parmaklıklar, idrar kaplarının içeriye sokulup kapıların gece kilitli tutulması, onu gösteriyordu. Ayrıca her kampta birkaç cezalı barakası bulundurulurdu; kamp içinde bir kamp sanki. İşten dönen tutuklular içeri ayak basar basmaz kapılar dıştan kilitlenirdi (kürek hükümlüsüne çok eskiden uygulanan yöntem). İşte hakiki BUR, bunlardı, oysa bizde onlara r e j i m c i k denirdi.

(*) Bu hapisbaneye ileride de BUR diyeceğim, İTL'dan kalmış alışkanlık, oysa bu terim durumu tam olarak yansıtmıyor, burada ki, bir kamp hapisbanesiydi.

Bir de açıktan açığa, sıkılmadan, Hitlerin görgüsünden yararlandılar: tutuklunun adını, benliğini, numarayla değiştirdiler. Bundan böyle tutuklular arasındaki farklar, kişisel özellikler kompleksi olarak belirmiyordu, fakat tekdüzenli sıraya katılan artı veya eksi bir ile anlaşılyordu. Bu uygulama, sistematik olarak ve sonuna dek devam ettirilseydi, çok sıkıcı olacaktı. Girişleri bu yöndendi. Her yeni gelen, kampın özel kısmında piyano çaldıktan sonra (parmak izlerini bıraktıktan sonra. İTL'da uygulanmayan bir tedbir), boynuna ip ilmiikli bir tahta parçacığı geçirilirdi. Tahtaya numarası yazılırdı, faraza ŞÇ-262 (*) ve özel kısmın fotoğrafçısı resmini çekerdı (Ozerlag'ta I harfi de kullanılmaya başladı, değil mi ki alfabe kısa. (Tüm bu resimler bir yerlerde saklı duruyor! Gün gelecek, göreceğiz onları).

Tahtayı tutuklunun boynundan alırlardı (köpek değil ya), onun yerine dört (kimi kamplarda üç), 8x15 cm boyutunda beyaz bez parçası verirlerdi. Tutuklu onları belli, fakat kamptan kampa değişen yerlere dikmek zorunluğundaydı, genellikle sırtına, göğsüne, şapkanın ön tarafına, ayağına veya koluna dikilirdi (*). Astarı vatkalı üst giyecekte, numaranın dikileceğı yer, önceden çürütölürdü: kamp terzihanesinde. özel terziler ekibi fabrikadan gelme yeni elbiseleri bozardı: kapitone ceketlerde, numaranın geleceğı yerde kumaş, dörtgen biçimde makasla kesilip çıkarılırdı. Bundan maksat, kamptan kaçan tutuklunun numarasını söküp, kendisini hür vatandaş olarak tanıtmamasını önlemektı. Kimi kamplarda kestirmeden gidilirdi, numara klorla cekete işlenirdi.

Tutuklulara yalnızca numarasıyla seslenmek, adlarını bilmemek ve hatırlamamak emri verilmişti gardiyanlara. Eğer onlar bunu yapabilseydiler, sürçmeseydiler, bir dereceye kadar korkunç bir duruma düşülecekti, fakat onlar dayanamadılar (Rus Alman değil ki) ve ilk yılında, bazıılarımızı adlarımızla çağırma-ya başladılar. Sonradan daha da yaygınlaştı. Gardiyanlara ko-

---

(*) Resim 3 ve kitabın basındaki resim 1, sürgünde çekilmişti. Fakat ceket ve üzerindeki numaralar, canlı canlı, kamp malıdır. Arama tekniğı de aynı, kamptaki gibi. Ekibastuz'da, baştan hemen hemen sonuna kadar, ŞÇ — 232 numara idim. Ancak son aylarda ŞÇ — 262 ile değiştirme emrini aldım. Numaraları gizlice kaçırdım, bugün de yanımdadır onlar.

(1) ŞÇ harflerinin ifade ettiğı ses, Rusça'da tek harfle gösterilir. 3. no. resimde onu Soljenitsin üzerinde görüyoruz. ŞÇ—262— yazarın kamp-taki numarasıydı.

laylık olmak üzere, ranzadaki yatak yerlerinin baş tarafına, kontraplâktan yapılmış, üzerinde yerin sahibi tutuklunun numarası yazılı ufak plâka asılmaya başladı. Bu durumda tutuklunun üzerindeki numarayı görmeden de, ona seslenmek veya, yerinde bulunmaması halinde, disipline aykırı durumun kimin yatağında görüldüğünü bilmek imkânı doğuyordu. Gardiyanlara yararlı bir faaliyet alanı daha açıldı: kalk borusundan ö n c e kiliti açmak, usulcacık barakanın içine girmek ve saatinden önce kalkanların adlarını yazmak; veya, kalk borusu ç a l a r k e n barakaya dalmak, henüz kalkmamışları not etmek vardı. Her iki şıkda da, suçluları hücreye kapama cezası uygulanabilirdi ama, Özel kamplarda tutukludan suç sebebini a ç ı k l a y ı c ı y a z ı istenirdi. Mürekkep ve kalem bulundurma yasağı karşısında, kâğıt yokluğunda - büyük problem. Açıklayıcı yazı sistemi, can sıkıcı, çekilmez, mide bulandırıcı bir yöntemdi, fakat bir buluş olarak fena sayılamazdı, hele idareciler maaşlı kadrosunda onları okuyacak ve gereken işlemi yapacak aylak, haylaz elemanların bolluğu karşısında. Cezayı dobra dobra hemen uygulamıyorlardı: Önce suçludan yazılı olarak, yatağın niçin düzgün yapılmadığı, numaranın yazılı bulunduğu tahta parçasığının eğri duruşu, ceketinin üzerindeki numaranın kirlenmesi, bu kusurun zamanında düzeltilmemiş olması, çalışma bölgesinde sigarayla dolaşılması, gardiyanın karşısında şapkanın çıkarılmayışı (*) ile ilgili yazılı açıklama istiyorlardı. Derin fikirlilikle doygun socuların cevabını vermek, okumuş insan için daha zor, cahil için daha kolaydı. Fakat yazılı açıklamayı vermekten kaçınma - cezanın sertleştirilmesine yol açıyordu! Düzen Uygulayıcılarına yaraşır açıklık ve özenle yazılan açıklama, baraka gardiyanına götürüldükten sonra, Düzen Uygulayıcısı veya yardımcısına sunulurdu, o da aynı pusulanın üzerine cinsini bildirirdi.

İş bordrolarında da numara ad'tan önce yazılırdı - ad yerine olamaz mıydı? Olurdu ama, adını kesip atmak insana korku verdiriyor! Ad - bize sadık kuyruk gibi, hep bizimledir; ad - Dünya ile aramızda kurulu, koparılmaz bağ. Numaraya püf diye üflödin mi, uçar gider. Ha, numarayı insan vücuduna kazmak veya ateşle yakmak mümkün oluydu, o başka, işte o olurdu. Yapabilirlerdi de, çok kalmadı her halde yakında o da olacak.

Koğuşlarda topluca oturduğumuz ve birbirimizle konuştuğu-

(*) Doroçeviç (çar zamanı bir yazar), Sahalin'deki kürek mahkûmlarının hapisane müdürü tarafından şapka çıkarmalarına şahıtmış. Bizler ise, sıradan bir gardiyan karşısında şapka çıkarmaya yükümlüydük.

muzdan ötürü, numara sisteminin boyunduruğu bizler için çok sıkıcı bir durum yaratıyordu; tek kişilik hücrelerde kalanlar, yalnız gardiyanla konuşanlar için sistemin bir rahatsızlığı yoktu. Tutuklular kendi aralarında konuşurken, hiç kimseye numarayla seslenmedikleri gibi, onları g ö r m e z l e r d i bile (beyaz bez parçaları siyah elbisenin üzerinde göze çarpmaz mı, dersiniz? Faraza işe gitmeden önce kalabalık olarak bir araya geldüğümüzde, o paçavralar, yalnız alışmamış göz için, logaritma tablosu görünümündeydi). Onları o derecede bilmemezlikten geldik ki, en yakın dost ve iş arkadaşlarımızınkini bile hatırlamadık; kendimizinkini bilmekle yetinirdik. (Pridurkalar içinde züppeler bulunurdu, onlar numara bezinin koket duruşuna, güzel dikişle tutturulmuş, kenarların kıvrılmış olmasına dikkat ederlerdi. Ezelden gelme yaltaklık! Biz arkadaşlarla tam tersine, numaralarımızın olabildiği kadar çirkin görünümde olmasına özen verirdik.)

Özel kamplar düzeni, kesin sızmazlığı öngören bir yönetim türüydü: buradan kimsenin kurtulamayacağı, gördüğünü anlatamayacağı, şikâyet edemeyeceği düşünülmüştü. (Çorbacılar Ausvitz ve Katin olaylarından ders almadılar) ⁽¹⁾ Bu bakımdan ilk Özel Kamplara, sopalı kamplar deyimini yakıştırabiliriz. Yalnızca sopa taşıyanlar, daha fazla gardiyanlar değil (onların kelepçeleri vardı), fakat tutuklular arasından seçilen yardımcılar, yönetmenler ve çavuşlardı. İdarenin onamasıyla da, onları canları istediği kadar, doyasıya kullanabilirlerdi. Cezkazganda, işe gidileceği sırada, puantörler baraka kapısının önünde sopa elde, vaziyet alırlardı, « s o n u n c u dışında herkes çıksın! » diye bağırırlardı «neden s o n u n c u s u z olacağını okuyucumuz çoktan anlamıştır. Geciken bulunsu dahi, o kendini artık Dünyada yok bilebilirdi de, ondan). ^(*) Faraza Karbas'tan Spask'a çıkarılan tutuklu partisinden yolda 200 kişinin donarak hayatlarını kaybetmesi, aynı partiden sağ kalanların sağlık servisinde bütün koğuşları, koridorları doldurmaları ve doktor Kolesnikov'un, çürüyen, leş gibi kokan ayak, kol ve burunlardan bir haylisini ameliyatla alması durumu, idarecileri pek az tedirgin eder-

---

(*) Her nasılsa, 1949 da Spask'ta bir şeyler kütürdemiş olacak postacılarını «karargâha» çağırmışlar, sopaları ellerinden almışlardır. Bundan böyle sopasız iş görecektlerdi.

(1) Ausvitz — Almanların «Nazilerin İkinci Dünya Savaşındaki Ünlü yitirme kampı. Katin — 10.000 esir Polonyalı subayın gizliden gizliye öldürüldüğü orman. Nebloğlu Yayınevinde çıkanaşan «Kekemek» adlı kitabı okuyun.

di. (*) Gizlilik, sızmazlık öylesine güven verici idi ki, Spask kampının düzen uygulayıcısı yüzbaşı Vorobyev ve yardakçıları, bir Macar balerinine önceden hıcre «cezasını» kestiler, sonradan kelepçe taktılar, arkadan ırzına geçtiler.

Özel kamplar tüzüğü, günlük hayatımızın ayrıntılarına karışan bir dizgi olarak düşünölmüştü. Faraza fotoğraf bulundurmak yasaktı, ne kendininkini (kaçışa hazırlık!), ne de yakınıninkini. Onları bulur, toplar yok ederlerdi. Spask'taki kadınlar koğuşu başı, yaşlı kadın öğretmen, masacısına Çaykovskiy'in küçük resmini koymuştu. Gardiyan resmi aldı, kadına da 3 gün hücre cezası verdi. «Ama bu Çaykovskiy'in resmi» demişse de, gardiyan: «kimin olduğunu bilemem, fakat kamptaki kadınlara erkek resmini bulundurmak yasaktır», demiş. - Kengir'deki tutuklulara dışardan pakette tahıl kırması gelebiliyordu (niçin olmasın?), fakat onu pişirmek, sıkıdan sıkıya yasaktı. Tutuklu, iki tuğla arasında yakılan ateşte kırmayı pişirirken, gardiyan yaklaşır, ayağıyla tencereyi devirir, ateşi tutukluya eliyle söndürtürdü. (Gerçi sonradan kuzinalı bir baraka yapmasına yaptılar ama, iki ay sonra kuzinayı söküp atıldılar, subay domuzları ve kamp yöneticisi Belâyev'in atı için barınak oldu).

Patronlarımız, düzenle ilgili yenilikleri uygularken, İTL'de kazanılan görgüden bazı güzel örnekleri de unutmazlardı: Ozerlag'ta yüzbaşı Mişin, ki kamp şubesinin yöneticisiydi, kaytarıcıları kızağa bağlar ve o şekilde onları işyerine sürükleyip götürürdü.

Genellikle düzenimiz o denli yeterliydi ki, başlangıcın k ü - r e k h ü k ü m l ü s ü bile Özel kamplar kadrosuna alındı, üzerimizdeki numaralar dışında, aramızda hiç bir fark kalmadı. Numara önündeki harfte fark vardı, o kadar. (Spask'ta olduğu gibi, koğuşlar yetmediği zaman, işte o vakit onlara ahır ve samanlıklar verilirli.)

Özel kamplara, resmen, kürek cezasının çekildiği yer, denmediyse de, bu yoldan öbürlerin varisi oldular, birleştiler.

Kamp düzeninin tutuklularca doğru anlaşılması ve benim senmesi için, iş ve yiyeceğin de doğru seçilmesi gerek.

(*) Adı geçen doktor Koleznikov, Katia Kambaryan'ın yalan raporuna inmasını atan «akıper-kardan biriydi (Felonyalı subayların değil bizim tarafımızdan «dârrülmâh»larını bıldırır rapor). Bu yüzden baraya tükümüştü. Tutarım kütümine bakın! Fakat hükümet tarafından niçin yepirdi, derizmi? Dikkat tutan diye. Mağripklye gerek kalmamıştı.

Bulundukları bölgenin en ağır işi, Ozel kamplara gördürülürdü. Çehov'un kısa ve anlatımlı sözü bilinir: «kürek hükümlüsü için en ağır ve yüzkarartıcı işin, maden ocaklarındaki çalışmaya olduğuna dair, toplumda, kısmen literatürde yerleşmiş bir kanı var. Nekrasov'un «Rus Kadınları» adlı eserindeki kahraman... hapishane hesabına balık tutsaydı veya ormanda ağaç kesicisi olarak çalışsaydı, okuyuculardan bir haylisi tatmin edilmiş olurdu», diyor. (Sayın yazar, ağaç kesiciliğine değer biçmemiş görünüyorsun? O tamamdır, tatmin eder). Steplag'ın ilk açılan 4 şubesi de, bakır üretimiyle görevliydi (1 ve 2 n. ş be - Rudnik, 3 - Kengir, 4 - Cezkazgan'dı.) Kuru burgulama uygulanırdı, cevher tozu çabucak silikoz ve verem hastalıklarını davet ederdi (*). Hastalanmış tutukluları, ölmek üzere, ünlü Spask'a yollarlardı (Karaganda civarındır), orası Ozel kampların memleket çapındaki «sakatlar evi» idi.

Spask hakkında, başka diyeceklerimiz de var.

Spask'a gönderilenler, kendi kamplarında artık çalışamıyacak duruma gelenlerdi. Fakat, şaşılacak şey, bu şifa verici kampın eşliğini aşar aşmaz, sakatlar, değeri tam yerinde olan bir işçi oluveriyordu. Tüm Steplag'ın başı albay Çeçev'in en çok sevdiği yerlerden biri, orasıydı. Karagandadan buraya uçakla gelen kötü niyetli adam, ana kapıda çizmelerini boyattıktan sonra, kamp bölgesini dolaşmaya çıkardı, kendisine ait olan yerde, çalışmayanları yakalamaya koyulurdu. Ağzından düşürmediği sözlerden biri: «Bütün Spask'ta benim bir tek sakatım var, iki ayağı kesilmiş biri, fakat o da hafif işde, kurye olarak çalışıyor.» Tek ayaklılar oturarak iş görürlerdi: taşı çekiçe kırar, mıcır yapırlardı veya yonga ayıklarlardı. Koltuk değneği kullanma veya tek kol olma, çalışmamak için özür sayılmazdı, Spask'ta. Çeçev'in buluşu: ikisinin sağ kolu, ikisinin sol kolu olmayan dört kişiye teskere taşımak. Onun zamanının buluşu: cereyan kesilmelerinde mekanik atölyelerdeki tezgâhları tutuklulara çevirtmek. Çeçev, «benim profesörüm», demekten hoşlanırdı; bu bakımdan biofizik uzmanı profesör Çijevskiy'nin Spask'ta bir laboratuvar kurmasına izin vermişti (laboratuardaki masalar bomboştı). Fakat günlerden bir gün Çijevskiy, fabrikasyon artıklarından, Cezkazgandaki işçiler için silikozu önleyici maske yaptı; albay maskenin seri imalatına izin vermemiş. «Bilgiçlik istemem; maskesiz de çalışıyorlar; pekâla oluyor,» demiş. Kamp kadrosunun yenileme işi de durmamalı.

(*) 1886 da çıkarılan kanun gereğince, tutukluların kendilerinin isteği halinde dahi, sağlığa zararlı işte bir suçlu çalıştırılmamalı.

1948 in sonunda, kadın erkek, Spask'ta 15.000 kadar tutuklu bulunuyordu. Çok büyük bir bölgeyi kaplayan kampın direkleri, kimi yerde tepelerde, kimi yerde vadilerde görülürdü. Köşelere dikilen gözetleme kuleleri birbirini görmezdi. Kamp içinde tutuklulara kısım kısım yaptırılan iç bölme duvarları, kadın koğuşlarını erkek koğuşlarından, çalışma bölgesini ve tam sakatların bulunduğu bölgeyi birbirinden ayırmak için yüksetiliyordu. (Böylesi, ilişkileri kesmek bakımından duvar tutuklular için kötü, idareciler için avantajlı oluyordu.) 12 kilometre ötede bulunan su bendinde 8000 sakat insan çalışırdı. Sakatlıklarından ötürü günde 5 saatları yola giderdi. 2 saatlik günlük çalışma bu sürenin dışında dır. (Bu işte 2 aydan fazlasına dayanan, az çıkardı.) Onemli işyerlerinden bundan sonra geleni, taş ocaklarıydı, kamp bölgesi içinde ve iki taneydi: Biri kadınlar, diğeri erkekler bölgesindeydi (Takım adalarının öz toprakaltı serveti). Erkek kısmının taş ocağı bir tepede idi. Orada, akşam paydosundan sonra ammonal patlatılır, gündüzleri ise, sakatlar bayoz sallarlardı. Kadın kısmı taş ocağında ammonal kullanılmazdı, kadınlar kazmalarla üstteki toprağı kazarlar, kaya taşını büyük çekiçlerle ufaltılırlardı. Çekiçlerinin demir kısmı saptan çıkardı. çekiçleri onarım için, başka bölgeye götürmek gerekiyordu. Yeni takılan saplardan kimisi kırılırdı. Buna rağmen her kadından günde 0,90 metre küp iş isteniyordu. Bu kadarını yapamadıklarından, uzun süre cezalı tayınla yetinmek zorunluğunda kaldılar, günde 400 gram; ta ki erkekler onlara akıl verdiler: kırma taş eski istiflerden alınarak, yenilere eklenecekti, çok basit. Şunu hatırlatalım ki, bu işler sakat insanlar tarafından, hiç bir araç kullanılmadan, kışın ayazında (kimi vakit eksi 30-40 santigratda ve rüzgârda) yapılırdı. Üstelik çalışanların üzerindeki giyecekler, y a z l ı k t ı , çünkü ç a l ı ş m a y a n l a r a , yani sakatlara, kışlık elbise dağıtmak, usulden değildi. Bayan P-r, böylesine bir soğukta, hemen hemen çıplak olarak, kocaman bir çekiçe nasıl taş kırdığını anlatır. - Bu çalışmanın vatana sağladığı yarar hakkında fikir sahibi olmanız için, hikâ-yemizin sonunu getirelim: kadınlar ocağından çıkarılan taşın, her hangi bir sebepten ötürü, yapı işinde kullanılmasının zararı anlaşılmıştı. Günlerden bir gün, şeflerden bir şef, kadınlara, bir yıl içinde çıkardıkları taşı, ocağa geri atmalarını, üzerini toprakla kapatarak oraya park yapılmasını emretmişti (parktan gayrisi yapıldı, ancak). - Erkekler kısmı ocağından üretilen taş, sağlam çıkmış. Kullanma yerine kadar nakli, şöyle oluyordu: yoklamadan sonra bütün saf, o gün hayatta olanların tümü, sekiz bin kadar sakat insan, tepeye yollanırdı, dönüşte herbirinden taş iste-

nirdi. Tatil günlerinde bu gezinti günde iki sefer yapılırdı, bir sabah, bir akşam.

Yaptırılan diğer işler, sırasıyla: Bölme duvarlarının yapımı, kamp personeli ve muhafızlar için site inşaatı (oturma evleri, klüp, hamam, okul), tarla ve bahçe işi.

Bahçeden toplanan mahsul özgürlere giderdi, tutukluların payına ancak pancarın yaprak kısmı düşerdi: arabalarla getirilir, mutfağın yakınına yığılırdı, orada ıslanır, çürür, mutfak işçisi tarafından yabalarla alınır, kazana atılırdı. (Evcil hayvanların yemlenmesine benzemez mi?...) Bu yapraklardan bizim her gün yediğimiz çorba pişerdi. Ona günde bir kepçe lapa eklenirdi. İşte Spask bahçesinden bir sahne: Tutuklulardan yüzelli kadarı ağız birliği etmişler, hep birden sebze bahçelerinden birisine saldırmışlar, yere yatmışlar, daldan, kökenden kopardıklarını yemeye başlamışlar. Gözeticiler üşüştüler, sopalarla dövmeye başladılar, fakat yerde yatanlar, şapır şapır yemeye devam ettiler.

Çalışmayan sakatların tayını 550, çalışanların 650 gramdı.

Spask'ta bulunmayan nesne içinde ilâç (bunca kalabalık için nereden bulunsun? zaten geberecek takım) ve yatak takımları gösterilebilir. Kimi barakalarda ranzalar bitiştilirdi, iki kişinin yerine dört kişi sıkıştırılırdı.

Ha, az kaldı unutuyorduk, bir çalışma daha vardı! Her gün 110 - 120 kişiye mezar kazmak düşerdi. İki Studebecker arabası, tahta kafes içinde, cenaze taşırdı. Olanların kol ve bacakları kafesten dışarı sarkardı. 1949 yılının, esenlik içinde geçen yaz aylarında bile, günde 60 - 70 kişi ölürdü, kışın 100 e kadar çıkardı (sayanlar - morgta çalışan Estonyalılar).

(Diğer Özel kamplarda ölüm oranı bu kadar yüksek değildi, gıda daha iyi idiyse de, oradakilerin sakat olmayışlarından, çalışma da daha zorluydu. İş, gıda ve ölüm oranı arasında denge kurmak, okuyucumuzun işi olsun).

Anlattıklarımız - 1949 da (Bindokuzyüzkırkdokuzda) olanlardır - Ekim Devrinin otuzikinci yıldönümünde, savaşın ve sertliklerinin bitiminden dört yıl sonra, Nürnberg yargılanmasının sonuca bağlanmasından, yeryüzündeki tüm insanların faşist kamplarındaki dehşeti öğrendikten ve rahat soluk alarak: «böyle bir şey bir daha olamaz», dedikten, üç yıl sonra. (*)

(*) Okuyucumun endişesini görür gibi oluyorum, bari rahatlatayım : Çeçev, Mışın, Vorobyev ve gardiyan Novgorodov, afiyette, esenlik içinde hayatlarını sürdürüyorlar.. Çeçev - Karaganda'da emekli generaldır. Hiçbiri yargılanmamış ve yargılanmayacak. Ne

Özel kamplarda uygulanan dümeni anlatırken de, buraya gelmekle kişinin özgür Dünya ile bütün ilişkilerin kesildiğini, onu ve mektubunu bekleyen eşi ve çocukları için, artık bir masal kahramanına dönüştüğü haberini de vermemiz gerek. (Yılda iki mektup deniliyordu ama, onlar da yollanmıyordu, oysa birkaç ay içinde ruhun biriktirdiğini, önemli ve güzel şeyleri o satırı arasığdırırmışın. MGB ilişkini sansürcü kızları kontrol edebilecek kadar cesaret, kimde bulunur? Sansürcüler, işlerini hafifletmek gayreti içinde, mektupların bir kısmını yakarlardı. Mektup yerini bulmadıysa, kabahatı postaya yüklemek, her zaman mümkündü. Bir gün Spask'ta, sansür dairesinde bozulmuş sobayı tamire gelen tutuklular, sobanın içinde yollanmamış, henüz yakılmamış mektuplardan bir parti buldular. İlgilisi kibrit çakmayı unutmmuş. Özel kamptaki hava işte buydu: sobacılar gördüklerini dostlarına anlatmaya korktular, emniyetçiler hemencecik haklarından gelebilirdi. Kendi rahatı uğruna tutuklunun r u h u - m u kül'e çeviren KGB ilişkini sansürcü kızlar acaba öldürül-müşlerin saç ve kafa derisinden koleksiyon yapan SS ilişkini kız-lardan daha mı insani idiler?). Bu kamplarda yakınlarla buluş-ma -kona dışıydı: Özel kampın adresi kod'la simgelenirdi, urğa-ma yasağı konmuştu.

Hemingway'in ortaya attığı soru - para sahibi olmak mı, ol-mamak mı? - Özel kamplarda o l m a m a k şeklinde çözümlenmişti. Para bulundurmak ve para kazanmak kampta yasaktı. (ÜTL'de birkaç kapık kazanmak varken, burada hiç yoktu). Değişmek için kundura, elbise, çamaşır veya ısı tutan iç çamaşırı bulundurulamazdı. Verilen çamaşır, Hemingway fukarasının gi-yemiyeceği türdendi, ayda iki defa değiştirilirdi. Elbise ve ayak-kabı yılda iki sefer. (Özel kampların kuruluşu zamanında değil de, fakat sonradan, s o n s u z l u ğ a k a d a r e m a n e t dairesi meydana getirilmişti. Yeni gelenler, -azat edileceği güne- kadar, bütün özel elbiselerini oraya teslim ederlerdi. Yapıl-maması hali kaçışa hazırlık olarak nitelendirilir, soruşturmaya, hücre cezasına sebep sayılırdı.) Yatak başındaki komodinde yi-yecek bulundurmak yasaktı (yiyecekleri, sıraya girerek, sabah-ları depo'ya teslim etmek, akşamları, yine sıraya girerek, almak vardı - kafa çalıştırmaya elverişli zamandan, tutuklunun hakkın-

---

sebeple olsun? Bizimkiler - emir kulu. Nazillerle bir tutula-mazlar, Naziler emir kulu idiler. Eğer emir dışı bir şeyler yapı-ıyssa bizimkiler, ideolojilerinin paklığından, içtenliklerinden, -büyük Stalin'in sadık arkadaşı. Beriya'nın, aynı zamanda ulus-lararası bir ajan olduğunu bilmediklerinden olacak.

dan sabah akşam yarımşar saat kesmek için, iyi çare). El yazısı metin, mürekkep, kopya veya renkli kalem, okul defteri kadarından fazla temiz kâğıt bulundurmak yoktu. Kitap da yoktu. (Spask'a yeni gelenlerden bütün kitaplar hemen alınırdı. Bizde, önceleri, bir veya iki kitaba izin vardı; sonradan, bilgece verilen kararla, tüm kitaplar Kamp Kültür ve Eğitim Kısmında damgalandırıldı, baş sayıya «Steplag, Kamp şubesi... no...» yazıldı ve kitap bundan sonra, kütüphane malı sayıldı. O günden sonra damgası olmayan kitap, kaçak mal sayılacaktı.)

İTL yanında, Özel kamplarda günlük aramalar daha sık ve daha bezdirici şekide yapılırdı (oturma bölgesinden çıkarken ve girerken özenle yapılan, (resim 3); döşemenin yerinden sökülmesiyle, soba ızgaralarının çıkarılmasıyla, kapı eşiklerinin koparılmasıyla sonuçlanan plânlı aramalar; toptan üst arama, soyunma, astar ve kösele sökme, vücut yoklamasına bağlı hapisane tipi aramalar). «Otlar içinde silâh saklanması» diye, oturma bölgesindeki otlar yakılırdı. Tatil günlerinde de tutukluları idari işlerde çalıştırırlardı.

Bunların hepsini hatırladıkça, haysiyet kırıcı davranışlar içinde, üstünde numara taşıma zorunlughunun, tutukluya en aşağılatıcı olarak gelmediğini düşünebiliriz. İvan Denisoviçin (1) «numaraların ağırlığı yok» demesi, saygınlığını yitirmesine işaret değildi (numara taşımamış, açlık çekmemiş gururlu eleştiriciler, öylesine değerlendirmişlerdi), fakat mantığın sesleniydi. Numaraların bize verdirdiği sıkıntı, GULAG patronlarının umut ettikleri gibi, ne moral, ne de psikolojik yöndendi. Bizleri yıldırان, hücre korkusuyla, o bez parçacığına aşırı özenle bakmak, silinmiş numarayı ressamlara düzelttirmek, sökülmüş kenarları iplikle tutturmak, işte yıpranmış paçavrayı yenilemek için, bez aramaktı.

Ne var ki bazı tarikat ilişkini kadınlara, numara takmak, buradaki eğlencelerin en şeytanicesi olarak geliyordu. Kamışlag'ın, Suslovo istasyonu yakınındaki şubesinde, din yüzünden tıkilanların sayısı, mevcudun üçte biri kadardı. Apokalipsis'te (2) gördüğümüz kehanet, ama ne de güzel tutmuştu: «13 - 16 - ... yazı alınlarına veya sağ kollarına yazılacaktır.»

Kadınlara, şeytanın damgasıdır diye, üzerlerine numara yaz-

---

(1) İvan Denisoviç — Soljenitsin'in aynı addaki hikâyesinin kahramanı. (İvan Denisoviç'in Bir Günü).

(2) Apokalipsis — Havarî Aziz Yuhenna'nın yazdığı söylenen mistik eser. İnsanlığın alın yazısıyla ilgili kehanetlerdir.

dırmadılar! Hazinesden alacakları giyeceğe karşılık, (aynı şeytana) imza vermekten de kaçındılar. Kamp idaresi (Baştaki adam, general Grigoryev, kamp şubesi yöneticisi, binbaşı Boğuş) sert tedbirlere başvurmaya karar verdiler: komsomolcu gardiyan kızlara inatçı kadınları soydurdular, ayakkabılarını aıdırıldılar, ayaz'ın, akılsız bağınazların dikkafehalığı ile başedeceğini sandılar. Ne gezer, kışın ayazında bile, kadınlar yalın ayak, üstlerinde tek gömlekle ortada dolaşıyorlardı, ruhlarını şeytana teslim razı değillerdi!

Bu moral karşısında teslim olan, idareydi (elbette, gericilerin morali, biz, okumuş insanlar, bunca naz yapmazdık). Tarikatçılara eski elbiseleri geri verildi, numarasız olarak giyildi! (Elena İvanovna Usova 10 yılını kendi elbisesi içinde tamamlamış. Çamaşırını da, üst entarisi de çürüyüp dağılmış, omuzlarından aşağıya düşüyordu ama, imzasını almadan muhasebe ona bir şey veremezdi ki!)

Numaraların, hoş gitmeyen bir yanı daha vardı: yazısı iri olduğundan, uzaktan okunabiliyordu. Muhafızlar ta yanımıza kadar gelmezlerdi; arada otomatik silah için elverişli uzaklık bırakırlardı, adımızla bizi tanımazlardı, numara olmasa, örnek elbise içinde bizleri birbirimizden ayıramazlardı. Fakat şimdi saf içinde konuşanları, beşli diziyi bozanları, ellerini geride tutmayanları veya yerden bir şey kaldıranı, numaradan tanıyabiliyorlardı. Muhafızbaşının raporu şimdi bize hücre yolunu açıyordu.

Hayatımızın posasını çıkaran güçlerden biri, muhafızlardı. Kızıl omuzluklu muvazzaf ordu erleri, ellerinde otomatik silah tutan çocuklar, düşünmeyen, bizi bilmeyen, özür tanımayan karanlık bir kuvvetti. Bizden onlara bir şey gidemezdi, onlardan bize haykırış, köpek hırlaması, şarjör şıkırtısı ve kurşunlar geliyordu. Hep de onlar haklıydılar, biz değil.

Ekibastuzda demiryolu inşaatında, kamp bölgesi dışında ve askeri kordon içinde çalışırken, tutuklulardan biri, yere attığı ceketinin cebinde bıraktığı ekmek parçasını almaya yöneldi, fakat bulunabileceğimiz alanın dışına çıkmadı. Buna rağmen muhafız silahını omuzladı ve tutukluyu öldürdü. Elbette üstlerinden övücü söz beklemek de muhafız haklıydı. Hiç bir jestle açığa vurmadık, haliyle şikâyet de etmedik. (Zaten yakınma mektubumuza yol vermezlerdi).

19 Ocak 1951 günü beşyüz kişilik kolumuz ARM binasına yaklaştı. Bir yanımız kamp bölgesiydi, o tarafta artık asker yoktu. Neredeyse kapılar açılacaktı biz de içeri girecektik. Derken, Maloy adında bir tutuklu (soyadı küçük anlamına geliyorsa da,

kendisi iriyarı, geniş omuzlu genç), görünürde hiç bir sebep olmadan, diziden çıktı, dalgın dalgın muhafızbaşının üzerine yürüdü. İzlenimize göre, yaptığının kendisi de farkında değildi, aklını oynatmışa benziyordu. Elini kaldırmadı, tehdit anlamında bir jest de yapmadı, yalnızca düşüncesine dalarak yürüdü. Çalım satan cinsten, bayağı bir subay olan muhafızbaşı korktu, cıyak cıyak bağırarak, tabancasını kılıftan çıkarmayı başaramıyarak, gerilemeye başladı. Maloy'un yolunu kesen başçavuş, otomatik silâhının şarjörünü tutuklunun göğsüne ve mide nahiyesine boşalttıysa da, o da geriledi. Yere düşmeden önce Maloy, birkaç adımlık yer daha yürüdü, biz de, göze görülmeyen kurşunların oynattıkları vatkaları, ceketinin sırtından sarkmış gördük. Maloy yerde yatıyordu, kolumuzda hareket yoktu, fakat korkuya kapılan muhafızbaşının verdiği komut üzerine sağdan soldan otomatik tabancaların ve orada hazır bulundurulmuş makinâların sesleri duyuldu. Kurşunlar başımızın üstünden vızıldayarak geçiyordu, her yandan gelen isterik haykırışları duyuyorduk: «Yere yat! yere yat! yere yat!» Kurşunlar gitgide daha aşağıdan geçiyordu, kampı çevreleyen dikenlinin arkasında kayboluyordu. Beşyüz kişiydik, fakat kurşun sıkışların üstüne atlamadık, onları silip süpürmedik, onun yerine kuzular gibi yüzükoyun yere kapandık, güçsüzlüğümüzü simgeleyen durumda, yüzlerimiz kar içinde, bir çeyrek saattan fazla kaldık. Hepimizi kurşunlayabilirlerdi, sorumlu da olmazlardı: ayaklanmaya yeltenişti, yaptığımız.

Özel kampların birinci ve ikinci yılında, ezilmiş zavallı köle idik, «İvan Denisoviç» te bu devremizi yansıtan bolca malzeme var.

Peki, bu nasıl oldu? Hayvan durumuna düşürülmüş Ellisekizinci madde kurbanlarından bunca binler, tümü siyasi, üstelik ayıklanmış ve bir araya toplanmışlar, şimdi yüzde yüz siyasi olanlar, niçin bu aciz duruma düştüler?

Bu kampların başlangıcı zaten başka türlü olamazdı. Zulmedenler de zulmedilenler de aynı İTL kamplarının göğsüyle yetiştii. Kaç on yılı bulan süre içinde bunlar köle, ötekiler derebeyi idi. Yaşayış ve düşünüş düzeni canlı insanlarla birlikte yeni yere geldi, yerleşti. Aynı kampa gelme birkaç yüz kişilik partiler için kamp geleneği, kılavuz unsur oluyordu, içlerinde onu besleyip, yaşatıyorlardı. İnsanın insana karşı fare ve yamyam gibi davrandığını gösteren, ciğerlerine işlemiş kanıyı, yeni yere beraberlerinde getirirlerdi. Yalnız kendi kaderleriyle ilgilenirlerdi, toplumun kaderini umursamazlardı. Gelirken, çavuşluğa atanma, mutfakta iyi bir pridurka yerine kavuşma,

ekmek kesme dairesinde, depoda, muhasebede, Kültür ve Eēitim Kısımında iyi bir pozisyon sahibi olma uēruna, merhametsizce savaşmaya hazırlanıyorlardı.

Yeni yere tek başına gidenler, i y i p o z i s y o n k a p m a konusunda, ya şanslarına ya da vicdansızlıklarına umut bağlayabilirlerdi. Fakat uzun iki üç, dört haftalık yolculuk boyunca birbirleriyle kaynaşmış, aynı vagona götürülmüş, aynı hamamda yıkanmış, aynı safta yan yana yürümüş ve birbirini anlamış tutuklularda durum deēiřti. Onlar artık kimin sert yumruklu çavuş olabileceēini, kimin işçinin hakkından çalmakta, kimin entrika kurmakta olduēunu görüyorlardı. Aēız birliēi de kurmuş böylesine bir k u m p a n y a , yeni kampa gelir gelmez, pridurka (1) olmak, başka kamplardan gelenleri bu görevlerden uzaklaştırmak için işe girişiyorlardı. Ozgürlük konulu boş hayallere dalmak, adetleri deēildi. Karşılarındaki, çözüm bekleyen problem, birlik içinde kölelik devresini atlatmaktı, hepsi o kadar. Çalışmaktan hoşnut kalabilen cahiller o ara, yeni yerde iyi bir işçi ekibini kurmak ve kahrı çekilir çavuşa kavuşmak için hayaller kuruyorlardı. Kötü kaderlerine boyun eēmişlerdi zaten.

Tüm bu insanlar kendilerini, dönüşü olmayan yolda bilerek, içlerinde yanan Tanrısal ateşi, alını yazılarının çok daha başka türlü olabileceēini unutmakla kalmadılar, şimdi bir araya gelmişlerin s i y a s i suçtan tutuklandıklarını, hürriyetin de hava gibi bir ihtiyaç, doērulup silkinmenin de bir hak olduēunu akıllarından çıkardılar.

Fakat her şeye raēmen, içlerinde az buçuk adi sulusı da bulunurdu. Ceza Kanununun 82 inci maddesi gereēince hapis-ten kaçan adi suçluya verilen ceza, iki yılı geçmiyordu. Hırsızların dosyalarında bu tür yıllardan birikmiş, onlarca, hatta yüzlerce yıl vardı (tutan olmadıktan sonra, kaçan bulunmaz ki?). Sevgililerini kampa bağlamak için çare arayan idare, kaçış için bu defa 58 - 14 maddeden, ekonomik sabotajdan ceza kesmeye başladı.

Bu tür serseriden özel kamplara gelenlerin sayısı çok deēildi, her partide bir avuç insan, fakat onların yasalarına göre, kstahlıēın çeşidini ortaya sermek, Spask'ta sonradan doērulan iki Azeri misali, yönetmen olarak sopayla dolaşmak, pridurkalarla birlik kurarak yeni Adalara İTL'in eski, kleliēi ve alaklıēı simgeleyen bok karanı bayraēını çekmek için yeterliydi.

(1) Pridurka — Kampın i hizmetlerinde çalıştırılan tutuklu.

Ekibastuz kampı 1949 da, bizim oraya ayak basmamızdan bir yıl önce kurulmuştu. Havası, düzeni, her şeyi, eskisi örnek tutukluların ve idarecilerin kafalarında beraber gelmişti. Yönetmeni de, yardımcısı da, yumrukları ve ihbarlarıyla tutukluyu canından bezdiren baraka başısı da, hepsi vardı. Pridurkale-ra ayrı bir baraka ayrılmıştı, orada, ranzalarda oturarak çe-içen adamlar, sohbet arasında bir yapının veya bir işçi postasının geleceği hakkında kararlar verirlerdi. Fin tipi barakaların bir özelliği de, içinde ayrı bir kabinenin bulunmasıydı. O kabinelere imtiyazlı tutuklulardan bir veya iki kişi yerleşirdi. Puan-törler ve çavuşlar, eskisi gibi yumruklarını tutuklunun suratına sırtına indirmekten çekinmezlerdi, gardiyanlar, eskisi gibi, kırbaç kullanırlardı. Küstah, yağlı suratlı ahçılar burada da vardı. Hürriyetsever Kafkasyalılar depoları ellerine geçirmekte kusur etmediler. Kendilerine mühendis dedirten düzenbazlar grubu şantiye şefleri oluverdiler. Muhbirler, ceza görmeden, kamp idarecilerinin kısmına gider, işlerini görürlerdi. Bir yıl önce çadır-larla başlayan kamp, şimdi taştan yapıli cezaevine kavuşmuştu. Bu hapisane gerçi henüz tamamlanmamıştı, bu bakımdan tamamlanmış kısmı ağzına kadar doluydu, hatta taşıyordu: hücre cezasına çarptırılanlar bir, kimi vakit iki ay sıra beklemek zorunluğundaydılar - yolsuzluk değil de, nedir? Kodes sırası, olur mu? (Benim için de karar verilmişti, sıram gelmedi).

Bir yıl içinde yalnız serseri takımının (özellikle görev almak-tan kaçınmayan kancıkların) yelkenleri suya inmişti. İkmalisiz kalarak çaptan düştükleri besbelliydi. İşleri bozulmuştu. Düzen uygulayıcısı, kamp halkını toplayarak, tutuklulara yeni yönetici Mageran'ı takdim ettiğinde, öbürü asık suratına canlılık maske-sini takmak istediye de, tutmadı, kendine güveni yoktu artık. Pek yakında da yıldızı büsbütün sönecekti.

Bizim partiye, her tutuklu partisinde olduğu gibi, ilk saldırı, girişte, kampın hamamında yapıldı. Hamamcılar, berberler ve pu-antörler başımıza üşüştüler, yırtık çamaşıra, soğuk suya veya-ştüv usulüne yaptığımız en ufak itirazlarımızı birlikte karşıla-maya başladılar. Ses çıkarmamızı bekliyorlardı sanki, it sürüştü gibi saldırıyorlardı, semiz yumruklarını yüzümüze karşı sallıyor-lardı, seslerini bilerek yükselterek, «Burası Kuybişev aktarması değildir», diye bağınıyorlardı. (Psikoloji açısından taktikleri doğ-ruydu: giyinik insanın karşısında çıplağın aczi on katını buluyordu. Yeni tutuklu grubuna ilk yıkamışta verilen gözdağı, etki-sini sonuna kadar sürdürürdü).

Hani kampa geldiğinde «kiminle yürüyeceğini» anlamayı ta-sarlayan talebe Volodâ Gerşuni vardı ya, işte geldiği gün ona.

kamp onarımıyla ilgili iş verildi: lâmba direği için çukur açacaktı. Gücsüz olduğu için iş normunu tamamlayamadı. İdare Amiri yardımcısı, uslanmaya başlayan, fakat henüz tam olarak uslanmamış «kancıklar» dan, Baturın adında birı, bızımkiine «korsan demiş, yüzüne de bir tokat atmış. Gerşuni, elindeki küsküyü bırakmış ve işyerinden uzaklaşmış. Sonra yöneticiye gıderek: «beni hapsedin, sizin korsanlarınız dayağa başvurdıkları sürece işe çıkmayacağım» demiş (toy olduğu için, korsan sözü onu gücendirmişti). Oturtmayız, demediler, Gerşuni'yi 18 günlüğüne hücreye oturtular. (Şöylece yapılır: ilk ağızda 5 veya 10 günlüğüne karar çıkartılır, fakat süre bitiminde tutukluyu koyuvermezler, protestolara, küfürlere başlamasını beklerler. Bu defa ikinci süre için sebep elde). Hücre cezasını tamamlayan Gerşuni'ye, rezalet çıkardı diye, ayrıca 2 ay BUR'da kalma cezası verildi, başka bir deyişle, aynı hapiste kalmak, fakat sıcak karavanadan ve çıkardığı iş oranında, ekmekten yararlanmak, ve kireç fabrikasında çalışmak vardı şimdi. Gitgide fazla göze battığını anlayan Gerşuni, kurtuluşu sağlık servisinde aramayı düşündü. Sağlık servisi şefi bayan Dubinskaya'nın ne olduğunu, çocuk henüz bilmiyordu. Düzenbazlığını ileri sürmek, o sayede uzaktaki kireç fabrikasına gitmekten kurtulmak istiyordu. Olur mu hiç? Ekibastuz'un BUR'unun dispanser hizmetinden yararlandığı yoktu, Gerşuni'yi oraya yollamadılar bile. Fakat bir kere aklına koymuştu, sağdan soldan topladığı öğütlemelerle, işbaşı saatında, üzerinde yalnız bir donla, ranzada kalmıştı. Gardiyanlar, «Savul» lakaplı, aklından zoru olan eski bahriyeli ve Konentsov adında bir diğeri, Gerşuni'yi ayaklarından tutarak, işe gidecek kalabalığı doğru sürüklediler. Gardiyanlar sürüklüyorlardı, Gerşuni, inşaatta kullanılmak üzere hazırlanan taşlara tutunmaya çalışıyordu. O artık kireç fabrikasına da razıydı, «izin verin, pantolonumu giyeyim» diye bağıırıyordu. Fakat öbürleri dinlemiyorlardı. Ana kapıya gelindiğinde, dörtbin kişiyi geciktiren bu gücsüz çocuk, «Gestapocular, Faşistler» diye bağıırıyordu, kelepçe takılmasına engel olmak için debeleniyordu. Başaramadı, gardiyanlar kelepçeyi taktılar, kendisini de diziyeye soktular. Gerşuni'nin yalnız donla kasabadan geçeceği durumu gardiyanları da, düzen uygulayıcısı teğmen Maçehovskiy'i asla sıklmıyordu, sıkılan tutuklunun kendisiydi. Gelmeyi reddetti! Volodanın kulağında kalmıştı: yanbaşımda duran, kalkık burunlu köpekbaşı muhafız, usulcacık kendisine: Niye kıyamet koparıyorsun, diziyeye geç, işe git, ateş yanında oturursun, çalışmazsın» demiş. Muhafız aynı zamanda, Volodâ'nın gırtlığına erişmeye çırpınan köpeğini kuvvetle tutuyordu. Köpek nasıl çırpınmasın? Tüysüz deli-

kanlının mavi omuzluluklara karşı durduğunu gördükten sonra? Volodâ'yı koldan çıkardılar, gerisin geriye BUR'a götürdüler. Kelepçeli elleri arkaya bağlanmıştı, gittikçe fazla acıyordu. Kazak gardiyan boğazından tutmuş, diziyle can evine vuruyormuş. Sonra iterek yere düşürmüş. O ara işten anlayan birinin sesi duyulmuş: «Oylesine vurun ki, donuna doldursun». Çizmeli ayakların vuruşları şakağa da geldiğinden, Gerşuni kendinden geçmişti. İki gün sonra onu kamp başyöneticisinin huzuruna çıkarmışlar, aleyhinde t e r r ö r konulu yeni bir d a v a açılmıştı - değil mi ki, sürüklenirken t a ş l a r a tutunuyordun! Maksadı neydi?

Başka bir işbaşında, başka bir tutuklu, Tverdohlebov adında biri, hem direnmiş, şeytana çalışmam, demiş, hem de açlık grevi ilân etmiş! Direnişe de, greve de boş veren gardiyanlar, onu da sürükleyerek götürmüşler. Arada fark şuydu: Tverdohlebov oturma barakasından götürülüyordu, o bakımdan zoraki yolculuk süresince, elinin eriştiği camları kırabiliyordu. İndirilen camların çınlayan sesi havaya yayılarak, gardiyanların ve puantörlerin yüksek sesle yaptıkları sayıma eşlik ediyordu.

Tekdüzen içinde geçen günlerimizin, aylarımızın, ağdalaşmış yıllarımızın tonuna da eşlik ediyordu.

İlerisi için bir umut yolu görünmüyordu. MVD'nin plânıyla kurulmuş bu kamplarda böylesine bir yol düşünülmemiştir.

Bizler, çoğunca batı Ukraynalı, yeni gelenlerden 25 kişilik grup, bir işçi postasında toplandık, puantörlerle anlaşarak, çavuş olarak başımıza tanıdığınız Pavel Boronük'ü tayin ettirdik. Eki-bimiz çalışkandı, baş kaldırdığımız yoktu (henüz kollektifleştirilmemiş topraktan koparılan Batı Ukraynalıları değil dehlemek, tutmak bile gerekiyordu). Birkaç vasıfsız işçi sayıldık, sonradan aramızda duvarcı bulunduğunu öğrendik. Olmayanlar da duvarcılığı öğrenmeye heveslendiler, böylelikle, bir duvarcı postası oluverdik. Ordüğümüz duvarlar kaliteliydi. Bunun farkına varan idare bizi, kamp bölgesi dışında özgür insanlar için yapılan ev inşaatından alarak, bölge içi hizmetlerde kullanmaya başladı. Çavuşumuza, BUR yapısı yanında yığılı duran taşları (Gerşuni'nin tutunduğu taşları) gösterdiler, ocaktan hergün yenilerin geleceğini söylediler. Sonra da bizim BUR'un, ancak BUR'un yarısı olduğunu bildirdiler, yapının öbür yarısının tarafımızdan yapılacağını anlattılar.

Kendi kendimizin yüz karası olduk, kendi kendimize hapisane yapmaya başladık.

Yağışsız geçen sonbahar mevsimi içindeydik. Eylül de ve

Ekim ayının yarısına kadar yağmur görmedik. Sabahlar sakindi, öğleye, doğru rüzgâr çıkar, akşama dinerdi. Rüzgâr kimi zaman dururdu - esintisi ince, yürek sızlatıcı, etrafımızdaki dümdüz ve sonsuz stepin sıkıntılı görünümü ile uyum içindeydi sanki. BUR'un iskelesinden manzarayı görürdük, step'in ideal düzlüğünü, sınırsızlığını, uçsuzluğunu, umutsuzluk verdirici görünümü kapatmaya, ne aradaki kasaba ve içindeki fabrikaların, ne gözetici askeri birlik sitesinin, ne de bizim kampı çevreleyen tellerin gücü yeterliydi. Step boşluğunda Kuzey - Doğu doğrultusunda, Pavlodara kadar uzanan telefon direklerinin cılız sırası görünmekteydi. Rüzgâr kimi vakit sertleşir, bir saat içinde Sibiryanın soğuşunu üzerimize indirir, bize ceket giydirirdi. Onunla yetinmeyerek, stepten topladığı iri kum ve taş tanecikleriyle yüzümüzü döverdi. Anlatmaktansa, BUR'u yaparken yazdığım şiiri tekrarlayım:

D U V A R C I .

İşte oldum duvarcı. Şiir gibidir
Yaban taşından ördüğüm duvar,
Değil kentte, kampta tutukluyuz,
Dört yanımız dikenliye bakar.
Gök yüzünde süzülüyor çaylak
Sanki av peşinde,
Alabildiğine esiyor rüzgâr,
Step boş, yok kimse
Ki sorsun benden: hey kardaş,
Bu duvarlar, neyin nesine?
Bekler bizi silâh, tel, çomarlar,
Az geldi, hapis içinde hapis istendi!
Ya yetmezse, diktiğimiz duvarlar?
Mala elde, kendimi verdim işe,
Derdi unutmak için odur,
Bildığımız tek çare.
Denetçi binbaşı çıkageldi, bappadak,
Bağlantı yanlış, dedi, «niyet tak» (!)
Bitirin şunu tez elden,
Yaptığınızı gösteririm sizlere, içerden!
Onunla bitse, ne alâ, ne iyi,
Dosyaya konan işaret,
Vereme çevirir davayı.
Çekiçlerin abenklî takatukasıyla yükseliyor duvarlar.

(1) Rusça «Öyle değil»

Altı duvar, üstü duvar, yan yana, iç içe,
Harç teknesinin başında, mola verdik işimize,
Sigaraları yaktık, şakalaşıyoruz, biz bize.
İskelenin altından hücrelerin kara ağızlarıdır,
Bizi gören,
Birilerin sessiz ızdırıplarını yansıtırlar,
Şimdiden.
Ulu Tanrım, köle olduk biz, köle,
Ulu Tanrım, güç yok, umut yok,
Ne kaldı geriye?

Köle! Birer köleye döndüğümüz, aslında, binbaşı Maksimenko'dan korkarak, taşları usulünce bağladığımızdan, duvarı delip kaçan olmasın diye, çimentoyu gereği kadar koyduğumuzdan değil de, iş normunu bile tamamlamadığımız halde, z a m l ı karavanaadan yararlandığımızdan belli oluyordu. Hapisane yapımında çalışanlara tanınmış bir hak! Onu binbaşının suratına fırlatmamız gerekirken, midemize indiriyorduk. Arkadaşımız Volodâ Gerşuni BUR'un tamamlanmış kanadında kalırken, İvan Spaskiy adında bizlerden bir başkasının, hiç suçsuz, bir çeki işareti yüzünden, -rejimka-yi boylarken oluyordu bu. Bunca özenle şimdi ördüğümüz duvarlar arasında kalmak, elbette onları yapanların, kaç kişinin, alın yazısında da vardı... İşin en sıcak zamanında, elimizde harç ve taşla dönüp dururken, stepten gelen silâh sesleri duyuldu. Az sonra ana kapıya basbayağı bir hapisane arabası yanaştı. (muhafız birliğinin demirbaşlarından-
dı, kamuflej yoktu, çaylaklar için üzerine -Sovyet şampanyası-
nı için!- yazısı yazılmamıştı). Arabadan indirilen, her yanları kana bulanmış dayak yemiş dört kişi içinden, ikisi sendeleyerek yürüyordu, birini sürüklüyorlardı ve ancak, İvan Vorobyev, kumula, kızgın adımlarla önde yürüyordu.

Kaçakları o halde durduğumuz iskelenin altından, BUR'un hazır kısmına geçirdiler.

Ya biz? - Biz duvara taş koyuyorduk...

Kaçmak! Ne çılgınca cesaret! Sivil elbise, kumanya yokken, boş elle, kamp bölgesini ateş altında geçmek, susuz, ucsuz çıplak step içine dalmak! Bu girişime kaçışa yelteniş bile denmez, meydan okuma, intiharın çalımlısı, belki. İçimizden en güçlülerin, en cesurların direnişi, işte bu türdendi.

Ya biz... duvara taş koyuyoruz.

Ve düşünüyoruz. Bir ay içinde ikinci kaçma olayı. İlki de tutmadı, ama o bönce düzenlenmişti. Vasiliy Brühin (Blüher, derlerdi), mühendis Mutyanov, bir de eski Polonyalı subay, çalış-

tıkları mekanik atölyesinin bir odasında 1 metre küplük çukur açmışlar, bir miktar kumanya ile birlikte içine girip saklanmışlar, üstlerini örtmüşler. Paydostan sonra çalışma bölgesindeki gözeticilerin, her akşam olduğu gibi, çekileceklerini safçasına düşünmüşler. rakat işten ayrılmalarının sayımında 3 kişi eksik çıkınca, bölgeyi çevreleyen dikenlide bir sakatlık da bulunmayınca, işyerinde birkaç günüğüne gözetici bırakılmıştı. Aramayı yapanlar köpekle dolaştıklarında, kaçaklar benzine batırılmış pamuğu üstlerindeki tahta aralıklarına sürerlermiş ki, köpeğin koku alma yetisi kırılsın. Konuşmadan, kımıldamadan, eller ayaklar birbirine sarılı bir metre küplük yerde üç gün kaldıktan sonra, fazlasına dayanamıyarak, dışarı çıkmışlar.

İşe giden postalar, akşam dönüşü, Vorobyev dördlüsünün macerasını anlattılar: dikenli tel engelini kamyonla delip çıkmışlar.

Bir haftayı daha duvara taş dizmekle geçiriyoruz. BUR yapısının ikinci kanadı adamakıllı belirmeye başladı - işte konforlu küçük hücreler, tekli hücreler, sahanlıklar; hacim içine çok taş yığmışız, fakat gelenin arkası bir türlü kesilmiyor: ocaktaki taşın maliyeti sıfır, işgücün de öyle, bir çimento var, o da devlete ait.

Bir hafta - uzun süre, dörtbin ekibastuzlunun aklı başına gelebilirdi, kaçışın çılgınlıktan başka bir şey olmadığının anlaşılması gerekiyordu, fakat o ne? Yine güneşli bir günün ortasında stepten gelen silâh sesleri! Kaçış!!! Bir salgın, sanki. Hapisane arabası bu defa iki kişiyi getiriyor, üçüncü olay yerinde vurulmuş. Batanov ve genç, kısa boylu birini, yine iskelemizin altından, kana bulanmış olarak, BUR'un hazır kısmına geçiriyorlar. Orada dayığa devam edilecek, çıplak vücutları taşığa atılacak, yiyecek içilecek verilmeyecek. Söyle, köle, doğram doğram edilmiş gururlu insanlara bakarken, ne düşünüyorsun? Duygularından ne haber? Acaba, yakalanan, dayak yiyen, zorda kalan sen değilsin diye, seviniyor musun, yoksa? Alçakça?

Göbekli binbaşı Maksimenko sesleniyor: «Çabuk, çabuk, binanın sol kanadım bitirmeniz gerek!»

Örüyoruz. Akşama ilâve lâpa porsyonumuz olacak.

Harç dağıtıcımız deniz yarbayı Burkovskiy'dir. Yükselen her yapı, Vatan yararınadır, diyen arkadaşımız.

Akşam anlattılar: Batanov da kamyonla kaçmak istemiş. Kamyon isabet almış.

Dinleyin, köle milleti, kaçmanın intihardan başka bir şey olmadığını bari şimdi anladınız mı? Bir kilometreden daha uzağa

gitmek imkânsız. Alnınızda çalışmak ve ölmek sözünün yazılı olduğunun farkında değil misiniz?

Beş gün geçti geçmedi, silâh sesi duyan da yok, fakat bu defa öylesine bir havadis ki, sanki gök kubbesi madenden, üzerine de koskoca bir balyoz inmiş: kaçış!!! Hem de başarılı!

17 Eylûl pazar günü. kaçanlar plânlarını o derecede düzenli uygulamışlar ki, akşam sayımında yoklukları anlaşılmadı. 18 Eylûl sabahı ancak, zindancıların hesabında aksaklık görüldü. Bunun üzerine göreve gidilmedi, kampta genel sayım yapıldı. Önceden birkaç defa dizileri saydılar, sonradan baraka baraka, posta posta sayımı yapıldı. Ardından listeler üzerinden, adlar çağrılarak. İtler yalnız kasadan aldıkları parayı sayabiliyorlar. Her sayımda sonuç değişik! K a ç kişinin kaçtığını henüz anlayamadılar. Kaçan k i m ? ne zaman oldu? nereye gittiler? neyle?

"Pazartesi akşamı oldu, yemeğimizi bile vermediler: mutfaktaki ahçılar da dizide, sayıyorlar. Bir şikâyetimiz yok, memnunuz hile! Hem de nasıl! Baylar, itler, sizden becerikliyiz! İşte kaçmasını becerdik! (Şeflerimizin gözlerine bakarken, içimizden, aman yakalanmasınlar! Aman yakalanmasınlar! diye düşünürdük!)

Bir gün de kazandık üstelik, pazartesi ikinci tatil günü yerine geçti. (Çocuklar iyi ki, cumartesi t ü y m e d i l e r ! Pazartemizi bozmak istemediler!)

Fakat - kaçan kim? adları ne?

Pazartesi akşamı yayıldı: Jorj Tenno ve Nikolay Jdanok.

İnşa ettiğimiz cezaevi yükseliyor. Kapı üstü lentolarını yaptık, küçük pencerelerin kemerlerini de tamamladık. Çatı girişleri için duvarda yuva bırakıyoruz.

Kaçma olayı üzerinden üç gün geçti. Yedi. On. Onbeş.

Haber yok!

Kaçtılar!!

Hem tarihçi hem Markçı olan aydın bir okuyucum var. BUR'daki çalışmamızı anlatan yere geldiğinde, gözlüğünü çıkarır, yumuşak koltuğunda doğrulup, okuduğu sayfaya cetvel gibi yassı bir şeyle vurmaya başladı, başını sallarken konuştu :

— İşte bu oldu. Buna inanırım. Yoksa devrim melteminden dem vuruyorlar, köpoğlular! Nereden nereye, devriminiz olamazdı ki, devrim için tarihsel kurallara uygunluk gerek. Topladılar sizleri, birkaç bin insan görünümünü yitirmiş, haysiyetsiz, ailesiz, özgürlükten, giyecekten, yiyecekten yoksun insanları, «siyasi suçlular» oldunuz, hani nerede ayaklanmanız?

— Tayınımızı haketmeye çalışırdık, işte buyurun, hapisane inşa ettik.

— Çok yerinde. Zaten inşa etmek, görevinizdir! Halkın yararınadır. Bir tek doğru çözüm odur. Fakat, Allah aşkına, kendinize devrimci dedirtmeyin! Devrim için biricik öncü sınıfla bağlılık şarttır...

— Fakat hepimiz şimdi - işçiydik ya?

— Onun rolü yok, objektif görüşle sözde sebeptir. Kurala uygunluk ne demektir, onu bilir misiniz?

Bildiğimi sanıyorum. Vallahi Billâhi gözümün önünde. Kaç milyonluk kampların kırk yıldan beri var oluşları, tarihsel kurallara uygunluğun ta kendisidir. Hem yıl çok, hem milyon çok, Stalin'in kaprisiyle, Beriya'nın kurnazlığıyla, Öncü Öğretinin ışıklı yolundan ayrılmayan yönetici partinin saflığıyla izah edilecek gibi değil. Kurula uygunluğun b ö y l e s i y l e ben, karşıtçımın önüne çıkamam: gülümseyecek, konudan ayrıldığı-mı bana söyleyecek. İyisini kenara çekileyim.

O, bozulduğuma verecek, kurula uygunluğa kafamın yatmadığını sanacak, açıklamasını yapacaktır:

— Devrimciler süpürgeyi ele aldılar, çarlığı onunla kapı dışarı ettiler. Son derece basit. Çar Nikolka kendi devrimcilerini

böylesine sıkmayı bir deneseydi! Üzerlerine numara takmaya girişseydi! Onları...

— Doğru. O bunu denemedi. Denemediği için, ondan sonra deneyenler sağ kaldılar ya.

— O d e n e y e m e z d i ! Yapamazdı!

Bu da galiba doğru: istemedi değil, yapamadı.

Kadet ⁽¹⁾ yorumuna göre (sosyalistleri geçiyorum) Rusyanın tarihi, baştan sona kadar, birbirini kovalayan tiranlıkların tarihidir. Tatarların tiranlığı. Mpskova prenslerinin tiranlığı. Beş asır süren Doğulu tipi despotluk ve yerleşmiş gerçek kölenlik. (Ne Halk Kurultayları ⁽²⁾, ne köy cemaatları, ne özgür Kazaklık, ne de Kuzeyin köylüsü vardı). Müthiş İvan olsun, Uslu Aleksey, Deli Petro veya Büyük Katerina olsun, bütün çarlar, ta Kırım savaşına kadar, yalnız bir şey bilirlerdi: e z m e k . Kendi tebaasını, böcek veya tırtıl misali ezerlerdi. Kürek ve sürgün cezasına çarptırılanların vücuduna hiç çekilmeden, iğnelerden yapılmış mühürle, «SK» damgasını basarlardı, kendisini de zincirle el arabasına bağarlardı. Vatandaşları baskı altında tutan düzen son derece sağladı. Başkaldırma, ayaklanmalar kesinlikle ezilirdi.

Hayır, hayır, o kadar da değil, ezilmesine ezilirdi ama, bizim teknik anlamda değil. Napoleon savaşından sonra, Avrupa dönüşü, Rus toplumunda liberalizm rüzgârının ilk esintisi duyuldu. Çar onu bile hesaba katmak zorunluğundaydı: dekabristlerle ⁽³⁾ birlik olan e r l e r d e n teki bile asılmadı, kurşuna dizilmedi. Bizde olaydı, bir teki canlı kalmayacaktı. Puşkin'i de, Lermontov'u da on yıllığa o t u r t m a k imkânı yoktu, dolaylı yollara başvurmak gerekiyordu. Çar birinci Nikola Puşkin'e: «14 Aralıkta Peterburgda olsaydın, nerede olacaktın?» diye sor-

---

(1) Kadet — Meşrutiyetçi Demokratlar Partisi üyesi «Konstitusyonalizm ve Demokrasi kelimelerinin baş harflerinden oluşmuş söz».

(2) Halk kurultayları olarak çevirdiğimiz «Zemskiye Sobor'ı», Rusya'da çar müthiş İvan zamanında ilk defa toplandı (1550). Memleketi ilgilendiren çok önemli sorunları tartışmak için ya çarın çağrısıyla, ya da kendiliğinden toplanırlardı. İleri soylular, kilise ilişkini, tüccarlar, kentliler ve köylüler temsilcisinden oluşurdu. 17. asrın sonunda Deli Petro tarafından bu usule son verildi.

(3) Dekabristler — 14 Aralık 1825 günü, çarlığı devirmek için soylu subayların başlattığı isyanın ilâşkinleri. Subaylar kışladaki erlerden bir kısmını da ayaklandırmışlardı. Ayaklanma çok çabuk bastırıldı, baştakilerden 5 kişi idam edildi, diğerleri Sibirya'ya sürüldüler.

muş. Puşkin, içtenlikle, cevap vermiş: «Senato meydanında». (1) Ceza olarak Puşkini... evine bırakmışlar. Oysa bizler, makinalaştırılmış adalet sistemini sineye çekenler ve savcı dostlarımız, Puşkin'in verdiği cevabın karşılığının ne olduğunu tas tamamına bilirdik: madde 58, bent 2, silâhlı ayaklanma, en hafiften, 10 maddeyle ilgi (taammüt). Cezası kurşuna dizilmek değil ise, en azından o n l u k . Nitekim kararları bizim puşkinlerin yüzlerine fırlatırlardı, onlar da kampları boylar, orada ölürlerd. (Gumilev'den (2) o yolculuğu esirgediler, bodrumda hesaplaştılar).

Kırım savaşı - Rusya için savaşların en uğurlusudur! Birlikte getirdiği çar Aleksandr'ın ıslahatı ve toprak kölesinin azat edilmesi dışında, memleketimizde, güçlerin en büyüğü - kamu oyunun sayesinde doğdu.

Sibiryanın kürek cezası, dış görünümüyle, ayakta ydı, genişliyordu bile. Mahkemeler işliyor, hükümlü kabileleri yola çıkarılıyor, aktarmaların yapılacağı cezaevleri düzeltiliyordu. Fakat o ne? Celseler, oturumlar fakat başşehir polis müdürünü tabancayla öldürmeye kağan Vera Zasnuç beraat etti! Olur mu?...

Çar ikinci Aleksandr'ı öldürmeyi amaçlayan y e d i girişime tanık olduk (Karakozov (*); Solovyev; Aleksandrovsk kenti yakınında; Kursk kenti dolaylarında; Haturin'in bombası; Teterki maden ocağı; Grinevitskiy). Leon Tolstoy'in anlatığına bakılırsa çar, «kovalanan vahşi hayvan gibi», korku ifade eden gözlerle Peterburgta dolaşırdı (Tolstoy Çara bir hususi evin merdiveninde rastlamış). (**) Ara sözümüz: Çar muhafızsız gezerdi. Peki, ne oldu? Kirov'un olayında olduğu gibi, çar da şehrin yarısını sürgüne yolladı mı? Yok canım, hatırına bile gelmedi. Onleyici tedbir olarak, 1918 de yapıldığı gibi, toplum terrörüne başvurdu mu? R e h i n topladı mı? O zaman bilinmeyen tedbir. Peki, ş ü p h e l i l e r i oturttular mı? Allah korusun!... İdam edilenlerin sayısı binleri buldu mu? Yalnızca 5 kişi. Hapis ceza-

---

(*) Karakozov'un kardeşi vardı, Çara suikast yapanın kardeşi! Bizim ölçüye vurup, uğrayacağını bir gözönüne getirin! İşte çarpıldı çar: Soyadı Vladimirov olarak değiştirildi. Yaşayışında ve malî durumunda bir değişiklik olmadı.

(**) «Leon Tolstoy, çağdaşlarının anılarında. 1955, cilt I, s. 180.

(1) Senato Meydanı — Petersburg'da «bugünkü Leningrad» ayaklanan Dekabristlerin toplandığı meydan. Petersburg o zaman başşehirdi.

(2) Gumilev, N. S., tanınmış şair ve yazar. 1921'de bolşevikler tarafından Petersburg'da kurşuna dizilmiş «bir komploya karışmakla suçlanmıştı».

sına çarptırılanların sayısı üçyüzü bulmadı. (Ya Staline karşı yapılacak b i r t e k suikast, bize kaç milyona mal olacaktır?).

Bolşevik Olminskiy'in anılarından: 1891 de kendisi, bütün Kresti cezaevinin biricik siyasi tutuklusuydu. Moskovaya geçirildikten sonra, oranın Taganka hapishanesinde yine tek siyasi tutuklu. Sibirya yolculuğuna çıkmadan önce ancak, Butirki cezaevinde birkaç yüzlük grup olarak toplanmışlar!...

Yıldan yıla artan kültür ve çoğalan bağımsız literatüre paralel olarak, göze görünmez fakat çarlığı tehdit eden, kamu oyu denilen güç de gelişip büyüyordu. Dizgini elden kaçırarak artık yeleye bile tutunamıyorlardı, sağrıya kayan ikinci Nikola'ya, tutunmak için, bir kuyruk kalmıştı.

Hanedan ataletinden güç alan son çar, çağın havasını anlamaktan uzak kalıyordu, hamle yapacak cesareti yoktu. Elektrik ve uçak asrında yaşıyordu, toplumsal hayatın ister'leri bilincine henüz ulaşmamıştı. Rusyayı kendi çiftliği durumunda görüyordu, haraçın toplanacağı, cins aygırların yetiştirileceği, arasıra devletlû biraderi Hohenzoller ile savaşmak için, ona asker sağlayacak yer, orasıydı. Bu anlayışa rağmen, ne kendisinde, ne de idarecilerinde, buyuruğu yürütme hakkının kendilerinde kalması uğruna yapılacak savaşmada, azimli davranmak için kuvvet kalmamıştı artık. Sürekli bastırmıyorlardı, bir bastırır, bir gevşetirlerdi. Kamu oyuna hep kulak verirlerdi: acaba ne diyecekler?. Devrimcileri tepeleme girişimleri ancak, onları hapishanelerde birbirleriyle tanıştırmak, güçlendirmek ve üne kavuşturmak için yararlı oluyordu. Çapı ölçek, durumu olduğu gibi gösterecek cetvel bugün elimizde iken, kesinlikle diyebiliriz ki, çarın hükümeti devrimcileri yola getireceğine, onlara özenle bakar, üzerlerine titrer, kendi kafasını uçuracak cellât yetiştirirdi. Sürçmeden, a r ı z a l a n m a d a n iş gören adalet sistemiyle yüceltilmiş olanlar, çarlık hükümetinin güçsüzlüğünü, kararsızlığını, sistemlerinin yarımıyamalaklığını açıkça görürler.

Örnek olarak, Lenin'in, herkesçe iyi bilinen hayat hikâyesisini ele alalım. 1897 Yılıının ilkbaharında Lenin'in öz kardeşi, Çar üçüncü Aleksandr'a yaptığı suikasttan ötürü, idam edilmiş. (*)

(*) Soruşturma sırasında Anna Ulyanova'nın Vilno'dan şifreli telgraf aldığı anlaşılmıştı. Telgrafta : „Kız kardeşiniz ağır hasta” yazılıydı. Anna'nın Vilno'da kardeşi olmadığı halde o, mesajı suikastçı kardeşi Aleksandr'a vermişti. Kendisinin komploya dahil oluşu bununla tanımlanıyordu. Bizde olsaydı, On yıl garantî. Oysa, Anna sorumlu bile tutulmamış! Aynı dava görü-

Karakozov'un kardeşi gibi, Lenin de Çar katilinin kardeşiydi. Pekala, ne oldu? O yılın Sonbaharında Vladimir Ulyanov (Lenin) Kazan şehrinin İmparatorluk Üniversitesine kabul edildi, hem de hukuk fakültesine! Şaşırtıcı değil mi?

Gerçi aynı yıl içinde, hükümet aleyhtarı talebe mitingini organize eden Lenin, üniversiteden çıkarıldı. Başka bir deyişle, çar katilinin küçük kardeşi, talebeleri hükümet aleyhine kışkırtıyor! Bizdeki cezası ne olacaktı? Hiç kuşkusuz, kurşuna dizilme! (öbürülere yirmibeşer ve onar yıl kesilirdi) Onların cezası - üniversiteden kovulma! Ne gaddarlık! Kovmakla da yetinmediler, üstelik sürdürdüler!... Sahalin adası? (*) Yok canım, aile çiftliği Kokuşkino, ki nasılsa yazlarını orada geçirirdi. O çalışmak istiyor-hayhay, o imkân da veriliyor... acaba taygada orman kesmeye mi yolladılar? Değil, Samara kentinde hukukçu olarak çalışmak ve o ara yeraltı örgütlerle işbirliği kurmak imkânına kavuşturuldu. Ondan sonra, Peterburg üniversitesinde okumadan, dışardan sınav verme hakkı da kendisine tanındı. (Bu nasıl olur? Soru dizisinden, özel kısmından ne haber?)

Birkaç yıl daha geçti, genç devrimcimiz bu defa başşehirde «Kurtuluş Savaşı Birliği» adında (daha azı değil, ha) bir yeraltı örgütü kurmaktan, işçilere isyan ettirici nutuklar çekmekten, beyanname yazmaktan tutuklandı. Ona işkence mi ettiler? Yıldırdılar mı onu? Asla. Kafa emeğine elverişli ortamı, Petersburg soruşturma hapishanesinde yarattılar; orada kaldığı bir yıl içinde «Rusyada Kapitalizm'in Gelişmesi» adlı eserinin büyük kısmını yazdı. Ayrıca, açıktan açığa, hem de savcılığın aracılığıyla, Marksist dergi «Novoye Slovo» için «Ekonomik Etüdler»-ini yollardı. Cezaevinde iken, lokantadan parayla perhiz yemeği, süt ve eczaneden maden suyu alabiliyordu. Haftada 3 sefer evden paket alma hakkı vardı. (Petrovskiy kalesinde tutuklu Trotskiy, benzer koşullar içinde, hiç durmadan devrime ait projesini kâğıda dökmüştü).

Peki, olanlardan sonra, üçlü yargıç heyetinin verdiği kararla, Lenin'i kurşuna dizmediler mi? Hayır, hapis cezasına bile çarptırılmadı. Ancak sürgüne yollandı. Yakutistana mı? Hayat

---

Lürken, Ekaterinodar kentinde öğretmenlik yapan başka bir Anna'nın, çara hazırlanan suikasttan haberi olduğu, fakat bunu ilhar etmediği anlaşılmıştı. Bizde bunun cezası kurşuna dizilmekti! Kadın iki yılla kurtulmuş...

- (*) Sahalin adasına gönderilenler içinde siyasi suçlular bulunurdu. Fakat nasıl olur da, içlerinde bir tek çaplı bolşevik (hattâ menşevik) yoktu?

süresince orada mı kalacaktı? Yok efendim, bereketli Minusinsk bölgesine, üç yılına gönderildi. Elleri kelepçelenerek mi gitti oraya? Kodes'e çevrilmiş vagonda mı? Ne gezer! Hür bir insan olarak yola çıktı, yolda Peterburg'a uğradı, üç gününü orada geçirmesine engel olunmadı. Sonradan Moskovaya da uğradı. Yeraltı örgütlere talimat vermesi, kalan devrimcilerle toplantı yapması gerekiyordu. Sürgüne kendi parasıyla gitmek izni verilmişti ona, normal bir yolcu olarak. Ne gidişte, ne dönüşte Sibiryaya konvoyla posta edilmek, aktarma cezaevlerinde kalmaktan nasibi olmamıştı onun. Yolda, Krasnoyarsk kütüphanesinde iki ay geçirerek, «Kapitalizmin Gelişmesi» adlı kitabını tamamlamıştı. Bir sürgünün yazdığı kitap, sansür tarafından güçlük çıkarılmaksızın, basılarak piyasaya sürülür (bu alayı bir de bizim ölçөгimizle tartın)! Ya şu ucra köydeki masrafını karşılayan kim? Kendisi orada iş bulamaz ki? Lenin, giderlerinin hazinece karşılanmasını istemişti, öyle oldu. Kendisine bağlanan maaş, masrafa yetiyordu, artıyordu bile. Sürgünü hayatında bir defa tadan Lenin'e, daha iyi imkânlar yaratılamazdı. Olağan dışı ucuzluktan, kaliteli yiyeceklerden, bol etli yemekten (haftada bir koyun), süt, sebzededen yararlandıktan başka, doyaya avlanabiliyordu (köpeğinden hoşnut kalmayınca, Peterburgtan bir başkasını getirmek söz konusu oldu, avlanırken sivrisineklerden rahatsız olunca da kendisine glâse eldiven ısmarladı). Bu şartlar içinde yaşayan sürgün, mide rahatsızlığından ve kimi gençlik hastalıklarından kurtularak, çabucak kilo aldı. Odev, görev yerine getirmek davası da yoktu. Onunla beraber kalan kadınlar da yorulmazdı: ayda ikibuçuk ruble karşılığında 15 yaşında bir köylü kızı, ailenin bütün ağır işlerini görürdü. Lenin, kalemiyle hayatını kazanmak zorunluğunda değildi, o şimdi yalnız kendisine edebiyat piyasasında ün kazandıracak kitap yazma çabasıdaydı.

Kaçmak onun için çok kolay olduğu halde, Lenin bunu sakıncalı buldu, sürgün süresini tamamladı. Otomatik olarak süreyi uzattılar mı? Müebbetle çevirdiler mi? Niçin yapsınlar, yasalara ters düşerdi. Pskov kentinde kalma iznini verdiler. Başşehire gitmeyi yasakladılar, o kadar. Fakat o Riga'ya Smolensk'e giderdi, peşinde adam da yoktu. Gözetlenmediğini anlayınca, dostu Martov'la bir bavulluk yasak yayını Petersburg'a götürdü, hem de kontrolün çok sık olduğu Tsarkoye Selo ⁽¹⁾ yolundan geçerek (Martov'la ikisinin ukalâca davranışları olacak).

(1) Tsarskoye Selo «Çarın köyü» — Başşehirin yakınında sayfiye yeri. Çar ve ailesinin vakit geçirdikleri yer.

Peterburgda tutuklandılar. Yasak yayınlarla dolu bavul gerçi artık yanında değildi ama, kimyasal maddeyle Plehanov'a (1) yazılı mektup jandarmaların eline geçti. Mektupta «Kıvılcım» (2) dergisinin kuruluşunu anlatan plân yazılıydı, fakat jandarmalar, mektubuvelope etmek zahmetine katılmadılar, Leninin tutukluluğunun devam ettiği üç hafta sürece, öylesine ellerinde kaldı.

Pskov'tan izinsiz ayrılışın sonu ne oldu? Bizde olduğu gibi, 20 yıllığına kürek cezasına çarptırılmakla mı bitti? Hayır, çektiği üç haftalık hapisle. Ondan sonra da büsbütün serbest kaldı. «Kıvılcım» dergisinin dağıtımının organizasyonuyla uğraştı, Rusyada dilediği şekilde dolaştı durdu. Arkasından, dergiyi çıkarmak için, dışarıya gitti (kendisine pasaport vermekte polis bir sakınca görmemişti)

Yalnız bu kadar mı? Dışarda göçmen olarak yerleştikten sonra Lenin, Rusyada çıkan «Granat» ansiklopedisine Marks hakkında yazı yollamış, yazı da bizde çıkmıştı! (*) Bir tek makaleyle iş bitmemişti!

En sonunda, Rus sınırı yakınındaki bir Avusturya kasabasına yerleşen Lenin, oradan Rusya içindeki sabotaj hareketlerini idare etmişti. Yiğit oğlanlarımıza onu kaçırtıp, memlekete canlı olarak getirmek, işten bile değildi, fakat yapmadılar bunu.

Bütün çaplı sosyal demokratlara karşı çarlık hükümetinin giriştiği uslandırma hareketlerinde, kararsızlık ve güçsüzlük göze çarpmaktadır (hele Stalin'e karşı yapılanlarda, ne var ki bunlarda özel kuşkunun yeri var (3)). Faraza 1904 yılında Moskova'da yapılan aramada Kamenev'in eşyaları arasında «şüphe uyandırıcı, lekeleyici mektuplar» bulunmuştu, adı geçen bu konuda izahat vermekten kaçınmıştı. Israr yok, hepsi o kadar. Kamenev, annesinin, babasının oturduğu yere... sürüldü.

Sosyal devrimcilere karşı alınan tedbirler çok daha sertti.

(*) Büyük Sovyet Ansiklopediyasında, Berdyayev hakkında be-yaz göçmen Rus'un yazdığı makalenin çıktığını gözümüzün önüne getirebilir misiniz?

(1) Plehanov, G. V., 1857 - 1918. Çaplı devrimci, Kıvılcım dergisinin redaktörü.

(2) «Kıvılcım» — Rusçası «İskra», Cenevre'de 1901 - 1905 yıllarında çıkan Sosyal Demokrat dergi. 1903 yılında Sosyal Demokratlar bolşevik ve menşevik adlı iki ekıma bölündükten sonra, menşeviklerin organı oldu.

(3) Bir söylentiye göre, Stalin, aynı zamanda Çarlık polisinin ajanı imiş. Yazar sözü oraya götürmek istiyor.

Sert olmasına sertti ama, ne dereceye kadar? 1903 Yılında tutuklanan Gerşuni, 1906 da tutuklanan Savinkov'un suçları az mı idi? İmparatorluğun en önde devlet adamlarının katli, bunların eseridir. Buna rağmen idam edilmediler. Tabancasıyla çok yakından ateş ederek, Tambov köylü ayaklanmasını bastıran general Lujenovskiy'i öldüren Mariya Spiridonova'yı de idam etmekten çekindiler, kürek cezası verdiler. (*) Ya 1921 de, bu sefer Sovyet Hükümetine karşı ayaklanmış aynı Tambov köylüsünü bastıranı, 17 yaşında bir kız talebe öldürseydi? Ne olurdu? Talebe ve aydınlardan binlercesi, mahkeme edilmeden, kızıl terörün kurbanı olacaktı!

Donanmadaki ayaklanma (Sveaborg'ta) bastırıldıktan sonra, kurşuna dizilen olmadı, sürgün cezası verilmişti.

Peterburg'ta 1901 de büyük talebe gösterisine katılanların ne biçim ceza gördüklerini, içlerinden biri olan İvanov-Razumnik anlatır: Peterburg cezaevi adeta talebenin gezinti yerine döndü, kahkahalar, koro ile şarkılar, koğuştan koğuşa gezinmeler. İvanov - Razumnik'in küstahlığının derecesi, o arâ başşehre uğrayan Moskova Bolşoy tiyatrosunun temsiline gitmek üzere hapishane müdüründen izin istemesine kadar çıktı, yoksa bileti yanacakmış! Ceza kararları açıklanırken, kendisine «sürgün» çıkmıştı, kendisinin seçtiği yere - Kırım'da, Simferopol kentine yollanmıştı. Sırtına çanta vurarak, bütün Kırımı gezmek için tam bir fırsattı.

Ariadna Tırkova, aynı devire ait anılarında yazar: «soruşturmamız devam ediyordu, bize uygulanan rejim sert değildi», diyor. Jandarma subayları kendilerine, en iyi lokanta olan Dodon'dan yemek ikram ederlerdi. Ağız aramaktan yorulmayan Burtsev, (1) «Peterburg hapisaneleri, Avrupadaki örneklerinden çok daha insancıldı», der.

Leonid Andreyev'in (2) suçu, bir beyannameyle, Moskova iş-

(*) Kürek cezasından onu kurtaran, Şubat devrimiydi. Buna karşılık, 1918 den başlayarak, ÇEKA onu defalarca tutuklamıştı. Bundan sonraki hayatı da, sosyalistlerin Büyük İskambil Fali kurallarına göre düzenlenmişti: Somerkent, Taşkent, Ufa sürgününde bulunmuş, siyasi tutukluların bulundurulduğu tecrit cezaevlerinden birinde ızl kaybolmuştur. Herhangi bir yerde kurşanlanmış olacak.

(1) Burtsev, V. L. — Yazar, tarihçi, siyaset adamı. Ajan provakatörlerin maskelerini düşürmekle ün salmıştı. 1920'den sonra Paris'te Rus göçmenlerin çıkardığı gazetenin neşriyat müdürü.

(2) Leonid Andreyev, 1871-1918, Rusya'nın tanınmış yazarı.

çilerini silâhlı (!) ayaklanmaya ve otokراسiyi devirmeye çağır-maktı (!). Buna karşılık, cezaevi koğuşunda 15 gün kalmış! (ken-disine bile az gelmiş, üç hafta diye ilâve etmişti. Hâtıra defterine geçirdiği, o günlere ait notlardan işte işte bir örnek: (*) «Tekli hücre! O kadar fena değil. Yatağımı düzenliyorum, tabure'yi, lâmbayı yatağın yanında yerleştiriyorum. Sigara paketini, ar-mut'u yanıma koyuyorum... Okuyorum, armut yiyorum - evde-yim, sanki. Keyfim de yerinde, tam anlamıyla.» - «Beyefendi! A Beyefendi!» - diye, gözetme deliğinden sesleniyor gardiyan. Kom-şu hücrelerden pusulalar ve bir çok kitap getiriyor.

Andreyev'in itirafına bakılırsa, yiyecek ve oturacak yer ba-kımından, hücredeki hayatı, talebelik koşullarından daha iyi idi.

Trubetskoy kalesinde hapis yatan Gorkiy o ara «Güneşin Çocukları» adlı eserini yazmıştı.

Bolşeviklerin kalbur üstü takımı, «Granat» ansiklopedisinin 41 inci ciltini çıkartarak, kendi reklâmlarını yapmaya utanma-mışlardır. Ciltin adı - «S.S.C.B. ve Ekim Devriminin Devlet Adam-ları - Biyografiler ve otobiografiler» şeklindedir. Rastgele bir ha-yat hikâyesini ele aldığınızda, devrimciliklerine karşı kendileri-ne uygulanan cezaların, bizimkilerin yanında devede kulak bile etmediğini görür ve şaşarsınız. Hapislerde buldukları havanın el-verişliliğine de bir diyeceğimiz yok. İşte Krasin'in öyküsü: «Ta-ganka cezaevinde kaldığı günleri hatırladığında, zevk duyardı. Birkaç gün süren soruşturmadan sonra, jandarmalar onu rahat bıraktılar (ama niçin? - A.S.). İstemeden kavuştuğu son zamanı, Almanca öğrenmekle, Schiller ve Gothe'nin eserlerini orjinalden okumakla, Şopenhauer ve Kant'ı tanımakla, Mill'in mantığını, Bundt'ın psikolojisini etüd etmekle kıymetlendirmiş!... v.s. v.s. Sürgün yeri olarak Krasin, Sibiryanın en kültürlü kentini, baş-şehrini, İrkutsk'u seçiyor.

1906 Yılıının altı ayım Varşova cezaevinde geçiren Radek: «altı aylığına kapatıldı, bu süreyi fevkalâde geçirdi, Rusça öğ-rendi, Lenin, Plehanov, Marks'ı okudu. Sendikacılık konusunda ilk makalesini yazmıştı ve aynı cezaevinde otururken, yazısını Kautskiy'in dergisinde okuduğu zaman, göğsü, kabarmıştı.»

Tersine tanıklık edenler de çıkardı, faraza Semaşko: «hapis-te geçirdiği günler çok zordu (Moskova 1895). Üç aylık haptisten sonra, üç yıllığına süğüne... doğduğu şehir Yelets'e yollandı».

Korkunç Rus Bastılyası'nın adını Batıda kötüye çıkaranlar, Parvus misali, hapisanelerde kala kala yumuşamışlardır. Onlar

---

(*) V. L. Andreyev'in «Çocukluk» adlı kitabından.

Çarlıktan öç almak için, anılarını hisli ve şişirilmiş stilde yazmaktan kaçınmayanlardandı.

Binlerce çapsiz insanın olumluluklarını gözden geçirdiğimizde, aynı durumlarla karşılaşmaktayız.

İşte buyurun, elimin altındaki, ne yazık ki yalnız edebi konuları derleyen, üstelik eski de olan (1932) ansiklopedisini açalım. Günün havasına henüz uydurulmadığından, içinde «hatalar» var, diyorlar. «Yanlışlar» çıkarılmadan, rastgele «K» harfini seçiyorum.

Karpenko - Kary. Elizavetgrad kent polisinde sekreter (!) devrimcilere pasaport sağlamış! (Bizim dile çevirelim: yeraltı örgütüne pasaport temin eden polisin pasaport kısmı memuru!) Asıdı mı? Degil, 5 (beş) yıl sürgün cezası... kendi çiftliğine yollanmış. Yanı sayıyeye. Yazar oldu.

Kirillov, V. T. Karadeniz filosu deniz erlerinin devrimci hareketine katılmış. Kurşuna mı dizildi? Müebbet hapis mi yattı?. Degil, Ust Sisolsk'ta üç yıl sürgün kaldı. Sonra yazar oldu.

Kasatkın, İ. M. Cezaevinde kalırken, hikâye yazarı olmuş, yazdığını gazeteler basardı. (Bizde, cezanızı tamamlasanız bile, yazdığınızı kimse basmaz).

Karpov, Evtihiy. İki defa sürgün cezasına çarptırılan bu vatan-daş, İmparatorluk Aleksandriyskiy tiyatrosunun ve Suvorin tiyatrosunun müdürlüğüne getirilmişti. (Bizde olaydı, hem baş-şehre sokmazlardı, hem de özel kısım kendisine suflörlük görevini bile verdirmezdi).

Krijanovskiy, Stolipin devrinde, irtica'nın en debdebeli zamanında sürgünden dönmüş, gizli örgütün idare merkez komitesi üyeliğinden ayrılmaksızın, mühendis olarak görev alabilmişti. (Bizde, eğer makina traktör tamirhanesinde tesviyeci olarak iş bulsaydı, kendini mutlu sayabilirdi!).

Krilenko «Edebiyat Ansiklopedisi»-ne giremedi, fakat değil mi ki, «K» harfini tarıyoruz, o zaman anılmış olmak, onun da hakkıdır. Devrimcilik ateşine tutulduğu bütün süre içinde Krilenko «tutuklanmaktan şans eseri olarak üç sefer kurtulmuş» (*), altı defa tutuklanmış ve toplam olarak y a l n ı z 14 ay hapis kalmıştı. Yine gericilik havasının estiği 1907 yılında ona yüklenen suçlar şunlardır: orduda aleyhe propaganda yapmak ve askeri komploya katılmak. Eyâlet Askeri Mahkemesince (!) suçsuz bulunmuştu. 1915 te - «Askerlik ödevinden kaçmakla-

---

(*) Baran ve devamı - «Granat. Ansiklopedisinin cilt 41., kısım I. sayfa 237-245 de çıkan otobiyografisinden alınmıştır.

suçlanmıştı (kendisi subay, memleketi de savaş içinde). Bu suç karşılık, geleceğin başkomutanı (ve başka bir başkomutanın katili) ... cephede çarpışan, fakat «cezalılı» olmayan birliğe yollanmıştı! (Çarlık hükümeti bu tedbirle hem Almanları yenilgeye uğratmayı, hem de devrimi boğmayı düşünmüş olmalıdır). Sonradan, devrim silâhlı kuvvetleri başkomutanı üniformasını Cumhuriyet Başsavcısı cüppesiyle değiştiren Krilenko, onbeş yıl süreyle, cüppesinden aldığı gücün gölgesinde, bunca davalarda suçlu görülenlerin enselerine kurşun sıktırırdı.

Aynı «Stolipin reaksiyon devrinde», Kutayis valisi V. A. Staroselskiy, devrimcilere silâh ve pasaport sağlardı, polis ve ordu birliklerinin hareket plânlarını bildirirdi. Yakalandığı zaman, iki haftalık hapisle mi, ne kurtuldu (*).

Hayal kurma yetisi sahipleri, bunları Adalar diline çevirsinler!

Bu «gericilik» devresi içinde iken, bolşeviklerin felsefi ve toplumsal konulara değinen, «Mısl» adında dergisi *r e s m e n* yayımlanmaktadır. «Gericilerin» Vehi adındaki dergisi ise, açıkta açığa «eskimiş tekerlek», «despotluğun ve köleliğin şerri» deyimlerini kullanmakta sakınca görmüyor. Önemli değil, devam edin, bizde olur öyle şeyler!

Bir sertlik devresini yaşıyorduk ki, sormayın! Yaltadaki fotoğrafçının rötüşçüsü V. K. Yanovskiy, Oçakov⁽¹⁾ deniz erlerinin kurşuna diziliş sahnesinin resmini yapmış ve dükkânın vitrinine koymuştu. (bizim şimdi Novoçerkask ayaklanmasının bastırılması sahnesini Kuznetsk Köprüsünde teşhir etmemize benzer). Pekî, Yalta şehremini n'apmış? Livadiya⁽²⁾ yakın olduğu için, tepkisi çok sertti: Önce Yanovskiy'ye bağırılmış. Sonra vitrine konan resminin kopyasını paramparça etmiş! Resminin orijinalini değil, dükkânın kendisini de değil! (Yaovskiy için, amma da becerikli adam, diyeceksiniz. Fakat şehremini de, vitrini gözü önünde parçalatmadı, ya). Retüşçünün çarptırıldığı cezaya gelince, ağırın ağırydı: Yalta'da oturmak izni bundan böyle, çar ailesinin caddeden geçişi sırasında sokağa çıkmama şartına bağlanmıştı.

Burtsev, çarlık zamanında Batıya sığınmış, çıkardığı dergi-de, çarın özel hayatına dil uzatmaktan çekinmemişti. 1914 Yılında memlekete döndükten sonra (vatan aşkıyla tutuşmuş ola-

(*) «Yoldaş Vall», - «Noviy Mir» dergisi, 1966, s. 2.

(1) «Oçakov» — Ayaklanmış denizcilerin bulunduğu savaş gemisinin adı.

(2) Livadiya — Çar'ın Yalta'daki yazlık sarayı.

cak?), kurşuna mı dizildi, dersiniz? Değil, altı ay kadar hapiste kalmış, kitap okumasına, yazı yazmasına engel olunmamıştı.

Baltayı ormana koyuvermişler, kes, demişler. Dur! diyen çıkmadıktan sonra balta, işini niçin, hayırlısıyla, tamamlamasın?

Bizim zamanımızda Tuhaçevski'y'i ⁽¹⁾ «uslandırdılar» (öyle denir). Yalnız ailesini perişan etmekle, hapsetmekle, o ara kızını da yüksek okuldan kovmakla yetinmediler, fakat iki erkek kardeşini, dört kız kardeşini, hepsini eşleriyle birlikte tutukladılar, oğlan ve kız yeğenlerini ise, çocuk bakım evlerine dağıtarak, soyadlarını Tomaşeviç, Rostov gibisiyle değiştirdiler. Tuhaçevski'y'in karısı Kazahstan kampında kurşuna dizildi, anası Astrahan sokaklarında dilenirken öldü. (*) Aynı durum, idam edilmiş yüzlerce ünlüler için de geçerlidir. Uslandırmanın anlamı işte budur.

Çarlık zamanı uslandırmalarının (?) başlıca özelliği, devrimcinin yakınlarının arkasına düşülmemesindeydi. Trotskiy, hüküm giymiş bir suçlu olduğu halde, karısı Nataliya Sedova 1907 de Rusyaya dönebilmiş ve bir kovuşturmayla konu yaratmıştı. Ulyanov (Lenin) ailesinin tüm fertleri (ki, değişik zamanlarda hemen hemen hepsi tutuklanarak salıverilirdi), diledikleri vakit, dış memleketlere gitmek iznini alırlardı. Lenin Pariste, silâhlı ayaklanmaya çağrı yüzünden aranılmakta olan suçlu «pozisyonunda iken, kız kardeşi» Anna, Crédit Lonnais bankasındaki cari hesabına kendisi için, düzenli şekilde para havalesi yapardı. Leninin annesi de, kayınvalidesi de, yüksek dereceli devlet memuru ve subay dulları olarak emekli maaşı alırlardı. Emeklilik hakkından yoksun edilmeleri şeklini düşünmek bile gereksizdi.

İşte bu hava içinde yaşayan Tolstoy, siyasi özgürlüğü aklına getirmeden kurtuluşu ahlâkın gelişmesinde görmüştü.

Zaten özgür olan elbette özgürlüğü aramaz. Bunu anladığımız gibi, amacın kendisinin siyasi özgürlük olmadığını da biliriz! Gelişen insanların ulaşmak istedikleri hedef, boş bir hürriyet, hatta yerine düşmüş bir sosyal düzen bile değildir! Sorunun

---

(*) Bu örneği, yakınların suçsuz hâatıralarını anmak için getirdim. Tuhaçevski'y'in kendisini savunmayacağını, O, onaylamayacağını bir yolun yolcusuydu. Kronstad ve Tambov ayaklanmalarını bastırmakla, ettiğini bilen insandı O.

(1) Tuhaçevski'y, Rusya-Almanya 1941 savaşından az önce, Kurmay Başkânı idi. Komplö yapmakla suçlandırılarak, pek çok general ve subaylarla birlikte Stalin tarafından idam ettirildi.

özü, çekirdeği, toplumun ahlâki temelinde yatmaktadır! - fakat bu son aşamadır, ya birinci basamak ne olmalı, nasıl olmalıdır? Yasnaya Polyana, (1) kendi zamanında, herkese açık bir fikir kulübüydü. Ya Ahmatova'nın (2) adeta abluka altına alınan Lenin-gradtaki apartmanını bir gözönüne getirmek ister misiniz? Ziyaretine gelen gidenin pasaport kontrolünden geçirilmesini? Veya Stalin zamanında üç kişinin bir çatı altında bulunmaktan duyduğu korkuyu? Tolstoy bunları göreydi, o da aman siyasi özgürlük, diyecekti.

Stolipin (3) terörünün en korkunç zamanında, liberal «Rusya» gazetesinin baş sayfasında, iri harfle yazılı: «Beş idam!... Herson kentinde yirmi idam cezasının infazı!» gibi, yazı başlıklarını görmek mümkündü. Tolstoy, hıçkırarak ağlar, «Bundan böyle yaşanmaz, bundan daha korkunç bir şey düşünülmemez, derdi. (*)

«Biloye» dergisinin, daha önce sözünü ettiğimiz listesi: Altı ay içinde 950 idam. (**)

Derginin bu sayısı üzerinde biraz duralım. Şubat 1907 tarihini taşıyor, başka bir deyişle, 19 Ağustos 1906 ile 19 Nisan 1907 tarihleri arasında Stolipin tarafından tatbik edilen sekiz aylık «askeri mahkemeler devresi» nin içinde çıkmıştı. İçindekiler, Rus resmi telgraf ajanslarından alınma haberlerden derlenmişti. Şuna benzer: Meselâ 1937 Moskovasmda bağımsız basın bir bildiri çıkartır, gazeteler kurşuna dizilenlerin adlarını, sayfalarına geçirir, NKVD örgütü ise, süt dökmüş kedi misali, acımasız görünümüyle ortada dolaşır; mümkün mü?

İkinci noktaya işaret etmemiz gerek: «askeri adalet» in uygulandığı sekiz aylık devrenin bir örneği, Rusyada ne bundan önce, ne de sonra görülmüştü. Görülemezdi de, çünkü ilgili yasa, «iktidarsız» ve «uysal» parlamentonun onayından geçemedi, geçemezdi. (Stolipin bile onu parlamentoya götürmeye cesaret edemedi).

Üçüncü nokta: «askeri adalet» in gerekçesi olarak, geçen altı ay içinde «siyasi sebeplerle öldürülen sayısız polis», görevlile-

---

(*) «Çağdaşlarının anılarında yaşayan Tolstoy» 1955, c. 2, sayfa 232.

(**) «Biloye» dergisi, no. 2/14, Şubat 1907.

(1) Yasnaya Polyana - Tolstoy'ın çiftliği.

(2) Anna Ahmatova — tanınmış Rus şairi. (1893 doğumlu)

(3) Stolipin, P. A., 1863—1911, devlet adamı, 1905 ten sonra başvekil.

re saldırı (*) ve Stolipin'in ikâmetgâhının bombalanması olayı ileri sürüldü. Dendi ki: «Eğer Devlet, teröre karşı gelmeyecekse, o zaman devletin anlamı da ortadan kalkmış olur». Bu görüşü benimseyen, jürili mahkemelerin sürüncemesinden, güçlü avukatlarından gına getiren ve onlara gücenen Stolipinin bakanlığı, devrimcileri ve üç beş ruble uğruna adam öldüren, yolcu vagonların pencerelerine rastgele ateş eden basbayağı eşkiyayı uslandırmak için, yol aramaya koyuldu. Elinde bizim, telefonla emir alan Eyâlet Mahkemesi veya Bölge Uçü Yargıç Heyeti olmadığından işi, tez canlı askeri mahkemeler yoluyla halletmek istedi. (Fakat bu konuda da bir sınırlanma var: askeri mahkemeler kanunen a n c a k sıkı yönetimle idare edilen bölgede, suç'un işlenmesinin üzerinden 24 saatin geçmemesi ve apaçık olması halinde toplanabiliyordu.)

Durumun çağdaşlarda güvenlik ve kızgınlık yaratmasına bakılırsa, Rusya için alışılmış bir hava değildi!

1906-907 Yıllarında yaşadıklarımız, «Stolipin terörü» sorumluluğunun, bakanlıkla terörcü devrimcilerin aralarında paylaşılmasının gerektiğini bize gösteriyor.

Rus devrimcilerinin teröre başvurmaları üzerinden 100 yıl geçtikten sonra, yani bugün, terör fikrinin ve uygulanmasının devrimcilerin çok büyük bir hatası olduğunu, artık kesinlikle söyleyebiliriz. Zavallı Rusya'ya karışıklık, üzüntü ve dert kazandırmak, sayısız kurban verdirmek dışında, hiç bir olumlu sonucu görülmedi.

«Biloye» dergisinin aynı sayısını biraz daha karıştıralım. (**) Buyurun, işte, 1862 de dağıtılmaya başlanan, her şeyin başı sayılacak ilk beyannamelerden bir örnek:

«İstedigimiz nedir? - Rusya için mutluluk ve iyilik. B e k l e y e c e k z a m a n ı m ı z o l m a d ı ğ ı n d a n , yeni, daha mutlu hayata kavuşma yolunda yapacağımız savaşmada, k u r b a n v e r m e d e n i l e r l e m e m i z m ü m k ü n d e ğ i l d i r . Reformların bir an önce çıkması gerekir!»

Ne yanlış görüş! Amaçlarını tez elden gerçekleştirmek isteyenlerin zamanları yokmuş! Sevsinler! Mutluluğa giden yolu kısaltma uğruna insan hayatlarının (ama kendininkilerinin değil) kurban edilmesine izin çıkarmışlar! İş ağır tutmak için onların sözde vakitleri yokmuş, çocuklarının torunları olan bizlerin ise,

---

(*) «Biloye»deki aynı yazı, 45 inci sayfada, olayları aynen kabul ediyor.

(**) no. 2/14, sayfa 82.

105 yıl sonra, aynı noktada (toprak kölesinin azat edildiği noktada) değil de, çok daha geride bulunmamıza ne buyrulur?

Stolipin'in Askeri Mahkemeleri ne idiyse, terörcülerin de aynı mal olduğunu kabul edelim.

Stolipin ve Stalin zamanları arasında karşılaştırma yapıldığında, ortaya çıkan fark şu: Asyalılığın bizim çağımızdaki belirilmesi tek yönlüydü; kelleden olmak için soluk almak yetiyordu, hatta daha azı bile yetiyordu. (*)

«Bundan daha korkunç bir şey düşünülmez» biçimindeydi, Tolstoy'un haykırışı. Oysa, o şeyi düşünmekten daha kolay ne var ki? İdamların yer yer ve zaman zaman, belli bir ara ile, belli bir yörede yirmi kişilik partilere uygulanmıyarak, fakat her gün ve her yerde, ikiyüzlük partilerle devamı, acaba daha korkunç değil mi? Gazetelere de geçmez, ne iri punto, ne küçük harfle. Gazetelerde ancak «hayat kolaylandı, günlerimiz daha neşeli geçiyor» gibilerinden haberler okursunuz.

Adamın suratını dağıtırlar, eskiden de öyleydi, derler. (1)

Asla! Oyle değildi! Rusya, o zamanlar bile Avrupanın en zulmedici devleti sayımlakla beraber, öyle değildi.

Yaşadığımız Yüzyılın 20-40 yılları arasındaki devre, sıkışa b i l i r l i k konusunda insanogluna yeni görüşler kazandırdı. Atalarımızın, daha fazla sıkışamaz olarak bildikleri Dünyadaki katı maddeler, bugünkü fizikçilerin görüşüyle, delik kalburdan başka bir şey değil. Yüz metrelik boş pist üzerinde yatan tek saçma, atom modelini simgeler. Tüm boş pistler üzerinde yatan saçmaları bir araya getirme, «çekirdek paketi» yapma yolu bulundu. Böyle bir paketin içindekiyle yapılan yüksük, bizim dünyadaki lokomotifle aynı ağırlıktadır. Ne var ki bir araya getirdiğimiz çekirdekler, aslında tüy kadar hafif: protonlar yüzünden çekirdekleri adamakıllı sıkıştırıyoruz. Fakat yalnız nötronları bir araya getirip prese edebilsek, işte o zaman bu hamurdan yapılacak bir tek posta pulunun ağırlığı tastamam 5 milyon ton olacaktır!

İşte, fizik biliminin başarısından yararlanmaya gerek dahi görmeyenler, bizleri bu biçimde sıkıştırırlardı.

(*) Kesinlikle diyebilirim ki, yargılamaların yapılmadığı, uslandırma amacıyla girişilen harekâta dahi (1918, 1919 ve 1921 Tambov köylüsü ayaklanması, bastırılması, 1930 da Koban ve Kazahstan harekâtı), zamammızın tekniği ve çapı, çarlık devrindekini çok geride bırakmıştı.

(1) Atasözü.

Stalin'in ağzıyla memleketi uyusukluktan vazgeçtirmek için çağrıda bulundular. Dal'in sözlüğünü açtığımızda, «halimlik» sözünün karşısında «ruhun iyiliği, şevkat, acıma duygusuna sahip olma, herkese karşı iyi niyet besleme» gibilerinden tanımlamalar buluyoruz. Yabana atmamızı istedikleri, işte bu huylarmızdı. Önerilerini çok acele yerine getirdik-bundan böyle herkesi düşünmek mi? Nemize gerek, yemliğimizi düşünelim, bize yeter, dedik.

Bu asrın başında Rus kamu oyu, hârika bir güç, özgürlüğün havasıydı, sanki. Çarlığın yenilgiye uğraması tarihi, Şubat devriminin azmasıyla veya Kolçak ⁽¹⁾ ordularının darmadağın edilmesiyle tayin edilemez, çok daha önceleriydi! Ne zaman ki Rus edebiyatında polis ve jandarma'ya sevimliliğin, şirinliliğin bir nebzesini ayırmak, gericiliğe yaltaklanış olarak yorumlanmaya, sokakta onlarla selâmlaşmak, koluna, kaputlarının eteğine dokunmak ayıp sayılmaya başlandı, işte çarlığın sonu o zaman geldi.

Bizde ise bugün cellâtlardan boş kalanlar veya görevliler... kültürümüzü ve sanatsal literatürümüzü idare ederler. Birer destan kahramanı imişçesine, biz onları göklere çıkartırız, çünkü öyle emir aldık. Bu davranışımızın bizdeki adı, her nedense... vatanseverliktir!

Kamu oyu! Sosyologların bu anlama yakıştırdıkları tanımı bilmem ama, bana kalırsa, bireylerce serbestçe dile getirilebilen, parti veya hükümet görüşüne bağımlılığı olmayan düşüncelerin topudur o.

Memlekette bağımsız kamu oyu olmadıktan sonra, kurbanları milyonlarla sayılan sebepsiz kırımın yeniden başlamıyacağına bir **g a r a n t i** kalmıyor ki! Rastgele bir gece başlayabilir, her gece devam edebilir, yarın da başlayabilir, bugün de.

Gördüğümüz gibi, Öncü Öğreti bizi bu belâdan kurtarmadı.

Karşımdakinin ekşidiğini, bana göz kırptığını görür gibiyim. Arkasından kusuyor: aman yavaş, **d ü ş m a n l a r d u y - m a s ı n**, diyor. Sonra da konuyu çok genişlettiğimizizin, hatta dışına çıktığımızın haberi geliyor: «sizlerin **i ç e r i y e t i - k i l m a** ve **h ü r ' l e r i n** bu kanunsuzluğa ses çıkarmama

(1) Kolçak, A. V. 1870-1920, Amiral. Rusya'nın Doğusunda üslenen karşı devrimci askeri güçlerin başı. «Merkezin komünist hükûmetine savaş açanlardan diğerleri: Güney'de General Denikin ve general Vrangel, Kuzey'de, Beyaz Denizin kıyısında general Müller, Batı'da, Baltık yöresinde general Yudenic».

sebeplerini araştırmak üzere masaya oturmamak, hür vatandaşlarımızın bir şey sezdikleri yoktu ki, onlar partiye inanıyorlardı (*)» diyor. Bütün bir milleti topluca, 24 saat içinde göçürme olayları, onlarca, söz konusu halkların suçlu olduklarını ispat ediyordu, o kadar. Muhatabımın anlamak istediği ise, kamplara sürülenlerin, bundan böyle seziş gücüne kavuşanların, kendilerine uygulanan rejime ses çıkarmamalarının sebebiydi. İçerde açlık çekiyorlardı, bükünüyorlardı, yerlere yatıyorlardı da, zülmedenlere karşı gelmiyorlardı; niçin? Soranlar, muhafız eşliğinde dolaşmak zorunluğunda değillerdi, ayaklarına, kollarına da sahip idiler. Düzene karşı gelmemek, yanlarına ayıp olarak kalmayacaktı, çünkü hiç biri, elbette, ailesini ateşe atamazdı, maaşını, sosyal durumunu tehlikeye sokamazdı. Ne var ki bu baylar bugün bizleri eleştirirler, makale yazarlar ve kaybedilecek hiç bir şeyleri olmayan bizleri, düzene karşı gelmemekle suçlarlar. Bize çıkarılan tayın' o kadar değerli bir matah mı idi, yoksa?

Ben de aslında bu sorunun cevabını vermek istiyorum: kamplarda her sıkıntıya katlanmamızın sebebi, özgülükte kamu oyu denilen anlamın bulunmayışydı.

Bir tutuklunun, kendine karşı uygulanan düzene karşı yapacağı direniş, olsa olsa şu yollardan gerçekeşebilir:

1. Protesto etmekle.
2. Açlık greviyle
3. Kaçışla
4. Ayaklanmayla.

Rahmetli, (1) bunu herkes kolayca anlarsa, demeyi severdi (anlamayanlara anlatmak elimizdedir). Biz de aynı deyimi kullanarak, saydığımız yollardan ilk ikisinin, ancak kamu oyu yüzünden geçerli olduğunu, zindancıların o bakımdan onlardan korktuklarını söyleyebiliriz. Yoksa, protestolarımız da, açlık grevimiz de vız gelir onlara!

Çok etkileyicidir: hapishane şefleri önünde üzerindeki gömleği yırtmak, isteklerini bu yoldan gerçekeştirmek! Bunu yapan Dzerdjinskiy idi, fakat kamu oyunun var olduğu devrede! Yok olması halinde ağızını tıkarlar, yırtığın devlet malı gömleği de tazmin ettirirler!

Kariysk zindanında geçen asrın sonunda geçmiş bir olayı ele alalım: Günlerden bir gün, sopa cezasının siyasi tutuklulara da

(*) V. Ermilov'un İ. Erenburg'a verdiği cevaptır.

(1) Rahmetli — Stalin.

uygulanacağı ilân edilmişti. Çubukla dövülecekler sırasının başında bayan Nadejda Segeda bulunuyordu (kumandanı istifaya zorlamak için ona tokat atmıştı). Falakaya yatmaktansa, kadın zehir içmiş ve ölmüştü! Arkadan üç kadın daha zehirle intihar etmişti! Erkekler barakasında da 14 intihar gönüllüsü çıkmışsa da, hepsi başaramamıştı. Fakat sonuç alındı, sopa cezasının uygulanmasından tamamen vazgeçildi! Tutukluların planı, hapishane şeflerini korkutmaktı: Rusya ve bütün Dünyanın olanlardan haber almaması mümkün değildi.

Aynı olayı bir de bizim ölçülere vuralım. Özgür bir insan olan komutana tokat aşketmek? Hele hakarete uğrayan b a ş - k a s ı ise? Kıçına birkaç sopa atarlarsa, ne olur sanki? Sopyayı yersin, fakat hayatta kalırsın! Kadın arkadaşların, durup dururken, ne diye zehir alsınlar? Ya 14 erkeğin kendilerini zehirlemelerine ne buyurulur? Yaşama hakkı elimize yalnız bir kere geçmiyor mu? Önemli olan, sonuçtur! Yediriyorlar, içirtiyorlar, niçin hayata veda edelim? Bakarsın af çıkar, bakarsın süreden indirirler?

Tutuklu olarak eskiden neydik, şimdi ne olduk? Doruktan aşağıya yuvarlanmışız, meğer.

Fakat zindancılarımızın çıktığı zirveye, bakın! Onlar artık Kariysk'deki hiyarlar değil! Faraza biz, 4 kadın ve 14 erkek, bugün dirilip ruhan yücelseydik, zehir bulana kadar, hepimiz kurşunu yerdik. (Zaten Sovyet cezaevinde zehir nerede bulunsun?). Zehirlenmeye vakit bulanlar, yalnız idarecilere yardım etmiş olurlardı. Vakit bulamıyanlar, arkadaşlarını ihbar etmemekten, sopyayı yerlerdi. Olanlardan kimsenin de haberi bile olmazdı.

Sorunun can alacak yeri işte burada, haberlerin dışarıya sızmamasındadır. Dedikodu niteliğinde olanlar, basına geçmeyenler, zindancılarımızı rahatsız etmez. Önemli olan, toplumun tedirgin olmamasıdır. O olmadıktan sonra, korkacak bir şey de kalmıyor. Protestolarımıza kulak veren de çıkmıyor. Canınız isterse, zehir için.

A ç l ı k g r e v l e r i m i z i n neyle sonuçlandığını, kitabın 1 cildinde okudunuz, yeterince açıklanmıştı.

K a ç ı ş l a r a gelince: Çarlık zamanı hapishanelerden olmuş önemli kaçışların hikâyelerini tarihten biliriz. Önceden şuna işaret edelim ki, tüm bu kaçışların organizasyonu ve uygulaması, kaçacakların ö z g ü r l ü k t e yaşayan dostlarına veya parti arkadaşlarına aitti. Sempatizanların da yardımı görüldü. Cezaevinden kaçışa, saklama ve memleket dışına kaçırma safhalarına katılan dost ve yardımcının sayısı oldukça ka-

barık olurdu (Marksçı ve tarihçi dostum bu kere sözümü kesiyor, «ha! şimdi oldu! halk devrimcilerden yana olduktan sonra, gelecek de onların olduğundan, yardıma koşanlar eksik olmazdı», diyor. Alçak gönüllülükle cevabını veriyorum: «kaçığa yardım, kanunen suç sayılmadığından olmasın? kaçığın dostu, eşi için bir oyun türü idi: pencereden mendil salları, kaçığı yatak odasında saklar, makyajını yapardı. Bunun cezası yoktu. Petr Lavrov sürgünden kaçtığı zaman, Vologda valisi metresine pasaport verdirmemiş mi idi? Sevgilisine yetişmesi için. Önceden anlattık, pasaport düzmenin cezası kendi çiftliğine sürgün olmaktı. İnsanlarda k o r k u y o k t u , bunu kendi gözünüzle gördünüz. Lafı açılmışken, sorayım: nasıl oldu da sizi oturtmadılar?» - «Bilir misiniz, bu bir p l y a n g o işiydi...» diyor).

Gerçi başka tanımlamalara da rastlanır. Okullarımızda Gorkiy'in «Ana» adlı romanını okumak zorunluydu, Nijniy Novgorod kenti cezaevindeki durumu hatırlayanlar çıkar içinizden: gardiyanların tabancaları pas içindeydi, çoğu zaman duvara çivi çakmak için kullanılırdı. Hapishane duvarına merdiven dayayarak çıkmak, işten bile değildi. Polis örgütünün yüksek kademesinde bulunmuş, Ratayev adında birinin yazdıklarına bakalım: «sürgün müessesesi yalnız kâğıt üzerinde yaşardı. Hapishane hiç yoktu. O zamanki hapishane düzeni, içeri giren devrimciyi faaliyetinden alıkoymuyordu... Kiyev devrim komitesi tam kadro hapishaneye girmişse de, kentteki grevi oradan idare etti, beyannameler bastırtırdı (*).

Çarlık zamanı kürek hükümlüsünün barındırıldığı başlıca yerlerin korunması konusunda şu anda bilgi toplayamam, fakat bizdeki kadar umutsuz, başarı şansı yüzbine karşı olan kaçış olaylarının öyküleri kulağıma gelmedi. Anlaşılan, hapisten ka-

---

(*) «Biloye» dergisi, no. 2/24, 1917. L. A. Ratayev'in N. P. Zubov'a yazdığı mektuptan: «Gizli ajan veya paralı dedektif kullanma sistemi Rusya'da uygulanmazdı (Petersburg ve Moskova dışında - A.S.). Çok önemli durumlarda ancak jandarma astsubayları kırık değiştirerek, şüpheliyi izlerlerdi. Astsubaylar sivil elbise giyerken, kimi vakit mahmurları çıkarmayı unuturlardı... Devrimcilerin faaliyetlerini taşıraya geçirmeleri hall, onları polisin izlemesinden büsbütün kurtarıyordu. Bu hava içinde ve bu girişimle, devrimci ocaklarına, propagandacılar ve kışkırtıcılara gün doğmuştu...»

Bizim okuyucular, bu şartların Sovyet şartlarına ne kadar uzak düştüğünü hemen anlarlar. Faytoncu kılığın giren Yegor

çaş eylemi riske değmiyordu: ağır işte cıızlaşma yoluyla gününden önce ölmek, hiç sebep yokken, hükümlülük süresinin uzama tehlikesi onlarda yoktu. Sürenin ikinci yarısını onlar sürgünde geçirirlerdi, kaçmaya niyetli olanlar o zamanı beklerdi.

Çarın sürgüne yolladığı vatandaşlara gelince, içlerinden galiba yalnız tembeli kaçmazdı. Polisteki yoklamaların seyrek yapılmasından, denetimin gevşekliğinden, yollara karakol çıkarılmamasından, sürgünü çalıştığı yere polisçe bağlanmamasından olacaktı. Para bulunurdu veya dışardan sağlanabilirdi. Sürgün yerlerinin büyük nehir ve demir yollarına yakınlığı da kolaylık yaratırdı. Kaçağa yardım eden, ceza görmediği gibi, yakalanması halinde kaçağın kendisi de dövülmezdi, kurşunlanmazdı. Bizde olduğu gibi, süresine bir 20 yıl daha eklenmezdi. Genellikle eski yerine iade edilen kaçak, onada eski cezasını tamamlardı. Hepsi o kadar. Kayıby olmayan bir oyun, adeta. Fastenko'nun harice gidişi, bu gibi girişimlerin tipik örneğidir (cilt I, bölüm 5). Turuhan bölgesinden kaçan anarşist A. P. Ulanovskiy'in olayı, belki de daha tipiktir: Kaçtıktan sonra Kiev üniversitesinin kütüphanesine uğarayan Ulanovskiy, Mihaylovskiy'in «İllerleme nedir?» (1) kitabını istemişti. Talebeler için bu kadarı yeterliydi, kendisini yedirmişler, bilet için para vermişler ve geceleyecek yer sağlamışlar. Harice çıkışı ise, öylesine oldu: Bir yabancı geminin iskelesinden çıkarak (iskele başları MVD görevlileriyle tutulmamıştı ya), kazan dairesine, sözde ısınmak için inmişti! Ve daha komiği: 1914 savaşında, kendi isteğiyle Rusyaya dönen Ulanovskiy, doğru Turuhan bölgesindeki sürgün yerine gitmişti! Yabancı devletin casusu mu, dersiniz? Onu kurşuna mı dizeyim? Söyle alpak, kimin hesabına çalışıyorsun? Öyle değil. İzin-siz olarak 3 yıl dışarda geçirene, sulh hâkimi, ya 3 ruble para veya 1 gün hapis yatma cezasını kesmişti! Üç ruble çok para, kaçak, kodesi tercih etmişti!

Sazonov, bakan Plev'e'yi öldürmeye niyetlenirken, bütün bir gününü EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN GİRİŞ KAPISININ yanında bekleyerek geçirmişti. Bombası da araba örtüsünün altındaydı. Ne bakan, ne soran! Acemi devrimcilerden Kotoyev, Plev'e'nin Fontanka sokağındaki evinin önünde bir gün boyunca durmuştu. çok sınırlı olduğu için, tutuklanacağından da emindi. Fakat ona ilişen çıkmadı!... Ne mutlu Krılov'un zamanında yaşayanlara!... O şartlar altında devrimciliğin bir zahmeti yoktu.

(1) Mihaylovskiy, N. K., 1842 - 1904. Ünlü sosyolog. Resmi edebiyatta halkçı devrimci fikirleri savunurdu.

Bizim kaçışlar Solovetsk adalarında başladı, Stalin dönemi-
nin sonuna kadar, kamplardan devam etti. Adalardan gemi am-
barlarında, kereste istifleri içinde veya yepelek kayıklarla azgın
deniz üzerinden kaçılırdı. Öbür yeltenişler de, gözü dönmüş in-
sanların kendilerini umutsuzca ateşe atmalarına benzerdi (kita-
bımızın bundan sonraki birkaç bölümü onlara ayrılmıştır). Gi-
rişim sahipleri olagan dışı insanlar, devâsâ yeteneklere sahip
kahramanlar, fakat seçtikleri yollar, birer çıkmazdı. Devrim ön-
cesi kaçışlardan hiç biri bunca cesaret, fantezi ve irade gücü
istememişti. Şu var ki, onlar başarılı oluyorlardı, biz - hemen
hemen hiç bir zaman.

— Çünkü bize kaçmalarınız, sınıf ölçüsüyle, gericiliğin ör-
nekleriydi, diyorlar.

Köle ve hayvan durumuna getirilmek istenen insanın dire-
niş hamlesi, acaba gericilikten sayılır mı?...

Başarıya ulaşmamızın sebebi başka: hapisten kaçanın daha
sonra halktan destek görmesi, başlıca şartlardan biridir, bu ba-
kımından başarı şansı, halkın kafasındakine ve yüreğindeki-
ne bağlıdır. Oysa bizim halkta kaçığa yardım edecek kadar y ü -
r e k y o k t u , hatta maddi manevi çıkar düşünülbrek, ka-
çakları s a t a n l a r d a bulunurdu.

Kamu oyumuzun durumu, işte buydu.

Tutuklu ayaklanmalarına gelince, üç, beş veya sekizbin ki-
şinin baş kaldırmasını, bizim üç devrimin tarihi bilmez.

Oysa biz onları yaşadık.

Fakat aynı büyü yüzünden, en büyük fedakârlıklara katlan-
mamıza, en büyük çaba harcamamıza karşılık, elde edilen so-
nuçlar, incir çekirdeğini doldurmayacak kadardı.

Toplum hazır değildi de, ondan. Kamu oyu bulunmadıktan
sonra, koskoca kampın ayaklanması bile, gelişme şansından yok-
sun kalır.

„Sesiniz niçin çıkmıyordu?“ سوالinin cevabını sırası gelmiş-
ken: şimdi verebiliriz; sesimiz çıkmıyor değildi! Hem de nasıl!
Bunu ileride okuyacaksınız.

Özel Kamplarda biz siyasî tutuklulara ait bayrağı çektik, ve
onlardan olduk.

Koşuk kayrak altında Gerçek taş altında

Kamp yolculuğumun başındaki çabam, genel işlerden kendimi kurtarmaktı, fakat beceremiyordum. Tutukluluk hayatımın altıncı yılında, Ekibastuza geldikten sonra, kolay yaşama yolunu bulmaya yönelik her türlü hesap ve kombinezonlardan kendimi uzak tuttum: daha derin konulara eğilebilmem için, aklımdan kılıksız fikir ve küçük hesaplardan arınması gerekiyordu. Kampa yeni gelen aydınlar, genellikle, pridurka ⁽¹⁾ görevine atanmalarını beklerken, vasıfsız işçi olarak çalışırlar. Ben ise, bu yola sapmadım, burada, yani zindanda, bir el mesleği sahibi olmayı tasarladım. Bu imkân bana ve Oleg İvanov adındaki bir arkadaşta, Boronyuk'un postasında ele geçti: duvarcı oluverdik. Kaderin cilvesiyle ileride dökümcülük de yaptım.

Başlangıç kolay değildi, korkuyorduk, kararsızdık. Yapabilecek miyim? Dayanabilecek miyim? Kafa emekçisi birer beceriksiz yaratık olan bizler, aynı işte bile, ekip arkadaşlarımızdan fazla zahmet çekerdik. Fakat ne zaman ki kararımı vererek, ben kendi isteğimle, çukurun dibine indim, ayağım aşağısının sağlam granit temeline bastı, işte o an, karakterime son çizgiler verdiren hayat akışının başlangıcı oldu. Hayatımda inişler de oldu, çıkışlar da, fakat ölçeğim değişmedi: o yıllarda eristiğim görüş ve kazandığım görgü, bugün bile kılavuzlarımdır.

Kafayı fikir molozundan temiz tutma sorununa gelince: İki yıldan beri bir şiir üzerinde çalışıyordum. Büyük faydasını görüyordum, sayesinde, bedenimle yaptıklarımın farkına varmıyordum. Yürüyüş geçiren başları inik insanlar arasında, otomatik silâhlı muhafızların bağırışmaları eşliğinde, hayaller ve mısralar kafamda uçuşuyor, beni sanki havadan, yürüyen insan kalabalığı üzerinden, bir an önce çalıştığımız yere götürmek istiyorlar-

(1) Pridurka — Kamp iç hizmetinde çalıştırılan tutuklu, kâtip, anbarcı, ahçı, beceriksiz, haramcı vs. gibisi.

di. Orada, bir köşeye saklanarak, aklımdakini kâğıda geçirmem gerekiyordu. O dakikaları yaşarken mutlu ve özgürdüm. (*)

İyi ama, Özel Kampta nasıl y a z ı l ı r ? Korolenko (1) anılarında hapishanede yazabildiğini söyüyor. Fakat onların hapisane düzeni bir şeye benzemezdi ki! Kurşun kalemle yazarmış, nasıl olur? Elbisesinin dikiş yerlerini yoklayarak, kalemi bulmadılar mı? Kalemi kıvrıcık saçlarının arasına saklayarak geçirmişmiş (kafasını sıfır numarayla traş etmediler mi, yoksa?). Yazılarını gürültü içinde yazarmış (oturacak ve ayaklarını uzatacak yeri vardı ya, ona şükretsini!) Sonra da yazdığını saklamak ve dışarıya kaçırmak imkânı varmış! (çağdaşlarımızın hiç anlamıyacakları nokta!)

Böylesine yazmak, kamplarımızda mümkün değil! (Tasarladığın romanın kahramanlarına vereceğin adları bile kaydedemezsin, çok tehlikelidir, örgüt üyelerinin listesi sanılabilir. Ben yalnız isim kökünü veya onun sıfatlandırılmış şeklini not ederdim. Yazdıklarım saklayacak biricik sağlam yer, hafızamdı. Orası aramadan da, yolculuktan da korkmaz. Onceleri hafızama güvenim yoktu, onun için yazdıklarımı kafiyeleştirdim. Elbette, yazı janrını tecavüze uğratmak gibi bir davranıştı. Sonradan, kafamızın gizli derinliğinde bulunan nesnenin içide nazımın yanında nesirin de yaşayabileceğini öğrendim. Gereksiz bilgiyi aklında bulundurmaktan kurtulmuş bir tutuklu kafasının içinin alabildikleriyle bizi şaşırtmaktan geri kalmadığı gibi, gitgide güçleniyor. Oysa, hafızamıza ne de az güvenimiz var!

Fakat ezberlenecek şeyi, ilk önce kâğıda dökmek ve işleyip tamamlamak isteriz. Kampta kalem ve temiz kâğıt bulundurma yasağı yok, fakat yanımızda Staline övgüler dışında, (**) y a -

---

(*) Bir ölçü sorunudur! Çarlık devresinde Vasiliy Kuroçkin adında bir vatandaşımız „İskra“ adlı dergi çıkarırdı. Hükümet tarafından kapatıldı. Kuroçkin olayı basma şu şekilde yansıtmıştı: „KENDİ BASIN ORGANINDAN YOKSUN KALAN Kuroçkin'in 9 yıl, can çekmekten başka bir şey değildi.. Biz ki, kendimize alt bir basın organını gözönüne dahi getiremiyorduk, o durumu da anlamaktan acızdık: Adamın odası, masası, mürettebi, kâğıdı, rahatı vardı, yazdıkları, üstü aranarak da alınmazdı, peki, şu „can çekme“ sözü de nereden çıktı Allah aşkına, diye, şaşa kalırdık.

(**) Dyakonev'un anılarında bu cins „yaratıcılık-tan örnek gösterilmektedir: „Dimitriyevski ile Çetverikov yazmayı düşündükleri romanın konusunu seflere açtılar ve onayı aldılar. Kamp yöneticisi kendilerinin genel işlere yollanmalarına dikkat eder.

(1) Korolenko V. G., Doğumu 1853, tanınmış hikâyeci.

z ı l l kâğıt bulunamaz. Eğer sağlık servisine bağlı bir pridurka veya Kültür Eğitici Kısımının bir sığıntısı değil iseniz, kamp ana giriş kapısında günde iki kere aranırsanız. Ben, 12-20 mısra yazar, d zeltirdim onları ezberler, sonra da kâğıdı yakmayı adet edinmişim. Yırtılarak atılan kâğıda asla güvenim yoktu.

Hapishanede durum az değişti: kâğıt kalem bulunmadığından, konunun yazılması, işlenip tamamlanması ve ezbere alınması kafadan yapıldı. Ben sigara kutusunun üzerine iki sıra on adetlik kibrit      dizirdim, sıranın biri sade birimler bölüğünü, diğeri onluk birimler bölüğünü simgelerdi. şiiri aklımda tekrarlariken, her satırla bir      yerini değiştirirdim, on      saydıktan sonra,      diziden bir kibriti oynatırdım. (Bu işi dahi sakıncalı yapmak gerekiyordu: hareket eden dudak, yüz ifadesi ve hareket eden kibrit      arasında bağ kurmak, gammazlara düşen bir işi. Onun için dalgın bir insanın pozunu takınırdım.) Her ellinci ve yüzüncü mısra, benim kontrol mısralarımdı, onları o şekilde bellerdim. Tekrarlamada yerlerine oturmadıkları zaman, kaçakları yakalanana kadar tekrarlamaya devam ederdim.

Kuybişev aktarma hapishanesinde iken, katolik Litvanyalı tutukluların tespih yaptıklarını gördüm. Malzeme olarak ıslatılmış ve yoğrulmuş ekmek, boya olarak yanık kauçuk (siyah), diş temizleme tozu (beyaz), streptosid (kırmızı) kullanılırdı. Boncuklar henüz yaşen, sabunlanmış ve dürülmüş iplik üzerine geçirilir, pencerede kurutulurdu. Onlarla ahabplık kurdum, yaklaştım, dua için bir tespihe ihtiyacımın olduğunu, ancak dinimin özelliğinden ötürü, tespihin yüz taneli, onuncunun yuvarlak değil de, köşeli, ellinci ve y z nc n n ise, ellense başkalık hissi veren cinsten olmasının gerektiğini söyledim. ( ok daha sonra, yirmi taneli tespihin işimi göreceğini anladım, örneğini mantardan yaparak, kullandım). Dine düşkünlüğüm Litvanyalıları hayran kıldı (i erilerinden en sofı olanı bile 40 tanelisinden daha büyüğünü kullanmazdı). Candan yardımlarıyla ben isteğime kavuştum. Yüzüncü tespih tanesi koyu kırmızı renk ve kalp biçimindeydi. Güzel hediyeleri bundan sonra hep yanımdaydı, ondan hiç ayrılmadım. Büyük kış koı ağı içinde hep onu çekerdim. çe çıkarılırken, yürürken, beklerken, ayazda kımıldamadan du-

---

Sonra, gizliiden gizliye onları kamptan kaçırır ki, Ukraynalılar par alamasınlar. Gizlendi leri yerde yakmaya devam ederler. şte buyurun, bu da bayrak altında gizlenmiş bir narın türü. Bu romanı nerede bulacağız?

rukken, hep elimdeydi. Üstümü arayanlar, kapitone kalın kolçak içinde onun farkına varmıyorlardı. Gardiyanlar bir iki kere buldularsa da, dua ile ilgisiğini anladılar, geri verdiler. Kamptan koyuverildiğim güne kadar, ki onikibin mısraı hafızada tutmak gerekiyordu, ve daha sonraları, sürgünde, bu tespihten çok yararlandım.

Şiir yazmak yine de, anlattığım kadar, zahmetsiz bir iş değildi. Satırlar çoğaldıkça, aylık tekrarlamalar çok zamana mal oluyordu. Sistemimin bir kusru daha vardı: üstüste tekrarlanan beyitler, «göze» bata bata, anlatım gücünü yitiriyordu, güçlüsü zayıftan ayrılmaz oluyordu. Yakalanmak korkusuyla müsveddeyi bir an önce yakmaya sabırsızlandığımızdan, son şekil ilk varyantla biçimlenmiş oluyordu. Yazılanı bir kenara atarak, onu birkaç yıllığına unutmak, sonra, tazelenmiş görüşle, bir daha elden geçirmek, bizim için erişilmez lükstü. Bu bakımdan orada yazdıklarımız gereği kadar kaliteli olmuyordu.

Yakılmamız kâğıt parçasıyla eğlenmek, son derece sakıncasız bir davranıştı. Ben onlarla üç kere tehlikeye girdim, muhtaralı sözler yerine çizgi kullanmam hususu ancak, beni her defasında kurtardı. Günlerden bir gün, kampı çevreleyen dikenliye yakın (gürültüden uzak) bir yerde otlar üzerine uzanmış yatıyordum, kitap okur gibi yaparak, kâğıt parçasına yazı yazıyordum. Tatar olan başgardiyan, sessizce arkamdan yaklaşmış, okumayıp, yazı yazdığımı görmüş.

— Ver bakayımı! dedi. Soğuk terler dökerek kalktım, kâğıdı uzattım. Üzerinde şunlar yazılıydı:

«Bizim olan bize geir,
Karşılıksız kalmaz zâhir,
Osterod'tan Brodnits'e kadar
Unutulmaz beş gün yürüdük,
Muhafızlar kimi K (azak), kimi T (atar).»

«Muhafızlar» ve «Tatar» kelimeleri aynen yazılı olaydı, Tatar beni kamp yöneticisine çıkartır, sırlarım orada ortaya serilebilirdi. Ne var ki yazdığım metin

M — kimi K — , kimi T —
biçimindeydi.

Düşünüşten düşünüşe fark var. Ben, destanım üzerinde titriyordum, o ise, kaçış için çevre duvarın planını çıkardığımı düşünüyordu. Buna rağmen yazdıklarım alnındaki buruşuklukları dağıtmadı. «Yürüdük» kelimesi onu az çok tedirgin etti. Fakat «beş gün» sözleri kafasını adamakıllı karıştırdı. Düşünce çağrı-

şımının böylesini kim düşünür? Oysa, b e ş g ü n , kamplar-
da kesilen hücre cezasının alışılmış süresiydi!

— Beş gün yatan kim? Kimi anlatıyorsun? diye, zorluyordu beni.

Osterrode ve Brodnitsi kentlerinin coğrafik adları yardımcım oldu, birinin cephede yazdığı şiiri hatırlamaya çalıştığımı, kimi kelimeleri unuttuğumu, gücü gücüne inandırmaya başardım.

Somurtarak, - «hatırlayıp da n'apacaksın, hatırlamaya çalışmak, usullerimize aykırıdır, bir kere daha buraya uzanırsan, göreceğin var», dedi.

Bunları bugün anlatıyorum da, sanki önemsiz bir olay. Oysa hiçten bir kölenin başına Dünya yıkılmıştı, gürültüden uzak kalmak imkânım yok oluyordu. Aynı Tatara yakalanma durumu ise, şüpheleri üzerime çekecek, yeni soruşturmalara başlangıç olacaktı.

Diğer yandan yazarlığa veda edemiyordum!...

Bir keresinde de alıştığımdan dönmüşüm, işte yazdığım altmış mısralık (*) kâğıdıcı, yakmamışım, giriş kapısı aramasından kaçıraramamışım. Gerçi bu metinde de çizgiyle geçirilen yerler vardı ama, yine de çok tehlikeliydi. Kalın burunlu saf görünüşlü gardiyan, avına hayretle bakıyordu.

— Mektup mu?

(İşyerine götürülen mektubun cezası, hücre hapsiydi. Fakat kamp yöneticisinin eline geçmesi halinde, «mektup» daha başka boyut kazanacaktı.)

Küstahça: «kamp tiyatrosu için bir piyes hatırlamaya çalışıyorum, sahneye koyalım, buyurun» dedim.

Delikanlı bir bana, bir kâğıda baktı,

— Boyu uzun ama, salak dedi. Sonra kâğıdı ikiye, dörde, sekize böldü.

Parçaları yere atacak diye ödüm koptu. Onlar henüz büyüktü, giriş kapısının önünde daha dikkatli bir şefin eline geçebilirdi, nitekim düzen uygulayıcısı Maçehovskiy, birkaç adım ötede aramayı izliyordu. Fakat her halde ana girişi kirletmeme hususunda emir almış olacaktı ki, bizimki yırtık kâğıdılar elime sıkıştırıverdi. Kapıdan içeri girer girmez, onları sobaya attım.

Üçüncü yakalanışım daha başkaydı. BUR'da çalışırken, destanımdan henüz yakılmamış, oldukça büyük bir kısım daha üzerimde iken dayanamadım, «Duvarcı» yı yazdım. O sıralarda kamp dışına çıkmadığımız için, günlük kapı aramasından geçi-

---

(*) «Galiplerin Şöleni. piyesinden.

rilmezdik. «Duvarcı-yı yazalı üç gün oluyordu, akşam yoklamasından az önce onu son defa tekrarlamak, sonra da yakmak için dışarı çıktım. Yalnızlığı ve sükûneti ararken, bilmeden, çevre duvarı yakınına, hem de Tenno'nun dikenlinin altından kaçtığı yere yaklaşmışım. Anlaşılan, orada pusu kuran gardiyan hemen yakama yapıştı, karanlıkta beni BUR'a götürdü. Karanlıktan yararlanarak, «Duvarcı-yı buruşturdum, arkamdan rastgele fırlattım. Rüzgârın esintisinden gardiyan, kâğıdın hışırtısını duymamıştı.

Üzerimdeki şiir parçasını tamamen unutmuştum. BUR'da üstümü aradılar, onu buldular. Allahtan, metnin o kısmında, anlayışlara aykırı düşecek şey pek yoktu.

— Bu ne?

Kendinden emin olan birinin sesiyle:

— Tvardovskiy! «Vasiliy Törkin», dedim.

(Tvardovskiy ile yollarımızın ilk kesişmesi böylesine oldu).

Saygınlık ifade eden bir sesle, başçavuş:

— Tvardovskiy! peki, ya sen onu n'apıyorsun? diye çıkıştı.

— Kitabımız yok ki, işte okumak için hatırlamaya çalışıyorum, dedim.

Silâhımı, jilet bıçağının yarısını, önce elimden aldılar, sonra geri verdiler. Bıraksaydılar, koşacaktım, attığım kâğıdı aramaya koyulacaktım. Fakat geç oldu, yoklanımdan sonra tutuklular kampta dolaşamazdı. Gardiyan beni barakama götürdü ve orada kilitledi.

Gece rahat edemedim. Dışarda fırtına esiyordu, acaba «Duvarcı» şimdi neredeydi? Tehlikeli söz yerine çizgi çizmişsem de, anlam açıktı. Metinden, yazarın BUR'da çalıştığı anlaşılmalıydı. Batılı Ukraynalılar içinden beni avlamak, artık işten sayılmayacaktı.

Yıllar yılı süren yazarlığım, yazdıklarım ve yazacaklarım, buruşuk ve çaresiz, kâğıttan yapılı top görünümüyle, kamp içinde veya istekte şu anda koşuşup duruyordu. Ben ise, Allaha dua ediyordum. İşimiz kötüye giderken, Onun yüzünden utandığımız yoktu. Ne zaman ki günümüz gündür, işte o zaman Adını anmayı, ayıbtan sayarız.

Sabahın köründe, kalk borusu çalar çalmaz, o yere gittim. Sert rüzgâr soluğumu kesiyor, ufacık taşlarla yüzümü dövüyordu. Bu şartlarda aradığımı bulmak umudu, elbette boş bir hayaldi. Attığım yerden rüzgâr onu kamp yöneticilerinin barakasına veya «rejimka» ya (cezalılar koğuşuna) sürekleyebilirdi. Gardiyanların kaynaştığı, dikenli telin serpildiği yerlerdi. Geride

de, kasabanın sokağı başlıyordu. Güneşin doğmasına kalan bir saati, iki büküm, boşu boşuna aramakla geçirdim. Artık umudu yitirmiştim. Şafak sökerken, buruşuk kâğıdı, onu attığım yerden üç adımlık uzaklıkta gördüm: rüzgâr onu iki kalas arasına sıkıştırmıştı!

Bugün bile, mucizeden saydığım olaydır!

İşte bu koşullarda yazardım. Kışın - ısınma odasında, yazın ve ilkbaharda iskele üzerinde, taşları duvara dizdiğimde. Harç teskeresini beklerken, kâğıdı tuğlanın üzerine koyardım, komşulardan saklanarak, kurşunkalem parçasıyla, bir önceki harç kullanırken aklıma gelen mısraları geçirirdim. Rüya görür gibi yaşırdım, yemekte kutsal hapisane çorbasını kaşıklarken, tadının farkında değildim, yanımda konuşulani duymazdım, hep mısralarımla beraberdim, birer tuğla imişçesine onları yerine kordum. Üstümüzü ararlardı, baş hesabıyla devrederlerdi, işçi kolu olarak, istekte sürerlerdi, oysa ben piyesimi yaşırdım, sahneyi, perdenin rengini, mobilyayı, lâmba dizilerini, artistlerin gidip gelmelerini görürdüm.

Çocuklar dikenliyi arabalarla parçalarken, onların altından geçmeye uğraşırken, kar yığınının aşmaya çalışırken, başka bir havada yaşayan benim için, dikenli tel yoktu, sanki. Hayalimde yaşayan Dünyaya çoktan kaçmışım, hep oradaydım, fakat başlarımızı sayan gözeticiler, bunun farkına varımyorlardı.

Yalnız olmadığımın, büyük Sır'ın gölgesine girdiğimin farkındaydım. Sırlar, benimkine benzer yapayalımz göğüs kafesleri içinde, Takımın dağınık adacıklarında olgunlaşmakta, günün birinde, belki de ölmemizden sonra, meydana çıkar, birleşerek, geleceğin Rus edebiyatım oluşturur.

(1956 Yılında, Samizdat'ta ⁽¹⁾, Varlam Şalamov'un birinci şiir kitapçığını okudum, okuyunca, kardeşimle buluşmuş gibi oldum:

-Oyuncak olmadığını bilirim ben,
Ölümdür, onun bedeli,
Yine de kalemi bırakmam elimden,
Buruşturup atmam önümdeki defteri.

O da kampta yazmış! Herkesten saklanarak, cevabını alamıyacağı karanlığa doğru seslenmişti:

---

(1) Samizdat — El altından basılan, dağıtılan, gizlice okunan edebiyat. Samizdat sözü, özbasın olarak çevrilebilir.

«Dizi dizi mezarlardır,
Hafızamda canlanan,
Yalvardım, yâkardım,
Ben de ölmek istedim
O zaman.
Fakat söz vermişim,
Dönemedim ondan,
Ölmek yoktu bana
Gördüğümü, çektiğimi yazmadan.»

Acaba hepimizin, onun, benim gibisinin sayısı neydi? Şu düzensiz yıllar içinde yüzeye çıkanlardan, herhalde daha fazlaydılar, öyle sanırım. Ömrü vefa etmeyen, kâğıdı şişe içinde gömen, fakat yeri kimseye söylemeyen olmuştur. Yazdığını tutumsuz veya tersine, gereğinden fazla sakıncalı ellere bırakanlar da çıkmıştır. Kimisi, içindekini kâğıda dökmeden göçmüştü.

Yalnız Ekibastuz adacığında yaşayanların buluşma imkânları var mı idi ki? Birbirine arka versinler, birbirini desteklesinler? Bizler, kurt misali, herkesten, yani birbirimizden de gizlenirdik; inlerimize sinerdik. Bu durumda bile, kampımızda birkaç ilginç kişiye rastladım.

Beklenmedik zamanda, baptistler aracılığıyla, dinci ozan Anatoliy Vasilyeviç Silin ile tanıştım. O zaman kırkın üstündeydi. Yüzünde dikkati çekecek özellik yoktu. Ustrayla kazınmış başında ve kaşlarında filizlenen kulların rengi kumraldı. Herkese karşı iyi davranışı olan, fakat kimseye açılmayan, çekingen, uysal, hoş bir insan örneği. Çalışmadığımız Pazarları kampta birlikte gezinir, saatlarca konuşurduk. Ahbaplığımız bir hayli ilerledikten sonra ancak, dini konularda yazılı uzun şiirlerini bana okumaya başladı (benimki gibi, onunkiler de hapisane mahsulü). Sıra dışı ruhların, insan kılığıyla, aramızda bulunmalarına şaşmamak mümkün değildi.

Çocuk bakım evinde eğitilmiş Tanrıtanımaz eski sokak çocuğu, Almanlara esir olduktan sonra, her nasılsa din konulu kitapları ele geçirmiş ve onlara kapılmıştı. O günlerden sonra hem Allaha inanmış, hem de felsefeci ve ilâhiyat bilgini olmuştu! «O günler», aynı zamanda kendisinin haislere ve kamplara düştüğü günler olması sebebiyle, din yolunda tek başına ilerlemek zorunluğundaydı şimdi, işine yarayacak literatüre veya dini konularda bilgi sahibi danışmana rastlamak, «o günler»den sonra artık mümkün değildi. Bu sebeple, öteden beri bilinen gerçekleri, yeniden bulduğu da oluyordu. Yeteneksiz işçi olarak toprak

kazma işinde kullanılırdı. Doldurulamaz iş normunu doldurmayla çalışırdı, akşam paydosundan sonra, elleri titrer, dizleri tutmazdı. Fakat gerek işde, gerek akşamları, kafası -yazdığı- şiir'in mısralarıyla doluydu. O tarihlerde, öyle sanırım, yirmibin kadar ezbere alınmış mısraı vardı. Onları akılda tutmak ve başkasına aktarmak tekniği açısından, titizliği yerindeydi.

Dünya anlayışında baştaki yer tabiata ayrılmıştı, o bakımdan görüşleri cana yakın ve inceydi. Kampın çorak toprağında her nasılsa bitmeyi bilmiş cılız otçukların üzerine eğilir:

— Yerden biten ot, ama ne şahane! Yaradan onu bile, altın sersin diye, insana vermiş. Şu halde bizim çok daha kusursuz ve eksiksiz olmamız gerek! - dediği olurdu.

— Dünya ve içindekini sevmez olur muyuz? Olur mu hiç? - derdi (tarikatçıların sık sık tekrarladıkları deyimdir).

Gülümsemesi, af dileme yerine geçecek kadar tatlıydı. Bu yoldan zıt anlamları birbirine yaklaştırmasını biliirdi:

— Dünyalıların cismani aşklarında bile, Birlik Olma sevdasının yüce belirtisini görmekteyiz!

Dünyadaki kötülüklerin varoluş sebebini, aşağıdaki formülle açıklardı:

Kötülük kalkmaz Dünyadan,
O bize gerek,
Ruhun çektiği ızdıraptan
Mutluluğu öğrenmeliyiz.

.....
Yasanın sertliğidir
Yolumuzu açan.
O yoldan yürüyendir,
Huzura kavuşan.

Hazreti İsa'nın, insan olarak çektiği acıyı, cesur arkadaşım, hiç çekinmeden, yalnız insanoğullarınca işlenen günahların karşılığı olarak kabul etmezdi, fakat aynı zamanda Tanrının, kişi ızdırabını y a ş a m a k isteğiyle izah ederdi. Onun görüşüyle:

— Allah o acıyı bilirdi ama, bundan önce hiç bir zaman kendisi ç e k m e m i ş t i !

Nazımında Deccal'a da yer ayıran dostum, şöyle demişti:

İnsanın özgür ruhunda
Işık hasretini yitirmiş,
Yüzyılların aydınlığı yerine,
Bizi karanlığa götürmüş.

İçten gelen, çiçek kokan sözlere de rastlardık:

Saadeti tartman içindir,
Çektiğin acı,
Acısız kısırdır,
En büyük sevgi.

Geniş düşünen Silin, hristiyanlığın bütün nüansları için kalbinde yer ayırmıştı:

İsanın öğretisi
Herkese açık,
Gelenler arasında
Çok şey değişik.

Maddenin ruhtan türediğine inanmayan, bu görüşü öfkeyle karşılayan maddecilere, Silin'in gülümseyerek verdiği cevap, şu biçimdeydi:

— Ruhun kaba madde'den doğma olduğunu düşünmek, daha büyük bir mucizeye inanmak anlamına gelmez mi? Yaptığınız bu değil mi?

Kafam kendi şiirlerimle doluydu, onunkilerden bu kadarını hafızamda tuttumsa, kendisinin bunu yapamayacağı endişesiyle idi. Şiirlerinden birinde, tam hatırlayamadığım, fakat Yunan mitolojisinden alınma isimle anılan gözde kahramanını, dostum Silin Birleşmiş Milletler Teşkilâtının toplantısında konuşturur, ona tüm milletlere rehber olacak ruhsal programı okutur. Yitlik ve bitik, bedeninin dört yerinde kamp numarası asılı zavallı ozanın göğsünde, canlılara söylenecek ne de çok söz varmış! Bu kadarı dergilerde, basın evlerinde, radyolarda kümelennmiş, kendilerinden başkasına yararı olmayan sürüde bile yoktu.

Silin, savaştan önce, Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Bölümünden mezun olmuştu. Hayatta bildiği tek şey, okullarda edebiyat dersi vermektir. Her ikimizin, kamptan sürgüne salıverileceğimiz güne kadar, aşağı yukarı, üç yılımız kalmıştı. Eski tutuklu olan bizlere, okul kapılarının açık tutulacağı pek düşünülemezdi. Ya olaydı?

— Çocuklara yalan söyleyecek değilim ya! Onlara Tanrı ve Ruh hakkında doğruyu söyleyeceğim.

— Fakat ilk dersten sonra kovulacağınız da doğrudur! Silin başım eğdi, yavaşça,

— Olsun, dedi.

Kararından dönmeyeceği de besbeliydi. Sınıf yokama defterini, kazma ile değiştirmemek için, yalan söyleyecek değil ya.

Kumral saçlı, anasız babasız büyüyen, akıl hocası olmadan yetişen bu çelimsiz adama bakarken, hem kendisine acıdım,

hem de hayranıydim. Tüm hayatı, Ekibastuzun taşlı kayalı toprağı eşelemesine benzerdi.

Baptistlerle aynı kazandan yer içerdi, ekmeğı onlarla paylaşırdı. Elbette minnettar dinleyiciye de ihtiyacı vardı. İncili onlarla okuyacaktı, kitapçığı birlikte saklayacaklardı. Dinsel sapıklıkla suçlanmak ihtimali karşısında Silin, katıksız ortodoks hristiyanları aramıyordu, belki de bulamıyordu: Batılı Ukraynalılar dışında böylesi pek yoktu, olanlar ise, tekin değildi. Baptistlere gelince, din anlayışındaki sapıklığına rağmen, onlar dostumu sever, kendilerinden sayarlardı, zamanla böyle olacağını da umut ederlerdi. Baptistlerin yanında benimle konuşan Silin, adeta solardı, başbaşa kaldığımızda, coştugu olurdu. Baptistlerdeki iman gücü, çektikleri çilede, kendilerinin baş yardımcısıydı, onun yardımıyla morallerini yitirmezlerdi. İnançları temiz ve sağlam, dine bağlılıkları tamdı. Hepsı dürüst, çalışkan, öfkelenmeyen, başkasının yardımına koşan, Hazreti İsanın sadık kullarıydı. Aynı kalıba girmek, Silin için zor işti.

İşte, bu özelliklerden ötürü, Baptist kökünün kazılması politikası kesinlik kazanmıştı. 1948 - 1950 Yıllarında Baptist cemaatine yakınlık, kaç yüz kişiye 25 yıl hapis cezasına malolmuştu (c e m a a t - ö r g ü t) değil midir? (*) Yakalananlar - Özel kamplara yollanırlardı.

Dünyadan dünyaya fark var: özgürler dünyasında yaşayanlar, bulundukları ortamda sivrilmek isterler, bunda bir sakınca da görmezler. Kimin ne istediğı kolaylıkla belli oluyor. Hapisler dünyasında durum başka: bir kere baş yüz tıraşında, uzamış sakallarda, giyim kuşamda özdeşlik var. Yüz ifadelerindeki ayrıntılar. rüzgâr, güneş, kir, ağır işle düzlenmiş, giderilmiştir. Kişiliklerinden olmuş insanlarda ruhlarındaki nur'u görebilmek için, alışkanlık ister.

Aradığınız nur, kıvılcım görünümüyle kimi yerde parlar, parlayanlar, anlaşılmaz sebeplerle birbirini bulmaya çalışırlar, birleşme yoluna çıkarlar.

Kişiyi tanımanın en kısa ve sağlam yolu, şahsiyetinin bir parçasını öğrenmekle başlar. İşte, kazı işinde çalışan bir insan grubu. Kar, lâpa lâpa yağmaya başladı. Mola saati yakın olduğundan olacak, biri dışında, öbür işçiler saçak altına saklandılar. Di-

---

(*) Kruşçov zamanında Baptistleri tepeleme eğilimi tavsamışsa da, ancak keskin ceza süresi açısından, prensipte değişiklik olmadı.

şarında kalan ise, heykel misali, bele yaslanmış, kımıldamadan, kazdığı çukurun kenarında duruyor, uzaklara bakıyor. Kar, bir heykeli nasıl örterse, onu da o biçim örtmüştür. Farkında mı değil, zevkleniyor mu? Kar tanecikleri ardından istepe, kampa bakıyor. İri kıyım adamın ablak yüzü, dikene benzeyen sarı kıllarla süslüdür. Genellikle ağırbaşlı, sâkin olan biridir. Fırtınadan korunmak istememiş, düşünmek ve Dünyayı görmek için dışarda kalmış. Başka bir dünyadan bize bakıyor, sanki.

Şahsen kendisini tanımadım, arkadaşı anlattı: adam Tolstoy'u izleyenlerdenmiş. İnsan öldürmek (Oncü Öğreti uğruna olsa bile), onlarca büyük günah, dolayısıyla ele silâh almak da yasak. 1941 Yılında askere çağırılmış, Kuşka'da silâhı bırakarak, Afganistan sınırını aşmış. Buralarda nemçe memçe yoktu, savaş sonuna kadar, adam öldürmeden, kalabilirdi ama, sırtında o demiri taşımak bile, inançlarına aykırıydı. İnsanı öldürmeme hakkının Afganlılarca tanınacağını düşünmüş, sulhsever Hindistan'a geçmek için, kendilerinden izin alabileceğini umut etmiş. Afganistan hükümeti, her hükümetin yapacağını, yapmış, yani kendi çıkarını düşünmüş, zorlu komşusundan çekinerek, kaçağı prangaya vurdurmuş. Savaşın galibi anlaşılan kadar üç yıl geçmiş, kaçağın ayakları bu süre kalıp içinde kalmış. Afganistanın hapishanesinde bizimki ayaklarını kullanamamış. Savaşı Sovyetler kazandığı için, kaçak Rusyaya teslim edilmiş. Şimdiki s ü r e s i , teslim tarihinden başlıyordu.

Sanki tabiatın bir parçası, şu anda karşımızda, karın altında kımıldamadan duruyor. Onu Dünyaya getiren, acaba Devlet miydi? Değil ise, ne diye kendisine sahip çıkmış, hayatını o şekilde düzenlemiş?

Tolstoy'u kendimizden saymaya yanaşırız, markası yüksek, posta pullarını resmiyle süsleriz, eski çiftliğine yabancı turistleri götürürüz. Çarlığa karşı atıp tuttuğunu ayyuka çıkarırız, aforoz edilme olayını ballandıra ballandıra anlatırız (anlatanın sesi bile titrer), fakat, sevgili hemşehrilerim, içinizde onu ciddiye alan varsa, göreceği de vardır: araçlarımızın paletleri altına düşmekten korksun!

... Kimi vakit, yaptığını ölçmek için, çavuş durumundaki tutukludan ödünç metre istersin. Katlanır cinsten tahta metrenin bizdeki değeri yüksek, ekip ve insan kalabalığı içinde çavuş seni de tanımaz, buna rağmen kıymetli varlığını sana uzatır (ki, kamp anlayışıyla budalalıktır) ve gülümser. Metreyi geri verdiğinde, üstelik teşekkür eder. Böylesine bir garip kampta nasıl çavuş olabilmış? Şivesi de bozuk. Yuriy Vengerskiy adında bir Polonyalı imiş. Adını ileride bir kere daha duyacaksınız.

... Kimi vakit işçi kolu içinde yürürsün, kolçak içindeki tespihi çeker, yeni mısraı düşünürsün, fakat dikkatin biraz da dizideki yeni komşuda, bizim yapıda çalışmak üzere gönderilen yabancı ekipten biri. Yaşlı, cana yakın, akıllı alaycı bakışlı, Masamed adında bir Yahudi. Bükreş üniversitesi biopsikoloji bölümünden mezun. İhtisasları içine fizionomistçilik, grafioloji de girer. Yogacılığı da caba, istersen, yarından başlayarak, Hetha-Yogi kursunu sana okutur (ne yazık ki, bu üniversitede bize tanınan zaman çok kısa, istediklerimizin tamamını öğrenemeyiz).

Bu adamı yakından incelemek için, çalışma bölgesinde de, oturma bölgesinde de vaktim vardı. Soydaşları ona yazıhanede iş bulmuşlar, kabul etmemiş: bir Yahudinin genel işlerde çalışabileceğini göstermek istiyordu. Elli yaşına bakmadan, kazmayı sallıyordu. Kaydetmeden geçemeyiz: gerçek yogalara yaraşır biçimde bedenine hâkimdi: on santigratda soyunur, yangın hortumunu üzerine tuttururdu. Yemek yiyişi de başkaydı, bizimkine benzemezdi. Biz lâpamızı bir an önce ağza götürmek isterken, Masamed, özel surette yapılmış ufacık bir kaşıkla, onuncağını ağır ağır yudumlar, bakmamamız için, başını yana çevirirdi. (*)

... Çalışma bölgesinden oturma bölgesine veya tersine giderken, ilginç tanışıklık kurma olaylarına hiç rastlamıyor değiliz. Fakat genellikle, yürüyüş halindeki işçi kolunda pek açılmak mümkün olmuyor: muhafızlar bağırır, yanımızdakiler homurdanırlar («sizin yüzünüzden bizi de!...» diye), işe giderken cansız ve uyuşmuş, dönerken acele ederiz, üstelik rüzgâr da solugumuzu keser. Fakat yine de sizlere sıra dışı, sosyal gerçekçilerin NOA TİPİK olarak adlandırdıkları bir olayı anlatabileceğiz.

Safımızın başında ufak tefek, siyah koyu sakallı, adam, önemlilik taşıyan birinin tavrıyla yürümekteydi, koltuğunun altında da bir rulo resim kâğıdı tutmaktaydı (sakallı haliyle tutuklandığından, resminin dosyaya o şekilde işlendiğinden, kampa da sakalına dokunmadılar).

Kâğıda kendisinin buluşu, çok gururlandığı proje, işi kolaylaştıracak teklifin krokisi çiziliydi. Birisine göstermek üzere onu kampa götürmüş, şimdi işyerine getiriyordu. Derken, kötü niyetli rüzgâr, kâğıt tomarını elinden kaptı, yürüyüş halindeki koldan, uzaklara doğru götürüverdi. Projenin sahibi, okuyucularımızın eski tanıdığı Arnold Rappoport, telâşlı bir hareketle, tomarın peşinden sekiyor, onu yakalamak hamlesi içinde, koldan bir, iki, üç adımlık yere uzaklaşıverdi. Boşuna, kâğıt tomarı iki

---

(*) Yöntemleri para etmedi, az zaman sonra kalp durmasından öldü.

muhafız arasından sıyrılarak, stepe doğru yol almağa. Değil mi ki «bir adım sağa, bir adım sola... ikaz yapılmadan...» uyarısı vardı Rappoport şimdi artık durmalıydı, fakat o, ellerini uzatmış, kendisi iki büküm olmuş, parmaklarını tırmık misali açmış, projesinin arkasından koşuyordu. Yürüyen kol, kendiliğinden durdu, muhafızlar silâhlarını omuzladılar, süngülerin şıkırtısı duyuldu! Olayın buraya kadarı tipiktir, NON TİPİK yani bundan sonrası: aptal ortaya çıkmadı, ateş eden yok! Barbarlar, kaçış olayı karşısında kalmadıklarını anladılar! Yıkanmış, allak bullak olmuş akıllarıyla, proje sahibinin eseri peşinde olduğunu çaktılar. Muhafız dizisinin 15 adamlık yeri dışına çıkan Rappoport, eninde sonunda çocuğunu yakaladı, kendinden memnun, dizisine döndü. Öbür dünyaya dönuştü, doğrusu.

Rappoportun cezası, kamp ceza ortalamasının bir hayli üzerindeydi («çocuk cezasına» eklenen onluk, sonra sürgün, arkadan bir onluk daha), buna rağmen kendisi vücudça sağlam, bir çift parlak göz sahibi, hareketli insan. Konuşan gözlerden neşe akıyorsa da, sanki ızdırabı yansıtmak için yaratılmış onlar. Hapiste geçirilen yılların kendisini çökertmediğinden, erken yaşlanmadığından gurur duyardı. Gerçi mühendis olmasından ötürü, daima işletme pridurkası olarak çalışırdı ve bu durumda çökmemesi normaldi. Göreviyle candan ilgilendikten başka, ruhunun ihtiyacını karşılamak için uğraşısı olurdu.

Dünyayı kucaklamak isteyen mizaca sahip bir insandı. Eskiden benim şimdi yaptığımı, kamplarda, gördüklerini içine alan bir kitap yazmak istemiş, bir türlü başlayamamıştı. Başka bir eserinden dolayı bizler, onun dostları, kendisini alaya alırdık: Arnold, yıllardan beri, tekniğin ve tabiat bilgisinin tüm dallarını içine alacak, faraza radyo lambalarının türlerini, fillerin ortalama ağırlıklarını gösterecek, fakat aynı zamanda cep tipinde olacak evrensel bir sözlük üzerinde çalışıyordu. Alaylardan etkilenen dostum, bu kere yalnız bana açıldı, sevdiği ve üzerinde çalıştığı konuyu gizlice anlattı. Muşamba kapaklı siyah defter içine «Sevgi Hakkında» ki görüşlerini geçirmişti. Yepyeni görüşler, Stendhal'in görüşleri kendisini tatmin etmiyordu. Henüz birbirine bağlı olmayan, bütünlenmeyen notlar halindeydi. Ömrünün yarısını kamplarda tüketen bir insan için, ne denli saf ve temiz fikirler! İşte örnekleri: (*)

— Sevmediğine sahip olmak - fikir ve beden fukarası za-

(*) O günlerden bu yana az yıl geçmedi. Rappoport, bu emrinin üzerindeki çalışmayı bırakmış, imini alarak yazıyorum.

vallının nasibidir. Oysa erkekler, olayı «zafer» ilân ederler, onunla övünürler.

— Duyguya dayanmayan, duygunun tabii gelişimiyle desteklenmeyen sevişme, zevk yerine utanç ve tiksinti getirir. Bütün enerjilerini kazanç elde etme yolunda, görevde, hükmetmede harcayan bugünün erkekleri, yüksek sevgi gen'ini kaybettiler. Hiç aldatmayan içgüdü sahibi kadınlar için, durum değişiktir. Onlar için ilk sevişme, gerçek yakınlığın ilk belirtisidir. O andan sonra ancak erkeğe «sen» derler, onu, kendisinin yakını bilirler. Hayâli sevişme bile kadını medyun kılar, onu şefkatli yapar.

— Kıskançlık - yaralanmış onur'dan başka bir şey değildir. Cevapsız kalan gerçek aşk, kıskançlığı bilmez, ölür, körlenir.

— Aşk, tıpkı sanat, bilim ve din gibi, Dünyayı a n l a m a n ı n yoludur.

Bunca değişik konulara dalan Arnold Rappoport, çok değişik tür insan tanımaktan da geri kalmazdı. Beni biriyle tanıştırdı ki, yalnız olsam, yanından geçer, farkına varmazdım: yitik ve bitik, son yolculuğa çıkmak üzere olan biri. Köprücük kemikleri kamp roketinin dışına fırlamış, ölününkini andırıyordu. Uzun boyu, arıklığını büsbütün belirtiyordu. Doğuştan esmer teni, Kazakistan güneşinde daha da kararmış. Henüz oturma bölgesinden çalışma bölgesine yürüyecek, düşmemek için teskereye tutunacak kadar gücü vardı. Rum'du ve şairdi. Haydi bir şair daha! Çağdaş Rumcada yazılı şiir kitabı Atınada basılmıştı, fakat Atınanın değil, Sovyetlerin tutuklusu ve Sovyet vatandaşı olduğu için, gazetelerimiz onun için gözyaşı dökmemişlerdi.

Orta yaşlıydı, ölümün eşiğine geldi. Bu kara düşünceyi, beceriksizce, ondan uzaklaştırmak istedim. Bilgelikle gülümsedi, bozuk Rusçasıyla, korkulacak şeyin ölümün kendisi değil, fakat ona gönülce ve ruhça yaklaşmanın olduğunu söyledi. Oysa, bu aşamalardan artık g e ç t i ğ i n i , kendi ölümünü yaşamış bir insanın rahatlığı içinde bulunduğunu ekledi. Şimdi bedeninin ölmesi gerekiyordu, hepsi o kadar.

İnsanlar arasında amma da çok şair varmış! Kişinin inanmayacağı geliyor. Beni şaşırtan durum işte budur: sözünü ettiğimiz Rum şair ölümünü beklerken, şu iki delikanlı, cezalarını tamamlamayı, sonra da edebiyat alanında üne kavuşmayı düşünürler! Bunlar gizlenmiyor, şair olduklarını açıklıyorlar. İkisi de nur yüzlü, temiz delikanlı. Yüksek tahsilleri yarıda kalmışlardan. Kolya Borovikov - Pisarev'i izler (ki Puşkin'e karşı olduğu anlaşılmaktadır). Kampta - sağlık memuruydu. Tver kentinde

doğmuş Yura Kireyev, Blok'a tapar ve onun usulüne göre, Kampın çalışma bölgesinde mekanik atelyelerde yazıcıydı. Dostları (ama ne dost, kendisinden 20 yaş büyük aile reisleri) onunla alay ederlerdi, kuzeydeki bir İTL kampında, aşkını kimseden esirgemeyen bir Rumen kızının, kendisini ona dobra dobra sunmak isterken, şairimizin bunu anlamadığını, sevgisini kazanmak için, kıza şiir yazdığını anlatırlardı. Temiz yüzüne baktığımızda, hakkında anlatılanın tastamamına inanırdık. Körolası erdenliğin lanetini şimdi kamplardan geçirmek vardı.

... Sen birilerini büyüteç altına alarak incelersen, haliyle seni de inceleyen çıkar. Dört yüz kişiyi barındıran barakamızda, akşam yemeğinden sonra ve bezdirici yoklamalar süresince ben, kampa kadar getirebildiğim ve üzerini Kültür Eğitim Kısımının kara damgasıyla kirlettiğim tek kitabımı, Dal'in sözlüğünün ikinci ciltini okumaya adet edinmişim. Boş saatların kısırlığı karşısında sayfa çevirmek söz konusu değildi, sayfanın yarısını ancak okurdum. Yoklamadan sonra ya oturarak, veya gezinerek başımı kitaba daldırırdım. Her yeni gelenin elimdeki kitabı merak etmesine alışmışım. - En tehlikesiz okuma budur, onun yüzünden yeni cezaya çarpmayız gibisinden, şakadan cevap verdim (*).

İşte, sözlüğün yardımıyla, kimi vakit ilginç insanlarla tanıştım. Horozcuğa benzeyen, kalkık burunlu, alaylı ve keskin bakışlı biri yanıma geldi, Rusçanın vurgulu «o» harfini kullanan melodik ağızla ⁽¹⁾, konuşmaya başladı:

— Eğer izin verirseniz, kitabınızı soracağım; ne hakkındadır?

Söz sözü, gün günü izledi, haftalar aylar birikti derken, memleketimin yarım asırlık tarihi, yoğunlaşmış özleşmiş şekliyle, bu adamcağızın kişiliğinde karşıma çıktı. Vasilii Grigoryevič

(*) Özel Kamp'ta tehlikesiz kitap var mı ki? Kampımızın Cezkazan şubesinin ekonomisti Aleksandr Stotik, akşamları gılgiden, adapte edilmiş «Ovod»u okurdu. İhbar üzerine aranmış ve dergi bulunmuştu. Aramaya şube yöneticisiyle, hapisane subaylarının sü-rüsü katılmıştı. - «Amerikalıları mı bekliyorsun?». Yüksek sesle metni İngilizce okumaya zorladılar. - «Kaç yılın kaldı?». - «İki yıl». - «Yirmi oldu», dediler. Ayrıca bir de şiir buldular. - «Aşkla ilgilenir misin? Köpoğluna öylesine şartlar yarattın ki, yalnız İngilizceyi değil, Rusçayı da unutsun!» diye emir verdiler. (Pri-durka köleleri o arada homurdandılar: - bizleri de yaktın, bizleri de dağıtacaklar, diyorlardı).

(1) Moskovanın Doğusunda konuşulur.

Vlasov'u, Kadı kasabası yargılanmasından tanırırsınız. Yirmi yıllık hükümlüğün ondördüncü yılında'ydı. O, kendini ekonomi uzmanı ve siyaset adamı bilirdi, konuşma sanatının büyük ustalarından biri olduğunun farkında değildi. Değindiği konuların zengin çeşidine bakmadan, bütün anlattıkları, taş oyuşma-sına, zihnimde kalıyordu. İster ot biçimi, ister çocukluğunda çalıştığı dükkân, kızılırdı, eski çiftlik veya şehir ocağıosunda olu-ran doymasını bilmez kadın hakkında tüm anlattıkları, birinci-me öylesine oturuyordu ki, sanki olaylara karışan bendim. Ağ-zından çıkanı hemen oracıkta, kâğıda almak gerekiyordu ama, bizde kâğıt kalem ne geçer? Şimdi üzerinden 10 yıl geçti, her sözünü aynen hatırlamak isterim; mümkün değil.

Kupkuru, uzun boylu ve uzun burunlu, terbiyesiyle kamp örfüne ters düşen, çekingen bir delikanlının, kitabıma iğilen-diğinin, bir türlü bana yaklaşmak cesaretinde bulunmadığının farkındaydım. Sonunda onunla da tanıştım. Kusçası oldukça bo-zuk, yaptığı hatalarda dolayı özür dilercesine gülümseyen, Ya-noş Hojaş adında bir Macar denkanlısı. Ben ona sözlüğümü gös-terirken o, kamp ezilmişliğinin etkisiyle kurumuş yüzünü bana döndürüyor, başını sallıyor, «evet, evet, hep yemek düşünme-mek için, başka şeyleri düşünmemiz gerek», diyordu. Yaşı yır-mibeş, fakat yanaklardaki alık uçmuş, rüzgârdan incelmış deri, sanki kurukafanın üstüne geçirilmişti. Hâd eklem romatizmasın-dan acı çekiyordu, ki Kuzeydeki ağaç kesiminin hâtırasıydı.

Bizim kampta 2-3 hemşehrisi var ama, öbürlerin kursak doldurmaktan, hayatta kalmak çaresini aramaktan başka problemleri yok. Yanoşa gelince, çavuşun kendisine ayırdığı payla yetiniyor, daha fazlasının peşine düşmüyordu. Tüm isteği, gör-mek, duymak ve anlamak. Neyi anlamak, diyeceksiniz? B i z - l e r i , yani Rusları anlamak istiyor!

— Buradaki halkı ne zaman anladı, benim kader enteresan olmadı. Ben çok şaşıtı bu işe: adamlar vatanlarını seviyor, bunun için kürek ceza alıyor! Belkim savaş karışıklığı? Ne dersin? (1951 de soruyor bunu. Savaşın yarattığı karışıklık ise, oldu ola-cak, Birinci Dünya Savaşından kalma olmasın?)

1944 Yılında, bizimkiler tarafından yakalandığı za-man, 18 i henüz doldurmamıştı. Askerlikle de ilgisi yoktu. Gü-lümseyerek: «o vakit insanlara iyilik veya kötülük yapmak için zaman bulmadım, insanlar benden onları henüz görmedi», diyor. Soruşturması şöylece düzenlenmiş: tek kelime Macarca bilme-yen yargıyla, tek kelime Rusça bilmeyen Yanoş karşı karşıya kalmışlardı. Gusullar içinden kimi vakit çok zayıf tercüman bu-lunurmuş. İçindekini anlamadan, Yanoş 16 sayfalık tutanak im-

zalmış. Önceden görmediği subay ona kâğıttan bir şeyler okuduğu zaman, okunanın bir OSO kararı olduğunu da bilmiyordu. Sonradan anlamış. (*) Kuzey'e, orman kesimine yollanmış, bitik duruma geldikten sonra, hastaneye düşmüş.

Hastaneye düşene kadar, Rusya kendisine yalnız bir tarafını göstermişti; üzerine oturan yanı. Fakat bundan sonra, öbür yanını da görmek fırsatını bulmuştu. Solikamsk bölgesi Sımsk kamp hastanesinde, adi suçtan 5 yıl hüküm giyen, 45 yaşlarında, Dusya adında bir hemşire görevliydi. Alışıldığının tersine olarak bu kadın, görevini ciddiye alıyordu, bitik duruma düşenleri, ölmek üzere olanları sağlığa kavuşturmaktan hoşlanıyordu. (Dünyaya pembe gözlükle bakan Yanoş, bizim için normal olan durumu, herkesin çıkar peşinde olduğunu, görmüyordu). Şu var ki, kamp hastanesinin imkânlarıyla, bu gibileri ölümden kaçırma imkânı yoktu. Hemşire Dusya, 300 gramlık sabahki ekmek tayinini köyde yarım litre sütle değiştirerek, Yanoşu onunla kurtarmıştı. (Yanoştan önce bir başkasını). (**) Dusya teyze yüzünden Yanoş, hem yurdumuzu, hem insanlarını sevmiş. Bundan sonra da kampta - ha gayret! - muhafızlarının ve gardiyanlarının dilini - güçlü Rus dilini öğrenmeye koyulmuş. Kamplarımızda hayatın dokuz yılını yaşamış, Rusyayı yalnız tutuklu sevkine ayrılan vagonların parmaklıkları kaportlarından, ucuz posta kartı üzerindeki resimlerden ve kamplarda gördükleriyle tanımış ..... ve sevmişti.

Yanoş, çağımızda gittikçe azalan insan türündendi: çocuklukta, kitap okumak dışında, başka tutkusu olmayan cinsten. Tutkusundan, kamplarda bile kurtulamadı. Gerek kuzeyin kamplarında, gerek bizim Ekibastuzda, okuyabilmek için hep fırsat arardı. Tanıştığımızda o artık Puşkin, Nekrasov ve Gogol'i bilir ve severdi. Ben ona Griboyedov'ı anlatırdım. Fakat hepsinden fazla, hatta Petöfi ve Aranya'dan (!) fazla, Lermontov'ı sevmişti.

-
- (*) Stalin'in ölümünden sonra ladei itibar eden Yanoş, 9 yıl hapsede kalmanın sebebini merak etmiş, OSO kararının Macarca suretini elde etmeyi düşünmüş fakat, korktuğundan, bundan vazgeçmiş. „Ya merakımın sebebini onlar anlamak isterlerse?... Bundan böyle benim için önemi kalmadı ki...“, diyor. O artık bizim ruhumuzu anlamıştı, sahiden öğrenip de, n'apacaktı?
- (**) Bu davranış, acaba hangi ideolojinin meyvesidir? Lütfen bunu bana haber versinler (Diyakov'un hikâye ettiği komünist sağlık servisiyle karşılaştırılınca: Seni köpoğlu benderci parçam, dışların mı ağrıdı, yoksa, demişlerdi).

(1) Petöfi, Aranya - Macar klâsikleri.

Onu ilk defa, s a v a ş t u t s a ğ ı olarak, yeni okumuştı (*) Lermontov'ın kahramanlarından Mtsiri'ye karşı, Yanoş özel yakınlık duyardı, öbürü de savaş tutsağı, kendisi kadar genç ve ölüm yolcusu değil miydi? Lermontov'un şiirlerinden sayısız beyiti ezberden bilen Yanoş, yabancıların memleketinde, yabancıların safında, eller arkada, bir işçi kolunda bölgeden bölgeye geçerken, kendi kendine mırıldanırdı:

Belirli belirsiz
Ses geldi kulağa:
Vatanın yoluna
Dönmek yoktu bana.

Açık mavi gözlü, tatlı bakışlı nazik insan, merhametten yoksun kampımıza dönmüştü. Kimi vakit yanıma gelir, talaş dolu şiltenin şeklini bozmaktan korkarcasına, ranzanın kenarına ilişirdi. İçten gelen yavaş sesle:

— Ben gizli duygu var, kime söyleyecek...? diye, söze başlardı.

Şikâyet yollu sözün ağzından çıktığı hiç duyulmamıştı. (**)

Kamptaki tutuklular arasında dolaşma, mayın tarlası üzerinde yapılan gezintiye benzer, havaya uçmamak için, içgüdü ışınlarıyla, teker teker hepsinin resimlerini çekmek gerek. Fakat genel sakinlik havası içinde bile, ustrayla kazılmış başlarda, siyah kamp ceketiyle örtülü göğüslerde, nice şair ruhuna rastladım!

Ya bana açılmaktan çekinenlerin sayısı nedir?

Ya yolumda bulunmayan, binlercesinin sayısı?

(*) Yabancılardan çok duydum, Lermontov'a bittikleri değer, Puşkin'inkinden yüksekti, en büyük Rus şairi olarak, onu bilirler. Sonra da, Puşkin'in Rusya'ya Bühtan Edenlere. adlı şiir yazmış olmasına karşılık, Lermontov'un, çarlığı savunan tek bir satırı dahi yok, diyorlar.

(**) Stalin öldükten sonra, tutuklu Macarları evlerine salıverdiler, bu bakımdan Yanoş, Mtsiri'nin akibetine uğramadı, oysa, beklediği o idi. Aradan 12 yıl geçti, 1956 da gerilerde kaldı. Yanoş bugün Nadkanla adlı küçük şehirde muhasebeci olarak hayatını kazanmaktadır. -O kentte Rusça bilen olmadığı gibi, Rusça kitap da yok. Oradan bana yazdıklarına kulak verelim :

„Bütün olanlardan sonra bile, geçirdiğim yaşamış olmamdan memnun'uk duyarım, onu geri vermek istemem. Çok sert eğitim gördüm, fakat başkaların asla öğrenemeyeceklerini öğrendim... Serbest bırakıldığım zaman, içeride kalan dostlarıma, Rus milletini asla unutmayacağıma söz verdim. Beni uygulandıran, çektikleri değil, iyi kalplilikleridir... Gazetelerden, eski

Ya şu birkaç kere onar yıllık süreleri içine alan devrede, körolası Leviyathanın (1) boğduklarının sayısı?

Ekibastuzda, kültürel ilişkilerin yapılabileceği, fakat oldukça tehlikeli olan bir kuruluş bulunuyordu, hani kitaplarımıza siyah damganın vurulduğu, eskimiş numalarımızın yenildiği yer-kampın Kültür ve Eğitim Kısmı.

Kuruluşun önemli ve renkli elemanlarından, Vladimir Rudçuk adındaki tutuklu, patriğin eski baş diyakozlarındandı, şimdi ressam olarak çalıştırılıyordu. Kamp tüzüğünün, geçerliğini henüz yitirmemiş eski maddesi gereğince, din adamlarının saçları kesilmezdi. Bu madde, haliyle ilân edilmediği için, bilmeyenin başı kazılırdı. Rudçuk, hakkını bilenlerdendi, normal erkekinden biraz daha uzun sarı saçlarına ve üstüne başına iyi bakardı. Uzun boylu, mevzun endamlı, kulağa hoş gelen sesle konuşan insandı. Gözümüz onu katedralde, büyük âyinlerde, görev başında görmek isterdi. Benimle birlikte kampa gelen eski kilise mümessili Drozdov, onu hemencek tanıdı: Rudçuk, Odessa katedrali görevlilerindendi.

Aramızdaki yaşayışı az başkaydı, tutuklununkine pek benzemezdi. Ortodoks kilisesinin iadei itibar etmesiyle, kiliseye katılan kanı bozuk olanlardan, kiliseye leke sürenlerden biri olmalıydı. Hapse girişinin pek açık olmayan hikâyesini bize anlatmıştı, nedendir, bilmem, New York sokaklarında, dışarıdaki

---

«vatanıma» ait haberleri ilgiyle izlemenin sebebi bu. Evimde bir raf dolusu Rus klâsikleri 41 cilt, ayrıca 4 cilt Ukrayna dilinde (Şençenko) kitap var. Herkes Rus yazarlarını, Alman veya İngiliz yazarlarını okur gibi yapar, ben ise onları başka türlü anlarım. Tolstoy bana Thomas Mann'dan, Lermontov, Göte'den çok daha yakın.

Bilemezsin, içimle, sessizce, neleri özlediğimi! Bana, ama da aptalsın, derler, ne iyiliklerini gördün ki, hep onları ararsın? Ne cevap vereyim? Gençliğimin orada geçtiğini, Hayatın, akıp giden günlerle vedalaşma anlamını taşıdığını, nasıl anlatayım? Dokuz yıllık kader birliğinden sonra, küskün çocuk misali, arkamı sizlere şimdiki nasıl döneyim? Radyodan Rus halk türküsü kulağıma geldiği zaman, ırkılırım, bunun izahı ne ola? Yavaş sesle «Troyka» şarkısını mırıldanırım, fakat içim burkulduğundan, yarıda bırakırım. Çocuklarım kendilerine Rusça öğretmemi isterler, durun, diyorum, biriktirdiğim rusça kitaplar, kimin içindir?.

(1) Leviyathan - Finike mitolojyasından canavar.

Rusların metropoliti Anastasiy ile birlikte çektiği resmi gösterirdi, bundan hoşlanırdı (nasıl oldu da, resmi yanında bırakılır?). Kampta ayrı bir kabinada kairdi. Görevi, şapkalarımızda, pantolonlarımızda ve ceketlerimizde, bozulmuş numaraları fırçayla yenilemekti. Tiksinererek yaptığı bu işten sonra, tembel tembel dolaşırdı, kimi vakit ucuz adi resimlerden kopya çıkarırdı. Yanında Tretyakov galerisi albümünün kalın cildini bulundururdu, ve buna da ses çıkaran yoktu. Tanışıklığımız işte bu resimler yüzünden oldu, onları, belki de hayatımda son defa olarak, görmek istemiştım. Kampta otururken, «Moskova Patrikhanesi Belleteni»nin abonesiydi, bizlerle konuşurken, önemlilik taslayarak, hristiyan dini azizlerinden veya âyin de-taylarından söz açardı. Ne var ki, tüm söylediği, içten gelmiyordu, yapmacıktı sanki. Bir de gitarı vardı, onun eşliğinde, tatlı sesiyle, kimi vakit şarkı söylerdi. Repertuvarından:

«Baykal Gölünü aştı Serseri...»

şarkısı, içtenlik havasının estiği tek parçaydı. Onu söylerken, bir sallanışı vardı ki, kürek hükümlüsünü çevreleyen keder hâlesiyle ne denli etkilendiğini göstermek için olacak.

Kişinin kamptaki yaşayışının düzelmesi oranında, çektiği acı da incelir.

O sıralarda sakınganlığım yirmiüçüncü kuvveti bulmuştu. Rudçuk'un yanına bir daha gitmedim, kişiliğim hakkında ona bir şey anlatmadım. Hiçten bir solucan imişim gibi, keskin gözünden kendimi kaçırdım. Oysa, Rudçuk'un gözü, KGB'nin gözüydü.

Kültür Eğitim Kısımının, muhbirlerin kaynaştığı nokta olduğunu, eski tutuklulardan bilmeyen yok. İlişki kurma, dost edinme açısından, elverişli yer değil, orası. İTL'deki emsallerine giderdik, çünkü erkeklerin ve kadınların buluştuğu biricik yerdı. Fakat kürek hükümlüsü kampında, ne diye oraya gidelim?

Meğer Kültür Eğitim Kısımının gammazlar yuvası, hürriyete kavuşma yolunda araç olarak kullanılabilir miş! Bunu bana Georgiy Tenno, Peter Kişkin ve Jenya Nikişin gösterdiler.

Tenno ile orada tanıştım, tek görüşmemizi unutmuş olamam, çünkü kendisi, hafızadan kolay silinir tiplerden değildi. Uzun boylu, sporcu, fidan gibi bir erkekti. O günlerde denizci ceketimi ve pantolonunu henüz üzerinden çekip çıkarmamışlardı (kendi elbiselerimizi eskittiğimiz son aydı). Deniz yarbayı olduğunu gösterir omuzluklar yerine, şurasına burasına SH-520 numara ilişti-rilmişse de, bu haliyle dahi, karadan tekneye tek adım atması

durumunda, karşımıza yine örnek bir denizci çıkacaktı. Hareket ederken, kızıl kaçıran kıllarla örtülü bilekler meydana çıkıyordu, birinin üzerinde, dövmeyle, «Liberty», diğerinin üzerinde «Do or die» sözleri yazılıydı (*). Gözlerindeki gururu ve keskinliği saklamayı henüz öğrenmemişti. Sakılamayı bilmediği ikinci şey, iri dudaklarını aydınlatan gülümseme idi. (O zaman bilmiyordum, gülümsemesi, kaçış planım hazır, anlamındaymış meger).

İşte, kamp budur! Mayınlanmış tarla! Tenno ile ikimiz, hem buradaydık, hem değil: ben -Doğu Prusya yollarındaydım, o -kamptan kaçıyordu. Gizli tasarılarla doluyduk, şarjlıydık, rakat el sıkışırken, konuşurken, içimizdeki kılılcımı dahi gözlerimizde parlamıyacaktı! Onemsiz bir şey söyledikten sonra, ben gazeteye daıdım, o - Kültür Eğitim Kısımının başkanı, 15 yıl kürek cezasına hüküm giymiş tutuklu Tumarenko ile, amatör tiyatroculuğu konuşuyordu. Başkan, basit bir insan değildi, ilgi çekecek çok tarafları vardı. Kendisini çözdüğümü sanıyordum, fakat kesin yargıya varmak için elime fırsat geçmedi.

Zindanda - amatör tiyatro! Söylenmesi bile gülünç! Yeni kurulmuştu. İTL'deki benzerleri yanında, kolaylıklar bakımından, bizdeki çok farklı! Bizimkine ancak bir tiyatro delisi ilgi gösterebilirdi. Tenno da bunlar arasındaydı, oysa böylesine bir aşırılığı ona yakıştırmak zordu. Daha fazlasını söyleyim: Ekibastuz'a ayak bastığı günden beri kendisi cezalıları barakasında kalıyordu. Kültür Eğitim Kısımına devam edebilmesi için, izinin oradan çıkması gerekiyordu. İsteği, düzelme yolunda atılan bir adım olarak yorumlanmış ve dolayısı ile izin verilmişti.

Peter Kişkin'in Kültür Eğitim Kısımıyla direkt bir ilgisi yoktu ama, kampın en ünlü kişisiydi. Onu tanımayan, kendisiyle aynı şantiyede çalışmaktan gururlanmayan tutuklu yoktu. Kişkin, bir kaçık rolünü yapan, fakat akıllı çok başında olan biriydi. «Hepimizden akıllı», derlerdi onun için. Kişkin, kökü Rusya'nın tarihine gömülü eski bir geleneği canlandırıyor: Meczup kılığına girmek yoluyla bağışıklık kazanmak, sonra da güçlü ve kötü olanlara gerçeği, halka da ne olduklarını söylemek geleneğini temsil ediyordu.

Çok sevdiği numaralardan biri, yeşil renk, palyaçolara yaraşır yelege giydikten sonra, masadaki boş yemek kaplarını toplamaktı. Yalnız bu davranışı bile, gösteri anlamındaydı: Açlıktan ölmek için, kampın en popüler siması, pis kapları toplama-

---

(*) «Hürriyet» - «Yap veya öl»

mak zorunluğundaydı. Kendisinin düşüncesi ise başkaydı, hop-laya zıplaya kapları toplarken, tutuklulara kışkırtıcı fikirler aşıl-mak daha kolayına geliyordu.

Faraza, çorbasını kaşıklayanın önünde duran lâpa dolu ta-bağı, çabuk bir hareketle çekti. Lâpa sahibi irkilir, içgüdüyle, iki eliyle tabağa sarılırdı. İşte o anda, Kişkin'in aydedeyi andı-ran yüzünde gülücük belirir, kinayeli sözleri duyulurdu, «Lâ - p a n ı z a dokunmadıkça, uyanacağınız yok,» der, kucak dolusu boş kaplarla uzaklaşırdı.

Kişkin'in özlü sözleri, gün geçmeden, barakalara yayılır, din-leyicisini bulurdu.

Başka bir gün, masanın üzerine eğilir, oyuncak kedi misa-li, gözlerini döndürür, yüzünü aptalca buruşturur ve herkesin dikkatini üzerine çektikten sonra :

— Çocuklar baba salak, ana orospuysa, acaba çocukları aç mı, tok mu olur?» diye sorardı.

Bilinen cevabın gelmesini beklemeden, yemek masasında du-ran balık kemiklerine doğru parmağını uzatır :

— «112 veya 128 milyon ton'u 200 milyona bölün,» der, or-talıkta toz olurdu. Bilmece gibi, fakat aslında ne denli yalınç düşünce : Bugüne kadar niye duyduk, tahılı bölüşmedik ? Resmi raporlardan, yılda 128 milyon ton tahıl topladığımızı, öteden be-ri biliriz ki, pişmiş ekmek hesabıyla, bebekler dahil, adam başı-na günde 2 kilo ekmek eder. Oysa bizler, koca mujikler, gün bo-yunca toprak kazarız, «Hani ekmek,» dediğimizde, hava alırız.

Kişkin, aynı düşünceyi başka biçime sokmaktan da aciz de-ğildi, kışkırtıcılığa tersinden başlardı. Oturma ve çalışma bölge-lerinin önünde, işçi kafilesi kapıların açılmasını beklerken, ko-nuşma yasağı kalkardı. Durumdan yararlanan dostumuz, herke-sin duyabileceği şekilde konuşmaya başlar, faraza şöyle derdi : «Çocuklar, kampta dolaşırken görüyorum, herkes yalnızca nem-se arpası pilâvını düşünüyor, yüzlerde yazılı. Başka konulara dönmediğiniz için, yüzleriniz gelişmedi, öyle kaldı. Yüzlerinizi geliştirmeye bakın!» Yüz ifadesini yüceleştirme konusu, üzerinde durduğu, sevdiği konulardan biriydi.

Kimi vakit, hiçbir olaya bağlı olmaksızın, durup dururken, bir tutuklu grubunun duyabileceği şekilde : «Dardanel Yabani» diye haykırırdı. Anlamsız söz. Fakat aynı haykırışı iki üç kere duyanların gözlerinde uğursuz bıyıklar belirir, Dardanel'in kim olduğu anlaşılırdı!

Yaptıklarım yanına bırakmamak için kamp yöneticisi, Kiş-kin'le alay etmek istemiş, ana kapıdaki tutuklu kalabalığın

önünde, kendisinden : «Bana bak, Kışkin, niye dazlaksın, zam-paralığa devam mı, yoksa?» diye sormuş. Dakika geçmeden bi-zimkinin cevabı : «Ya Vladimir İlyiç'in (Lenin'in) dazlaklığı, ay-nı sebeple miydi?» diye olmuş.

Yemekhanede dolaşırken, yemekten sonra bitiklere çarliston dersi vereceğini ilân ettiği de olurdu.

İşte inanılması güç bir olay daha : Sinema makinasını ge-tirdiler, aynı akşam yemekhanenin duvarında, ekransız, göster-diler. Tutuklular peykelere, masalara, ikisinin arasına doluştul-ar, ne ayakta, ne de oturacak yer kaldı. Filmin ufak bir kısmı gösterildikten sonra, durdurdular, duvardan yansıyan projektö-rün beyaz ışığında, geç kalmış gardiyan grubu görüldü. Gelen-ler, rahat edebilecekleri yeri seçtiler, orada oturan tutukluları çıkarmak istediler. Obürleri de direndiler : Film görmeyeli yıl-lar oldu! Bu kere gardiyanların davranışı sertleşti, «Şunların numaralarını al,» komutu duyuldu. Her şey bitti, yer vermek kaçınılmaz oldu. Derken, salonun karanlığından herkesin tanı-dığı, kedi miyavlamasını andıran, Kışkin'in alaycı, kulak tırma-layıcı sesi duyuldu :

— Doğrudur, çocuklar, gardiyanlar başka yerde sinema gö-remezler ki, haydi gidelim, diyordu.

Kahkahâ tufanı! Gülme! Ne kuvettir o! Güç - gardiyanlar-dan yana, buna rağmen numara alamadan, yenik, gidiyorlar.

— Yalnızca, «Kışkin nerede,» diye bağırıyorlar.

Obüründen ses yok, yer yarılmış, yok olmuştu.

Sinema devam etti.

Ertesi gün Kışkin'i düzen yöneticisine çağırdılar. Sağlama 5 gün yer, diye düşündük. Öyle olmadı, döndüğünde, yüzü gülü-yordu. Yazılı savunmasında : «Sinemadaki yer yüzünden gardi-yanlarla tutuklular arasında çıkan t a r t ı ş m a d a , gardiyanla-rı tuttum, arkadaşlara kalkmalarını söyledim», demiş. Bu durum-da suç unsuru yok ki, cezaya çarptırılsın.

Özgürlükten yoksun kalanların avunmalarına, dertlerini, aşığılanmalarını unutturmaya yarayacak temsillere, akliselim-le çelişen, her şeyi gül gülistan gösteren birkaç metrelik film şeridine karşı aşırı tutku da, Kışkin'in ince alaylarına hedef olu-yordu. Temsil veya sinema meraklısı tutuklular, daha önce sal-onun kapısında toplanırlar, köle, usluluğu içinde, birbirinin ka-burga kemiklerini eze eze yarım saatten fazla beklerlerdi. Ka-pının açılması için başgardiyanın gelmesi gerekti. O, elindeki listeye bakarak, en çok iş çıkaran ekipleri içeri alırdı. Fakat gar-diyan henüz gelmeden, kalabalığın en arka sırasında duran Kış-kin, ayakkabısını çıkarır, arkadaşlarının omuzlarına tırmanır,

omuzlara basa basa ta öne, o kıymetli kapının yanına gelirdi! Sonra, kırta kırta, Patasonunkine benzeyen vücudıyla kapıya dayanır, palyaçovari hareketlerle, kapıdan geçmek için, içini yakan büyük arzuyu belirtirdi. Şimdi, aynı hızla omuzlar üzerinde sekerek, geriye dönmek kaldı. Kalabalık bu numaraya önce güler, fakat kendini utanç duygusuna kaptırmaktan da geri kalmazdı. Sahiden, davar gibi sağır kapının önünde dururduk, değer mi, görmediğimiz matah mi diye düşünmeye başlar, arkadan da dağılırdık.

Gardiyan listeyle geldiğinde, çoğunluk dağılmış olurdu. Nerde ise, milleti toplamak, sopayla içeri sokmak gerekirdi o zaman!

Bir keresinde şöyle oldu: Büyük yemekhanemizde konser başlamak üzereydi; Kişkin konsere karşı cephe almamıştı, hattâ ilgililere yardım ediyordu. Göze batan yeşil yeleği içinde iskemle yerleştiriyordu, perdenin açılıp kapanmasında yardımcı oluyordu. Ortalarda görünmesi alkışlarla karşılanıyordu. Anzı-sın önsahnedede göründü, ikaz anlamında elini salladı, «Dardanel yabani» diye haykırdı. Kahkaha tufanı. Derken, bir aksilik oldu, artistler gecikti, sahne bir an için boş kaldı. Bizimki için kaçırılmaz fırsat, sahnede onu görüverdik. Herkes gülmeye başladıysa da, hemencecik sustular: Kişkin'in görünüşünde komik yan yoktu, korkunçtu, gözleri fal taşı, yüzü, bir delinin yüzü gibiydi. Sağa sola bakındı, sonra Ukrayna dilinde okumağa başladı:

Gözümü açtım, gördüğüm kâbus mu, yoksa?
Vuran jandarma, akan kandır,
Cesetler yığıldı ortaya,
Oğulunki babasının yanında.

Kişkin Ukraynalılara sesleniyor ki, salondakilerin yarısı onlardandı. Kaynaşan bölgelerden yeni getirilenler için, taze yara ya serpilen tuz yerine geçiyordu. Dörtlülükteki sesleniş, onların seslenişiydi! Kişkin'i yakalamak için, gardiyanlardan biri sahneye fırladı. Fakat dostumuzun yüzündeki ifade, artık palyaço gülümsemesine dönüşmüştü. Rusça olarak salona doğru söylediği, şu oldu:

— Okulun dördüncü sınıfında iken, 9 Ocak olayını (1) dile getiren bu şiiri bize ezberlettirdiler, dedi ve gülünç paytak yürüyüşüyle, sahneden kaçtı.

(1) 5 Ocak 1905 günü, başkent Peterburg'da, 200.000 kadar fabrika işçisi, başlarında G. A. Gapon adındaki papaz, çara dileklerini bildirmek üzere, bir yürüyüş düzenlediler. Çar'ın sarayı önüne geldiklerinde, as-

Çilli yüzlü cana yakın Jenya Nikişin, dostluğundan hoşlandığimiz basit bir köylü delikanlısıydı (köyümüz bozguna uğratılmadan önce bu gibisine çok rastlanırdı, bugün ise somurtan yüzler çoğunluktadır). Şarkı söyleyecek kadar sesi vardı, barakada arkadaşlarına şarkı okurdu, kimi vakit sahneye çıkardı.

Günün birinde ilân edildi: «Canım Karıcığım», beste Mokrousov, güfte İsakovskiy. Gitar eşliğinde okuyan: Jenya Nikişin.

Gitardan sade ve hüzünlü melodi dökülüyordu. Büyük salonun içinde Jenya'nın içtenli sesi, bizim henüz tam olarak yitirilmemiş, buz dağına dönüştürülmemiş iç sıcaklığımızı canlandırıyordu:

Canım karıcığım!

Bir tek sensin,

Yalnız sensin, ruhumun içindeki!

Bir tek sensin! Sahnenin üzerinde asılı, üretim plânıyla ilgili uzun ve yavan dövizcik, soluverdi! Kampta geçmiş ve geçecek yılların uzun sırası, eriyiverdi. Bir tek Sensin! Ne hükümete karşı sözde işlenen suçlar, ne de hükümetle hesaplaşmamız kaldı. Ne de, kurdunkine benzeyen kaygılarımız... Bir tek sensin!

Canım ciğerim,

Neresi olursa olsun,

Herkesten fazla bana yakın ve azizsin.

Şarkıda son bulmayan ayrılış, kayboluş, bilinmezlikte kalma konusu işleniyordu. Ne kadar da durumumuza uyuyordu. Fakat hapisten tek söz yoktu. Uzun savaş yıllarına da bağlanabilirdi.

Bir yeraltı ozanı olduğum halde, atlamışım, sezememişim: Sahneden kulağıma gelen sözler, başka bir yeraltı ozanına aitti, benden daha esnek, sesini duyurmakta benden daha usta olan birine (amma da çok şairimiz var!).

Onu sorumlu tutabilirler mi? - Notaları kampa getirtmek, İsakovskiy'i mi, Mokrousov'u mu anlamak - mesele! Kendisinde nota bulunamaz ki, ezberden okuduğunu söyleyecek.

Salonun loşluğunda ikibine yakın insan oturuyor veya ayakta duruyordu. Çıt çıkmıyordu, orada değillerdi sanki. Sertleşmiş, merhameti unutmuş, taş olmuş insanlar, kalplerinden vurulmuştu. Meğer ağlamayı henüz unutmamışlardı, gözyaşı henüz yolunu buluyordu.

---

kerler üzerlerine ateş açtılar. Bilânço: 128 ölü, 360 yaralı. Papaz Rusya dışına kaçtı, fakat ağaca asılı cesedi 1906'da başkent dolaylarında bulundu. Ajen-provokatör olduğu da söylenir. Birinci Rus İhtilâli önemli olaylarından biridir.

Georgiy Pavloviç Tenno bugün bize hem kendi, hem arkadaşlarının başından geçen, hem de kulaktan duyduğu kaçma olaylarını anlatmaktan hoşlanırdı. Ve ne zaman ki, sıra İvan Vorobyev, Mihayıl Haydarov, Grigoriy Kudla veya Hafız Hafızov gibi yaman, direşken kamp kaçaklarının serüvenlerine gelirdi, o zaman saygı ve övgü ile söylenmiş, «Hah, işte bunlar inanlı kaçaklardı,» deyimini kullanırdı.

İnanlı kaçak - insanın kafes içinde yaşamasını şartlı, bir dakika için olsa dahi, kabul etmeyen tutukluya derler. Hali vakti yerinde pridurka, muhasebeci, ekmek kesicisi veya Kültür Eğitim ilgilisi pozisyonunda bulunmasına rağmen, kaçmaktan başka bir şeyi düşünemeyen birine! Kötü kaderle uzlaşma şikkini tepen, bütün davranışlarını kaçışa göre ayarlayan, gündüzleri kaçış plânını kuran, rüyada kaçtığını gören kişiye! İnanlı kaçak, kampta boşu boşuna gün doldurmayana, ya kaçış hazırlığı içinde olana, ya kaçmışa, veya kaçtıktan sonra yakalanana, dövülene ve kamp hapisanesine atılana, derler.

İnanlı kaçak, seçtiği yolda kendisini bekleyeni bilen kişidir. Kamp giriş kapısının yanında sergilenen, kendisi gibi düşünen, kaçarken vurulmuş arkadaşlarının cesetlerini, elbette görmüştür. Diri kalan, fakat dövülmekten vücutları mosmor olan, kan kusan, gözdağı vermek için, baraka baraka dolaştırılan, «kaçmayın, yoksa bana benzeyeceksiniz» diye bağırانları da görmüş ve duymuştur. Vurulanı geri taşımak, külfetli iş, bunun için torba içinde cesedin başı, veya tüzüğe uymak için, başla birlikte dirsekten kesilmiş sağ kolu kampa geri getirilirdi. Özel Kısım bir hataya düşmeden parmak izlerine dayanarak, tutukluyu envanterinden düşerdi.

İnanlı kaçak! - pencereye takılan parmaklık, çevremizdeki dikenli tel sargısı, gözetleme kuleleri, çitler, duvarlar, pusuda bekleyen asker, kıpkırmızı etle beslenen köpekler, hep senin içindir, sana karşıdır.

İnanlı kaçak, kamptakilerin moral bozucu - yapma, etme demelerine de kulak asmaz: Kaçanlar yüzünden düzen sertleşir, yoklamalar sıklaşır, çorba yavanlaşır gibi serzenişlere aldırılmaz. Tutukluların bir bölümü, zaten boyun eğmeden yanadır, onlar - burada da yaşanır (hele dışarıdan paket gelirse), derler. O ara başka bir bölümün, protesto, açlık grevi konusundaki fısıltıları da kulağa gelir. İnanlı kaçak her iki eğilime boş verir. Grev ve protestoların, bir savaşma yolu değil, avuntu yolu olduğunu, tek çözümün kaçış olduğunu bilir.

Zaten başka çözüm arayamaz, doğuştan o yolun yolcusudur! Göçebe kuşun mevsim göçünden vazgeçemeyeceği gibi, inanlı kaçak da, kaçmadan duramaz.

Başarısızlıkla sonuçlanan iki girişim arasında, uslu arkadaşları Tenno'dan sormuşlar: «Niye yerinde duramıyorsun? Niye kaçıyorsun? Özgürlükte, hele bugünün özgürlüğünde, bulmayı umut ettiğin nedir?» - Bizimkinin cevabı: «Bu sorulur mu hiç? Hürriyeti bulurum! Hür olarak taygada bir günlük hayat özgürlük anlamına gelmez mi? Bu kadarı bana yetiyor», demiş.

Kuruluşlarından bu yana GULAG ve Emniyet organları, Tenno ve Vorobyev gibisini bir kuruluş çağında, bir de savaşı izleyen yıllarda görmüşlerdi. Ara yılların pansiyonerleri, daha fazla, adı tavşanlarına benzerlerdi.

Tenno'yu azçok anlatmış bulunduk. Her yeni kampa gelişinde kederli haliyle göze batan dostumuz (kampını sık sık değiştirirlerdi), kaçış planını yaptıktan sonra şenlenirdi, yüzü gülmeğe başlardı.

Kendisi anlatırdı: «Ne zaman ki davalar yeniden gözden geçirilmeye, iadei itibar olayları çoğalmaya başladı, işte o zaman benim de moralim düştü, çünkü resmi yoldan hürriyete kavuşma umudu, kaçma isteğimi zayıflatıyor».

Kahramanımızın karman çorman hayatının hikâyesini biz bu kitaba sığdıramayız. Hiç olmazsa, kaçış eylemine karşı içindeki özlemin, sonradan gelme olmayıp, kendisiyle beraber doğduğunun haberini verelim. Henüz çocukken, Briyansk kentindeki yatılı okuldan, sözde «Amerika'ya» kaçmış. Desna ırmağında, bir kayık içinde yakalanmış. Piyatigorsk kentindeki çocuk bakım evinden yine kaçmış, demir kapıyı aşarak, don gömlek ninesinin evine gitmiş. Hayat akışının bir özelliği de, gönülde iki tutkunun, deniz ve sirk tutkusunun birleşmesiydi. Deniz okulundan mezun olan Tenno, buzkıranda tayfa, mayın tarama gemisinde lostromo, ticaret filosunda seyrüseferci olarak çalışmış. Ya-

bancı dili öğretene askeri enstitüyü bitirdikten sonra, savaş süresince Kuzey Deniz filosunda irtibat subayı görevinde bulunmuş, İngiliz refakat gemileriyle İzlanda ve İngiltere'ye kadar gitmiş gelmişti. (Kesim 4). Bununla birlikte, çocukluğundan beri akrobasiye uğraştığından, NEP ve onu izleyen devirde, iki sefer arasında, sirklerde çalışmıştı. Düşünceleri uzaktan «okumak», rakam ve kelimelerin uzun sırasını «ezberden» tekrarlamak, yaptığı numaralardan bazılarıydı. Ayrıca halter antrenörlüğünü yapmış. Sirk ve liman ortamı, ona cabadan bir şeyler daha kazandırmıştı: Ataklığı, macera sevgisini ve külhanbeylere özgü Dünya görüşünden bir parçaydı. Çok daha sonraları, kampların cezalıları barakalarında serseri takımıyla kurulan sıkı ilişki ona, yeraltı dünyası örf ve adetlerinden bir şeyler daha öğretmişti ki, hepsi, inanılı kaçağın dağarcığında bulunması gereken yararlı bilgilerdi.

İnsanın görgüsü insanın içinde yücelir, kişi o yoldan kişi olur.

Tenno, 1948 yılında, beklemediği bir zamanda terhis edilmiş. Aslında, öbür Dünyadan gelen ilk sinyaldi (yabancı dil bilir, İngiliz gemilerinde bulunmuş, Rus değil, Leningrad doğumlu bir Estonyah). Umutla ortak yaşama insana özgü huy olduğu için, Tenno aldırış etmemiş. Aynı yılın Noel yortusuna 1 gün kala, Riga şehrinde iken, Tenno tutuklanmış, konservatuvarın bitişindeki, Amatu sokağında bulunan apartmanın bodrumuna götürülmüş. Hayatının ilk kamarasına girerken, duygularına hâkim olamayan dostumuz, konuşmayan gardiyana dönmüş, «İşte tam bu sırada, karımla beraber, Kont Monte Kristo filmi ni seyredecektik, biletler alınmıştı. Monte Kristo hürriyeti için savaşmıştı, ben de aynı şeyi yapacağım» demiş.

Fakat savaşmanın saati henüz gelmemişti, anlaşılan. Değil mi ki hepimizin içini kararsızlığın kurdu kemirir, sakın bir hâta olmasın, diye düşünürüz. Hapse mi atıldım? N'aptım ki? Olamaz, diye düşünürüz, işin aslı anlaşılır, diye umut ederiz. Moskova yolculuğuna çıkmadan önce, tutukluyu bile bile yatıştırmaktan geri durmadılar: Askeri İstihbarat Şefi Albay Morşçinin, istasyona gelere, elini sıkmış, «gönül rahatlığıyla gidin», demiş. (Bu tür yatıştırma, yolculuğun emniyeti bakımından yapılır, usuldendir). Özel muhafız grubuyla, 4 kişiymişler, birinci mevki kompatımanına yerleşmişler. Binbaşı ve üstteğmen, Moskova'da geçirecekleri Yılbaşı gecesinin planını konuştuktan sonra, üst yataklara çekilmişler, gahiba uyumuşlar. (Özel muhafız grubunun meydana getirilmesinin, yılbaşı eğlen-

cesi ile bir ilişkisi var mı, dersiniz?). Alttaki yataklardan birine, çavuş yerleşmiş. Tutuklu gözünü açtıkça, çavuş kımıldanmış. Tavandaki lambadan mavi ışık geliyormuş. Tenno'nun yastığının altında, eşinin kendisine verdiği son paket duruyormuş: Saçlarından pürçük ve bir tablet çikolata. Yatağına uzanmış, düşünmeye başlamış. Vagonun tıkrıdısı kulağa hoş gelir. Bu sese dilediğiniz anlamı verdirmekte, tıkrıddan istediğiniz kehaneti çıkarmakta serbestsiniz. Tenno'nun kulağına da, «Durumun anlaşılır» anlamında bir ses dizisi geliyormuş. Bu bakımdan hemen kaçmayı düşünmemişse de, provenın yapılmasında bir sakınca görmemiş. (O geceyi daha nice defa düşünecek, nice acınma ahı çekecek: Hapishane hayatında hiç bir zaman özgürlüğe o derecede yakın değildi!).

Boş koridordan geçerek, o gece iki kere yüz numaraya gitmiş, Çavuş da beraber. Çavuşun tabancası, denizci usulü, uzun kordonun ucuna takılıdır. Daracık yere birlikte girmişler. Judo ve güreşten anlayan tutuklu için, Çavuşu oracıkta bastırma k, işten bile değil. Tabancasını alacak, ilk istasyonda inecekti.

İkinci gidişinde çavuş sıkışıklıktan korkmuş, örtülü kapının arkasında kalmış. Uzunca süre yalnız kalabilmişti. Camı kırıp atlamak vardı. Yıl 1948, trenlerimiz süratli değildi, sık sık dururdu. Gerçi mevsim kış, palto yok, cebinde yalnız 5 ruble, fakat saatını henüz almamışlar.

Özel muhafızlı lüks yolculuk, Moskova garında sona ermiş. Tüm yolcuların inmesini beklemişler. Hapisane arabasından inen mavi omuzluklu çavuş yaklaşmış, «adamını» sormuş.

Teslim tesellüm merasimi, uykusuzluk, hücreler. Sorgu yargıcını bir an önce görmek gibi safca istek, esneyen gardiyanın «vaktin çok, bıkkınlık bile getirirsin» biçimindeki cevabıyla karşılanmış.

Sonunda o da oldu, yargıcın karşısına gelmiş. Gelin olayı beraber yaşayalım.

- Suçlarını anlat!
- Suçum yok ki, anlatayım.
- Yalnız Papa Pius suçsuzdur.

İki kişilik kamaraesindeki arkadaş - kuluçka (muhibir). Sokuluyor, «N'aptın, ne oldu, anlat,» diye zorluyor. Birkaç sorgudan sonra sisler dağıldı. Tenno, kendini bekleyeni açık görmeye başladı: Soruşturma yapılmayacak, yasal yoldan özgürlüğe kavuşmak yok. Şu halde kaçmak var.

Lefortovo hapisanesinin dünyaya yayılmış üzü, Tenno'yu

korkutmuyordu. Toy'un, cephede olanlardan korkmadığı gibi bir durum olsa gerek. Kaçış plânını Tenno'nun kulağına koyan, sorgu yargıcı Anatoliy Levşin'in kinciliği ve öfkeciliği oldu.

İnsandan insana, milletten millete ölçüler değişir: Aynı duvarlar içinde dayak yiyen milyonlar insan, kendilerine yapı-lana işkence gözüyle bakmayabilirler. Oysa dövülmesinde bir sakıncanın görülmemesi hali, Tenno'nun bilincindekiyle bağ-daşmıyordu, ona ızdırıp verdiriyordu. Böylesine bir hakaret gör-mektense, ölmek yeğdi. Bir keresinde yargıç ona sözle hakaret ettikten sonra, üzerine yürümüş, elini kaldırmıştı. Tenno yerin-den fırlamış, öfkeden titreyen sesle: «Dinle yargıç, bana nasılsa hayat yok, fakat ölmeden önce gözlerinden tekini veya her iki-sini ben yuvalarından çekip almasını bilirim», demiş.

Sorgu yargıcı geriliyor, güzel gözünü tutuklunun beş pa-ralık hayatıyla trampa etmek, işine gelmiyor. Kurbanını güçsüz düşürmek için, bedenini hücrelerde çürütüyor, moralini boz-mak amacıyla, bir oyun sahneye koyuyor: Bitişik büroda ken-disine işkence yapılan kadın, sözde Tenno'nun karısı, bağırılı-yor, bizişkine: «Eğer itiraf etmezsen, işkenceye devam edilecek-deniyor.

Ne var ki sorgu yargıcı, karşısındaki adamı tartamamıştı: Yumruğa razı olmayan, eşinin işkence görmesine de razı de-ğildi. Tenno bu yargıçı öldürmek, sonra da kaçmak istiyordu, şimdi. Yargıç binbaşı Levşin kendisine benziyordu: Uzun boylu, sarı saçlıydı, denizci üniformasıyla dolaşıyordu. Sorguların ya-pıldığı binanın nöbetçisi, Tenno'yu Levşin ile karıştırabilirdi. Gerçi yargıcın tombul, bakımlı yüzü Tenno'nun avurtu avurta çekmiş yüzünden farklıydı ama, elbette bir çaresi bulunurdu. (Bir tutuklu, kendini aynada görmek olanağından yoksundur; sorgu sırasında tuvalete gitmek iznini alsa bile, oranın aynası siyah perdeyle örtülüdür. Şans yardım eder, ani bir hareketle perdenin ucunu çekersen, sana bakan cılızlaşmış suratı görür, korkarsın).

O ara, kamara arkadaşını, yararlı olamayan ispiyonu, baş-ka yere yollamışlardı. Tenno, ispiyonun karyolasını inceden inceye gözden geçiriyor. Çapraz demir çubuklardan birinin ucu pas'tan incelmış, perçini lâçka olmuştu. Çubuğun boyu 70 san-tim kadar, acaba nasıl koparılıp çıkarılır?

İşe girişmeden önce kendi hareketlerini otomatikleştirmek, saniye hesabıyla ayarlamak gerekiyor. Gözetleme deliğinin iki açılışı arasında geçen zaman, 45 - 65 saniyedir ve gardiyana gö-

re değişir. Kendini **gardiyan** yerine koyman, koridorda serbest-
çe dolaştığını düşünmen gerek.

Böyle bir **aradan** yararlanan dostumuz, sakat demiri pas-
lı ucundan kıldı. Obür uç sağlam, kolay kırılmıyor, hakkından
gelmek için iki ayakla üstten bastırmak şarttır. Fakat kırılıp
yere düşerse, sas çıkaracak. Bu duruma göre, 45, veya 65 sani-
yelik süre içine sığdırılacak hareketler, şunlar olmalıdır: Kar-
yolanın altına, çimento yerin üzerine yastık konacak, karyola
üzerine çıkılıp demir kırılacak, yastık yerine, konacak demir,
şimdilik yatak içine saklanacak. O arada saniyeler de sayıla-
cak!

Tastamam, hepsi oldu.

Fakat onunla bitmedi. Demir çubuğun yatak içinde bulun-
ması hali, 20 günlük hücre cezasına malolacaktır ki, o ka-
dar değil, yalnız yargıcı ortadan kaldıracak kadar kuvvet kal-
maz insanda. Yapılacak iş: Tırnakla yatağın dikişini açmak,
içinden biraz pamuk çıkarmak, demirin iki ucunu pamukla sa-
rarak, onu iğreti olarak yerine sıkıştırmak, olacaktır. Haliyle,
saniyeler de bu arada şaşırmayacak! Bu da oldu!

Olmasına oldu ama, düşünülecek başka sorunlar da var.
Her 10 günde bir hamama gidilir, tutuklular hamamda iken,
koğuşlar aranır. İğreti duran demirin bulunması mümkün.....
Bir de demiri,n sorgu yargıcının bürosuna kadar götürülmesi
problemi nasıl çözülür? Hapishaneden büroların bulunduğu bi-
naya gidenlerin üstü aranmazdı, geri getirenler aranırdı: İnti-
harlardan korkulduğu için, cepleri yoklanır, kesici aletlerin bu-
lunup bulunmadığına bakılırdı.

Tenno'nun denizci ceketi altında, denizcilerin geleneksel fa-
nilâsı dururdu, bedeni ve ruhu ısıtmak için, birebirdi. Ceketin,
sözde kopmuş, ekmekten yapılı düğmelerini dikmek için, gardi-
yandan iğne iplik istemiş (belli zamanlarda verildiği olurdu)).
Ceketin ve pantolonun düğmelerini çözdü, fanilânın ucunu çı-
kardı, alt kenarını kıvrarak, demirin ucunu içine alacak geniş-
likte bir cep yaptı. Daha önce donun uçkurundan kopardığı par-
çadan yapılı ilmiği, fanilâ ve göğüs hizasına dikti: İlmik, çubu-
ğu üst yandan tutacak, çubuğa kılavuzluk yapacaktı.

Fanelâ ters giyildikten sonra, günlük antrenman başladı.
Demir çubuk fanelânın altındadır, alt ucu cep içinde, üst ucu
ceketin yakasına dayalı, gövdesi ilmikle tutuludur. Gözetleme
deliğinin iklaçlısı arasında geçen süre içinde eli enseye **getir-**
mek, çubuğun ucunu yakalamak, vücudu önce arkaya doğru eğ-
mek, demiri dışarı çekmek, kiriş misali doğrularak, olanca hı-

ziyla sözde onu yargıcın başına indirmek, sonra çubuğu yerine sokmak gerekiyordu. Gözetleme deliğinden bakan gardiyan, tutukluyu kitap sayfalarını çevirirken görmeliydi.

Antrenmanlar yararlı oluyordu, hareketler hızlanıyor, havada uçan demir çubuk, ısıklık sesi çıkarıyordu. Sorgu yargıcı ölmez bile, kendinden geçeceği yüz yüz. - Karım da hapis ise, hiç birine acımam, diye düşünüyordu Tenno.

Aynı yataktan alınan pamuktan iki topaç yapıldı, olay gecesini ağza konacak, avurt çöküklüğünü saklamaya yarayacak.

Olay günü tıraşlı olmak gerek, kör usturanın yüzümüzü paraladığı gün ise, haftada bir gündü. Bu açıdan rastgele bir gün kaçış için elverişli değildi.

Yanaklar kan'la boyanarak, kırmızılık sağlanabilir, kullanılabilecek kan, onun kanı olacak.

Kaçmaya niyetlenenin gözünü ve kulağını kullanması, diğer insanlarınkine benzemez. Duyu organlarından aldığı her bilgiyi o, kendi açısından, kaçışta sağlayacağı yararlılık açısından, değerlendirmelidir. Hiç bir ayrıntıyı da gözünden kaçırmamalıdır. Kaçışı kafaya koymuş tutuklu sorguya, tuvalete veya hava almaya götürüldüğü zaman, adımlarını, basamakları, dönüşleri sayar, gerekmiyecekse dahi, bunu otomatikman yapar. Verilen komut üzerine başarı eğildiğinde, döşemenin cins ve durumunu belleğine işler, gözlerini olabildiği kadar geniş çevre üzerinden yuvalarında döndürür, kapıların tek kanat mı veya çift kanat oluşlarına, ne tarafa açıldığına, kilit ve tokmak cinsine, çıkardığı sese dikkat eder. Hepsi önemli. Kafa her kapının görevini anlamaya çalışırken, kulak, kamarasına kadar gelen kapı sesiyle karşılaştırma yapar, açılan veya kapanan kapının ne anlama geldiğini çözmeye çalışır.

Lefortovo hapishanesinin, tüm katları ortak iç avluya bakan, demir konstrüksiyonlu galerilerle donatılmış «K» harfi biçimindeki binasındayız. Şimdi sorguların yapıldığı kısma geçiyoruz. Sorgular, hep değişik bürolarda yapılır ki, daha iyi, yapının tüm koridor ve kapılarını incelemek için fırsattır. Bina ya girmek için, sorgu yargıcılarının kullandığı yol, hangisi? Gör-dük, işte oradaki, dörtgen biçimindeki pencerenin önünden geçiyorlar. Asıl hüviyet kontrolü, elbette, ana giriş kapısında yapılır ama, bu gişede de kendilerini kaydettirirler. Tam bu sırada biri iniyor, yukarıda bulunan birine: «Ben bakanlığa gidiyorum», diye sesleniyor. Fena değil, bu cümlecik kaçışta yararlı olabilir.

Burasından ana giriş kapısına giden yolu doğru olarak tah-

min etmek gerek. Kar'daki izler faydalı olabilir. Kar yoksa, işlek yolun asfaltı daha koyu renk olabilir. Ana kapıdan çıkışları, acaba nasıl oluyor? Hüviyetlerini mi gösterirler? Veya girişte hüviyetlerini orada bırakır şimdi adlarını söyleyerek, geri mi alırlar? Hepsi yüzlerinden tanındığı için, isim söylemek hata mıdır? Yalnızca el mi uzatılacak?

Sorgu sırasında yargıcın anlamsız suallerine boş verip, bütün davranışlarına dikkat edilirse, yukarıdaki soruların bir çoğu cevapsız kalmasın. Kalemini açmak ihtiyacını duydu, ceket iç cebinden çıkardığı vesikadan, jilet çıktı. Düşünüyoruz:

— Vesika, kapıdan geçiş izni değil, öbürü, acaba, kapıda mı kaldı?

— Deftercik - ehliyetle benziyor. Arabayla mı geliyor? O zaman arabanın anahtarı da yanında olmalıdır. Onu nereye park ediyor, kapının önünde mi? Olay günü, yazıhaneden çıkmadan, arabanın plâka numarasını öğrenmek gerekli ki, dışarda bocalamayalım.

Yargıçların özel gardropları yok, Bizimki, denizci kaputunu ve şapkasını büroya asıyor. Daha iyi.

Hiç bir şeyi unutmamak, her şeyi 4-5 dakika içine sığdırmak gerekiyor. Kaidesinden indirilen yargıç yerde yatarken, yapması gereken işlerin listesini not ediyoruz:

1) Kendi ceketini, onun daha yeni, apoletli ceketıyla değiştireceksin.

2) Onun pabucundaki bağı, kendi ayakkabına geçireceksin. Çok zaman alır ama, ayağındaki bağısız, ha düştü, ha düşecek pabuçla çıkamazsın.

3) Jileti alıp, topuğun içinde önceden hazırladığın yere sıkıştıracaksın: Yakalanman halinde damar, kesmek için kullanılacak.

4) Tüm evrakı gözden geçireceksin, gerekeni yanına alacaksın.

5) Arabanın plâka numarasını ezberleyeceksin, anahtarını alacaksın.

6) Yargıcın şişkin çantasına kendi dosyanı da koyacaksın, alıp götürceksin.

7) Yargıcın saatini alacaksın.

8) Yanaklarına kan süreceksin.

9) Cesedi ya yazıhanin veya perdenin arkasına saklayacaksın: Gelen olursa, yargıcın gittiğini sansın, ortalığı velveleye vermesin.

10) Pamuk topaçlarla avurtlarını şişireceksin.

11) Paltosunu ve şapkasını giyeceksin.

12) Elektrik düğmesinin yanındaki telleri koparacaksın: içeri girecek kimse anahtarı çevirir de, ışık yanmazsa, ampulün bozulduğunu, yargıcın bundan dolayı erken gittiğini düşünün. Ampul değiştirilmesi sana zaman kazandıracaktır.

Oniki madde saydık, onüçüncü, kaçış eyleminin kendisidir... Hepsi - gece sorgusunda görülecek işlerdir. Gördüğün defter eğer araba kullanma ehliyeti değilse, o zaman kötü: Yargıç, servis otobüsüyle gidip geliyor, anlamına gelir. (Onlar özel gece servişinden yararlanırlar). Bu durumda öbür yargıçlar, Levşin'in sabahı beklemeden yaya gittiğini görür, kuşkulabilirler.

Bir husus daha: Dörtlü pencerenin önünden geçerken, süm-kürür gibi yapmak, mendili buruna getirmek, gözleri duvar saatine dikmek ve başı yukarıya kaldırarak, sözde üst galeride bulunan dosta: -Perov, ben bakanlığa gidiyorum, yarın görüşürüz- şeklinde bağırarak gerek. (Perov - onun dostudur).

Bu yoldan özgürlüğe kavuşma şansı, haliyle, düşüktü, diyelim % 4 veya % 5. Hele ana giriş kapısındaki durum bir bilmeceyi andırdıktan sonra. Umut az olsa da, burada köle gibi ölecek değiliz ya! Yakalanırsam, ayak altına alınacak kadar güçten düşmemek, topuklarına hedef olmamak gerek, diye düşünüyor Tenno. Jilet, nasılsa kendi topuğunda saklı duruyor.

Hamam ve tıraş gününe rastlayan bir gece sorgusuna Tenno, sırtındaki demirle geliyor. Yargıç köpürüyor, küfrediyor, dostumuz ise ona soğukkanlılıkla bakıyor, son saatini yaşayan adamın duygusuzluğuna, körlüğüne şaşıyor.

Gece saat onbir. Tenno sorgusunu saat 2'ye kadar sürdürmeyi plânlamıştı. Kimi sorgu yargıçlarının işi bırakarak, evlerine döndüğü saatti.

İşler nasıl gelişecek? Tutanak sayfalarını imza ettirmek üzere, yargıcın kendisine yaklaşmasını, kâğıtları önüne koymasını beklemek, fenalık geçirme numarasını yaparak, onları yere düşürmek, yargıcın eğilmesini, kâğıtlara uzanmasını fırsat bilerek, işini bitirmek... Veya tutanak filânı beklemeden iskemleden kalkmak, başının döndüğünü söylemek, su istemek. Yargıç emaye maşrapayla (bardağı kendisine saklıyordu) su getirdiğinde, bir yudum kadarını içmek, maşrapayı yere düşürmek, başı dönenlerin yaptığı gibi, eli enseye götürmek, demirin ucunu yakalamak. Düşen maşrapaya bakmak için, öbürü elbette eğilecektir. Bu hareketi üzerine...

Kalp vuruşları hızlandı. O gün, bir yortunun arifesiydi. Veya bir idamın öngünüydü.

Hesap tutmadı. Saat 12 sularında başka bir sorgu yargıcı qdaya giriyor, eğilerek, Levşin'in kulağına bir şeyler mırıldanıyor. Böylesi siftah oluyordu. Levşin aceleyle evrakı topluyor, gitmeye hazırlanıyor, zile basarak, tutukluyu kamaraya götürcek gardiyanı çağırıyor.

Her şey bitti. Odasına dönen Tennen, demiri yerine koydu.

Bundan sonraki sorguya gittiğinde, saç sakalı uzamıştı. Demiri yanına almaya değmezdi.

Ondan sonraki de, gündüze rastladı. Oluş şekli de bir tuhaftı: Yargıç bağırıyor, aşağıdan alıyor, cezanın 5-7 yılı geçmeyeceğini söylüyor, üzüntüye değmez, diyor. Başını yazmak hususunda Tennen'in içine kemiren istek, bu kere zayıflıyor. Bizimkinin öfkesi, kalıcı cinsten değilmiş, meğer.

Upuzun hazırlık, boşunaymış.

Ne var ki, kaçak böylesine bir sınavdan da geçmeliymiş. Demiri 100 kere sallamış, 100 yargıç öldürmüş bir insan olmuştu. Bürodan on kere çıkmış, gişenin dördü penceresi önünden on kere geçmiş, ana kapıya kadarki ve özgürlüğe giden dış yolda 10 kere yürümüş bir insan. Kaçışı, tüm ayrıntılarıyla, 10 kere yaşamış biril Yorulmuştu artık, oysa eyleme henüz geçmemiştil.

Kısa süre sonra sorgu yargıcı değişmiş, kendisi de Lubyanka hapisanesine geçirilmişti. Yeni yerinden Tennen kaçmaya yeltenmedi, soruşturmanın gidişatı ona umut verdiriyordu, bu bakımdan boş yere riske girmek istemedi. Bununla beraber, kaçış yollarını araştırmakta yarar gördü.

Lubyanka'dan kaçmak? Buna imkân var mı?... Fakat üzerinde duruldukça, Lefortovo'nun yanında, akla daha yakın geliyor. Sorgulara götürülüp getirilirken, uzun koridorlarını öğreniyoruz. Kimi yerde oklu işaretler bile var: -2 numaralı giriş kapısına çıkar- veya -3 numaralı kapıya gider- gibilerinden yaf-ta (bu kere kaygısızlığımıza esefleniriz, hür vatandaş iken, Lubyanka'nın dış kapılarını incelemedik diye). Lubyanka, aynı zamanda bakanlıktı, öbürleri gibi yalnızca hapisane değil. Buranın nöbetçisi tüm memur ve sorgu yargıcıların yüzlerinden tanıyamazdı, dolayısıyla herkesten hüviyet sorulacaktı; benimki ise yargıcın cebindedir. Bütün personel tanınmadıktan sonra, sorgu yargıcına tıpatıp benzemek şartı da yoktu. Yeni yargıç denizci değil, üniforması haki renginde, onu giymek gerekecek. Demir çubuk el altında değil ise de, çubuğun görevini yapacak

nice eşya var, yeni yargıcın bürosunda, faraza mermer bastır-gaç aynı yolda kullanılabilir. Yargıcı öldürmek şartı da zaten, gerekli değil, on dakikalık baygınlık ona da, bize de yeter.

Yukarıdakilerin anlayışına ve acımalarına bağlı umutlar, Tenno'nun irade gücünü destekledi, görüş keskinliğini körietti. Ninayet Butirki hapisanesinde, sıkıntının sonu geldi; bir kâğıt parçacığından yüzüne karşı okunan USO kararı, müdeyi veriyordu: 25 yıl kamp cezası. Karara imzasını atarken, yüzü gü-lüyordu, büyük bir yükten kurtulmuştu, hafılemiş adımlarla, yirmi beşliklerin koğuşuna giriyordu. Karar, onu aşağılanmalardan, boyun egmecilikten, yumsıkça davranışlardan, dilencülere yaraşır 5-7 yıllık hükümlülükten kurtarıyordu. - Yirmibeş yıl mı buyurdunuz? Ananızı satayım, sizden artık bir şey bekledi-gim yok, bu durumda kaçacağız!

Veya öleceğiz. Ölümün, çeyrek asırlık köle hayatından be-ter olduğunu söyleyen de kim? Yargılanmasından hemen son-ra başın sıtır numarayla tıraş edilmesi durumu, ki üst tarafı bir saç modası konusudur. Diğerleri pek rahatsız etmediği halde, Tenno'yu çileden çıkarıyordu, dostumuz, yüzüne tükürülmüş gi-bi oluyordu.

Şimdi kaçış için arkadaş edinmek, bundan önceki kaçış olay-larını ve bu yoldaki başarısızlığın sebeplerini öğrenmek gere-kiyordu. Tenno, henüz bu dünyanın acemisidir. Yoksa bugüne kadar hiç kaçan olmadı mı?

Gardiyan eşliğinde hepimiz nice defa Butirki hapisanesi ko-ridorlarından ve onları bölen demir kapılardan geçtik, Tenno'-nun gözüne yekten batanı, içimizden kaç kişi gördü ki? Meger demir kapılar çifte sistem kilitle donatılmıştı. Bizi koridordan koridora geçiren gardiyan, elindeki anahtarlarla, dizgelerden yalnız birinden yararlanırken, öbürü, duvardaki mekanizmadan çıkarak kapıdaki yuvalarına girebilen 3 kilit dili, merkezden ve elektrikle idare edilen, normal zamanlarda hep açık bulunduran aygıtmış.

Koğuştaki arkadaşların tümü kendi havasındayken, Tenno yalnız hapisten kaçma olayları ve kahramanlarıyla ilgileniyor. Hatta, yukarıda andığımız üç kilit diliyle macera geçiren Ma-nuel Garsiya adında bir tutukluyla ahablık kuruyor. Yeni ah-bap, birkaç ay öncesine ait, kendisinin karıştığı olayı Tenno'-ya anlatıyor. Tuvalete çıkarılan bir koğuşun tutukluları, gardi-yanın üzerine çıllanmışlar (tüzük gereğince iki gardiyanın bu-lunması gerekirken, olaysız geçen yılların alışkanlığıyla bir ki-şiyi yetiniyorlardı), elbisesini çıkarmışlar, kendisini bağlamış-

lar ve yüz numarada bırakmışlar. Tutuklulardan biri gardiyan üniformasını üzerine geçirmiş, hep beraber, aynı koridora çıkan kokuşların kapılarını açmışlar (ki, duruma en çok sevinen, idamlılardı). Bunun üzerine sevinç taşkınlığı başlamış, sakınma denen şeyin gölgesi kalmamıştı. Hep beraber çıkmak üzere sessizce hazırlanmak, sahte gardiyanı koridorda tek başına dolaştırmak gerekirken, tutuklular topluca koridora dökülmüş, gü-rütü etmişler. Durumu koridor bölme kapısının gözetleme de-liğinden gören bitişik koridorun gardiyanı alarm düğmesine bası-vermiş; kapılardaki ikinci sistemin kilitleri merkezden ça-şı-tırılırdı, kapılar kilitlenivermiş. Bu kilitleri açacak anahtarlar, gardiyanların destesinde bulunmazdı. Ayaklanan koridor diğ-erlerinden ayrıldı. Olay yerine üşüşen gözetici personel kapının önünde iki saf halinde durdu, ayaklanan tutuklular, araların-dan geçirildi. Haliyle, kıyasıyla da dövüldüler. Ayaklanmayı baş-latanlar bulunup götürüldü; onları bir daha gören de olmadı. Hepsı 25 yıla hüküm giymişlerdendi, n'oldular acaba ? Süreleri iki kata mı çıkarıldı ? Kurşuna mı dizildiler ?

Kamp yolculuğu başlıyor. Bütün tutukluların yakından ta-nındıkları, Kazanskiy Gar'ının bekçi kulübesinin yanında, vatan-daş kalabalığından uzak bir yerde, vagonlara bindik. Bura-ya kadarki yolculuk, hapisane arabalarıyla yapıldı. Tutuklular-la dolacak vagonlar, sonradan trene bağlandı. Götürülenlerin dört yanı, tetikte duran muhafız dizileriyle sarılıydı. Çomarlar yırtınıyor, tutukluların boğazlarına uzanıyordu. Komut verildi, sürgülerin şıkırtısı duyuldu, bütün bu sesler sanki bir ölüm şar-kısı kıbiydi. Buranın hiç şakası yoktur. Köpeklerin eşliğinde de-miryolu hatları geçildi. Kaçan köpeklere yem olacaktı.

(Kaçışlardan ötürü hapisanesi ve kampı biteviye değiştiri-len inanlı kaçağın karşısına daha nice gar, nice ray üzerinden geçiş çıkacak! Herhalde hep köpekle değil, köpeksiz dolaştırı-lacağı gün de olacak. Topallamak, hasta numarasını yapmak, ceket ve zati eşya torbasını sözde güçlükle kaldırdığını göster-mek, senin elinde. Bunları muhafızı uyutmak için yapardık. Hat-larda bekleyen tren dizileri arasından sıyrılmaya gelince : Elin-dekileri yere atarsın, vagonun altına dalarsın. Ne var ki, ba-şını vagonun altına sokmanla beraber, iki tren arasında ve tam karşında gezinen yedek muhafızın çızmelerini görürsün. Onlar-ca her şey düşünülmüştür... Bu kere, güçsüzlükten dolayı eşya-nı düşürdüğünü söylemekten başka çaren yok. - Ama şans ese-ri, yandaki hattın son hızla geçen tren varsa, işler değişir : Lo-komotifin tam önünden sekersin, ki hiç bir muhafızın arkan-dan gelmesi söz konusu değil (sen - hürriyetin için riske giri-

yorsun, aynı şeyi o, ne uğruna yapsın?), tren geçtikten sonra da, toz olmuşsun! Fakat bu yöntem çifte şansa bağlıdır: Trenin tam zamanında yetişmesine, bacaklarını tekerleklerden kurtarması!

Kuybişev aktarmasından gönderilen tutukluları, üstleri açık kamyonlarla istasyona götürüyorlardı. Hepsi, hayvan taşımaya mahsus vagonlardan oluşan trene dolacaktı. Yola çıkarılmadan önce Tenno, «Kaçacaklara gönlü yatan», buranın yerlisi bir hırsızdan, Kuybişev'de geçici olarak barınabilecek iki adres öğrenmiş, kendisiyle birlikte pırlamak isteyen iki arkadaşla onları bildirmiş. Kamyonun en arka sırasında, yan yana oturmak için, üçü de anlaşılmışlar. Buraya kapalı hapisane arabalarıyla getirildiklerinde, Tenno'nun gözleriyle görmediği, fakat içgüdüleriyle kaydettiği keskin virajda, ki kamyonun o noktada yavaşlaması gerek, üçü birden yerlerinden fırlacak, gerekirse muhafızları devirecek ve arabadan atlayacaklar. Biri sağa, öbürü sola, üçüncüsü geriye kaçmaları halinde, üçünün de vurulması pek düşünülemez. Sokaklar kalabalık olduğu için, muhafızlar olsa olsa havaya ateş edecekler. Hele kalan tutukluları kaçırmamak için, peşlerine düşmeyecekler. Bu durumda kaçanları yakalayacak bir halk var, bizim Sovyet halkımız, yayalar. Edele bıçak varmış gibi davranmak, onları uzaklaştırmaya yeter. (Oysa bizde bıçak ne gezer?)

Kaçmaya yeltenen 3 arkadaş, arama yapılırken, akıllarını kullandılar, eğlendiler, son arabaya yetişmek için, işi ayarladılar. Son kamyon yanaştığı zaman, onun kasası yüksek, koskoca bir Studebecker olduğunu gördüler. Oysa öbür kamyonlar 3 tonluktaki, kasaları alçaktı. Tenno oturduğu zaman, kasanın kenarı başını aşıyordu. Studebecker hızlı koşuyordu, dönemece gelindi. Arkadaşlarının yüzlerine bakan dostumuz, korktuklarını, atlamayacaklarını anladı. İnanlı kaçaklardan değildi bunlar (ya senden ne haber, dostum, sen oldun mu?).

Karalıkta, fener ışığında, köpek havlaması, böğürme, küfür, şangırtı sesleri eşliğinde hepsini, hayvan nakline mahsus vagonlara doldurdular. O ara Tenno, kendisine yakıştıramadığımız hataya düştü: Bindirildiği vagonu dıştan inceledi (bir inanlı kaçağın yapmayacağı bir iştir, bu. Böylesinin gözünden hiç bir şey kaçmaz).

Gözeticiler, durmalarda vagonun tahtalarını çekiçe yokuyorlar, bakılmadık tahta bırakmıyorlardı. Acaba niçin? Tahtaların testereyle çürütülmüş olmasından kuşkulandıkları mümkün. O halde? Tahtaya hücum!

Tutuklulardan birinde (haliyle bir hırsızda), iyice bilenmiş testere ağzının parçası bulundu. Bunun üzerine, vagonun baş tarafında, alt ranzanın altında, bir deliğin açılmasına karar verildi. Tren yavaşladığı zaman, delikten atlanacak, vagonlar geçene kadar, iki ray ortasında yatılacak. Gerçi aralarındaki bilir kişilerin anlattıklarına göre bizim, buzağı nakline mahsus trenin son vagonun altında bir duba tarağı bulunurmuş da, traverslere yakın olan dişleri orada yatanın vücuduna saplanırmış da, traverslerde sürükleye sürükleye öldürürmüş!

Sırayla ranzanın altına girildi, testere ağzının birkaç santimetrelilik parçasının ucu paçavrayla tutularak, çalışıldı. Kolay iş değil, fakat sonunda, sabaha karşı, tahtalardan biri oynadı. Biraz çektiler, açtılar ve gerisinde rendelenmemiş beyaz tahta gördüler. Bu da neyin nesi? Vagona, gözetici için, ilâve sahanlığın yapıldığı anlaşıldı. Açılan deliğin tam karşısında her halde onlardan biri nöbettedir. Bu iş de yattı.

İnsanoğlunun karıştığı her eylemde olduğu gibi, esir kaçmalarının tarihi de, teorisi de bulunur.

Bu yola sapacakların, önceden öğrenmeleri gereken konular vardır.

Tarih olarak nitelendirdiğimiz şey - geçmişteki olayların tümüdür. Emniyet organları, teknolojisini öğreten fasikülleri basmaz, görgüden kendisi yararlanmak ister. Tarihi ancak, o olayları yaratanlardan, yakalanmış kaçaklardan öğrenebiliriz. Anlatacakları büyük değer taşır, çünkü hepsi, aşağı yukarı hayatları pahasına kazanılan bilgidir. Sanmayasınız ki, o bilgiyi birinden, sonra ikincisinden, üçüncüden falân almak, sakıncasız bir iştir, tam tersine, çok tehlikelidir. Aşağı yukarı birinden: «Yeraltı örgütüne nasıl üye olunur?» diye sormak gibi bir şey. Konuşmalarınız muhbirin kulağına gidebilir. Fakat tehlikenin büyüğü, asıl anlatandan gelebilir: Yakalanıştan sonra bol dayak yiyen, ölüm veya hayat arasında seçim yapmak zorunluğunda bırakılan insan, olabilir ki dayanamamış, hayatla birlikte, ispiyonculuğu da seçmiştir. Konuştuğunuz adamın yemleme olma ihtimali her zaman vardır. Kamp başyöneticilerinin başlıca görevlerinden biri, kaçış eğilimi olanları, kaçma olaylarıyla ilgilenenleri önceden bilmek, dosyalarına buna ait notu geçirmek, ilgiliyi cezalıları barakasına koyarak, eylemi oluşundan önce boğmak, hiç olmazsa, güçleştirmektir.

Hapishanesi ve kampı durmadan değiştirilen Tenno, tehli keden yılmamış, kaçanlarla konuşmuş. Kendisi kaçtığı zaman yakalanmış, yakalandıktan sonra öbürlerin barakalarına, tam içlerine düşmüş. Burası artık o bilimin ocağıdır. (Faka bastığı

da olurdu: Tenno, kaçakların piri geçinen, Stepan adlı biriyle konuşmuş, o da bizimkini Kengir kamp yöneticisi Bleâyev'e satmış: Stephan'a sorduklarını Bleâyev'in ağzından duymuş).

Kaçışın teorisine gelince, son derece basittir: Elinden geleni yapacaksın, hepsi o kadar. Başarı, ehliyetin ispatıdır. Yakalandın mı? Teoriyi henüz kavramadın anlamına gelir, dersi tekrarlıyacaksın. Yine de değişmeyen, ana temel bilinir: Ya oturma bölgesinden veya çalışma bölgesinden kaçılır. Yapılardan kaçmak daha kolay, onlar dağınık, avadanlık tutuklunun eli altında, gözetici personel acemilik çekebilir. Tek olarak gidilir, birkaç kişi olarak da gidilir. Tek başına kaçış daha zor fakat ihanete uğramamanın garantisi var. Gruplu kaçmada kafa dengi şarttır. Her ne olursa olsun, coğrafya bilginiz kuvvetli olacak, gözünüzü yumduğunuz zaman, yörenin haritası, tüm detaylarıyla, gözünüzün önünde duracak. Kampta harita göremezsiniz, örneğini bulamazsınız. (Ara söz olarak haber verelim: Hırsızlar haritadan hiç anlamazlar, soğuktan daha çok çektikleri kampları, Kuzey sayarlar). Kaçışın gerçekleştirildiği yörenin yerlisini de tanımanız gerek. Teoriden bir bölüm daha: Kaçış daima plânlanmış olacak, fakat bilinmedik anda, fırsattan yararlanılacak, plânsız olarak kaçılacaktır.

Plânsız uygulamadan bir örnek: Günlerden bir gün, Kengir kampı cezalıları barakası, tam kadro, kerpiç yapımı için dışarıya çıkarılıyor. Derken Kazakistan'a özgü toz fırtınası kopuyor, güneş toz bulutu arkasında görünmez oluyor, ortalık kararıyor, rüzgârın kaldırdığı toz toprak ve küçük taşlar insanlara göz açtırmıyor. Kaçmak hazırlığı içinde olmayan Nikolay Krikov, fırsat bu fırsat diye, dikenliye yaklaşıyor, ceketini üzerine seriyor ve teli aşıyor. Gerçi yaralanıyor, ama yine de kaçabiliyor. Fırtına dindikten sonra, dikenli telin üzerinde asılı ceketten, bir tutuklunun kaçtığı anlaşıyor. Kaçağın arkasından çıkarılan atlı, köpekli muhafızlar o gün onu bulamadılar, çünkü soğuk fırtına tüm izleri yok etmişti. Bir çöplüğe saklanan kaçak, nasılsa kamptan uzaklaşmak zorunluğundaydı, ertesi gün, yürüyüşe geçince, arabalar tarafından stepte yakalandı.

Tenno'nun ilk kampı, Cezkazgan dolaylarındaki Novorudnoye kampıydı. Değil mi ki beni buraya öldürmek için getirdiler, o zaman burada kalmaktansa, kaçmak yeğdir, diye düşünmüş. Çevre - çöl, tozlu ve çorak topraklar, kimi yerde kum tepcikleri bulunan, kimi yerde üzerinde çimen ve deve diken biten arazi. Çölün bir bölümünde göçebe hayatı yaşayan Ka-

zaklara ve sürülerine rastlamak mümkünse de, öbür kısımlar bomboş. Buralarda ırmak, çay bulunmaz, kuyuya hemen hiç rastlanmaz. Kaçış için en elverişli mevsim, Nisan ve Mayıs aylarıdır ki, kar suyu kalıntısına rastlamak mümkün. Ne yazık ki bu durum, gözeticilerce de bilinmektedir. Bu aylarda işe gidenlerin üstü aranır, fazladan bir şey götürülmesine izin çıkmaz.

1949 Yılıının Sonbaharında Slobodyanük, Baziçenko ve Kojin adlı tutuklular, Sarısu çayı boyunca yürüdüler, Kızıldunya (Kent adı) çıkmak istediler ama, çay kurumuştur. Yakalandıkları vakit, susuzluktan ölmek üzereydiler.

Onların görgüsünden yararlanan Tenno, güz mevsiminde kaçmak fikrinden vazgeçti. Ondan sora Tenno, Kültür Eğitim Kısımının şaşmaz ziyaretçisi oldu. Kaçışı, ayaklanmayı asla düşünmeyen, 25 yıllık cezasını usla narak tamamlamak isteyen tutuklu görünümünde kaldı. İlgililere yardım ediyor, sah-nede rol alacağını, akrobatik ve başka sirk numaralarını göstereceğini söylüyor. O arada, K. E. K.'da, okunacak ne varsa, hepsini gözden geçiriyor. En sonunda, her nasılsa kamp yöneticisinin pençesinden kurtulmuş, Kazakistan'ın oldukça basit bir haritasını bulmuş, onu inceleyip ezberlemiş. Eskizaman kervanlarının kullandığı, Cusali'ya giden 350 kilometrelik yolu bulmuş. O yolda kuyuların bulunması da mümkün. Kuzeye, Işıma'ya giden yol 400 Kilometre, çayır-lara rastlanabilir. Bal-kaş gölü yolu 500 kilometre, Bet-Pak-Dala çölünden geçer, hep kumluk. Bu yolda aranmak ihtimali zayıf.

Yolları anlatmış olduk; gözünün kestirdiğini seçmek kaçana kalıyor.

Meraklı kaçağın kafasından neler geçmez! Kimi vakit kam-pa lâgım boşaltma arabası uğrar, sarnıç ve ona bağlı kalın hortum. Kaçak, acaba bununla kaçayım mı, diye düşünür, Sarnı-çın ağzı geniş, Tenno ondan içeriye süzülebilir, çömelirse bu şekilde durabilir, yeter ki sulandırılmış pisliği silme doldurmasınlar. Yolda giderken boğulmak tehlikesi var ama, Tenno'ya göre, köle hayatıyla eş anlamlı çözüm. Kararını vermeden, dostumuz kendi kendine soruyor: - Hazır mısın? - Hazırım. Ya şoför? Tenno onunla sigara içiyor, adamı inceliyor. Şoför - adi suçtan cezaya çarptırılmış eski bir sağlık memuru. Süresi kusa, bir kaçağa yardım etmek uğruna, görevini ve durumunu riske sokmayacağı besbelli. Üstelik, hayat felsefesi, düzeltici çalıştırma kamplarında oluşmuş: Başkasına yardım etmek, budalalıktan başka bir şey değildir, görüşünü benimsemiş.

Kışı, kaçış plânlarını yapmakla geçiren Tenno, teori gereğince dört arkadaş edindi. Hazırlıkları hep beraber yaptılar. Fakat hiç de beklenmedik bir anda Tenno, başka bir işyerine, yeni açılan bir taş ocağına götürülüyordu. Burası engebeli bir arazide kurulu, kamptan görülemez, gözetleme kuleleri dikilmemiş bir şantiyeydi. Çevre koruması olarak yere çakılı kazıklar ve üzerlerinden geçirilmiş birkaç sıra dikenli telden başka birşey yoktu. Telin içinde bırakılan kesik, kapı vazifesini görüyordu. Altı asker dikenlinin dışından tutukluları gözetliyordu.

Daha geride - Nisan stepi, taptaze yeşil ottan halı ve üzerinde yanan sayısızca lâle! Tutuklu kalbinin dayanamayacağı bahar havası ve bahar manzarası! Acaba, karşımıza çıkan fırsat bu olmasın? Tenno, henüz şüpheliler ve cezalıları barakasında değil iken, kaçmak doğru olmaz mı, diye düşünmüştü.

Kampta kaldığı süre içinde arkadaşlarının çoğunu artık tanımıştı. Hemen oracıkta 4 kişilik bir grup kurmuş: Mişa Haydarov (Sovyet deniz piyadesi olarak Kuzey Kore'de bulunmuş. Askeri Üçlü Yargıç Heyetinin hakkında vereceği bir karardan korkarak, 38 inci enlemi aşmış, Amerikalılara sığınmıştı. Sovyetlerle dostluğu bozmak istemeyen Amerikalılar, onu iade etmişlerdi. Sonuç: 25 yıllık ceza); Şoför Yazdik (Polonyalı, Anders ordusu ilişkini, ayakındaki değişik çizimleri göstererek, bozuk Rusçasıyla, özgeçmişini renkli bir şekilde anlatırdı: Biri Hitler'den, öbürü Stalin'den, derdi); üçüncü arkadaş, Sergey adında Kuybişev'li bir demiryolu ilişkinydi.

Öğle paydosuna yakın, ileride çekilecek sahici tel örgü için, kamyonla, direk ve tel makaraları getirildi. Ağır zindan işine bayılan, özellikle kamp bölgelerini sağlamlaştırmaktan hoşlanan Tenno ve 3 arkadaşı, kamyonu öğle paydosunda boşaltmaya gönhüllü çıktılar. Arabanın içine girdiler, n'apacaklarını düşündüler. Zaman, istirahatlerinden çalınmış bir zaman olduğu için, çalışma sıkı değildi. Şoför yana çekildi, öbür tutuklular yerde yatıyor, güneşleniyorlardı.

Kaçalım mı, kaçmayalım mı? Yanlarında bıçak, yiyecek, teçhizat, harita gibi hiç bir şeyleri yoktu. Fakat kaçış kamyonla olacaksa, Tenno'nun küçük haritadan hatırladığı kadarıyla, önceden Cezdi'ye, sonra Ulutau'a gitmek gerekti. Çocuklar istahlandılar, böylesine bir fırsat bir daha karşımıza çıkmaz dediler.

Arabanın durduğu yerden kapıdaki nöbetçiye kadar olan yol, inişti, az sonra da bir tepenin arkasına kıvrılıyordu. Hiz-

lı giderlerse, vuramayacaklar. Nöbetçilerin yerlerinden ayrılmaları da beklenemez, geride kalanları beklemek zorunluu var. Kamyon boşaldı, öğle arasının sonu henüz gelmemiştir. Direksiyona Yazdik geçecekti. O arabadan indi, üç arkadaşı kamyon kasasının içine yattılar. Nöbetçilerin tümü duruma dikkat etmemiş olabilirlerdi. Yazdik şoföre yaklaştı. «İşi vaktinde bitirdik, birer sigara hakkımızdır,- dedi. Tütsülediler. Motörü çalıştırma zamanı geldi. Şoför yerine oturdu, marşa bastı ama, motör kapmadı (kasadakiler, Yazdik'in planını bilmediklerinden, işin bozulduğuna hükmettiler). Bu kere Yazdik, motörü çalıştırma koluyla hareket ettirmeyi önerdi. Kolu çeviriyordu ama, motör yine çalışmıyordu. Yazdik yoruldu, şoföre, «Değişelim,- dedi. Kendisi direksiyona geçti, şoför kolu çevirdi, Bu sefer motör çalıştı, araba hareket etti, kapıdaki nöbetçinin üzerine gitmeye başladı! (Yazdik sonradan anlatmış: Kendisi direksiyona geçeceği ana kadar, benzin musluğunu kapalı tutmuş, direksiyona geçeceği zaman açık bırakmış). Şoför arabaya atlamak için acele etmemiş, Yazdik'in onu durdurabileceğini sanmış. Oysa kamyon, «kapı»dan hızla geçmiş bile!

İki kere «dur» emrini tekrarlamışlar. Ama kamyon yürüyor. Nöbetçiler havaya ateş etmişler; olay, kaçıştan fazla, bir kazaya benziyormuş. Sonradan sıkılan kurşunlar kamyonu da isabet etmiş olabilir. İçindekiler farkında değil. Tepeyi arkalarına alınca, askerin kurşunlarından kurtulmuşlar. Hızla gitmişler, sallanmışlar... ve birden bire duruvermişler. Yeise düşen Yazdik'in bağıışı duyulmuş: Yolu şaşırmış, arabayı yine kampaımıza alt, telli, kuleli, dört başı mamur başka bir taş ocağının kapısına dayamış.

Ateş açılmış, muhafızlar koşarak gelmişler. Kaçaklar yüzükoyun yere kapanıp, yüzlerini, kulaklarını elleriyle korumaya çalışmışlar. Askerler ise çizmeleriyle başı, şakağı, kulağı, belkemiğini bulma gayreti içindeymişler.

«Altta olana yumruk kalkmaz» deyiminde ifadesini bulan, «amana gelme-yi, uluslararası bir dille anlatan formül, Stalin'in zindanında geçerli değildir! Bizde, özellikle yatana vururlar, duranı kurşunlarlar.

Soruşturma açıldı, bir kaçış olayının geçmediği anlaşıldı! Asla! Çocuklar kamyonunda uyuya kalmışlar, araba hareketlendikten ve ateş açıldıktan sonra, arabadan atlama-yı göze alamamışlar, hepsi o kadar. Ya şoför Yazdik? Beceriksizin biri, kamyonla başedememiştir. Sonra da, direksiyonu stepe doğru değil, bitişikteki taş ocağına kırmıştır!

Olay atlatılmış ve yenmiş dayakla kapanmıştı. (*)

•Düşünce-ye bağlı girişimler fiyasko ile sonuçlana dursun, plânını kaçma oluşma yolundaydı. Plâstik kutudan pusula yapıyor, kutuya kerteler işaretlendikten sonra, mıknatıslanmış çelik şiş, ota mantarı parçası üzerine oturtuluyor, kutuya su dolduruyordu. Pusula nazır. İçme suyu için elverişli kap, oto iç lastiğinden yapırdı. Dürülüp uçları bağlanmış kaput gibi taşınacak. Tüm bu donatım, yiyecek ve çamaşır, kısım kısım ağaç işleme kombinasına götürülür, hızarın yanındaki çukura saklanırdı. (Kaçışı buradan gerçekleştirmeyi düşünüyorlar). İç lastik, hür olarak çanşan bir şorörden alındı, içine su dolduruldu, o da aynı çukura götürüldü. Gece gelen yük trenini boşaltmak için, kimi vakit çalışma bölgesinde işçi bırakılırdı: İşte kaçmak için fırsat. Hür vantan daşlarımızdan biri, idareye ait bir çarşaf karşılığında (bizdeki rüşvete dikkat!), hızar dairesinin yanında, dikenli telin alt iki sırasını kesmişti. Kereste yüklü gece treni nerede ise gelecekti! Ne yazık ki, bir tutuklu Kazak, gizli çukuru görmüş ve kaçakları satıvermiş.

Tutuklanma, dayak ve soruşturma faslı, başladı. Tenno'nun dosyasında, kaçışı andıran olayların sayısı kabarıyordu. Tüm Kengir hapisanesine yollandı. Tenno orada, elleri arkasına bağlı. yüzü duvara dönük dururken, yanından geçen Kültür Eğitim Kısımının şefi yüzbaşı, durup:

— Yazık sana, hem de tiyatroculukla meşgul oluyordun, demiş.

Yüzbaşayı şaşırtan kaçmaya yeltenenin, Kamp Kültürü propagandacıların arasından çıkmasıydı. Konçerto günü kendisine bir de ek porsiyon lapa çıkardı, oysa bakın adam kaçıyor! Daha ne istiyordu ki?

9 Mayıs 1950 tarihinde, zafer yıldönümünde, cephe savaşçısı denizci Tenno, ünlü Kengir hapisanesinin koğuşuna girdi. Tavana yakın bir yerde küçük penceresi bulunan ve hemen hemen karanlık olan odada hava yoksa da, tahtakurusu boldu. Tüm duvarlar ezilmiş haşerenin kanıyla kırmızımsıya boyalıydı.

(*) Mişa Haydarov, daha nice kaçışlara katılacak! Hatta yumuşak Kruşçev Devresinde- dahi. ki o zaman çoğunluk umudunu yasal yollara bağlamıştı, affın çıkmasını beklerdi. o, ülkedeki cezalı tutukluların toplandığı Andzeb - 307 kampından, arkadaşlarıyla beraber kaçmaya çalışacak. Dost'lar el yapısı bombaları kule dibine atarak, gözeticilerin dikkatini bir tarafa çekerken, kaçaklar, baltalarla, dikenliyi kesiyorlar. Ne yazık ki, otomatik silâhtan açılan ateşle, girişimleri boşa çıktı.

Sıcak bir yazdı, sıcaklık 40 - 50 santigradı buluyordu, herkes çıplak yatardı. Ranzanın altı daha serin, daha cazipti; ama oraya uzanan iki kişi aynı gece zehirli örümceklerin saldırısına uğradılar, bağırarak, yerlerinden fırladılar.

Kengir hapisanesinde kalanların tümü seçme insan, çeşit çeşit kamplardan toplanmış, inanlı kaçakların kaşarlanmış idi. Dostumuz şimdi kaçışın teorisini de, pratiğini de bilenler arasında demektir.

İçerinden biri, Sovyetler Birliği Savaş Kahramanı, Yüzbaşı Voronçev'di. Pskov yöresinde Almanlara karşı çeteci olarak savaşmıştı. Sert mizaçlı, metin insandı. Bundan önce de defalarca kaçmış, yakalanmış, bu huydan vazgeçmiyeceği de besbelliydi. Ne var ki, ortama uymasını hiç bilmeydi. Kurmayı durumunda olan arkadaşıyla ranzalarda yan yana yatarken, gızlenmeye gerek duymadan, yörenin haritasını çizerler, kaçacakları yolu seçerlerdi. Bir cepne savaşçısına yaraşır dogrumunun örneği, fakat bu politika napıste sökmeyiz. O yüzden ner girişiminde muhbirlerin kurbanı oluyordu.

Bir plân kurdular: Akşam yeemegini bir tek gardiyan dağıttığı bir gün, üzerine çullanacaklar, ondaki anahtarlarla tüm kokuşlar açılacak, hep birükte hapisane girişine gidilecek, orası ele geçirilecek, arkadan kamp giriş kapısındaki muhafızlara saldırılacak, gece karanlığından yararlanılarak, sıvışılacak. Kafalarında meydana gelen başka bir tasrı da şöyleydi: Kendi ekipleri oturma evi yapımına çıkarıldığı zaman, kanalizasyon kanallarının içinden sürünerek kaçmayı tasarlıyorlardı.

Plânların uygulanmasına sıra gelmedi: Aynı yılın yazında, bütün bu seçkin sosyete, elleri kelepçelenerek, Spassk'a götürüldü. Orada özel surette korunan bir barakaya yerleştirildiler. Buraya konuşunun dördüncü gecesi, inanlı kaçaklar penceredeki parmaklığı söktüler, sessizce avluya inerek, kendilerini bekleyen köpeğin hakkından geldiler, barakanın damına çıktılar, devâsâ kampın oturma bölgesine geçmeye başladılar. Şu var ki, damdaki saçlar, ağırlığın etkisiyle, gök gürlemesine benzer sesler çıkarmaya başladı. Gözetici personel alarına geçirilip barakalarına gelindiğinde, bütün tutuklular ranzalarında mışıl mışıl uyuyordu. Penceredeki parmaklık da yerindeydi. Herhalde gardiyanlar hayâl görmüş olacaktı.

Uzun süre aynı yerde kalmak, inanlı kaçığın yazısı değildir.

Uçan Hollandalı misâli, hayatı yer değiştirmekle geçer.

Kaçmadıysa, götürülür. Bizim delişmenler grubu, bilekte ke-

lepçe, bu kere komple olarak Ekibastuz hapisanesine götürüldüler, yerli başarısız kaçaklardan ikisi, Brühin ve Mutyanov da aralarına katıldı.

Hepsinin sicili bozuk olduğundan, en ağır işe, kireç fabrikasına verildiler. Sönmemiş kireci rüzgârlı havada kamyonlardan boşaltırken, kireç tozu ağızlarına, gözlerine, solunum yoluna doluyor, orada sönüyordu. Fırınları boşaltırken kireç, terli çıplak vücutlarına yapışıyordu. Uslandırıcı tedbir olarak düşünülmüş programlı zehirlenme, tersinden etki yaptı, kurbanları ellerini çabuk tutmaya zorladı.

Plan kendiliğinden belirdi: Kireç kamyonla getiriliyordu, dolayısıyla kaçış kamyonla olacaktı. İşyerini çevreleyen duvar, kazıklara gerilmiş tek sıra dikenli tel, arabayı üzerine sürmekle halledilir. Benzin tankı en dolu olan araba seçilecekti. Kaçakların arasında çok becerikli bir sürücü de bulunuyordu. Bu adam, Tenno ile birlikte hızar dairesinden kaçmak isteyen Kolâ Jdanok'tı. Arabayı o sürecekti; öyle anlaştılar ama, Vorobyev, fazla otoriter, kaderini başkasının eline vermek istemeyen biriydi, onun için kendisi direksiyona geçmeye niyetleniyordu. Kamyonu ele geçirme tekniğine gelince, şöyle oldu: Şoförün iki yanına sokulan iki tutuklu, bıçaklarıyla onu rahat durmaya zorladılar. İstemeden o da kaçışa katıldı. Direksiyona Vorobyev geçti.

Dakikalar sayılı! Şimdi kamyonu atlanacak, gaza basılacak, yallah! Tenno rica ediyor: «İvan, yerini Jdanok'a ver», diyor. İvan Vorobyev kararından döner mi hiç? Onun ustalığına güvenleri olmayan Tenno ve Jdanok, arabaya binmiyorlar, kalıyorlar. Arabada 3 kaçak var şimdi: Vorobyev, Şalopayev ve Martirosov. Derken, yerden bitmişçesine, kaçmayı hiç düşünmemiş matematikçi Redkin yaklaşıyor. Cezahlar barakasına başka bir suçtan dolayı konan bu garip aydın, olayı yakından izlemiş, elinde bir sabun parçasıyla (ekmek olsaydı, daha iyi olmaz mıydı?) kamyonu atlıyor.

— Özgürlüğe mi? Ben de sizlerleym, diyor!

(Otobüse atlayan bir yolcunun «bulvara gider mi?» diye sorması gibi bir şey.)

Ağır ağır manevra yapan araba, telli engelin alt sıralarını tamponla yırttı. Üsttekiler motor ve karoseriye rastladı. Telli çit'in dışındaki alanda araba kazıklar arasından geçtiyse de, daha ileride, tel örgünün yapılacağı kısımdaki direkler, satranç satranç. Kimisini yıkmak zorunluğu çıktı.

Birinci vitese takılı araba ilk kazığı devirince, kuledeki nö-

betçiler şaşakaldılar: Bundan az önce, başka bir işyerinde, votkayı fazla kaçıran bir şoför, benzer kazayı yapmıştı, yasak bölgenin direğini devirmişti. Acaba, beriki de sarhoş olmasın? Askerlerin duraksaması 15 saniye kadar sürdü. O ara kamyon direği devirmiş, lastikleri patlatmadan, yerde yatan dikenlinin üzerinden geçmişti. Ateş açmanın zamanı geldi ama, kuledenkileri sert Kazakistan rüzgarından korumak için, üst sahanlığın stepe bakan cephesi, tahtalarla kapatılmıştı. Nöbetçiler ancak dikenli ile çevrilmiş bölgeye ve çit boyunca ateş açabiliyorlardı. Askerlerin görüş sahası dışında bulunan araba şimdi stepte, tam gaz, koşuyordu. Kuleler havaya ateş etmekten başka bir şey yapamadılar.

Yollar açık, step dümdüz, Vorobyev'in kamyonu 5 dakika sonra uçuğu bulacak! Ne var ki, olmadık bir raslantı sonucu, muhafız taburunun arabası, aynı gün ve aynı saatte, revizyona alınmak üzere, tamirhaneye yollandı. Askerler çabucak içine doluştular, kaçakların arkasına düştüler. Kaçma olayının başlamasıyla bitişi arasında yalnızca 20 dakika geçmişti.

Matematikçi dahil, kıyasıya dövülen kaçakların ayakta duracak halleri kalmadı. Ağızlarından kan geliyordu. Yirmi dakikalık hürriyetin damaklarında kalan tuzluca tadını unutmaya çabıyarak, kamp hapishanesinin yolunu tuttular. (*)

Kamp, kaçış olayının dedikodusuyla çalkalandı. Dikenli tekin dışına çıktılar ya? -Aferin çocuklara.- Yakayı ele verdiler mi? -Kötü rastlantı- dendi. On gün kadar sonra, subay okulu öğrencisi havacı Batanov, iki arkadaşıyla, başka bir işyerinde, aynı manevrayı uyguluyorlar, kamyonla telli engeli delip, kaçıyorlar. Yolu şaşırdıklarından, kireç fabrikası gözetleme kulesinin yanına düşüyorlar, oradan açılan ateşle lastik pathiyor, araba duruyor. «Dışarı çık» komutu veriliyor. Arabadan inmek mi doğru, enseden tutulup, dışarı atılmanı beklemek mi doğru? Hangisi doğru? Kaçanlardan biri, Paseçnik adlı tutuklu iniyor, kudurmuş ellerin açtığı ateşle, oracıkta can veriyor.

Bir ay içinde Ekibastuz'dan 3 kaçma olayı oldu. Tenno ken-

(*) 1951'in Kasım ayında Vorobyev, 5 arkadaşıyla ve çamperli kamyonla bir kere daha kaçtı. Birkaç gün sonra hepsi yakalandılar. Duyduğumuza göre, 1953'te çıkan Norilsk isyanının elebaşlarından biri, yine kendisiydi. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Vorobyev, Aleksandrovsk zindanına konmuş. Bu sıra dışı insanın hayat hikâyesi, çeteciliğiyle, delikanlılık çağı maceralarıyla, çuğumuza ışık tutma açısından ilginç olabilir.

dinden geçer gibi oluyor, yine de yerinden kılmıdamıyordu. Birini örnek tutarak aynı olayın benzerini yaratmak düşüncesi, zaten hoşuna gitmiyordu. İşlenen hatalar dışardan elbette daha iyi görülür, -ben olsaydım, daha iyi yapardım- tutumu içinde bulunmak, insanoğluna doğuştan vergidir. Faraza, Vorobyev'in kullandığı arabaya muhafızlar zor yetiştii, ya direksiyonda Jdanok olaydı? Elbette kaçırdık, diye düşünüyor Tenno. Kaçakların yakalanmasıyla beraber, Tenno ile Jdanok, kendi kaçışlarını plânlamaya başladılar.

Jdanok kısa boylu, yağız, çok hareketli bir genç. Serseri takımından tutuklularla bir arada kala kala, bir hayli kaşarlanmıştı. Akrusyalıydı, yaşı 28. İşgalciler tarafından memleketinden alınarak, Almanya'ya götürülmüş, orada şoför olarak çalıştırılmıştı. Vatanına dönünce 25 yıla çarptırılmıştı. Coştuğu zaman, iş'de de, kavgada da, kaçmada da, kaba sığmaz enerjisiyle yüze gelişdi, fren, engel tanımazdı. Nefse hâkim olma yetisinden yoksundu ama, o, Tenno'da vardı.

Akılları, kireç fabrikasından kaçmaya yattı. Araçlı orada bulamazlarsa, dikenli telle çevrili alan dışında arayıp bulacaklar. Kamp yöneticisi veya gardiyanlar tasarılarını bozmadan önce, işe Çingene Löşka takma adıyla bilinen kancık (1) karıştı, yollarını kesti. Asıl adı Navruzov olan, cılız, ufak tefek tutukludan herkes korkardı. Tutukluluk hayatında, kimi vakit bir paket sigara yüzünden, düzinelerle adam öldüren bu kişi, cezalıları barakasının çavuşuydu. Çingene Löşka, Tenno'yu bir kenara çekti:

— Ben de eski kaçaklardanım, kaçanları severim, kendim kaçarken taygada yediğim kurşunların izleri, vücudumda dikiş izi gibidir. Vorobyev ile kaçacağım da biliyordum. Eğer yeniden kaçacaksın, sorumlusu bulunduğum çalışma bölgesinden kaçma, yeniden hapse atılmak istemem, diyor.

Başka bir deyişle, kaçakları sever ama, kendisini daha çok sever. Kancık olarak sürdürdüğü hayatından memnun, elde ettiğinden olmak istemiyor. Serseri takımının «hürriyet aşkı», işte bu türdendir.

Ekibastuz'dan kaçmalar, tek düzenliğiyle göze batıyor, millet çalışma bölgesinden kaçıyor da, oturma bölgesinden sıvışan yok. Deneyelim mi? Burası yalnız tel örgülerle çevrilidir, adamakıllı duvarı bile yok.

Kireç fabrikasının harç karıştırma makinasının elektrik do-

---

(1) Kancık - idarecilerle işbirliği yapan adi suç hükümlüsü.

natımını bozdular, dışardan «özgürlerden» bir elektrikçi çağır-
tılar. Tenno ona yardım edip lâfa tutarken, Jdanok cebindeki
penseyi çaldı. Elektrikçi kıskaçın çalındığının farkına vardığı
zaman, yapılacak iş kalmamıştı; gözeticilere mi haber versin ?
İhmalcilik yüzünden yargılanacak. Hırsızlara yalvarıyor, geri
verin, diyor. «Almadık», diyorlar.

Aynı yerde, kireç fabrikasında, bıçaklar yapıldı: Ağızlar
Keskiyle kürekten kesildi, demirhanede bilendi, suyu verildi;
saplar, kil kalıp içinde, kalaydan döküldü. Tenno'nun bıçağı ka-
visii, «Türk tipi» oldu, insanlarda korku yaratmak için birebir.
Amaçları da zaten o, öldürmek değil.

Penseyi de, bıçakları da, ayak bileği hizasında, donlarının
altında saklayarak, oturma bölgesine geçirdiler, barakalarının
temeli altına sakladılar.

Kampın Kültür Eğitim kısmı bu sefer de, kaçış olayının ki-
lit noktasını oluşturacaktır. Bıçaklar ve öbür donatım bir yan-
dan hazırlanırken, Tenno ile arkadaşı, bir tiyatro oyununu sah-
neleştirebileceklerini söylüyorlar (Ekibastuz'da hiç olmamıştı),
siftah olacak, idareciler onu görmeye sabırsızlanıyorlar: Tutuk-
luları ayaklanma fikrinden uzak tutacak, onları uslandıracak
barışçı tedbirler arasına bir yenisini katmak, onlarca önemli-
dir, üstlerinden «aferin»-i alacaklar. Sonra da, onbir saatlik can
çıkarıcı işten sonra, tutukluları sahnede şaklabanlık ederken
görmek, ilginç olmaz mıydı dersiniz?). Tenno ve Jdanok'a, is-
teklendirme anlamında, cezalıları barakasının kapanışından son-
ra, öbür tutuklularla 2 saat birlikte bulunma izni çıkıyor. On-
lar da onu kullanıyorlar, henüz öğrenmek fırsatını bulamadık-
ları oturma bölgesinin her yanını gözden geçiriyorlar, tel örgü-
ye sürünerek yaklaşmak için en elverişli noktayı arıyorlar. Kül-
tür Eğitim kısmında bulunurken, Tenno, Pavlodar yöresinin yer-
li gazetesini dikkatle okuyor, kolhoz, sovhoz, bölge adlarını, siv-
rilmiş kişilerin ve yöneticilerin soyadlarını ezbere alıyor. K.E.K.
şefliğine, sahneleştirilecek oyunun bir skeç olacağını söyleyen
Tenno, sahnede kullanılmak üzere, kendisine ve arkadaşına, de-
poda saklı duran eski sivil elbiselerinin geçici olarak geri ve-
rilmesini istedi. Ayrıca bir evrak çantasına gerek duyuldu. (Ka-
çışta evrak çantasının rolü küçümsenecek gibi değildir: İnsana
bir şey görünüşünü kazandırıyor). İzin çıktı. Tenno İzlanda'dan
aldığı elbiselerine, savaş yılları yadigarına kavuştu. Arkadaşı-
na ait Belçika malı gri renk şık bir elbiseyi üzerine geçiren
Jdanok, kamptakilere alışılmadık bir manzara sergilemiş oldu.
Lettonyalıların birinde evrak çantası bulundu. Onu da aldılar.
Başlarındaki kasketler de sahici, kamp malına benzemiyordu.

Skeç'in provaları o kadar çok zaman alıyordu ki, yat borusuna yetişmek imkânı yoktu. Bunun için bizim kaçaklar, Kültür Eğitim Kısımının barakasında bir iki kere gecelediler. Kendi cezalıları barakasının gardiyanlarını bu duruma alıştırmak gerek. Kaçışta bir gece kazanmak, son derece önemlidir!

Kaçmak için en elverişli saat, acaba hangisi? Akşam yoklamasının yapıldığı saat, olsa gerek. Tutuklular barakalarının önünde kuyruk olurken, gardiyanlar onları içeri alırken, uykuya yatmak için sabırsızlanan milletin gözü barakanın kapısında, bölgenin öbür kısımlarıyla ilgilenen pek çıkmaz. Kısa olan günlerden ve saatlerden öylesinin seçilmesi gerek ki, akşam yoklaması alacakaranlığa, güneş batışının sonrasına, fakat çomarların tel örgü çevresine yerleştirilmesinin öncesine rastlasın. Elde, topu topuna 50 dakikalık süre var, çünkü köpekler tel örgü gerisine salıverildikten sonra, dikenlinin altından sürünerek geçmek imkânsızdır.

Kaçış tarihi olarak, 17 Eylül, Pazar gününü seçtiler. Çalışmayacak bir Pazardı, akşama biraz enerji toplamak, acele etmeden, son hazırlıkları yapmak imkânı vardı.

Kaçıştan önce son gece! Uyuyabilir misin? Hep düşünürsün, 1 gün sonra yerin, acaba yaşayanlar arasında mıdır? Olabilir ki, değil. Öyle olsun, diyelim, ya ölümü taksitle kabullenmek, güçten düşe düşe, bir kamp yitiği olarak, çöplüğün yanında bu dünyadan ayrılmak, daha iyi mi, sanki? Asla! Köleliği bile kabullenmeyeceksin! Sorunun özü şu noktada toplanıyor:

— Ölmeye hazır mısın? -Hazırım.- O zaman kaçışa da hazırsın.

Güneşli bir Pazar. Skeç sebebiyle ikisini, sabahtan barakalarından koyuverdiler. Her tutuklunun hayatında nice acı rastlama görünür, işte onlardan biri: Aynı gün Tenno'nun annesinden mektup geldi, karısının henüz hapisanede bulunduğunu, kampa daha yollanmadığını, yengesinin kardeşinden vatan hayınıyla tüm ilişkilerin kesilmesinin istediğini öğreniverdi. Acı haberler ama, belki de metanet verdirici.

Kumanya açısından durumları iç açıcı değildi, ekmek biriktirme durumu, şüphe uyandırabilirdi. Bunun için kasabadan bir araba ele geçirmeyi, onunla zaman kazanmayı düşündüler. Şanslarına, mektupla birlikte bir paket de geldi, sakıncalı yolculuk için bir anne hediyesi: Tablet halinde glikoz, makarna, yulaf ezmesi, sigaraları mahorka (1) ile trampa ettiler, hepsi-

(1) Махорка, или дубль, adı: Nicotinea rustika, bayağı bir tütün cinsidir.

ni, yolda kullanmak üzere, evrak çantasına yerleştirdiler, fakat bir paketini sağlık memuruna verdiler, karşılığında Jdanok'a o gün için hasta izni aldılar. Şu bakımdan gerek duyuldu: Kùltür Eğitim Kısımına partnerin rahatsızlığını duyurdu, o gün provanın yapılamıyacağını bildirdi. Obürlere de barakalarının gardiyanlarına ve Çingene Lõşka'ya, bu gece provası için, her ikisinin Kùltür Eğitim Kısımında kalacaklarını söyledi. Bu manevrayla, bu gece için her iki yerde aranmamaları durumu sağlandı.

Giderayak yapılacak başka işler de vardı. Çakmak taşıyla fitil bulunacaktı; kaçışta kibritten fazla iş görür. Son defa olarak Hafız'a, kaldığı barakaya gitmek, ona Allahaismarladık demek gerek. Tecrübeli kaçak olan Tatar Hafız, kendileriyle birlikte kaçacaktı ama, sonradan caydı, yaşlılığını, arkadaşlarına yük olabileceğini düşünmüştü. Kaçıştan haberi olan tek kişiydi. Ranzasında bağdaş kurmuş oturuyordu. «Allah yardımcınız olsun, sizler için dua edeceğim,» dedi. Tatarca bir şeyler söyleyip, ellerini yüzüne sürdü.

Ekibastuz'da Tenno'nun bir arkadaşı vardı, Lubyanka'da aynı koğuştaki kalmışlar. İvan Koverçenko'nun girişimlerinden haberi yoktu ama, dostluğu kuvvetliydi. Kampta bir pridurka görevi yapıyordu ve ayrı bölümde kalıyordu. S ke ç için gerekli tüm eşya, bu arkadaşın kabinasında saklandı. Annenin küçük paketiyle gelen tahıl kırmasını pişiriyorlar, zehir gibi çay demlendiriyorlar, kendi kendilerine ziyafet çekiyorlardı. Misafirler, az sonra yapacakları hamlenin heyecanıyla, ev sahibi iyi geçirilmiş bir Pazar gününün sevinciyle kendilerinden geçmiş gibi olurken, pencereden, ana kapıdan morg'a götürülen, kabasaba yapılı bir tabut gördüler.

Birkaç gün önce kurşunlanan Paseçnik'in tabutuydu.

Koverçenko ah çekti, «Kaçmak yarar sağlamıyor,» dedi. (bir bileydi!)

Sonra, içine doğmuş gibi, yerinden kalktı, kaçakların çantasını eline aldı ve kurumla odada dolaşmaya başladı; bir sorğu yargıcına yaraşır tavırla:

— Hepsini biliriz, siz kaçmaya yelteniyorsunuz, dedi.

Şakaydı, ama ne soğuk bir şaka!

(İnceden inceye yapılmış kinaye de olabilir, üstü örtülü olarak: «Çocuklar, kaçacağınızı biliyorum, fakat öğütlemem» mi demek istiyor?!)

Koverçenko odasından çıktığında, bizimkiler, sivil elbiseleri, üzerindekiilerinin altına geçirdiler. Numaraları söktüler, iğreti

olarak, tekrar yerlerine taktılar; bir el hareketiyle onlardan kurtulunur şimdi. Numarasız kasketleri çantaya koydular.

Altın rengindeki Güneş batmak üzereydi. Akşam oluyordu. Ağır, iri kıyım Tenno ile, hareketli küçük Jdanok, ceketlerini omuzlarına geçirdiler, evrak çantası ellerinde (kamptakileri bu acaip kılığa önceden alıştırdılar), kaçış noktası olarak seçtikleri yere - barakalarla tel örgü arasındaki alana, bir gözetleme kulesinin tam karşısına gittiler. Barakalar arada kaldığından, öbür kulelerden görünmelerine imkân yoktu. Ceketleri yere serdiler, üzerlerine yatıp satranç oynamaya başladılar. Kuledeki askeri*bu manzaraya alıştırmada fayda vardı.

Ortalık kararmaya başlayınca, ycklama borusu duyuldu. Tutuklular barakalara girmeye başladı. Akşamın alacakaranlığında kuledeki gözeticinin, otlar üzerinde yatan iki kişiyi görmemesi normaldir. Zaten kendi nöbeti sona ermek üzeredir, dikkati elbette zayıflamıştır. Nöbetini tamamlayan askerden kaçmak, her zaman daha kolaydır.

Dikenli, rastgele yerde değil, kulenin bitişiğinden geçilecek. Nöbetçinin, ayağının altındakiyle değil, daha uzağındakiyle ilgilenmesi normaldir.

Başları otlar düzeyinde, etraf karanlık, bu bakımdan sürünerek geçecekleri yolu görmüyorlardı, fakat buna gerek yok: Güzergâhı önceden etüd etmişlerdi. Tel örgünün hemen gerisinde, orada dikilecek direk için kazılmış çukur hazır ve içinde bir süre saklanılırdı. Daha ileride cüruf yığınları, arkasında da, gözeticiler sitesinden kasabaya giden yol vardı.

Plânları gereğince ilk yapılacak iş, kasabadan bir araba sağlamak olacaktı. Bir araba durdurulacak, şoföründen para kazanmak isteyip istemiyeceği sorulacak, Eski Ekibastuz'dan iki sandık votka getirileceği söylenecek. Votkadan hoşlanmayan şoför var mı hiç? Pazarlığı yapılacak, yarım litre yukarı, yarım litre aşağı, anlaşmaya varılacak. Gazla, yalnız kimseye söyleme, denilecek. Şoför mahalline binildikten sonra, şoför -bastırılacak-, bağlanıp, stepe atılacak. Sabah ırtış nehrinin kıyısında araba bırakılacak, kayıkla karşıya çıkılacak. Bundan sonra da Omsk kentine gidilecekti.

Hava az daha karardı. Kulelerdeki ışıldaklar yandı. Işık huzmeleri çevreyi taramaya başladı. Kaçaklar henüz gölgede. Zamanı geldi, yoksa yeni nöbetçilerle birlikte köpekler de görev alacak.

Barakalardaki ışıklar yandı, yoklamadan geçmiş tutukluların barakalara girmeleri görünüyordu. Rahat, konforlu yer ora-

sı... Oysa burada, yattığın yerde, otomatik silâhla taranmış olmak ihtimali o kadar uzak değil! Sonun bu şekilde geldiğine hayıflanmak da, sana düşer.

Kulenin dibinde yatarken, öksürmek, aksırmak korkusu da caba.

Hey, bana bakın, köpoğlular! Bekçilik - sizin işinizdir, kaçmak - bizim işimizdir.

Devamını Tenno'nun ağzından dinleyelim.

«Ben Kolâ'nın büyüğüyüm, önde gitmek, bana düşer. Bıçak belimdeki kın içinde, kıskaç' elimdedir.». Arkadaşıma: «İlk tel engeli kesildikten sonra, arkamdan gel», dedim.

Vücudumu yere bastırarak, dirsekler yardımıyla ilerledim. Nöbetçiye bir göz atayım mı? Oaa bakmak, tehlikeyi bakışım-la, bakışını üzerime çekmek demektir. İçimdeki isteği yendim ve bakmadım.

Kuleye veya başka bir deyimle, ölüme yaklaşıyorum, silâhın üzerime boşalmasını bekledim. İşte şimdi duyulacak... Belki de benimle alay ediyor, az daha ilerlememi istiyor...

Dikenlinin ön sırasına ulaştım, döndüm, teller boyunca yat-tım. Birincisini kestiğimde, boşalan telin çıkardığı sestem korktum. Tetiğe basacak mı? Acaba, o sesi duyan yalnız ben miydim. Ama çok kuvvetliydi? İkinci, üçüncü teli kesiverdim, ayak-larımı çit'in arkasına geçirdim. Pantolonum kesik tel'in diken-lisine takıldı, kurtardım.

Sürülmüş toprağın birkaç metresini sürünerek geçtim. Ar-kamda bir hışırtı duydum. Jdanok olacak, yerde sürüklenen çantanın çıkardığı ses amma da duyuluyor!

Ana engelin verev çekilen eğri tellerine ulaştık. Kestim, ilerliyoruz. Geride Bruno spirali yayıh, onu da iki yerden kes-tim, yolu açtım. Ana tel engeli içinde soluk almadan ilerledik. Asker tetiğe basmıyor, neden acaba? Kendi evini mi düşünü-yor? Veya akşamki danslı eğlenceyi mi?

Vücudumu dış tel hattının ötesine attım. Burada yine bir Bruno helezonuyla karşılaştım, takıldım Kıskaçla kendimi kur-tardım. Önümde verev çekilmiş eğri teller daha var. Onları da kestim.

Direk için açılmış çukur, bizi bekliyordu, sürünerek içine girdik. Yorgunluğumuzu gidermek için biraz soluk aldık. Fakat acele etmemiz gerek, köpekli nöbetçiler nerdeyse sökün ederler.

Sürünerek delikten çıktık, vücutlarımızı iyice yere bastırarak, cüruf tepeciklerine doğru ilerledik. Geriye bakmağa bile çekiniyorduk. Kolâ sabırsızlanıyor, emeklemek istiyordu, buna izin vermedim.

Hep dirsek yordamıyla ilerleyerek, ilk cüruf yığını aşık. Yola gelmişiz. Kıskaçı bir taş altında bırakarak, yolu bulunca, ayağa kalktık.

Bize ateş eden yok.

Salına salına yolda yürümeğe başladık. Gözeticisiz dolaşmak hakkını kazanmış tutuklular rolünü oynuyorduk, onların barakaları biraz ileridedir. Göğüs ve dizimizdeki numaraları söktük, fakat sırtımızdakilerini çıkarmaya vakit bulamadan, kasabaya inen iki askerle karşılaşverdik! Dostuma yüksek sesle soruyorum :

— İvan, yarım litreye ne dersin ?

Askerlere doğru ağır adımlarla ilerliyerek, yüzlerimizi saklamıyoruz, sırtlarımızdakilerini gizlemeye çalışıyoruz, onların bizi geçmelerini bekledik. Daha tam yol üzerinde de değiliz, fakat yaklaşıyoruz. İki metre ötede yanımızdan geçtiler. Yürüyor ve kendi aralarında konuşuyorlardı. Biz, birbirimizin üzerindeki numaraları söktük.

Görülmedik mi ?!... Özgür müyüz, yani ?! Hemen kasabanın yolunu tuttuk, araç bulmamız gerek.

Fakat bu ne ? Kampın üzerinde havai fişek! Bir ikincisi, üçüncüsü!

Kaçtığımız anladılar! Şimdi arkamıza düşecekler! Kaçmaktan, koştuktan başka çaremiz kalmadı!

Durumu akliselimle gözden geçirmeye, düşünmeye, taşınmaya zaman ayırmadan, yalnız kamptan uzaklaşmak için koşuyor, koşuyoruz, kurduğumuz mükemmel plânın suya düştüğünü biliyoruz. Soluğumuz kesiliyor, engibeli arazide düşe kalka ilerliyoruz, siyah göğü aydınlatan, peş peşe uçurtulan fişekleri görüyoruz! Daha önceki girişimlerden aklımızda kaldı: Atlı kovalayıcılar, köpekleriyle stepin dört yanına salıverilmiş olacak, nerede ise bizi yakalarlar. Çomarların koku alma yetisini kırmak için biz şimdi kıymetli mahorkamızı serpiştiriyoruz, sıçtırayarak koşuyoruz. (*)

(*) Yalnızca bir rastlantı! Aynen, tamire giden hapise ne arabasında gördüğümüz olayın benzeri. Hayat akışına uygun veya ters düşen rastlantılardan hiç bir zaman kurtulamayız. Fakat ancak kaçışta, risklerden en büyüğüne girdiğimiz zaman, onlar tam ağır-

GeniŖe bir kavis çizerek, kasabaya geriden dolaŖmamız gerek Ŗimdi. Zamana ve zahmete mal oluyor. Kolâ benim kılavuzluk yeteneğimden kuŖkulanmaya baŖlayınca, gücendim doğru-su.

Fakat Pavlodar'a giden demiryolu hattını bulunca, ikimiz de sevindik. Rampadan geriye, Ekibastuz'un Ŗaıtıđı ışıklara bakıyoruz, amma da ne büyük yermiŖ! Onu böylesine hiç görme-miŖtik.

Bir değnek bulduk, arkadaŖım bir ucunu tutuyor, ben öbürünü, raylar üzerinden yürüyoruz. İlk geöen tren izlerimizi si-lecek, köpekler bulamayacak.

Üçyüz metre kadar böylesine yürüdük, sonra seke seke stê-pe daldık.

Ozgürlüğe kavuŖmanın sevinci içindeydik, Ŗimdi. Kucakla-Ŗıp, öpüŖtük. Bağırmak, Ŗarkı söylemek istiyordu canımız! Sa-hiden hürdüklü Kaömaya karar verdiğimizden, onu uyguladığı-mızdan, öomarları aldattığımızdan gurur duyuyorduk.

Aslında güçlükler bizi bundan sonra bekliyordu ama, bize her Ŗey geride kaldı gibi geliyordu.

Gökyüzü açık ve duru, yıldızlar, kamptaki fenerler yüzün-den, bugüne kadar görmediğimiz parlaklıkta. Kutup yıldızını mirengi tutarak, Kuzey-Kuzeydoğu doğrultusunda ilerliyoruz. Daha ileride Ŗađa kıvrılacağız. İrtiŖ ırmağına ıkacağız. İlk ge-ce olabildiği kadar uzağa gitmeliyiz. Geröekte, bizi bulmaları Ŗansı, aradaki uzaklığın ikinci kuvvetiyle ters orantılıdır. Saat-te sekiz kilometre yapıyoruz, deđiŖik dillerde bildiğimiz ne ka-dar Ŗen Ŗakrak türkü varsa, hepsini söylüyoruz. Fakat hapiste

---

liklerini ortaya koyarlar. Tenno ile Jdanok'un, sürünerek kamp-tan ayrılıŖlarından 5 dakika sonra, büyük bir rastlantı sonucu, kamptaki elektrikler sönüyor ve kulübedeki nöbetöiler, ellerinde o sıralarda bol olan havalı fiŖekleri ateŖliyorlar. Bizimkiler 5 da-kika sonra yola ıkınsaydılar, teyakkuז durumuna geöen askerler, bir ihtimalle, onları görür ve kurŖunlardı. Eğer kaöıklar Ŗođukkanlılıđı kaybetmeyip, fiŖeklerle aydınlatılmıŖ gökkubbesinin altında uyuyan kampta ılıdıkların ıkıŖmadıđını giriŖ kapısın-dakiler dahil, bütün sokak lâmbalarının sönük olduğunun farkı-na varsaydılar, elbette panığe kapılmayacaklardı, kasabaya giriپ, araba bulacaklardı. Kaöma olayı bütöütün deđiŖik görünüм ka-zanacaktı. Fakat kendimizi onların yerine koyam: Dikenli en-gellerin altından sıyrılır sıyrılmaz, ortalık fiŖeklerle aydınlatıl-dı. Elbette farkına vardılar, peŖimize düŖtüler diye düŖünürüz.

Geöici elektrik kesilmesi sonucunda kaöıŖ plânı altüst oldu, bozuldu.

geçirilen bunca yıllar, ayaklarımıza görevlerini unutturmuş, formdan düşürmüştü. Yürüyüşün bizi yoracağını önceden biliyorduk ama, arabayla gitmeyi tasarlamıştık. Arasıra yere yatıyoruz, bacaklarımızı yukarıya kaldırarak, dinlendiriyoruz, sonra yemden yola koyuluyoruz.

Ekibastuz ışıklarının gökteki yansıması bir türlü sönmek bilmiyor. Kaç saattir yürüyoruz, gökyüzü hep onunla aydınlanıyor.

Sabah olmak üzere, tan yeri ağarmaya başladı. Çıplak step-te gündüzün yürümek imkânsızdır, görüceğiz, uçakların bile arkamızdan uçuşacağını biliyoruz. Oysa step bomboş, ne yük-sekçe ot, ne de çalı var. Taşlı çakıllı toprakta bıçaklarınızla 50 santim genişlikte, 30 santim derinlikte çukur açıyoruz, içine baş-ayak düzeninde uzanıyoruz, üstümüzü kurumuş dikenli çalılarla örtüyoruz. Uyumak, akşama kuvvet toplamak gerek. Ne gezer! Hareketsiz yarın günük yatış, gece yürüyüşünden dana yorucu ve sıkıcıdır. Düşüncelere dalıyoruz... Sıcak Eylül Güneşi tepemizde, oysa içecek suyumuz olmadığı gibi, olmayacak da. İlkbahar yerine Sonbaharı seçmekle, Kazakistan kaçışları için geçerli yasayı bozmuşuz... Arabayla yapmaya düşünmüşüz, ondan oldu... İldırabımız sabahın beşinden akşamın sekizine kadar sürdü. Durumumuzu değiştiremiyoruz, çalıyı açıp dışarı bakamıyoruz: Ya bir atlı geçer de, bizi görürse, diye düşünüyoruz. İki kat elbise altında terliyoruz. Ama dişimizi sıkıyoruz.

Karanlık - kaçakların saati ve dostudur.

Kalktık, ayakta zor duruyoruz, bacaklarımız ağrıyor. Yavaş yürüyoruz, açılmaya bakıyoruz. Gücümüz de eksildi: Uzun bir gün boyunca yalnız birkaç glikoz tableti yuttuk, kuru makarna çiğnedik. Susamışız.

Gece karanlığında da dikkatli olmalıyız, bir tuzağa düşmemeliyiz. Elbette radyo ile dört yana haber salındı, tuzaklar kuruldu, postalar çıkarıldı. Hele Omsk doğrultusu çok tehlikelidir. Merak ediyoruz: Çeketlerimizi ve satranç takımını, acaba ne zaman buldular? Üzerlerindeki numaralardan bizleri çoktan teşhis etmiş olmalıdırlar, yoklamayı kartoteğe göre yapmaya gerek kalmamıştır, her halde, diye düşünüyoruz. (*)

(*) Şöylesine olmuş: Sabah oradan geçen tutuklular, gecedan kaldığı besbelli olan çeketleri bulmuşlar, üzerlerindeki numaraları söküp atmışlar ve onlara sahip çıkmışlar! Kampta çeket bir kıymettir. Gardiyanlar onları hiç görmemişler. Kesik tellerin farkına ancak Pazartesi akşamı varıldı. Kimlerin kaçtığını anlamak için, kartoteks üzerinden ve tam bir gün süren yoklama yapıldı.

Saatte 4 kilometrelik hızla ilerliyoruz, ayaklar sızlıyor, sık sık yatıp dinlendiriyoruz. Su istiyoruz, su! Bu gece içinde yirmi kilometrelik yol yürümüşüz, fazla değil. Fakat tan yeri ağarıyor, yine yer bulup, gün ızdırabına yatmamız gerekiyor.

Uzaktan bir yapı görür gibi olduk. Sürünerek yaklaşıyoruz, meğer sapkın kaya kümesiymiş. Oyuklarda su arıyoruz, yok... Bir kayanın altındaki in, çakal ini de olabilir. Daracıktı, içine zorlukla girdik. Ya kaya üzerimize çökerse? Pestilimiz çıkar, kolay, çabuk ölüm de olmayacak. Sabaha kadar soğuktan uyumadık, gündüzün de gözümüzü kapamadık. Hiç olmazsa dün geceden körlenmiş bıçaklarımızı taşla biledik.

Günün ortasında, birdenbire pek yakınımızda atlı araba sesi. Kötü, yola yakın düşmüşüz. Hemen hemen yanımızdan bir Kazak geçti, kendi kendine bir şeyler mırıldanıyor. Çıkıp yetişelim mi? Herhalde suyu vardır. Fakat onu nasıl bastıracağız? Bir gören olursa?

Bizi arayanlar aynı yoldan geçmez mi? Inimizden çıktık, sağa sola bakındık. Yüz metre ötede bir köhne yapı. Sürünerek oraya geçtik. Kimsecik yok. Ya kuyu? Var ama, moloz dolu. Köşede saman kırıntısı. Yatalım mı? Uyuyamıyoruz, pire hücumuna uğradık. Hem de ne iri cinsten, ne de çok! Kolâ'nın Belçika malı açık gri ceket, pirelerden simsiyah oldu. Silkeliyoruz, arıklanıyoruz. Gerisin geriye, çakal inine sürünerek gittik. Zaman geçiyor, güç azalıyor, fakat ilerleme yok.

Akşamın alacakaranlığında yola koyuluyoruz, güçsüz, susuzluktan içimiz yanıyor. İrtiş'a bir an önce kavuşmak için, rotayı şimdiden sağa kırıyoruz. Kapkara gökyüzünde ışıldayan yıldızlar çok parlak, Pegas ve Perse takımyıldızları, saldırıya geçmek üzere ilerleyen, başı inik, boğayı andırıyor. Ondan esinleniyor ve ilerliyoruz.

Derken, tam karşımızda, karanlığı yırtan aydınlatıcı fişekler yükseliyor! Sindik. Tam önümüzde demiryolu hattını görüyoruz. Üzerinde ilerleyen otoraya monte edilmiş ışıldak, ışık

---

Kaçaklar, sabah bile, gizlenmeden yürüebilir veya arabayla dolaşabilirlerdi. Havai fişeklerin sebebini araştırmamak, onlara neye maloldu!

Pazar akşamı kaçışın kendisi ve oluş şekli anlaşılmaya başlayınca, elektriklerin söndüğü kamptakilerin hatırına geldi. .Vay canına, amma da pişkin kimseler! Işıkları söndürmeyi nasıl da becerdiler. diye söylenmişler. Işıkların sönmesi, kaçışın öyküsüne kolaylaştırıcı faktör olarak girdi, uzunca bir süre, öyle sayıldı.

huzmesiyle stapi tanyor. Nerdeyse bizi bulacak, her şey bitecek... Işık huzmesi içinde kımıldamadan yatmak, çaresizlik içinde görölmeni bekleme, ne aptalca bir şey!

Otoraydakiler bizi görmediler, geçtiler. Ayağa fırladık, demiryolu hattından uzaklaşmaya koyulduk. Koşamıyorduk ama, yine de huzlandık. O ara gökyüzünü kaplayan bulutlar yön belligilememize engel oldu, oysa sağa, sola koşuşmakla, onu büsbütün şaşırmıştık. Yürüyorduk ama, doğru mu, yanlış mı, Allah bilir. Yaptığımız az kilometrenin bizi çıkış noktamıza götürmesi de mümkün.

Anlamsız bir gece!... Tan yeri bir kere daha aydınlanıyor. Örtölme için çalı topluyoruz, çukur açacağız. Baktık ki, benim Türk bıçağım yok, düşürmüşüm onu. Felâket! Bir kaçak, bıçaksız n'apsın? Kolâ'nın bıçağını kullandık.

Bunca kötülükler içinde tek iyi belirti: Bir falcı, 38 yaşında öleceğimi söylemişti bana. Boş inanç (batıl itikat) sahibi olmayan denizci var mı ki? Oysa, bugün, yirmi Eylül, doğum günüdür, 39'a bastım. Kehanet üzerimdeki geçerliliğini yitirmiş, yaşayacağımı!

Delik içinde, susuz, hareketsiz geçirilen bir gün daha. Uyuyamıyoruz da. Hiç olmazsa, rahmet yağsa, o da yok. Kaçışın üçüncü günü dolmak üzere, oysa bir damla su görmemişiz. Günde 5 glüköz tableti yutmakla yetiniyoruz. Irtış'a kadar olan yolun, olsa olsa, üçte birini geride bırakmışız, o kadar. Kampta kalan dostlarımız ise, bizim hesabımıza, -yeşil savcı-nın elinden aldığımız hürriyete, kimbilir ne kadar seviniyorlar!

Akşamın alacakaranlığı bastı. Yıldızlar göründü. Kuzeydoğu doğrultusunda karınca kararınca ilerliyoruz. Derken, uzaktan gelen ses: -Va-va-va-va-. Bu da ne? Kudla adında görgülü bir kaçktan duymuşuz: Koyunlarını kurtlardan korumak için, Kazakların attığı çığlıktır.

Tastamam! Bizi kurtaracak bir koyundur! Canlı hayvanın kanını içmek, özgürlükteki insanın hatırına gelir mi? Gelmez. Fakat biz şimdi ona susamışız!

Yavaştan yaklaşıyoruz, yerde sürünerek ilerliyoruz. Yapıları gördük, fakat kuyuyu göremiyoruz. Eve girmekten çekiniyoruz, insanlarla karşılaşmak, iz bırakmak anlamına gelir. Kerpiçten yapılmış ağıla doğru gidiyoruz. Doğru, duyduğumuz çığlık, bir Kazah kadınının kurtları korkutmak için çıkardığı sestir. Alçak tarafından ağıl duvarını aşıyoruz, bıçak ağzımda, bir koyun avlamak istiyoruz. Soluğunu yanımda duyuyorum, fakat korkuyor, kaçıyor. Onu çembere almaya, bacağından yakalama-

ya çalışıyoruz - boşuna, uzaklaşıyor. (Çok sonra bana, yaptığım hatayı anlattılar: Sürünerek yaklaştığımızdan, koyunlar bizi yırtıcı hayvan sanmış. Ayağa kalkıp, dobra dobra yanlarına varmalıymışız, kendimize sahibi süsü vermeliymışız.)

Kazak kadın kuşkulandı, gözlerini karanlığa dikti, davardaki tedirginliğin sebebini arıyor. Feneri yok, yerden kesek topladı, fırlattı, Kolâ'yı buldu. Şimdi bulduğum yere geliyor, nerede ise üzerime basacak. Gördü mü, anıladı mı, bilmem, fakat: «Şeytan, şeytan» diye çılgık attı. O bizden kaçıyor, biz ondan, duvarı aştık, yattık. Erkeklerin sakın sakın sesleri duyuldu, herhalde kadına, hayalet gördün, diyorlar.

Yenik düştük, yola devam etmekten başka yapılacak iş yok. Bir at silüeti. Ne de güzel hayvan! İşimize yarayacak, yaklaşıyoruz. Yelesini okşadık, boynuna kayış geçirdik. Jdanok'u üzerine oturttum, fakat kendim o kadar güçsüzleşmişim ki, üzerine tırmanmaktan acizim. Kollarımı üzerinden aşıyorum, karnımı dayıyorum, fakat bacaklarımı atamıyorum. Hayvan huysuzlandı, koştu, Jdanok'u üzerinden attı. İyi ki kayış, arkadaşımın elinde kaldı, iz bırakmamış olduk. Bu kere de sorumluluk şeytana ait olsun.

Atla uğraşı, son kuvvetimize maloldu. Yürümek için çok zorluk çekiyoruz. Üstelik, sürülmüş topraktan yürüyoruz şimdi, tabanımıza yapışıyor. Bir bakımdan iyi: Toprak sürülü ise, insanlar da var, insanın bulunduğu yerde, su da bulunur.

Ağır ağır yürüyoruz, sürükleniyoruz. Bir takım silüet görüyoruz, ot tınazı olduğu anlaşıldı. Mükemmel, çayırı bulunan bir memleket ise, akar suyu da var, irtiş'a yaklaşmışız (yaklaşmasına yaklaşmışız ama, yine de bizden bir hayli uzaklarda). Son kuvvetimizi toplayarak, kuru ot yığını üzerine tırmadık, içine gömüldük.

Akşama kadar uyuduk. Uykusuz geçirdiğimiz kamptaki son gece dahil, tam beş gün uykusuz kalmışız.

Akşama doğru, traktörün çıkardığı gürültüyle uyandık. Üzerimizdeki otları usulca açtık, etrafa bakındık. Bir izbe ve iki traktör gördük.

Parlak fikir! Traktörün radyatör peteğinde elbette su var, sürücüler uykuya yattıktan sonra, içeriz onu!

Ortalık karardı, kaçışımızın dördüncü günün akşamı oldu. Yerde sürünerek, traktörlere yaklaşıyoruz.

İyi ki, köpekleri yok. Radyatörü boşaltma musluğunu açtık, suya gazyacı karıştığından, içemiyoruz.

Adamlarda her şey var yiyecek de, su da. Kapılarını çala-

lım: «Allah rızası için, bize yardım edin kardeşleri! Hapisane kaçınıyoruz, desek?» Bu, Ondokuzuncu Asrın modasıydı, tayga-daki patikalara çanak çömlekle lâpa, yiyecek, elbise, ufaklık para çıkarılır, orada bırakılırdı.

**Köylü kadınlar ekmekle beslerdi beni,
Delikanlılar tütünsüz bırakmazdı beni.**

Geçmiş ola, o devir tarihe karıştı, satarlar seni, bugün. Ya kendilerini kurtarmak veya zevkleri için satarlar. Kaçağa yardım, yirmibeş yıl'a malolabilir kendilerine. Ekmek ve su ile yapılmış yardımı siyasi suç saymak, karşılığında kanunun bir maddesini uygulamak, 19 uncu asırda yaşayanların aklına gelmemiş.

Yolumuza devam ediyoruz, bütün bir gece sürükleniyoruz. İrtiş'a çıkmak istiyoruz, ırmağın belirtilerini kolluyoruz, fakat bir türlü göremiyoruz. Kendimize acımadan zorlanıyoruz. Sabaha karşı bir ot yığınına daha rastladık. Güçbelâ üzerine çıktık, içine gömüldük ve uyuduk. Bu da kâr.

Akşama doğru uyanıyoruz. Bir insan ne kadarına dayanabilir? Bugün, kaçışımızın beşinci gününü tamamladık. Yakınlarımızda bir göçebe çadırını ve bir sundurma gördük. Ona yavaş yavaş yaklaşıyoruz. Sundurmanın altında bulgur yığılı, çantamıza dolduruyoruz, fakat ağzımız kurumuş olduğundan, yutamıyoruz. Çadırın yanında koskoca semaver duruyor, iki kova su alacak kadar ama, kör olası, içi boş. Onu yana eğiyoruz, ikişer yudum su payımıza düşüyor.

Yola koyulduk, düşe kalka ilerliyoruz. Yatarken daha rahat soluk alıyoruz. Sırüstü pozisyonundan kalkamaz olmuşuz. Kalkmak için önce karnımızı yere bastırıyoruz, sonra emekler gibi, ağırlığımızı bacak ve kol arasında taksim ederek, ayağa kalkabiliyoruz. Kalktığımız zaman da sallanıyoruz, o az hareket bile soluğumuzu kesiyor. Midemiz sanki belkemiğine yapışık, o kadar zayıflamışız. Sabaha kadar ancak 200 metre yürümüşüz, fazla değil. Uykuya yatıyoruz.

Ot yığınına da rastlamadık, herhangi bir yabani hayvan tarafından, bir tepecik üzerinde kazılmış in'e girdik. Günümüzü içinde geçirdik ama, uyuyamadık, hem hava soğudu, hem de topraktan gelen soğuk var. Belki de kanımız soğudu? Makarna çiğnemeye çalışıyoruz.

Birden, bizi kuşatan kırmızı apoletli asker dizisini görüyorum; Jdanok eteğimi çekiyor, «Hayâl görüyorsun, yıldıdır, gördüğün,-» diyor.

Doğru, hayâl görmüşüm. Yatıyoruz, gün bitmek bilmiyor.

Derken, ev sahibimiz çakal inine geldi. Onüne makarna attık, kendimiz de kenara çekildik; kanmasını, ine girmesini bekliyoruz: Haklayıp yiyeceğiz. Kanmadı, bastı gitti.

Bizim bir yanımız aşağıya eğik arazi; daha aşağısı kurumuş gölden kalma tuzlu toprak, gerisinde bacası tüten göçebe çadırı görülüyor.

Altı gün geçti. Biz artık limiti bulmuşuz: Kırmızı omuzluklu asker görüyoruz, ağızda dil dönmüyor, idrarımız kıt ve kanlı. Böyle devam edemez! Her ne pahasına olursa olsun, bu gece hem su'ya, hem yiyeceğe kavuşmalıyız! Çadırın kapısını çalacağız: Yok derlerse, zorla alacağız! Eski kaçakçı Kudla bana parolayı öğretmişti: m a h m a d e r a ! (Konuşma bitti, zorla alıyoruz, anlamına gelirmiş). Kolâ ile anlaştık: «Mahmadera-yı patlatacağım.

Gecenin karanlığında çadıra kolayca yaklaştık. Kuyu var ama, kova yok. Eyer vurulmuş hayvan bağlı duruyor. Kapının aralığından içeriye baktık: Kandil ışığında oturan bir Kazakı, karısını ve çocuklarını gördük. Kapıya vuruyor ve giriyoruz. «Selâm» diyorum ama, başım dönüyor, nerede ise düşeceğim. İçerde yuvarlak, bizim modern stil masalarından daha alçak, beşparmak için kurulmuş masa. Çadırın dört yanında, keçe ile örtülmüş peykeler.

Kazak, cevap olarak, bir şeyler homurdandı, kaşlarını çat-tı, bakıyor, memnun görünmüyor. Önemli bir kişi imişim gibi oturdum, çantayı masaya koydum. «Ben jeolojik araştırma heyetinin başkanayım, öbür yoldaş da, şoförumdür. Arabamız, adamlarla birlikte 5-6 kilometre ötede, stepte kaldı. Radyatör akıyor. Üç-günden beri de hepimiz susuz ve açız. Bize yardım et, aksakal, bize yiyecek, su ve akıl ver» şeklinde konuştum.

Kazak gözlerini kısıyor, fakat buyur, demiyor. «Ya şefinizin soyadı nedir?» diye soruyor.

Cevaplarım hazırda ama, kafam yerinde değil, unuttuğum. Rastgele atıyorum: «İvanov», (Aptalca cevap ama, n'apayım?) «Bize yiyecekten bir şeyler sat», diyorum. - «Bende yok komşuya git», - «Uzak mı?» - «İki kilometre».

Ben şeflik taslayarak oturuyorum, Kolâ ise dayanamadı, sofradan bir börek, aldı, ağzını oynatıyor, fakat yutamıyor. Buna kızan Kazak, kısa saplı uzun kamçısıyla onu dövmeğe kalktı. Yerimden kalkarak: «Ne biçim insanlarsınız? Misafirperverliğiniz nerede kaldı?» diye söylendim. Kazak ise, kamçının sapıyla arkadaşımı çadırdan dışarı itiyor. Bunun üzerine «Mahmadera» komutunu veriyorum, bıçağı çekiyorum, Kazak'a: «Kö-

şeye yat- emrini veriyorum. Kazak perdenin arkasına sekti. Acaba silâhı mı var? Ateş mi edecek düşüncesiyle ben de arkasından. Oysa o yatağına yattı: «Ne varsa, hepsini al! Kimseye bir şey söylemem» diye yalvarıyor. Vay köpoğlu, hepsini n'apayım? Benim istediğim az bir şeyi niye vermedin?

Kolâ'ya: Arama yap, diyorum. Kazak kadın cıyak cıyak bağıyor, çocuklar ağlaşıyor. «Karına söyle, kimseye bir şey yapacak değiliz, yiyecek istiyoruz» diyorum. «Et var mı?» (1) - «Yok», diyor ama, arkadaşım, tel dolabında bulduğu, tuzlanıp kurutulmuş koyun gövdesini ortaya koyuyor. «Niye yalan söylüyorsun?» Kolâ, bursak dolu bir tencere de buldu (yağ içinde kavrulmuş hamur parçaları). Ben de, sofrada duran kâselerinin içindekilerinin kımız olduğunu anladım. Ne içki! Her yudumla hayatımızı geri kazanıyoruz; başımız dönmüyor değil, fakat sarhoşluğu lâtif, bize kuvvet kazandırıyor. Kolâ işin tadını aldı, bulduğu 28 rubleyi bana uzatıyor. Bir yerlerde saklı elbette daha fazlası olacak. Koyun gövdesini bir çuvala, bursakları, hamuru, şekeri ve kirli yastıkları başka çuvala dolduruyoruz. Kolâ bir tencere kıkırdak bulmuş, onu da alıyor. Bıçak gerek bize, bıçak! Hiç bir şeyi unutmamaya çalışıyoruz, tahta kaşık, tuz gibi şeyleri de topluyoruz. Çuvalı alıp dışarıya götürüyorum, dönüp yorgan, kamçı, bir kova su ve yedek dizgin alıyorum. (Kazak homurdanıyor, hoşuna gitmiyor).

Kendisine diyorum ki: «Kulağında küpe olsun, misafirlere iyi davranmak gerek! Bize verilecek bir kova su ve 10 bursak için, ayaklarına kapanırdık. İyi insanlara dokunmayız biz. Son ihtiarımız: Olduğun yerde yat, kımıldama! Biz yalnız değiliz».

Arkadaşımı kapıda bekçilik yapması için bıraktım. Ganimetleri hayvanın yanına götürdüm. Acele davranmamız gerekiyorsa da, ağır başlılıkla hareket ediyorum. Hayvanı kuyuya kadar götürdüm, suyardım, zavallı bu gece çifte yükten dolayı, bir hayli yorulacak. Biz de su içtik. Derken, kazlar yalak başına geldi. Jdanok'un öteden beri kümes hayvanlarına karşı zaafı var. «Kazları da alalım mı?» diye soruyor. - «Gürültü kopar, zaman kaybetmiyelim.» diyorum. Üzengileri indirdim, kolanları sıktım. Kuyudaki kütükten yararlanan arkadaşım, hayvanın sağrısına, yorgan üzerine bindi, ben de eğere. İki çuvaldan yapılı heybeyi atın sırtına attık. Jdanok'un elinde bir kova su. Yıldızlara bakarak, Doğuya yöneliyoruz ki, takipçileri şaşırtmak içindir.

---

(1) Var, yok, aksakal, beşparmak gibi kelimeler, metinde Türkçe geçer.

Hayvan durumdan memnun değil, bir yerine iki kişi, üstelik yabancı. Bizden kurtulmaya bakıyor, boynunu sağa sola çeviriyor, evinin yolunu arıyor. Güçbelâ yola getirdik, hızlı yürümeye başladı. İleride ışıklı yer görüyoruz, yandan dolaşarak geçiyoruz. Kolâ kulağıma eğiliyor, kimi vakit şarkı söylüyor, «kimî vakit bir şeyler anlatıyor: «Adamın nüfus cüzdanını gördüm,» diyor «Niye almadın? Gerekli şey, hiç olmazsa kapağını uzaktan göstermeye yarar», diyorum.

Attan inmeden bol bol su içtik, öteberi yedik. Moralimiz düzeldi! Bu gece olabildiği kadar fazla yol almalıyız.

Kuş ötüşünü duyuyoruz. Göl'e gelmişiz. Dolaşmak - çok sürer. Kolâ attan indi, bata çıka onu dar bir geçitten geçirdi. Obür kıyıya çıktığımızda, baktık ki, yorgan yok. Düşürmüşüz onu... İzimizi belli etmişiz...

Son derece üzücü olay. Kazak'ın çadırından her yana yol gider ama, çadırdan yorgana uzatılan doğrultu, izlediğimiz yönü belli eder. Dönüp arayalım mı? Vakit yok. Kuzeye yöneldiğimizi nasılsa anlayacaklar.

Mola verdik. Hayvanın dizginleri elimde. Yedik içtik, bir daha, bir daha. Kovanın dibinde az su kaldı, içtiğimize kendimiz de şaşıyoruz. Kuzeye yöneliyoruz. Hayvan tırıs gitmiyorsa da, bayagi yürüyüşle saatte 8-10 kilometre yapıyor. Altı gece içinde 150 kilometreye yakın yol almışsak, bu gece 70 kilometrenin daha eklenmesi doğru olur. Zigzaklar olmasaydı, irtışı bulmuştuk.

Gün ağarıyor, gizlenebileceğimiz yeri henüz bulamadık, tehlikesine bakmadan ilerliyoruz. Ansızın, karşımızda genişçe bir oyuk gördük, atımızla birlikte içinde gizlendik. Yemeğimizi yedik, suyumuzu içtik. Derken, pek yakınıımızdan geçen motosikletin gürültüsünü duyduk. Anlaşılan, yola yakın düşmüşüz ki, iyi değil. Daha sağlam bir barınak aramalıyız. Çukurumuzdan çıktık, sağa sola bakındık. Pek yakınıımızda terk edilmiş köyün harebelerini gördük. (*) Bir ev enkazının 3 duvarı içinde karargahımızı kurduk, hayvanın ayaklarını köstekliyerek, otlamaya bıraktık.

Fakat uykumuz kaçmıştı: Kazakın çadırında geçmiş olayla ve düşürülen yorganla izimizi belli etmişiz.

(*) 930-933 yılları arasında, köyün böylesine, Kazakistan'da çok rastlanırdı: İlk önce buralardan Budönny'in süvarileri geçmiştiler (koskoca Kazakistan'da bugün bile, onun resmini görmek veya adına kurulmuş bir kolhoza rastlamak mümkün değildir), sonradan da açlık yüzünden.

Akşam oldu, kaçışın yedinci gününü tamamladık. Atımız biraz ileride otanıyor. Onu yakalamak istedik, o direnmiyor, yelesine tutulan Kola'yı düşürüyor, üstelik köstekten de kurtuluyor. Yakalanması artık imkânsız. Tam üç saat uğraştık, hayvanı harabeler içine sürdük. Kıştırdık, kement atmaya çalıştık, hepsi boşuna, kendini ele vermiyor. Çok üzüldük ama, elimizdeki dizgin ve kamçıyla kalakaldık.

Son suyumuzu içtik, kumanyadan yedik. Çuvallar sırtta, kova elde, yürüyoruz. Bugün gücümüz yerinde.

Sabah olunca, yola yakın bir yerde, fundalar arasında saklandık. Görülebiliriz, sakat yer, fakat n'apalım? Bir at arabasının sesini duyuyoruz. Uykusuz bir gün daha.

Kaçışın sekizinci gününü tamamladık, yolumuza devam ediyoruz. Ayağımızın altındaki toprak bize yumuşak gelince, baktık, sürülmüş tarla. Yoldan geçen otoların farlarını da görüyoruz, dikkat etmemiz gerek.

Bulutlar arasından hilâl görünüyor. Önümüzde terkedilmiş, başka bir Kazak köyünün yıkıntılarını görüyoruz. Daha ileride bir köyün ışıklarını görüyoruz, Rusça söylenen türkü duyuyoruz.

Çuvalları yıkıntılar içinde bıraktık, çanta ve kovayı alarak, köye doğru yürüdük. Bıçaklarımız alesta cepte. Birinci eve yaklaşık, domuz yavrusunun bağırmasını duyduk. Ah yavrum, stepte karşımıza çıkaydın! Bir delikanlı bisikletle geliyor. «Hey kardeş, kamyonla buğday götürüyoruz, radyatöre koyacak suyu nerede bulacağız?» Delikanlı bisikletten indi, bizi köyü çevreleyen çitin yanına götürdü. Orada, hayvanları suvarma işinde kullanılan koskoca bir kap duruyor. Kovamızı doldurduk, götürüyoruz. Delikanlıdan ayrıldıktan sonra, oturup içiyoruz. Kovanın yarısını içimize boşalttık (bugün karnımız tok olduğundan olacak, daha fazla susamışız).

Hava serinledi, bastığımız ot da taze. Irmağın yakınlarına gelmiş olmalıyız, onu arayıp bulmamız gerek. Daha yüksek ota, fundaya rastlıyoruz ve en sonunda, bir söğüt ağacına! Söğüt, yalnız su kenarında biter! Sazlar ve su!... İrtiş'in bir koyu olacak. Suyu dalıyoruz, yıkanıyoruz, rahatlıyoruz. Kamışların boyu 2 metreyi buluyor. Yabani ördekler ayaklarımızın bastığı yerden fırlıyor, Özgürlüğe, erkinliğe kavuşmuşuz! Burada kaybolmayız.

Sekiz gün içinde ilk defa bağırsaklarımız çalıştı. Sekiz günlük dumurdan sonra - amma ne ızdırap! Çocuk doğurma da, herhalde buna benzer.

Tekrar köy yıkıntısına döndük, duvarlar arasında ateş yak-
tık, kurutulmuş koyunumuzu pişirdik. Boyuna da yiyoruz. Ge-
ceyi yürüyüşle geçirmemiz gerekirken, koyunumuzdan ayrıla-
mıyoruz, bunca yedik ki, zorlukla adım atıyoruz. Durumdan
memnun, ırmağı aramaya çıkıyoruz. Sekiz gün içinde başımıza
gelmeyen, ilk kavşakta geldi : Fikir ayrılığı. Ben sağa, diyorum,
Jdanok, sola gidelim, diyor. Sağa giden yolun doğruluğundan
emindim, o dinlemiyor, illâ ki sola gitmek istiyor. İşte kaçak-
ları bekleyen bir tehlike daha : Anlaşmazlık. Kaçışta birinin
otoritesini önceden kabullenmek gerek. Yoksa kötü. Kararımda
durduğumu göstermek için, 100 metre kadar seçtiğim yoldan
yürüdüm. Arkamdan gelen yok. Ganım sıkın, bir ot yığınının
yanına çöktüm, bekliyorum. Birbirimizden ayrılmamız imkân-
sızdır. Geriye bakıyorum... Geliyor. Kendisini kucakladım, bir
şey olmamış gibi, yanyana yürüyoruz.

Funda çoğalıyor, hava serinliyor. Bir uçurumun kenarına
geldik. Altımızda irtis'ın şırl şırl akan kaprisli sularını görü-
yoruz... Sevinçten uçuyoruz!

Bir ot yığını bulup, içine gömülüyor ve uyuyoruz. Hey, it
sürüsü, nerelerdesiniz, bizi nerede arıyorsunuz ?

Uyanmamız... Tüfek sesiyle ve köpek havlamasıyla oldu, he-
men yanımızda!

Tamam mı ? Bitti mi ? Özgürlüğün sonu mu ?...

Sindik, soluk almıyoruz. Yanımızdan köpeğiyle bir avcı geç-
ti. Bu kere, akşama kadar sürecek, derin bir uykuya daldık, ka-
çışımızın dokuzuncu gününü bu biçimde tamamladık.

Karanlık basınca, nehir boyunca ilerlemeye başladık. İzimi-
zi 3 gün önce belli etmiştik. İt sürüsü bizi şimdi ancak irtis'ın
yanında arar olmalıdır. Su aradığımız besbelli. Kıyıda yürür-
sek, tuzığa düşmemiz mümkün. Kıyıdaki kıvrıntılar, koylar ve
sazlar caba. Sandal işimizi görecek!

Kıyıda bir ev ve ışık görüyor, çekilen küreklerin sesini du-
yuyoruz. Arkadan sessizlik geldi. Işığın sönmesi için, bir hayli
bekledik. Yavaşça iniyoruz. İşte kayık ve bir çift kürek! (Şans,
sahibi kürekleri eve götürebilirdi). «Karadan ırak - dertten
uzak» devio, açılıyor. Yabancımlayan bir Dünyaya kavuş-
tum! Önceleri küreği sessizce çekiyorum. İrmağın ortasına çı-
kınca vira.

Biz nehirden aşağıya iniyoruz, bir dönemeçte, karşımıza ge-
len gemiye rastlıyoruz. Işığa boğulu kaportalardan dans müzi-
ği duyuluyor. Özgür ve mutlu yolcular, özgürlüklerinin ve mut-
luluklarının farkına varmayarak, güvertede dolaşırlar, lokanta-
da otururlar. Ya kamaraları, kim bilir, ne kadar rahat!

Yirmi kilometreyi aşkın yol almışız. Kumanyamız tükenmek üzere. Gün ağarmadan ikmalini yapsak, iyi olacak. Horoz ötüşünü duyuyoruz, kıyıya yanaşıyoruz, gördüğüm evceğize doğru yavaşça çıkıyoruz. Köpekleri yok. Ahırda inek, buzağı ve tavuklar. Jdanok kümes hayvanlarını sever ama, ben buzağı üzerinde duruyorum. Jdanok onu kıyıya doğru götürürken, ben, kelimenin gerçek anlamıyla süpürgeyle, kıyıya giden izlerimizi siliyorum: İt sürüsünün nehirde gittiğimizi anlamaması gerekiyor.

Buzağı, kıyıya kadar olan yolu, karşı koymadan yürüdü. Fakat kayığa çıkmak istemedi, direndi. Sonunda, ikimiz güçlükle bindirdik, kayığın dibine yatırdık. Jdanok üzerine oturdu, ben kürek çekiyorum. Nehire açıldıktan sonra, keseceğiz. İşte, bu bir hata idi: Buzağıyı canlı bırakmamalıymışız. O yerinden kalktı, dostumu üzerinden attı ve ön ayaklarını suya daldırdı bile.

Avarya durumu! Jdanok hayvanı kışından, tutuyor, ben de Jdanok'u. Sandal yan yattığından, su alıyor, İrtiş'ta boğulmak, bir bu eksikti. Sonunda becerebildik, buzağıyı kayığa ittik. Sandal çok su aldığından, suyu boşaltmak gerek. Fakat daha önce hayvanı kesmeliyiz. Bıçağımla ense kökündeki kirişi kesmek istiyorum, varmış öyle bir nokta. Ya bıçak kör, veya bulduğum yer yanlış, olmuyor. Hayvan titriyor, çırpınıyor, heyecanlanıyor. Ben de öyle. Gırtlığına saldırıyorum, yine olmuyor. Buzağı böğürüyor, tekme vuruyor, nerede ise kayıktan atlayacak veya cnu devirecek. O - yaşamak istiyor. Fakat biz de aynı şeyi istiyoruz.

Buzağıyı kesiyorum, fakat canını alamıyorum. Anlayıştan yoksun, beyinsiz yaratık, vurduğu tekmeyle, kayığı sallıyor, hepimizi ha batırdı, ha batıracak. İnadından ve anlayışsızlığından ötürü, ona karşı içimde korkunç bir kin doğdu, benim amansız düşmanım imiş gibi, bu kere bıçağımla rastgele ve hınçla vücuduna saplıyorum (*). Kan fışkırıyor, buzağı tepiniyor, böğürüyor, Jdanok somağını tutuyor, ben, ha babam, bıçağı sallıyorum! Kan içinde kaldık. Eskiden bir fareyi öldüremeyen, haşereyi ezemeyen bana ne oldu? Fakat şimdi acımanın sırası değil, ya o, ya biz!

En sonunda hareketsizlendi. Sandaldaki suyu kepçe ve kapla boşaltmaya başladık, küreğe geçtik.

Akıntı bizi nehirin ortasındaki adacıklara sürükledi, tam

(*) Bizi ezenlerin, bir yandan canımıza okurken, öbür yandan bize karşı kin gütmeleri gibi olacak.

istediğimiz oldu, orada gizlenebilir, günümüzü çalılar içinde geçirebiliriz. Zaten sabah olmak üzere. Sandalı sazlar arasında iyice gizledik. Buzağıyı ve tüm eşyamızı adaya çıkardıktan sonra, sandalın üstünü de sazlarla örttük. Hayvanı tepeye çıkarmak kolay olmadı. Güzel yerdı, ot belimize kadar, biraz ileride orman. Bize masal gibi geliyordu : Çölde geçirilen yıllar bize ormanı da, otu da, ırmakları da unutturmuştu...

Şafak söküyor. Buzağıya bakıyorum, somasında sanki gücenikliğin belirtisi. Bağışla, kardeş, senin yardımınla adacıkta birkaç gün geçirebiliriz. Çakmağımızdaki ege parçasıyla bıçağı biliyoruz. Bugüne kadar hayvan yüzüp, bağrıları çıkarmış bir insan değildim, şimdi öğreniyorum. Ormanın içinde ateş yaktık. Bir kovalık dana eti ve yulaf ezmesi pişirdik.

Tam bir ziyafet! En önemlisi de, içimiz rahat. Rahatlık duygusu, bir adada bulunmamızdan doğuyor. Su, bizi kötü insanlardan ayırıyor. İnsanlar arasında iyileri de bulunur ama, her nedense, bir kaçak yalnız kötüsüne rastlar.

Güneşli, sıcak bir gün. Bir çakal ininde büzülmemize gerek yok. Taze, yeşil ot içinde yatıyoruz. Bu otu ayaklarıyla ezenler, kıymetini bilmezler : Göğüslesinler, yüzlerini içine gömsünler, işte o zaman anlarlar.

Adayı dolaşıyoruz, bol sayıda yabancı güle rastlıyoruz. Meyvesi de olmuş, durmadan yiyoruz. Bir daha dana çorbasını yiyoruz, bir daha onu pişiriyoruz. Lâpayı böbrekle pişirdik.

Keyfimiz yerinde. Geride bıraktığımız yolu düşünüyor, komik yanlarını dile getiriyoruz. Skeç'imizi de, onu bekleyenleri de, onun yüzünden paparayı yiyenleri de düşünüyoruz, kahkahayla gülüyoruz.

Kalm bir ağaç gövdesinin kabuğunu soyarak, ateşte kızdırılmış telle, şunları yazıyoruz : «1950 Ekim ayında, hürriyet yolunu seçenler, burada saklandılar. Suçsuz olarak ömür boyunca zindanda kalacaklardı.» Varsın, izimizi belli edelim. Bu kuytu yerde takipçiler ondan yararlanamaz. Fakat günün birinde okuyan çıkar.

Acele etmemeye karar verdik. Hürriyete susamıştık, ona kavuştuk. Omsk veya Moskova'ya ulaştığımızda, herhalde bundan daha hür olamayız. Sıcaktan, yeşillikten, temiz havadan yararlanacak günlerimiz var daha. Etimiz de bol. Bir ekmek yok, onu çok arıyoruz.

Adada bir hafta kadar kaldık, kaçışın onuncu gününden, onaltıncısına kadar. Ormanın en ıssız yerinde bir şalaş kurduk. Geceler serin ama, gündüz uykusuyla eksiği ta-

mamlıyoruz. Bütün bu süre içinde Güneşten yararlandık. Çok su içiyoruz, deve misali, suyu vücudumuzda depo ediyoruz. Kaygısızca oturuyor, dallar arasından, dışardaki kıyıdaki hayatı izliyoruz. Yollardan arabalar geçiyor, insanlar mevsimin ikinci otunu biçiyor. Adacığımıza uğrayan yok.

Bir akşam üstü biz, batan Güneşin ışınlarından yararlanarak, otlar üzerinde yatarken, kulağımıza balta sesi geldi. Başlarımızı kaldırdık, yakınlarımızda kuru dal keserek bize doğru yavaş yavaş ilerleyen bir adam gördük.

Ben, iki hafta içinde uzamış sakalla, hapisane kaçkını örneğiymişim, bu bakımdan uyur gibi yaparak, yerimde kaldım. Jdanok köse ve çocuk görünümündeydi, bu bakımdan onu adama yolladım, bizim Omsk'lu turist olduğumuzu söylemesini, adamdan da nereli olduğunu sormasını tenbihledim. Bir hır çıkarsa araya girmeye hazırdım.

Kolâ yanına gitti, konuştular, birer sigara yaktilar. Adâ .. komşu kolhozdan gelme bir Kazakmış. Sonra gördük ki adam, kestiği dalları kayığa yüklemeyen, gidiyor.

Bunun anlamı ne ola ? Bizi haber vermek için mi, acele ediyor ? (Belki de o bizden korktu : Orman kesimi için de hapis cezası verilir. Öylesine bir hayat ki, herkes herkesten korkar). Jdanok'a soruyorum : «Bizi nasıl tanıttın ?» diyorum. - «Alpinist olduğumuzu söyledim». Bir yandan kızıyorum, bir yandan gülmen tuttu : «Turist, diyecektin, dümdüz stepte Alpinizm olur mu ?»

Burada artık kalamayız, mutluluğun sonu geldi. Her şeyimizi kayığa taşıdık, açıldık. Akşam olmadı ama, acele etmemiz gerek. Kolâ sandalın dibine yattı, dışardan bir kişi görünüyordu. İrtiş'in orta kısmından ayrılmamaya bakarak, kürek çekiyorum.

İlk problemimiz, ekmek satın almaktır. İkincisi üçra yerlerden ayrılarak insanların içine karıştığımızı göre, benim tıraş olmam gerekiyor. Omsk'ta elbiselerimizden birini satmayı, birkaç istasyon ötede trene binmeyi düşünüyoruz.

Akşama bir fener bekçisinin evine geldik, sandaldan inip, eve girdik. İçeride yalnız bir kadın, korktu, heyecanlandı : «Kocamı çağırayım» dedi. Bir yerlere uzaklaştı. Ben arkasından gidiyorum, nereye gittiğini anlamak istiyorum. Fakat evin bulunduğu yandan Jdanok'un telâşlı sesini duyuyorum, beni «Jorj» diye çağırıyor. (Vay kerata, adımın Viktor Aleksandroviç olduğu üzerine anlaşmamış mıydık ?) İki kişi görüyorum, birinin elinde çiftte. «Kimlersiniz ?» - «Omsk'lı turistiz; kumanya satın

almak istiyoruz», diyorum. Sonra, şüphelerini dağıtmak için : «Eve girsek olmaz mı? Niye bu kadar düşmanca davranıyorsunuz», diye soruyorum. Yumuşadılar : «Bizde bir şey yok, belki Sovhozda bulursunuz, iki kilometre daha aşağıda», dediler.

Sandalımıza dönüyoruz, yirmi kilometre kadar gidiyoruz, Mehtaplı bir gece. Kıyıya yanaşarak, karaya çıkıyoruz. Işıksız bir ev. Kapısını çalıyoruz. Sahibi bir Kazak. Bize öteberi satan ilk insan : Yarım ekmek, bir çuvalın dörtte biri kadar patates, iğne ve iplik (bu biraz sakıncasız girişimdi). Ustura da sorduk ama, yok, adam köse. İyi kalpli insana ilk rastlayışımızdı. Hızımızı aldık, bu kere balık soruyoruz. Adamın karısı kalktı, iki balıkçık uzatıyor, «Beş akçe» ⁽¹⁾ diyor. Bu kadarı tüm umutlarımızı aşılıyor, parasız veriyor! Sahiden iyi kalpli insanlar! Balıkları çuvalımıza koyuyorum, kadın onları geri çekiyor. «Beş akçe - beş ruble», diyor, Kazak. Şimdi anladık, almıyoruz, pahalı.

Sabaha kadar yol alıyoruz. Ertesi günü, kaçışımızın on yedinci günü, sandalı kıyıdaki sazlar arasında gizliyerek, kendimiz de bir ot yığını içinde saklanarak, geçiriyoruz. On sekizinci ve ondokuzuncu günümüzü de benzer şekilde geçiriyoruz. Her şeyimiz tamam : Su, ateş, et, patates, tuz, kova. Nehrin sağ kıyısı dik yamaç, geride ormanlar. Solumuzda otu bol çayırılık. Gündüzleri çalılar arasında ateş yakıyoruz. Çorbamızı pişiriyoruz, uyuyoruz.

Ne var ki, Omsk'a yaklaşıyoruz, insanlar arasına gireceğiz, bu bakımdan usturasız yapamıyacağım. Makas veya ustura olmadan sakaldan kurtulmanın yolu yok. İstersen kılları teker teker kopar.

Mehtaplı bir gecede önümüzde yüksek bir öyük gördük. Es-ki, Yermak ⁽²⁾ zamanlarından kalma, karakol görevini yapmış kurgan mı, yoksa? Üzerine çıktık, ay ışığında, kerpiçten yapıllı, sırlarla örtülü, terk edilmiş kentin yıkıntılarını gördük. 1930'u izleyen yılların yadigarı olacak... Yanarı yakmışlar, kerpiçi yıkmışlar, kimini atın kuyruğuna bağlayarak öldürmüşler... Turistleri uğratmadıkları yerlerden biri...

İki haftadır rahmet yağmadı, fakat geceler serinledi. Yol almak için küreği daha fazla ben çekerdim, Jdanok kayığın kıçında oturur, soğuktan titrerdi. Yirminci gecemizde Jdanok

(1) «Beş» kelimesi, Rusça'nın «bez» edadına benzer ki, Türkçeye «sız» son eki ile çevrilir. Beş akçeyi «akçesiz» olarak anlamışlar.

(2) Yermak - Sibirya'yı fethettiği sayılan bir Don Kazağı.

ateş yakmam, sıcak suyla ısınmamız için ısrar ediyor. Onu küreğe oturttum ama, soğuktan titriyor, ateş diyor, başka bir şey demiyor.

Kaçmada onun arkadaşısı olan ben, kendisine «yok» diyemedim. Kendisi vazgeçmeliydi. Fakat o, öteden beri, içinden gelen isteklerin zebunuydu. Kazak'ın çadırında sofradan börek alması veya kümes hayvanlarına karşı aşırı zaafı, bu durumun belirtileriydi.

Titriyordu, ateşte ısınmak istiyordu. Oysa, ırmak boyunca aradığımıza ihtimal veriyorduk. Bugüne kadar gözetecilerimizle göz göze gelmememiz, ancak mutlu bir rastlantıydı. Mehtaplı gecelerde ırtış'ın ortasında görülüp, yakalanmamız akla daha yakındı.

Kıyıda, yüksekçe bir yerde, ışık gördük. Kolâ bu kere ateş yakmaktan vazgeçmiş, girelim, ısınalım diyor. Bu daha tehlikeliydi. Kabul etmemeliydim. Bunca yol almışız, bunca çekmişiz, şimdi hepsi boşa gidecek. Fakat ben ona olumsuz cevap veremiyorum ki, kararından dönmek, ona aitti.

Kandilin ışığında yerde yatan Kazak ve karısı, korku içinde fırladılar. Anlatıyorum: «Adamım hastalandı, ısınmasına izin verin. Biz Buğday Ofis görevlisi, bizi karşı sahilden buraya sandalla geçirdiler», diyorum. Kazak: «Yatın», diyor. Kolâ bir keçe parçası üzerine uzandı, ben de sözde, aynı şeyi yaptım. Kaçtığımız günden beri ilk defa bir çatı altındayız. Fakat beni tedirgin eden çatı bu. Değil uyumak, yatmak bile canım istemiyor. Kendi ayağımızla kapana girmişiz gibi bir duygu var içimde.

İhtiyar iç çamaşırıyla dışarı çıktı (giyinseydi, peşine düşecektim), bir türlü gelmiyor. Perdenin arkasında Kazakça konuşan gençlerin fısıltısını duyuyorum. «Kimsiniz? Fener bekçisi misiniz? - «Hayır hayvan yetiştirmede Cumhuriyetimizin birincisi olan Abay Devlet Çiftliğinin ilişkiniz», demesin mi? Hop-pala, barınmak için daha kötü yer seçemezdik! Devlet çiftliği demek, hükümet ve polis, demektir. Hele Cumhuriyetin birincisi! Şu halde...

Kolâ'nın elini sıkıyorum, yavaşça: «Ben sandala gidiyorum, çantayla arkamdan gel», diyorum. Bu kere yüksek sesle: «Kumanyamızı kıyıda bırakmamalıydık», diyorum. Sofaya çıkıyorum - dış kapı kilitli. Durum anlaşıldı. Odaya dönüyorum, Kolâ'yı alârm anlamında çekiyorum, tekrar sofaya dönüyorum. Kapı, ehliyetless marangozların elinden çıkma, alttaki tahtalardan biri kısa, diğeri uzun. Aralıktan kolumu uzatıyorum, kapıya pa-yanda olarak konmuş tahta parçasını düşürüyorum.

Dışarı çıkıyorum, çabucak kıyıya iniyorum. Sandal yerinde duruyor. Mehtaplı gecenin aydınlığında arkadaşımı bekliyorum. Fakat o yok! Belâya çattık! Ya kalkacak kadar iradesi yok, sıcak yerde bir dakika fazla kalmak istiyor veya tutuldu. Gidip kurtarmalıyım.

Tekrar yukarıya çıkarken, Jdanok'la beraber, dört kişinin bana doğru geldiğini görüyorum. Yanyana yürüyorlar (acaba arkadaşımı tutuyorlar mı?) «Jora», diye bağıyor (tekrar Jora), «Buraya gel, hüviyetlerimizi soruyorlar!» Çantamız da elinde değil.

Yanlarına varıyorum. Kazak aksanıyla konuşan yeni gelenlerden biri: «Hüviyetleriniz», diyor. Soğukkanlılıkla: «Ya siz kimsiniz?», diyorum. - «Ben buranın yönetmeni». - «Pekâlâ, iyi yaptınız, daima sorulması gerek, buyurun gidelim, hüviyetler evde kaldı, orası aydınlıktır». Eve girdik.

Çantayı yerden kaldırıyorum, kandile yaklaşıyorum, yapacağım hamleyi hesaplıyorum ve: «Hüviyet kontrolü iyi şey, gereği varsa, sorulacak, sakıncayı hiç bir zaman elden bırakmamak gerek. Bizim Buğday Ofisimizde de bir olay oldu...» diyorum. Çantamın ağzı açık, bir elim kapıda, onlar çevremde. Omuzumla yöneticiye yükledim, o, ihtiyarla beraber, yere düştü. Genç'in çenesine indirdiğim direkt, ona yetti. Bağırışmalar, çığlıklar arasında, çantayla beraber kapılardan geçiyorum. «Mahmâdera!!» Sofadan gelen Kolâ'nın sesini duyuyordum: «Jora tutuldum»; diyor. O, kapının pervazına tutunarak kurtulmaya çalışıyor, bırakmıyorlar, içeri çekiyorlar. Elinden çekiyorum, kurtarmıyorum. O zaman ayağımı pervaza dayadım, var kuvvetimle Jdanok'u çektim. O, başımın üstünden uçarken, ben yere serildim. İki kişi üzerime çullandı, onlardan nasıl kurtulduğumu anlayamadım gitti. Kıymetli çantamız onlarda kaldı. Seker seker kıyıya koşuyorum, arkamdan Rusça bağıyorlar: «Baltayla vur, baltayla», herhalde korkutmak için olacak. Yoksa Kazakça söylerlerdi. Neredeyse yetişecekler, ayağım sürçüyor, az kaldı, düşünüyordum. Kolâ sandala yetişti, ona «açıl» diyorum. Dize kadar suya girerek sandalı itiyorum, sonra içine atıyorum.

İyi ki, silâhları yok. Kazaklar suya girmekten çekiniyorlar, kendi dillerinde bağışıyorlar. Onlara: «Alpaklar, yakaladınız mı?», diye bağıyorum.

Kürek ve akıntı yardımıyla ilerliyoruz. Onlar, bağrışarak, kıyıda koşuyorlar, fakat karşılarına çıkan koy, yollarını kesiyor. Üzerimdeki iki pantolonu da çıkarıyorum (üstüste giydi-

ğim sivil ve denizci takımından) ve sıkıyorum. Tiril tiril titriyorum. Jdanok'a: «Kolâ, iyi ısındık mı?» diye soruyorum. Susuyor.

Bundan böyle nehirден uzaklaşmamız gerekiyor, bizi arayacakları yer, orasıdır. Sabaha karşı karaya çıkıp, oto stopla Omsk'a gideceğiz, zaten yakınlarına gelmişiz.

Tuz ve çakmağımız çantada kaldı. Ya usturayı nerede bulacağız? Kıyıda bir evceğiz ve sandal. Fener bekçisinin kulübesi olabilir. Kapısını çalıyoruz, tok bir erkek sesi: «Kim o?» diye soruyor. «Isınmamıza izin verin, sandalımız devrildi, batmaktan zor kurtulduk». Bir hayli bekledik, sonunda kapı açıldı. Sofanın alaca karanlığında iriyarı bir ihtiyarı görüyoruz, Rustur. İki eliyle başının üstünde tuttuğu baltayı, hiç kuşku yok, ilk girenin kafasına indirecek. «Korkmayın, biz Omsk'tan geliyoruz. Görevle Abay Devlet Çiftliğine gittik, aşağı bölgeye sandalla geçmek istedik, fakat dalyan tarlasına ve sığığa rastladık. Yanlış manevrayla devrildik». Şüpheci bakışla bizi süzüyor, baltayı indirmiyor. Benim onu görmüşlüğüm var ama, hangi resimde? Masal kahramanı gibi ak pak bir ihtiyar. «Şu halde, Jelezyanka'ya mı gidiyorsunuz?» Ne güzel, gittiğimiz yeri de öğrendik. «Eibette Jelezyanka'ya, fakat cantamızı, içindeki 150 rubleyle nehire düşürdük. Devlet çiftliğinde biraz et satın aldık, fakat şimdi et'in sırası mı? Belki onu bizden alırsınız?» Jdanok, eti getirmek için, sandala döndü. İhtiyar beni içeriye aldı. Odada gaz lâmbası yanıyor, duvarda çifte asılı. «Şimdi hüviyetinizi görelim», diyor. Cesareti elden bırakmamaya çalışarak: «Hüviyetlerimiz hep yanımızda, üst cebimde olduğu için, ıslanmadı bile. Ben Viktor Aleksandroviç Stolyarov, Eyâlet Hayvan Üretme Dairesinin delegesi». Şimdi tez elden, inisiyatifin bize geçmesini sağlamak gerekiyordu. «Ya siz kimsiniz? - «Fener bekçisi». - «Adınız, soyadınız?» derken. Kolâ etle geldi, ihtiyar da hüviyetlerimizi bir daha sormadı. Eti alacak kadar parasının olmadığını, fakat bize çay ikram edebileceğini söyledi.

Bir saat kadar yanında kaldık. Çalı çırpı üzerinde ısıttığı çay, ekmek ve hattâ biraz domuz yağı verdi. İrtiş'teki seyir koridorunu, sandalımızı kaça aldığımızı, nerede satabileceğimizi konuştuk. Daha fazla kendisi konuştu. Bakışı, her şeyi anlayan, iyiliğimizi isteyen bir ihtiyarın bakışıydı. Sanırım, durumumuzu anlamıştı. Kendisine açılmak isteği bile doğdu içimde, olgun adamdı. Fakat bize faydası olmayacaktı, bir ustrasının olmadığını halinden anlıyordum, saç sakalına karışmıştı. Kaldı ki, durumumuzu bilmekle, suçumuza katılmış sayılacaktı. «Haberini vermek, ihbar etmemek» suçunu işlemiş olacaktı.

Biz kendisine dana etimizden verdik, o bize kibrit hediye etti, kıyıya kadar geçirdi ve nehirin hangi tarafını izleyeceğimizi anlattı. Açıldık, bu gece içinde olabildiği kadar uzaga gitmek için, küreğe asıldık. Bizi yakaladıkları yer, sağ kıyı idi. Bu bakımdan ırmağın sol yanı bize daha selâmetli görünüyordu, onu izliyorduk. Mehtaplı ve açık havada, sağda, ormanın bulunduğu kıyıyı izleyerek aşağıya inen bir sandal görüyoruz. Biz ondan daha yolluuz.

Bizi yakalamak için çıkarılan posta olmasın?... Küstahça davranışın bize yarar sağlayacağını düşünerek, küreklere asıldım, öbür sandala yaklaştım, seslendim: «Nereye hemşehri?» - «Omsk'a». - «Ya nereden geliyorsun?» - «Pavlodar'dan». - «Niye bu kadar uzaktan?» - Temelli geliyorum, evi naklediyorum».

Sesi, bir polis şefinin sesi olamaz, basit, işlenmemiş. Cevaplarım geciktirmeden yetiştiriyor, konuşmaktan hoşlandığı belli. Karısı sandalın içinde uyuyor, kendisi kürek çekerek, vakit geçiriyor. Bakıyorum, sandal değil, ev eşyası ve çıkınlarla doldurulmuş kağını adeta.

Kafamı işletiyorum. Nehir üzerinde geçirilen son gecenin son saatlerinde, böylesine bir rastlantı! Göç ettiklerine göre, her şeyleri yanında, nüfus kâğıtları, para, kumanya, giysi ve hattâ ustura. Kendilerini arayan da çıkmaz. O yalnızdır, karısını hesaba katmıyoruz, biz iki kişi. Ben onun hüviyetiyle, Kolâ', kılık değiştirerek, karısının hüviyetiyle seyahat edebiliriz. Kolâ' ufak tefek, köse, uygun şekilde giyindiği takdirde, niçin olmasın? Bize yolcu görünümünü kazandıracak bavul, haliyle, onlarda bulunur. Rastlayacağımız ilk şoför, bizi bu sabah Omsk'a götürebilir.

Rusya'nın nehirlerinde hiç soygun yapılmadı mı? Umutsuz durumdan bizi kurtaracak başka ne ula? İlimizi nehirde belli ettikten sonra, karşımıza çıkan, son şansımız değil de, nedir? Zavallının tüm varlığını elinden almağa gönlüm razı değil ama, bize acıyan hiç çıktı mı? Çıkacak mı?

Jdanok'la aynı şeyi düşünüyoruz, aynı fikir yıldırım hızıyla kafamızdan geçti. Yavaşça: «Hım?» diyorum, o kadar. Cevabı: «Mahmadera».

Gitgide yaklaşıyorum, kayıklarını dik yamaça karanlık ormana doğru sürmeye çalışıyorum, acele de ediyorum, işimizi dönemeçten önce bitirmemiz gerek: Dönemeçten sonra ormanın bulunup bulunmadığını bilmiyoruz ki. Sesimin tonunu değiştirerek:

«Dikkat! Bizler İç Bakanlığın özel operatif grubu, karaya yanaşın evraklarınızı inceleyeceğiz», diyorum.

Obürü kürekleri bıraktı, bilmem şaşkınlıktan mı veya bizlerin soyguncu olmayıp, polis olduğumuzu öğrenmenin verdiği sevinçten miş ?

— Buyurun, burada, nehir üzerinde de bakabilirsiniz.

— Karada dedik ya, yanaş, hem de kımlıda!

Yanaştık. Sandallarımız yanyana. Biz karaya atladık, o, çıkınlar içinden zor çıktı, topallıyor. Karısı uyandı : «Daha uzak mı ?» Delikanlı nüfusunu uzatıyor. «Ya asker vesikası ?» - «Ben harp malûluyum, işte orada yazıyor». Bakıyorum, sandallarının burnunda maden pırıltısı : Balta, Kolâ'ya işaret ediyorum, kaldır diyorum. Kolâ yekten sekti, baltayı sapından yakaladı. Kadın bir şeyler hissetti, bağırmaya başladı. «Kes, ne biçim ses bu ? Biz kaçakları, oanileri arıyoruz, balta da bir silâhtır», diyorum. Az sakinleştiler.

Kolâ'ya emir veriyorum :

— Teğmen! Karakolumuza kadar gidin. Yüzbaşı Vorobyev orada olmalıdır!

(Rütbe de, isim de kendiliğinden aklıma geldi : Dostumuz yüzbaşı Vorobyev, Ekibastuz'un cezalıları barakasında kalmıştı).

Kolâ anladı : Yukarıya çıkmak, birilerinin orada bulunup bulunmadığını anlamak gerekiyordu : Yapacağımıza tanık istemiyorduk. Jdanok yukarıya çıkınca, adamı sorguya çekiyorum, durumunu anlamaya çalışıyorum. Tutuklu yaltaklanarak, kibrit çıkıyor, ben nüfusunu ve notları okuyorum. Yaşı da uygun, henüz kırkı bulmamıştı. Nehir fenercisi olarak çalışmış. Evi ve ineği satmış (tüm paraları da elbette beraberinde götürüyor). Mutluluk aramaya gidiyorlar. Gündüz yolculuğuyla yetinmemişler, geceden de yararlanmak istemişler.

Çok büyük, yaman bir rastlantı. Önemli olan, kimse tarafından aranmayacaklarıdır. Fakat bizim istediğimiz ne ? Hayatları mı ? Hayır, bugüne kadar insan öldürmedim, öldürmek de istemem. Bana işkence çektiren sorgu yargıcı veya emniyet görevlisini - evet, fakat basit, çalışan kişilere elim kalkmaz ki. Paralarını mı alalım ? Yalnız pek azını, Moskova'ya kadar bizi götürecektir iki bilet ve yolluk bedelini. Eşyalarından da öteberisini, bu onları iflâsa götürmez. Ya evraklarını ve sandallarını almazsak, bizi haber vermemelerini rica etsek ? Güvenilmez. Sonra, hüviyetsiz biz n'apacağız ?

Fakat evraklarını aldığımız zaman, onlar için tek çözüm olarak, bizi ihbar etmeleri kalıyor. Bunu yapmamaları için, bağlanmaları gerekiyor. Bize yalnız 2-3 gün kazandıracaklar.

Şu halde ?

Kolâ döndü, her şeyin yolunda olduğunun işaretini verdi. Benden «mahdera»yı bekliyor. N'apalım ?

Ekibastuz'un köleliği gözümde canlanıyor. Oraya dönmek mi?... Acaba, hakkımız değil mi?...

Derken, çok ufak ve yumuşak bir şeyin ayağıma dokunduğunu hissettim. Eğildim, baktım - minicik kedi yavrusu. Sandaldan çıkmış, kuyruğunu havaya dikmiş, ayağıma sürtünüyor.

Kafamdakini bilmiyor, olmalıdır.

Kedimin dokunmasıyla irade yitimine uğradığımı anladım. Yirmi günlük gerginlikten sonra anı bir boşanma. Kolâ bana dese de, demese de, ne hayatlarını, ve ne de alın teriyle kazanılmış paralarını alacak durumdaydım.

Sertliği elden bırakmayarak :

— Burada bekleyin, şimdi döneriz, durumunuzu anlayacağız, dedim onlara.

Evrakları elimde, Kolâ ile birlikte yukarıya çıkıyoruz. Düşündüklerimi arkadaşşıma anlatıyorum.

Susuyor, benimle aynı fikirde değil, fakat susuyor.

Dünya şöylesine kuruludur: Onlar, dilediklerinden özgürlüğü alırlar, vicdanları bir an için dahi duraksamaz. Bizler ise, doğal özgürlüğümüzü geri istediğimizde, onu hayatımızla ve önümüze çıkanların hayatlarıyla ödemeliyiz.

Onlar sakınca tanımazlar, her şeyi yapabilirler. Biz değil, ama. Bundan ötürü onlar bizden güçlü. Aramızda anlaşmadan sandala dönüyoruz. Topal yanında duruyor, kadın yok. «Karın nerede?» - «Korktu, ormana kaçtı».

— Evraklarınızı alın, yolunuza devam edebilirsiniz.

Teşekkür ediyor, ormana dönerek :

— Marya! Geri gel! Adamlar iyi çıktı. Gidelim, diyorlar.

Açılıyor, hızlı kürek çekiyorum. Topal işçi zavallısının hatırına geldi, arkamızdan bağıyor :

— «Şef yoldaş! Dün iki kişi gördük, tam haydutlara benziyorlardı, bileydik tutardık, alçakları.» Kolâ soruyor :

— Bunlara çok mu acısın ?

Susuyorum.

Bu gecedен başlayarak, hani şu ısınma girişiminde veya kedi yavrusu olayından sonra, tüm işlerimizde terslik görüldü. Aklimız mı çelimlendi ? Kendimize olan güven mi sarsıldı ? Tuttuğumuzu koparmadaki beceriklilik veya dayanışarak karar ver-

me yetimiz mi yok oldu? Omsk'ın dolaylarına gelmişken, hata yapmaya başladık, fikir ayrılıklarına düştük. Bu duruma düşen kaçak, uzağa kaçamaz.

Sabah karşı sandalı bıraktık. Günümüzü bir ot yığını içinde geçirdik ama, rahat değildik. Karanlık çöküyordu. Karnımız acıktı. Et haşlamasını yapmalıydık ama, geri çekilirken, kovanızı ekmişiz. Kızartmaya karar kıldık. Traktörcü koltuğu bulundu, tava görevini yapacaktı. Patatesi küde pişirecektik.

Gündüzlediğimiz ot yığınının yakınında, biçicilerden kalma yüksekçe bir şalaş duruyordu. Bulduğum durum ve düşünüş havasında, ateşi şalaş içinde yakmayı doğru buldum: Hiç bir yönden görülmeyecekti. Kolâ yemek istemiyor, gidelim, diyor. Anlaşmıyoruz.

Ateşi şalaş içinde yaktım ama, fazla kuru ot kullandığımdan, şalaş da tutuştu. Kendimi içinden zor kurtardım. Oysa ateş uyduğumuz ot yığınına da sıçradı, o da yanıyor. Bizi istirahat ettiren, güzel kokulu ota bu kere acıdım, onu sağa sola savurmaya, üstünde yuvarlanmaya başladım, ki ateş ileriye sıçramasın. Kolâ küskün, bir kenarda oturuyor ve yardım etmiyor.

Bıraktığım ize bakın! Gökyüzünü aydınlatıcı iz! Kaç kilometreden görülür! Bu iz'in sabotaj olması da cabalı! Kaçma için bize verilecek ceza, 35 yıldır, ki nasılsa öteden çekiyoruz. Kolhoz'a ait ota karşı yapılan sabotajın cezası, isterlerse, en yüksek ceza - ölüm cezası da olabilir

Yapılan her yanlışın daha başka yanlışlara gebe olması durumu, çok önemliydi. Kendimize olan güven duygusu azalıyor, içine düştüğümüz durumları doğru değerlendiremiyorduk.

Şalaş yandı ama, patates pişti. Tuz yerine kül kullandık.

Gece yürüyüşümüzde büyük bir köyü arkadan dolaşma zorunluğu çıktı. Yolda giderken, bir kürek bulduk, ne olur ne olmaz diye, yanımıza aldık. İrtiş'a yaklaşmak isterken, bir koya rastladık. Bir kere daha dolaşmak mı? Acı geldi, bir çaresini aradık, sandal bulduk. Kürekleri yok ama, bizim var. Koyu aştık. Küreğimizi bu kere arkama bağladım, sapı, çiftenin namlusuna benziyor, karanlıkta avcı sanacaklar.

Birine rastladık. O, «Petro!» diye sesleniyor. - «Değil Petro, benzettin», diyorum.

Bütün gece yürüdük, gündüz uykumuzu yine bir ot yığında aldık. Vapurun düdüğü sesiyle uyandık. İskele yakın, kamyonlarla karpuz taşındığını görüyoruz. Omsk yakın, ama ne yakın! Tıraşın ve para bulmanın zamanı geldi.

Kolâ ciğerimi yiyor: «Şimdi mahvolduk. Obürlere acımak

icln kaçışa kalkmadık ya. Bizim kaderimiz söz konusu iken, sen onlara acıdın, şimdi işimiz bitiktir», diyor.

Haklıdır. Anlamsız geliyor insana şimdi: Para da, ustura da, elimizde iken, almamışız. Bunca yıl kaçmayı düşünmek, plânlamak, bunca kurnazlıkla dikenlinin altından sürünmek, şarjörün üzerinde boşalmasını beklemek, altı gün susuzluk çekmek, iki haftada çölü geçmek ve - elinde olanı yanına almak! Tıraşsız suratla Omsk'a nasıl gireyim? Omsk'tan ileriye, hangi parayla gidelim?...

Ot yığnında geçirilen bir gün daha. Haliyle, uyuyamıyoruz. Akşam üstü saat beş sularında Jdanok: «Gidelim, gün aydınlığında çevreyi kolaçan edelim», diyor. Ben: «Asla!» - «Bir ay oluyor, yoldayız, gereğinden fazla garantili gitmek istiyorsun! İşte çıkıyorum, yalnız gideceğim», diyor. Tehdit savuruyorum, yaparsa, onu da bıçaklayacağımı söylüyorum. Korkutmak, vazgeçirtmek için, elbette, kala kala onu m:ı haklıyacağını?

Sustu, yatıyor. Derken, yığnımızdan çıktı, yürüyüverdi. N'apayım? Ayrılış böylesine mi olsun? Ben de yığından iniyorum, arkasından geliyorum. Gün aydınlığında, Irtış'a paralel olan yoldan dobra dobra yürüyoruz. Bir ot yığınının arkasında brifinge oturup, karanlığa kadar rastlayacağımız kimseyi bırakmamayı kararlaştırıyoruz. Yoksa, bizi ihbar edeceği muhakkak. Yolun açık olup olmadığını anlamak için, yığının arkasından fırlayan Jdanok, bir delikanlıya görünüyor. Onu çağırmak gerekti. Şimdi «Bana bak dostum, derdimiz var, birer sigara yakalım». - «Nedir derdiniz?» - «Kayınbiraderle birlikte sandalla izne çıktık, geceleyin sandalı kaçırdık. Ben Omsk'luyum, o Pavlodar gemi tamir atölyesinde tesfiyecî, eşyamız sandalla beraber kayboldu, karaya çıkardıklarımızla kaldık. Ya sen kimsin?» - «Ben fener bekçisi» - «Sandalımızı görmedin mi?» - «Hayır, görmedim» - «Kulüben nerede?» - «İşte crada», diyor. Bir cevaz evceğiz gösteriyor. «Sana uğrayalım, etimizi pişirelim, bir de tıraş olalım».

Gördüğümüz ev, başka komşu bekçinin eviymiş, bizimkinin ise, 300 metre kadar ötede. Yalnız kalamıyoruz, komşu da geliyor, bisikletle, çiftesi de yanında. Sakalıma yan bakıyor, Omsk'taki hayat hakkında sorular soruyor. Bir kürek hükümlüsü olan ben, özgürlükteki durum hakkında kendisine bilgi vereceğim! Gelişigüzel cevaplar yetiştiriyorum, genel olarak hayat şartlarından şikâyet ediyorum, bu nasılsa tutacaktır. O yününü ekşitiyor, itiraz ediyor, meğer partili. Kolâ çorba pişiriyor, kuvvetli yemeğe ihtiyacımız var; Omsk'a kadar belki de sonuncu olacak.

Karanlığın çökmesini beklerken, sıkıntılı saatler geçiriyoruz: Her iki adamı, o zamana kadar yanımızda alakсыmamız gerekiyor. Ya bir üçüncü gelirse? Şimdi ikisi de gitmeye, fenerlerini yakmaya hazırlanıyorlar. Yardım edelim, diyoruz. Partili yardım kabul etmiyor, yalnız iki fener yakacağını, sonra köyündeki eve çalı götürceğini, bir daha buraya uğrayacağını söylüyor. Kolâ'ya partiliyi göz hapsinde tutmasını, aksilik olursa, fundalığa kaçmasını işaretle anlatıyorum, buluşacağımız yeri gösteriyorum. Kendim, delikanlıyla gidiyorum. Sandaldan dışarısını kolaçan ediyorum, uzaklıklar hakkında delikanlıdan bilgi alıyorum. Komşuyla aynı zamanda dönüyoruz. Rahatladık, bizi gammazlıyacak kadar vakti yoktu. Çalı yüklü arabasıyla geldi, gitmiyor. Kolâ'nın pişirdiği çorbadan tattı, fakat kalkmak bilmiyor. N'apacağım şimdi? İkisini de bastırmak mı? Birisini bodruma kapatmak, öbürünü yatağa bağlamak?... İkisinde de tüviyet var, birinde bisiklet ve tüfek. Bir kaçağın hayatı işte böylesine geçer: Seni misafir etmeleri yetmiyor, zor kullanarak alacaklarını da var...

Derken, iskarmoz gıcirtısı: Sandalle üç kişi daha geldi. Etti mi ikiye karşı beş? Ev sahibimiz çıkıyor, hemencecik gaz tenekelerini almaya dönüyor: «Çavuş gazyağı getirdi, bugün Pazar, kendisinin gelmesi ilginç», diyor.

Pazar! Tekdüzen içinde geçen günlcri saymışız ama, bir birinden ayırdetmemişiz! Kaçışın üçüncü haftasını tamamlamı-sınız, meğer. Acaba, kampta neler oluyor? İt sürüşü bizi yakalamaktan umut kesti mi, yoksa? Arabayla gideydik, çoktandır Akırsya veya Karelya'da iş tutmuş, yerleşmiştik. Nüfus da edindirdik. Şansın yardımıyla daha da batıya geçebilirdik... Üç hafta sonra teslim olmak, yazık değil mi?

«Ne dersin, Kolâ, kursağı şişirdik, barsakları da keyfince işletelim mi?» diyerek evden çıkıyor, çalılar arasında saklanıyoruz ve adamları gözetliyoruz: Ev sahibi gaz bidonlarını sandaldan alıyor, partili komşu yanlarına yaklaşıyor. Aralarında konuştuklarını duymuyoruz.

Gittiler. Fenercilerin başbaşa vererek, hakkımda konuşmaları için, arkadaşımı eve yolluyorum, kendim ev sahibinin sandalına gidiyorum. Zincir ses çıkarmasın diye, onu bağlı olduğu kazığı ile beraber topraktan çekiyorum. Zamanı hesaplıyorum, Fenercibaşı bizi gammazlamaya gittiyse, köye kadar olan 7 kilometreyi olsa olsa 40 dakikada alır. Köyde asker varsa, onların arabayla buraya gelmesi, bir 15 dakika daha alır.

Eve giriyorum, komşu orada, bir türlü gitmiyor, lâfla biz-

leri oynuyor. Bu durumda ikisini de «bastırmamız» gerek. Karar vermeder, Kolâ ile konuşmalıyım. «Kolâ, uykuya yatmadan önce, yuhanalım mı?». Evden çıkar çıkmaz, kulağımıza ayak patirtisi geliyor. Eğiliyoruz, ay'ın henüz aydınlatmadığı, fakat ışığıyan gök'ün fonu üzerinde, çalılığı kuşatmak için koşuşan askerleri görüyoruz.

Fısıltıyla: «sandala doğru» komutunu veriyorum, olan hızla koşuyorum, yamaçtan yuvarlanıyorum, kendimi yayığın başında buluyorum. İnsan hayatının saniyelerle ölçüldüğü anda - Kolâ yok! Acaba, ne oldu? Bırakamıyorum ki.

Sonunda, doğru üzerime koşan birini görüyorum. «Kolâ, sen misin» Yakından açılan ateşle cevabını alıyorum. Kollarımı öne açarak kayığa havadan atlıyorum. Yukarıdan otomatik silâhtan ateş ediliyor, şarjörler birbiri ardından boşalıyor. «Birinin işini bitirdik» diye bağırırlar, üzerime eğiliyorlar, «yaralandın mı?» diye, soruyorlar. İnliyorum. Beni kayıktan alıp götürüyorlar. Topallıyorum (kendini yaralı göstermek - daha az dayak yemenin bir yoludur). Karanlıktan yararlanarak, üzerimdeki iki bıçağı çalılara atıyorum.

Yukarı çıktık, kırmızı apoletliler soyadımı soruyorlar. «Stolyarov». (Kendi adımı söylemeye dilim varmıyor, hürriyetin sonudur o, oysa ufak bir umudum daha var). Yüzümü tokatlıyorlar: «Soyadın?» - «Stolyarov». İzbeye sokup bele kadar soyuyorlar, ellerimi elektrik teliyle arkamda bağlıyorlar. Tel bileklerimi kesiyor, süngüleri karnıma dayalı. Birinin ucundan kanım akıyor. Beni yakalayan Jandarma üsteğmeni Sabotajnikov emniyeti açık Lagant tabancasını yüzüme dayıyor: «Soyadın?» diye, soruyor. Direnmenin anlamı kalmadı, söylüyorum. «Obürü nerede?» Lagantı sallıyor, süngü uçları daha derine batıyor. «Obürü nerede?» - «Beraberdik, ölmüş olacak» diyorum. Kolâ hesabına seviniyorum.

Kazak olan, mavi şeritli, operasyon yöneticisi geldi. Beni karyolaya itti, düzenli hareketlerle, sağ ve sol elleriyle, beni tokatlamaya başladı. Bir sağ, bir sol, adam yüzüyor sanki. Her vuruştan sonra başım duvara çarpıyor. «Silâh nerede?» - «Hangi silâh?» - «Tüfeğiniz vardı, görenler oldu». Gece rastladığımız avcı bizi satmış olacak... - «Tüfek değil, kürekli!» İnanmıyor, hep vuruyor. Derken, rahatladım - kendimden geçmişim. Ayıldığımda: «Bana bak, bizden yaralanan olursa, gebertiriz seni!» diyorlar.

(Sezmiş olacaklar - Kolâ sahiden bir tüfeğe sahip çıkmış! Sonradan anlaşıldı: Ben kendisine «sandala koş» dediğim za-

man, o ters yöne kaçmış, fundalıkta saklanmış. Anlamadım di-yorsa da, değil, o hep ayrılmak istiyordu, ondan olacak. Bisik-letin durduğu yeri de bellemişti. Atışların geldiği yerden, kı-yıdan uzaklaşmaya çalışmış, çalılık içinde sürünerek, geldiği-miz yolu tersine yürümüş. Artık karanlık da çökmüştü. Kolâ-ayağa kalkmış, koşmuş, koşmuş ve ağlamış : Beni öldürdükleri-ni sanmış. Komşu fenercinin evine gelince, ayağıyla camı indir-miş, duvardaki tüfeği ve fişekleri bulmuş, silâhı doldurmuş. An-lattığına göre, ilk düşüncesi, öcümü almaktı. Fakat sonra cay-mış, bisikleti bulmuş, baltayla kapıyı içten yarmış, torbasına tuz doldurmuş (şaşkınlıktan en önemli olarak gördüğü madde), son-ra açıktan açığa kasabadan, askerlerin yanından bisikletle geç-miş. Askerler orali bile olmamışlar.

Bana gelince, ayağım kolum bağlı olarak bir at arabasına kondum, üzerime iki asker oturtularak, iki kilometre ötede bu-lunan devlet çiftliğine götürüldüm.

Burasının telefonu vardı. Fenercibaşıyla aynı sandalda bu-lunan orman bekçisi, kırmızı apoletlileri öte bu telefonla çağır-mış, tez gelmelerini onunla sağlamıştı. Düşünemediğim bir ih-timaldi.

Bir tutuklu hayalî için tipik, fakat anlatılması hoş olmayan bir sahnede, aynı orman bekçisi başka bir rol aldı : Küçük ih-tiyacım oldu, ellerim arkaya bağlı olduğundan, birinin gerçek yardımına ihtiyacım vardı. Otomatik silâh kullananların aş-a-ğılanmaları gerekiyordu, ormancıya benimle beraber çıkmasını emrettiler. Adam, bana yardım ederken, ihanetinden ötürü özür diledi, «Görevim bu, başka türlü yapamazdım,» dedi.

Cevap vermedim. Doğru mu yaptı, yanlış mı yaptı, yargıyı verecek kim ? Görevlisi de, görevsizi de bize ihanet eder, gam-mazlarlardı. Yolculuğumuzda, ak saçlı, yeleli ihtiyar dışında, hepsi bu yola saptılar.

Caddeye bakan evde, bele kadar çıplak, el ayak bağı otu-ruyorum. Çok susadım, su vermiyorlar. Kırmızı apoletliler ca-navar gibi, dipçigi üzerime indirmek için fırsat kolluyorlar. Fa-kat bu kalabalık içinde öldürmekten çekinirler. tanıksız kalma-ları halinde onu yaparlar. (Kızgınlıklarının sebebi meydanda : Günlerce ve dizi halinde suda, sazlar arasında dolaşmak, kon-servelerle yetinmek, sıcak yemekten yoksun kalmak, hoş olma-sa gerek.)

Bütün aile izbede toplandı. Küçük çocuklar bana ilgiyle ba-kıyorlar, fakat yaklaşmaya korkuyorlar. Jandarma teğmeni ev sahibiyle votka içiyor, başarısından ve alacağı ikramiyeden memnun görünüyor. «Bunun kim olduğunu bilir misiniz ? - diye

övdüyor - Ünlü Amerikan casusu, albay ve haydut. Amerikan elçiliğine kaçıyordu. Arkadaşıyla yolda insan öldürdüler, etimi yediler.-

Söylediğine belki kendisi de inanıyor. Bizim gibisini yakalamak, vatandaşların yardımını sağlamak için, İçişleri Bakanlığının yaydığı söylentilerdendi. Silâhın, egemenliğin, hareketliliğin sağladığı üstünlük onlara az geliyor, karacılıktan (büh-tandan) da yararlanmak istiyorlar.

(Bunlar olurken, Kolâ, omuzunda çifte, bisikletle izbernizin yanından geçmiş, ışıklı odayı, girişteki sigara içen, gürültü eden askerleri, yarı çıplak olarak, pencere önünde duran beni görmüş. Durmamış, Omsk yönünde pedalleri çevirmeye devam etmiş. Benim yakalandığım yerde ise askerler sabaha kadar pusu yatacak, sabahleyin fundalığı tarayacaklar. Komşu fenerciden çalınan bisiklet ve tüfekten henüz kimsenin haberi yok, sahibi de her halde olayın heyecanına doymamış, dumanlı kafayla, övünerek, içindeki kendi rolünü anlatıyor olmalıdır.)

O yörede görülmemiş başarının sarhoşluğuyla başı dönen jandarma üstegmeni, köye götürülmem için emir veriyor. Yeniden at arabasına atılıyorum, köy sovyetinin hapisanesine konuyorum. Otomatik silâhlı iki asker koridorda, iki asker pencere önünde! Amerikalı casus albayına yaraşır dekor! Ellerimi çözdüler, fakat odanın ortasında, yerde yatmam için emir verdiler. Duvarlara yaklaşmak yasak! Bir Ekim gecesini, bele kadar çıplak, yerde geçirdim.

Sabah yüzbaşı geliyor, gözleriyle beni adeta delmek istiyor. Denizci ceketimi bana atıyor (öbür eşyayı votkaya çevirmişler zâhir), yaklaşıyor ve sesini alçaltarak, kapıya bakarak, acaip bir soru soruyor :

— Beni nereden tanırırsın ?

— Sizi tanımam ki.

— Şu halde, aramayı idare edenin yüzbaşı Vorobyev olduğunu nasıl öğrendin ? Serü alçak, beni ne duruma soktuğunu bir bilson!

Adı - Vorobyev! Yüzbaşısıdır! Kendimizi polis olarak tanıttığımız gece, ağızından çıkan, onun adı ve rûtbesi. Kendisine acıdığım adam, inceden inceye hepsini anlatmış, bizi gammazlamıştı. Bu yüzden yüzbaşının başı belâda. Takipçilerin başı kaçanlarla bir ilişki kurduysa, 3 hafta içinde bulunmamalarına şaşmamak gerek!

Bir sürü subay daha geliyor, Vorobyev'i benden soruyorlar. Bir rastlantı olduğunu kendilerine söylüyorum.

Ellerimi tekrar telle bağladılar, fotin bağlarını çıkardılar, yirmi kadar otomatik silâhlı muhafızın eşliğinde gündüzün köyde dolaştırdılar. Tüm köy halkı toplandı, kadınlar başlarını sallıyor, çocuklar arkamızdan koşuyor, bağırıyorlar :

— Haydut! Kurşuna dizilmeye götürülüyor!

Teller bileğimi kesiyor, adım attıkça, ayakkaşlar düşüyor, fakat ben, başım dik, çalımla yürüyorum, halkın yüzüne açık ve gururla bakıyorum, dürüst insan olduğumu görsünler, istiyorum.

Gösteriş için yürüttüler, kadınlar ve çocuklar görsünler diye (efsanesi daha 20 yıl süreyle anlatılacak). Köyün kenarına geldiğimizde, beni bir kamyonun çıplak, derme çatma kasa-sına soktular. Şoför kabinasının bulunduğu tarafa, hepsi otomatik silâhlı, beş gözetici oturdu.

Kamptan ayrılmışız, bunca kilometre yürümüşüz, her birine ayrı ayrı sevinmişiz ve şimdi, aynı kilometreleri tersine alıyoruz! Kestirmeden gitmediğimiz için, sayısı 500'ü buluyor. Ellerim arkada, kelepçe içinde, olabildiği kadar sıkılmış. Yüzümü koruyamıyorum. İnsan gibi değil, kütük gibi yatırılmışım. Bize yakıştırılan ceza budur.

Yol bozulmuş, kasıslı. Her kasiste başım ve yüzüm bozuk kasa tahtasına çarpıyor, kıymıklarla doluyor. Ellerimle korunamıyorum, onlar başlı başına ızdırap kaynağı: Her sallanışta, destere imiş gibi, kelepçe bileğime batıyor. Diz üzerinde kenara yaklaşmak, arkamı ona vererek, oturmak istiyorum - boşa gayret. İlk sallanışta kasa içinde yuvarlanıyorum, hedefe varamıyorum. Her zıplamada, tahtadan gelen darbe, içkembelerimi koparacak kadardı. Sırtüstü yatamıyorum, bileğim kopacak Yan yatıyorsun - kötü. Yüzükoyun - ondan beter. Boynum bu kerek başımı havada tutmaya çalışıyorum, fakat boyun yoruluyor, baş düşüyor, yüz tahtaya vuruyor.

Beş gözeticinin anlamsız bakışları üzerimde.

Bu yolculuk, ruhi eğitimlerinin bir parçasıdır.

Şoför mahallinde yolculuk eden teğmen Yakovlev, durmalarda kamyon içine göz atar, sırtırdı: «Nasıl, daha kaçmadın mı?» derdi. İhtiyacımı görmek için izin istediğimde, kahkahayı basarak: «İzin veriyoruz, pantolonun içine yap», diyordu. Kelepçelerin çözülmesini rica ettiğimde yine gülüyor: «Dikenliyi altından geçtiğin yerin nöbetçisine düşseydin, çoktan ölmüştün», cevabını veriyor.

Bir gün önce sevinçliydim: Dövülmesine dövüldüm ama, hakkım bundan fazlasıdır, diye düşünüyordum. Bugün anladım:

Yumruk yormaya ne gerek, kamyon kasası yumruğu aratmaz kıl... Tüm vücudumda ağrımayan, hırpalanmayan yer kalmadı. Bileklerim testereyle kesiliyor, başım çatlıyor, yüzümde kıymık batmayan, derisi sıyrılmayan nokta kalmadı (*).

Yolculuğumuz hemen hemen 24 saat sürdü.

Ne zaman ki kamyon kasasıyla savaşmaktan vazgeçtim, artık büsbütün duygusuzlanarak, başımın tahtaya çarpmasına kulak kasmamaya başladım, muhafızlardan biri dayanamadı, başımın altına çuval koydu, belli ettirmeden kelepçelerimi gevşetti, üzerime eğilerek, fısıltıyla: «Dayan, az kaldı», dedi. (Delikanlı, acaba, kimden esinlendi? Kimin tarafından eğitildi? Besselli ki Maksim Gorkiy veya bölüğünün siyasi eğitmeni tarafından değil).

Ekibastuz'a geldik. Asker kamyonu sarıyor. «Çık!» Kalkamıyorum.

(Kalkabilseydim, başarının verdirdiği sevinçle, iki asker dizisi arasından geçirilmem, kaçınılmaz bir ihtimaldi). Kasanın kapağını açtılar, çekip beni yere attılar. Gardiyanlar da toplandı, görülüp alaya alınmamın sırasıydı. Birinin bağırışını duyuyorum: «Seni, saldırgan, seni».

Ana kapıdan geçirdiler, hapisaneye götürdüler. Tekli hücreye değil, koğuşa soktular, ki özgürlüğün amatörlerine ibret olayım.

Koğuştakiler beni özenle üst ranzaya yerleştirdiler. Fakat, sabah ekmek dağıtımına kadar ikram edecek bir şeyleri yoktu.

Kolá, o gece Ömsk'a doğru yol almış. Otoların farlarını gördükçe, bisikletiyle tepe saparmış, yere yatarmış. Ayrı duran bir eve rastlamış, kümesi bulmuş ve kaçışta hep hayâl ettiği tavuklardan üç tanesinin boynunu burarak öldürmüş, çantasına atmış. Obürlerin gıdıdağı üzerine kaçmış.

Büyük yanlışlıklara düştükten sonra, başımıza dolanan karsızlık hali, yakalanışından sonra, Kolá'yı büsbütün etkisi altına almıştı. Kolay uygulanan, dengeyi kaybeden arkadaşım, kendisini umutsuzluğa kaptırmış, n'apacağını pek bilememişti. Çok basit bir şeyi düşünememiş: Bisiklet ve tüfeğin kayboluşu şimdiye kadar anlaşılmış olacağından, onlardan bir an önce kur-

---

(*) Tenno - hemofildi. Kolay pıhtılaşmayan kanı, ufak bir yarayla, vücudundan boşalabilirdi. Buna rağmen kaçışın riskusuna girerdi.

tolmak gerekiyordu. Şu ana kadar kendisini maskeleyen eşya, bundan böyle tanınmasına yarayacaktı. Madde iki : Omsk kentine girişi, şosedan ve bu yönden olmalıydı, şimdi : Kenti giden dolanacak, giriş öbür uçtan yapılacaktı, Tüfek ve bisikleti hemen paraya çevirmeliydi. Oysa, yarım gününü nehir kenarındaki fundalıkta geçiren Jdanok, akşamı beklemeden, kıyıdaki patikalardan bisikletle gitmişti. Bölge radyosu eşkâlini bildirmiş olabilirdi. Avrupa Rusyasında yapılmazsa da, Sibiryâ'da bir sakıncası yoktu.

Bir ev görüyor, duruyor, içine giriyor. Ev sahipleri ihtiyar bir kadın ve 30 yaşlarındaki kızı. Evlerinde radyo çalıyor, büyük bir rastlantıyla, radyodaki ses :

Vahşi hayvanların kullandığı dar patikalardan

Sahalin'den kaçtı serseri...

şarkısını söylüyor.

Kolâ yumuşuyor, gözlerinden yaş boşalıyor. Kadınlar : «Der-din ne ?» diye soruyorlar. Bu ilgi karşısında, Kolâ, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamış. Anne, kız kendisini avutmaya çalışıyorlar. Kolâ anlatıyor : «Hayatta yalnız kaldım» ihtiyar, şaka ile karışık ciddiyetle : «Evlensene, benim kızım da bekâr», diyor. Kolâ büsbütün yumuşamış, yan gözle gelini süzüyor. Obürü işi ticarete dökmüş, «Votka alacak kadar paran var mı ?» diyor. Ceplerini karıştıran dostum, son rublelerini sayıyor, paranın çıkmadığını görüyor. «Üst tarafını sonra tamamlarım» diyerek, kızı votka almaya yolluyor. Çaldığı tavukları hatırlayan Kolâ : «Az kaldı unutuyordum, yolda giderken keklik avladım, sen onları pişir, bir bayram sofrası kur, kayınvalide», diyor. Kadın kuşları eline alınca, «Yahu, bunlar keklik değil, tavuk», demiş. «Çiftemi ateşlerken, karanlıkta seçememiş olabilirim» - «Kabul, fakat boyunları niye burkulu ?...»

Kolâ kadından sigara sarmak için tütün rica etmiş. Kadın, mahorka karşılığında damattan para istemiş. Dostum, başındaki kasketi çıkarınca, kadın kuşkulunmuş : «Sakin bir hapisli olmayasın ? Başın tıraşlı! Hemen kalk git, vakit varken, yoksa kızım geldikten sonra, teslim ederiz seni», demiş.

Kolâ şimdi hep onu düşünüyor : İrtiş'ta iken biz özgürlere acıdık, fakat onlar bize niye acımazlar? Duvar da asılı kalın kışlık bir ceket alıyor, giyiyor : Tam bedenine göre. (Dışarıda soğuk var, oysa üzerindeki, kamptan kaçtığı elbise takımı). Kadın bağılıyor : «Polise teslim ederim!» Kolâ o ara, başka bir erkekle dönmekte olan kızı pencereden görüyor : Gammazladı bile.

Şu halde - «Mahmadera!» Tüfeğine sarılıyor, ihtiyar kadına : «Köşeye yat, kımıldama» emrini veriyor. Kendisi kapının

arkasına saklanıyor, gelenleri içeriye bırakıyor, arkadan, «ye-
re yatın» emri. Erkeğe dönerek: «Tekerekte çizmelerini çıkar,
düşünüm için hediyen olsun,» diyor. Üzerine çevrili namlu kar-
şısında adam çizmeleri çıkarıyor, Kolâ'nın ayağına tastamam.
Kampın yıpranmış kundurası adama kalıyor. Arkasından ge-
len olursa acımadan öldüreceğini söyleyen dostum, izbeden çı-
kıp, bisikletiyle uzaklaşıyor.

Fakat erkek, kendi bisikletine binerek kovalıyor. Kolâ du-
ruyor, bisikletten inerek, tüfeği omuzluyor, adama: «Dur! Bi-
sikletten uzaklaş,» diyor. Sonra yaklaşıyor, tekerin parmakla-
rını ayağıyla kırıyor, lastiği bıçağıyla parçalıyor. Bisikletine
binip, yoluna devam ediyor.

Biraz sonra şoseye çıkıyor. Omsk - önünde. Açıktan açığa
ilerleyen dostum, otobüs durağına kadar geliyor, çevredeki bos-
tanlarda çalışan kadınları görüyor. Arkasından gelen motosik-
let her nedense Kolâ'yı sollamıyor, peşine takılı. Motosiklet için-
de üç işçi. Derken, sepetiyle bisiklete bindiriyor, dostumu yere
düşürüyor. Sözde işçiler motosikletten atlıyor, Kolâ'nın üzerine
çullanıyorlar, tabanca kabzasıyla başına vuruyorlar.

Bostandaki kadınlar: «N'apıyorsunuz? O, size ne yaptı ki?»
diye bağırıyorlar.

Sahi, O onlara ne yaptı?...

Fakat kimin kime ne yaptığını ve daha neler yapacağını
anlamak, halkın haddine mi? Sivil ceketler altından askeri üni-
forma çıkıyor. (Vurucu ekip günlerden beri şehrin kapısında
ve pusuda). Bostandaki kadınlara cevap veriyorlar: «Gördüğün-
üz adam bir katildir!» En basiti bu! Yasalara inancı olan ka-
dınlar patates tarlasına dönüyorlar.

Vurucu ekibin yaptığı ilk iş, Kolâ'dan parası olup olmadığını
sormak olmuş. Kolâ, içtenlikle, olmadığını söylemiş. Arayıp
yeni ceketinin bir cebinde, 50 ruble bulmuşlar. Almışlar, hep be-
raber bir ahçı dükkânına gitmişler, yemek ve içki karşılığı, ta-
mamını orada bırakmışlar. Fakat Kolâ'yı da doyurmuşlar.

Hapsi yeniden boylamamız, işte bu biçim oldu. Ertesi yıl
Temmuz ayında yargılandık. Kamp hapisanesinde şiştiği-
miz dokuz aylık süre içinde, zaman zaman sorguya çekilirdik.
Sorguyu, düzen yöneticisi Maçehovskiy ile yönetim görevlisi teğ-
men Yaynşteyn birlikte yönetiyorlardı. Özellikle üzerinde dur-
dukları konular: Tutuklular içinden yardım edenler kimlerdi?
Özgürler içinden, bizimle anlaşarak, cereyanı kesen kim? (Plâ-
nımızın başka olduğunu, cereyan kesilmesinin işimizi bozduğunu
kendilerine anlatmadık). Omsk'ta bize yataklık edecek kim?
Hangi sınırdan kaçmayı düşünmüştük? (İnsanların vatanlarını-

da kalmak isteği, akıllarının alamıyacağı bir husustu). «Mosko-
va'ya kaçıyorduk, Parti Merkez Komitesine kanunsuz tutukla-
maları anlatacaktık, o kadar». İnanmıyorlar.

«İlginç» bir şey çıkmayınca bize, bu durumlarda verilmesi
alışkanlık haline gelen demeti sundular: 58-14 (antidevrimci sa-
botaj), 59-3 (haydutluk), «altıda dört» Ukaz'ının «bir-iki» mad-
desini (çete halinde çarpma), aynı Ukaz'ın «iki-iki» maddesini
(insan hayatını tehlikeye sokan zorlamayla birleşik çapul), mad-
de 182 (ateşsiz silâh yapımı ve taşınması).

Korkunç gibi görülen kanunlar maddesi zinciri, ondan ön-
ce çarptırıldığımızdan daha korkunç değildi. Kanunlarımızın ön-
gördüğü cezalar, mantık duvarını aşarak, bize aynı, eskiden
çarptırıldığımız 25 yılı verdiriyordu ki, duasını yaparken yaka-
lanan baptist'in çekeceği de oydu. Bütün değışiklik, bundan
böyle yoklamalarda, hürriyete kavuşacağımız tarihi söylerken,
1973 yerine, 1975 dememizdi. 1951 yılında bu farkı değerdendi-
rebilecek durumdaydık, sanki!

Soruşturma safhasında ancak bir kere tehlikeye girdik, bi-
zi milli ekonomi-yi baltalamakla suçlandıracakla-
rını söyledikleri zaman.

«Balta» dan gelme, günahsız gibi görülen sözcük, ağızda sa-
kız olan «sabotajcı, haydut, çapulcu, hırsız» kelimelerinden da-
ha tehlikeliydi. Karşılığında, bir yıl önce ihya edilen ölüm ce-
zasına çarptırılmak ihtimali vardı.

Milli ekonomiye balta vurmamıza gelince: Sorgu yargıcının
bize anlattığına göre, yakalanmamız Devlete 102 bin rubleye
malolmuş; gözetici personel peşimize çıkarıldığından, kimi yapı-
larda tutuklular çalıştırılmamış; asker dolu 23 otomobil, gece
gündüz stepi taramış, üç hafta içinde, yıllık benzin tahsisatını
yitirmiş; yakınımızdaki tüm kent ve kasabalara vurucu ekipler
salınmış; memleket sathında aranmamız için genelge çıkartıl-
mış, 400 benim, 400 Kolâ'nın resmi, devletimizin her bölgesine
yollanmış.

Söyleneni, gurur duyarak, dinledik.

Yirmibeşer yıla da çarptırıldık.

Bu kitap okuyucunun eline geçtiği zaman, bir ihtimalle, sü-
renin sonu, henüz gelmemiş olacaktır... (*)

(*) Okuyucu, bu kitabı eline alana kadar, Georgiy Pavloviç Tenno,
atlet ve atletizmin teorisyeni, birdenbire kansere yakalanarak, 22
Ekim 1967 tarihinde ölmüş olacaktır. Yatakta geçirdiği son günler,
ancak bu bölümleri okumaya ve artık canlılığını kaybeden parmak-
ları yordamıyla, onları düzeltmeye yetti. O, kendi sonunu asla

Tenno'nun kaçışından sonra bir şey daha yapıldı - uğursuz kaçış sebebiyle Kültür Eğitim Kısımının amatör tiyatro ilişkileri, bir yıllık süre için dağıtıldı.

Çünkü kültür - iyi şeydir, fakat değil özgürlüğün, zulmün emrinde olmalıdır.

---

böylesine düşünmüyordu! Dostlarına başka türlüünü vaat ediyordu! Kavgada, savaşta olacağını düşünerek, coşuyordu. Kaçış planları kurarken de öyleydi. Ölürken, Molotov ve Hvat başta (Vavilov'un sorgu yargıcı), gibi katillerden bir düzmesini beraber götürmeyi de istiyordu. „Devletin kanunu katillerden yana olduktan sonra, benim yapacağım kıyam değil, idamdır,“ diyordu. „Bir iki kişiyi temizlemekle, kendi hayatının maliyeti çıkıyor, öbürler p'ân dışı başarı,“ diyordu. Ne var ki hastalığa ani olarak tutuldu, silâh aramaya vakti kalmadı, güçten de düştü. Hasta haliyle benim Yazarlar Birliğine yazdığım mektupları Moskova'nın posta kutularına dağıttı. Estonya'da toprağa verilmesini istemişti. Son hizmetini gören protestan papaz da, eski tutuklu, hem Hitler'in hem Stalin'in kamplarında kalan biri.

Gelelim Molotov'a. O, eski gazeteleri karıştırmakla, cellât olarak yaşamış hayatın anılarını yazmaktadır. Hvat'a gelince : Gorkiy caddesindeki 41 numaralı evde, emekli maaşı olarak aldığı paraları harcamakla meşgul.

Moral gücüne dayalı kaçışlar

Mühendislik bilimine dayalı

8 kaçışlar

Meselâ Bering Boğazından veya Viyana'ya yönelik İTL kamplarından yapılan kaçışlar dışındakilere, GULAG tüzüğü'nün ve GULAG idarecilerinin pek aldıracağı yoktu. Onların gözüyle bu olaylar kaçınılmaz ve doğaldı, büyük işletmelerinin verdiği fireye, hayvan telefâtına, fabrikasyon ıskartasına benzerdi.

Özel Kamplardaki durum bambaşkaydı. Halklar Babasının özel isteğine uyularak, adı geçen kampların korunması ve bekçiliği, çağdaş bindirilmiş piyade kıtalarının düzeyinde silâhlandırılmış ve donatılmış güçlü bir gözetleme örgütüne verilmişti. (Genel silâhsızlandırmanın en üst aşamasında bile, silâhı elinden bırakmayacak askeri örgüte). Bu kamplarda idarenin sosyal yakınları (âdi suç hükümlüsü) bulunmazdı, ki böylesinin kaçmasından zaten büyük zarar doğmayacaktı. Burada, gözetici personel yetersizliğini veya donatımın çağdan düşmüşlüğüne sözde sebep olarak göstermek de yoktu. Özel Kampların kuruluş tüzüğünde, kamptaki tutuklunun kaçışıyla, çaplı bir casusun devlet sınırını aşması arasında bir farkın olmadığı, dolayısıyla buna imkânın da bulunmadığı yazılıydı. Olması halinde, böylesine bir olay, kamp idaresi ve muhafız kıta komutanlığı onuruna sürülmüş leke sayılacaktı.

Ne var ki, tam o sıralarda, Ellisekizinci maddeden kesilen cezalar, artık eskisi gibi on yıl değil, yirmibeş yıl olmuştu, ki bu süre, Ceza Kanununun tavanıydı. Cezaları sertleştirmede görülen anlamsız ve devamlı üsteleme, zaafı da beraberinde getiriyordu: Bir katil, yeni bir öldürmeden çekinmediği gibi (on yıllık cezanın az yenilenmesi onu korkutmazdı), si-

yasi tutukluları da şimdi yeni kaçış girişiminden alakoyacak, ona gözdağı verecek bir kanun maddesi kalmamıştı zâhir.

Ozel Kamplardaki tutuklu kadrosu bundan böyle, Biricik Doğru Öğretinin) tuttuğu ışıkla, İdarenin zorba davranışlarına gerekçe arayıp bulanlar, onu haklı görenler değildi artık. Şimdikiler, savaşa başından sonuna kadar katılmış, el bombası savurmaktan parmakları kasılmış, güçlü kuvvetli gençlerdi. Georgiy Tenno, İvan Vorobyev, Vasiliy Erühin, onların arkadaşları ve diğer kamplardaki benzerleri, silâhsız da olsa, motorize piyade tekniğine sahip yeni muhafız örgütüne kafa tutacak kadar yetenekliyidiler.

İTL'den kaçmalar, Özel Kamplardan kaçma olayları yanında sayıca daha kabarık (İTL kamplarının daha uzun ömrün hesabına katılmasıyla) olmasına karşılık, üne kavuşanlar, daha az başarı umuduyla, daha amansız ve çetin şartlar altında, Özel Kamplardan kaçanların yarattığı olaylardı.

Haklarında anlatılanlar, milletimize maledilen ve özellikle o yıllara özgü olduğu söylenen -yumuşak başlılığımızı-, yeterince sergilemektedir.

İşte örnekleri.

İlki, Tenno'nun kaçışından bir önceki yıla aittir. Kendi girişimi için Tenno, onu model tutmuştu. Eylül 1949 da, Steplag'ın Birinci Kısmından (Rudnik, Cezkazgan) iki tutuklu kaçmıştı. Biri, sağduyulu, yaşlı, tıknaz Ukraynalı Grigoriy Kudla. Akılselimi ve ihtiyarlığı bir yana, öfkelendiği zaman, serseri takımını bile sindirecek kadar kırıncı olabiliyordu. Diğer, otuzbeş yaşlarında, kendi halinde bir Akrusyalı, İvan Duseçkin. İki ahbap, çalıştırıldıkları maden ocağının terkedilmiş kısmında, artık kullanılmayan, körletilen, taşlarla doldurulan, yeryüzüne çıkan ucu parmaklıkla emniyete alınan bir -göz- bulmuşlar. Gece vardiyasında çalışırken, bir yandan parmaklığı oynata oynata, onu sökülebilecek duruma getirmişler, öbür yandan ocağa peksimet, bıçak, sağlık servisinden aşırılmış termofor gibi malzeme ve kumanya götürmüşler. Kaçacakları gece, ayrı ayrı olarak çavuşlarına, çalışamayacak kadar hasta olduklarını, biraz uzanacaklarını söylemişler. Gardiyanlar geceleyin aşağıya inmezler, tüm otorite, çavuştedir. Fakat çavuş, uysallık göstermekten başka bir şey yapamaz, yoksa başının yarılması da mümkündür. Kaçaklar termofora su doldurmuşlar, eşyalarını yüklenmişler ve -göz-lerine gitmişler. Parmaklığı sökmüşler, yeryüzüne çıkmışlar. Çıktıkları nokta gerçi gözetleme kulesine yakındı ama, yine de tel örgülerinin dışında. Sürünerek, görülmeden uzaklaşmışlar.

Cezkazgan'dan Kuzey Batıya doğru yönelmişler. Gündüzleri yatmışlar, geceleri yürümüşler. Bir hafta sonra Duşekkin artık kalkmak istememiş. Kudla, önlerindeki tepeleri göstererek, bir ihtimalle, orada su bulacaklarını söylemiş, umut vermişti. Oraya vardıklarında, su yerine çamur bulmuşlar. Duşekkin arkadaşına: «Nasıl yürüyemeyeceğim, beni kes, kanımı iç», demiş.

Törebilimciler! Doğru olan çözümü gösterir misiniz? Duşekkin nasıl ölecek, Kudla niye ölsün?... Ya bu iş olduktan az zaman sonra, Kudla su bulursa? Hayatının kalan kısmını arkadaşasını nasıl amacaktır?.. Kudla, bunları düşünüyor, su aramak için, yola devam etmeye, sabaha kadar bulunmaması halinde, dönmeye ve arkadaşasını ızdıraptan kurtarmaya karar veriyor: bir yerine niye ikişi ölsün? Sürüne sürüne giderken, bir tepenin oyduğunda, su görüyor! Ancak en hayali romanlarda okuduğumuz sonuç. Kaçak eğiliyor, içindeki iribaş ve yosuna bakmadan, bol bol içiyor. Termoforu doldurarak, arkadaşasına döndüğünde, öbürü inanmadı, içtiği halde, yine inanmadı. (arada geçen zaman hayal ettiği suyu bol bol içmişti, bu da onun gibi olmasın, diye düşünüyor olmalıydı). Birlikte oyuğa kadar gittiler, doyasıya su içmek için, yanında kaldılar.

Susuzluğu giderdikten sonra, açlık başladı. Fakat ertesi gece bir dağ silsilesini aştılar, adanmış ülkeye kavuştular: Suların aktığı, ot, çabılık ve otlayan atların bulunduğu bir memlekete. Karanlıktan yararlanan Kudla, yalının içine dalıyor, atların birini öldürüyor. Dudaklarını yaraya basarak, henüz ölen hayvanın kanını içiyorlar. (Sizi, barıştan yana çıkanlar! O yıl Viyana veya Stokholmda gösterişli toplantılarınız oldu, kokteylerinizi saman çöpüyle aldınız. Acaba, şair bozuntusu Tihonov ve gazeteci Erenbürgün vatandaşlarının, at leşinde ki kan emdiklerini hiç düşündünüz mü? Adı geçenler, Sovyet anlayışıyla, barışın, işte bu olduğunu sizlere anlatmadılar mı?)

Beygir etini ateşte kızartarak yiyorlardı, yollarına devam ediyorlardı. Turgay üzerindeki Amangeldiye uğramadan, yandan dolandılar. O ara, yoldan geçen bir kamyona doluşmuş Kazak grubuna rastladılar. Kazaklar hüviyetlerini sordular, polise haber veririz diye gözdağı savurdular.

Heride yolları üzerinde bolbol göl ve çay bulunuyordu. Kudla, bir koç'u yakalayıp, kesti. Kaçıştan bu yana bir ay doldu Ekimin sonuydu, hava soğumuştı. İlk rastladıkları ormanda bir Kulübe buldular, içinde yerleştiler: : bu zengin memlekette ayrılmaya gönülleri yatmıyordu. Bu durma ile, doğdukları yerin

çağrısına boş vermayla hele bu tutumlarının yanılmazlığıyla, kaçışlarının amaçsızlığı, umutsuzluğu açıklanmış oluyordu. Baba ocağına dönüş, onlara daha büyük bir rahatlık sağlamıyordu ki.

Geceleri komşu köye çapula çıkarlardı, kazan, un, tuz, balta, kapkacak aşırırlardı. (Kaçak, aynen bir çeteci gibidir, ister istemez işi hırsızlığa döker). Bir keresinde koca bir ineği ormana götürüp kestiler. O ara kar yağmıştı, iz bırakmamak için, kulübeden dışarı çıkamamışlardı. Kudla, çalı toplamak üzere ayrıldığın da, orman bekçisine görülmüş. Bekçi tüfeğini hemen ateşlemiş, «İneği çalan sizler misiniz?», diye bağırmaya başlamış. Kulübenin yanında kan izleri de bulunmuş. İkisini de yakalayıp, köye götürmüşler, kapatıldıkları odanın kapısına kilit takmışlar. Halk bağırıyor: Acımadan hemen burada hesaplarını görelim» diyorlar. Fakat bölgeden gelen sorgu yargıcı, devlet sınırları içinde yapılacak aramaya ait belgeyi çantasından çıkarmış köylülere: «Afferin çocuklar, yakaladığınız kimseler hırsız değil, çaplı birer siyasi suçludur!», demiş.

Hava birden tersine dönmüş, bu kerre. Bağırın yok. Bir Çeçen (1) olan ineğin sahibi, tutuklananlara koyun eti, ekmek ve Çeçen'ler arasında toplanan parayı getirip vermiş. «Ne yazık, kim olduğun u önceden söyleseydin, hepsini sana kendim verirdim», demiş. (Bundan hiç şüphenez olmasın, Çeçen'lere özgü tutumdur.) Bu sözler üzerine Kudla ağlamaya başlamış: bunca acımasız yıllardan sonra, kalp, merhameti sindiremez oluyor.

Tutuklananları Kustanay'a götürdüler, demiryolları idaresine ait karakola kapattılar. Çeçen'lerin verdiği bütün kumanyayı muhafızlar kendileri için aldılar, üstelik kaçanları tamamen aç bıraktılar. (Barış Kongresinde, Korneyçuk bunları sizlere anlatmadı mı?). Kustanay'dan yola çıkarıldıklarında, istasyonun peronunda, eller arkada bağlı, herkesin önünde, diz üstü bekletildiler.

Moskovanın, Leningradın, Kiyev'in, rastgele muflu bir şehrin peronunda olaydı, elleri kelepçeli, aksaçlı, diz çökmüş sanki Repin'in bir tablosundan inmiş ihtiyarın yanından herkes geçecekti, yüzüne de bakmayacaktı, edebi eserler basan yayın evleri ilişkini de, ilerici sinema rejisörleri de, hümanizma propagandacısı da, muvazzaf subayı da. (Sendika ve parti ilişkile-

(1) Çeçenler — Kuzey Kafkasya halklarından biri. Almanlara yardım etmekle suçlandırıldılar, savaştan sonra topluca Orta Asyaya sürüldüler.

rinden söz bile etmeylim.) Hiç bir sıfatı olmayan sıradan vatandaşlar da, adı sorulmak ve Moskovada oturmak hakkından olmak korkusuyla, ihtiyarla ilgilenmiyeceklerdi. Değil mi ki Moskovada iyi dükkânlar var, riske girmek, neme gerek, diye düşüneceklerdi. (Yıl 1949, bu bakımdan durum normal görülebilirse de, acaba 1985 te, başka türlü mü olacaktı? Genç ve olgun vatandaşlarımız eli kelepçeli aksenli ihtiyardan yana çıkıp, muhafızlara kafa tutabilecekler miydi?)

Ne var ki, kustanaylıların kaybedilecek fazla bir şeyleri yoktu: bölgenin nüfusu, idarenin can düşmanlarından, şüphelilerden ve sürgünlerden oluşuyordu. Tutukluların çevresinde toplandılar, onlara mahorka, sigara, ekmek atmaya başladılar.

Kudla'nın bilekleri arkasında kelepçeli olduğu için, kendisine atılan ekmek parçasını o' ancak ağzıyla ve eğilerek kapabildi, fakat muhafız, tutuklunun ağzındaki ekmeği ağızla düşürdü. Kudla, yerde yuvarlanarak, ekmeğe bir daha yaklaştıysa da muhafız, ekmeği tekmeledi, uzaklaştırdı! (Sizi, kadın olsun erkek olsun tehlikesiz ihtiyarların filmlerini çeken rejisörler bu sahneyi de çekmek işinize gelir mi?) Halk çevrelerini sardı, «serbest bırakın onları, serbest bırakın» diye bağrışmaya başladı. Toplum polisinden bir ekip geldi, daha güçlü olduğundan, halkı dağıttı.

Tren yanaştı, kaçakları Kengir hapşanesine götürdü.

Kazakistanda kaçma olayları birbirine benzer, çevredeki istiap kadar tekdüzenlidir. Fakat kaçışlarda en önemlisi olanın anlaşılması bakımından, tekdüzenlik yararlı olmaktadır.

1951 Yılında, yine Cezkazganda, yine maden ocağının terk edilmiş «göz» yoluyla 3 kişi yeryüzüne çıkıyor, durmadan, 3 gece yürüyorlar. Susuzluktan bir hayli çektikten sonra, ikisi, gördükleri Kazak çadırlarından su istemeyi düşünüyor. Üçüncüleri, Stepan adında biri, fikri sakat görmüş, gruptan ayrılarak, iki arkadaşını uzaktan gözetlemiş. Diğerleri çadıra girmesine girdiler ama, içerden koşarak çıktılar, kaçmaya başladılar. Fakat Kazaklar tarafından yakalandılar. Ufak tefek bir adam olan Stepan, kayaklardan yararlanarak uzaklaşabilmiş, yoluna tek başına devam etmiş. Yanında, bir bıçaktan başka, hiç bir şeysi olmayan kaçak Kuzey Batıya yönelmiş, fakat insanlardan kaçtığı, hayvanları üstün tuttuğu için, kimi vakit yolu uzatmak zorluğunda kalmıştı. Bıçağıyla fundadan bir sopa kesmiş, onunla tarla farelerini avlamış Fare, yuvasının yanında arka ayak

üzerine dikilip ıslık çalmaya başladığı zaman, Stepan sopasını fırlatıyor, hayvancığı öldürüyormuş. Kanını emmeye çalışıyor, kendisini ateşte pişirip yiyormuş.

Onu ele veren, yaktığı ateş oldu. Günlerden bir gün nar çiçeği renk kocaman kalpak giymiş bir atının üzerine geldiğini görüyor. Kızarttığı şiş kebabını hemen örtmüş ki, Kazah et'in ne cins olduğunu anlamasın. Kazak yaklaştı, kimlerden olduğunu, nereden nereye gittiğini sordu. Stepan, Cezdah'taki manganez ocağında çalıştığını (hür işçilerin de çalıştırıldığı bir maden ocağıydı), şimdi ise, karısının çalıştığı 150 kilometre ötedeki devlet çiftliğine gittiğini söyledi. — Çiftliğin adı? Stepan, akla en yakın olanı söylüyor: «Stalin devlet çiftliği», diyor.

İsteyler çocuğu! Yoluna devam edeydin! Bu zavallının sana ne zararı oldu ki? Hayır Kazak, tehditkâr bir sesle: «H a p i s a n e k a ç k ı n ı s ı n b e n i m l e g e l », demesin mi? Stepan bir küfür savurmuş, kendi yoluna devam etmiş. Kazak, at sırtında, yanında gidiyor, emir veriyor, kendi adamlarını çağırmak istiyor. Fakat step bomboş, kimsecik yok. Çöl çocuğu, bırakıvereydin! Görüyorsun, adam, yüzlerce kilometrelik yolu, bir sopayla aşmak istiyor, yanında yiyecek de yok, nasılsa ölüp gidecek! Yoksa, bir kilo çay kazanmak mı istedin? (1)

Hayatın son haftasını hayvanlar düzeyinde yaşamış Stepan'ın kulağı, çöldeki hışırtı ve ıslık seslerine alışmıştı artık. Derken, havada alışık olmadığı yeni türden bir ses duyuyor, içgüdüyle yana sekiyor, Kazah'ın attığı kemetten bu şekilde kurtuluyor.

İki ayaklı hayvanı yakalamak için düzenlenen av partisi! Bir insan karşılığında 1 kilo çay ! Kazak, küfrederek, kementini topladı. Stepan yürüyor, fakat gözleri öbüründe. Kazak tekrar yaklaştı, kement savurdu. Bizimki hazırlıklıydı şimdi. Kazak'a doğru sekti, sopasını başına indirdi, yere düşürdü. (Güçsüzdü ama, ölüm kalım savaşını veriyordu). Yerde yatanı olan gücüyle sopasıyla dövüyor, «al sana başlık parasını baba» diye bağıırıyordu. Şimdi yaptığı, bir hayvanın başka bir hayvanı uzun sivri dişlerle parçalamasına benziyordu. Fakat akan kanı görünce durdu. Kazakın kementini, kırbağını aldı, atma bindi ve yola koyuldu. Eyere bağlı bir kumanya torbasını da buldu.

Kaçışı daha iki hafta kadar sürdü. Bu uzun süre içinde Stepan insanlardan, hemşehrilerinden kaçmaya baktı. Tümü — can düşmanıydı. Atı da bırakmıştı, yüzmek bilmediğinden, bir ırmağı, kendinin sazdan yaptığı sahiyla geçmişti. Başka serüven-

---

(1) Yakalanan kaçağa karşılık verilen ikramiye

leri de olmuş, bir yandan avlanırken, öbür yandan, ayı gibi büyükçe bir hayvanın, az kalsın kendisi avı oluyormuş. Susuzluktan açlıktan ve yorgunluktan bitkin düştüğü, sıcak bir yemeğe hasret kaldığı bir günde, istekte apayrı duran Kazak çadırının kapısını çalmaya karar verdi. Çadırın önünü kerpiçten yapılmış duvar saklıyordu. Yaklaştığında, avluda eyerli iki hayvan ve karşısına çıkan bir Kazak gençini gördü. Kazakın üstünde asker gömleği, asker pantolonu, göğsü madalyalarla süslü. Kaçmaya geç kalmıştı, Stepan işinin bitik olduğunu anlamıştı. Oysa genç küçük işini görmek için dışarıya çıkmış, üstelik de sarhoşmuş. Karşısında Stepanı görünce sevinmiş, perişan halinin farkına varmamış, — «içeri gel, misafirimiz olursun» demiş. Çadırda kendisi gibi genç ve asker olan kardeşiyle, babaları oturuyordu. İki kardeş önceleri cephede savaşmış asker, şimdi Alma Ata'da yüksek mevki sahibiymişler. Babalarını ziyaret etmeye gelmişler, dışardaki atlar da, kolhoz'dan ödünç aldıkları hayvanlar. Savaşı gördükleri için bu gençler insandı, üstelik sarhoş insan. Alkolün sebep olduğu iç rahatlığı, dışarıya taşıyordu, içlerinde kalamıyordu (insanlardaki bu iç rahatlığı duygusunu bütün yitirmek için Büyük Stalin çok çalışmış, fakat başaramamıştı). Orsk'a giden, karısının doğumuna yetişmek isteyen bayağı işçiyle sofradekini paylaşmak, onların da hoşlarına gidiyordu. Kendisinden hüviyet sormadılar, yedirdiler, içirdiler, uykuya yatırdılar. Böylesi de oluyormuş... (Alkol insanlara hep düşmanlık etmez, kimi vakit içindeki cevherleri sergilemeye yarar).

Stepan, ev sahiplerinden önce uyandı. Her şeye rağmen bir tuzaktan korkarak, etrafı kolaçan etti. Hayır, her iki hayvan bağlı olduğu yerde duruyor. Birine atlamak, gitmek mümkün. Bunu yapmadan, yürüyerek uzaklaşıyor, iyi insanlara kötülük yapmak istemiyor.

Birkaç gün daha yürüdü, otomobiller gözükmeye başladı. Onlardan kaçınmak için vakit buluyordu. Sonunda demiryolu hattına ulaştı, onu izleyince de, aynı gece, Orsk istasyonuna. Bir trene binmek kaldı! Zafer! Kendi yapısı bıçak ve sopayla, tek başına büyük çölü aşmış, amacına ulaşmıştı.

Fenerlerin ışığında hatlar boyunca gezinen askerleri görüyor. Bu durumda, ikinci yollardan yararlanarak, demiryolu boyunca ilerlemeye çalışıyor. Bir ara karşıdan gelen otomobilin çıkardığı tozu görüyor, fakat ilk defa ondan kaçmıyor : değil mi ki kendi vatanında, Rusyadadır. Arabadan inen adam, onun vatanının polisidir, Stepan'dan hüviyetini soruyor. Stepan anla-

tıyor, traktörcüyüm, diyor, iş aradığını söylüyor, Lafa kolhoz başkanı karışıyor: «Birak adamı, traktörcüler işime çok yarar» diyor. «Hangi köylünün hüviyeti yanında?»

Gün boyunca sağa sola gittiler, pazarlık ettiler, yediler, içtiler, fakat alacakaranlık olmadan, Stepan'ın sinirleri dayanamadı, 200 metre ötede bulunan ormana kaçmaya kalkıştı. Polis atik davrandı, silâhını bir, iki kere ateşledi! Teslim olan Stepan'ı bağladılar.

Stepan'ın izi çoktandır kayıp, kendisi unutulmuş, adı, öl-müşlerin listesine geçirilmiş olmalıydı. Orsk'taki askerlerin bekledikleri, herhâlde başkasıydı. Onu yakalayan polis, bırakılma-sını bile istemişti. İç İşleri Bakanlığının Bölge Şefi, sorgusuna başlarken, pek güler yüz göstermiş, çayla sandviç iyi cins sigara bile ikram etmişti, «siz» diye konuşmuştu («bu casusları şey-tan bilir, bakarsın yarın Moskovaya götürülür, şikâyet eder, gi-bilerinden bir düşünce»). «Sizin radyo vericiniz nerede? Hangi devletin istihbarat servisi tarafından gönderildiniz?» gibi soru-lar, bizimkini şaşırttı. «İstihbarat mı? — diye bizimki — jeolojik araştırma dahi yapmadım, hep ocakta çalıştım», diyor.

Şu var ki, bu kaçış, sandviç ikramından ve bedenın yakalan-masından daha kötü biçimde sonuçlandı: kampa getirildikten sonra, acımasızca uzun süre dayak yiyen Stepan, sonunda da-yanamadı, eski düzeyihden daha aşağıya yuvarlandı. Dayaktan kurtulmak için, Kengir kampının yöneticisine, imzalı kâğıt ve-rerek, kaçmaya yeltenenleri ele vermeyi kabullendi. Avcı düdü-ğü görevini yapıyordu, adeta. Kendi kaçışını, bütün ayrıntılarıyla, hapisane arkadaşlarına anlatırdı, ilgilenenleri, aynı yola sap-maya niyetlenenleri, yöneticiye bildirirdi.

Zorlu kaçışların her birinde, acımasızlığın örnekleri bolca sergilenir. Yine Cezkızganda, yine 1951 yılında geçmiş olayda, kan döküldüğünü, merhametsizliğin yükseğine çıkıldığını girişi-min anlam kaybettiğini görmekteyiz.

Altı kaçak, gruplarının yedincisini öldürmekle işe başladı-lar: İdarenin casusudur diye, ondan şüphelenmişler. Sonra, ma-den ocağının battal edilmiş tüneline, geceleyin, yeryüzüne, is-tiğe çıktılar. Altısı da değişik tipte insan olduklarından, birlikte gitmek istememişler. Plânlı hareket etmek şartıyla, aslında doğ-ru bir karar.

Fakat içlerinden biri, kamp yakınında bulunan özgürlerin kasabasına yönelmiş, sevgilisinin kapısını çalmıştı. O evde kal-

mak, tavan arasında veya döşeme altında saklanmak gibi bir fikri yoktu, ki doğrusu buydu, yalnızca hoş birkaç saat geçirmek için yapmıştı (bir kopuğun konturu (çevre çizgisi) nasıl da belli oluyor! Siyasi'ye yakışmayan tutum.) Bir gün bir gece sevgilisinin yanında eğlenmiş, ertesi gün, ölmüş kocasının elbisesini giyerek, kiübe ve sinemaya birlikte gitmişler. Orada bulunan kamp gardiyanlarınca tanınmış, hemencicik yakalanmıştı.

Kaçaklar grubundan diğer ikisi, ikisi de Gürcü, hoppaca davranışla, demiryolu istasyonunda Karaganda'ya giden trene binmişler. Ne var ki, çoban ve kaçak patikaları dışında, Cezkazganı dış dünyaya bağlayan tek yol, Karagandaya giden demiryoluydu. Demiryolu boyunca — tutuklu kampları, istasyonlarda emniyetin vurucu ekipleri. Kendilerine güvenleri büyüktü, fakat Karagandaya varmadan, yakayı ele verdiler.

Grupun son üç üyesi Güney Batıya yöneldiler En çetin yolu seçmişler. Gerçi bu yolda insan bulunmaz ama, su da yok. Yaşlı Ukraynalı, cephede çarpışmış asker, Prokopenko, onlara bu yolu seçtirmiş, yolda şu bulurum, demiş. Elinde yörenin haritası da vardı. Arkadaşlarından biri Kırımli Tatar, öbürü çelimsiz, kampta «kançık» görevinde bulunmuş hırsız. Yemeden içmeden dört gün yürümüşler. Daha fazlasına dayanamayacaklarını anlayan arkadaşları, Prokopenko'ya: «Seni tamamlamaya karar verdik», demişler. Prokopenko anlayamamış: «Kardeşlerim, dağılalım mı, demek istiyorsunuz?» diye sormuş. — «Değil, seni tamamlayacağız. Hepimiz yolun ucuna varamayız. Beriki yalvarmaya başlamış, kasketinin astarına saklı karısının ve çocuklarının resimlerini göstererek, acındırmak istemiş: «Kardeşçazılarım, hürriyeti aramaya birlikte çıktık, olur mu? Ben sizi buradan çıkarır, kurtarırm, kuyu yakındı, suya kavuşacağımız kesindi, az bekleyin, mehhamet edin» dediyse de, dinletememiş.

Toplardamarlarını keserek, kanını içmeye kalkışmışlarsa da, kan akmamış, pıhtılaşmış!

Sinema için biz güzel sahne daha: iki kişi üçüncünün başında, damardan akmayan kan....

Aç kurtlar gibi birbirine bakarak, «baba» nın kendilerine gösterdiği doğrultuda yürüdüler. Acaba, şimdi sıra kimin? İki saat sonra buldukları kuyu, bu problemi çözdü.

Fakat ertesi gün uçaktan görüldüler ve yakalandılar.

Olanların hepsini sorguda anlattılar. Haberler kampa yayıldı, Prokopenko'nun öcünü almak üzere, ikisinin de dövülerek öldürülmelerine karar verildi. Aynı koğuşta bulunduruldukları ve yargılama başka kamta yapıldığı için, linç edilmekten kurtuldular.

Kaçmadan sağlanacak başarının yıldızlara bağlı oluşuna inanası geliyor insanın. İnceden inceye, uzağı düşünülerek yapılmış hesap, derken, uğursuz bir anda cereyanın kesilmesi, ışıkların sönmesi yüzünden araçsız kalınış. Başka bir olayda, tersine tanık oluyoruz: plâni, hesabı, hazırlığı olmayan girişim ve arkadan elverişli koşulların zinciri.

1948 Yılıının yazında, Cezkazkan'ın hep aynı Birinci Kısımında (ki, o tarihte toplama kampı henüz Özel Kamp statüsüne kavuşmamıştı) — bir sabah, kum yüklemek üzere, hayli uzakta bulunan kum ocağına damperli kamyon gönderiliyor. Araba yüklendiği kumu, harç'ın yapıldığı kısma götürecektir. Kum ocağı, muhafıza altında tutulan bir yer değildi, bu bakımdan kamyonla birlikte oraya üç yükleyicinin, ceza süreleri uzun olan üç tutuklunun götürülmesi gerekiyordu. Gözetici olarak bir onbaşı, iki asker, şoför olarak, muhafızsız dolaşma hakkına kavuşmuş adi suç hükümlüsü görevlendirilmişti. Kaçış için bir fırsattı, fakat ani olarak önüne çıktığı gibi, anında değerlendirilmesi gereken bir fırsat! Tutukluların, gözeticilerin önünde aralarında anlaşmaları ve karara varmaları gerekiyordu. Onlar kum yüklerken, askerlerin gözü üzerlerinde, kulakları yanlarındaydı. Her üç tutuklunun özgeçmişleri bir örnek: önce cephe, sonra Alman tutsak kampları, oradan kaçış, Almanyada cezalıları kampı, savaş sonunda kurtuluş, arkadan, yaptıklarının ödülü olarak hapse konuş — bu kere kendi vatandaşları tarafından, Alman topraklarında kaçmaya yeltenenler, kendi vatan topraklarında aynı şeyi yapmaktan çekinirler mi? Araba yüklendi, onbaşı şoför kabinasına oturdu. Otomatik silahlı askerler, sırtları kabinaya dönük, kasanın içinde yerleştiler, silâhlarını, arabanın arka kısmında, kum üzerinde oturan tutuklulara diktiler. Acaba Ocaktan çıkar çıkmaz tutuklular, bir işaret üzerine, aynı anda askerlerin gözlerine kum atıldılar, kendileri de üzerilerine çullandırıldılar. Silâhlarını ellerinden aldılar, açık camdan, dipçik darbesiyle onbaşını bayılttılar. Araba durdu, şoför korkudan, az kalsın ölüyordu. Ona: «Korkma, it değilsin ki, boşalt arabayı», demişler. Motör çalıştı, altından daha değerli, onlara özgürlük getiren kum, yerlere döküldü.

Tarihin unutmaması gereken özellik: her kaçış olayında olduğu gibi, burada da köleler, gözeticilerden daha yüce gönüllü çıktılar, onları öldürmediler, dövmediler, yalnızca soyulmalarını, postallarını çıkarmalarını emrettiler, öylece bıraktılar. «Ya sen şoför, kimden yanasın?» — «Haliyle sizlerle beraberim» diye öteki kararını veriyor.

Yalınayak kalmış askerleri şaşırtmak için (merhametin bedeli), önceden Batıya, doğru yöne idiler (istep dümdüz, dülediğin yana git) sonra, ikisi asker, biri onbaşı kuşuna girerek, kuzeye sürdüler. Hepsi silâhlı, şoförün evrakı tamam, kuşku uyandıracak görünümle ri yoktu. Buna rağmen, telefon hatlarına rastladıklarında, onları koparıyorlardı. Ne olur ne olmaz, bağlantının kesilmesi yararlıydı. (İpin ucuna bağlı taşı tel üzerlerinden aşırıyorlardı, teli aşağıya çekiyorlardı, çengelle koparıyorlardı). Zamana maloluyordu ama, kazanç daha büyüktü. Tam gaz bütün bir gün gitmişler, ta ki kilometre sayacı 3000, benzin saati 0 gösterdi. Karşılaştıkları arabaları gözden geçiriyorlardı. Bir «Pobeda» durdurdular. Yoldaşlar, özür dileriz, fakat görevimiz bu, izin verin, hüviyetlerinizi kontrol edelim». Kodamanların içindekiler. Partinin bölge büyükleri. Kolhoşları denetlemeye mi esindirmeye mi veya besparmak ziyafetine mi ne gidiyorlar. «Arabadan inin, soyunun bakalım!» Kodamanlar: «Ne olur, bizi kurşunlamayın!» diye yalvarıyorlar. Onları stepe götürdüler, bağladılar, paralarını, evraklarını, elbiselerini aldılar, yolculuğu «Pobeda» ile devam ettirdiler. (Sabahleyin soyulan askerler ancak akşama doğru en yakın maden ocağına gelebilmişler. Kulleden onlara «Yaklaşmayın» dendi. — «Yabancı değiliz» — «Olur mu hiç? Yalnız iç çamaşırıla, olur mu?»)

«Pobeda»nın benzin deposu dolu değilmiş, 200 kilometreye yetti. Akşam oluyordu. Otlayan atları gördüler, yakalayabildiler. Dizginleri yoktu, dizgin olmadan bindiler, sürdüler. Fakat şoför attan düştü, ayağı sakatlandı. Kendisine sağrıda götürülmesi teklif edildi, kabul etmedi. «Korkmayın, çocuklar, sizi ele vermem», demiş. Ona para ve «Pobeda»nın evrakını verdiler, kendileri hayvanları dört nala kaldırıp, uzaklaştılar. Onları şoför gören — şoför oldu, başka duyan, gören çıkmadı. Kendi kamplarına da yakalanıp götürülmediler. Çarpıtıldıkları «onluk» ye iki «çeyrek» (1) Özel Kısmın kasasında, bozulmadan kaldı: Yeşil savcı (2) cesurları sever ve korur!

Şoförün onları haber vermediği de doğru çıktı. O, Petropavlovsk yakınındaki bir kolhozda yerleşmiş, 4 yıl rahat yaşamış. Sanaata karşı olan tutkusu mahvına sebep oldu. İyi armonika çalardı. kolhozun kulübünde sahneye çıkardı. Sonra bölge, arkadan eyalet yarışmalarına katıldı. Eski hayatını unutmaya başlamıştı bile. Fakat dinleyiciler arasında bulunan bir Cezkazan

(1) «Onluk» — on yıllık ceza süresi, «çeyrek» — çeyrek asır — 25 yıllık ceza.

(2) Yeşil Savcı — kamptan kaçış.

kampı gözeticisi onu tanımış ve yakalatmıştı. Bu kere 58 inci maddeden 25 yıla çarptırıldı, Cezkazgana iade edildi.

Umutsuzluğa kapılma sebebiyle veya apansız verilen karar-la yapılan hamleler dışında, ustalığa ve teknik hesaba dayalı kaçışlar bilinmektedir.

Kengir'de, demiryolu vagonuyla plânlanan ünlü kaçma olayı, onlardan biri. Yapıların birine her gün bir marşandiz treni yanaştırırdı, içindeki çimento ve amiyant tutukluklara boşaltılırdı. Tren, kamp alanı içinde boşaldıktan sonra, dışarıya giderdi. Beş tutuklunun hazırladığı plân, vagonun içinde kendilerini barındıracak, fakat görülmeyecek yerin hazırlanması üzerine kuruluydu. Bunun için tahtalardan, vagonun baş tarafına monte edilebilecek ikinci, yalancı bir duvar yaptılar. Bu duvar, aynı zamanda, katlanır cinsten, mandallı, pimli bir nesne olmalıydı: Vagona sokulduğunda, el arabalarının yürütüldüğü iskeleye benzeyecekti. Kaçanlar, perde görevini yapacak yalancı duvarla, vagonun baş tarafındaki duvar arasına saklanacaklardı. Boşaltma süresince, vagon tutukluların emrindeydi. Yalancı duvar içeriye sokulacak, beş tutuklu arkalarını vagon duvarına verip, kendilerinin yaptığını dikecekler, mandalla tutturacaklar, arada kalarak, trenle kamptan ayrılacaklardı. Pullmann tipi vagon büyüktü, boydan az bir şey kaybetmesi kimsenin gözün batmayacaktı. Zaten vagon da, perde de, amiyant ve çimento tozu içindeydi. Güçlük ancak zamanın doğru hesaplanmasıydı: vagonun boşalmasıyla trenin hareket saati arasında ancak birkaç dakikalık ara kalmalıydı, vagona daha önceden binilemezdi, tren, tutukluların henüz o yapıda bulunduğu saatte hareket etmeliydi. İşte, durumun elverdiği son dakikada, beş tutuklu, kumanyalarıyla ve bıçaklarıyla vagona koşuştular. Fakat içlerinden birinin ayağı makas boşluğuna sıkıştı ve kırıldı. Bu yüzden geç kaldılar, vagonun kontrolundan önce perdeyi kaldıramadılar ve yakalandılar. (*) Sonradan da yargılandılar.

Tekli kaçışta aynı fikir bir kere, daha havacılık okulu talebesi Batanov tarafından uygulandı. Eki basctuzdaki ağaç işleme kombinasında yapılar için kapı çerçeveleri ve kapılar yapıldı. Kombinada gece gündüz çalışıldığı için, kuledeki gözeticiler 24

(*) Taşkent şehrinin onkoloji dispanserinde benimle aynı koşuşta kalan kamp muhafızı Özbek, bana bu kaçışın öyküsünü anlatmıştı. Ancak onu başarıya ulaştığını biliyordun, kaçanlara içinden hayran kaldığı esfiliyordu.

saat üzerinden nöbet tutarlardı. Yapılarda ise gözeticiler ancak gündüzleri bulunurlardı. Dostların yardımıyla Batanov bir kapa kasa s içinde tahtalarla kapatılmış, yapıya götürülmüştü. Yoklamada vardiyalar arasındaki hesaplaşmada bir karışıklık yaratıldığından, kombinada o akşam yokluğu belli olmamıştı. Batanov gece kasadan çıkmış, yola koyulmuşsa da, aynı gece Pavlodar yolunda yakalanmıştı. (Bu olay lâstığın patlatmasıyla sonuçlanan kaçışından bir yıl sonra olmuştu).

Başarısızlıkla sonuçlanan kaçış girişimlerinden, kamptaki toprağı tabanlarımızı yakar duruma getiren olay ve durumlarından, (*) idarenin bilgiliciliğinden, kaytarcılardan ve değişik tür başkaldırııcılardan ötürü, Ekibastuzdaki cezalı tutuklular sayısı şişer de şişerdi. Hapisanenin taştan yapılı binanın iki kanadı ve 2 numaralı cezalı barakası hepsini alamaz olmuştu. O zaman 8 numaralı barakayı bu yolda kullanmaya başladılar, içine özellikle Benderci'leri (Ukraynalıları) yerleştirdiler.

Her yeni kaçma girişiminden veya başkaldırmadan sonra, cezalıları ayırılan her üç yerde de uygulanan düzen, sertleştiriliyordu. (Serseriler ve kopuklar tarihine eklenecek not: Ekibastuz BUR'daki kancıklar homurdanıyorlardı: -Alçaklar, kaçmadan vazgeçin! Onlar yüzünden bizleri sıkıştırıp boğacaklar!... Adi suçlularının kaldığı kampta böylesini döverler-, derlerdi. Yani, idarenin işine geldiğini söylerlerdi.)

1951 yazında, 8 numaralı cezalı barakası komple olarak kaçmaya kararlaştırıyor. Dikenli tel engelinden 30 metre kadar berideydi, toprak altından tünel kazmaya düşündüler. Fakat gizlilik koşuluna uymadılar, bir taraftan tüneli kazarken, öbür yandan tüm ayrıntıları açık olarak tartışmaya başladılar. Ukraynalıdan muhbir çıkmaz, diye düşünülerdi. Oysa çıktı, birkaç metre kazdıktan sonra hepsi yakalandı.

2 Numaralı cezalı barakasının önderlerinin canları bu duruma fazlasıyla sıkılmıştı, fakat üzüntüleri, kancıklarınkine benzemezdi, başka idi. Onların barakası da dikenli tellere 30 metre uzaklıktaydı, onlar da tünel yapımına başlamışlardı. Hem onlarınki daha iyi düşünülmüş, daha iyi organize edilmişti. Korkuları şuydu: eğer iki tutuklu grubuna birbirine bağlı olmayaarak, tünelle kaçma fikri geldiyse, o zaman it s ü r ü s ü de aynı şeyi düşünebilir, tedbirini alacaktır. Oysa, Ekibastuz sahiplerini

---

(*) Bölüm 10'a bakınız.

yıldıran, arabalarla yapılan kaçışlardı, onlar bunlara çare arıyorlardı. Nitekim buldular, gerek oturma bölgesi, gerek çalışılan yapılar çevresinde 1 metre derinliğinde hendek kazmaya kararlaştırdılar. Kaçan araba onu atlayamazdı. Orta çağda benzer duruma tanık olmuştuk: duvarlar az geldi, kaleler çevresinde derin hendekler açıldı. Hendek açma makinası şimdi sürekli çalıştırılarak, her gün sırayla, kamp ve yapılar çevresinde düzgün kenarlı hendek açmaya başladı.

2 Numaralı cezalılar barakası, geniş kamp bölgesi içinde bulunan, ondan dikenli telle ayrılmış, daracık bir alanda. Kuruluydu. Giriş kapısı herdaim kilitliydi. Kireç fabrikasında geçirilen saatler dışında, hava almak için, içindekilere günde 20 dakika, baraka bitişindeki bahçecikte gezinme hakkı tanınırdı. Genel kamp bölgesinden ancak işe götürülürken geçerlerdi, kalan zamanı kilitli barakalarında geçirirlerdi. Yemekhaneye hiçbir zaman alınmazlardı, yemeklerini ahçılar karavanayla barakalarına götürürlerdi.

Tutuklular, kireç fabrikasındaki çalışmayı, hava almak, güneşlemek fırsatı bilirlerdi, sağlığa zararlı kireçli toprağı küreklemek için çaba haroamazlardı. Ne zaman ki bu işyerinde bir de katil olayı oldu, işveren örgüt bu tür işçiden-büsbütün vazgeçti (Serseri Aspanov, kaçıştan ötürü cezalılar barakasına konan Anikin adında birini küsküyle öldürmüştü, cilt 3 bölüm 14'e bkz.) Bu bakımdan cezalılar barakasını Eylül ayında çalışmaya çıkardılar, hapisane düzenini uyguladılar.

Bu kadro içinde inanlı kaçaklardan bir hayli insan vardı, onikisi yaz aylarında aralarında anlaştılar, birbirine tam güveni olan bir grup kurdular (Muhammet Hadjiyev Ekibastuz müslümanlarının başı; Vasiliy Kustarnikov; Vasiliy Brühin; Valentin Rijov; Mutyanov; tünel kazma amatörü Polonyalı subay; ve daha başkaları). Gruptakiler eşit haklara sahipti, buna rağmen bir Koban Kazağı olan Stepan Konovalov'u kendilerine baş seçtiler. Ortak girişimi yeminle pekiştirdiler: sırlarını açıklayan ya canına kıyacaktı, veya arkadaşları tarafından hançerlenecekti.

O güne kadar Ekibastuz kampının oturma bölgesi çevresinde aralıksız, 4 metre boy duvar yükselmışti artık. Duvar boyunca 4 metre genişlikteki sürülmüş toprak kuşağı, duvarın gerisinde 15 metrelik yasak bölge, ondan sonra da 1 metre derinlikte hendek bulunuyordu. Bütün bu koruma kuşağının altından tünelin geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Kullanılacağı güne kadar, anlaşılması imkânsız sağlam bir iş düşünmüşlerdi.

İlk keşif, taban altındaki boşluğun tünelden çıkacak toprağı alamıyacağını göstermişti, küçüktü. Aşılmaz gibi görünen engel. Vaz mı geçmek?... Biri öneriyor: tavan geniştir, toprağı tavana koyalım, diyor! Aklın almayacağı şey! Bunca metre küp toprak, gözden geçirilen, kontrol edilen, insanların oturduğu odadan taban altından çıkarılarak tavan üstüne yığılacak, nebzesi dökülmeyecek, iz bırakmayacak! Gece gündüz, her saat devam eden çalışmada düşünülemez bir ihtimal!

Fakat buna da çözüm buldüklerinde, çok sevindiler, son kararlarını verdiler. Çözüm, kaçışı gerçekleşecektir odanın seçilmesiyle beraber geldi. Bulundukları baraka, Fin tipi bir barakaydı, özgürler için plânlanmıştı, yanlışlıkla kampta kurulmuştu, kampta tek'ti. Odaları ufaktı, dörtlü ranzalarından ancak 3 tanesini alıyordu, yani 12 kişilikti. Normali ise 28 kişilikti. Şimdi gruplarını bir odaya toplamaya kalıyordu. Gülererek ve şakayla, gruplarından bir kısmının kaldığı odadan, türlü bahanelerle, yabancıları çıkarmaya, onların yerine kendilerinden olanları yerleştirmeye başladılar. Sonunda hepsi bir araya geldiler.

Cezalılara karşı uygulanan baskı arttıkça, öbür tutuklular yanındaki kredileri, önemleri de yükseliyordu. Cezalılar barakasından geçirilen siparişler, ön plânda tutulur, ivedilikle yerine getirilirdi. Teknik araç ve gereçler çalışma bölgesinde hazırlanır, tehlikesi göze alınarak, kamp ana kapısındaki aramadan geçirilir, sonra aynı cesaretle, çorba, ilâç veya ekmek içinde, cezalılara ulaştırılırdı.

İlk sipariş — bıçak ve biley taşları idi. Arkadan çivi, ağaç vidası, macun, çimento, kireç, elektrik teli ve makara geldi. Üç yer döşemesi tahtanın lâmbasını usturuplu olarak bıçakla kesiler, bu tahtaları tutan süpürgeliği çıkardı, tahtaları kadronlara bağlayan çivileri söktüler. Boşta kalan üç tahtayı alttan çapraz lâtayla bağlayarak, kalkan haline getirdiler. Kalkanı çapraza bağlayan büyük başlıklı çivi, üstten çakılıydı, Çivinin başı macunlanırdı ve üzerine toz serpilirdi. Kalkan, döşemenin içine sıkıca girerdi, kaldırılması için hiç bir zaman araya baltanın ucu sokulup, zorlanmazdı. Kaldırılması tekniğine gelince: Süpürgelik yerinden alınırdı, ince bir tel merkezdeki çivinin başına sarılırdı ve çekilirdi. Toprak kazıyıcıların değişimleri halinde, süpürgelik çıkarılıp yeniden yerine konuyordu. Odalarının döşmesini her gün yıkarlardı — ki, tahtalar kuruyup aralıklar büyümesin diye. Tünele giriş problemi — en önemli sorundu. Odalarının düzenini ve temizliği, örnek düzeyde tutarlardı, postalla ranzaya uzanmak, odada sigara içmek, çekmede ekmek kırıntısı bu-

lundurmak alışkanlıkları yoktu. Denetim için gelenlerin en az eğlendikleri oda, onlarınkiydi, «uygarca yaşam» der, geçerlerdi.

İkinci problemleri — kazıdan çıkan toprağı yukarıya çıkarcak a s a n s ö r s o r u n u idi. Barakanın her odasında olduğu gibi, tünel başı olacak odalarının da bir sobası vardı. Soba ile duvar arasında, bir insanın sığanabileceğı kadar açıklık kalıyordu. Buluşları, bu açıklığı, sanki yokmuş gibi göstermek, onu maskelemek, tavan arasını döşeme altına dar ve dikey bir koridorla bağlamak hünerine dayanıyordu. Boş odalardan birinde duran dört ranzalık takımı, tamamen, iz bırakmadan söktüler, tahtasıyla soba ve duvar arasındaki açıklığı kapattılar, tahtaya paçavra tutturdular, üstünü sıvayıp kapattılar. Gözetici personel, yirmi odadan hangisinde soba duvara bitişik, hangisinde değil diye hatırlayamazdı ya. Yaş siva birkaç gün belli oluyordu. Oysa, örnek bir oda değil miydi? Bu durumda yakalanmaları hali, kaçış plânının sonu anlamına da gelmeyecekti, odamızı güzelleştirmek, çirkin boşluktan kurtulmak istiyoruz, diyeceklerdi!

Siva ve badana kuruduktan sonra ancak, taban ve tavanadaki delikleri, bıçaklarıyla açtılar, döşeme altındaki dar yeri, geniş tavanarasına «maden ocağı kuyusuyla» bağladılar, kuyuya, sökükle ranzadan kazanılan malzemeyle, hafif merdiven yerleştirdiler. Bu bir o c a k ' t ı ki, gözeticilerin görmediğı, güçlü genç erkeklerin istekle çalışmak istedikleri ilk maden ocağıydı.

Rüya girdiğı, canının çektiğı, hayal ettiğın kaçışa yönelik çalışma dışında, kampta severek yapacağın başka iş var mı ki?

İş şimdi tünelin kazılmasına kaldı. Bıçaklarla kazılacağını, bıçakların bileneceğini anladık ama, daha başka sorunlar var. Madencilikte uygulanan geozdezi biliminden yararlanarak (mühendis Mutyanov), tünelin ancak gereğı kadar derin, ancak gereğı kadar geniş kazılmasının, en kısa yoldan en elverişli olan noktaya çıkılmasının, çalışma süresince o anda bulunulduğu yerin bilinmesinin sağlanması gerekiyordu. Vardiyalar g a n i z a s y o n u da çok önemliydi: tünelde olabildiğı kadar sürekli çalışmalar, az değişmek, fakat sabah akşam yoklamalarında tam kadroyla hazır bulunmak, başlıca şartlardan biriydi. İşte kullanılacak g i y s i ve y ı k a n m a da birer problem: kil'e bulanmış olarak barakada dolaşılmazdı ya! Ya ışıklandırma? 60 Metrelik tünel karanlıkta açılmazdı. Maskelenmiş telle cereyanı aşağıya bağladılar, sinyal donatımını da eklediler: beklenmedik zamanda gelen olursa, tünelde çalışanları odada toplamak gerekiyordu. Onlar da, çıkmak ihtiyacını duyduklarında, yolun serbest olup olmadığını anlamalıydılar.

Cezalılara uygulanan düzenin sertliği, sakat yanını da beraberinde getiriyordu: gardiyanlar barakaya apansız baskın yapamıyorlardı. Dikenli teller arasından hep aynı yoldan, avlunun kapısına kadar gelmek, kiliti açmak, baraka kapısına kadar yürümek, kapıdaki asma kiliti ve sığı indirmek, zaman isteyen bir işti, gürültüsü caba. Barakaya yaklaşanlar, kapı yanındaki boş odadan gözleniyordu kaçanlar orada bir gözetici bulunduruyorlardı. Tüneldeki ampulün iki kere sönüp yanması ikaz, sık sık yanıp sönmesi, alarm anlamındaydı, derhal yukarı çıkılacaktı.

Aşağıya inen kazıyıcılar çırl çıplak soyunurlardı, üzerilerinden çıkardıklarını yastık ve yatak altına koyarlardı. Döşeme kapısından hemen sonra dar bir geçit, daha ileride genişçe bir oda yapılmıştı. Odada daima bir ampul yanardı, çalışanların iş gömlekleri ve pantolonları bulundurulurdu. Dört kişi inerken, toprağa bulanmış dört çıplak adam yukarıya çıkardı. Vücutlarına yapışmış ve kurumuş kili yıkamakla veya kıllarla birlikte çekmekle temizlerlerdi.

İşte, işler artık bu safhadayken, 8 numaralı barakanın düşüncesizce ve sakıncasızca kazdığı tünel meydana çıkıverdi. Bizimkilerin can sıkınlığını bir göz önüne getirin! Hem tehlikeye girdiler, hem de tünelle kaçma konusunun böylesine rezil olmasına tanık oldular! Neyse, geçti gitti!.

Eylül ayının başında, 1 yıl hapistə kaldıktan sonra, Tenno ve Jdanok aynı cezalılar barakasına iade edildiler. Az çok Kendine geldikten sonra Tenno, yine kurtlanmaya kaçı düşünmeye başladı. Ne var ki, en azılı kaçaklar dahi, çağrısına olumlu cevap vermediler, elverişli zamanın geçmesine hayıflanmadılar! (Tünel kazıyıcıları 4 kişilik postayla üç vardiya çalışıyorlardı, oniki kişiydiler, onüçüncüye ihtiyaçları yoktu). O zaman Tenno onlara doğrudan doğruya tünel kazmaya teklif etmiş! Obürüler yanaşmıyorlardı, baraka temelini buna elvermediğini, çok derin olduğunu söylüyorlardı. (Haliyle duygusuzca, hem de çok duygusuzca tutum: kaşarlanmış kaçağın yüzüne tevekülle bakmak, başı tembel tembel yok anlamına sallamak. İyi eğitilmiş av köpeğine avlamayı yasaklanmaya benzer.) Bu çocukları yakından tanıyan Tenno, işin içinde bir bit yeniliğinin olduğunu anlamıştı. Topunun böylesine bozulmasına imkân yoktu!

Jdanok ile birlikte onları göz hapsinde tutmaya kararlaştırdılar; gardiyanların beceremeyeceği, ince bir taktik kullandılar. Sigara içmek için çocukların hep tek olarak kapı yanındaki ka-

binaya gittiklerini, bunu grup olarak, hiçbir zaman yapmadıklarını gördüler. Kabinalarının kapısı gündüzleri hep mandalla kapalıydı; kapılarını vurduklarında açılmasına kadar bir zamanın geçmesine, bir kaç kişinin derin uykuya dalmış olmalarına (gecenin kendilerine sanki az geldiğine) dikkat ettiler. Durup dururken, Vasiliy Brühin'in tuvaletten sırsıklam çıktığını görürlerdi. «Sana ne oldu?» — «Hiç, yıkanmayı düşündüm», derdi.

Kazdıkları besbellî! Fakat nerede? Niçin susuyorlar? Tenno kimi vakit biriyle, kimi vakit diğeriyle konuşuyor, blöf savuruyordu: «Çocuklar, sakıncasız davranıyorsunuz, tünel kazdıklarınızın ben farkındayım, ya bir muhbir görürse? O zaman?» derdi.

Sonunda aralarında bir toplantı yaptılar, Tenno dahil, 4 sağlam eleman aralarına almayı kabul ettiler. Tenno'ya odalarını gözden geçirmeyi, biz iz bulmayı önerdiler. Tenno, kabinelerinin duvar ve döşeme tahtalarını teker teker gözden geçirdi, elledi, kokladı, hiç bir şey bulamadı! Sevinçten o da işin sahipleri de uçuyordu. Tenno, Kendi hesabına çalışmak üzere, sevine sevine, döşemenin altında kayboldu!

Yeraltı çalışma programı şöylesine kuruluydu: biri yatarak, tünel ucundaki toprağı kesiyordu; ikincisi, birincinin gerisinde, kazılan toprağı, bu amaç için branda bezinden dikili küçük torbalara dolduruyordu; üçüncü, sürünerek, torbaları heybe şeklinde omuzlarına vurarak, onları tünelin baş tarafına, dikey geçitin yanına götürürdü, tavan arasından sarkıtılan kancaya takardı; dördüncü işçi tavanarasındaydı, dolu torbaları yukarıya çeker, boşları aşağıya atardı. Toprağı bütün tavan üstüne yayar, vardiya sonlarında üstüne cûruf serperdi (tavanda cûruf boldu). Bir süre sonra, vardiyedekiler aralarında değişirlerdi, fakat daima değil: en ağır olan toprağı kazma ve götürme işlerini herkes randımanlı yapamıyordu.

Önceleri toprağı iki torbaya, sonradan dört torbaya doldurup öyle götürmeye başladılar. Bunun için ahçılardan bir tahta tepsi aşırıdılar, toprak torbalarını üzerine istif eder, kolanla çekerlerdi. Kolanlar çekenin boyunundan ve koltuk altlarından geçirilirdi. Emekliyerek çekenin boyun ve dizlerindeki deri sıyrılırdı, omuzlar ağırırdı. Bir gidip gelmeyle kan ter içinde kalınırdı, vardiya bitiminde insan canından benzerdi.

Toprağı kazmak için, avadanlık olarak, her gün bilenen kısa saplı belden başka bir şey yoktu. Kazıyıcı, sırtını yığılı toprağı vererek, yarı yatık pozisyonda, kıl içine bel uzunluğunca dikeyine delik açardı, kopardığı kesekleri, üzerinden aşırarak, geriye atardı. Büyük taşları dolanmak zorunluydu. Zemin ya

esnek kil, veya taştı. Sekiz on saatlik çalışmanın verimi 1 ile 2 metre arasında değişirdi.

Çalışanları en çok etkileyen — havasızlıktı. Baş dönerdi, bulantı gelirdi, kendinden geçen çıkardı. Havalandırma sorunu doğdu. Havalandırma deliği ancak yukarıya, tel örgüye en yakın, sık sık gözden geçirilen bölgeye açılabilirdi. Fakat yapılacak başka iş yoktu, havasız çalışılmıyordu. Dışarıda çalışanlara pervane görevini yapacak çelik saç plâka ısmarlandı. Merkezinden sopa geçirdiler, matkaba benzer bir nesne yaratarak, onu yüzeye çıkan deliğe yerleştirdiler. Birinci havalandırma menfezi böyle yapıldı. Çekiş olunca tünelde hava düzeldi, daha rahat edildi. (Tünel çevre duvarının dışına ulaştığı zaman, bir ikincisi yapıldı.)

Edindikleri görgüyü aralarında paylaşırlardı, hangi işin daha kolay yapılacağını birbirine söylerlerdi, geride kalan metreleri sayarlardı.

Kazılan, tünel mi diyelim, fare deliği mi, diyelim, barakanın kontinüi sümel altından geçiyordu, rastlanan kaya veya galeri ucuna yanlışlıkla verdirilen kıvrımtı dışında, dümdüz uzanıp gidiyordu. Galerinin genişliği 50, yüksekliği 90 santimdi, tavanı yarım daire biçimindeydi. Hesaba göre yeryüzünden 130 — 140 santimetre altındaydı. Galerinin yanı tahtalarla pekiştirilirdi, ilerledikçe, elektrik ampullerle donatılırdı.

Bir uçtan bakıldığında, sanki metro! — kamp metrosu.

Nice on metreler ilerlediler, duvarın dışına bile çıktılar. Başlarının üstünde geçen nöbetçilerinin ayak seslerini, köpeklerin havlamalarını duyarlardı.

Derken, beklenmedik bir anda, günü ilk yoklamasından sonra, sabah vardiyası tünеле henüz inmeden ve ortalıkta kendilerini ele verecek bir şey yokken (ki, sımsıkı uydukları kuraldı), barakalarına doğru ilerleyen, başta düzen yöneticisi sert teğmen Maçehovskiy'in bulunduğu gardiyan grupunu gördüler. Yürekları ağızlarına geldi, kaçakların. Anladılar mı? Satıldık mı? Rastgele bir kontrol mu?

Komut:

— Herkes şahsi eşyasıyla dışarı çıksın, barakada kimse kalmasın!

Emir yerine getirildi. Tüm tutuklular avluda, bavulları üzerinde oturuyorlar. İçerden gürültü duyuldu, ranzaların tahtaları aşağıya atıldı. Maçehovskiy bağıyor: «Avadanlığı buraya getir,» diyor. Gardiyanlar içeriye küskü ve baltalarla girdiler. Sökülen tahtaların sesi duyuldu.

Kaçığın kaderi işte bu: bunca akıl, emek harcandı, bunca umut beslendi, çoşuldu ve işte, al sana yaptığın yalnız suya düşmekle kalmadı, sana dayak, hücre, sorgu getirdi, cezane yeni süre ekledi....

Fakat o ne? Maçehovskiy ve yardakçılarının yüzlerinde en ufak bir sevinç belirtisi yok. Boş yere yorulmuş olmanın verdiğ-i üzüntüyle, yorgun argın, tozdan kirden sıklanarak, gerisin geriye çekiliyorlar, bezgindirler. Şimdi zati eşyanın aranması sırasına gelindi. Kırılmış sesle verilen komut: — 'Tekerekler yaklaşı!' O da bitti. Tutuklular pogrom'a uğramış (1) barakalarına dönüyorlar. Döşeme tahtalarının aralıklı olduğu veya sımsıkı olarak tutturulmadıkları yerlerde, döşeme kalkmış. Her şey dağıtılmış, nanzalar bile tersine çevrilmiş (kızgınlıktan olacak). Dokunulmadığı tek yer — tünele kazıldığı 'uygarların' odası.

Kaçıştan haberi olmayanlar küplere biniyor:

— Köpoğlular ne istiyor? ne arıyorlar?

Döşeme altına toprak yığmamakla ne derecede akıllı davranışları şimdi meydana çıktı, yoksa döşemeyi deldikleri yerden onu görebilirlerdi. Tavan arasına gardiyanlar çıkmadı, oradan anozak kanat takılarak kaçılır! Gerçi tavanarası da derli toplu, toprak cürufu örtülüydü.

Akıl erdiremedi, köpek sürüsü, erdiremedi! Ne iyi! Azim ve titizlik daima meyvesini verir. Çevre hendegine kadar, metreleri çok dakik kazmak şartı vardı, hendegın tasta-mam dibine, ne üste, ne de altına çıkılacaktı).

Ondan sonrası? Konovalov, Mutyanov, Hacıyev ve Tenno, diğerlerinin kabul ettikleri planı çizdiler: hareket akşam 10 sularında, tüm yoklamaların tamamlandığı, gözeticilerin evlerine veya komuta barakasına gittiği, kuledeki nöbetçilerin değiştiği ve değişenlerin dağıldığı saatın sonra olacak.

Birbirinin ardından hepsi tünele inecekler. Sonuncu erkete duracak, sonra, sonundan bir öncesiyle beraber süpürgeliğin kalkan parçasını kullandıkları kaportaya çiviliyecekler. Bu kere kaporta kapandığında, süpürgelik de yerine girmiş olacaktır. Geniş başlı merkez çivisi sonuna kadar aşağıya çekilecek, kaporta, özel olarak yapılmış mandallarla, sım sıkı yuvasına bağlanacaktır. Kaporta yukarıya doğru çekildiğinde dahi, yerinden oynamıyacaktır.

---

(1) Pogzom — Çarlık Rusyasında, çoğunca polisin kıskırılmasıyla, yahu-di evlerine yapılan halâ baskıları ve yağmaları

Bir şey daha: kaçmadan önce koridordaki pencerelerinden birinin parmaklığı sökülecek. Sabah yoklamasında onaltı tutuklu eksik sayan ve sökülmüş parmaklığı gören gardiyanlar, kaçakları oturma bölgesinde arayacaklar, tünel ile dışarıya kaçıldığını düşünmeyecekler. Kaçanların, muhbirlerle hesaplaşmaya gittiklerini sanacaklar. Kampın bitişindeki bölgede de bulunmaları mümkün. Temiz iş — Galeride bulunmayacak pencerenin önünde iz yok, 16 kişi melek olmuş, göğe uçmuşlar!

Çevre hendeğine çıkıldıktan sonra, sürünerek gözetleme kulesinden teker teker uzaklaşılacak, yine teker teker hendekten ayrılarak yola çıkılacak. Her dört kişi arasında arız verilecek ki, kalabalık kuşku uyandırmasın, sağı solu öğrenmeye vakit kalsın. (Son gelen, hendeğe çıktıktan sonra, galeri ucuna özel olarak hazırlanan huniyi sıkıştırarak, onu kille doldurup, sıvazlayacak : tünelin çıkışını da maskelemek faydalıdır, sabahleyin görmesinler.

Kasabadan gruplarla geçilecek, yüksek sesle konuşulacak, şakalaşılacak. Tutan olursa, birlikte karşı gelinecek, gerekirse, bıçaklara başvurulacak.

Toplanma yeri, demiryolu geçidi yakınında bir nokta. Kapanması bozuk, arabaların ağır yürüdüğü işlek bir gecitti, yoldan yükseldiği için, çukur yerde yatarak bekleyen kaçaklar dışardan görülmeyecekti. İşe götürülürken oradan geçerlerdi, yeri iyi bilirlerdi. İki kişi yola çıkarak bir kamyonu durduracak, şoförden götürülmelerini rica edecekler. Geceleri şoförler genellikle yalnız giderlerdi. Arabaya iki yandan yaklaşılabilecek, bıçak tehdidiyle şoför ortaya oturtulacak, Valka Rıjov direksiyona geçecek, yol kenarında bekleyenler arabaya atlayacak ve ver elini Pavlodar! 230 — 140 kilometreyi birkaç saat içinde yapmak mümkündür. Araba vapuruna gelmeden, nehrin yukarı tarafına dönülecek (buralara getirilirken, gözlerinin bellediği yerler, hepsi). Şoför orada bağlanarak çalılık arasında bırakılacak, kamyon da orada kalacak. İrtiş sandalla geçilecek, gruplara bölünerek dağılacak. Tahıl toplama mevsimidir, tüm yollar araba dolu.

Kazı 6 Ekimde bitecekti. Bu tarihe 2 gün kala, 4 Ekimde Tenno ve gruplarından bir başkasını, hırsız Vladimir Krivoşeyn'i başka kampa naklettiler. Her ne pahasına olursa olsun kalmak için kendilerini sakatlamak istediler ama, kamp yöneticisi, ölüm hallerinde dahi kelepçelenerek götürüleceklerine söz vermiş. Üstelemenin kuşku uyandıracağını düşündüler, arkadaşlarına engel olmamak için, emre boyun eğdiler.

Kaçışa katılmak için bunca ısrar gösteren Tenno, ondan yararlanmamış oluyordu. Grupun onüçüncüsü idi (1), bu durumda sayının sahibi Tenno'nun koruduğu, guruba dahil ettirdiği, laçkalasmış, şirazededen kopmuş Jdanok oluyordu. Anlaşılan Stepan Konovalov ve dostları, uğursuz bir saatte, Tenno'nun üstelgelerine karşı duramamışlar, ona açılmışlardı.

Kazı bitti, testamamına doğru yere çakıldı. Mutyanov'un hesabı tuttu. Fakat kar yağınca, kaçmayı ertelediler.

9 Ekim tarihinde, programları gereğince hareket ettiler. Birinci dörtlü — Konovalov, Rijkov, Mutyanov ve Mutyanov'un mühendis bilimine dayalı kaçışlara öteden beri daima katılan Polonyalı, sağ selâmet çıktılar.

Arkalarından çevre hendegine sürünerek çıkan, uğursuz küçük Jdanok olmuştu. Yakınında birinin yürüdüğünü duyuyor. Bunda elbette kendinin suçu yoktu, fakat beklemek, olduğu yerde yatmak sinmek varken, o dayanamamış, gereksiz atılganlıkla, başını kaldırmış. Kimin geçtiğini görmek istemiş!

Tarağa ilk yakalanan, bitlerin hızlı koşanı oluyor, derler. Ne var ki bizim bitçagız, birlik ve dirlik açısından eşsiz bir topluluğun yarattığı, güçlü ve parlak fikre dayalı kaçış girişimini, ondörtkişinin, bu noktada kesişen bileşik hayat yollarını, bir anda yitiriverdi. Ondört hayat için bu kaçışın yeri önemi değişik ve büyüktü, geçmişe de, geleceğe de anlam kazandırıyordu. Bunların hayatına daha nice kadın, erkek, çocuk ve henüz doğmamış çocukların hayatı bağlıydı, oysa — bitçagız başını kaldırmış, hepsi gümeye gitmişti.

Yürüyen, meğer, nöbetçibaşı yardımcısıymış. Bitçığı görünce, bağırarak silâhını ateşlemiş. Gözeticiler, kaçışı görmeyen ve girişimi anlayacak seviyede olmayan gözeticiler, büyük kahraman kesiliverdiler. Tarihçi Marksci okuyucum, elindeki cetveli kitaba vuruyor, dudaklarından şu cümleyi, lütfen, düşürüyor:

— Pekalâ, pekalâ, niçin kaçmadınız? Niçin ayaklanmadınız?

Galeriye inmiş bulunan parmaklığı yerinden çıkaran, süpürgeliği döşemeye çivilleyenler, bu defa aceleyle gerisin geriye sürünmeye başladılar, geriye, çabuk, geriye!

Kendi hesabına acınmanın, bu derecesini tadanlar var mı içinizde? Çabanızı o denli hor gördüğünüz mü hiç?

Döndüler, galerideki ışığı söndürdüler, koridordaki parmaklığı yerine koydular.

Az sonra cezalıları barakası kamp subaylarının, tabur su-

(1) 13 sayısı, Ruslarca uğursuz sayılır.

baylarının muhafızların ve gardiyanların baskınına uğradı. Yoklama kartoteğe göre yapıldı, sayılanlar hapisanenin taş binasına nakledildi.

Fakat galeriyi bulamadılar! (İşler, düşünüldüğü gibi gitseydi, acaba ne kadar zaman arayacaklardı?) Jdanok'un yakalandığı yerde, ağzı toprakla dolu delik buldular. Fakat ters yönden galeriye girildiğinde dahi, insanların aşağıya nereden indikleri, toprağın ne olduğu anlaşılamıyordu.

Ne var ki uygarlıklar odasından 4 kişi eksikti, durumlarını anlamak üzere, kalan sekiz kişiyi acımadan dayaktan geçiriyorlardı — kıt akıllıların gerçeği öğrenmek için başvurdukları kolay yol.

Gizlemenin bir anlamı kaldı mı ki?

Sonradan bu tünele turistik geziler organize edildi, tüm gazetecilere ve garnizona gösterildi. Ekibastuz kampının göbekli başyöneticisi binbaşı Maksimenko, kamp şube yöneticilerinin toplantısında övünmüştü:

— İşte bende bir lağım açıldı ki, pes! Metro gibiydi. Fakat uyanıklığımız sayesinde...

Oysa, bit yeniği sayesindeydi...

Alarm durumu, kaçan dörtlüye demiryolu geçidini bulmayı elvermedi. Plân çökmüştü! Boş duran çalışma bölgesinin duvarını aştılar, bölgeyi geçtiler, ikinci duvarı aşarak, istepe daldılar. Araç bulmak için kasabada kalmayı göze almadılar, her yana devriye kolları çıkarılmıştı.

Tenno'nun başına 1 yıl önce gelen, onlara da oldu: hızı ve kurtuluş şansını kaybettiler.

Güney doğuya, Semipalitinsk kentine doğru yöneldiler. Kumanyaları yoktu, galeriyi bir an önce tamamlamak için çok çalıştıklarından, güçsüz düşmüşlerdi.

Kaçışın beşinci günü bir Kazak çadırına girdiler, yiyecek istediler. Bildiğiniz gibi, öbürüleri vermediler, yemek isteyenlere çiftle cevap verdiler (Acaba hayvancılıkla geçinen step halkının bir geleneği midir? Değil ise, o geleneği kimden kaptılar?).

Stepan Kovalev bıçağıyla tüfek sahibine saldırmış, silahı ve yiyecekleri zorla almış. Yola devam edildi. Fakat atlı Kazaklar peşlerine düştüler, onları irtiş'm kıyısında buldular, askere haber verdiler.

Çevirildiler, et kemik durumuna gelene kadar, dövüldüler. Üst tarafı malûm.

Ondokuz ve Yirminci Yüzyılda hapisten kaçan Rus devrimcilerinin buna benzer, dıştan yardım görmeme, ortamın düşmanca tutumu, yakalananların yasa dışı ceza görmeleri gibi durumlarla karşılaştıkları olduysa, lûtfen haber versinler.

Olanlardan sonra direnmediğimizi söylesinler!

Bizleri kimler beklemedi kil Kaputu uzun, kol kapağı siyah olan asker mi istersiniz, basbayağı kızılordu eri mi, halktan toplanan gönüllü mü, yaşlanmış yedek mi? Hepsini gördük. En sonunda sıra, savaş görmemiş, birinci beşyılık plân zamanında doğmuş gürbüz çocuklara geldi. Gıcır gıcır otomatik silâhı ellerine aldılar, bizleri beklemeye çıktılar.

Günde iki kere birer saatımızı birlikte geçiririz, ölümün görünmez kenetiyle birbirimize bağlıyız: herhangi biri, içimizden herhangi birini öldürebilir. İstemiye istemiye her sabah birlikte yürürüz, biz yoldan, onlar yol kenarından. Varacağımız yer ne bize, ne de onlara gerek. Her akşam adımlarımızı sıklaştırırız, biz kendi ağılımıza, onlar kendi ağıllarına bir an önce varmak isteriz. Hakiki Evimiz olmadığı için, ağıllar o görevi görür.

Yürürken, biz onların gocuklarına veya silâhlarına bakmayız, nemize gerek. Onlar yürürler, bir an olsun dahi, gözlerini bizim kara dizilerimizden ayırmazlar, tüzükleri bunu emreder. Yana atacağımız her adımı, her hareketi onlar kurşunla kescekler, görevleri budur.

Siyah ceketlerimizle, kül renk Stalin kürkünden yapılı kalpaklarımızla, çirkin, dört tamir görmüş üçüncü cins keçe çizmelerimizle, üzerimizdeki numaralarımızla ve numaraların yazıldığı paçavralarla, gözlerine insan olarak görünmemize zaten imkân yoktu.

Görüşümüzün tiksinti uyandırdığına şaşmak mı gerek? Oyle plânlanmıştı, öyle oldu. Kasabanın özgür halkı, hele talebe ve kadın öğretmenler, kaldırım patikasından bizlere, yol ortasında yürüyen kalabalığa korkuyla bakarlardı. Bize anlatıldığına göre, korkuları şu bakımdandı: faşist güruhunun birdenbire ayaklanarak, muhafızlara saldırmalarından, evleri yakmaya, insanları öldürmeye başlamalarından, kadınların ırzına geçmelerinden, yağmalamadan sakınırlarmış. Hayvanlara benzeyen

yaratıkların başka ne istekleri olabilir ki? Asil muhafız kolunun görevi, kasaba halkını işte bu tür canavarlardan korumaktı. Muhafız kolunun başçavuşu, tarafımızdan yapılan klüp binasında, kız öğretmeni dansa kaldırırken, kendini bir şövalye sanmakta elbette haklıdır.

Bu çocuklar tüm vakitlerini, gözlerini üzerimize dikmekle geçirirler, ister yolda olsun, ister gözetleme kulesinden. Fakat hakkımızda hiç bir şey bilmezler, bu hak kendilerine tanınmamıştır. Tanınan hak, uyarmsız üzerimize kurşun yağdırmaktır.

Ah, akşama yanımıza gelip, ranzalarımıza bir otursalar, bir dinleseler: şuracıkta oturan dedenin, burada oturan babanın hapsedilme sebeplerini bir öğrenseler! Kuleler gözeticisiz kalırdı, silâhlar konuşamaz olurdu!

Fakat sistemin bütün gücü ve kurnazlığı, aramızdaki ölüm bağının bilmezlik üzerinde kurulmuş olmasıyla kendini belli ediyordu. Çocukların bize acımaları, vatana ihanet kabul edilirdi, cezası da ona göre idi. Bizlerle konuşmak isteği, kutsal yeminin bozulmasıyla eşit tutulurdu. Zaten ne diye bizimle konuşsunlar? Ders saatinde siyasi yönetmen gelecek, bekledikleri halk düşmanlarının siyasi yüzleri ve ahlâkları konulu bir konuşma yapacaktır. Tekrar ve tekrar üzerinde durarak, şu ucubelerin devlete neler çektiğini, ayrıntılara girerek, örnekler getirerek, uzun uzadıya anlatacaktır (bundan böyle o bostan korkuluklarını canlı hedef olarak kullanmak, çocukların niçin hoşuna gitmesin?.. Konuşmacı, koltuğu altında getirdiği klâsörleri masaya koyacak, kamp özel kısmının kendisine sözde bir günlüğüne emanet ettiği, tutuklulara ait dosyaları dinleyicilere gösterecek, içlerinden makinayla yazılı sayfaları çıkararak, yüksek sesle okuyacaktır. Anlatılan suçlar için Aussvitz'in ⁽¹⁾ tüm fırınları az gelir. O suçları işleyenlerin, kasabadaki sokak lâmbasını cnaran elektrikçi veya, sakıncasızca davranan gözetici yoldaşlarının, kendisine bir komodin ısmarlamak istedikleri marangoz söyler.

Siyasi yönetmenin dili hiç bir zaman sürçmez. Buradakilerin kimi vakit Allaha inandıklarından, doğruya susamış olmalarından, kimi vakit adalet duygusuna değer vermelerinden ötürü buraya tıkıldıklarını söylemez. Bir de sebepsiz konanlar var, onlardan da haber vermez.

İnsanın insanla konuşmak imkânının yokluğu, arada su-

---

(1) Ausschwitz — Hitlerci Almanyanın ünlü imha kampları

bay veya siyasal yönetmenin bulunuşu, sistemlerine denge ve güç kazandırıyordu.

Çocukların gücü ise, dobra dobra söyliyelim, bilmezlikten doğmaydı,

Kırmızı omuzluklu genç, gözetleme kulesinden bizi kurşunlarken, basbayağı katil oluyordu, kaçanları yakalarken, sistemin şaşmazlığını daha da ortaya koyuyordu.

Eskiden Niroblag kampında muhafız olarak bulunmuş biri, siyasal yönetmenin yaptığı konuşmalardan bir tanesini bana anlattı: «Yönetmen uzun boylu, sıska, şakakları çukur, beyaz tenli, kaşları olmayan ve yılana benzeyen, teğmen rütbesinde biriydi. Eskiden kendi eliyle insan kurşunladığını duymuştuk. Derste, monoton bir sesle bize derdi ki: «beklediğiniz kimseler, halk düşmanı faşist pislighidir. Göreviniz, Vatan adına kendilerine hâdlerini bildirmektir, sert olun, onlara acımayın».

Yerde yatan kaçağı çizmesiyle döven, özellikle başını bulmaya çalışan gençler, işte bu okuldan çıkmışlardı. Aksaçlı ihtiyarın ağzındaki ekmeği tekmeyle düşüren, onlardı. Elleri kelepçeli kaçağın kamyon kasasının kırık tahtalarına yüzünü parçalamasına, kan revan içinde kalmasına bakan duygusuz gözler, onların gözleriydi. Değil mi ki onlar — Vatan adına davranan hak bölüştürücüsü, öbürü ise — bir Amerikan albayı.

Stalin'in Ölümünden sonra idi. Müebbet sürgün cezasına çarptırılmışım, bir ara Taşkent'in özgürlere ait normal klinikte yatıyordum. Koğuşta konuşuluyordu, kulak kabarttım, hasta genç bir Özbeğin komşularına askerlik hatıralarını anlattığını duydum. Birliğinin görevi, (bizim cinsten) cellâdları ve canavarları bekle-mekmiş. Kendi karınlarının dahi pek tok olmadığını itiraf eden eski kamp gözeticisi Özbek, en çok kızdıklarının, maden ocağında çalışan tutuklu işçilerin, asker tayınuna yakın nicelikte ekme-k almaları hususuymuş. (Hiç kuşkusuz, % 120 verimle çalışanların olacak). Muhafızların takıldığı ikinci nokta, kendilerinin kulelerde kışın soğuşunu yerken (kürkleri topuğa kadardı), tutukluların yapı-lara dağılarak orada soba yanında ısınmaları, gün boyunca sözde uyumaları imiş. (Durumun başka olduğunu o kulesinden bile görebilirdi.)

Akıllarınca, Devlet düşmanlarını kayırmış.

Özel Kampları bu kere gözetici gözüyle görmek gibi, ilginç fırsat elime geçti! Koruduğu alçakların kimler olduğunu, onlarla konuşup konuşmadığını merak ettim. Meğer onlar hakkında tüm bildikleri, siyasal yöneticinin anlattığınıymış. Yönetici, tutuklu «dosyalarını» bile ders saatinde getirir, bunlara okutur-

muş. Sözde günleri uyumakla geçiren tutuklulara karşı, içlerinde yerleşen fakat gerçeğe dayanmayan kanı da, subayların yardımcılarıyla kafalarına yerleşmişti.

Sizi, küçükleri baştan çıkaranlar, ne olur, doğmamış öldürünüz!..

İçişleri Bakanlığına bağlı bir asker olarak, Muvazzaf askerin aldığı paranın 12 katını, ayda 230, kutup bölgesinde ise 400 ruble aldığını da anlatmıştı Özbek. (El açıklığının böylesi nereden geliyor? Acaba katlandığı zahmet de normalin 12 katı mıydı, yoksa? Yedirip içirme, barındırma Devlete ait, hizmet de kısa süreli olduktan sonra?)

Başından geçtiği veya tanık olduğu kimi olayları da anlattı. Tutukluları kordon içine alıp işe götürürken, arkadaşlarından biri, yürüyüş halindeki koldan birinin kaçmak istediğini görür gibi olmuş. Tetiğe basmış, bir ateş darbesiyle beş tutukluyu öldürmüştü. Olayın soruşturmasında diğer muhafızların, kol'un sakın sakın yürüdüğünü söylemeleri üzerine, suçlu görülen asker sert cezaya cür'etlendirilmişti: 5 İnsan hayatı karşılığında, 15 gün askeri hapisanede yatmıştı. (haliyle, ısıtılan bir yerdi.)

Ya şimdi dile getireceğimiz olayları, Takmadaları yerlisinin hangisi bilmez, hangisi anlatmaktan acizdir...? İTL'da iken, kaç tanesine tamk olmuşuz: duvar veya çitin bulunmadığı yerlerde, tutukluları çevreleyen emniyet kordonu, göze görünmeyen, var diye düşünülen sanal çizgiydi. Ansızın patlayan silâh, yerde bir tutuklunun ölüsü; çizgiyi aştığını söylüyorlar. Belki de aşmamıştı? Kontrol edecek kim, öbürünün yanında uzanmak isteyen kim? Sınır göze görünmez ki. Komisyon gelip de, ölünün ayaklarının ne tarafta olduğunu araştırmaz. Görünmez çizgiyi işe dalan tutuklu görmeyebilir, o muhafızın görevidir. Bu durumlarda. Kurşunu yiyen, genellikle kendini işe veren, dürüstlükle çalışan oluyor. Novoçunka istasyonunda (Ozer'ag) ot biçiliyordu. Biçici, birkaç adım ötede ot görüyor, rençber yüreği dayanmıyor, onu da biçeyim, tapıla katabayım, diyor ve kurşunu yiyor! Asker de, yaptığının ödülü olarak, 1 ay izin alıyor.

Başka türlü de oluyordu. Gözeteci belli bir tutukluya karşı garaz bağlardı, (faraza dileğini yapmamıştı). Öcünü kurşun sıkma ile alırdı. Kimi zaman şeytanlıkla yapılırdı: Tutukluya, görünmez çizginin ötesinden bir şeyin getirilmesi emredilirdi, kötülük beklemeyen tutukluya ateş açılırdı!

Faraza tutukluya sigara ikram ederlerdi. Azımsamayla sigarayı biraz uzağa, o bildiğimiz yere atarlardı, - al, şunu tüt-

süleyiver, derlerdi. Tutuklu öylesine iğrenç bir yaratıktır ki, peşinden gider, işi bitirirdi.

Silâhı ne diye ateşliyorlardı ? - Bunu her zaman anlayamayız. İşte Kengir'de, dört başı mamur kampta, güpegündüz, bir kaçma olayı konu dışı iken, Lida adında Batı Ukraynalı kız, bir ara yıkadığı çoraplarını kurutmak için, onları dikenli tel çiti-nin çaprazına asmıştı. Kuledeki silâhını omuzluyor, kızı tek kur-şunla öldürüyor. (Kendisinin de sonradan intihara kalkıştığı, şöyle böyle duymuştuk).

Ne diye mi? Adam silâhlı da, ondan! Yetki, denetilmeyen tek kişinin elinde, birisini temizlemek, başkasını hayatta bırak-mak, bir şey mi farkeder, sanki ?

Çıkarı da cabal! İdare hep senden yanadır, adam öldürme yüzünden cezaya çarptırılan yok. Tam tersine, dövenlere, ödül ve-rilir. Onu ne kadar erken nallarsan, diyelim ki, ilk adımını ta-mamlamadan önce, uyanıklığın derecesi de, o oranda yüksel-miş olur, alacağın ödül de. Bir aylık ücret. Bir aylık izin. (Ko-mutanlığın durumunu da lütfen düşünün: Taburun siciline as-kerin uyanık olduğunu gösterir olaylar işlenmezse, taburun ne biçim bir tabur olduğu sorulacak, değil mi ? Komutanları kim ? Veya tutuklular bunca uysal ise, gözetici kadrosunu kısalım. diyemezler mi ? Kurulmuş bir gözetme sistemi için, ölümler bir gerekliliktir!)

Gözetici askerler arasında yarışmacılık havası dahi esme-ye başlar: sen birini öldürdün, ödülüyle tereyağı aldın; ben de öldüreyim, tereyağı ben de alayım, gibilerinden. Köye gidip ya-vukluğumu görmem gerek; çare? Şu sönük yaratıklarından bi-rini haklasam, bir aylık izin cepte, neden olmasın?

Tüm bu olayları İTL'de gördük, biliriz onları. Fakat Özel Kamplarda kimi yenilikler onlara ilâve edildi: Özbek'in anlattı-ğı şekilde, bütün bir tutuklu dizisine ateş açmak vardı burada. Başka örnek: Özerlag'ta, 8 Eylül 1952 tarihinde, kamp ana kapı-sında geçmiş, geçmişte anlattığımızın benzeri olay. Veya kule-lerden açılan ateşle insan öldürmek gibi!

Anlaşıyor ki, çocuklar buna göre hazırlanmıştı. Bu Siyasal yönetmenlerin işiydi.

Kengir'de, Mayıs 1953'te, işten kampa dönen, giriş arama-sının tamamlanmasını bekleyen bir tutuklular, koluna, otoma-tik silâhlı oğullarımız, ortada hiç bir sebep yokken, şarjörlerini boşalttılar. Yaralı sayısı 16, fakat ne yaraları! Tüm kapitalistle-rin ve sosyalistlerin ortak anlaşmalarla yasak ettikleri dumdum mermisini kullandılar. Vücut içinde dağılan mermi, dışta huni

biçiminde yara açıyordu, işkembeleri, çeneleri, bacakları, kolları paramparça ediyordu.

Özel Kamplarda görevli mufazıların d u m d u m kurşunu kullanmalarının sebebi ne ola? Onayını veren kim? Hiçbir vakit öğrenemeyeceğiz bunu.

Yazdığım hikâyede (1) muhafızlarımıza «çelik» (2) deyimini yakıştırdığımızı anlatmıştım. Dünyaya yayıldı. Gözetici muhiti bunu öğrenince, bayağı canları sıkılmış meğer. Yanılmışız, onlara koruyucu melegimiz diyecekmişiz, onları sevmeliymişiz!

Bu çocuklardan en iyilerinden birinin, 1933 doğumlu, Vladilen Zadornıy adındakinin canı sıkılmamış, gerçeği anlatmak isteğiyle, bana birkaç mektup yazmıştı. Kendisi 18 yaşından 20 yaşına kadar, Niroblag kampında, İçişleri Bakanlığına bağlı VSO kıtasında (Askerleştirilmiş Gözetici Avcı birliğinde görevliydi).

«Çocuklar orasını seçmezlerdi, askerlik dairesince çağrılırlardı. İçişleri Bakanlığına teslim edilirdi. Çocuklara silâh kullanmak, nöbet beklemek öğretilirdi. Gençler geceleri soğuktan donar, ağlaşırlardı. Niroblag kamplarıyla içindekiler nemize gerek, diye şikâyet ederlerdi! O çocukları suçlamak, doğru değil, onlar askerdi, vatana hizmet ediyorlardı. Gerçi bu anlamsız ve korkunç görevde her şey apaçık değildi ama (apaçık olan neydi?... Ya hepsi, ya hiç, — A. S.), onlar yeminliydi, görevleri de ağırdı», diyor.

İçtenlikle yazılmış, doğruluktan ayrılmamış mektup. Düşündürücüdür. Çocukçağızların çevresinde kazıklardan duvar ör-müşler adı, — yemin! Vatana hizmet! Sizler — askersiniz!

İçlerindeki, ruhlarındaki insanlık mayasının zayıflığı, hat-ta yokluğu yemine ve siyasal konuşmalara karşı duramadıktan sonra, sırtıyor bu kere. Her kuşaktan ve her milletten böylesine çocuk yetiştiremezsiniz!

Acaba, Yirminci Yüzyılın ana sorusu şu olmasın: kendi vicdanını başka sıra emanet ederek, emirleri yerine getirmek, doğru mudur? İyilik ve kötülük hakkında fikir sahibi olmamak, buna ait bilgiyi basılı tüzüklerden veya şeflerin ağızlarından öğrenmek, var mıdır? Yemin! Titrek sesle söylenen, törenli sihirli söz! Milleti kötü kişilerden korumak için düşünülmüştür. Kötülerin hizmetine velilikten sonra halka karşı kullanılması ne de kolaymış!

---

(1) İvan Denisoviç'in 1 günü

(2) Çelik çomak oyunundaki

Vasiliy Vlasov'un taa 1937 yılında cellâdına söylemek istediğini hatırlayalım: yalnız sen! — insanlar öldürülüyorsa, bu yalnız senin suçundur! Öldürülmemin günahı yalnız sana ait, onunla yaşa!.. Cellâdlar bulunmasaydı, idamlar da olmazdı!

Gözetici birlikler olmasaydı, kamplar da olmazdı!

Sorumluluktaki aşama sırası, elbette, çağdaşların da, tarihin de gözünden kaçmaz. Subayların sorumluluğu çocuklarından fazla, bunu anlamayan var mı?

Yöneticilerin sorumluluğu daha fazla, tüzük ve emirleri yazanların daha da fazla, yazılması için direktif verenlerin, hepsinden çok. (*)

Fakat tüfeğin tetiğini çekenler, gözetenler, otomatik silâhların ateşlemeye hazır tutanlar, bunlar değil, bizim çocuklardı! Yerde yatanların başlarını çizmeleriyle döven — yine onlardı!...

Vladilen'in mektubundan bir parça daha:

«Bize USO — 43 — SS yönetmeliğini ezberlettirirlerdi — 943 yılına ait avcı gözetici birliğinin tüzüğüdür. Çok gizli (**), korkunç ve acımasız bir yasa idi. Yemin de etmişiz. Yöneticiler ve siyasal eğiticiler de gözlerini bizden ayırmazlardı. Aramızda gammaz ve muhbir eksik değildi. Avcılar hakkında da dosyalar düzenlenirdi... Kimimiz tutuklu ceket, kimimiz asker kaputu içinde, yere çakılı kazık ve üzerlerine sarılı dikenli tellerle birbirinden ayrılmış iki grup insanlık. Öbürüleri cezası 25 yıl ise, bizimki de 3 yıldır.»

Avcıları da sözde tutuklu olarak göstermekle, güçlü bir anlatıya başvurmuştu! Bizleri içeriye tıkan Üçlü Askeri Yargıç

(*) Bu durum, yargıçların önüne çıkarılacakları anlamına gelmez. Emekli maaşı olarak ellerine geçen paradan ve sayfiyelerden hoşnut kalıp kalmadıklarının öğrenilmesi önemlidir.

(**) Sırası gelmişken, soralım: Bir çift «S. harfinin, dudaklar arasından dökülürken, çıkardığı uğursuz ısıklama ya hiç dikkat etmiş miydiniz? Kâh bir kısaltmada, kâh bir diğerinde, faraza K.P.S.S. te karşımızdadır. (Sovyetler Birliği Komünist Partisinin simgesidir). Bundan böyle partiliye «ka-pe-es-es-ci» mi diyeceğiz? Şimdi de başka bir «ES-ES» öğrendik, yönetmenliğe ilâve edilen S.S. harflerini (çok gizli anlamına gelen «Soverşenno sekretno» simgesini). Simgely bulanlar, anlaşılan, içinde etizlenmiş ailek'î anlamaşlar, Stalingrad'ta Alman'ları yener yenmez, uygulamaya başlamaşlar. Milli zaferin bize hediye ettiği meyvelerden biridir.

Heyeti olduysa, onları da Millî Savunma Bakanlığı buraya koydu, demek istiyor. Peki, kaputlara bürünmüşler, ceket içindekileri yayılım ateşine tutabildikten sonra, eşitlik koşulu nerede kaldı? Az sonra göreceğimiz gibi, yalnız tek kişileri değil, kalabalığı da kurşun yağıdırıyorlardı.

Vladilen'den bir açıklama daha:

-Çocuklar çeşit çeşitti. Tutuklulara körü körüne kin bağlayan akıllı küt olanlar da bulunurdu. Bu arada, Başkurt, Buryat ve Yakut'lar gibi, millî azınlıklardan toplanan acemi erlerin çok gayretkeş olduklarını da kaydedelim. Fakat çoğunluk kayıtsız kalıyordu. Görevlerini sessizce, mırıldanmadan yerine getirirlerdi. En çok sevdikleri şeyler, takvimin yapraklarını koparmak ve postanın gelmesini beklemektir. En son kategori — tutuklulara, kaza geçirmiş insanlar gözüyle bakan iyi kalpli çocuklardı. Yaptığımız görevden ötürü halk tarafından sevilmediğimizi, çocuğumuz anlardı. Bu sebeple izne çıkarken uniformamızı çıkarırdık.»

Vladilen gibisinin pek az bulunmasına rağmen, hayat hikâyesi, bir bakımdan, ileri sürdüğü fikirlerin delili de sayılabilir.

Gözetici birliğine kabulü, emniyet özel kısmının ihmali sebebiyle gerçekleşmiş. Eski sendikacılardan olan üveyi babası Voynino, 1937 de tutuklanmış, annesi de bu yüzden partiden çıkarılmıştı. ÇEKA'ya (emniyete) bağlı birlikte tugay komutanı olan öz babası, bu olay yüzünden eski karısını, oldu olacak öz oğlunu da reddetmiş. (Bu tutumuyla partide kalabilmişse de, emniyetin birliğinden çıkarılmıştı). (*) Anne, kendisine sürülen lekeyi, savaş yıllarında yaralılara kan vermekle çıkarmaya çalışmış. (Partisi de, partisi de kanını kullanmakta sakınca görmemiş). Delikanlı, mavi kasketlileri çocukluğundan beri sevmeydi, kendisi henüz yavru iken, babasının üniformasındaki yabancılardan, sıkılmadan, yatağını aradıkları korkunç geceyi unutmamıştı. Oysa aynı kasketi başına geçirmişlerdi.

-İyi bir muhafız değildim, tutuklularla konuşurdum, isteklerini yerine getirirdim. Silâhımı ateşin yanında bırakır, koltuktan onlar için öteberi alırdım ve-

---

(*) Her şeye alışmış olmamıza rağmen, kimi vakit şaşkınlığa uğramamak, elimizde değildir: Terkedilmiş eşin ikinci kocasının tutuklanması hali, 4 yaşındaki kendi oğlunun reddi için bir sebep midir, acaba? Hele bir ÇEKA birliği tugay komutanı için?

ya mektuplarını kutuya atardım. Kimi kamp şubelerinde avcı Volodya'yı henüz unutmayanların bulunduğunu sanırım. Bir tutuklu çavuşu bir gün bana: «İnsanlara bak, dertlerini öğren, çok şey anlarsın», demişti.... O bunu demeden dahi ben, her tutuklunun şahsında dede, amca, teyze görürdüm... Kendi komutanlarımdan basbayağı nefret ederdim. İçerlerdim, söylenirdim, avcı arkadaşlarıma: «halkın hakiki düşmanları işte bunlardır», derdim. Gerek bu, gerek söz dinlemezlik («sabotaj») ve tutuklularla ilişki kurma yüzünden, yargılandım.... Siska Samutin beni tokatlıyordu, bastırma çubuklarıyla parmaklarıma vuruyordu, tutukluların mektuplarını postaladığıma dair benden yazılı itiraf koparmak istiyordu. Tenya gibi bu adamla başbaşa olaydık, yapacağımı bilirdim ben; ikinci kateğoriden boksördüm, 32 kiloluk gülle ile istavroz çıkartırdım. Fakat iki gardiyan kollarımda asılıydı... Ne var ki 1953 yılında İçişleri Bakanlığı öylesine bir kanarsızlık devresine girdi ki, (1) benimle uğraşacak vakitleri yoktu. Cezaya çarptırılmadım, ordudan kovuldum. Sicilime, 47 G maddesi gereğince, şu not işlenmişti: «Aşırı disiplinsizlikten ve tüzüğe karşı gelmekten ötürü İçişleri Bakanlığına bağlı birliklerden çıkarılmış bulunuyor». Yediğim dayaktan ayakta duramaz halimle, yarı yarıya donmuş olarak, tugay'ın hapishanesinden doğru eve yollandım... Özgürlüğü kavuşan çavuş Arsen bana yolda baktı..

Muhafız kutası subaylarının tutuklulara karşı yumuşak davranacağını bir an için kabul edelim. Bunu ancak er'lerin gözü önünde onların aracılığıyla yapabilecekti. Genel hırçınlık havası içinde yapılır bir iş değildi ki, gammazlayan hemen çıkardı.

Yaşasın sistem!

(1) Stalin'in öldüğü yıl.

10 Kamp toprağı alev alev yanıyor

Kamplarda baş kaldırmaların, ayaklanmaların değil olmasına, tüm koşulların bunca elverişsizliğine rağmen, yine de görünmelerine şaşmalıyız.

Tarihimizin hoş olmayan her yanı, başka deyişle, yaşanmış gerçeklerin dörtte üçü, nasıl defterden çıkarılmış, saklanmış ve gizlenmişse, bu ayaklanmalar da, tıpkı onu gibi, gözden kaçırıldı, onları başlatanlar ve onlara katılanlar yok edildi, onları görenler sindirildi, tepeleyicilerin raporları ya yakıldı veya kasa dairelerinin sıra sıra duvarları arkasına saklandı. Üzerinden yalnızca 10 veya 15 yıl geçmiş olmasına rağmen, anlattığımız sebeplerden ötürü, ayaklanma olayları şimdiden efsane oldu çıktı. (Binlerce yıl ardından Budda, Hazreti İsa veya Hazreti Muhammeddin yaşamamış olduklarını söyleyen çıkarsa, buna şaşmak mı gerek şimdi?).

Olup bitenlerin yaşayan insanların heyecanladırılmayacak kadar eskimesinden sonra ancak, bu olayları dile getiren evrak artığı tarihçilerin incelemelerine açık tutulacaktır. Arkeologlar, kürekleriyle, şurasını burasını eşeleyecekler, laboratuvarda bir şeyler yakacaklar ve bundan sonra tutuklu başkaldırmalarının tarihleri, hareketin karakter ve genişliği, başlatanların ve idare edenlerin adları meydana çıkacaktır.

O zaman ilk parlamalardan birini, faraza 1942 de, Ocak ayında, Üst Us yakınındaki Oş — Kurye'de, Retünün adında birinin başlattığı hareketi öğreneceğiz. Söylenene bakılırsa, Retünün tutuklu değil, ücretli personeldendi ve grubunun şefiydi. Retünün 58 inci madde hükümlüsüne, yani siyasi tutuklulara, ayrıca anti — sosyal elemanlara (7-35 maddesi) seslenmiş, birkaç yüz gönüllü toplamış, adi suçlulardan oluşan muhafız birliğini silahtan tecrit etmiş, atlarını alarak, dağa çıkmıştı. Çetecilik yapan gruptakiler, teker teker yakalanarak, yok edildiler. 1945 Yılında dahi, «Retünün davası» ile ilgili olarak, suçsuz kimselerin hapse atıldığı görülürmüş.

O zaman biz, daha doğrusu, bizden sonraki kuşaklar, 501

numaralı yapım yerinde, Sivaya Maska — Salehard demiryolu inşaatında 1948 yılında patlak veren, efsane havasına bürülü ayaklanmayı da öğreneceğiz. Bu hareketin efsane boyutunu kazanması, bir yandan tutuklu ağzından hiç eksik olmaması, diğer yandan hakkında bilinenlerin kıt olması yüzündendir. Dikkate değer ikinci bir özelliği de, ayaklanmanın değil patlamaya hazır Özel Kamplarda, fakat İTL'de görülmesi hususuydu. Bilindiği gibi İTL, yani ıslah çalışma kampları, kopuk ve serseri takımının güçlü, muhbirlerin bol bulunduğu bir kuruluştur. Bir siyasi suçtan tutuklanana orada, siyasi tutuklu olma hakkı bile tanınmamıştı. Aralarına karışan hırsızlar ve serseriler, içlerinde serptirilen espionlar, kaynaşmalarına engeldi. Kısacası, ayaklanma fikrinin yadırgalanacağı, böyle bir eylemin gerçekleşmeyeceği yerde, her şeye rağmen gerçekleşmiş olması, şaşılacak bir olaydı.

Söylenenlere göre hareketin elebaşları eski askerlerdi (eskilikleri çok yeniydi, özgürlüklerini kaybetmekle askerlik sıfatından olanlar). Başka türlü de olamazdı zaten. Eski askerler olmasaydı, Ellisekizinci madde, tümüyle, inançtan, kan'dan yoksun bir sürü olacaktı. Hepsi 30 dan aşağı olan bu çocuklar; muvazaf ordumuzun subay ve erleriydi. Kimi savaş tutsağı olarak Almanyada bulunmuş, kimisi tutsak düştükten sonra Vlasov, Krasnov veya azınlıkların milli birliklerine katılarak, kardeşleriyle savaşmıştı. Ortak dert ve üzüntü şimdi hepsini birleştirmiş bulunuyordu. Dünya savaşının bütün cephelerinde çarpışmış gençler, piyade savaşının tüm inceliklerini, kamuflajı, düşman karakolunu basmasını belirlerdi. Topluca bulunduruldukları yerlerde, 1948 de, morallerini henüz yitirmemişlerdi.

Nefse güvenleri tam, savaştan kalma hız henüz üzerlerindeyken, bu delikanlılar, alay alay, boyunları eğik, çürüyüp ölmeli miydiler, yoksa? Onların anlayışıyla kamptan kaçış, bir yarım tedbirdi ve askerlikten kaçmaya benzerdi. Birleşerek meydan savaşını vermek, yeğledikleri yoldu.

Her şey bir işçi ekibinde planlandı ve başlatıldı. Elebaşı eski albay, Solnar Voronin (veya Voronov) idi. Tankçı üstteğmen Sakurenko'nun adı da, başlatanlar içinde geçer. Ekip, muhafızlarını öldürmekle işe girişmiş (o devirde gözetici birlik muvazaf askerden değil, yedeklerden toplanırdı). İkinci hamle olarak, daha iki işçi ekibini kurtarmışlardı. Arkadan muhafız birliğinin sitesini ve, dışardan, kendi kamplarını basmışlar. Kule nöbetçilerini indirdiler, kampın kapısını açtılar (kaçınılmaz ayrılık gerçekleşti: kampın kapısı açık olduğu halde, tutukluların çoğu bundan yararlanmak istememiş; sürelerini tamamlamak üz-

re bulunanlar, 10 veya 15 yıla hüküm giymişler, -sekizde yedi- ve -altıda dört- ukazlar (emirname) gereğince içeriye tükılanlar, ayaklanmaya katılmakla, 58 inci maddeye giren suç işlemek istemiyorlardı. 58 inci maddenin malı olup, harekete katılmak istemeyenler de yok değildi: ayakta değil, diz çökerek ölmeyi tercih edenler takımı! Kamp kapısından dışarıya dökülenler içinde, isyana katılmayarak, çevre köy kasabalarını yağmalamaya gidenler bulunuyordu — (kamptaki serseriler, kopuklar).

Hayatlarından olmuş, sonradan Koçmas'ta toprağa verilmiş muhafızların silâhlarını kullanan isyancılar, ikinci hamleyle, komşu kamp şubesini ele geçirmişler, oradakilerle birleşerek, Vorkuta şehri üzerine yürümeye kararlaştırmışlar! Kent 60 kilometre öteydeydi. Buna imkân var mıydı? Havadan indirilen paraşütcüler yollarını kestiler, alçaktan uçan avcı uçakları, baş kaldıranları makinalıyla taradılar.

Hayatta kalanlar yargılandı, kimi kurşuna dizildi, kimisi 10 ve 25 yıllık sürelerle çarptırıldı (oldu olacak, kamptan dışarı çıkmayanlara da ek cezaların verildiği görülmüştü).

Asker gözüyle girişimlerinin umutsuzluğu besbelliydi. Fakat yavaş yavaş bitik duruma gelmek ve ondan sonra ölmek, acaba daha fazla umut bağlanacak bir çözüm müydü?

Bu olaydan az sonra Özel Kamplar kuruldu, Ellisekizliklerin çoğu oraya geçirildi. Sonuç?

Berlag kampının 1949 ayaklanması benzer şekilde başladı: Nijnıy Aturyah şubesinde tutuklular muhafızlarına saldırdılar, ellerinden 8-8 adet otomatik silâh aldılar. Kamplarına dışardan hücum ettiler, gözeticileri bastırdılar, telefonları kestiler, kamp kapısını açtılar. çıkan yok!

Oysa içeridekilerin tümü, kurtuluş umudu olmayan, dört yanı numarayla bezenen, damgalı kişilerdi.

Elebaşılardan, kaybedeceklerinden daha fazla kaybedilecek bir şeyleri yoktu, bu bakımdan ayaklanmayı kaçışa dönüştürdüler, hep birlikte Milga'ya doğru yöneldiler. Elgen — Tozkan'da yollarını asker ve küçük tanklar kesti. Diri kurtulan olmadı. (*) Harekâtın komutanı general Demönov idi.)

Bilmece sorusu: dünyada en hızlı şey nedir? Cevabı — fikir!

Cevap bir bakımdan doğru, bir bakımdan yanlıştır! Yavaşlık içinde yüzen düşüncelermeyi de gördük, hem de ne yavaşlık içinde! Tek insan, çok insan, bütün bir toplum, başına geleni ne

---

(*) Bu ayaklanmaları tamamen doğru anlattığımdan emtim değilim. Bilen beni düzeltsin.

denli geç, ne kadar güç anlarmış, meğer! Onlara tatrılan gerçeği, demek isteriz.

Ellisekizlikleri Özel Kamplara toplamakla Stalin, gücünü sergilemek istiyordu, eğleniyordu, sanki. Tutukluları sağlam yerdeydi, daha fazlası can sağlığı! Fakat o kendi kurnazlığının üstesinden gelmek istiyordu, böylesi daha korkunç olacak, sandı. Tam tersi oldu.

Onun zamanında düşünülüp bulunan tutukluları boğma sistemi, hoşnut olmayanları birbirinden ayırma ilkesine dayanıyordu. Küskünler birbirinin gözüne bakamayacak, karşılıklı olarak sayışamayacak, güçlerini anlamıyacaklardı. Hepsine, küskünlerin kendilerine bile, aralarında hoşnutsuzların bulunmadığı fikri aşılanıyordu. Tek tük görülenler, hırslı ve küskün olanlar, ruhlarındaki boşluğu neyle dolduracaklarını bilmeyen, kendilerini ölüme adayın bireyler olarak tanıtılırdı.

Şu var ki, Özel Kamplarda kaç binleri bulan küskün insan kalabalıkları buluşup sayıştılar. Ruhları içindekinin bir boşluk olmadığını, kendilerine ihanet edenlerden, zindancılarından, kamplarda çürümelerini bir gereklilik olarak gösteren teorisyenlerden daha asil ve yüksek birer yaratık olduklarını anladılar.

İlk ağızda Özel Kamplar havasındaki bu değişikliğin farkına varan pek çıkmadı. Özel Kamplar, dış görünümüyle, İTL'in bir devamı sayılabiliyordu. Bununla beraber, kamp idaresinin ana temel direği pozisyonunda olan serseri takımının, bundan böyle otoritesini yitirmesi anlamlıydı. İdare hesabına zarar olarak geçecek bu durum, gardiyanların acımasızlığıyla, cezalıların barakasının genişletilmesiyle denkleştiriliyordu.

Üzerinde durulacak bir özellik daha: kopuk ve hırsızların güçten düşmesiyle, hırsızlık olayları kesiliverdi. Ekmeği komodin içinde bulundurmak imkânı doğdu, gece için postalları baş altında saklamak zorunluğu kalktı: sabahları onları bıraktığın yerde buluyordun. Tütün kesesi üzerinde yatmak da yoktu şimdi, tütün ezilmeden komodinde durabiliyordu.

Bunlar önemsiz şeyler, dersiniz, öyle mi? Değil, işte! Çok önemliydi. Hırsızlık ortadan kalkınca, insanların bakışlarındaki kuşku da yok oldu. Kuşku, yerini sempatiye verdi, Dinleyin, çocuklar, gerçekten ~~bir~~ ^{siyasi} ~~miyiz~~ ^{miyiz}, yoksa?

Eğer siyasi isek, az daha serbestçe de konuşabiliriz, aramızda. Ranzalarınızda olsun, dışarda yaktığımız ateşin başında

olsun. Sağa sola elbette bakacağız, fakat varımlar, gammazlasınlar, ne çıkar? Kaybedilecek nemiz var ki? Yirmibeşliğimizi çekiyoruz, ona ekleyecekleri süre ne ola?

Kamplara özgü eski duyu düşünüş havası da değişmeye başladı: «benim yarına kadar yaşamam için senin bugün ölmen gerek»; «adaleti nasılsa göremeyiz»; «öyle geldi, öyle gidecek» misali görüş ve kanışlardan dönüş başladı... Niçin — göremeyiz?... Neden — öyle gitsin?...

Konuşmalar artık lâpa, tayın, boğazla ilgili değil, özgürlükte bile dile gelmeyen konular tartışılıyor. Gitgide daha serbest, gitgide daha sakıncasız! Çavuş bile yumruğunun tüm problemleri halledici gücünden şüphelenmeye başlıyor, onu ya daha az kullanıyor veya kullanmaktan büsbütün vazgeçiyordu. Kimi vakit işçi düzeyine inerek, yanlarına sokuluyor, konuşmalara katılıyordu. İşçiler ise, çavuş da bizden dir, o da tutukludur, diyorlar, ona güler yüz gösteriyorlardı.

İşletme — plânlama kısmına gidip gelen çavuşlar, üretim ve iş düzenine ait konuları pridurkalarla konuşurken, onlara da bu yeni havadan bir nebze aktarmaktan geri kalmazlardı.

Pridurkaların henüz hepsi değilse de, hiç olmazsa bir bölümü yeni akıma uymasın bildi. Buraya gelirken akıllarında post kapmak, ayrı odada yaşamak, içerde yağda patates kızartmak, yalnız benzerleriyle ilişki kurmak, bayağı tutuklu kitlesine karışmamak gibi düşünceleri vardı. Geldiler, postları kapdılar, İTL'deki hayatlarını sürdürmek istediler. Fakat sonradan, bunun hayatta en önemli şey olmadığını anladılar. Peki, ya o zaman en önemli şey ne ola? Başkasının hakkını yemiş olmak, İTL'da övünmek için bir vesile iken, burada ayıp sayılmaya başlandı. Pridurkalar, çalışan tutuklular arasında dost edinmeye, yepyeni ceketlerini öbürlerinin kirli elbiselerinin yanına yere sererek, pazar sohbetlerine katılmaya başladılar.

Özel kampların en önemli yeniliği de, tutukluların sınıf ve gruplara bölünmelerinde İTL'deki özensiz ölçülerin artık kullanılmaması hususuydu; pridurka, işçi, serseri takımından, ellisekizlilerden olmak bundan böyle bir şey ifade etmiyordu, tutuklular şimdi hemşehrillik, din kardeşliği, görüşlerdeki birlik veya bilgiçlik belirtileri göz önünde tutularak kaynaşıyorlardı.

İdarenin yeni esintinin farkına varması için daha nice zaman geçecek. Fakat puantörler koca sopalarını yanlarında taşımaz, böğürmelerini duyurmaz oldular. Çavuzlara erkadaş-ça, haydi vakit geldi, işbaşı yapalım, demeye başladılar. (Havadaki elektrik şarjı kendini belli etmeye başlamıştı da, ondan olacak. Puantör ruhunun yücelmesiyle ilgili bir tutum değildi).

Evet, bir gidişat vardı am, çok ağırdı. Aylar geçiyordu. Mevsim değişiklikleri daha çabuk oluyordu. Esintiden etkilenenler, vicdan ve kardeşlik duygusunun kahntılarını büsbütün yitirmemiş olanlardı. Öbür çavuş ve priduraklarda değişiklik yoktu, aşağılık olmayı üstün tutan, öyle kalıyordu. Bilinçleri sarsacak kahramanca bir olay, bir oynama, henüz görülmemişti. Bu bakımdan kampımız, yine eski kamp, baskı altında çaresiz kalan, yine bizlerdi, tek umudumuz, eskiden olduğu gibi, dikenlinin altından süzülerek, stepe dalmak, kurşunlara hedef, çomarlara yem olmadan kurtulmaktı.

Göz pekliliğiyle başka bir çözüm arasak? Düşüncemizi alışlagelenin üstünden aşırarak, ona başka bir boyut kazandırsak? Faraza, bizim onlardan değil, fakat onların bizden kaçmaları için, nelerin yapılacağı sorusu üzerinde dursak?

Bir avuç insanın düşünüp, o soruyu bulması, başkalarından cevaplandırılmasını istemeleri, kamptan kaçış olaylarının ayaklanmalara dönüşmelerine yetti ve arttı bile.

Ayaklanalım dedik, anladık. Fakat nasıl? Nasıl başlatılır? Ahtapotun kolları arasındaydık, kımıldayamıyorduk, işe neresinden, ne biçim girilir?

Hayatta basit görülen şey, aslında basit olmuyor. İTL'in buluşu: Muhbirleri temizlemeyi kararlaştırmışlar, kararlarını uygulamışlar. Bakarsınız, istiften kayan bir ağaç kütüğü, gamma-zı sel suyuna düşürür. Örnek göz önünde iken, burada, Özel Kamplarda, ahtapotun hangi kolunun kesileceğini anlamayan kalmamıştı. Fakat anlayan da çıkmıyordu.

Derken, bir intihar olayı. Cezalıların 2 sayılı barakalarında ipe asılı birini bulmuşlar. (Ben Ekibastuz'daki olaylarının oluş biçimini anlatıyorum, fakat diğer Özel Kamplardaki olaylar, bunların kopyasıydı). İdarecilerin üzüntüsü çok sürmedi: adamı ilmiğe çıkardılar, çöplüğe atıldılar.

Barakada söylenenden öğreniyoruz: ölen muhbir, başkalarının yardımıyla dünyasını değiştirmiş güya.

Öbürülere gözdağı.

Kampta alçaklardan geçilmiyordu, fakat içlerinden en kası, en kötüsü, en küstahı, yemekhane yöneticisi Timofey S... idi. (*) Karınları tok, şişman suratlı ahçılar, kendisinin muha-

(*) Soyadını gizlemiyorum, unutmuşum.

fız alayı, yemekhane nöbetçileri — cellâtlarıydı. Kendisi de, yordakçıları da tutukluları sopayla döverlerdi, yumruklardı. Günlerden bir gün, ortada sebep yokken, yönetici bey, ufak tefek, yağız bir delikanlının yüzüne yumruğunu indirdi. Vurduğuna bakmak, adamın zaten adeti değildi. Şu var ki, Özel Kamp-ların yeni anlayışıyla, yumruğu yiyen delikanlı, sıradan bir genç değildi, bir müslümandı. Kampta bir hayli müslüman tutuklu bulunuyordu. Bunlar asla serseri takımına benzemezlerdi: güneş batmasına yakın, kampın batı tarafında onları namaz kılarken görürdük, ellerini kulaklarına götürürlerdi, yüzlerini yere bastırırlardı (İTL'de olaydı, onları alaya alan çıkardı, bizde — asla). Onderleri, kampın yeni havasında, kurulları vardı. Öç'e karar verdiler!

Pazar sabahı erkence, dayağı yiyen delikanlıyla, yetişkin başka bir İnguş, ⁽¹⁾ pridurkaların yataklarında henüz sabah keyfini çıkardıkları saatte, barakaya ve S... in oturduğu odaya daldılar. Çifte bıçağın yüz kiloluk gövdeyi kesmesi, uzun sürmedi.

Fakat bu davranışta olgunluğun henüz izi bile yok! — intikamcılar yüzlerini gizlemediler, kaçmaya yeltenmediler. Cesedi yataкта bıraktılar, kanlı bıçaklarıyla, sakın sakın, görevi yerine getirmenin verdirdiği huzurla, nöbetçilerin odasına giderek, teslim oldular. Haliyle, yargılanacaklar.

Bu tür olayların hepsi, el yordamıyla çözümü aramaya çıkmak anlamına geliyordu.

Hepsi İTL'de belki görülebilirdi. Ne var ki, vatandaşların kafası çalışmaya devam eder: zinciri kırmak için zorlanacak halka, sakın bu olmasın, diye düşünürdü.

«Muhbiri hakladın, halkayı buldun!» — Hançer onun göğsüne yarası! — Bıçakları onlar için yap! — gibilerinden sesler.

Ben bu bölümü yazarken, duvar raflarında dizili, hümanistler tarafından yazılmış kitaplar, kapaklarının neon ışığında parlayan yıldızıyla, sanki bulutlar gerisinden gördüğümüz yıldızlar gibi, belirli belirsiz ışınlarla bana sitemlerini bildiriyorlar: zorla elde edilenden hayır gelmez, demek istiyorlar. Kılıç'a, tüfeğe başvurmakla, cellâdlarımıza benzememiz gecikmeyecekmiş, güya. Bu yöntemin sonu gelmez, buyuruyorlar.

Sevsinler... Burada, sıcak ve temiz odada, masa başında otururken, onlarla beraberim, fikrimizde ayrılık yok.

Fakat bir hiç yüzünden 25 yıla çarptırıldıktan, dört numa-

---

(1) İnguş — Kafkasya halklarından.

rayla süslendikten elleri daima arkada tutmak zorunluğunda bırakıldıktan, sabah akşam üst aramadan geçirildikten, birinci işte çalıştırıldıktan, ihbar sebebiyle ikide bir BUR'u boyladıktan, yavaş yavaş çukura itildikten sonra, yüce hümanistlerin tümünün nutuklarına boş veririm ben. Bulduğum çukurda hümanistlerin sözleri kulağıma tok ve özgür kişilerin gevezeliği gibi gelir.

Sonu gelmeyecekmiş!... — Ya başlangıç olacak mı? Biz aydınlığa çıkaracak yolun başlangıcı?

Baskı altında tutulan halkın yarattığı deyim: iyilikle kötülüğün hakkından gelinmez, demişler.

Muhbirler — onlar da insan, değil mi?... Baraka baraka dolaşan gardiyanlar, Kum kampı için çıkarılan günlük emrini bize okudular, gözdağının bir çeşidi idi: iki kadın (doğum tarihlerinden çok geç oldukları anlaşıyordu) aralarında sohbet ederken, Sovyetler aleyhinde konuşmuşlar. Üçlü Yargıç Heyeti oybirliğiyle ikisine de kurşuna dizilme cezasını kesmiş!

On yıllık cezalarını çeken, ranzalarında fısıldaşan kızları bir başkası, o da tutuklu, gammazlamış. Hangi orospu idi? Muhbir insansa, insanlığı bu biçim midir?

Kararsızlığa yer kalmamıştı. Buna rağmen ilk hamleleri yapmak kolay olmadı.

Başka yerleri pek bilmem ama, (muhbir kesimi bütün Özel Kamplarda başlamıştı, sakatların kaldığı Spaskta bile), bizde başlatanlar, Dubovka'dan gelen tutuklu grubu idi, çoğunlukla Batı Ukraynalılar, Ukraynalı Milliyetçiler Örgütü üyeleri. Baş kaldırma hareketinde en büyük yararlılık, bütün bölgelerde, onlardan geldi. İsyan mikrobunu bize getirenler onlardı.

Tümü aktif gerillâcı (çeteci) olan genç ve gürbüz gençler, Dubrovka'da etrafa bir göz gezdirdiler, uyusukluğumuza, köfe durumuna gelmişliğimize şaşılar ve hemen bıçağa sarıldılar.

Dubrovka'da yangının çıkması ve ayaklanmanın patlak vermesi gecikmedi. Bunun üzerine Ukraynalılar değişik kamplara dağıtıldılar. Otuz yıldan bu yana hiçbir direnişle karşılaşmamış patronların kendilerine güvenleri tek olayla sarsılamazdı, bu bakımdan başıbozuk Ukraynalıları bizden ayırmayı ihmal ettiler, çocukları ayrı ayrı işçi postalarına dağıtmakla yetindiler. Yaptıkları, bir İTL yöntemiydi, orada dağıtma, başkaldıracılığı boğuyordu. Oysa bizim, arıklanma yolunda olan ortamda, isyancıların böylesine dağılışı, alevin her yana sıçramasına elverişliydi.

Yeniler ekiple birlikte göreve giderlerdi, fakat ellerini işe

sürmezlerdi veya gösteriş için onu yaparlardı. Güneşe uzanır (yaz aylarındaydık), aralarında alçak sesle konuşurlardı. Dışarıdan bakıldığında bu çocuklar, kampta kendi yasalarını uygulayan serseriler gürhuna benzerlerdi, onlar gibi genç, besili, geniş omuzluydular.

Zaten kamp yasası da bir acayip, «vicdanı temiz olmayan bu gece ölecektir» deyiimiyle tanımlanabilen kılıkla karışımıza çıkıyordu şimdi.

Kıya olayları çoğalmaya başladı, en çok görüldüğü zamanlarındaki kaçış olaylarını dahi, sayıca geçiyordu. Gammaz kıyımı güvenlik şartları içinde devam ettiğinden, kıyıcılar tespit edilemiyordu. Bundan böyle kanlı bıçakla teslim olmak yoktu, bıçak da, sahibi de daha nice defalar kullanılacaklardı.

Yüzleri maskeli intikamcıların barakalara sessizce süzülükleri saat, sabahın beşi idi : O saatte gardiyanlar tek kişi olarak kampı dolaşır, barakaları açarlardı, tutuklular ise, çoğu henüz uyuyorlardı. Girenler doğrucu önceden mimledikleri ranzaya yaklaşırlardı, uyuyan veya uyanıksa, avaz avaz bağırان haini, hiç şaşmadan, keserlerdi. Ölüp ölmediğini kontrol ettikten sonra da, işgüzarca uzaklaşırlardı.

Yüzleri maskeli, numaraları ya sökülük veya örtülüydü. Öldürülenin ranza komşuları katilleri tanısalar dahi, idareye adlarını bildirmek şöyle dursun, yöneticilerin ısrarlarına, tehdit ve baskılarına karşı da durmasını öğrenmiş bulunuyorlardı, sorgularda : Hayır görmedik, duymadık gibisinden bir dil kullanırlardı. Şahitlerin bu davranışı, baskı altında tutulanlarca öteden beri bilinen ve : «Bilmeyen evde rahat oturur, bilen boynuna ip dolanır» atasözüyle dile gelen gerçeğin pratikte uygulanmasıydı. Yoksa, ertesi sabahın saat beşi, gevezenin son saati olabildi. Başyöneticinin sevgisini kazanmakla iş bitmiyordu.

Kıya olaylarının sayısı henüz bir düzüneyi bulmadığı halde, onlar bizim hayat düzenimize adeta bir norm olarak girdi. Tutuklular yüz yıkamaya, sabah tayını almaya giderlerken, birbirinden sorarlardı : «Bugün öldürülen oldu mu ?» Bu tüyler ürpertici spor'da tutuklunun kulağı, yeraltından gelen adalet çanının sesini alıyordu.

Herşey gizliden gizliye kotarılırdı : Otorite olarak kabul edilen biri, bir yerlerde birilerine : «İşte bunu» diye gösterirmiş. Kimin tarafından, ne zaman temizlenecek, bıçaklar nereden alınacak, artık onun işi değildi. Emri yerine getirenler ise, kararın kimin tarafından verildiğini bilmezlerdi.

Kurbanın muhbirliği belgelenmemiş olmakla beraber, göze

görünmez, Anayasayla kurulmamış, bizim yasa dışı mahhkemenin verdiği kararların, bildiğimiz bütün Üçlü Yargıç Heyetlerinin, Askeri Mahkemelerin ve OSO'nun verdiği kararlardan daha isabetli olduğu da bir gerçektir.

Kıyım olarak adlandırdığımız bu adalet türü, gelişti, yayıldı ve sürçmeden iş görme yetisi sebebiyle, sonunda gündüzleri, âlemin gözü önünde işlemeye başladı. Eskiden Rostov kentinin tanınmış bir NKVD ilişkini, şimdi bir «baraka başı» olan cılız, çöpür ve hain tutukluyu, bir Pazar günü idrar kabının bulunduğu odada cansız bulmuşlardı. Genel ahlak artık o derece de katılaştı ki, kan içinde yüzen ceseti görmek için, millet odaya üşüştü.

8 sayılı barakanın tünel kazıycılarını satan muhbirlere ardına düşen intikamcılar, onu gündüzün kamp içinde kovalamışlar. Adam, kamp yönetmeni şişko binbaşı Maksimenko'nun odasına sığındıysa da, kovalayanlar da arkasından odaya daldılar. O arada kamp berberi, binbaşiyi koltuğunda tıraş ediyordu. Binbaşının silâhu yoktu, çünkü tüzük gereğince kampta silâhsız dolaşması gerekiyordu. Karşısında eli bıçaklı katilleri gören binbaşı, koltuktan fırlamış, saldırının kendisine yöneltildiğini olduğunu sanarak, gelenlerden aman dilemiş. Fakat gözü önünde bir başkasının boğazlandığını görünce, kendine gelmiş, pencereden dışarı fırlamış, yarıda kalan tıraşla, boynundaki peçeteyle kampın giriş kapısına doğru koşmuş, yürek paralayan bir sesle kuledeki askarlara : «Kule, ateş» diye bağırmış. Fakat kuledekiler silâhlarını ateşlememişlerdi. (Binbaşının canına kıymak, konu dışıydı. Yeni hareketin parolası, idarecilere ve gardiyanlara dokunmaksızın, yalnız muhbirlerden kurtulmaktı).

Daha başka bir olayda, kıyıcıların elinden yaralı olarak kurtulabilen gammaz, hastaneye sığınmıştı. Ameliyata alındı, yaraları sarıldı, koğuşa yatırıldı. Ne dersiniz, binbaşuya korkulu dakikalar geçirten bıçaklardan, hastanede kurtulmanın yolu var mıydı ? Yoktu elbette, iki üç gün sonra adamın işi hasta yatağında tamamlandı.

Beşbin kişiden anosak bir düzinesi bıçak altında can verdi. Fakat bu kadarı yetti, her bıçak darbesiyle, vücutlarımıza sınıksı sarılmış bulunan ahtapot kollarından biri kopuyordu! Şahane bir hava esiyordu kampta! Resmen tutukluyduk, fakat aslında hürdük, evet, hürdük, çünkü kendimizi bildik bileli, ilk defa düşündüklerimizi konuşabiliyorduk! Böylesine bir değişikliği yaşamamış olanlar, durumumuzu anlayamazlar!

Muhbirlere ise, dillerini yutmuşçasına susuyorlardı.

Şimdiye kadar kampın emniyet organları, işe gidenlerden dilediklerini oturma bölgesinde alakoymaktan çekinmezlerdi, onlardan bilgi alır veya yeni direktifler verirlerdi, henüz bir hır çıkarmamış, fakat tehlikeli olabilecek tutukluların adlarını öğrenirlerdi.

İşten dönenler akşamları, kampta bırakılan arkadaşlarından, senden ne istediler, diye sorarlardı. Cevap ister doğru olsun, ister yalan olsun, hiç değişmeksizin: «N'olacak, resim gösterdiler», biçimindeydi...

Savaş sonrası yıllarında, pek çok tutukluya, savaşta görmüş olmalarına ihtimal verilen kimselerin resimleri gönderilirdi ve teşhis edilmeleri istenirdi. Orası doğru. Fakat hepsinin yalnız resimleri görmek için alikonmalarına imkân yoktu, hepsine gösterilmesi de anlamsızdı. Oysa, haini de, bizden olanı da, hep aynı şeyi söylerdi. Kuşku davet edici, iç karartıcı bir durumdu.

Şimdi ise, şüphecilikten arıtılmış bir hava içindeydik! Çekacılar birimize bölgede kalmak için emir vermeleri halinde da, kimse kalmıyordu! Olacak şey değil! ÇE-KA GPU, MVD kurulduğundan beri görülmemiş olay! El etek öpmeye giden çıkmıyordu, yaltıkçı pozunu takınan yoktu! Çağrılan tutuklu, gururla (arkadaşlarının gözleri üzerindeydi), gitmem, diyordu, o kadar! Tutuklu işçi kolunun başları üzerinde, havada, göze görünmeyen terazi sallanmaktaydı. Bir kefesinde eski tanıdıklarımızın, sorgu yargıca bürosunun, yumruğun, sopanın, uykusuz ayakta durmaların, dikey boksların, soğuk nemli hücrelerin, sıçanların, tahtha kurularının, üçlü yargıç heyetlerinin, katmerli cezaların hayalleri duruyordu. Fakat terazinin bu gözdekiler içinde, hiç birinde, anılık unsuru yoktu, hepsi bir arada, kemiklerin öğütüldüğü değirmene benziyordu. Herkesi ve herşeyi bir günde yutabilecek bir mekanizma değildi. O değirmenden geçmek ve hayatta kalmak da vardı hesapta. İşte ispatı - bizler!

Terazinin öbür gözünde yalnızca bir bıçak bulunuyordu, emre, öbürlerin emrine uyacak olanın göğsüne saplanacak bıçak! Tarih de belli: Yarın şafakta! ÇEKA - GB'nin tüm güçleri seni kurtaramaz! Bıçak fazla uzun da değil, senin kaburga kemikleri arasından geçerek, hedefi bulacak kadar. Sapı da hakiki sap değil, elde kaymaması için namluya sarıllı izola band parçası.

Terazinin ikinci, cana can katan gözdağının bulunduğu gözü, daha ağır basıyordu! O gözdağı ki, güçsüzlere güç veriyordu, yürüyüş halinde olan kola yetişmeye, kararsızlıktan kurtulmaya yardım ediyordu. (Söz dinlemezlikle suçlananlara mazeret de

hazırdı : «Vatandaş şef, kalırdım ama, şu bıçak yok mu ?... Onun gölgesinde yaşamıyorsunuz ki, anlayasınız»).

Bitmedi. Başyönetici veya kamp patronlarından herhangi birinin çağrısına uymadıkları gibi, tutuklular bundan böyle kampa asılı posta veya şikâyet kutusuna bir zarf veya kâğıt parçasını atmaktan da çekinirlerdi. Mektup veya dilekçeyi kutuya atmadan önce, birini şahit olarak kullanırlardı : «Al şunu okuyuver, ihbar olmadığını gör, beraber gidip atalım,- derlerdi ona.

İdarecilerin gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Göbekli binbaşıyla yardımcısı, o da göbekli yüzbaşı Prokofyev, gardiyanların alayı, aramızda serbestçe dolaşırlardı, değilmi ki, onlar için bir tehlikesi yoktu, fakat hiç birşeyin farkına varamaz, anlamazlardı. Çünkü muhbirin yardımı olmadan, üniformalı adamın kampa öğreneceği hiç birşey yoktu. Onlar yaklaşırken, herkes susardı, saklanacak şey, saklanırdı... Gammaz, arkadaşlarını satmak için çırpına dursun, hevesi içinde kalır, patronlara gizliden gizliye dahi işaret vermekten kaçınırdı.

Herşeyi bilen, herşeye gücü yeten, ününü bunca yıl sürdüren organların bilgi toplama makinası duruverdi.

Aynı ekipler, aynı yapılara çalışmaya giderdi, değişiklik yoktu sanki. Fakat biz, muhafızlara dahi sözümüzü geçirmeye kararlıydık. Dizilerimizi düzeltmelerine, yürüyüş esnasında sayılmamıza karşı koyuyorduk ve bunu beceriyorduk! Aramızdaki ispiyonların yok olmasıyla, otomatik silâhlı askerler bile zayıfladı! İsteki gayretimiz, bizden istenilen normu ancak şöyle böyle karşılayacak kadardı. Dönüşte üstümüzün aranmasına izin veriyorduk (bıçakların meydana çıktığı hiç görülmemiştii, o da var). Tutuklular arasında bağ ve dostluklar eskiden patronlarımızın kurdurduğu işçi ekipleri ve iş plâtformu çerçevesi içinde gelişirken, bu defa doğal, insanca eğilimler ağır basmaya başladı. Milliyet esası üzerinde kurulu birleşmeler başta geliyordu : Ukraynalılar, birleşik müslümanlar, Estonyalılar, Litvanyalılar bir araya geliyorlardı, kendi merkezlerince idare ediliyorlardı. Bu toplumlara gammazların sızmasına imkân ve ihtimal yoktu. İdarecileri seçen de yoktu, yaşlılık, akıl ve görgünün geçer akçe olduğu ortamda, onlar kendiliğinden başa geçer, hemşehrilerine sözlerini dinletirlerdi. Bu milli kuruluşları birleştiren ortak danışma kurulunun bulunduğu da besbelliydi. Ona «Birleşmiş Milletler Konseyi» de, diyebiliriz (*).

(*) Buraya gelmişken, bir hususu belirtmemiz gerekecektir. Genel hatlarıyla doğru çizdiğimiz tabloda, aksayan yerler de yok değil. Gruplar içinde birbirleriyle rekabet eden ulumlular ve aşunlar bulunur-

hamptaki işçi postaları sayısında da, kadrolarında da bir değişiklik olmadı, fakat şaşılacak şey : Ekip başları, yani çavuşlar yetmemeye başladı. Gulag'ta görülmemiş durumu ! İlk ağızda bu eksiklik normal görüldü: Kimi hastalandı, hastaneye gitti, kimi iç hizmetlere alındı, pridurka oldu, kiminin çilesi bitti, dışarı çıktı. Fakat puantörlerin elinde eskiden çavuş adaylarının alayı bulunurken, şimdi teki bile çıkmıyordu. Oysa, puantörü bir parça domuz yağı veya kazakla -görerek-, çavuşluğa yükselmek isteyenler eskiden pek çoktu. Şimdi ise tam tersi oluyordu : Çavuşlar üretim-plânlama kısmına başvuruyorlardı, kendilerinin görevden alınmasını diliyorlardı !

Tutuklu işçiyi çalıştırmak için çavuşların başvurduğu zulümlerin modası geçmişti, yeniler de bulunamadı... Ekiplere baş bulma sorunu, kolay çözülür problem olmaktan çıktı. Puantörler şimdi çavuşların odasına girerler, odadakilerle birer sigara tütüledikten sonra : «Haydi çocuklar birini seçiverin, çavuşsuz posta olmaz ki, seçtiğinizi biz onaylattırırız» gibilerinden laflar ederlerdi.

Bu durum daha fazla, çavuşların BUR'a - taştan yapılmış hapşaneye - kaçmaya başladıklarından sonra ortaya çıktı ! Yalnız çavuşlar değil, tutuklu kanını emen şantiye şefleri, maskesi düşmüş veya düşeceğini sezen gammazlar da, kurtuluşu hapşanede arıyorlardı. Canlarını kurtarmak için, hepsi oraya kaçıyordu. Daha dün horoz gibi ötenler, tutuklular önünde yeni havaya alkış tutanlar (tutma da, göreyim seni!), düne kadar genel koğuşta yatanlar, son gecelerini orada uykusuz geçirenler, bu gece, koğuşta geçirdiğim son gecedir, diyenler, er-

---

du, kişisel sebeplerle, faraza öne geçme isteğine dayalı sürtüşmeler görülürdü. Vurucu gücü, temsil eden toy gençlerde, siyasi bilinçsizlikten ötürü, kompleksler doğardı, gördükleri iş- karşılığı, kendilerini fazla gıda almayı hak kazanmış görürlerdi. Bu yüzden, faraza hastane mntfağı ahçısına gider, hasta hakkından kendine pay çıkarılmasını isteyebilirlerdi. Ahçı, yok, dese, vicdan azabı çekmeden, onu da öldürebilirlerdi. İdmanlı ve bıçaklı olduktan sonra, niçin olmasın ? Başka bir deyişle, sağlam çekirdeği kemiren kurt, bu toplumda da yaşıyordu. Tüm devrimci atılışlara özgü bir olaydır.

Günün birinde maddi bir hata işlendi : Kurnaz muhbirlerinden biri, saf tutukludan ranzadaki yerlerini değişmesini istemişti. Teklif kabul edenin cesedi, sabah yatağında bulundu. İşte, bu gibi sapmalar dışında, genel hareket doğru ve net görünümüyle, ortadaydı. Toplumda yarattığı yankı, maksada uygundu.

tesi gün ortadan yok oluyorlardı! Filâncaya ait şahsi eşyanın BUR'a götürülmesi için emir çıktığında, durumu anlardık.

Özel Kamplar tarihinde açılmış, hem eğlenceli, hem korkunç yeni cıgırı Sonuç olarak, bizler değil, onlar kaçıyorlardı! Onlardan bu biçimde temizleniyorduk! Dünyada görülmemiş, yaşanmamış devir: Vicdanları temiz olmayanların rahat uyku yüzü göremeyecekleri devir! Günahların hesabı da öbür Dünyada, ne de tarihin önünde, fakat tan vakti başının ucunda sallanan bıçağın yardımıyla gördürülüyordu! Ancak masallarda gözönüne getirebileceğimiz manzara: Dürüst kişilerin bastığı toprak, bildiğimiz yumuşak ve sevecen toprak. İken, hainlerin bastığı yer, ayağa batıyor, alev alev yanıyor! Darısı kamplar dışında yaşayan bizim özgür vatandaşlarımızın başına! Onlar böyle-sine bir durumla karşılaşmadılar, herhalde karşılaşacakları da yok.

BUR'un karanlık, soğuk ve kapanık, patronlar tarafından bunca sevgi ve özenle, kaytarıcılar, kaçaklar, inatçılar, itirazcılar ve cesur kişiler için hazırladığı, büyütülmüş, küçük pencere-lerle, burunsalıklarla donatılmış, üstüste çakılı 4 santimetrelik tahtadan yapıli çitle çevrilmiş taş yapı, bu defa muhbirlerin, hunharların ve zorbaların, pansiyoner olarak kaldıkları sığınak olmuştu!

Halkın öfkesinden kaçan, yılların emeği karşılığı, çekacılar-dan zindana sığınma izni isteyen ilk gammadaz, elbette nükteci bir kimse olmalıydı. Hapisanelerden en sağlamını seçiyorlardı, dış-şarıya değil, içeriye kaçıyorlardı! Gönül rızasıyla temiz havadan, Güneş ışığından vazgeçenleri, tarih bize göstermiş mi-dir? Değil, galiba.

Şefler ve yöneticiler ilk gelenlere acıdılar, nasılsa kendi mal-larıydı. BUR'un en iyi koğuşunu onlara ayırdılar (biz ona emanet deposu, derdik), yatak verdiler, sobalarını yaktırdılar, günde bir saatliğine gezintiye çıkarttirdılar.

Fakat ilk nüktecileri başkaları izledi. Zekâ kıvraklığı açısından berikilerin geri kalmışlığını kabul etsek de, hayatta kalma isteğı bakımından hiçbir eksiklikleri yoktu. (Kaçanlardan kimi, belli olmaz, belki eski yerime dönerim düşüncesiyle, yüzünü kaybetmek istemiyordu. Papaz çömezi Rudçuk, BUR'a kaçışını sahnelemişti bile: Yat borusundan sonra barakaya gelen gar-dianlar, esaslı bir arama oyunu düzenlemişler, papaz'ın bütün eşyasını aramışlar, hattâ, yatağını söküp silkilemişler. Kendisi-ni de «tutuklayarak» götürmüşler. Kısa bir süre sonra, fırça ve gitar üstadı gururlu baş diyakoz'unun «emanet odasında», diğer-

lerin yanında olduğu öğrenildi). Emanettekilerin sayıları, kısa sürede, 10, 15, 20'yi buldu. (Bu takıma, uygulayıcısının adına mâl edilerek, «Maçehovskiy'in postası» dendi). BUR'un verimli sahasını daraltmak, ikinci koğuşu bunlara ayırmak gerekliliği ortaya çıktı.

Şu var ki, gammaz, yüzündeki maske düştüğü güne kadar verimlidir. Kişiliği anlaşılmış muhbir artık beş para etmez, bulunduğu kamptan kendisinden yararlanmak imkânı artık kalmıyor. BUR'da beleşten geçinir, üretimde çalışmaz, masrafını çıkarmaz. Olmaz öyle şey! MVD'nin iyilik severliğinin de bir sonu var!

Kurtuluş için yalvaranların akımı durduruluverdi. Geç kalmışlar için kuzu postunda kalmak, bıçağı beklemek vardı şimdi.

Muhbir, salcıya benzer, bir saat için gereklidir. Karşı sahile çıktıktan sonra - Allahaismarladık.

İdareyi düşündüren, alınması gereken karşı tedbirler soru-nuydu. Korkunç boyutlara ulaşan kamptaki hareketin kırılması gerekiyordu. Akıllarına ilk gelen genelgeler çıkarmak oldu.

Ruhlarımıza ve bedenlerimize sahip çıkanların en çok çekindikleri şey, hareketimizin siyasal yönünü kabul etmektir, buna asla yanaşmıyorlardı. Gardiyanlar barakaları dolaşmaya çıktılar, gözdağı verdirici, sert dille yazılı emir ve genelgeleri bize okudular. Olaylar, haydutluk olarak nitelendirliyordu. Böylesi daha basit, daha anlayışlı diyelim, iç bünyemize daha yakındı. Haydutlara «siyasal» damgasını vurup kamplarımıza yollamalarından bu yana çok uzun zaman geçmedi. Şimdi ise siyasallar, ilk defa siyasal olanlar! - haydut oluverdi. Kanış verici olmaktan uzak bir dille, haydutların tespit edileceği, kurşuna dizilecekleri yazılıydı (henüz tekini dahi bulamadılardı). Genelgelerle bizden ayrıca haydutları kınamamızı ve onlarla savaşmamızı istiyorlardı. (Bu isteklerinde yalvarış edası sezilmiyor değildi!)

Tutuklular dinlerler, gülümseyerek dağılırlardı. Düzen uygulayıcı subayların bir siyasala, siyasal demekten çekinmeleri, kulağıımıza güçsüzlüğün bir yankısı olarak geliyordu.

Güçsüzlüğün ta kendisiydi! Hareketimizi «haydutluk olayları» olarak tanımlamak, kendilerini kurtarmak için düşünülmüş bir «dümen», sorumluluktan kurtulmanın yoluydu, yoksa: «Kampımızda siyasal bir hareketin başlamasına niçin engel olmadınız?» diye sorulacaktı kendilerinden. Bu gereklik ve sağladığı yarar, daha üst makamlarca da bilinmekteydi. İçişleri Bakanlığının Eyâlet ve Kamplarındaki organlarında, GULAG'ta

(Kamplar Başmüdürlüğünde), Bakanlığın kendi bünyesinde bu yoldan yürünürdü. Enformasyon korkusu içinde yaşayan sistem, kendi kendini aldatmayı sever. Gözetici ve düzeni sağlayan subayların öldürülmesi hali, 58-8 maddenin (terrör) uygulanmasını gerektirecekti. Cezası - kurşuna dizilmeydi. Oysa, bizim kamplarda şimdi görüleni, aslında GULAG idaresince başlatılan, o sıralarda İTL'li sarsan «kancıklar savaşı» hesabına geçirmek ve ona benzetmek mümkündü. (*)

Kendilerini temize çıkarmak için, onlar bu yolu seçmişlerdi. Fakat kamp kuyucısını kurşuna dizdirememekle, gitgide genişleyen hareketi boğamıyorlardı.

Günlük emirlerin yararı olmadı. Tutuklu kitlesi, patronların isteğini yerine getirmeye yanaşmadı, haydutlara savaş açmadı, onları kınamadı. Bundan sonra başvurulacak tedbir, bütün kampı cezalı rejime somaktı! İş dışında kalan bütün serbest zamanımızı, pazarlar dahil, hapisteymiş gibi, kilitli barakalarda geçirirdik. Dışarı çıkmak yoktu, ihtiyacımızı kaplarla giderirdik, yemeğimizi barakada yerdik. Çorba ve lapayı barakalara getirirlerdi, yemekhane boş kalırdı.

Düzen ağırdı, fakat uzun sürmedi. Üretimde biz işimizi ağıra almaya başladık, kömür tröstü de feryadı bastı. Hele gardiyanların işi büsbütün zorlaştı: Barakalardan pislikle dolu kapları çıkaran nöbetçilere kapıları açmak, yemek dağıtımına bakmak, hastaları sağlık servisine götürmek için kampın bir ucundan öbür ucuna koşmak vardı şimdi onlara.

İdarecilerin maksatları bizi biktirmek, usandırmak, bizde

(*) «Kancıklar savaşı», bu kitapta kendisine bir bölüm ayrılacak kadar önemli bir olay. Fakat bunu yapabilmemiz için, daha çok malmemeye ihtiyacımız vardı. Bu bakımdan okuyucuya Varlam Şalamov'un «Caniler Dünyasından» adlı kitabını salık veriyoruz.

Özet olarak anlatalım: «Kancıklar savaşı», başka bir deyişle, kamp idarecilerinin hizmetine giren hırsız, serseri takımının, bağımsız hırsızlarla sürtüşmeleri 1949'da başladı. 1951-52 yıllarında en sıcak devresine girdi. (İki grup ilişkisi arasında ikide bir görülen kıya olayları, bunun dışındadır). Hırsızlar dünyasının pek çok gruplara ayrılmış bulunduğunu, GULAG idaresinin bu tutuklu türlerini ıslah etmek umudunu da yitirmiş olduğunu haber verelim.

Bu bakımdan hırsızlar arasındaki ayrılıklar idarenin işine geliyordu, kimi vakit birini, kimi vakit bir diğerini tutarak, hırsızları birbirlerine temizlettiriyorlardı. Bıçaklar hergün konuşurdu, hırsız kesimi açıkça, kitle halinde devam ediyordu.

Katli hırsızlar kolayını buldular: Düşmanlarını ya başkası-

katillere karşı güceniklik uyandırmaktı. Onları teslim etmemizi istiyorlardı. Biz ise, dişlerimizi sıkmaya, dayanmaya kararlıydık, değerdi de. Bir erekləri daha vardı: Kilitli barakalara dışardan katil giremediğinden, içeridekinin yakalanışı sözde daha kolay olacaktı. Fakat yine tutuklulardan biri öldürüldü, yine -görmedik-, -duymadık- ifadeleri karşısında kalındı. Üretimde de birinin kafası delindi, baraka kapısına asılan kilitin faydası görülmedi.

Cezalı düzenden döndü, onun yerine -büyük Çin Seddinin- yapımına karar verildi. Kampı ikiye bölecek, iki kerpiç kalınlıktaki duvarın inşasına geçildi. Duvarın orta kısmında şimdilik bir geçit yeri bırakıldı. (Özel Kamplarda uygulandığı sık görülen yöntem: Büyük kamp bölgesini ikiye ayırarak küçültüyorlardı). Bizi kullanan tröste yapının masrafını gördürmek imkânı olmadığından, onu biz çekerdik: Pazarları, işten döndükten sonra akşamları, kerpiç yapardık, onu kuruturduk, aktarır, duvara kadar götürür, orada duvara işlerdik. Bu duvara çok kızıyorduk, idarecilerin pis bir numaraya hazırlandıkları da şesbelliydi, fakat onu yapmaya mecburduk. Kendimizden henüz pek ufak bir kısmını kurtarmışız, başlarımızı ve ağızlarımızı, kurtarmışız, fakat omuza kadar henüz köleliğin çamuruna gömülüydük.

Gözdağı verdirci genelgelerle, cezalı düzeniyle, duvarıyla, bütün bu tedbirler, zindancılığın anlayış ve düşünüşüne uyan birer kaba uygulamaydı. Fakat bu ne? Beklenmedik bir zamanda, birinci, ikinci, üçüncü ekipleri fotoğrafcının odasına çağırı-

---

nın eliyle öldürüyorlardı veya kendilerinin işlediği suçu, tehditle, başkasına yüklüyorlardı. Hırsız, kopuk değil, fakat yine de adi suç hükümlüsü saf gençler veya eski er ile subaylar, öldürmek korkusuyla suçu üzerine alıyorlardı, 59-3 madde gereğince (haydutluktan) 25 yıllık cezaya çarptırılıyorlardı. Onlar bugün dahi o cezayı çekmekte iken, hırsız grup kodamanları .Voroşlov affından yararlanarak, 1953 te özgürlüğe kavuştular. (Yelise kapılmayalım: O günden bu yana kaç defa yeniden içeri tıkmış olmalıdırlar.)

Kamplarda tutuklu suçluların yeni baştan terbiye edilerek nasıl adam olduklarına değin, oldukça dokunaklı keanu, basınımızda yeniden canlandığı zaman, gazete sayfalarında, kamptaki kıya olayları hakkında yanlış yalan haberler de çıktı. .Kaneklar savaşı-, Özel Kamplardaki .muhbir kesimi ve bütün diğer, özü aklı bilinmedik katli olayları, tarihin görünümüne kaçırılmak istenircesine, birbirine karıştırıldı. Kamplar konusu, bütün milleti ilgilendiren bir konuydu, kamplara ait yazılar kapa-

yorlar, tutukluların resimlerini çekmeye başlıyorlar. Hem de boynumuzda asılı, numaralı tasma, üzerimize iliştirilmiş numaralarla değil, fakat nezaket göstererek, buyuramaz mısınız, başınızı şöyle çevirmek ister mısınız? Diyerek işe girişiyorlar. Kültür Eğitim Kısmı Şafinin «ağızdan kaçırdığı» sözden, resimlerin belgeler için çekildiğini öğreniyoruz.

Hangi belge? Tutuklunun belgesi mi olur?... Kolay inananlar arasında ağızdan ağıza dolaşan söylentiler: Muhafızsız doluşma hakkı için belge olmasın? Belki!... Ya belki de...

Ve işte, izinden dönen bir gardiyan bir başkasına (ama tutukluların yanında) tren, tren kamplardan koyuverilenlere, yeşil dallarla ve dövizlerle vagonlarda eve dönen eski tutuklulara rastladığını anlatır.

Aman Allahım, yüreğimiz yağ bağladı! Çoktandır bekliyoruz. Savaşın bitiminde olmalıydı, onunla başlanmalıydı! Acaba, başladı mı?

Birinin evden mektup olduğunu anlatıyorlar, komşuları güya çoktan dönmüş!

Derken, fotoğrafları çekilmiş ekiplerden birini çağırıyorlar, teker teker, komisyonun oturduğu odaya alıyorlar. Stalin'in resmi altında, kırmızı çuhali masanın başında bizim kamp yöneticileriyle, tanımadığımız iki yabancı oturuyorlar. Biri Kazak, öbürü Rus. Bizim kampa hiç uğramamışlardı. İş çıkarır insanların edasıyla karışık, neşeyle adımızı, baba adını, soyadını, doğum yeri ve yılını not ettikten sonra, suç'la ilgili sorular sormak yerine, eşlerimizle, baba ve annelerimizle, çocuklarımızla ilgilen-

---

gilmektaydı. Ne var ki, o yazılardan bir anlam çıkarmak imkânı yoktu (kaleme alınışları o amaçla idi).

Galiç adında bir gazeteci, 1959 yılında, İzvestiya'da, sözde «belgelere dayalı», fakat bizim için aynı oranda şüphe davet edici, Kosih adındaki tutuklunun öyküsünü yayımlamıştı. Adı geçen, daktilo ile yazılmış 80 sayfalık mektubunu S. S. C. B. Şurasına yollamış. (1. Yazı makinasını nerede bulmuş? Kamp yöneticisinininki mi, yoksa? 2. Orada 80 sayfayı okuyacak kim? Birinci sayfadan sonra onlar cennemeye başlıyorlar.) Ek ceza 25 yıldır, fakat suç suçu neydi? Bizim gazeteci örneği Galiç, onu yazmıyor. Bir kancığı mı temizlemiş? Muhbiri öldürmekle, siyasal suç mu işlemiş? Belki değil. Püs noktan işte buram: Suçlardan peşal yapıyor, adı «haydutluk» oluyor. Bilimsel açıklamayı merkez gazetelerinde buluyoruz: «Beriyanın yardakçıları (ne varsa, vur şimdi Kara-kaşanın aurtına) o sıralarda kampları ellerine geçirmiş bulunuyorlardı (ya ondan önce? ya ondan sonra?). Yasa-ın sertliği yerine, yasa uygulayıcılarının yasa dışı davranışları

meye başlıyorlar. Hepsi not ediliyor!... (Komisyon üyelerinden kimi vakit biri, kimi vakit bir diğeri, yazıcıya dönüyor, bunu da yaz, diyor).

Acayip, dokunaklı ve hoş giden sorular. İçimizde en kaşarlanmışın bile ağlayası geliyor. Yıllardan beri duyduğu ancak sert havlamaydı: Madde? Süre? Karar kimin? Ve işte hiç de kötü görülmeyen, ciddi, insancıl subaylar acele etmeden, acımayla, senin ruhunda gömülü, hiçbir zaman dile getirmediğince ilgileniyorlar... Bu subaylar içinden birini tanıman da mümkün: Ekim Devriminin yıldönümü dolayısıyla yapılan aramada, sende bulduğu aile fotoğrafını yırtmıştı, fakat tanıdınsa da unutmuş veya affetmişsin şimdi. İşte bu subaylar, eşinin başkasıyla evlendiğini, babanın yatalak hasta olduğunu, oğlunu görmek için umudunu kaybettiğini şimdi senden anlayınca, uyguluyorlar, dudaklarını şapırdatarak, bakıyorlar, başlarını sallayarak acına katılıyorlar.

Hiç de kötü insanlar değil, yalnız görevleri köpek olmaktadır, o kadar... Herşeyi not ettikten sonra, son suallerini soruyorlar:

— Peki, nerede oturmak istersiniz? Annenin, babanın yanında mı, yoksa son bulunduğun yerde mi?

Tutuklu şaşırıyor, nasıl? diyor. - Ben yedinci barakada kalıyorum!...

— Subaylar gülüyor, onu biliyoruz, sen nerede yaşamak istersin? Biz onu öğrenmek istiyoruz, diyorlar. Faraza seni şimdi salıversek, belgelerini hangi mıntıka için hazırlayalım?

Dünya dönmeye başlıyor, Güneşten parçalar, gökkuşağından ışınlar tutuklunun gözünde... Kafayla bunun bir rüya olduğunu anlıyor, süresi 25 veya 10 yıl, olamaz diyor içinden, masaldır, üstünbaşın kile bulanmış, yarın da aynı ocağa gideceksin, değişen veya değişecek birşey yok, fakat - öte yandan birkaç subay, iki binbaşı merhametle ona bakıyor, hiç aceleye getirmeden:

---

geçerli oldu (nasıl olur? Her yerde aynı tüzük uygulanırken? Buna kim cesaret eder?). Onlar, ellerinden geldiği kadar değişik tutuklu grupları arasındaki düşmanlığı körüklerlerdi (geniş espas - benim. A.S.) Gammaz kullanılması - aynı yola çıkardı. Acımasızca körüklenen suni düşmanlık havası.

Haliyle, kamplardaki kıyacılığı, 25 yıllık cezalarla durdurmak imkânı yoktu, katillerin dosyalarında zaten o kadar bulunuyordu. Bundan ötürü, Kruşçevin 1961 yılında çıkarttığı yasayla, muhbir dahil, kampta insan öldürmenin cezası, kurşuna dizilme oldu. Stalin kamplarının bu eksikliği tamamlanmış oldu.

— Düşündün mü ? Bize söyle, diyorlar.

Minnet ve şükran duyguları içinde çarpan kalbiyle, yanakları kızarmış delikanlının kızın ismini vermesi gibi, o da, dört yanı numarayla süslü kürek mahkûmu olmaması halinde, hayatının arta kalan kısmının nerede geçirmek istediğini söylüyor.

Onlar - bunu da kaydediyorlar! Sonra sırada olanını çağırıyorlar. Odadan fırlayan sevinçten aklının yarısından olan tutuklu arkadaşlarına koşuyor, başından geçeni anlatıyor.

Çocuklar teker teker odaya giriyorlar, sevimli subayların sorularını cevaplandırıyorlar. Elli kişiden ancak biri sırtır:

— Burada, Sibirya'da herşey iyi, yalnız iklim çok sıcak. Acaba, kutup bölgesine gitmemize izin var mı ?

Veya :

— Şöyle yazın : Kampta doğdum, kampta ölmek isterim, bundan daha iyi yer bilmem, gibisinden cevap yetiştirir.

İki üç postayla böylesine konuştular (kampta 200 posta bulunuyordu). Heyecanı birkaç gün sürdü, tartışıldı. Fakat kamp-takilerin yarısı bu numaraya inanmadı. İnandığımız zamanlar çok, çok geride kaldı! Komisyon bir daha gözükmedi. Fotoğraflarımız onlara ucuza geldi, boş kaset kullandılar. Fakat böylesine toplanmak, bunca içtenlikle bizim gibisi alçakları sorguya çekmek için sabırları yetmedi. Sabır yetmedikten sonra, bu utanmazlıktan vazgeçmek yerindeydi.

(Fakat itiraf edelim - ne başarılı 1949 da elbette sonsuzluğa kadar devam edecek acımasız düzenli kamplar kuruluyor ve işte, 1951 de patronlar, anlattığımız yarenlik sahnelerini oynamaya zorlanıyorlar! Başarımızı ortaya koyacak daha neler isteniyor ? İTL'de buna niçin gerek duyulmadı ?)

Bıçaklarımız yeniden seslerini duyurmaya başladı.

Patronlar, bunun üzerine çekip almayı denediler, şüphelendiklerini, kitleden gammazlar olmadan kimin üzerinde duracaklarını pek bilmiyorlardı ama, yine bir düşündükleri vardı (gizliden gizliye kimi bilgilerin sızması da mümkündü).

İşte iki gardiyan, işten döndükten sonra, barakaya geliyor, tutukluya : Hazırlan, gidelim, diyor.

Tutuklu arkadaşlarına bakıyor, sonra :

— Gitmem, diyor.

Sahi, böylesine basit alın mada veya tutuklamada, ki buna uymamak aklımızın köşesinden dahi geçmemişti, meğer ikinci bir şık varmış : Gitmem! Sefradan arınmış kafalarımızla bunu anlamaya başlamışız!

— Nasıl olur ? diye zorluyorlar gardiyanlar, şaşkın şaşkın.

— Gitmem, o kadar! Burası da hoşuma gidiyor. Cevap kesin.

— Nereye, gidecek?... Niçin gitsin?... Onu vermeyeceğiz!... Siz gidin!... Vermeyeceğiz, o kadar! Her taraftan sesler yükseliyor.

Gardiyanlar baktılar ki olmayacak, dönüp gittiler.

Aynı manevraya başka barakada, aynı cevap.

Bizim eski kuzu olmadığımızı, bu defa anladı kurtlar. Biri ni tutmak için ya aldatmacaya başvurulacak veya giriş kapısında bir kişinin üstüne topluca çullanılacak. Kalabalık içinden istediğini koparmak, olmuyor.

Pislikten, haramdan arınmış gözetleyiciler ve kulak misafirlerinden kurtulmuş olan bizler, kendimize baktık, siyasal yüzümüzü ve hayf kalabalık olduğumuzu gördük, direnebileceğimizi anladık!

Zincirin kopacak halkasını ne de doğru bulmuşuz! Muhbirler! Gammaz ve hainler! Hayatımızı zehirleyen, kendi kardeşlerimizdi. Lânetten kurtulmamız için, kanlarının eski zaman kurban taşlarında akması gerekiyormuş, devrim olgunlaşıyordu. Bir ara dinmiş gibi görülen esinti, fırtına gibi ciğerlerimizi dolduruyordu şimdi.

Zincirleri parçalamada ilk deney

Şimdi artık biz ve muarızlarımız arasında hafif eğimli bir hendek yerine derin bir uçurum bulunduğu için, bu yaragın yamaçlarına dikiliyor ve «Bu iş nasıl devam edecek?» diye karışıklı düşünüyorduk.

Tabii «dikilmek» sözcüğünü sembolik olarak kullanıyorum. Yeni çavuşlarımızla her gün çalışmaya gidiyorduk. Bu çavuşlar ya gerçekten yeni, resmen seçilmemiş ve genel duruma âlet oldukları için bizim tarafımızdan küçümsenen insanlar ya da neredeyse artık tanınmayacak hale gelen eskilerdi. Son derece dikkatli titiz ve iyi niyetle davranıyorlardı. Biz sabahları yoklamada tam zamanında hazır bulunuyor, yönetime hiç bir zorluk çıkarmıyorduk. İşten kaytaran hiç kimse yoktu. Üretim sonuçları hiç de fena değildi ve kamp yöneticileri aslında bizden memnun olmalıydılar. Biz de onlardan memnunduk. Kükremeyi ve tehdit etmeyi sanki unutmuşlardı.

Olur olmaz şeylerden dolayı kimseyi hücreye tıkmıyorlardı. Sabahları yola çıktığımız zaman, binbaşı Maksimenko hâla uyuyordu. Fakat akşamları ayaklarımıza kara sular inmiş bir halde döndüğümüz zaman grupları kamp girişinde karşılar ve biz yorgunluktan ayakta zor dururken şakalaşırdı. Bizleri Güney Rusya'nın her hangi bir yerinde, bozkırdan geri dönen sürüsünü izleyen bir sığır yetiştiricisinin doygun hoşnutluğuyla süzerdi. Hatta bize Pazar günleri filmler bile göstermeye başlamışlardı. Sadece «Çin seddi» ile canımızı sıkmaya devam ediyorlardı.

Buna rağmen iki taraf da kendini zorlayarak düşünmeye devam ediyordu. «Bu iş nasıl devam edecek?» Böyle kalamazdı. Bizim için de onlar için de verilen çok azdı. İki taraftan biri vuruşu yapmaktaydı.

Peki bizim için daha hangi hedefler kalmıştı? Artık yüksek

sesle ve çevreye ürkek ürkek bakınmaksızın her istediğimizi ve içimizi sıkan her konuyu açık açık konuşabiliyorduk. (Omrün bu kadar gecikmiş bir çağında ve bir kampın içinde bile olsa, konuşma özgürlüğünü tatmak ne büyük mutluluk!). Bu mutluluğu kamp sınırlarından dışarı taşmayı ve orada yaymayı umabilir miydik? Tabii ki hayır. Başka hangi politik zorlamaları hayal edebilirdik? Düşünülebilecek hiç bir şey yoktu! Bütün bunların boşuna ve umutsuzca olduğundan başka hiç bir şey düşünemiyorduk! Tabii ki bütün bir ülkenin değişmesini ve bunun bir kampın başarmasını isteyemezdik: Bizi bombardıman edip yok ederlerdi.

Hakkımızdaki davaların tekrar gözden geçirilmesini ve haksız ve sebepsiz tutuklama kararlarımızın kaldırılmasını istemek daha akla yakın olurdu. Fakat bu da umutsuz görünüyordu. Ülkemizde hüküm süren korku ve dehşet havası içinde bizim durumlarımız ve hâkimlerin kararları tamamen haklı bulunacaktı. — Evet, neredeyse bizi bile buna inandırmışlardı! Üstelik revizyon yöntemi elle tutulur bir gerçek değildir. Bu yolla bizi daha kolay sürebilirlerdi; verilen sözler, gecikmeler, durumlarımızın tekrar tekrar incelenmesi. Bu yıllar boyu sürebilirdi. Ve içimizden birini birden serbest bıraksalar ve kampa çıkarırsalar — bunu vurmak için, başka bir hapishaneye sevk etmek veya başka bir mahkeme önüne çıkarmak için yapıp yapmadıklarını kim bilebilirdi?

Komisyon komedisi bütün bunların nasıl kolayca sahnelenebileceğini göstermemiş miydi? Bizi, revizyon bile olmadan eve yollamak istiyorlardı...

Hepimizin anlaştığı konu içinde yaşadığımız düzenin bizim için özellikle can sıkıcı olan noktalarının kaldırılması için baskı yapmamız gerektiği idi. Barakaların geceleri açık kalmasını, pislik kapılarının barakaların uzağına taşınmasını, numaralarımızın silinmesini, beş para ödemedi çalıştırılmamızı ve yılda oniki mektup yazmamıza izin verilmesini istiyorduk. (Fakat bütün bunlar hattâ yılda yirmidört mektup olmak üzere İTL kamplarında vardı. Yine de oradaki hayata hayat denebilir miydi?)

Sekiz saatlik bir çalışma günü için direnir direnmememiz konusunda ise fikir birliği sağlayamamıştık. Özgürlüğe o kadar yabancılaşmıştık ki, sanki özgür olmayı artık istemiyor gibiydik.

Ayrıca hangi yoldan barekete geçmemiz gerektiğini düşünüyorduk. Çıplak ellerle modern bir orduya karşı hiç birşey başaramayacağımız açıktı. Bu yüzden yolumuz silâhlı bir ayak-

lanma olamazdı. Ancak grev söz konusu idi. Grevde numaralarımızı da koparıp atabiliydik.

Fakat damarlarımızda çok fazla köle kanı dolaşıyordu. Ortak bir eylem ile numaralarımızı söküp atmak gözlerimize, bir makineli tüfek kapıp caddeye fırlamak kadar cesaret isteyen, delice ve geri dönülmez bir adım gibi görünüyordu. Grev ve direniş kelimeleri ise kulaklarımıza o kadar korkunç geliyordu ki, açlık grevinden destek bulmayı umuyorduk. İş bırakmamızı açıktan güçten düşme ile birleştirecek olursak, greve geçmeye daha fazla hak kazanmışız gibi geliyordu. Açlık grevi yapmaya sanki hakkımız vardı. Fakat ya çalışma grevine gitmeye? Bizde nesiller son derece tehlikeli ve tabii karşı devrimci kelime «grev»i, «düşmanla uzlaşma, sabotaj ve Hitler» kelimeleriyle aynı yerlerde görmeye alışmışlardı.

Kendi isteğimizle tamamen gereksiz bir açlık grevini başlatmaya karar verişimiz savaşmadaki fizik güçlerimizi kendi isteğimizle zayıflatması demekti. (Allahtan, sonradan hiçbir başka kamp Ekibastus'taki bu hatayı tekrarlamadı.)

Muhtemel bir çalışma ve açlık grevinin detaylarını da düşünmüştük. Bütün kampa uygulanan kısa ceza rejiminden sonra reaksiyonun baraka hapsi olacağını biliyorduk. Grevin nasıl devam edeceği konusunda birbirimizle nasıl anlaşabiliydik? Böylece barakaların arasında bir sinyal sistemi düşünüldü işaretlerin hangi pencereden verilir ve hangi pencereden alınacağı kararlaştırıldı.

Bütün bu konular şurada burada, değişik gruplar arasında konuşuldu. Fikir reddedilmez ve istek uyandırıcı bulundu, fakat aynı zamanda tamamen alışılmamış olduğu için imkânsız olarak nitelendirildi. Birden toplanacağımız, sözleşeceğimiz, karara varacağımız ve eyleme geçeceğimiz günü kafamızda biz de canlandıramıyorduk.

Fakat muhafızlarımız, askerce yetiştirilmiş olan, bizden daha fazla eyleme yatkın olan ve eylem yaratmakla eylem yaratmamaktan daha az riske giren muhafızlarımız daha önce harekete geçtiler.

Ve bundan sonraki her şey kendiliğinden gelişti....

Yeni yılı (1952) karşıladığımızda, halen sessiz ve barış içinde, alışılmış çevremizde, barakalarda, odalarda ve köşelerde oturuyorduk. Fakat Batı Ukraynalıların geleneksel yemekleri olan aşure'yi pişirmeyi, akşam yıldızının çıkışına kadar oruç tutmayı ve bütün gece boyunca Noel Şarkıları söylemeyi planladıkları ortodoks Noeli olan 6 Ocak Pazar günü, sabah kontro-

İlünden sonra barakamız kilitlendi ve bir daha açılmadı. Hiç kimse bir şeyin farkına varmamıştı! Hareket gizli ve sinsice hazırlanmıştı! Pencereden bitişik barakadaki yüz tutuklunun bir kaç parça eşyaları yanlarında olarak nöbetçi kulübelerinin yönünde uzaklaştırıldıklarını gördük.

Bir nakil mi?

Şimdi de bize geliyorlar. Nöbetçiler, kişisel dosyalar taşıyan subaylar. «Bütün eşyalarınızı alın ve dışarı çıkın! Yataklarınızı da alın!»

Yani bir sürgün! «Çin seddindeki» delik sürekli kontrol altındaymış, sabaha örülecek Kamp kapısından yüzlerce kişilik bir sürü halinde, bohça ve yataklarımızı taşıyarak, bombardımana uğramış bir insan sürüsü gibi kampın çevresini dolaşarak, öbür bölgeye sürüldük. O bölgeden de aynı biçimde bize doğru bir sürü geliyordu.

Herkesin kafasını aynı soru kurcalıyordu: Kimi aldılar? Kimi bıraktılar? Bütün bu değişikliğin arkasında ne yatıyor? Ve oldukça kısa bir süre içinde kamp yöneticilerinin amacı ortaya çıktı: Kampın bir bölümünde sadece su katılmaması saf Ukraynalılar kalmışlardı. Bunların toplamı 2000 kişiyi buluyordu. Bizim sürüldüğümüz diğer bölümde ise, öteki ulusların üçbini bulan temsilcileri yer almaktaydılar. Bunların arasında Ruslar, Estonyalılar, Litvanyalılar, Tatarlar, Kafkasyalılar, Ermeniler, Yahudiler, Polonyalılar, Moldavyalılar, Almanlar ve Asya ve doğu Avrupadan rastlantı sonucu buraya düşmüş kimseler bulunuyordu. Tek kelimeyle «bütün ve bölünmez Rusya!». Aslında uluslarüstü sosyalist öğreti ile aydınlanmış olması gereken MVD'nin, aynı eski devirlerdeki mantığa göre davranmış olması doğrusu ilginçti: «Böl ve sindir.»

Eski ekipler kaldırılmıştı. Yeni emirler, yeni barakalarına yerleştirilen yeni tutuklulara tebliğ edildi. Her şey alt üst olmuştu. Bu karışıklık sadece bu Pazar günü değil, bütün bir hafta sürdü. İnsanlar karmakarışık bir biçimde dağıtılmış, eski bağlar kopartılmış ve iyice olgunlaşmış olan grev planımız böylece bir hayâl olmuştu.

Ustaca bir yönetim...

Kampın Ukranyalıları ayrılan bölümünde revir, kantin ve kulüp bulunmaktaydı. Buna karşılık BUR ise bizim taraftaydı. Yani en tehlikeli devrimciler olan Ukranyalılar JR'dan ayrı bulunmaktaydılar. Bunun anlamı ne olabilirdi?

Kısa zamanda bunu da anladık. Kampta güvenilir bir kaynaktan (BUR'a çorba taşıyan tutuklular) ispiyonların emanet

odasında iyice utanmazlaştıklarını öğrenmiştik: Şüpheli tutuklular bunlara teslim ediliyordu. Böylece bir kaç kişi aramızdan alınmıştı. Ve ispiyonlar bunlara emanet, odasında vuruyor, canlarını acıtıyor ve ağızlarından elebaşların adlarını almaya çalışıyorlardı. Katiller kim? 'Karanlık amaç ancak şimdi anlaşılıyordu. — İşkence yapıyorlardı! Köpekler kendileri işkence yapmıyorlardı (muhtemelen buna yetkileri yoktu. Zorluklarla karşılaşmaktan çekiniyorlardı) Bu işi ispiyonlara bırakıyorlardı. Kendi katillerinizi kendiniz bulun! Bu adamları teşvik etmeye bile gerek yoktu. Parazitler ekmeklerini bu yolla kazanıyorlardı. Ukranyalı devrimciler işte bu yüzden ayrı bir bölümde olacaktı. Bize daha fazla güveniyorlardı, daha kolay yönetilebilirdik. Ulus olarak birlik halinde değildik ve bize uygulanan davranışlardan dolayı kolay kolay ayaklanamazdık. Devrimciler duvarın öbür tarafındaydılar ve duvar da dört metre yüksekliğindeydi.

Fakat ne kadar çok sayıda akıllı tarihçi yaşamış olursa olsun, ne kadar çok ileri görüşlü kitapta yazılmış olursa olsun insanın içindeki bu esrareniz kıvılcımı toplumsal patlamaların bu akıl ermez yeşermesini önceden sezmeyi öğrenemediler ve hattâ bu yeşermeyi daha sonra bile açıklayamadılar.

İnsan bazen alev alev yanan bir meşale taşıyarak saman yığınlarının arasında yürür, fakat saman yanmaz ve yanmak istemez. Bazen ise bacadan uçan bir tek kıvılcım bütün bir köyü alevler içinde bırakabilir.

Bizim üçbin kişi hiçbir şey hazırlamamışlardı, hiç bir şey hazırlanmamışlardı. Günün birinde çalışmaktan dönüyorlardı — ve her şey aniden BUR'un yanındaki barakada başladı. Tutuklular ranzalarını dağıttılar, ellerinde keşaslar ve makaslarla BUR'a doğru koştular. (Bu bölüm daha şimdiden yarı karanlıktı) ve kamp hapisanesinin çevresindeki masif tahtayı kırma-ya çalışmaya başladılar. Gerçekte ne baltaları ne de küsküleri vardı. Muhtemelen bunlardan bir iki tanesini iç hizmetlerden almışlardı.

Vuruşlar bir bölük marangozun çalışmasını andırıyordu. İlk tahtalar teslim oldular, güçlü eller tarafından büküldüler. Bütün bölge on iki santimlik çivilerin gıcırmasıyla doldu. Gerçi marangozların çalışma saati değildi, fakat çıkan ses yine de bu sesi andırıyordu. Bu yüzden ne devriyeler, ne gardiyanlar ne de tutukluların geri kalan bölümü ne olup bittiğini anlayamadılar. Kamp hayatı normal seyrinde devam ediyordu. Tutuklu grupları kantine gidiyor veya kantinden geliyor, tek tük tutuklu da revire, veya depoya doğru gidiyorlardı.

Sonunda gardiyanlar huzursuzlanıyorlar, burunlarını BUR'un arkasındaki karanlık köşeye, halkın öfkesinin kaynaştığı bölüme sokuyorlar. Fakat bundan çabuk pişman oluyorlar ve yönetim barakasına doğru kaçmaya başlıyorlar. Bir kaç tutuklu ellerinde sopalarla gardiyanları kovalıyorlar. Müziği komple bir hale getirmek için sopa ve taşlarla yönetim merkez barakasının camlarına saldıranlar var. Camlar ince, neşeli ve aynı anda tehditkâr bir sesle kırılıp, yerlere saçılıyor!

Bu olayda çocukların amacı hiç bir şekilde bir ayaklanma düzenlemek değildi. Hatta hapishaneyi basmaya bile niyetleri yoktu, çünkü bu o kadar kolay değildi. Amaç basitti: Dışardan işpiyonların hücrelerine benzin dökmek ve yakmak... Size gösteririz!

Bir düzine tutuklu daha şimdiden delikten tahta duvarı aşmış ve öfkeyle hücreyi, doğru pencereyi arıyorlardı. Parmaklıkları kırmaya, bir canlı merdiven oluşturmaya ve kovaları uzatmaya başlamışlardı bile. — Fakat tam bu sırada gözcü kulelerinden makinalı tüfeklerin çekiç seslerini andıran gürültüsü yükseldi ve böylece işpiyonları kızartmak ümidi suya düştü.

Kaçan gardiyanlar ve kamp komutanı Maçehovski, durumu muhafız taburuna bildirdiler. Maçehovski, yasak bölgeden geçerken, kuledeki askere: «Ateş etme, yabancı değil» diye seslenmiş (*). Yönetim ise, (bize komutanların adlarını kim söyler?) köşe kulelerindeki nöbetçilere telefonla ateş açma emri vermişti. Olan bitenden hiç haberi olmayan ve daha kantine yeni girmiş olan bizim bölük gibi masum ve silâhsız insanların çoğunlukta olduğu üçbin insanın üzerine bir anda cehennemini bir ateş açıldı. Silâh seslerini duyuyor, fakat hiç bir şey anlamıyorduk.

Bu olay kaderin mizah anlayışının bir cilvesi olarak yeni takvime göre 22 Ocak, eski takvime göre 9 Ocak gününde, yani takvimlerde «Kanlı Pazar» adı ile anılan o ünlü matem gününün yıldönümünde meydana geldi. Bizim kanlı günümüz ise Salı idi. Üstelik cellâtlar için arena Petersburgdakinden çok daha uygun ve serbestti: Olay bir meydanda değil bozkırda geliyordu, şahit yoktu, gazeteci yoktu, yabancı uyruklular yoktu... (**)

(*) Maçehovski'yi yine de öldürdüler. Fakat bizler değil, serseriler, 1954 yılında. Sert bir adamdı, fakat cesurdu.

(**) Aşağı yukarı bu yıllardan sonra, «Kanlı Pazarı» takvimlerde göstermek adeti kalktı. Sıradan bir olay olması sebebiyle, üzerinde durmak, bundan böyle anlamsızdı.

Makineli tüfekli nöbetçiler karanlıkta bölgeye rastgele ateş açtılar. Gerçi ateş uzun sürmedi, kurşunların büyük bir bölümü de barakaların üzerinden geçip gitti, fakat isabet edenler de yeterliydi. Bir insanı öldürmek için çok kurşun gerekli midir?

Kurşunlar yağmur gibi ince baraka duvarlarını delik deşik ettiler ve bu tip olayların çoğunda görüldüğü gibi yine hapishaneye saldıranları değil, tamamen suçsuz insanları yaraladılar. Üstelik yaralılar revire gidemiyorlardı. Vurulmuş köpekler gibi yaralarını saklamak ve kendi kendilerine iyileşmeyi beklemek zorundaydılar. Çünkü yaralarına bakarak onları olaya karışanlardan saymaları işten bile değildi. Yüzleri bilinmeyen bir kitle içinden nasıl olsa bir bölüm suçlu olarak ayrılmak zorunda kalacaklardı! Dokuz numaralı barakada kendi halinde bir yaşlı, ranzasında vurulup öldü. Bir ay sonra onyıllık tutukluluk süresi sona eriyordu. Yetişkin oğulları da nöbetçi kulelerinden bölgeye ateş açan aynı orduda askerlik yapıyorlardı.

Hapishaneye saldıranlar, barakalarına kaçtılar. (Kendilerini ele vermemek için ranzalarını düzeltmek zorundaydılar). Ve daha birçok kişi barakalarda kalmanın daha akıllıca olacağını kestirdiler. Buna karşılık dışarı fırlayıp ne olduğunu anlamaya çalışanlar da vardı.

Gardiyanlar kaçmışlardı. Yönetim barakasından subaylar da kaçmışlardı. Karanlığa gömülü, camları kırık barakalarının manzarası korkunçtu. Nöbetçi kuleleri tekrar sustular. Bölgede sadece meraklılar ve ne olduğunu anlamaya çalışanlar dolaşıyorlardı.

Tam bu sırada kampın bizim bulunduğumuz bölümün ana kapısı koparılırcasına açıldı. Bir takım asker hafif makineli tüfeklerini koltuklarının altına kıstırmış durumda içeri daldılar. Körlemesine ateş ediyorlardı. Sonra her tarafa dağıldılar. Bunların arkasından burunlarından soluyan, demir boru ve sopalarla silâhlanmış gardiyanlarımız göründüler. Barakadan barakaya dolaşmaya ve bütün bölgeyi taramaya başladılar. Makineliler sustuktan sonra, gardiyanlar ileri fırladılar, yaralı olsun olmasın, ellerine geçen tutukluları yere yıkarak sopa ve demirlerle dövmeye başladılar.

Bütün bunlar sonradan öğrenildi. Önce bölgede yayılan ateş seslerini duyduk, fakat hava artık iyice kararmaya başladığı için hiç bir şey göremedik ve neler olup bittiğini anlayamadık.

Barakamızın girişinde ölümlü bir kargaşalık vardı. Herkes kurşunlardan kurtulmak için mümkün olduğu kadar çabuk içe-

ri girmeye çabaladığı için değildi, çünkü barakaların ince duvarları bu konuda bir yarar sağlayamazdı. Fakat içerde olanların isyancılardan sayılmayacakları tahmin edilebiliyordu. Ben de orada barakanın girişindeydim. Bu dakikalarda neler hissettiğimi çok iyi hatırlıyorum: İçimde kadere karşı zavalıca bir umursamazlık vardı. Kurtulmak veya kurtulmamak hiç mi hiç umurumda değildi. Allahın belâsı insan işkencecileri bizi niçin izliyorsunuz? Niçin sizin önünüzde böylesine sınırsız bir biçimde suçluyuz? Sadece bu mutsuz toprakta dünyaya gelmek zorunda kaldığımız ve sizin hapisanelerinizde sonsuza kadar kapalı kalmak zorunda olduğumuz için mi? Bütün zindanın verdiğği bulantı öylesine içime dolmuştu ki, sadece sükûnet ve nefret duyuyordum. Hattâ, yazılmamış bir biçimde içimde taşıdığım eserim için, duyduğum korku bile kaybolmuştu. Üniformalar içinde üzerimize doğru gelen ölüme rağmen tamamen sakinim ve kapıya saldırmadım. Zindan terbiyesi bizi bu duruma soktu.

Giriş sonunda boşaldı. Ben de sonuncularla birlikte içeri girdim. Hemen bir an sorra silâhların seslerini duyduk. Arkamızdan üç kurşun sıktılar, üçü de birbirlerinin ardından kapının çerçevesine gömüldüler. Dördüncü bir kurşun sekti ve kapının camını deldi. Örümcek ağını andıran bir çok çatlağın ortasında küçük bir delik belirdi.

Takipçilerimiz peşimizden barakalara dalmadılar. Sadece kapıları üzerimize kilitlediler Sadece vaktinde barakalara kaçamayanlar dövüldüler. Hemen hemen iki düzine kadar kurşun ve sopalarla yaralanan vardı. Bunların bir bölümü yaralarını sakladılar. Diğerleri ise önce hasta revirine gittiler. Bundan sonraki kaderleri mi? : Hapishane ve isyan kovuşturması.

Fakat bütün bunları sonradan öğrendik. Gece boyunca barakalarımız kapalı kaldı.

Ertesi sabah 23. Ocakta değişik barakalardan olanların kantinde bir araya gelip konuşmaları yasaklandı. İçlerinde zarar görmüş kimse bulunmayan bazı kandırılmış ve ölümlerden haberi olmayan bazı gruplar çalışmaya gitmek üzere barakalarından çıktılar. Bizim grubumuz da bunların arasındaydı.

Biz toplantı yerine doğru ilerledik, fakat bizi kimse izlemedi: Kampın ana caddesi bomboştu. Sabah yoklaması yoktu, atlatılmıştık!

O gün çalışma saatleri bizim için tam bir işkence oldu. Tutuklular iş tezgâhlarının başında bir araya gelerek dün neler olduğunu konuşuyor ve daha ne kadar eşekler gibi çalışarak boyun eğmeye devam edeceğimizi birbirlerine soruyorlardı. Bu güne kadar hep boyunlarını bükmüş olan eski tutuklular

«Fakat boyun eğsek daha iyi olmaz mı?» diye soruyorlardı. «Şimdiye kadar onlara hiç karşı koyabilen oldu mu?» (37 inci dönem hükümlülerinin felsefesi işte buydu (1)).

Karanlıkta çalışmaktan döndüğümüz zaman kamp bölgesi yine bomboştu. Komşu barakaların pencerelerine haber topılayacak arkadaşlar yolladık. İki ölü ve üç yaralı olan dokuz numaralı barakanın ve diğer komşu barakaların daha bu günden çalışmaya gitmedikleri ortaya çıktı. Kamp yöneticileri onlara bizi örnek göstermiş ve ertesi gün onların da çalışmaya gideceklerini umduklarını belirtmişlerdi. Fakat artık her şey apaçıkta:

Yarın herkes greve katılacaktı!

Bu haberi yayan bir sürü kağıdı duvarın öbür tarafına attık ve Ukranyalılardan bizi desteklemelerini istedik.

Hazırlanmayan ve hatta inceden inceye üzerinde düşünülmeyen açlık ve çalışma grevi şimdi kendiliğinden, yönetimsiz ve uyarısız başlıyordu.

Daha sonra başka kamplarda tabii bu eylem daha akıllıca uygulandı: Önce yiyecek stoku yapıldı, sonra çalışma grevi başlatıldı. Bizim baş vurduğumuz yol ise pek akıllıca değildi, fakat daha etkileyiciydi: Üç bin insan ayırım yapmadan ekmek haklarını ve çalışmayı reddettiler...

Ertesi sabah hiç bir baraka ekmek almaya adam yollamadı. Hiç bir baraka grubu çorba ve bulgurun hazır beklediği kantine gitmedi. Gardiyanlar ne olup bittiğini kestirememişlerdi. İki, üç, dört kere bizi almaya geldiler, sonra zor kullanmakla tehdit ettiler. Bu da sökmeyince yumuşadılar ve hiç olmazsa ekmeklerimizi almak için bizi kantine davet etmeye başladılar. Çalışmaktan ise bahseden yoktu artık.

Yine de kimse yerinden kıpırdamadı. Herkes giyinmiş olarak ranzasında yatıyor ve susuyordu. Sadece biz, çavuşlar (o sıcak yıl ben de çavuştum), sorulara cevap vermek zorundaydık, çünkü gardiyanların bütün sözleri bizi hedef alıyordu. Kafamızı yerden kaldırmadan homurdanıyorduk: «Yapacak hiç birşey yok şef!» Hiç bir zaman hiç kimseyi bağışlamayan bir güce karşı yürütülen bu sessiz ve kararlı direniş, bu inatçı ve istikrarlı itaatsizlik, kurşun yağmuru altında koşuşturmaktan ve bağırıktan çok daha fazla etkili imiş gibi görünüyordu.

Sonunda bizimle uğraşmaktan vazgeçtiler ve kapılarımızı dışardan kilitlediler.

(1) 37 nci dönem - 1937 yılı «temizliğinde» toplananlar.

Bundan sonraki günlerde barakalardan sadece temizlik ile görevli olan tutuklular çıktılar: Sadece lağım kovalarını boşaltıyor, içecek su ve kömür alıp dönüyorlardı. Toplum sadece hasta revirinde yatanların yemek yemesine izin vermişti. Sadece doktorlar ve hastabakıcılar çalışabiliyorlardı. Kantinde ilk gün, yemek pişti — döküldü, ikinci gün de pişti ve döküldü. Üçüncü gün ise artık yemek pişirilmedi. Pridurkalar daha ilk günden kamp yöneticileri ile konuşarak, artık çalışamayacaklarını bildirmiş ve gitmişlerdi.

Kamp yöneticileri artık bizi göremiyor ve içimizden neler geçirdiğimizi bilemiyorlardı. Gardiyanlar ve esirler arasında böylece büyük bir uçurum açılmış oldu!

Katılanların hiç biri bu üç gün ve üç geceyi ömrü boyunca unutamayacaktır. Diğer barakalardaki arkadaşları görmüyorduk, gömülmemiş ölülerimizi görmüyorduk, Fakat ıssız kamp caddelerinin üzerinden bizleri birbirimize bağlayan çelik bağlar uzanıyordu. Açlık grevine girişenler derilerinin altında yağ yastıkları bulunan tok insanlar değildiler. Aksine hepsi kemikli, açlıktan halsiz durumda olan, yıllarca açlık içinde sürünmüş belirli bir fiziksel dengeyi güçlkle koruyabilmiş ve yüz gram kaybetmekle bile önemli derecede rahatsızlanabilecek zavallılardı.

Üç gün açlık çekmek, ölüm anlamına da gelebileceği halde, bu zavallılar diğerleri ile birlikte aç durdular. Her zaman dilenci öğünü olarak adlandırdığımız yemek, açlık yüzünden bir işkence haline gelen huzursuz uykumuzda gözümüze zerezya sofrası gibi geliyordu.

Açlık grevine katılan insanlar onyıllardan beri sadece orman kanununu bilmişlerdi. «Önce sen geber, ben ise daha sonra!» Fakat şimdi hepsi değişmişlerdi. Kendilerini o kokuşmuş bataklıktan kurtarmışlardı ve böyle bir gün daha fazla yaşamaktansa hep birlikte ölmeye hazırdılar.

Barakalarda neredeyse kutsal bir fedakarlık çabası göze çarpıyordu. Elllerinde her nasılsa kalmış yiyecek artıkları bulunanlar, bunları ortada bir masanın üzerinde bir araya topluyor, sonra yemeğin bir bölümü herkese eşit olarak dağıtıldıktan sonra geri kalanı ertesi gün için saklanıyordu. Dışardan paket alanların depoda yiyecek paketleri olması mümkündü, fakat birincisi depoya giden yol kapalıydı, ikincisi ise herkes kendi stokunu ortaya koymak istemeyebilirdi: İçimizden bazıları depodaki saklı yiyecekleri ile açlık greviden sonra tekrar eski güçlerine kavuşmayı planlıyorlardı. Bu yüzden aslında açlık grevi eşitlik şartı olmayan bir sınavdı. Gerçek kahramanlığı daha son-

ra gizli stoklarından karınlarını doyurma imkânına sahip olmayanlar yapıyorlardı.), Bulgur bulunduğu zaman sobanın üzerinde pişiriliyor ve herkese kaşık kaşık dağıtılıyordu. Sobanın daha güçlü yanması için ranza tahtalarını yakıyorduk. İnsan kendi hayatının ertesi güne kadar uzayıp uzamayacağını bilmedikten sonra, malını korumayı düşünür mü? Patronlarımızın neler yapacaklarını kimse tahmin edemiyordu. Hemen hemen hepimiz yine nöbetçi kulelerinden açılacak makineli tüfek ateşi ile karşılanacağımızdan emin gibiydik. En az beklediğimiz şey, bize imtiyazlar vermeleri idi. Hayatımızda bir kerecik olsun, onlardan bir şey koparabilmiş değildik ve bu düşüncelerle grevimiz acı bir umutsuzluk perdesi ile gölgeleniyordu.

Fakat bu umutsuzluğun içinde aynı zamanda belirli bir doyum duygusu da vardı. Biz tamamen yararsız, şaşkın bir adım atmıştık ve bunun sonu hiç de iyi gelmeyecekti, — zararı yok. Midelerimiz acıkıyor, kalplerimiz sıkışıyordu — fakat daha başla, daha yüksek bir ihtiyacımız da böylece görülmüş oluyordu. Bu uzun açlık günleri ve geceleri boyunca, üçbin insan üçbin tutuklama kararını, üçbin aileyi düşündü. Bir zamanlar herşeyin nasıl olduğunu ve nasıl olabileceğini kafasından geçirdi. Ve bir çok insanın başka duygular içinde olmasına, içlerinden bazılarının verdikleri karar için pişmanlık duymasına, bazılarının kararsızlığa kapılmasına rağmen sonuç olarak genel kanı aynıydı : Doğrusu bu! Her şeye rağmen ! Bunun sonu kötü olacak — ama zararı yok !

İşte yine hiç bir mantıklı temele dayandırılmamış bir karar. Binlerce kişilik bir kitle nasıl olur da böylesine mantığa aykırı bir duygusal patlama noktasına gelebilir ? Ben bu patlamayı bizzat kendi içimde kuvvetle hissettim. Serbest bırakılmama sadece bir yıl kalmıştı. Bu durumda muhtemelen ikinci bir tutukluluk kararı getirecek olan böyle bir eyleme katıldığım için en azından hoşnutsuzluk duymam gerekirdi. Fakat tam aksine en küçük bir pişmanlık bile duymadım. Cezama bir cezâ daha eklerlerse eklesinler. Hepsini şeytan götürsün !

Ertesi sabah bir grup subayın barakadan barakaya dolaşmakta olduklarını pencereden gördük. Hemen biraz sonra kapı açıldı. Bir çok gardiyan aynı anda koridora doluştular odalara başlarını uzatarak çavuşları çağırdılar. (Sesleri neredeyse dostça sayılabilecek yepyeni bir ton kazanmıştı. İnsanlarla konuşur gibi konuşuyorlardı!)

«Çavuşlar, dışarı çıkın!»

Tutuklular arasında bir tartışmadır başladı. Kararı verecek olanlar çavuşlar değil, baraka sakinleriydiler. İnsanlar koğuştan

koğuşa dolaşüyor ve birbirlerine danışıyorlardı. Bizim durumumuzun iki yönü vardı. Gerçi ispiyon yuvasını tahrip etmiştik, fakat yine de aramızda şüpheliler ve hattâ muhakkak bir kaç ispiyon bulunmaktaydı. Bunların başında hiç şüphesiz püskülsüz ve cesur görünümlü Mikail Generalov vardı. Ve ayrıca bugün özgürlük için açlık grevine katılanların bir çoğunun, yarın sakin bir kölelikten yana çıkacaklarını, uzun yılların tecrübesiyle biliyordum. Bu yüzden grevi yönetenler (tabii ki, bazı elebaşılar vardı) ortaya çıkmamayı tercih ettiler. İdareyi açık bir biçimde yüklenmediler. Çavuşlar yetkilerini iade ediyorlardı. Bu yüzden hiçbir yönetici etkisi altında kalmaksızın kitle tarafından itilerek greve kalkıştığımız ve grevi yürüttüğümüz hissi doguyordu.

Sonunda, bilinmedik bir yerden karar çıktı. Biz, çavuşlar altı yedi kişi şeflerin bizi beklediği koridora çıktık. (Koridor iki numaralı barakanın, kısa bir süre önce kaçmak için tünel kazmaya başladığı koridordu ve tünelin bulunduğu yer bizim durduğumuz yerden sadece bir kaç metre ilerdeydi). Duvara dayandık ve yere bakarak öylece dizildik. Yere bakıyorduk, çünkü kimse bizden yalvaran bakışlarla bakmamızı bekleyemezdi, meydan okurcasına bakmak ise akılsızca bir hareket olacaktı. Orada öğretmenler kurulu önüne çıkmış inatçı çocuklar gibi umursamaz bir pozda dikildik. Ellerimiz ceplerimizde, başlar yana eğik — terbiyesiz, kaşarlanmış, düzelemez insanlar pozundaydık...

Buna karşılık orta koridorun sağ ve solundaki koğuş kapılarına tutuklular birikmişlerdi. En önde duranların omuzlarının üzerinden arkadakiler akıllarına gelen herşeyi bağırarak söylüyorlardı: İsteklerimizi de, cevaplarımızı da.

Omuzlarında mavî apoletler bulunan subaylar (aralarında henüz hiç görmediğimiz kimseler de bulunmaktaydı) sanki diğerlerini hiç görmüyormuş gibi davranıyor ve sadece çavuşlarla konuşuyorlardı. Ses tonları ihtiyatlıydı. Kabaca davranıp, bizi sindirmiyorlar, fakat hiçbir zaman aynı düzeyde bir konuşma ortamına da yanaşmıyorlardı. Açlık grevine ve çalışmamaya bir son vermemizin bizim de yararımıza olduğunu belirttiler. Bunu yaparsak, sadece bu günkü değil — GULAG tarihinde görülmemiş bir şey — dünkü tayınlarımızı da alacaktık. (Aç insanların her zaman satın alınabileceklerine ne kadar da alışmışlardı!) Olaya sebep olanların cezalandırılacakları hakkında, bizim isteklerimiz hakkında tek bir laf bile etmediler. Sanki bunlar konu dışıydı.

Gardiyanlar yanlarında duruyordu. Sağ elleri pantolonlarının cebindeydi.

Koridorlardan bağırışmalar yükseliyordu :

- Ateş edenler mahkeme önüne çıksınlar!
- Barakalar açık bırakılsın!
- Numaraları kaldırın!

Diğer barakalarda da OSO'nun kararların açık mahkemelerce yeniden gözden geçirilmesi istendi.

Biz ise müdürün önünde dikilen inatçı öğrenciler gibi — «Bizi ne zaman rahat bırakacak?» dercesine sessizce dikildik durduk.

Kamp patronları gittiler. Barakalar tekrar kilitlendi.

Açlığın gücümüze etkilemeye başlamış olmasına ve kafalarımızın artık berraklığını kaybetmeye başlamış olmasına rağmen barakada hiç kimse pes etmekten söz etmedi. Hiç bir ses pişmanlığı açığa vurmadı.

İsyân haberimizin nerelere kadar yayılabileceği tahmin ediliyordu. İç işleri bakanlığında tabii bununla ilgili haberleri almışlardı veya bugün alacaklardı, — peki ya bıyıklı? (1) Bu kâşap, hepimizi, beşbin kişi olmamıza aldırmadan, gözünü bile kırpmadan kurşuna dizdirebilirdi.

Akşama doğru uçuş için hiç de uygun bir hava olmamasına rağmen yakınlarda bir uçak motorunun gürültüsünü işittik. Daha yüksek kademedен birinin geldiğini tahmin ettik.

Yaşlı, tecrübeli bir tutuklu aramızda bulunuyordu. Nikolaï Chlebunov adlı bu GULAG çocuğu, tam ondokuz yıllık tutukluluk hayatından sonra şimdi kamp mutfağında görevlendirilmişti. Mutfak ise bizim barakanın oldukça yakınındaydı. Chlebunov o gün bizim barakanın yanından geçerken, içinde sekiz kilo darı bulunan bir torbayı pencereden içeri atabilme becerisini ve cesaretini göstermişti. Darı, yedi postaya bölündü ve gardiyanlar tarafından yakalanmamak için ancak gece pişirildi. Chlebunov bize bir acı haber de verdi: Çin Seddi'nin öbür tarafındaki kampın Ukraynalı tarafı bizi desteklemiyordu. Ukraynalılar dün ve bugün sanki hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya gitmişlerdi. Bizim mesajlarımızı almamış olmalarına imkân yoktu. Her tarafa çöken sessizliği farketmemiş olamazlardı. İnşaat vıncinin üzerinden bizim tarafta her yerin bomboş olduğunu görmeleri gerekirdi, ayrıca dışarda bizim çalışmaya giden gruplarımıza da rastlamamaları dikkatlerini çekmeye yeterliydi. Ve

(1) Bıyıklı - Stalin.

buna rağmen bizi desteklemiyorlardı. (Daha sonraları liderlerinin — politikayla ilgili olmayan gençler — Ukraynalıların kendi kaderleri ile uğraşmaları gerektiğini ve Moskovalıların eyleminin onları ilgilendirmeyeceği görüşünü benimsemiş olduğunu öğrendik. Bu kadar savaşçı bir tutumla başladıktan sonra, şimdi bizi ortada bırakıyorlardı.) Oyleyse artık beş bin değil, üç bin kişiydik. Böylece açlık krampları içinde ikinci bir geceyi bitirerek üçüncü güne başladık.

Yine de üçüncü günün sabahı subaylar, bu sefer sayıca daha kalabalık olarak geldiler ve biz yine aynı ilgisiz ve hoşnutsuz yüz ifadeleriyle onların karşısına dikildiğimiz zaman ortak görüş değişmemişti: Pes etmek yok! Savaşma gücümüz yükseldi. edecek ana artık yaklaşıyorduk.

Subaylar, bu yeni görüşmeyle, bize umut ve güç aşıladı. Yeni gelen kodaman şöyle diyordu:

«Pestchanyj kampının yönetimi tutuklulardan yiyecek istihkaklarını almalarını rica eder. Yönetim bütün şikâyetleri göz önünde tutacaktır. Kamp yönetimi ve tutuklular arasındaki anlaşmazlığın sebepleri açıklığa kavuşturulacak ve ortadan kaldırılacaktır.»

Gerçekten de doğru mu duymuştuk? Bizden yiyecek istihhaklarımızı almamız rica ediliyordu — ve üstelik yine çalışmaktan bahseden yoktu! Hapishaneye saldırmış, camları ve lambaları kırmış, gardiyanları bıçakla tehdit etmiştik. Ve şimdi bütün bunlardan isyan değil de anlaşmazlık — hem de aynı seviyede iki rakipten söz eder gibi kamp yönetimi ve tutuklular arasındaki anlaşmazlık diye söz ediliyordu!

Topu topu iki gün iki gece birlikte dayanmıştık ve ruhlarımızın sahiplerinin konuşma tarzı kökünden değişivermişti! Bütün ömrümüz boyunca ne tutuklu, ne de özgür işçiler olarak patronlarımızdan bu kadar pohpohlayıcı sözler işitmemiştik!

Yine de sustuk ve koğuşlarımıza döndük, çünkü burada kimse karar veremezdi. Bir karar için kimse söz de veremezdi. Kamp yöneticisinin bizi isimlerimizle çağırmasına rağmen gözlerimizi yerden kaldırmadan ve geriye dönmeden koğuşlarımıza girdik.

Cevabımız buydu.

Ve baraka yine kilitlendi!

Baraka dışardan kamp yöneticilerine sağır ve inatçı gibi görünüyordu. Oysa içerde fırtınalı tartışmalar başlamıştı bile Kodamanın girişiminin etkisi çok büyük olmuştu. Yumuşak

ses tonu tutuklular üzerinde bütün tehditlerden daha fazla etki yapmıştı. Pes etmekten söz eden sesler yükseliyordu. Gerçekten de daha ne elde etmek istiyorduk? Yorulmuştuk! Yemek yemek istiyorduk! Duygularımızı bu eyleme hazırlayan ve güçlü kanatlar üzerinde yükseklere taşıyan o esrarengiz yasa bir anda güvensiz bir biçimde çırpınmaya ve yükseklik kaybetmeye başlamıştı.

Tam bu sırada on yıllardır susmakta olan ve daha ölüme kadar susabilecek olan ağızlar açıldılar. Onların söylediklerini tabii bıçaktan kurtulan ispiyonlar da dinliyorlardı. Bu açıklamalar, sesin bu yanıışı (bizim odada bu işi Dimitri Panin başardı) devam ettiği bir kaç dakika için on yıllara bedel yeni cezalar getirebilirdi. Kısa bir an özgür bir biçimde titreyen ses telleri, boyun'a cellât ilmiğinin hemen takılmasına sebep olabilirdi. Fakat bu önemsizdi. Gırtlığın ses telleri belki de ilk defa, yapımları için yaratıldıkları işi üstleniyorlardı.

Şimdi pes etmek mi? Bu bir şeref sözüne güvenerek her şeyi yıkmak olur. Bize bu şeref sözünü kim veriyor ? Zindancıbaşı ve onun yordakçıları. Bu adamlar, zindanlar kurulduğundan beri, bir kerelik olsun, sözlerini tuttular mı ?

Hakaretlerin, alayların, acıların, ruhumuzda bıraktığı çöküntü, şimdi yüzeye çıktı. İlk defa doğru olan yolu seçmiştik — ve hemen baştan pes mi edecektik ? İlk defa insan olduğumuzu hissetmiştik — ve hemen bundan vaz mı geçecektik ? İnatçı ve hafif bir hava bir anda her yanımızı kapladı ve bize güç tazeleyici bir düş etkisi yaptı: Devam! Devam! Onlar pes edecekleri (Ancak onlara ne zaman ve hangi konuda güvenilebilir? Bu sorunun cevabı açık kaldı. Ezilenlerin değişmez kaderi işte budur: mecburen inanarak ve pes edeceklerdir...)

Ve kartal, kasılmış ikiyüz kalbin kartalı tekrar güçle dolu olarak kanatlarını sallamaya başladı! Kanat çırparak tekrar yükseldi!

Gücümüzü saklamak için ranzalarımıza uzandık. Gereksiz hareket ve konuşmaktan kaçınmaya karar verdik. Zaten zamanımızı yeteri kadar dolduran bir işimiz vardı — düşünmek...

Son lokmaları çoktan bitirmiştik. Pişirilecek ve paylaşılacak bir kırıntı bile kalmamıştı. Genel sessizlik ve hareketsizliğin içinde sadece burunlarını cama yapıştırarak kamp bölgesi içinde olup bitenden bizi haberdar eden genç gözcülerin sesleri duyuluyordu. Yirmi yaşlarındaki bu gençlere hayrandık. Onların saf hayranlığı ve pes etmektense, hayatın daha eşliğinde ölmü tercih etmeleri bize örnek oluyordu! Onları kıskanıyor ve

gerçeği ancak boyun eğmekten sırtlarımız kamburlaşmış bir hale geldikten sonra bulabildiğimiz için pişmanlık duyuyorduk. (Sanırım artık Janek Baranovski, Volodja Trofimov ve kilitçi Bogdan'ın adlarını anabilirim.)

Ve aniden üçüncü günün akşam üzeri aydınlık batıda güneş ufka yaklaşırken gözcülerimiz acı bir hayâl kırıklığı ile bağırıyorlar :

«Dokuz numaralı ... Dokuz numaralı baraka pes etti! Dokuz numara kantine gidiyor!»

Hepimiz ayağa fırladık. Karşı koğuştaki tutuklular koşarak geldiler. Alt ve üst ranza sıralarının üzerine yığılarak, pencere parmaklıklarına yapışmış bir biçimde, önümüzdekilerin omuzlarından üzerinden donuk bakışlarla bu acıklı sahneyi izlemeye koyulduk.

Batan güneşin ışıklarında olduklarından daha da kara duran ikiyüzlü zavallı görünüşlü insan, başları öne eğik, uzun bir sıra halinde bölgeyi enine geçiyorlardı. Batmakta olan güneş aynasının önünden hiç bitmeyecekmiş gibi geçen ve uzadıkça uzayan, arkadakinin önündekini sanki istemeyerek izlediği uzun bir zincirdi bu. En güçsüz olanlar ya bir kaç kişinin yardımıyla, ya da ellerinden tutularak taşınıyor, böylece genel görünüm, körlerden meydana gelmiş bir sıranın geçişini andırıyordu. Bir çoklarının elinde küçük kapılar ve kâseler vardı. Bunlar verilecek akşam yemeğinin büzülmüş midelerine fazla geleceğine inanıyorlardı.

Dilenciler gibi ellerinde taşıdıkları bu mutfak eşyaları manzarayı büsbütün yıkıcı ve küçültücü bir hale sokuyordu.

Ağlamakta olduğumu hissettim. Gözlerimi sildim ve diğerlerine baktım. Onların da gözlerinde gözyaşları gördüm.

Dokuz numaralı barakanın tutumu kesin karara götürücüydü. Bu baraka Salı gününden beri ölülerin bulunduğu barakaydı.

Kantine girdiler. Bu, bulgur ve ekmek tayını karşılığında katilleri affetmeye karar verdiklerini gösteriyordu.

Dokuz numaralı baraka açlık çekenlerin barakasıydı. Burada yardımcı işçiler bir araya toplanmışlardı. Buradakilere çok seyrek paket gelirdi. Aciz ve zayıf olanları çoktu. Belki de ölü sayısını daha da arttırmamak için pes ettiler?

Suskun suskun pencerelerden çekildik.

Ve o gece Polonyalı gururunun ne demek olduğunu öğrendim. Ayaklanmalarını hangi ruhun ateşlediğini anladım. Bir zamanlar Polonya'da mühendis olan Yuziy Vengerski şimdi bi-

zim koğuştaydı. On yıllık cezasının son yılını çekiyordu. Şantiye şefi olduğu sıralar da dahil olmak üzere, kimseye sert bir söz söylediği duyulmamıştı. Her zaman sessiz, nazik ve yumuşaktı.

Fakat şimdi yüzü kasılmıştı. Ofke, küçümseme ve acı belirtilen bir baş hareketiyle dilencilik hareketine hazırlanan koğuş arkasını döndü, yumruğunu sıktı ve öfkeli bir sesle bağırdı: «Koğuş arkadaşlarım! Beni uyandırmanıza gerek yok! Akşam yemeğine gitmiyorum!»

Ranzasına tırmandı. Yüzünü duvara döndü ve hareketsiz kaldı! Paket almazdı, yapayalnız ve her zaman açtı — yine de yatı. Dumanı tüten bir kaşık bulgur gerçeği onun özgürlük hayalinin yerini tutamamıştı! Biz o gece yemekhaneye gittik, o kalmadı!

Hepimiz böylesine güçlü ve gurur dolu olabilseydik — dünya yüzünde hiç zalim kalmazdı.

Ayın 27 si olan ertesi gün Pazardı. Kendimize gelmemiz için (yönetim planın geri kalmasından dolayı huzursuz olduğu halde) işe yollanmıştık, aksine geçmiş günlerin ekmek tayınlarını da alarak beslendik ve bölge içinde dolaşmamıza izin verildi. Herkes barakadan barakaya koşuşuyor ve geçen günlerde başlarından geçenleri birbirlerine anlatıyordu. Sanki kaybetmemiş de kazanmış gibi hepsi bir bayram sevinci içindeydiler. Ve dostca davranan kamp yöneticileri, bir kere daha bütün kanuni isteklerin (hangi isteklerin kanuni olduğunu kim bilecek ve kim tesbit edecekti ?) yerine getirileceğine söz verdi.

Felâket küçük bir ön olayla geleceğini haber verdi: Bütün grev sırasında bizimle birlikte olan, bir çok konuşmaya şahit olan ve bir çok bakışı izleyen Volodka Ponomarjov adlı bir kan-cık kamp nöbetçi odasına kaçtı. Bunun sebebi açıktı. Bizi ispiyonlamıştı, şimdi maskesini atmış ve bıçaklardan korkmadan konuşabileceği bölge dışına iltica etmişti.

Bu Ponomerov'un kaçışında ben bütün hırsızlar dünyasının temel kuramını bütün açıklığıyla gördüm. Sözde asillikleri — Kast içi ilişkilerin bir gereğidir. Devrim girdabına yakalandıkları zaman, alçakça davranıştan asla kaçınmazlar. Prensipten değil, yalnız kuvvetten anlarlar.

Daha şimdiden ayaklanmaya ön ayak olanların tutuklanacağı tahmin edilebilirdi. Oysa tam tersine Karaganda, Alma Ata ve Moskova'dan komisyonların geldiği ve tutukluların isteklerinin inceleneceği bildirildi. Gerçekten de kamp ana caddesinin tam ortasına puslu sabahların erken saatlerinden başlayarak bir masa kurulurdu. Gocuklar ve çizmeler giymiş subay-

lar masanın başında yer alarak tutukluları şikâyetlerini söylemeleri konusunda teşvik ediyorlardı. Bütün söylenenler not alınıyordu.

Ve Salı günü akşam sinyelinden sonra çavuşlar — şikâyetlerin ortaya konması amacıyla — düzenlenen bir toplantıya çağırıldılar. Aslında bu toplantı gerçek bir rezillikten başka birşey değildi. Sinsice bir ifade alma yöntemi: Tutukluların içlerinin ne kadar acı dolu olduğu biliniyordu. Böylece onları konuşturup ağızlarından laf alınacak ve suçlamalar daha kolay yapılacaktı.

Bu benim çavuşluğumun son günüydü. Ocak ayında özellikle açlık grevinin o yaşaması zor günlerinde vücudunun alt bölümündeki ihmal edilmiş yumru gittikçe büyümüşü. Ameliyatı sürekli geciktirmiş ve kampta söylendiği gibi «uygun» bir anı beklemiştim. Şimdi ise yumru «uygun» anın geldiğine benim fikrimi sormadan kendi kendine karar vermişti — saatten saate gittikçe büyüyordu. Daha barakalar açılır açılmaz kendimi doktorlara muayene ettirmiş ve ameliyat edilecekler arasına ayrılmıştım. Bu son toplantıya da neredeyse sürünerek gidiyordum.

Toplantı hamamın ön tarafındaki büyük bir odada yapılıyordu. Kuaför koltuklarının yanısıra başında yetkililerin — bir MWD albayı, bir çok üstteğmen ve daha alt rütbedekiler — oturmuş bulundukları uzun bir masa bulunuyordu. Bizim kamp yöneticileri de ikinci sırada yer almışlardı ve diğerlerinin sırtlarının arkasında görülmüyorlardı bile. Yine orada yetkililerin sırtlarının arkasında bütün toplantı boyunca hamarat bir biçimde sürekli not tutan yazıcılar yer almaktaydılar. Söz alan adını bir kere de bu yazıcılara tekrar etmek zorundaydı.

İlk sırada ya özel bir bölümden veya «örgütten» olan bir yarbay dikkati çekiyordu. Olağanüstü derecede uyanık, akıllı ve bilgili bir kötülükçü, ince uzun yüzü, uyanık zekası ve değişik havası ile boğa enseli çevresine hiç mi hiç uymuyordu.

Çavuşlar son derece gönülsüz bir biçimde söz istiyorlardı. Söz isteyen çavuş, sık sınaların arasından neredeyse zorla ortaya çıkarılıyor ve daha şikâyetleri hakkında bir kaç söz etmeye fırsat bulamadan kendini bir soru yağmurunun ortasında buluyordu: İnsanlar niçin bıçaklandı? Grevin amaçları nelerdi? Ve eğer zavallı çavuş isteklerin neler olduğu ve adam öldürmelerin niçin meydana geldiği konusunda bir şeyler söylemeye kalkacak olursa, o zaman bütün vahşi sürü üzerine çullanıyordu: Bütün bunları nereden biliyorsunuz? O halde bu haydutlarla ilişkimiz var; adlarını söyleyin bakalım!

İşte isteklerimizin meşru'luğu böylesine şövalyeye düzenlenmiş bir toplantıda ve böylesine eşit şartların bulunduğu bir ortamda tesbit ediliyordu....

Özellikle ince yüzlü olanı sanki konuşanları şaşırtmayı kendisine görev edinmişti. Doğrusu o eşsiz hazır cevaplılığıyla bu işi son derece iyi başarıyordu. Üstelik bize karşı büyük bir avantajı vardı. Ağzından çıkan sözler için ceza görmek korkusu yoktu. Böylece teker teker bütün konuşanların hakkından geldi ve yavaş yavaş hepimiz suçlu pozisyona düştüğümüzü hissetmeye başladık. Bir şeyler yapmak gerekiyordu.

İçimde öfke ve bu gidişe bir son verme arzusu kabardı. Söz istedim. Adımı söyledim (birisi adımı eko gibi yazıcı için tekrar etti). Ayağa kalktığım zaman orada bulunanların hiç birinin gramer açısından doğru olan bir cümleyi benim kadar süratli tamamlayamayacağını biliyordum. Fakat bilmediğim bir şey vardı — ne söyleyecektim ? Bütün bu sayfalarda yazılı olan yıllarda zindan cehenneminde ve açlık grevi günlerinde yaşadıklarımızı ve düşündüklerimizi mi anlatacaktım onlara ? Bu orangutanlarla konuşmak gibi bir şey olurdu. Fakat ne de olsa karşıdakiler de Rus'tular ve «İçeri girebilir miyim?», «konuşabilir miyim?» gibi nisbeten basit Rusça cümleleri anlayabilirlerdi. Yine de orada, uzun masanın arkasında ruhsuz, tekdüze, sütbeyaz, iyi beslenmiş ve kendini beğenmiş fizyonomilerini sergilerlerken, çoktan kendilerine has biyolojik bir değişim geçirdiklerine inanmamak elde değildi. Bu yüzden onlar ve bizler arasındaki sözle anlaşma imkânları sonsuza kadar ortadan kalkıyordu. Bizi birbirimize bağlayabilecek ve anlayabileceğimiz bir tek dil kalmıştı: — kurşun dili!

Sadece ince yüzlü olanı daha tam orangutanlaşmamıştı. Dinliyor ve mükemmel anlıyordu. Daha ilk kelimelerimde beni şaşırtmayı denedi ve aramızda yıldırım hızıyla devam eden bir soru — cevap savaşı başladı. Diğerleri bu savaşı ilgi ve dikkatle izliyorlardı.

«Nerede çalışıyorsunuz?»

(İnsan kendi kendine: «Nerede çalışırsam çalışayım sanki ne farkeder?» diye soruyor)

«Mekanik iş tezgâhlarında!» diye cevap veriyor ve dilimin ucuna gelen cümleyi yutuyorum.

«Yani bıçakların yapıldığı yerde?» diye süratle üzerime geliyor.

«Hayır» savunuyorum. «Adım atar ekskavatörlerin tamir edildiği yerde.»

(Kelimelerin nereden bu kadar çabuk ve emin geldiklerini ben de bilemiyorum.)

Ve onları ilk defa susmaya ve dinlemeye alıştırmak için fırtına gibi sözlerime devam ediyorum.

Fakat üniformalı zebani masanın arkasında pusuda ve hemen atılıyor :

«Sizi haydutlar mı seçip yolladılar?»

«Hayır, beni siz davet ettiniz!» diyerek lafını ağzına tuyor ve sözlerime devam ediyorum.

Bir — iki kere daha saldırıya geçmeyi deniyor ve yine püskürtülüyor. Sonra yenik bir halde susmak zorunda kalıyor. Ben kazandım.

Kazandım — fakat bu zaferi ne yapayım ? Bir yıl! Özgürlüğüme kavuşmama sadece bir yıl kalmış! Ve bu bir yıl onlara hak ettiklerini söylemek isteyen dilime köstek oluyor. Şu anda ölümsüz bir nutuk çekebilir ve ertesi gün kurşuna dizilirim. Çekeceğim nutku bütün dünyaya radyolarla nakledeceklerini bilsem yine de konuşurum. Fakat hayır, dinleyiciler çok az.

Bu yüzden onlara kamplarımızın faşist örneklerle kurulmuş olduğunu, dejenere olmuş bir gücün simgesi olarak yaşadıklarını söylemiyorum. Daha çok onları tahrik etmeye çalışıyorum. Muhafız birliklerinin komutanının burada olduğunu biliyorum. Muhafız birliklerinin Sovyet Savaşçılarının şerefini kaybetmiş olduklarını, üretim baltalanmasına sebep olduklarını, ayrıca katiller olduklarını belirtiyorum. Sonra kampın gardiyan takımını, tutukluları kendileri için iş tezgâhlarını yağma etmeye zorlayan bir haydutlar grubu olarak tanıtıyorum. (Aslında gerçek de bu, fakat bir farkla ki işin başında burada oturan subaylar bulunuyor). Sonra böyle bir durumun kendilerini düzeltmek isteyen tutuklular üzerinde ne gibi olumsuz etkileri olabileceğinden söz ediyorum.

Bu çıkışım benim de hoşuma gitmiyor. Fakat genel bir atılım yaratmakta etkili oldu.

Savaşarak sağladığım bir anlık sessizlikten yararlanan T. adlı çavuş ayağa kalkıyor. Ya heyecandan, ya da konuşmakta herhangi bir sebeple zorluk çektiği için neredeyse kekeleyerek ve yavaş yavaş cümleleri sıralıyor :

«Eskiden... diğer tutuklular... köpekler gibi yaşadığımızı söyledikleri zaman... onlarla aynı fikirde olduğumu... düşünürdüm...»

Başkanlık yerindeki zebani yerinde dikiliyor. T. şapkasını elinde hamur gibi yoğurmakla meşgul. Saçları sıfır numara ile

traş edilmiş, çirkin bir kürek hükümlüsü, kullanacağı kelimeleri bulmakta büyük zorluk çekiyor:

•Fakat şimdi, yanıldığımı görüyorum.▪

Zebanilerin yüzleri aydınlanıyor.

•Köpeklerden çok daha beter yaşıyoruz!▪ diye ekliyor T. ve bundan sonraki kelimeleri bütün çavuşları irkiliyor. Köpeğin tasmaında sadece bir numara vardır. Bizim ise, tam dört numaramız var. Köpek yiyecek olarak etle beslenir. Bize ise, balık kılçıkları veriliyor. Köpeğe hücre cezası verilmez! Köpeğin üzerine nöbetçi kulelerinden ateş açılmaz! Köpeklerle yirmibeş yıl da giydirilmez!

• Şimdi onu öldürünceye kadar dövcekler mi? — En önemli şeyi söyledi çünkü...

Sonra Çernogorov ayağa kalktı. Kendisini Sovyetler Birliğinin bir zamanların milli kahramanı olarak takdim etti. Bir çavuş daha kalktı. Cesaretle ve dokunaklı bir biçimde konuştular. Adları yazıcılar için özellikle vurgulu bir biçimde tekrarlandı.

Belki de bütün bunlar bizim canımıza okuyacak... dostlar. Fakat belki de bu lanetlenmiş duvarı yıkmak için böyle kafamız önde üzerine koşmalıyız.

Toplantı bir karara bağlanmadan dağıldı. Yenişemedik.

Bir kaç gün boyunca her şey sakin geçti. Komisyon ortalıkta görülüyordu. Sanki hiç bir şey olmamıştı.

Ben muhafız birliği askerleri tarafından kampın Ukraynalılar tarafında bulunan revirine götürüldüm. Açlık greviden sonra buraya gelen ilk elçi bendim ve beni ameliyat edecek olan doktor gövdemın alt bölümündeki yumrudan fazla, başımızdan geçenlerle ilgilendi. Bıkmadan üsanmadan sorular sordu durdu ve ben bu soruları seve seve cevaplandırdım. Çünkü ben anlatıkça sevimli doktorun alını bizim acılarımızla buruşuyor, yüzü üzüntüyle kararıyordu.

İnsan yaşadığı ortama göre aynı olayı ne kadar değişik duygularla karşılayabiliyor? Muhtemelen kanser demek olan böyle bir yumru, dışarda normal hayatını yaşayan bir insan ve yakınları için ne büyük bir şok, ne kadar büyük bir üzüntü ve ne kadar fazla göz yaşı anlamına gelirdi? Oysa burada, içerde, insanın başının omuzlarının üzerinde iğreti durduğu bu cehennemde, aynı yumru bir süre yatakta yatmak imkânı sağladığı için, üzerinde fazla düşünmedim bile.

Revirde o kanlı gecede dövülmüş, ve kurşunlanmış olan tutuklular arasında yatıyordum. İçlerinden bazıları gardiyanlar tarafından kanlı et yığınları haline gelinceye kadar dövülmüş-

lerdi. Üzerine dönerek yatabilecekleri bir tek sağlam tarafları kalmamıştı. Özellikle iri yapılı bir gardiyan demir boru ile çok gaddarca vuruyordu. (Hafıza! Hafıza! — Adı aklıma gelmiyor.) Tutuklulardan biri yaralarından ölmüştü bile.

Yenilikler başlamıştı : Kampın «Rusyalı» tarafında cezalandırmalar uygulanıyordu. Kırk kişi tutuklanmıştı. Yeni bir ayaklanmadan korkulduğu için uygulama şöyle yapılıyordu. Tutukluların kamp yöneticilerinin suçluları kendi aralarında aradıklarına inanmaları için son derece yumuşak davranılıyor, günün birinde çalışmaya giden tutuklular kamp kapısından çıktıklarında, normal zamanlardakinin iki, hattâ üç misli güçteki muhafız birlikleri tarafından kuşatılarak karşılandıklarını görüyorlar. Plânları bizleri ince baraka duvarları veya çalışma yerinin tezgâhları gibi saklanılacak yerlerden uzakta, açıklıkta kontrol altına almak. Gruplar ana kafileden ayrılıp kendi bölümlerine doğru yola çıkmaya hazırlandıkları anda askerlerin komutanı emirler yağdırmaya başlıyor: «Durt! Nişan vaziyeti al! Doldur ve kapa! Tutuklular olduğunuz yere çökün! Üçe kadar sayıyorum, sonra ateş edeceğim, — oturun! Hepiniz oturun!»

Ve geçen yılın üç krallar gününde olduğu gibi çaresiz ve aldatılmış tutuklular karların üzerine çökmeye zorlanıyorlar. Sonra nöbetçi subayı cebinden çıkardığı bir listeyi açıyor, numara ve adlardan oluşan bir listeyi okumaya koyuluyor. Adı okunanlar kalkmak ve hareketsiz bir yığın haline gelmiş kafilerin ayrılmak zorundalar.

Bu isyancı grupları ya özel bir asker birliği tarafından veya bir hapishane arabasıyla geri götürüyorlar. Bundan sonra arasındaki mikroplardan kurtarılan sürü ayağa kaldırılıyor ve çalışmaya sevkediliyor.

İşte bizim eğitimcilerimizin, onlara herhangi bir konuda, herhangi bir zaman inanılıp inanılamayacağı konusundaki soruya verdikleri cevap...

Diğer taraftan kamp bölgesinde gündüzleri tek tük tutuklamalar da oluyordu. Tutuklama dalgası ayaklanmamızın çarparak kırıldığı o dört metrelik yüksek duvarı da kolayca aştı ve Ukranyalıların bulunduğu bölümü de kapsadı. Ameliyatımdan bir gün önceki akşam doktorum da tutuklandı ve hapishaneye sevk edildi.

Tutuklamalar ve sürgünler — bu ikisini ayırdetmek zordu — kısa bir süre sonra artık başlangıçtaki güvenlik tedbirlerine ge-

rek duyulmaksızın yürütölmeye başladı. Yirmi otuz kişilik küçük gruplar bir araya getiriliyor ve bilinmeyen bir yere doğru yola çıkarılıyorlardı. Sonra 19 Şubat günü yediyüz kişilik dev bir sürgün gerçekleştirildi. Bu sürgün taburuna özel bir rejim uygulandı. Kamp çıkışında tutuklulara kelepçeler takıldı. Kader, Moskovalılara yardım etmekten kaçınan Ukraynalıların bu sürgüne bizden fazla adam ile katılmalarını uygun görmüştü.

Yine de, hareket etmeden önce onlar, bastırılan grevimizi bir havai fişek âlemiyle selâmladılar. Tamamen tahtadan yapılmış olan (Kazakistan'da orman yok, bol bol taş vardır) ağaç işleme dairesi açıklanmayan bir sebepten bir anda bir kaç yerinden ateş aldı ve iki saat içinde üç milyon ruble yanarak gözlerimizin önünde bir kül yığını haline geldi. Kurşuna dizilmeye götürölenler için bu bir Viking cenaze töreni oldu. Eski İskandinav geleneklerine göre ölen şef gemisi ile birlikte yakılırdı.

Ameliyattan sonra odada yalnız yatıyorum: Dışarda, kamp-ta öylesine bir karşıklık var ki kimse hasta yazılmıyor. Revir boş duruyor. Odam barakanın sonunda. Hemen odamın yanında morg olarak kullanılan bir küçük baraka bulunuyor. Bu küçük barakada — Allah bilir ne kadar zamandır — kimsenin gömmeye vakit bulamadığı doktor Kornfild'in cesedi bulunuyor. (Sabahları ve akşamları nöbetçi gardiyan yoklamasını bitirdikten sonra kapıma dikiliyor ve morg ile reviri birleştiren bir el hareketi ile hesabı basitleştirerek: -Burada da iki kişil-sözleriyle yoklama cetvelini işliyor.)

Pavel Boronyuk sürgüne gönderilen yediyüz kişinin arasında bulunuyor. Yasaklara rağmen ne yapıp odama geliyor ve vedalaşmak için beni kucaklıyor. Bize sadece kampımız değil, bütün dünya sarsılıyor ve sallanıyor gibi geliyor. Fırtınadan sarsımış bir durumda bulunduğumuz bölümün biraz ilersinde bile herşeyin son derece sessiz ve hareketsiz olduğunu farkedemiyorduk. Kendimizi yüksek dalgaların üzerinde hissediyor, ayaklarımızın altında bir şeylerin kaydığma inanıyorduk. Günün birinde birbirimizi bir daha görecek olursak, bu başka bir ülkede olacaktı. Fakat ne olursa olsun. — Çok yaşa dostum! — Çok yaşayın dostları!

Donuk, ezici bir yıl başladı. — Ekibastuz'daki son yılım ve Takım adalarında son Stâlin yılı. Sürgüne gidenlerin pek azı, suçlanacak, elle tutulur hiç bir husus bulunamadığı için kampa geri dönmüşlerdi. Bu yıl içinde tanıdığımız ve sevdiğimiz bir

çok yeni arkadaş da aramızdan ebediyyen ayrıldılar ve başka yerlere sürüldüler. Bunların bir bölümü kendilerini yeni metodların beklediği soruşturma hücrelerine sokuldular diğer bazıları ise dosyalarındaki eski bir nottan dolayı (bu notlar tutuklu çoktan bir melek haline gelmiş olsa bile hiç bir zaman yakasını bırakmazlardı.) izole edildiler; üçüncü bir bölüm de Cez Kaz Gan'daki dağ işletmelerine yollandı. Ayrıca ruhi bakımdan yetersizler adı altında ayrı bir sürgün grubu düzenlenmişti. Eşek şakalarıyla ünlü Kişkin ve doktorun yardımıyla genç Volodya Gerşuni de bu gruptaydılar.

Bazı rı sürülüyor, bazıları sürgünden geri dönüyorlardı: İspiyonlar yavaş yavaş sindikleri kovuklarından çıktılar. Önce-leri ihtiyatlı ve ürkektirler, sonra yine gittikçe şımarıyorlar. Satılmış kancık Volodka Ponomarlov da bölgeye geri döndü, fakat bu sefer torna tezgahına değil, yönetici olarak paket bölümüne atandı. Eski Çeka üyesi Maksimenko en değerli eşyanın dağıtımını usta bir hırsıza bırakmıştı.

Yetkililer tekrar istedikleri sayıda ve istedikleri insanı yanlarına çağırılmaya başladılar. Boynuzları fazla göze batanlar, boynularını büküp, gözden silinmek için acele ediyorlardı. Çavuşluk görevime dönmedim, (zaten yeteri kadar çavuş vardı), aksine dökümhanede yardımcı işçi olarak görev aldım. O yıl çok çalışmalıydım. Sebebine gelince: Bütün istek ve umutlarımıza karşılık, idare bir tek taviz vermeye yanaştı: Emegimize rantabilite prensibini uyguladılar.

Bu durumda artık alın terimizin tamamı GULAG'ın doymak bilmez gırtlığından aşağı gitmeyecek, üretim değerinin % 45'i tutuklu ücreti olarak ayrılacaktı. (Geri kalanı devlet alıyordu). Bu ayrılan «ücretin» % 70'ini kamp yönetimi muhafız birlikleri, bekçi köpekleri, dikenli tel, BUR, yetkililer, rejim, düzen ve eğitim subayları — kısacası yaşamak için kayıtsız şartsız muhtaç olduğumuz her şey için kesiyor, geri kalan % 10 - 30 da tutuklunun hesabına alacak olarak yazılıyordu. Bu yazılan bölümün hepsini değil, fakat bir bölümünü (bu arada hiç bir yeni suç işlemezse, geç kalmazsa, saygısız olmazsa ve yönetimi hayal kırıklığına uğratmazsa) aylık olarak dağıtılan bonolar halinde alabilirdi. (Bonolarla kamp bakkalından öteberi almak mümkündü). Sistem öyle kurulmuştu ki, yüzde otuzu hak edebilmek için çok ter ve kan harcamak gerekiyordu. Yeteri kadar, eşek gibi çalışmayanlar ise, her şeyi kamp cebe attığı için, havadan başka bir şey kalmıyordu.

Ve çoğunluk — ah, bu bizim, kalburdan geçenlerin çoğunlu-

ğu. — kamp patronlarının bu büyüklüğünü alkışlarla karşıladı ve herkes açılan dükkândan konsantre süt, margarin, bonbon satın alabilmek veya ticari kantinde ikinci bir akşam yemeği yiyebilmek için kendisini hasta edinceye kadar çalışmaya başladı. Üstelik randıman ekib'in toplam çalışmasına göre değerlendirildiği için hasta oluncaya kadar çalışmak istemeyenler de sırf arkadaşları kazansın diye, aynı tempoda çalışmaya uymak zorunda kaldılar.

Kampta eskisine nazaran çok daha sık film gösterilmeye başlandı. Her zaman kamplarda, köylerde ve ücra yerlerde olduğu gibi filmin adının önceden bildirilmemesi hiç önemli değildi. Domuzlara da önceden hangi yemin verileceği bildirilmez. Buna rağmen tutukluların — bunlar kışın o kahramanca açlık grevine katılan tutuklular mıydı ? — sürüler halinde filmin başlamasından çok önce yerlerini alarak bütün salonu tıklım tıklım doldurdıkları görülüyordu. Film güzel olsun veya olmasın bu durum hep aynı idi.

Ekmek ve eğlence!... O kadar eski şeyler ki, insan bir kere daha tekrar etmek istemiyor Açlıkla geçen bu kadar yıldan sonra karınlarını doyurmak istedikleri için onları kınamak doğru olamazdı. Fakat aynı anda açlık grevi günlerinde «pes etmeyin arkadaşlar» diye bağırması olan veya bu greve katılmadığı halde diğerleriyle birlikte alınıp götürülen bir sürü insanın, bizler film seyrederken bir yerlerde ya kurşuna dizildiklerini, ya hücrelerde çürütüldüklerini ya da bitip tükenmez sorgularla ezilip insanlıktan çıkarıldıklarını niçin düşünmüyorduk? İnsanın moralini büsbütün bozmak ve ürkütme için duvarları ölmü hatırlatan haçlarla dolu odalara tıkarlar, binbaşı üniforması giymiş bir yılan içeri girer ve çok şeyler vaad eden bir gülümseme ile «Ah Penin! Sizi hatırlıyorum. Ekibastuz'ta idiniz! Artık sizin defterinizi iyice düreceğiz!»

Bu bir çok anlama gelebilir — defteri dürmek! Defteri dürmek bir ölüm cezasıyla olabilir defteri dürmek dosyaya eklenecek yeni bir not ile de gerçekleşebilir. Fakat kapı kapanır, yılan, yüzünde esnarengiz bir gülümseme ile kapıdan çıkmıştır ve sen şimdi bilmece çözmeye çalışırcasına uykusuz geceler geçirmeye, ne demek istediğini düşünerek kafanı duvardan duvara vurmaya başlayabilirsin. — Defterimi dürmekle ne kastetti ?

Bunları anlatmak tabii ki, yaşamaktan çok daha kolay.

Ekibastuz'da birden yeni bir nakil ortaya çıktı. Yirmi kişilik küçük bir nakil. İlginç bir nakildi bu. Sürgüne gidecekler sanki serbest bırakılıyorlarmışcasına sessiz hiç bir zorlama ve

ürkütme olmadan toparlandılar. Üstelik içlerinden hiç biri bu güne kadar kamp yönetimi gözünde isyancılardan değildiler. Hepsi son derece iyi tutuklulardı. İçlerinde otomobil tamirci ekip çavuşu, her zaman kendinden emin olan Mikail, Mikailoviç Generalov, tezgâh tamir ekibi çavuşu, çiftçi kurnazlığına sahip Belousov, mühendis Gultyayev, Moskovalı olan ve son derece olumlu, devlet adamını andırır bir dış görünüşe sahip olan Konstrüksiyoncu Leonid Raykov, yüzdüyüz «bizden» olan ilgi çekici bir arkadaş tornacı Jenya Milükov ve bir tornacı daha, Kokki Kotşerava, tam bir gerçek ve hak dostu...

Onları nereye götürüyorlardı? Şüphesiz ceza kampına değil. Böyle örnek bir grup ceza kampına yollanmazdı. Bütün kampta «Muhakak daha iyi bir yere gönderiliyorsunuz! Belki artık çalışmıyorsunuz da!» sözleri duyuluyordu. Oysa içlerinden hiç biri en küçük bir neşe belirtisi göstermiyor, umutsuz bir ifadeyle başlarını sallayarak gönülsüz bir biçimde eşyalarını olduğu yerde bırakmayı tercih eder gibiler. Yürek parçalayıcı bir halleri var. Gerçekten de bu huzursuz Ekibastuz'u bu kadar sevmişler mi? Vedalaşırken dudakları dikkat çekecek kadar cansız ve sesleri sanki zor çıkıyor gibi.

Gittiler.

Üç hafta sonra kampı onların döndüğü haberi dolaştığı zaman daha hiç birini unutmamıştık. Evet, dönmüşlerdi, fakat yönetim barakasında kalıyor ve barakalarına dönmek istemiyorlardı.

Ekibastuz kampının üç binlik kişilik grevi tamamlamak için bir bu son olay eksikti sanki — hainlerin grevi!... — Demek gitmek için içlerinde hiç bir istek yoktu ha? Sorgu yargıcının odasında oturup arkadaşlarını ele verirken ve hain Judas gibi ifadeleri imzalarken, her halde her şeyin aynı biçimde, sessizce scena ereceğini ummuşlardı. Bu zaten bizde on yıllardan beri böyledir. Politik bir ihbar tartışılmaz bir belgedir ve gizli muhbir hiç bir zaman açıklanmaz. Fakat bizim grevimiz kamp patronlarını herhangi bir sebeple (belki yukarı makamlara karşı kendilerini temize çıkarabilmek için) Karaganda da büyük bir mahkeme sergilemeye zorladı. Ve günün birinde bunları oraya götürdüler. — Birbirlerinin gözlerine huzursuz bir biçimde baktıkları zaman, şahit olarak sahneye çıkmak zorunda bırakıldıklarını biliyorlardı. Bu konuda mahkeme onlara hiç bir şey yapmadı, fakat savaştan sonra konan GULAG kanunlarını hepsi biliyorlardı: Geçici olarak bulunduğu yerden başka bir yerde kullanılacak olan bir tutuklu işi bittikten sonra yine eski yerine

dönmek zorundadır. Gerçi onlara istisna olarak Karanganda da kalacakları söz verilmişti! Hattâ bu konuda bir tutanak bile düzenlendi, fakat yanlış düzenlendi. Karaganda onları reddetti.

Ve böylece üç haftadır yolda süründürüldüler. Onları nezarethaneler ve ara hapishaneler arasında oradan oraya dolaştırdılar. Onlara «yere çökün!» diye bağırıyorlardı. Uslanmaz tutuklulara her zaman yapıldığı gibi yola getirmek için tuzlu balık yedirip sonra su vermediler. Bol bol sorguya çekip eşyalarını aldılar. Sonra koruma altında mahkeme salonuna götürdüler. Muhbirler orada ihanet ettikleri arkadaşlarının yüzlerine bir kere daha baktılar, kimilerinin tabutlarına çivi çaktılar, kimilerinin tek kişilik çile hücrelerine kapatılmasına sebep oldular, kimilerinin cezalarını yıllarca uzattılar ve kimilerini yüzlerce kilometre uzaktaki yeni sürgün yerlerine gönderdiler. Sonra tekrar aynı ara hapishanelerden geçirilerek korunmuş bir halde eski kamplarına döndüler.

Artık onlara ihtiyaç yoktu. Yöneticilerimiz satıcıları andırıyorlardı. Edecekleri kâr ettikten sonra sattıkları mal artık onları ilgilendirmezdi.

Fakat kamp artık huzura kavuşturulmamış mıydı? Hemen hemen bin kadar üyesi sürgüne gönderilmemiş miydi? Peki o zaman onları eski barakalarını ziyaret etmekten kim alıkoyuyordu... Yine de yönetim barakasında kalıyorlardı. Direniyor ve barakalarına dönmek istemiyorlardı! İçlerinden sadece Koçerava ortaya çıkmaya cesaret etti. Barakasına giderek gerçeğin büyük dostu rolüne devam etmeye çalıştı.

«Bütün bunları niçin yaptıklarını biz de anlamadık! Bu kadar zaman bizi boşu boşuna orada burada dolaştırdılar ve sonra yine kampa geri getirdiler...»

Yine de utanmazlığı ancak bir gece ve gün boyunca sürbildi. Ertesi gün yine yönetim barakasına, ortaklarının yanına döndü.

Eh, öyleyse olup bitenler boşuna değildi demektir. Kurbanlarımız mantıksız bir biçimde boşu boşuna ölmediler. Kamp havası artık tekrar o eski ezici haline dönmeyecek. Yenilgimiz gerçi bir gerçektir, fakat hiç olmazsa bu yenilgi böylece tescil edilmemiş oluyordu.

Barakalarda politika hakkında özgürce konuşulabiliyordu. Artık hiç bir düzen veya baraka sorumlusu tutuklulardan birini tekmelemeye veya dövmeye cesaret edemeyecekti. Çünkü artık herkes bıçak yapmanın ve bu yapılan bıçakları iki kaburga arasına sokmanın ne kadar kolay olduğunu öğrenmişti.

Adacığımız kökünden sarsılmış — ve takım adalarından kopmuştu...

Bunu Ekibastuz'dakiler ancak hissediyorlardı, fakat Karaganda da ve tabii Moskovada böyle bir şey düşünmek saçma olurdu. Özel kamplar sistemi değişik yerlerde çatırdamaya başlamıştı. — Fakat büyük baba ve öğretici'nin tabii bundan haberi yoktu, ona tabii ki hiç bir şey bildirilmiyordu. (Ayrıca bir şeyi geriye döndürme yeteneğine de zaten sahip değildi. Kışının altındaki koltuk yanmaya başlamasaydı zindanı kaldırmayacaktı). Tam tersine 1953 yılı için belki de gelecek yeni bir savaş endişesiyle büyük bir tutuklama dalgası plânlanmış ve bu amaçla 1952 yılında özel kamplar sistemini büyötmeye koyulmuştu. Böylece Ekibastuz kampının Step kampı ve Pestşan kampının bir bölümü olarak İrtiş'de yeni, büyük bir özel kampın çekirdeğini oluşturması kararlaştırılmıştı. O güne kadar mevcut olan köle hapishanelerine ek olarak, bizim çalışmamızla finanse edilecek olan yeni bir yönetim kurumu da getiriliyordu. Tabii bu kurum da önceki gibi bir sürü paraziti besleyecekti. Yeni tutukluların gelmesi elbette gecikmeyecekti.

Bu arada özgürlüğün mikrobi yayılmaya devam ediyordu. Onu nereye kapatabilirlerdi ki ? Bir zamanlar Dubovka'dan gelenlerin aramıza kattığı bu mikrop, şimdi de bizim tutuklular tarafından taşınmaya devam ediyordu. O ilkbaharda geçici nezarethanelerin hücre ve odalarında kazılmış veya yazılmış olarak şu satırlara sık sık rastlanabiliyordu : «Eskibastuz savaşçılarını selâmlarız.» Elebaşların ortalama kırk kişilik bir grubu, ki bunlar aramızdan ilk başta alınmışlardı ve ikiyüzelli kişilik ikinci grup, Şubat sürgününde Kengir (Cezkazgan istasyonunda) deki Step kampının yönetim merkeziydi ve başında şiş göbekli albay Çeçe bulunuyordu. Ekibastuz'lu ceza taburunun diğer üyeleri ise, Step kampının 1 ve 2 nci bölümlerine sürüldüler. Gözlerini yıldırma için Kengir'li tutuklulara gelenlerin azılı haydutlar olduğu söylendi. Tutuklular istasyondan yeni Kengir hapishanesine kadar elleri kelepçeli olarak yürütüldüler. Zincirler içinde bir esir sürüsü. Böylece bizim başlattığımız hareket halen köle mantığını kıramamış Kengir'e de ulaşmış oldu. Bu kampta Ekibastuz'da bir yıl önce olduğu gibi, ihanet ve muhbirlik hüküm sürüyordu.

Ekibastuz'lu tutuklular hapishanede iki ay kadar zaman geçirdikten sonra Kengir bölümünün komutanı üstteğmen Fe-

dotov onların yeteri kadar yıldırıldığını düşünerek artık çalışmaya başlamalarını emretti. Herhangi bir merkez bölümünden Kengire son faşist modeline uygun 125 kromajlı kelepçe yollanmıştı. Tutuklular birer ellerinden ikişer ikişer bir araya bağlandıkları zaman bu kelepçeler tam sürgüne gönderilen ikiyüzelli tutukluya yetecek sayıda idiler. Kimbilir belki de Kengir bölümü ellerindeki kelepçe sayısına göre tutuklu talep etmişti.

Bir el serbest — bu bile çok şey demektir! Grupta hapishane tecrübeleri olan gençler hiç de az değildi. Üstelik kelepçe yapıları ile artık iyice tanışmış olan iyice kaşarlanmış hapishane kuşları (aynı sürgüne katılan Tenno dahil) yine bu tabur arasındaydılar. Bunlar taburdaki arkadaşlarına bir el serbest olduğu zaman bu kelepçeleri bir iğne yardımıyla açmanın çocuk oyuncuğu kadar kolay olduğunu, hattâ iğne bulunmasa bile yine açılacaklarını anlattılar.

Üretim bölümüne ulaştıkları zaman gardiyanlar aynı anda bir çok değişik yerde işe başlama saatini daha fazla geciktirmek için kelepçeleri toplamaya başladılar.

Uzman arkadaşlar bu fırsatı çok güzel değerlendirdiler. Kelepçelerini ve komşularının kelepçesini büyük bir ustalikle hemen açtıktan sonra bunları ceketlerinin içine sakladılar ve gardiyan geldiği zaman «Bizim kelepçemizi başka bir gardiyan aldı.» dediler. Gardiyanlar kelepçeleri saymayı hiç düşünmediler ve bir an önce taburu işe yerleştirmeye baktılar. Zaten iş saatlerinde böyle bir yoklama yapmaya vakitleri yoktu.

Böylece bizim çocuklar daha ilk günden 23 kelepçeyi ellerine geçirmiş oldular! Önce iş sahasında kelepçeleri çekiçler ve taşlarla kırıp parçalamaya koyuldular, fakat sonra akıllarına daha ilginç bir fikir geldi. Kelepçeleri paslanmasınlar diye yağlı kağıtlara sardılar ve inşaatında çalıştıkları binaların (Kengir kültür sarayının karşısındaki 20 numaralı blok) harcına ve taşlarına koymaya başladılar. Bu arada koydukları yere kitâbeyi andıran yazılar da ekliyorlardı: «Torunlarımız! Bu binaları Sovyet köleleri yaptılar. Hepsi bu gördüğünüz kelepçelerle zincirlenmişlerdi...»

Gardiyanlar haydutlara ağızlarına geleni sövdüler ve dönüş için eski paslı kelepçelerini kullandılar. Fakat yine ne kadar dikkat ederlerse etsinler barakaların bulunduğu bölüme geçerlerken bizim çocuklar altı kelepçe yürütmeyi başardılar. Kelepçelerin her çiftinin değeri 93 ruble idi.

Bunun üzerine Kengir kampının yöneticileri bizim çocukları kelepçelemekten vaz geçtiler.

İnsan hakkını savaşarak alır.

Nisan sonunda Ekibastuz sürgünlerini hapishaneden genel bölgeye yavaş yavaş nakletmeye başladılar.

Şimdi Kengir'lileri eğitime sokmak gerekiyordu. Ekibastuz'lular önce küçük bir gösteri sundular. Eski haklara uygun olarak sıraya girmeden dükkâna dalan bir Pridurka neredeyse ölünceye kadar dövüldü. Böylece önce kafalarda şu fikir belirdi. Bir şeyler olacak: Yeniler bizim gibi değil: (Cez Kaz Gan kampında daha önceden de ispiyonlara dokunulmadığı aslında pek söylenemez, fakat o zamana kadar bu hiç bir hareket haline gelmemişti. Meselâ, 1951 yılında Rudnik hapishanesinde tutuklular bir gardiyanın anahtarlarını çalarak bir ispiyonun kapatıldığı hücreyi açmış ve adamı bıçaklamışlardı.)

Bundan sonra, Kengir'de yeraltı merkezleri meydana getirildi. Bunlar Ukrayna ve bütün Rusya merkezleriydi. Ispiyonları bıçaklayacak fedailer için bıçaklar ve maskeler hazırlandı ve bütün hikâye böylece baştan başlamış oldu.

Ne mal olduğu bilinen Voiniloviç hücre penceresinin parmaklığına «kendisini asarak intihar ettiler». Çavuş Belekopit ve iç savaşta devrimci savaş komitesinin Dutov cephesindeki üyesi olan Lifşiz öldürüldüler. (Lifşiz daha önce Bütün Eğitim Kısımının Rudnik'teki Kütüphane memuru olarak görev yapmıştı. Muhbirdi, ünü kendisinden önce kampa yayılmış olduğu için gelişinin ertesi günü öldürüldü).

Baraka sorumlusu bir Macar da hamamın yanında kafasına sopalarla vurularak temizlendi. Bir zamanların Sovyet - Estonya bakanı olan tutuklu Sauer'de ilk olarak «emanet» odasının yolunu buldu, kaçtı.

Fakat diğer taraftan kamp patronları da ne yapılacağını iyi biliyorlardı: Kampın dört bölümü birbirlerinden çoktan duvarlarla ayrılmışlardı. Şimdi de her barakayı ayrı bir duvarla çevirmeye karar vermişlerdi. — Sekiz bin tutuklu boş zamanlarında bu işle uğraştırılıyorlardı. Sonra da her barakayı kendi içinde birbiri ile iltisai olmayan dört ayrı bölmeye ayırdılar. Bütün bölüm ev seksiyonlar ayrı ayrı kilitli kapılarla birbirlerinden ayrılıyorlardı. Buna rağmen ideal durum her halde bu dünyayı en küçük hücrelerine kadar parçalamak olmalıydı.

Kengir kamp hapishanesinin yöneticisi aynı zamanda yetenekli bir boksördü. Tutukluları antrenman rakipleri olarak kullanıyordu. Hapishanesinde tutuklular üzerinde hiç bir iz bırakmayan yeni bir işkence metodu da keşfedilmişti. (Aslında MWD uygulayıcıları işkence ve öldürme yollarına baş vurulmadan insanları değiştirmenin mümkün olmadığını biliyorlar ve dev-

letın bütün savcılarını onlara bütün kalpleriyle tamamen hak veriyorlardı, fakat ne olur ne olmaz teorisyen biri çıkıp da hesap sormaya kalkar diye, bu gerçekleşmesi çok küçük ihtimale karşı hazırlıklı olabilmek için iz bırakmayan işkence metodlarını tercih ediyorlardı). Keşif, vurulacak yerin üzerini kontrplak ile kapatmaktan ve sonra çekici rahatça, iz bırakmayacağından emin olarak indirmekten ibaretti. Bu işkence yönteminden bitap hale gelerek arkadaşlarını ele verebileceğini düşünen bir Batı Ukraynalı korkudan kendisini asarak intihar etmişti. Başkaları ise daha az asilane davrandılar, her iki «merkezi» de ele geçirdiler.

Ayrıca, savaşa aktif olarak katılanların arasında hareketin başarısından çok, kendi öz çıkarlarını ön plana alan düşüncesiz egoistler de bulunmaktaydı. Bu adamlar harekete katılmaları karşılığında yemek porsiyonlarının artması veya gelen paketlerden(*) pay alma gibi isteklerde bulunuyorlar, bu durum da hareketi kötülüyor ve köstekliyordu.

Haraket durmuş gibi oldu. Yine de ispiyonlar bu ilk denemede yola getirildiler ve Kengir'in havası zehirden temizlenmiş oldu.

Artık tohum toprağa atılmıştı. Yeşermesi ise daha sonra ve başka bir biçimde gerçekleşecekti.

Her ne kadar bize tarihin kişilerle, özellikle gelişmeye ve evrime karşı çıkan kişilerle belirlenmeyeceği öğretildi ise de, böyle bir kişi yirmibeş yıl süresince bize kan kusturdu. Bizler ise, sızlanmaya bile cesaret edememiştik. Şimdi ise: Neier olacağını hiç kimse sezememişti, ne halk, ne ileri görüşlüler, ne de başkaları deniyor. Oysa ne olacağını sezenler de vardı. Fakat bunlar da bir köşede kendilerini zehirlemeyi, bir odada katalarına bir kurşun sıkmayı veya sessiz ve sinik bir pansiyoner hayatı yaşayarak sürünmeyi tercih ettiler. Ne yazık ki, hiç biri ortaya çıkarak, toplum karşısında açık açık fikrini söylemeye cesaret edemedi.

-
- (*) Amaca zorbalık yoluyla gidenler için, herhalde kaçınılmaz bir ihtimal. Kamo nun soyguncuları, bankadan ziddatlarını parti kasasına verirken, herhalde kendi ceplerini de unutmadılar. Onların başında bulunan Koba (Stalin), şarap alamayacak kadar parasız mı kalsın? Askeri Kızılarm kuvvetlerinde bütün Rusyada şarap içmek yasaklanmıştı, fakat o, hiç şüphesiz Kremlin'deki ikametgâhında mahsende şarap bulundurmada.

Kurtuluşu sağlama görevi bizzat biz bebeklere düşüyordu. Meselâ, Ekibastuz'da beşbin omuz bir araya gelerek çevremizi saran bende dayanmış ve bu bentde bir çatlak meydana getirmiştik. Çatlak küçük de olsa, uzaktan görülmese de, bizim içimizde hasar daha fazla olsa da unutmamak gerekir — bütün bentlerin yıkılışı küçük, küçücük bir çatlakla başlar.

Özel kampların dışında da huzursuzluklar vardı, fakat geçmişimizdeki bütün kan lekeleri öyle ustaca boyanmış veya yıkanmışlardır ki, kamp huzursuzlukları hakkında yetersiz de olsa genel bir ilgi vermek artık imkânsız gibidir. Bu yüzden 1951 yılında Sahalindeki ITL kampı Vacruşrevo'da beş yüz tutuklunun beş günlük bir açlık grevine giriştiklerini ancak tesadüfen öğrendim. Büyük heyecan içinde ve tutuklamalarla birlikte yürütülen grev üç kaçağın kamp girişi önünde süngülerle denik deşik edilmesi ile başlamıştı. 8 Eylül 1952 tarihinde Oser kampında muhafız askerlerin kamp girişinde tutukluların üzerine ateş açmasıyla başlayan olaylar da ünlüdür.

Stalin'in kamp sisteminin — özellikle bu özel kamp sisteminin — elli yıllarının başlarında bir bunalım başlangıcından olduğunu bu olaylarla anlamak mümkündür. Takım adalarının sakinleri en güçlü adamın daha sağlığında zincirlerini sarsmaya başlamışlardı bile. Yaşamaları halinde, işlerin nasıl gelişeceğini bilemeyiz. Toplumsal ve ekonomik kurallara bağlı olmaksızın, çöpür, kısa bouylu kişinin damarlarında ağır akan pis kan, pıhtılaşır. Ve 5 Mart tarihinde kamp kapılarının dışında göz yaşları selleri akarken, o gün barakalarından çıkmaları yasaklanan siyah pamuk ceketliler, balalaykalarını çaldıkları halde umutlanmaya cesaret edemezken, matem marşları çalınır, bayraklar yarıya kadar indirilirken, öncü teoriye göre bununla hiç bir şeyin değişmemesi gerektiği halde, bir yerlerde derinde bir şeylerin sarsıldığı ve hareekte geçtiği hissediliyordu.

Gerçekten de 1953 yılında kamplarda «Voroşilov affı» adı ile anılan umumî af çıktı. Fakat af yine, ölünün görüşlerine tamamen sadık bir özellik taşıyordu: Adi suçluların sırtını sıvazlamak, politik tutukluları ise ezmek!... Adi suçlularla af ilân etmiş olmanın propagandasını mümkün olduğu kadar yapabilmek için hemen hemen hepsini fare sürüleri gibi bütün ülkeye saldılar. Bu arada halkı yağma ve hırsızlığa karşı uyardı, pencerelerine demir parmaklık takmalarını tavsiye etmeyi ve milis kuvvetlerine bir zamanlar yakalamış oldukları adamları tekrar yakalamalarını emretmeyi de unutmadılar. Ehlisekizliler alışılmış oranın içinde serbest bırakıldılar. Kengir'deki iki numaralı kamp bölümünde bulunan üçbin tutukludan — üçü bırakıldı.

Böyle bir umumî aften kürek mahkûmları ancak bir tek ders çıkarabilirlerdi : Stalin'in ölümü hiç bir şeyi değiştirmemişti. Önceden hiç acıma görmemişlerse, bundan sonra da görmeyecekler, demektî. Ve eğer bu Dünya üzerinde yaşamak istiyorlarsa, savaşmak zorundaydılar!

Böylece kamp huzursuzlukları 1953 yılında devam etti : Kar kampının 12 Numaralı bölümünde olduğu gibi küçük karışıklıkla ve eğer elde yeteri kadar bilgi olsa, bütün bu bölümü ayırmaya değer olan büyük Gor kampı (Norilsk) ayaklanması. Fakat ne yazık ki, bu konuda geniş bilgi yoktu.

Yine de tiran'ın ölümü büsbütün boşa gitmedi. Gizli bir yerlerde bir şeyler oynadı ve hareket etti — ve birden bir kovanın çıkardığı teneke seslerini andırır gürültüler arasında en üst kademeden bir ünlü kişi daha, en derin ve en pis kokan bataklığın içine tepe üstü düştü.

Ve şimdi bütün ileri görüşlüler, halk ve hattâ takım adalarının mahvolmaya hazırlanmış sakinleri : Yeni bir devrin başladığını anladılar!

Beria'nın düşüşü takım adalarında bir yıldırım gibi etki yaptı : Takım adaların büyük patronu, genel valisiydi. MWD subayları şaşkın, hayâl kırıklığına uğramış ve rahatsızdılar. Radyo haberi resmen verdiği korkunç sesin artık gerisin geriye, hoparlöre tıklılamıyacağı anlaşıldığı ve kamp duvarlarından bu kamp hamisinin resimleri indirilmeye başlandığı zaman albay Çeçev titreyen dudaklarla şöyle mırıldanmıştı : «Her şey bitti!» (Fakat yanılmıyordu. O ertesi gün hepsinin mahkeme karşısına çıkarılacaklarını sanıyordu.) Subaylar ve gardiyanlar arasında tutuklular tarafından çok iyi farkedilen bir güvensizlik ve şaşkınlık görülüyordu. Kengir'deki 3 No.lu bölümün sair zamanlarda tutuklulara dostane bir bakışı bile çok gören rejim komutanı, birden o gün tutukluları çalışma sahasında ziyaret etti ve onlara sigara ikram etti. (Bu kararsız durumda kıvılcımların uçtuğunu ve ne gibi tehlikelerin ortalıkta dolaştığını öğrenmeye geldi. Tutuklular subaya alayla sordular : «Sizin şefiniz vatan haniymiş öyle mi ?» Subay zoraki bir ifadeyle, «Evet, öyle görünüyor» diye cevapladı. — «Fakat o Stalin'in sağ kolu idi ya!» diye sırttılar tutuklular. — «O halde Stalin de yanılmış ?» — «Evet, evet, ama...» diye kekeleydi subay dost görünmeye çalışarak. «Neyse arkadaşlar, belki de bazılarınız serbest bırakılacak, siz sadece bekleyin...»)

Beria düşmüş ve yerine halef olarak, sadık organlara Beria lekelerini bırakmıştı. Eskiden ne bir tutuklu, ne de bir özgür va-

landaş hayatını tehlikeye atmaksızın, bir MWD subayını kristal kadar temiz oluşundan söz bir tarafa, düşünerek bile şüphe edemezdi. Şimdi ise kötülüğü istenen bir alçak için «Beria'nın adamıdır» damgası onun tamamen korumasız kalmasına yetiyordu!

1953 Haziranında Vorkuta'daki Retş kampında iki ayrı önemli olay birden yaşandı: Bunlardan biri Beria'nın düşüşü, diğeri ise Karaganda ve Tayšet'den o gün gelmesi beklenen isyancı kafilesinin gelişi idi. (Gelenlerin çoğu batı Ukranyalılarıydı.) O sıralarda Vorkutada halâ eski köle zihniyeti hüküm sürdüğü için tutuklular yeni gelenlerin pervasızlık ve cesaretlerine akıl erdiremiyorlardı.

Bizim ancak aylar sonunda ulaştığımız gelişme burada bir ayın içinde gerçekleşecekti. 22 Haziranda çimento fabrikası, 2 No.lu fırın, 7,29 ve 6 No.lu maden ocakları çalışmayı durdurdular. Bu bölümler birbirlerini görebiliyor ve işin durdurulduğunu şahmerdanların hareketsiz kalmasından anlayabiliyorlardı. Ekibastuz'daki hata burada tekrarlanmadı. Açlık grevi yapılmadı Gardiyanlar hemen bölgeleri terk ederek, kaçmışlardı. Fakat — Yönetici biz tayınlarımızı isteriz! — yiyecek maddeleri hergün getirildi ve bölüm kapılarından içeri sürüldü. (Bence bu yumuşaklığın sebebi Beria'nın düşüşü olmalıdır, yoksa tutukluları aç bırakırlardı.) Greve katılan bölümlerde, grev komiteleri kuruldu ve «devrimci normlar» getirildi: Kantin görevlileri çepelerini doldurmaktan vazgeçince, istihkak aynı olduğu halde, yemeklerde gözle görülür bir düzelme hissedilir hale geldi. 7 No.lu baraka dama kırmızı bir bayrak çekti. 29 No.lu baraka ise, demiryolunun geçtiği taraftaki duvarın üzerine polit büro üyelerinin büyük portrelerini astı. Başka ne asabilirdi ki? Ve istemek? Ne isteyebilirlerdi?... Numaraların kaldırılmasını, barakalardan demir parmaklık ve kilitlerin sökülmesini istediler. Fakat kendileri söküp çıkarmadılar. Ayrıca mektup ve ziyaretçi özgürlüğü ile haklarında verilmiş olan mahkûmiyet kararlarının bir kere daha gözden geçirilmesini talep ettiler.

Grevcilerle ilk gün bir görüşme yapıldı. Sonra bir hafta kimse yanlarına uğramadı, ancak nöbetçi kulelerinin üzerine makineli tüfekler mevzilendi ve kampın etrafı sık devriyelerle çevrildi. Muhtemelen kamp yöneticileri Moskovadan talimat bekliyorlardı, çünkü bu yeni durumda doğru olanın hangisi olduğunu kestirmek zordu. Bir hafta sonra General Maslenikov, Retş kampının başkanı General Derevyanko ve başsavcı Rudenko bir sürü subayı (kırk kişi kadar vardılar) peşlerine takmış olarak grev yapan bölgeyi dolaştılar. Tutuklular kampın ana

meydanında toplandılar ve yere oturdular. Generaller ayakta duruyor ve küfür ediyordular. Sabotaj'dan ve domuzluk'tan söz ettiler. Yine de bazı isteklerin mantıklı karşılandığını ifade ettiler. (Numaraları çıkarabilirsiniz» ve parmaklıklar hakkında «Emirler ilgilere verilmiştir!») Fakat ne olursa olsun çalışma daha fazla gecikmeden başlatılmalıydı: «Ülkenin kömüre ihtiyacı var!» 7 No. lu bölümde arka sıralardan biri bağırdı: «Bizim de özgürlüğe ihtiyacımız var, kışımın kenarı!» Tutuklular ayağa kalkarak dağıldılar ve generalleri ortada bıraktılar. (*)

Hemen numaralarını koparmaya koyuldular. Barakalarda ki parmaklıkları da söktüler. Fakat artık fikir ayrılıkları başlamıştı ve savaş arzusu yavaş yavaş kırılıyordu. Belki de bu kadarı yeterdi. Bu aldıklarımız elimizde olmadan daha fazlasına nasıl ulaşırız ? Gece postası kısmen, sabah postası ise tam kadro ile işbaşı şahmerdan dişlileri tekrar dönmeye başladılar. Diğer bölümler de bunu görünce işbaşı yaptılar. Fakat 29 uncu bölümün bölümü bir tepenin arkasındaydı. Buradan diğer bölümlerin işbaşı yaptığı görülmüyordu. Onlara diğer bölümlerin işbaşı yaptıkları bildirildi. 29 lular inanmadılar ve çalışmayı reddettiler. Tabii ki 29 luların bir kısmını diğer bölümlere götürerek gerçeği göstermek fazla zahmetli bir iş olmazdı. Fakat bu fazla yüz vermek olacaktı, ayrıca generaller kana susamışlardı : Kansıız zafer zafer sayılamaz ve bu hayvanlar kan akmadıktan sonra olaylardan ders alamaz...

1 Ağustos günü onbir askeri kamyon 29. bölümün önünde durdu. Tutuklular bölüm kapısının önündeki alana toplatıldılar. Kapının arkasında ise yanaşık düzende askerler dizilmişlerdi. «İşe başlayın, yoksa sert tedbirler alacağız!»

Ne gibi tedbirler ? — Bu açıklanmadı. Makineli tüfeklere bir bakış yeterliydi. Niçin geberip gitmeli? Hem de neredeyse serbest bırakılacakken... Bir çoklarının bir veya iki yılı kalmıştı. Bunlar öne doğru ilerlemek istediler. Fakat daha kararlı olanları diğerlerinin yolunu kestiler — ve ilk sıradakiler el ele tutuşarak grev kırıcılara karşı bir zincir meydana getirdiler. Kalabalık kararsızdı. Bir subay zinciri yarmaya çalıştı. kafasına bir demir boru yiyerek yere yıkıldı. General Derevyanko kenara çekildi ve emrini verdi : «Ateş!» Kalabalığın ortasına.

Üç el yayılım ateş edildi. Sonra makineli tüfek salvoları baş-

(*) Anlatıklarına göre, bir yerlerde şovle bir döviz asmışlar : «Bize özgürlük - Vatana kömür!». Eğer yalnız «Bize özgürlük» olaydı, İsvan korkardı, suç olurdu.» Onun için Vatan kömürünü hemen ilâve ettiler.

İadı. Altmışaltı ölü. (Ölenler kimlerdi ? En öndekiler, en korkusuz olanlar ve ilk başta pes edenler. Bu çokgen iş uygulama alanı olan bir yasadır ve atasözlerine de geçmişti). Geri kalanlar kaçtılar. Nöbetçiler sopa ve demir borularla peşlerine düştüler. Tutukluları döverek kovaladılar ve bölgeden sürüp çıkardılar.

Üç gün süre ile (1 ve 3 Ağustos arası) grev yapan bölümlerde tutuklamalar yapıldı. Peki ama tutuklananlar ne yapılıyordu ? Organlar kendilerini besleyen babanın kaybından sonra gevşemişlerdi; soruşturma açmak için hevesleri eksikti. Yeniden sürgünler düzenlendi, yine bir yerlere sürüldüler ve mikrobu başka yerlere taşıdılar. Takım adaları artık dar gelmeye başlamıştı.

Geride kalanlara da ceza rejimi uygulandı.

29. bölüğün barakalarının damları kereste parçaları ile onarıldı. Damlar bir çok yerlerinden kalabalığın başlarının üzerinden ateş etmeyi tercih eden askerlerin kurşunları ile delik deşik olmuşlardı. Bu askerler katil olmayı reddeden adsız kahramanlardı. Fakat insanların üzerine ateş edenler de yeteri kadar vardı.

29. bölük bölgesi yakınında vurulanların toplu mezarının başına Kruçev zamanında telgraf direği boyunda bir haç dikilmişti. Yöneticiler tarafından yıktırılan bu direk sonradan yeniden dikilmişti.

Şimdi halâ yerinde mi bilmiyorum.

Beria'nın düşüşünün özel kamplar için ayrı bir yönü daha vardı: Kürek mahkûmlarına güven vermiş ve böylece kamp düzenini duraklatmış, şaşırtmış ve zayıflatmıştı. Yakın gelecekteki bazı değişiklik umutları yeşermeye başlamıştı — ve kürek mahkûmları ispiyon avcılığı, grev ve ayaklanma gibi konularda heveslerini kaybettiler. Kin gerilemişti. Her şey iyiye doğru gidecek gibi görünüyordu, yapılacak tek şey biraz sabretmeyi bilmektir.

Ve diğer bir yön daha : Mavi apoletli omuzlar (fakat kanatlı pervane amblemi olmayanlar) o güne kadar bütün silâhlı kuvvetler içinde en fazla saygı görenlerden sayılıyorlardı ve bunlar hakkında en küçük bir kuşku bile beslenemezdi. Aniden tutukluların ve onların ailelerinin (ne önemleri var ki?) gözlelerinden düşmekle kalmayıp hükümet için de önemsizleştiler.

Kaderin yön verdiği o 1953 yılında MWD subaylarının ikinci maaşı kesildi. Yani artık hizmet ve kutup zamları ve tabii primleri ile birlikte sadece normal asker maaşı alacaklardı. Bu sadece cüzdanlara yapılan bir saldırı olarak kalmayıp, aynı zamanda geleceklerini de tehlikeye sokuyordu : Gelecekte fazlalık olacağız demek mi bu ?

Diğer taraftan Beria düşmüş olduğu için İç güvenlik bakanlığı süratle ve göze batacak bir biçimde yeteneğini ve gerekliliğini kanıtlamak zorundaydı. Fakat nasıl ?

Güvenlik sorumlularının o güne kadar bir tehlike olarak gördükleri kamp ayaklanmaları şimdi bir kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştı. Ne kadar fazla huzursuzluk olursa o kadar iyiydi... Çünkü o zaman tedbirler almak gerekcekti. Tabii çok çalışan bir bakanlığın mensuplarının görevleri de çok olacak ve maaş kesintileri kendiliğinden ortadan kalkacaktı.

Bir tek yıl içinde Kengir'deki muhafız askerler suçsuzların üzerine bir çok kere sebepsiz ateş açtılar. Olaylar gittikçe artıyordu ve bu artış tesadüfi olamazdı.

Lydia adındaki bir tutuklu kız yıkadığı çoraplarını yasak bölgedeki tel'e asarken vuruldu.

Yaşlı bir Çinli ve vuruldu. Adını kimse bilmiyordu. Adam Rusça da bilmezdi. Fakat kendisini, paytak yürüyüşünü, dişlerinin arasındaki piposunu ve sarı yüzünü herkes tanırdı. Nöbetçi onu kulenin altına çağırdı ve yasak bölgenin hemen sınırına bir paket mahorna attı. Çinli, paketi almak için ileri atılınca da ateş ederek adamcağızı yaraladı.

Benzer bir olay: Nöbetçi kuleden mermi bağını aşağı kasden düşürdü. Bir tutukluya onları almasını emretti, sonra adamı vurarak öldürdü.

Sonra muhafız askerlerin dumdum kurşunlarıyla işten dönen bir gruba ateş açtıkları o ünlü olay. Olay onaltı ağır yaralıya mal olmuştu. (Hafif yaralarla kurtulan iki düzine tutuklu muhtemel bir cezalandırılmadan kurtulmak için susmayı tercih ettiler). Fakat artık tutuklular durumu suskunca kabullenmemeye başlıyorlardı. — Ekibastuz'daki olay tekrarlandı: 3 No. lu kamp bölümü üç gün süre ile işe çıkmadı (fakat yemeğini yedi) ve suçluların cezalandırılmasını istedi.

Bir komisyon toplandı ve suçluların mahkemeye sevk edilip cezalandırılacaklarını (sanki tutuklu mahkemeye girebilecek ve suçluların cezalandırıldığını görebilecekmiş gibi) vaadetti. Bunun üzerine tutuklular tekrar işe başladılar.

Yine de 1954 şubatında kereste işleme fabrikasında bütün Kengir'de «Evangelist» diye tanınan (sanırım asıl adı Aleksander Syssojev'di) bir tutuklu vurularak öldürüldü. Bu adam on yıllık cezasının tam dokuz yıl ve dokuz ayını doldurmuştu. İş kaynak elektrodlarını kaplamaktı ve çalıştığı kulübe öze sınırına yakındı. Kulübenin yanına çıktığı bir sırada kuleden açılan ateşle vurulmuştu. Aynı anda nöbetçi kulübesinden koşarak gelen askerler, yasakları çiğnemiş gibi görünsün diye cesedi taşıyarak sınıra daha yakın bir yere çekmişlerdi. Tutuklular artık kendilerini kontrol edemediler ve kazma kürekle saldırarak katillerin üzerine yürüdüler. Askerler canlarını kaçarak kurtardılar. (Bütün bu olaylar gelişirken, bölüm komutanı Belyajev'in atı eğlerlenmiş olarak fabrika yakınında bulunuyordu. Sol yanağındaki büyük bir et beninden dolayı «benli» diye anılan Belyajev büyük bir sadısttı ve bu cinayeti sahneye koymak doğrusu tam ona yakışır bir işti.)

Fabrikada heyecan hüküm sürüyordu. Tutuklular kurbanın cesedini eller üzerinde kampa taşımak istediler. Kamp subayları bunu yasakladılar. Tutuklular «Onu niçin öldürdünüz?»

diye sordular. Beyler bir açıklama yapmak konusunda hazırlıklı değildiler : Suç öldürülendeydi. — kuleye taş atmıştı... (Hiç olmazsa öldürülenin dosyasını bir okumak zahmetine katlan-saydılar, belki daha akla yakın bir yalan uydurabilirlerdi — adamcağızın serbest bırakılmasına üç ay kalmıştı, evanjelist idi ve arkadaşları arasında «aziz» diye çağırılıyordu. — Kuleye taş atmak ha ?)

Geriye dönüşün genel havası iç karartıcıydı. Her şey burada şaka edilmediğini hatırlıyordu. Şurada burada kar üstünde yatan makinalı tüfek erleri, ateşe hazırlardı. Hazırlık derecelerini Kengirli tütmişlardı. Makinalılar muhafız sitesinin dam-larına dahi yerleştirilmişti.

Stalin'in ölümünden beri hemen hemen bir yıl geçmişti, ve köpoğlular hiç değişmemişlerdi. Hiç ama, hiç bir şey değişme-mişti.

Akşam şunlar yapıldı. Yemekten sonra, bütün tutuklular koğuşlarında oldukları sırada içlerinden biri birden ışığı söndürdü, ve kapının yanından bağırdı : «Kardeşleri! Daha ne kadar burada çalışacak ve karşılığında kurşunlanacağız ? Yarın çalışılmayacak!» Aynı olay sıra ile bütün baraka ve koğuşlarda tekrarlandı.

2 No.lu kamp bölümüne de duvarın üzerinden bir haber yollandı. Belirli bir tecrübeye zaten sahiptiler, bütün olaylar önceden düşünülmüştü. Bu yüzden öteki bölgede de anlaşma ve ortak kararın alınması kolay oldu. 2 Nolu kamp bölümünde içlerinde bir çoğunun serbest bırakılmasına az bir zaman kalmış bulunan on yıllık tutuklular bulunmaktaydı ve bu bölümün üyeleri çeşitli milletlerdendiler. Buna rağmen harekete düşünmeden katıldılar. Ertesi sabah 2 ve 3 no. lu kamp bölümleri işe gitmediler.

Bu taktik — greve gitmek, fakat bu arada devletin verdiği tayı ve çorbadan vaz geçmeme tutuklular tarafından gittikçe daha fazla benimseniyordu. Kamp yöneticileri ise durumları tutuklular kadar iyi yorumlamaktan uzaktılar. Bu yüzden sonuç getirmeyen bir harekete giriştiler: Gardiyan ve muhafızlar barakalara girdiler, tutukluları teker teker yakalayarak barakalardan dışarı çıkardılar. (Bu yöntem ancak adi hırsız ve katillere uygulanabilecek fazla insanca bir yöntemdi, halk düş-manlarına aslında daha sert davranılmalıydı). Fakat Beria'nın ölümünden sonra General ve albaylar kampları makineli tüfeklerle taramaktan çekinmeye başlamışlardı. Kimse böyle bir emri ilk veren olmak istemiyordu.) Böylece bu çaba sonuçsuz

kaldı. Tutuklular direnmeden barakalarından çıkıyor, fakat işe gitmek üzere saflar halinde toplanacakları yerde, bölge içinde gruplaşarak dolaşüyor ve çalışmaya gitmek üzere toplanma konusundaki ısrarları reddediyorlardı.

İki gün dayandılar.

Aziz'i vuran muhafız askeri cezalandırmak gibi en basit bir fikir kamp yöneticilerine ne doğru ne de basit görünüyordu. Bunun yerine Karaganda'dan ikinci grev gününün gecesinde barakalar arasında dolaşan ve tutukluları hiç de nazik olmayan bir biçimde uykularından uyandıran kalabalık maiyetli ve kendine son derece güvenen bir albay geldi: «Bu savsaklama daha ne kadar sürecek?» (*) ve kimseyi tanımadan parmağını uzatarak emirler yağdırmaya başladı. «Sen çık dışarı... Sen de... sen de...» Hiç bir belirli yargıya dayanmadan rastgele seçilmiş bu insanları hapishaneye gönderen albay direnişe karşı en iyi karşılığın böyle bir davranış olduğu inancındaydı. Letonyalı Will Rosenberg bu anlamsız cezalandırma hareketini gördü ve ortaya çıkarak: «Ben de gidiyorum!» dedi. Albayın tepkisi ise ilginçti: «İyi ya git o zaman!» Albayın buna karşı hiç bir itirazı yoktu. Muhtemelen Rosenberg'in neyi protesto ettiğini ve niçin protesto ettiğini ve hattâ belki de protesto ettiğini bile anlamamıştı.

Aynı gece artık demokratik yönetimin son bulduğu ve işe gitmeyen bozguncuların (cezalılı azığa geçirilecekleri bildirildi) 2 No.lu kamp bölümü sabah çalışmaya gitti. 3 No.lu bölüm ise yine barakalarında kaldı. Yine hepsini dışarı atma taktiği uygulandı. Fakat bu sefer takviye edilmiş güçler kullanılmıştı. Kengir'de görev yapmakta olan veya komisyonla birlikte oraya gelmiş olan subaylar da harekete geçirilmişlerdi. Subaylar sırma ve apoletleri ile tutukluların gözlerini kamaştırmak için hep birlikte barakalara giriyor ve sonra eğilmiş bir durumda ranzaların arasından geçerek temiz pantolonlarını düşünmeden tutukluların kirli yataklarının üzerine oturuyorlar: «Haydi, artık direnmeyin... İş başına! Görüyorsunuz ben yarıbayım.» Ellerini kalçalarına dayamış bir durumda tutuklunun başına dikiliyor ve onu ranzaların arasından koridora çıkarıyorlar. Burada gardiyanlar tutukluyu kollarından yakalayıp

---

(*) Berlin 1953 kargaşasından sonra, «Savsaklamak» sözü resmi dile girmiş oldu. Basit insanlar, faraza Belçika'da, ücret artışı isterlerse, bunun adı «halkın yerinde öfkesi» oluyor. Basit insanlar bizde ekmeğe için direnirlerse, bunun adı «savsaklama» oluyor.

dışarı çıkararak toplantı meydanına doğru sürüklüyorlar. Fazla direnenler ise sürüklenmelerine hapishane yönünde devam etmek zorunda kalıyorlar.

(Kengirde mevcut iki hapishanenin kısıtlı kapasitesi — ikisi birlikte ancak beşyüz kişi alabiliyordu. — Kamp yönetimi için önemli bir handıkaptı.)

Grev böylece subayların ve subay imtiyazlarının kullanılmasıyla kırıldı. Yapılan fedakârlık devrin çetışkili özeliğine bağılıydı. Ne istendiğı bilinmiyordu ve yanımak son derece tehlikeliydi! Fazla çaba gösterip ayaklananları kurşun yağmuruyla tutmak Beria'nın varisi damgasını yemek için yeterliydi. Boş verip işe bir an önce başlatmak konusunda yeteri kadar çaba harcamayanlar olursa, yine Beria'ya sadık kalmış bozguncu (*) damgasını yemeye mahkûmdular. Grevin bastırılmasındaki toplu ve kişisel girişimleriyle MWD subayları mavi apoletli üniformaların kutsal düzenin korunması için vaz geçilmez olduğunu, MWD'nin görev aşkını ve kişisel cesaretlerini parlak bir biçimde kanıtlamış da oluyorlardı.

Aynı anda eski yöntemlere de baş vuruluyordu. Mart ve Nisan aylarında bir çok grup başka kamplara sürüldüler. (Mikrop yayılmaya devam etti) Aralarında Tenno'nun da bulunduğu ortalama yetmiş kişi klâsik gerekçelerle kapalı ceza evlerine şu notla nakledildiler: «Bütün düzeltme çabaları boşa gitmiştir. Beraberinde bulunan tutuklulara menfi etkide bulunmaktadır. Kamp hayatına uygun yapıda değildirler. Gözdağı vermek için kapalı ceza evlerine nakledilenlerin listeleri kamplara asıldı. Ayrıca rantabilite prensibinin, belirli bir ölçüde yeni ekonomik kamp politikasının tutuklulara daha fazla özgürlük ve hak inancını vermesi amacıyla kamplardaki satış dükkânlarının son derece sınırlı olan yiyecek maddeleri arz kapasitesi büyük ölçüde arttırıldı ve — gerçekten de inanılmayacak bir şey! — tutuklulara bu yiyecek maddelerini satın alabilmeleri için bir miktar avans ödendi. (GULAG, sakinlerine kredi açıyordu — Duyulmamış bir şey!) Ve böylece Kengir'deki ikin-

---

(*) Bir örnek verelim : Albay Çeçev bu bilmeceyi çözemeyenlerden-
dir. Şubat olaylarından sonra izin aldı. Emekli olana kadar onun
nerede kaldığını bilmiyoruz. Sonra onu Karaganda'da, emekliye
ayrılmış olarak görüyoruz. Onun şefi, albay Evsigneyev'in Ozer-
lag Kampından ne zaman ayrıldığını bilmiyoruz. «Sıra dışı bir
şef, mütevazı yoldaş, sonradan Bratsk enerjli santralının müdür
yardımcısı olmuştu. Yevtuşenko bunu kaydetmedi. (Yevtuşenko-
şair ve yazar).

cı protesto hareketi de daha olgunluğa erişmeden boğulup gitmiş oldu.

Ama şimdi kamp yöneticileri yayı fazla gerdiler. Ellisekizliklere karşı baş silâhlarını, adi suçluları kullandılar! (Gerçekten de sosyal bakımdan kendilerine daha yakın okanlara, ellerinin altında iken, ellerini ve apoletlerini niçin kirleteceklerdi ?)

Mayıs bayramından kısa bir süre önce adi suçlulardan ve (aralarında çok çocuk da bulunmaktaydı) meydana gelen altı-yüzelli kişilik bir grup Kengir'e gönderildi ve isyancıların bölümü olan 3 No.lu kamp bölümüne yerleştirildi. Bu hareketleriyle özel kampların ana prensibi bozuldu. Politik suçlular kendi aralarında bırakılırlarsa, politik bilinçlenmelerini bûsbütün arttırmaya fırsat bulmuş olurlar, diye düşünöldü. Ellisekizliklere yeni durum büyük bir zevk duyularak bildirildi: «Aramıza çok sağlıklı bir bölük katılıyor. Biraz neşenizi kaçıracaklar galiba.» Ve yeni gelenlerden de bazı şeyler istendi: «Sizler burada düzeni sağlayacaksınız!» Kamp yöneticileri düzeni sağlamak için neler yapılması gerektiğini çok iyi biliyorlardı: Çalmak ve dolandırmak, başkalarının hayatı bahasına yaşamak ve böylece insanlar arasına güvensizlik ve bölünme tohumlarını ekmek. Hırsız, serseri takımı, yanbaşılarında bir kadınlar kampının bulunduğunu öğrenince: «Bize karıları göster şef!» diye ısrar ettikleri zaman arkadaşça sırtıyorlardı.

Fakat işte insan duygularının ve sosyal hareketlerin o önceden tanımlanamayan akışı yine ortadaydı! Kamp yöneticileri Kengir kampının 3 No.lu bölümüne bu kadavra zehirinden büyük bir doz zerkederken, kendilerini huzura kavuşmuş bir kamp yerine takım adalar tarihinin ön büyük ayaklanması karşısında bulacaklarını bilmiyorlardı. Takım adaların adacıkları ne kadar kopuk ve uzak olursa olsunlar, birbirleri ile bağlantılarını ara hapishaneleri ile sağlıyorlar, aynı havayı içlerine çekiyce ve aynı sularla sulanıyorlardı. Bu sebeple adi suçlular özel kamplarında ispiyonların temizlendiğini, açlık, ve çalışma grevleri yapıldığını duyurmuşlardı. Ve 1954 yılının başlarında ara hapishanelerinde adi suçluların Katonga insanlarına belirli bir saygı beslemeğe başladıklarını hissetmek mümkündü.

Eğer bu gerçekse, niçin daha önce hırsızlar nezdinde saygı uyandıramadık ? Bütün o yirmi, otuz ve kırk yılları boyunca daima kendi elbiselerimizin içindeki ile ilgilenererek, kendi ayakkabı ve pantolonlarımızla uğraşarak adi suçlular karşısında komik kuklalar gibi davranmıştık : Adi suçlular komşularımızı, bizimle aynı dünyayı paylaşan politik tutukluları soydukları zaman

utanarak bakışlarımızı kaçırmış ve köşemizde sessizce oturmuştuk; kendimiz bu ayak takımının kurbanı olduğumuz zaman da çevremizden yardım ummamış ve kafamızın yok yere kesilmemesi için neyimiz varsa onlara vermiştik.

Evet, ruhumuz yokluğun ne yaptığını düşünecek olgunlukta değildi ve yüreklerimiz de hazırlanmamıştı. Bu kaba ve ilkel düşmanla başa çıkmayı hiç bir zaman ummamıştık! Kendimizi Rus tarihinin çizdiği zigzağın kurbanı sayardık ve ölümümüzü bütün Dünyanın gözünün önünde ve bütün Dünyanın kurtulması uğruna olmasını istiyorduk? Entellektüel bağınazlığımız içinde en basit noktayı gözümüzden kaçırmıştık. Belki de daha ilk ara hapishanesinin ilk geçici hücreğine ayak attığımız günde, kaburgalarımız arasına bir bıçak yiyip küflü ve karanlık bir köşede boklu bir zemine düşüp ölmeyi göze almış olsaydık, mavi apoletlilerin bizi yam olarak önlerine fırlatıp attıkları bu fare insanlara o günden başlayarak karşı koymayı deneseydik, çok daha az kayıp verecektik. Belki o zaman daha önce kişiliğimizi bulabilecek, daha önce ve daha başarılı bir biçimde ayaklanabilecektik. Hattâ belki de bu ayak takımı ile birlikte Stalin'in ceza kamplarını kökünden süpürüp atabilirdik de. Gerçekten de; bu adi suçlular niçin bize saygı duyunsunlardı sanki ?

Kengir'e yollanan adi suçlular daha önceden bazı şeyler duymuşlardı. Katorga'da savaş ruhunun hüküm sürdüğünü biliyorlardı. Daha kampın içinde etraflarına bakmaya ve kamp yönetimi ile bağlantı kurmaya vakit bulmalarına kalmadan geniş omuzlu bir kaç gen, hırsız elebaşılarını ziyaret ettiler. Ve hayat memat konularında konuşmaya giriştiler : Biz temsilci olarak geliyoruz! Özel kamplarda ispiyonların bıçaklandığını hepimiz duymuşsunuzdur. Duymadınızsa şimdi bizden duyun! Bıçak yapmayı artık biz de öğrendik ve bizim yaptığımız bıçaklar da sizinkiler kadar keskindir. Siz altıyüz, biz ise ikibinaltıyüz kişiyiz. Düşünün ve karar verin. Bize zorluk çıkarmaya kalkar, canımızı sıkarsanız hepimizi bıçaklayıp yok ederiz.

Bu adım akıllıca ve çoktan gerekli olan bir adımdı. Olanca keskinlikle adi suçluların üzerine gitmek! Onları baş düşman olarak bilmek!

Böyle bir savaşın başlaması tabii ki mavililerin çok işine gelirdi. Fakat adi suçlular düşündüler. Bire dört bir güç oranısında artık cesaret bulmuş ellisekizliklere karşı cephe almak; bu iş pek akıllıca görünmüyordu. Muhafızlar kampın dışındaydılar ve zaten bu muhafızlar bu güne kadar kamp içindeki olay-

lara karşı ne yapabilmişlerdi? Adı suçlular sanki hiç onları saymışlar mıydı? Ayrıca delikanlıların teklif ettikleri birleşme de alışılmışın dışında ve eğlenceli bir maceraya benziyordu. Üstelik kadınlara giden yolu kesen duvarı yıkmak ihtimali de vardı.

Ve ayak takımı cevap verdi : «Hayır, artık biz de akıldandık. Sizinle birlikteyiz!»

Bu toplantı tarih kitaplarına geçmedi. Toplantıya katılanların adlarının yazıldığı bir yazılı antlaşma da imzalanmadı. Ne kadar yazık! Akıllı çocuklardı.

Sağlıklı bölük daha karantina barakalarındayken gelişini kendi usulünce kutladı:

Barakalardaki masaları ve ranzaları parçalayarak beton zemin üzerinde yaktılar ve dumanı pencerelerden dışarı yelpazelediler. Barakalara kapatılmaya karşı tepkilerini barakaların kilit deliklerine yonga doldurarak belirttiler.

İki hafta süreyle serseriler tam bir tatil hayatı yaşadılar: Çalışmaya gidiyor, fakat parmaklarını bile kıpırdatmayarak güneşte yatıyorlardı. Onları ceza rejimine sokmak tabii yönetimin aklından bile geçmiyordu. Fakat onlara ücretlerini vermeyerek istedikleri yola sokmaya çalıştılar. Kısa bir süre sonra serserilerin dükkanlardan bonolar ile alış veriş yapmaya başladıkları görüldü. Kamp yönetimi sevinçle sağlıklı bölüğün sonunda çılmaya başladığını umdu. Oysa yanıyordu, yanlış bilgi almıştı: Politik tutuklular serserilere yardım etme konusunda karar aldıkları bir toplantı düzenlemişlerdi, ve serseriler böylece bonolara kavuşuyorlardı. Olay öylesine duyulmamış bir şeydi ki, kamp yöneticilerinin aklının ucundan bile geçemezdi!

Bu yeni, alışılmadık oyun serserilerin, özellikle yenilerin çok hoşuna gitmeye başlamıştı: Birden «faşist»lere karşı nazik davranmaya başladılar. Kuğuşa girecekleri zaman kapıyı vuruyor, izin almadan ranzaların üzerine oturmuyorlardı.

Geçen yüzyılın Paris'i önemli bir topluluk oluşturan kendi serserilerine (herhalde sayıları oldukça fazla olmalı idi). — Les mobiles adını yakıştırmıştı. Yerinde bir tanımlama! Bu halk o kadar hareketli, o kadar değişkendir ki, donuk günlük hayatın çerçevesini tekrar tekrar parçalayıp atar. Sakin ve önceden çizilmiş bir hayatı sürdürmeye tahammül edemez. Çılmamak ve devlet için çalışmaktan kaçınmak konularında anlaşma tamdı, fakat bir şeyler olmalıydı! Genç serseriler muhafızların şapka-

larını kafalarından çalıp parçalamakla, akşam yoklamaları sırasında baraka damlarında cambazlık yapıp, iki numaralı bölüme duvarı aşarak geçip yoklamaları bozmakla, gürültü yapıp naralar atmakla ve gece devriyelerini korkutmakla eğleniyorlardı. Arada çok iyi korunan ikmal deposu bulunmasa kadınlar bölümüne de geçeceklerine hiç şüphe yoktu.

Subaylar, eğiticiler veya yetkili yöneticiler dostça konuşarak onları yola getirmek amacıyla serserilerin barakalarına geldiklerinde, gene çocuklar konuşma sırasında ceplerinden not defterlerini veya para cüzdanlarını çalarak, şapkalarını kafalarında tersine çevirerek iyi kalpli efendilerinin hassas duygularını zedeliyorlardı.

— GULAG tarihinde görülmemiş bir tutum! Fakat görülmemiş bir durum daha vardı. Serseriler GULAG babalarını eskiden beri aptal olarak tanımlamışlardı. Şimdi de tekrar düzeltme yolundaki başarılarına inananlara büsbütün alayla bakıyor. Bunlardan biri konuşmacı olarak mikrofon başına veya kürsüye geçtiğinde, ve elde yaba ile sürdürülecek yeni bir hayatın nimetlerinden söz etmeye başladığında yüzüne karşı büyük bir saygısızlıkla gülüyorlardı. Şimdiye kadar onlarla kavgaya etmek konusunda ellerine bir fırsat geçmemişti. Şimdi ise politik tutuklularla yaptıkları anlaşma serserilerin serbest kalan gücünü kamp yöneticilerine karşı çevirmişti.

Biraz mantık ve anlayışla Kengir'deki patlamayı hazırlayanın bizzat GULAG genel kurmayı olduğu kolayca ortaya çıkarılabilir: Önce o mantıksız adam vurmalar. Sonra da serseriler gibi kolayca alev alıcı bir yakıtı aşırı ısıtılmış bir atmosferin tam göbeğine yollamak!

Olaylar sanki olmaları zorunluymuş gibi geliştiler. Politik tutuklular serserileri -Savaş veya birlik- alternatifleriyle karşı karşıya bırakmaktan başka bir şey yapamazlardı. Serseriler de birleşmeyi kabul etmekten başka bir imkâna sahip değildiler.

Bir kere kurulan birlik duramazdı. Yoksa dağılırdı. Ve böyle bir durum iç savaşı doğururdu.

Bir şeylere başlamak zorunluydu. Ne olursa olsun, fakat başlanmalıydı! Ve başlayanlar, kategorilerine göre ya iplerle asılacak, ya da politbüro komiseri tarafından hafifçe azarlanacak olduklarından serseriler teklifi yaptılar: Biz başlıyoruz, siz de bizi desteklersiniz!

Önce Kengir kampının kapalı bir dikdörtgen biçiminde olduğunu belirtelim. Bu dikdörtgeni ortak bir dış sınır çeviriyordu. Sınırın içinde ise, dikdörtgenin enine kamp bölümleri sıralanıyordu :

Başta 1 no. lu kamp bölümü, yani kadınlar bölümü yer alıyordu. Bunun yanında ise endüstriyel potansiyeli övülen ikmal bölümü, sonra 2 no. lu kamp bölümü uzanmaktaydı. Bir eski ve bir yeni hapishaneden oluşan hapishane bölümü ve 3. no. lu bölüm dikdörtgenin sonunda yer almaktaydı. Bu hapishanelere sadece tutuklular değil, aynı zamanda kamp dışındaki yerleşme bölgelerinden gönderilenler de kapatılıyordu.

İlk hedef içinde yiyecek maddeleri stoku da bulunan üretim bölümünü ve depolarını ele geçirmekti. Harekât çalışılmayan bir Pazar günü, 16 Mayıs 1954 tarihinde başlatıldı. Bütün serseriler barakalarının damlarına ve oradan her iki kamp bölümünün duvarlarına tırmandılar. Kumandayı elden kaçırmayacak yüksek yerlerde kalmaya dikkat eden şeflerinin bir komutu ile sopalarla silâhlanmış olarak 2. no. lu kamp bölümüne atladılar, orada gruplaştıktan sonra kampın ana caddesi boyunca ikmal bölümüne doğru koşmaya başladılar. İkmal bölümünün büyük demir kapısı ana caddenin sonundaydı.

Belirli bir süreye ihtiyaç gösteren bu hareketler sırasında muhafızlar kendilerini toplamış ve emir almışlardı. Ve — işte bu çok ilginç! — Ellisekizlerin barakaları arasında koşarak otuzbeş yıl boyunca köpekler gibi davrandıkları politik tutuklulara bağıryorlardı: Arkadaşlar! Buraya bakın! Serseriler kampın kadınlar bölümüne saldırıya geçtiler! Kadınlarınızın ve kızlarınızın ırzına geçecekler! Gelin bize yardım edin! Onları geri püskürteceğiz!- Fakat anlaşma anlaşmaydı. Bundan haberi olmayıp da dışarı fırlamak isteyenler arkadaşlarınınca durduruldular. Bu erkek kedilerin ciğeri görünce anlaşmayı unutmaları çok mümkündü, fakat buna rağmen ellisekizlikler arasında muhafızlara yardım edecek kallesç çıkmadı.

Sevgili dostlarına karşı kampın kadınlar bölümünü nasıl koruyacaklarını bilemiyoruz, fakat önce ikmal bölümünün korunması söz konusu idi. Çelik kapı açıldı ve saldırganlara karşı ya işgüzarlığından ya da nöbeti olduğundan Pazar günü kampta bulunan benli Belyajev'in komutasındaki bir grup silâhsız asker karşı saldırıya geçti. Askerler saldırganları geri püskürtmeye başladılar ve savaş düzenlerini bozdular. Serseriler sopalarını kullanmadan geri çekildiler ve duvarlarına tırmanarak bölgelerine kaçtılar. Geride kalan yedek kuvvetleri duvarların üzerinden taş atarak geri çekilmeyi koruyordu. Tahmin edileceği gibi serserilerden kimse tutuklanmadı. Olayı ileiri gitmiş bir gençlik şakası olarak niteleyen kamp yönetimi pazar akşamının normal şartlarda geçmesini tercih etti. Akşam

yemeği başkaca bir olay gerçekleşmeden verildi. Karanlık bastıktan sonra da 2. no. lu bölümün kantininde Rimski Korsakov adlı film gösterildi.

Fakat cesur besteci daha konservatuvardan kovulmadan sangırtılar başladı ve bölümün ampulleri birbiri ardından kırılmaya başladılar. Adi suçlular ışıklandırmayı önlemek için bütün ampulleri kırıyorlardı. İkinci bölüm şimdiden onlarla kayınıyordu. Karanlığın içinden sessizce ilerlediler. Gecenin sessizliği tiz hırsız ısıklarıyla yırtılıyordu. Bir kütükle ikmal bölümünün kapısını yıktılar, buraya daldılar ve bir demir ray kullanarak kadınlar bölümünün duvarına delik açtılar. Kadınlar bölümüne geçenlerin arasında genç ellisekizlikler de vardı.

Nöbetçi kulelerinden aydınlatma roketleri yükseldi ve yorulmak bilmeyen yüzbaşı Belyajev bir bölük makineli tüfekli askerle birlikte dış kapıdan ikmal bölümüne saldırıya geçti. GULAG tarihinde ilk defa ayak takımı üzerine ateş açılması emrini veren o oldu. Ölenler ve yaralananlar oldu. Makineli tüfekleri kırmızı apoletliler izlediler. Bunlar yaralıları süngülerle şişlediler. Bunların da arkasından ellerinde sopalarla gardiyanlar sükün etti, (daha önce Ekibastus, Norilsk ve Vorkuta'da gördüğümüz iş bölümü) ve ellerindeki demir borularla hareket eden her şeye vurmaya başladılar. Hemen bundan sonra ikinci bölümün revirine ışık sağlandı ve bir İspanyol tutuklu olan operatör Fuster ameliyatlara başladı.

İkmal bölümü şimdi tamamen Belyajev'in adamlarının eline geçmiş gibiydi. Ağır makineli mevziye sokuluyorlardı. Adi suçluların başardığı açılıştan sonra sıra şimdi politik suçlulara gelmişti. İkinci bölüm ikmal bölümünün kapısının önüne bir barikat kurdu. 2 ve 3 no. lu bölümleri ayıran duvarın bir kısmı yıkılarak bu iki bölüm birbirine bağlandı. Artık buralara hiç bir gardiyan giremezdi. MWD'nin buradaki hakimiyeti sona ermişti.

Peki ya kadınlar bölümüne girmeyi başarıp da burada diğerlerinden ayrılan ve kuşatılan diğerlerinin başından ne geçiyordu ? Olaylar serserilerin kadınlara saldıracağı yolundaki önyargının çok ötelere geçtiler. Üretim bölümünde silâhlar patlamaya başladığı anda kadınlar bölümüne girmeyi başaranlar artık açgözlü avcılar değil kader arkadaşları haline girmişlerdi. Kadınlar onları sakladılar. Önce silâhsız, sonra silâhlı askerler geldiler. Kadınlar onların arama yapmasına engel oldular ve kendilerini korudular. Askerler de yumruklar ve tüfek dipçikleri ile kadınlara vurdular, onları hapishaneye sü-

rüklemeye başladılar (kadınlar için ayrı bir hapishane yapılmıştı). Bu arada buldukları adamların üzerine de ateş açtılar.

Takviye kuvvetlerinin yetersizliği sebebiyle kumandanlar Kengir'de bulunan bir istihkâm bölümünün erlerinden kadınlar bölümüne gitmelerini istediler. Fakat siyah apoletliler bu askerliğe sığmayan görevi reddettiler ve geri taşınmak zorunda kaldılar.

Bu arada kadınlar bölümü yöneticilerin yüksek kademelelerinin plânladığı oyunlara sahne oluyordu. Doğrusu bu adamlar hiç de aptal değildiler! Bir yerden mi okudular, yoksa kendileri mi akıl ettiler bilinmez, fakat Pazartesi günü tutuklular gibi giydirdikleri adamlarını kadınlar bölümüne yolladılar. Adamların beraberinde fotoğrafçılar da bulunmaktaydı. Sahte tutuklular kadınların üzerine atılarak kötü muamele etmeye ve onlara vurmaya başladılar. Bu arada fotoğrafçılar durmadan resim çekiyorlardı. Tabii amaç açıktı: Zavallı kadınlar işte böylesine canavarca bir saldırıya uğramışlardı.

Yüzbaşı Belyajev'in ise onları korumak için ateş açtırmaktan başka yapacağı hiç bir şey yoktu!

Pazartesi gününün sabah saatlerinde ikmal bölümünün kırılan kapısının önündeki barikatın havası son derece gergindi. İkmal bölümünde halâ ölümler yatıyorlardı. Makineli tüfeklerin namluları kırık kapıya doğrultulmuşlardı. Kurtarılan bölümde erkekler ranzalarını parçalayarak kenar tahtaları ile silâhlaniyor, tahta ve vatak siltelerinden kalkanlar hazırlanıyordu. Barikatın üzerinden cellâtlarına bağıyor ve cevap alıyorlardı. Bir seyler olacaktı, durum çok kritikti. Barikatın üzerindeki tutuklular kendiliklerinden saldırıya geçmeye hazırldılar. İçlerinden bir kaç gömleklerini çıkararak barikata tırmanmış, makineli tüfek nişancılarına zayıf, kemikli göğüslerini göstererek bağıyorlardı. -Haydi ateş edin! Aile babalarının üzerine ateş edin! Geri kalan kurşunlarınızı bizim üzerimize boşaltın!-

Aniden ikmal bölümüne koşarak bir asker geldi, ve subaya bir emir uzattı. Subay bir emir verdi. Kırmızı apoletliler ölümleri de beraberlerine alarak üretim bölümünü terkettiler. Bölüm artık boştu. Şurada burada vurulan tutukluların siyah şapkalı ve bunların üzerine dikilmiş numaralar görölüyordu.

(Daha sonra üretim bölümünün boşaltılması emrinin Alma Atadan o sırada gelmiş bulunan Kazakistan İç İşleri Bakanı tarafından verilmiş olduğu öğrenildi. Ölümler, cesetlerin sonradan muayene edilmesi istenmesin diye bozkıra götürülüp orada bir yerlere gömüldüler.)

«Hurra-a-a! Hura-a-a!» Gök gürültüsü gibi bir ses yükseldi. Tutuklular bir sel gibi ikmal bölümüne ve oradan kadınlar bölümüne aktılar. Duvardaki delik büyütüldü. Kadınlar hapishanesi boşaltıldı ve herkes tek vücut oldu! Ana bölümün içindeki bütün bölümler artık birlik olmuşlardı! Yalnız hapishane bölümü hapishane olarak kaldı.

Her bir nöbetçi kulesine dört kişilik kırmızı apoletli devriyeler yerleştirilmişti. Bu adamlar edilecek küfürler için yeterli hedeftiler! Tutuklular kulelerin altına toplanıyor ve yukarı bağıryorlardı (bunu tabii en fazla kadınlar yapıyordu) «Faşistlerden betersiniz!... Kan emiciler!... Katiller!...» Tutuklular arasında birkaç papaz bulundu, onlar da ölümler için ayın yaptılar.

Bu sekiz bin insanın göğsünü kabartan duygular nasıl bir şey olmalı? Bu insanlar ki bu güne kadar birbirlerinden ayrılmış esir sürüşü idiler — oysa şimdi birleşmişler ve gerçek olmasa bile, sayıları artırılmış silâhlı nöbetçilerin gözetimi altında olsa bile bu dörtgenin içinde kendi özgürlüklerini kendileri sağlamışlardı. Biz Ekibastuz'da açlıktan ölerek üzerimize kilitlenen barakaların içinde yatarken bile bunu özgürlükle ilk temas olarak tanımlayabilmıştık ya! Buradaki ise bir Şubat ihtilali idi. Ekseriya ezilmiş ve şu anda sonunda zafer kazanmış kardeş insanlardan oluşan bir topluluk!

Bizler seraserileri seviyoruz, onlar da bizi seviyorlar! (İnsan daha ne ister? Bağılık anlaşmasını kanları ile damgalayıp imzaladılar! Kendi yasalarını bir kenara bıraktılar!) ve dahası insanlık tarihinde daima olduğu gibi tekrar yanımızda yerlerini alan, kardeşlerimiz ve kaderimiz olan kadınları da seviyoruz!

Kantine pankartlar asılıyor: «Silâhlanabildiğin kadar iyi silâhlan ve ilk olarak nöbetçilere saldır!» Gazete kâğıtlarının üzerine (başka kâğıt yok) fazla ateşli kimseler şimdiden parolalarını yazmışlar bile. Renkli ve siyah iri harfler göz alıyor:

«Delikanlılar, Çekistleri gebertin!», «İspiyonlara ve Çekist uşaklarına ölüm!», Her köşede toplantılar düzenleniyor ve konuşmacılar ortaya çıkıyor! Herkes kendi fikirlerini teklif olarak ortaya atıyor! Düşün — düşünmene izin var. — kafa patlat, sen ne için varsın? Kimden yanasın? Ne istiyoruz? Belyajev'in mahkeme önüne çıkarılması — bu kesin. Katillerin mahkeme önüne çıkarılması — bu da kesin. Ya başka?... Barakaların açık bırakılması, numaraların kaldırılması! — peki başka?...

Korkuncu şimdi karşımızda: Ne için başladık ve ne istiyoruz? Tabii ki özgürlük istiyoruz. Özgürlükten başka bir şey istediğimiz yok! Peki bize özgürlüğü kim verecek? Bizi mahkûm

eden mahkemeler değil mi ? — Moskova'da. Step kampı ve Ka-
raganda'dan şikâyet ettiğimiz sürece bizimle konuşurlar. Fakat
Moskova'dan memnun olmadığımızı söylediğimiz anda, hepimizi
burada, bu bozkırın ortasında gömdüklerinin resmidir.

Peki ama — o zaman ne istiyoruz ? Duvarları yıkmak mı ?
Dışarı koşmak ve çölde dağılarak kaybolmak mı ?

Ozgürlük saatleri ! Zincirlerin ağırlığı kollar ve omuzlar-
dan kalkmış! Hayır, hiç pişmanlık duymayacağız! Bu gün için
her şeye değer!

Pazartesi akşamı kampa idareyi temsilen bir heyet geldi.
Uyandırdıkları ilk etki son derece olumluydu. Makineli tüfekle-
ri yoktu, vahşi hayvanlar gibi bakmıyorlardı. — Kana susamış
Beria'nın bölümünden olmadıkları besbelli. Moskova'dan gene-
rallerin gelmiş olduğunu öğrendik, — kamplar baş komutanlı-
ğında Botşkov ve geçici baş savcı Vevilov. (Bu adamlar Beria'-
ya da hizmet etmişlerdi, fakat eski yaraları niçin deşmeli ?) İs-
teklerimizin tamamen haklı olduğunu söylediler!
(Buna biz bile şaşırmiştık. Yani biz isyancı değil miydik ?
Hayır, hayır, tamamen haklı!)

Tutukluların vurulması konusunda sorumlular derhal he-
sap vermeye mecbur tutulacaktır!

— «Peki, kadınlar niçin dövüldü ?» — «Kadınlar mı dövül-
dü ?» Delegasyon şaşıyor. «Bu olamaz.» Anya Mikaleviç hır-
palanan kadınları onların önüne çıkarıyor. Komisyon durum-
dan son derece etkilenmiş ve üzülmüş göründü : «Anlayacağız,
bunu da anlayacağız!»

— Lyuba Berşadskaya generale bağırıyor: — «Canavarlar!»
Diğerleri de bağırıyorlar «Barakaları açık bırakın!» — «Açık bı-
rakacağız!» — «Numaralarımızı çıkarın!» — «Olacak, numara-
lar kalkacak.» Daha önce hiç görmediğimiz (bundan sonra da
bir daha göremeyeceğimiz) general durmadan söz veriyor. «Bö-
lümmler arasındaki duvarlardaki delikler kalacak» diyor başka
bir ses «birbirimizle bağlantı kurmak istiyoruz.» — «İyi öyle
kalabilir» diyor general. «Delikler kalacak!» Evet arkadaşlar,
daha neye ihtiyacımız var ? Kazandık ya! Bir tek gün öfkemizi
serbest akışına bıraktık ve — kazandık! ve aramızda bazıları
başlarını sallayıp «Yalan, yalan bunlar, sizi aldatıyorlar.» de-
seler de — İnaniyoruz! Eninde sonunda o kadar da kötü olama-
yacak üst kademelere inaniyoruz! Durumumuzdan en kolay çı-
kış biçimi olduğu için inaniyoruz...

Çünkü ezilenlerin inanmaktan başka yapacak neleri var ?
Aldatılmak — tekrar inanmak. Tekrar aldatılmak — ve sonra
tekrar inanmak.

18 Mayıs Salı günü bütün kamp bölümlerinin tutukluları çalışmaya gidiyorlar. Ölülerinin hesabını linmiş sayıyorlar.

Bu sabah işleri henüz sakince halletmek ve bir sonuca bağlamak için imkân vardı. Fakat Kengir'de toplanmış bulunan yüksek rütbeliler ve generaller için böyle bir çare yenilgi demek olacaktı. Oturup sahiden tutuklulara bir takım haklar verecek değildiler ya ! Gerçekten MWD üyelerini oturup cezalandıracaklar mıydı yani? Dar görüşlü anlayışları ancak bir tek şeyi kavramıştı : Bölümler arasındaki duvarlar yeteri kadar sağlam değildiler! Kamp bölümleri arasında makineli tüfek ateşi altında bölgeler bırakılması gerekiyordu.

O gün kamp yönetimi elindeki bütün adamları işe sürdü. Bu adamlar yıllar ve onyıllardan beri çalışmaya iyice yabancılaşmışlardı: Subaylar çalışan grupların başında koşuyor, ve elek mala ile beceriksizce çalışıyorlardı. Kule nöbetinden alınmış askerler el arabaları ile taş taşıyor ve harç yapıyorlardı. Kampta kalmış bulunan sakatlar da kerpiç taşınmasına yardım ediyorlardı. Akşam olmadan duvarlardaki delikler onarılmış, kırılan ampuller takılmış, iç duvarlar boyunca yasak bölgeler işaretlenerek, buraya vur emri almış nöbetçiler dikilmişlerdi.

Akşam tutuklular çalışmaktan döndükleri zaman durumu anlayıp tepki göstermelerine fırsat kalmaması için aceleyle yemekhanelere sokuldular. Generallerin savaş plânına göre bu ilk geceyi kazanmak şarttı. Çünkü bu gece dünkü verilen sözlerin yalan olduğu anlaşılacak ve gerçek ortaya çıkacaktı. — Daha sonra ise herşey kendiliğinden yoluna girecekti.

Fakat karanlık bastığında Pazar günü duyulan haydut ıslıkları yine yükselmeye başladı. Üçüncü bölüm başladı ve ikinci bölüm cevap vermeye devam etti. Sanki bütün bir şehrin ayaktakımı hazırol uyarısını gökyüzüne yazıyordu. (Serserilerin ortak hareketimize en büyük katkılarından biri de bu ıslıklar oldu). Muhafızlar her şeyi olduğu gibi bırakıp ortalıktan toz oldular. Kendi işlerine fazlaca dalmış bir subay (İç hizmet subayı Medvedyev) durumu fazlaca geç anladı ve ertesi sabaha kadar esir tutuldu.

Kamp tekrar tutukluların eline geçmişti. Fakat bu sefer birbirlerinden ayırdılar. Bölümleri ayıran duvarlara yaklaşan herkesin üzerine makineli tüfek ateşi açılıyordu. Bir kaç kişi öldü, yaralananlar da oldu. Ampuller yine taşlarla kırılmıştı, fakat nöbetçiler devamlı olarak aydınlatma roketleri atıyorlardı. İkinci bölüm esir subayı kullanmayı düşündü: Onu bir masanın ucuna bağladılar ve yasak bölgeye doğru önlerine siper ede-

rek ilerlediler. Subay adamlarına korku ile bağırmaya başladı: «Ateş etmeyin benim! Benim, sakın ateş etmeyin!»

Uzun masalarla yasak bölgenin engellerini yıktılar, fakat makineli tüfek ateşi altında duvarı yıkmak veya üzerine tırmánmak imkânsızdı, — öyleyse duvarın altından geçeceklerde. Her zaman olduğu gibi bölgede gerekli âletler yoktu. Ancak yangın kürekleri bulunmaktaydı. Mutfak bıçakları ve demir kâselerle toprağı kazmaya koyuldular.

18 Mayıs 19 Mayısı bağlayan bu gecede bütün kamp bölümleri ve ikmal bölümü tünellerle birbirlerine bağlandılar. Nöbetçi kuleleri artık ateş etmiyordı. İkmal bölümünde ihtiyaç duyulan bütün âletler bulunmaktaydı. Şimdi hedef gardiyanların bir günlük çalışmayla ördükleri duvarlardı. Gecenin karanlığına sığınmış bir biçimde yasak bölge engelleri yerle bir edildi. Duvarlar delindi ve delikler ilerde bir tuzak haline dönüşmesinler diye büyütüldüler. Daha sonra delikler hemen hemen 20 metre eninde yarıklar halini aldılar.

Aynı gece hapishane bölümüne giden yolu tıkayan duvar da yıkıldı. Hapishaneyi koruyan gardiyanların bir bölümü bölüm kapısına, diğer bir bölümü de yukarıdan sarkıtılan ıp merdivenlerin yardımıyla tırmándıkları nöbetçi kulelerine kaçtılar. Tutuklular sorgu yargıçlarının odalarını aıt üst ettiler. Hapishaneden, ertesi gün ayaklanmanın yönetimini ellerine alacak olanlar kurtarıldılar. Kızılordunun bir zamanlarki albayı Kaptan Kuznetsov (artık genç değildi. Frunse akademisini bitirmişti; savaştan sonra Almanyadaki bir birliğe komuta ediyordu. Adamlarından biri Batı Almanyaya kaçıp sığındığı için mahkûm edilmişti; «kamp gerçeğini tahrif ederek bozgunculuk yaptığı gerekçesiyle dışarı yazdığı mektuplarından dolayı hapishaneye atılmıştı). Ve yine kızılordunun sabık üsteğmeni Gleb Sludşenkov (o da tutukluydu ve muhtemelen Vlassov savaşçılarından biriydi.)

Yeni hapishanede ise, Kengir yerleşme bölgelerinden gelen adı suçlular bulunmaktaydı.

Önce genel ihtilâlin başladığını sandılar ve beklemedikleri bu özgürlüğü sevinç çıgıklarıyla kutladılar. Fakat daha sonra ayaklanmanın ancak bölgesel bir öze'lik taşıdığını anlayınca kendiliklerinden taş odalarına döndüler. Burada bütün ayaklanma boyunca nöbetçi gözetiminde olmadan uslu ve sakin bir biçimde oturdular — sadece yemeklerini ayaklanan tutuklular yemekhanesinde yiyorlardı.

Ayaklanma yoluyla özgürlüklerini kazanmayı bundan önce

tam üç kere denemiş olan tutuklular, verilecek bu hediye ne yapacaklarını bilemeyenler, korkuları isteklerinden ağır basanlar — yine de med dalgaları tarafından savruluyormuşcasına çaresiz bir biçimde ayaklanmaya itiliyorlardı.

Başka ne yapabilirlerdi ? Verilen sözlere mi bel bağlayacaklardı ? Nasıl olsa aldatılacaklardı. Köleciler dün ve daha önce defalarca bunu kanıtlamışlardı. Diz çöküp boyun eğmek mi ? Zaten yıllardır dizlerinin üzerinde sürünüyor, fakat hiç merhamet görmüyorlardı. Bu günden cezalarının verilmesini dilemek mi ? Ceza ister hemen o gün, ister bir aylık özgür bir hayattan sonra verilsin nasıl olsa aynı derece acımasız olacaktı. Çünkü ceza makineleşmiş bir hukukun takdir edeceği cezaydı : Yirmibeşlikler mi, o zaman istisnasız hepsi.

Hapisten kaçan mahkûm hiç olmazsa bir gün özgür yaşamak için bunu göze almaz mı ? Bu sekizbin kişinin de yaptığı aslında bundan başka bir şey değildi. Özgürlüğe bir kaçış... kısa bir süre için olsa da. Sekizbin köle birden özgürlüklerini kazanıyorlar ve yaşıyorlar! Yüzlerdeki acı ifade yerini sıcak bir gülümsemeye bırakıyor. Kadınlar erkeklere bakıyor ve erkekler kadınların ellerini tutabiliyorlar. Birbirlerini görmeden gizli yollardan uzun süredir mektuplaşmış ve birbirlerini tanımış olanlar şimdi görüşme imkânına da kavuşmuş oluyorlar. Duvarların ötesinden papazların aracılığı ile evlenmiş olanlar, şimdi hukukî kocalarını görebiliyorlar. — ve evlilik gökten inme tanrısal bir olaydır! Müminler ve inanmaya ihtiyacı olanlar hayatlarında ilk kez engellenmeden dua etmek üzere toplanıyorlar. Tek tek değişik bölümlere dağıtılmış bulunan yabancı uyruklar vatandaşlarını buluyor ve kendi dillerinde konuşmanın zevkini çıkarıyorlar. Her yerde bu ilginç Asya ihtilâlinde söz ediliyor. Bütün yiyecek stokları tutukluların elinde. Kimse onları toplantı meydanına veya onbir saatlik çalışmaya gitmeye zorlamıyor.

19 Mayıs sabahı Güneş, köpek numaralarını söküp atmış, kaynayan ve uykusuz kampın üzerine doğuyor. Ampulleri kırılmış ve bükülmüş direkler tellere asılmış insanları andırıyorlar. Tutuklular bağlantı tünellerinde veya yukarıda bölümden bölüme engellenmeden gezip duruyorlar. İçlerinden bir çoğu depodan kendi sivil elbiselerini bulup giymişler. Bir kaç delikanlı kürk şapkalarını başlarına geçiriyorlar. (Kısa bir süre sonra elde örülmüş gömlekler, renkli kaftanlar ve türbanlar ortaya çıkıyor. gri-siyah kamp bir renk cümbüşü içinde ısıldamaya başlıyor.)

Oda hizmet görevlileri barakaları dolaşüyor ve tutukluları komisyonun seçileceği büyük kantine çağırıyorlar. Komisyon pe-

zarlıkların yürütülmesi ve kendi kendini yönetim için seçilecek (adını da böylesine mütevazı ve ürkek seçiyor.)

Bu komisyon belki de bir kaç saat için seçiliyordu, fakat kaderine Kengir kampının kırk günlük hükümeti olmak vardı.

Bütün bunlar iki yıl önce olsaydı, Step kampının patronları sırf durum onun kulağına gitmesin diye korkularından ünlü emri vermekte bir an bile duraklamazlardı : «Kurşunlara acımayın!» ve bu duvarların arasındaki bütün insanlar nöbetçi kulelerinden açılan ateşle yok edilirlerdi. Bu arada sekiz bin kişinin hepsinin, yahut yalnız dört bininin kurşunlanmış olması onları hiç sarsmazdı. Çünkü o zaman durumları sarsılmayacak kadar sağlamdı.

Fakat 1954 yılının zor günleri onları duraklamaya itiyordu. Aynı Vavilov ve aynı Botşkov Moskova yeni olayların gelişmekte olduğunu seziyorlardı. Önce burada yeteri kadar kurşun kullanılmıştı, sonra şimdi tutuklulara her şeyin kanunlara uygun geçtiği fikri aşılarmaya çalışılıyordu. Bu durumda bir çelişki ortaya çıkıyordu ve ayaklananlar bu arada yeni, bağımsız hayatlarına başlayacak zamani buldular.

Daha ilk saatlerde ayaklanmanın politik çizgisinin seçimi, yani var olması veya olmaması konusunda karar almak gerekti. Ayaklanma gazete kâğıtlarına karalanmış o içten, fakat fazlaca sert ifadeli parolalara göre mi yönetecekti? : «Delikanlılar Çekistleri gebertin!»

Şartların zorlamasıyla, askerlikten kalma yönetme içgüdüsüyle, arkadaşlarının veya vicdanının çağrısına uyarak Kapitan Kuznetsov daha hapisten doğru dürüst çıkmadan yönetimi eline aldı. Ve açıkça Kengir'de sayıca fazla olmayan ve kalabalık arasında kaybolan ortodoksların yanında yer aldı. «Bu paçavraları (pankartlar) derhal indirmeliyiz. Yarattığımız olayı kendi parçaları için kullanmaya çalışan antisovyetçi ve karşı devrimcileri susturmalı, onlara bu fırsatı vermemeliyiz!» (Bu cümleleri komisyonun başka bir üyesi olan A.F. Makayev'in gizli bir toplantıda tuttuğu notlardan aldım). Ortodokslar bu fikre alkışlarla katıldılar : «Bu saçma sapan kâğıt parçaları yüzünden hepimiz büyük zorluklarla karşılaşacağız.» Aynı gece Kuznetsov, barakalarda dolaşp konuştu. Ertesi sabah da kantindeki toplantıda ve daha sonra her fırsatta duygusal bakımdan had safhada gerilmiş acı bir kinle dolu, artık kaybedecek hiç bir şeyleri kalmayacak biçimde hayatları parçalanmış olan insanların karşısında bıkmadan konuştu ve açıklamalar yaptı :

«Antisovyetizm bizim ölümümüzdür! Şimdi antisovyet parolaları ile ortaya çıkacak olursak bizi derhal yok edeceklerdir. Zaten bir bahane bekliyorlar. Bu tip pankart ve sloganlarla onlara aradıkları hakli sebebi kendi ellerimizle vermiş oluruz. Kurtuluşumuz mantıklı davranmaktır. Moskova'nın temsilcileriyle Sovyet vatandaşlarına yakışır bir biçimde konuşmalıyız.

Ve yükselen bir sesle: «Aramızda bulunan tek tük provokatörün bu yoldaki tahriklerine kapılmayacağız!» (O bu konuşmaları yaparken ranzaların üzerinde gürültüyle öpüşülüyordu. Nutuklarına fazla kulak veren olmadı).

Bu yanlış trene bindiğinizi anladığınız zaman atlamak istemenize benzer. Trenin gittiği yöne atlamak zorundasınızdır, tersine atlayamazsınız. Bu tarihin bir denge kuralıdır.

Kengir'lilerin çoğu bunun böyle olmasını istemiyorlardı, fakat en akıllıca yolun albayın söylediği yönde olduğunu çabuk farkettiler. Hemen barakalarda nöbetçi kulelerinden ve kampın ana kapısından okunabilecek büyüklükte dövizler hazırlandı:

Yaşasın Sovyet Anayasası!

Yaşasın Merkez Komitesi Başkanlığı!

Yaşasın Sovyet Hükümeti!

«Merkez Komitesi üyesinin bize yollanmasını ve hakkımızdaki kararların elden geçirilmesini istiyoruz!»

«Katiller ve Beria'nın uşakları kahrolsun!»

«Step kampı subaylarının karıları! Katillerin eşleri olmaksızın utanç duymuyor musunuz?»

Kengir tutuklularının çoğu, milyonlarca hükmün bu Anayasanın puslu güneşi altında ve bu politbüro tarafından verilmiş olduğunu pekâlâ biliyorlardı. Fakat yaşasın Anayasa ve yaşasın politbüro diye yazmaktan başka ellerinden hiç bir şey gelmezdi. Ayaklanan tutuklular şimdi dövizleri okudukları zaman ayaklarının altında meşru'lüğün sağlam toprağını hissediyor ve sakinleşiyorlardı: Girişimleri tamamen umutsuz değildi.

Seçimin yapıldığı kantinin üzerine bir bayrak çekilmişti. Bu bayrak uzaklardan görülebiliyordu ve daha uzun süre orada asılı kalacaktı: Siyah çerçeveli beyaz zemin üzerinde kırmızı bir haç. Uluslararası denizcilik diline göre bu bayrak şu anlama geliyordu:

«Kazazedeyiz! Aramızda kadın ve çocuklar var!»

Kuznetsov'un başkanı bulunduğu komisyon on iki üyeden oluşuyordu. Hemen bir sürü bölüm ayrıldı:

— Etkileme ve propaganda bölümü (bu bölümün yöneticisi daha önce Norilsk ayaklanmasına katıldığı için ceza olarak Kengir'e gönderilmiş olan Litvanyalı Knopkus' idi.)

- İkmal ve iâşe bölümü
- İâşe bölümü
- İç güvenlik bölümü (Gleb Slutsenkov)
- Askerî bölüm
- Teknik bölüm, ki bu bölüm kamp hükümetinin en şaşı-
lacak bölümüydü.

Sabık binbaşı Miheyev, üst kademeler ile temas işini üstlenmişti. Komisyonda seraserilerin çete şeflerinden biri de bulunmaktaydı. Bu adamın da aynı şekilde uzman olduğu bir konusu bulunmaktaydı. Komisyonda ayrıca kadınlar da yer almaktaydılar. (İktisatçı Şaşnovskaya, parti üyesi, yılanmış; Suprun, batı Ukranyadan yaşlı bir öğretmen ve Lyuba Berşadskaya)

Ayaklanmanın asıl elebaşları: bu komisyonda var mıydılar? Şüphesiz hayır. Merkezler, özellikle Ukraynalılarınki (bütün kampta Rusların sayısı dörtte biri geçmiyordu) komisyonun dışında hükümlerini sürdürdüler. 1941 yılından beri Almanlara ve Sovyetlere karşı çarpışmış ve Kengir'de herkesin gözü önünde bir ispiyonu bıçaklayarak öldürmüş olan Ukraynalı partizan Mikail Keller komisyonun toplantılarına hiç konuşmayan bir gözlemci olarak katılıyor ve ööürleri grubu temsil ediyordu.

Komisyon kadınlar bölümünün ortasında açık olarak çalışıyordu. Askerî bölüm 2 No.lu bölümün hamamında genel kurmayını kurmuştu. Bölümler çalışmaya başladılar. İlk günler özellikle hevesle çalışılıyordu. Her şey plânlanmalı ve organize edilmeliydi.

Her şeyden önce müstahkem mevkiîler yapılmalıydı. (Ayaklananlara karşı bir saldırı düzenleneceğini hesaplayan Miheyev, her türlü savunma hazırlığına karşıydı. Fakat Slutsenkov ve Knopkus hazırlık yapılmasına karar verdiler.) Bu arada genişletilmiş ve çevresi temizlenmiş duvar yıkıntılarının arasında bol miktarda bulunan kerpiçten, halen muhafızların elinde bulunan ve her açılarak içeri ceza komandolarını kusabilecek olan kapıların karşısına barikatlar kuruldu. İkmal iâşe merkezinde bol miktarda dikenli tel bulunmuştu. Rulolar açıldı ve tehlikeli bölgelere serildiler. Oraya buraya «dikkat mayınlanmıştır!» levhaları asmaktan da geri kalmadılar.

Bu teknik bölümün çalışmalarından biri idi. Çalışmaları büyük bir gizlilik içinde yürütüyorlardı. İkmal merkezinde bir çok odayı birden işgal etmişlerdi. Bu odalara ancak belirli sayıdaki belirli kimseler girebiliyorlardı. Giriş kapısının üzerinde bir kurukafa ve çapraz kemikler resmedilmişti. Bunun altında ise şu yazı vardı «dikkat 100.000 Voltluk yüksek gerilimi!» Böylece tu-

tuklular bile teknik bölümün ne ile uğraştığını bilemiyorlardı. Fakat kısa sürede söylentiler dolaşmaya başladı. Orada gizli kimyasal bir silâh imâl ediliyordu, dendi. Hem kamp yöneticileri, hem de tutuklular, kamp sakinleri arasında ne kadar zeki mühendisler bulunduğunu bildikleri için, saçma söylentiler abartılarak büyümeye başladı ve sonunda orada Moskova'nın bile bilmediği bir silâhın yapıldığına inananların sayısı arttıkça arttı. Öyle ki, artık içerdekilerin istedikleri her şeyi yapabileceklerine inanılıyordu. Pekî o zaman niçin ikmal merkezindeki âletlerle bir kaç gerçek mayın yapmasınlardı? Böylece her tarafa asılan mayınlanmıştı, yazıkları da tamamen ciddiye alınmış olurlardı.

Bir silâh daha düşünülmüştü. Her barakanın girişine ufalanmış cam kırıklarıyla dolu bir sandık yerleştirilecek ve bu sandığın içindekiler makineli tüfek nişancıları barakalar girmek istedikleri zaman gözlerine fırlatılacaktı.

Bütün çalışma ekipleri aynı kaldılar. Fakat adları tanım olarak değiştirildi. Barakalara da kol dendi ve her barakanın başına doğrudan doğruya komisyonun askeri bölümüne bağlı bir komutan getirildi. Güvenlik başkanı Mikail Keller'di. Devriyeler şaşmaz bir zaman planı içinde değişiyor ve geceleri tehlikeli olarak tanımlanan yerlerde sayıları fazla tutuluyordu. Erkeklerin bir kadının karşısında kaçmayacakları ve daha cesurca davranacakları gerçeği göz önünde tutularak erkek ve kadınlardan karışık nöbet devriyeler düzenlendi. Üstelik Kengir'de sadece moral açısından değil, gerçekten cesur olan kadınlar vardı. Kadınlar bölümünde çoğunluğu meydana getiren Ukraynalı genç kızlar bu özelliğe fazlasıyla sahiptiler.

Tutuklular merhametli beylerin gelmesini beklemeden barakaların pencerelerindeki parmaklıkları sökmeye koyuldular. Kamp komutanlarının elektriği kesmeyi akıl edemedikleri ve üretim bölümündeki torna tezgâhlarının henüz çalıştığı iki gün boyunca bu tezgâhlarda durmaksızın parmaklık demirlerinden mızraklar imâl edildi. Bu ilk günlerde demirciler ve tornacılar sürekli olarak silâh yapımına devam ettiler. Bıçaklar, topuzlar ve özellikle serserilerin büyük sevgi besledikleri kılıçlar (kabzalarına deri sınımlar sarıyorlardı). Bazıları da kendilerine savurmak için zincire bağlı güller yapmışlardı.

Gece nöbetçileri nöbetlerini omuzlarına aldıkları mızraklarla tutuyorlardı. Geceleri muhtemel bir saldırıya karşı önden karşı hücumla kaldırılmak amacıyla erkekler bölümüne geçen kadınlar da (cellâtların üzerlerine gelen kadınlara erkeklere olduğu gibi

ateş edemeyecekleri umuluyordu), aynı biçimde kendilerine ayrılan barakaların önünde mızraklarla silâhlanmış olarak nöbet tutuyorlardı.

Bütün bunlar ayaklanmanın keskin ve temiz havası ile sürüklenmeselerdi, her şey imkânsızlaşır, bir şaka ve oyundan ileri gidemezdi. Mızraklar ve kılıçlar içinde yaşadığımız yüzyılda birer oyuncaktan başka bir şey değildiler, fakat bu insanların içinde yaşamış oldukları ve daha yaşayacakları hapishane de, oyuncak bir hapishane değildi. Mızraklar oyuncak silâhlardı, fakat özgürlüğü kazanmak yolunda ilk adımı sağlamak üzere kader tarafından yollanmışlardı. Genç ihtilâlin bu ateşli havasında bir kadının elinde bir mızrakla barikatin üzerindeki varlığı erkek ve kadınlara şerefli yaratıklar olduklarını hatırlattı ve onlar da mızraklarını şerefle taşıdılar.

Bu ilk günlerde ihtilâlin varlığını alayla karşılayanlar sadece bölgenin dışında bulunan kamp patronlarıydı. Tutukluların bir hafta süreyle kendi hallerine bırakılmaları halinde sefahate daleceklerine inanıyor ve hesaplarını buna göre yapıyorlardı. Çevredeki yerleşme merkezlerinin sakinlerine tutukluların sadece bu amaçla ayaklandıklarını anlatıyorlardı. (Tabii, yoksa her şeylerinin olduğu bir ortamda başka ne isteyebilirlerdi ?) (*)

Kampın üst kademeleri her şeyden önce ayak takımının kadınlara tecavüz etmeye başlayacağını tahmin ediyordu. Politik tutuklular ise bunları himayelerine alacaklar ve böylece karşılıklı boğazlaşma başlayacaktı. Fakat MWD psikologları yine yanıltıyorlardı! Bu durum aslında bizleri de şaşırtmıyor değildi. Herkes adi suçluların gerçek insanlar gibi davrandıklarını, kendi anlayışlarına göre değil, bizim anlayışımıza göre yaşadıklarını görüyordu. Buna karşı politik tutuklular ve kadınlar da onlara karşı arkadaşça ve güvenli davranıyor ve bu duygularını davranışlarıyla belirtiyorlardı. Bu arada gizli olarak geçen olaylar da tabii vardı, fakat bu bizi ilgilendirmezdi. Adi suçlular belki de ilk Pazar günü verdikleri kurbanlarını halâ unutuyorlardı. Kengir'de ayaklananların bir gücü var idiyse, bu güç birlik olmalarında saklıydı.

Serseriler ortamını iyi tanıyan biri için hiç de daha az şaşırtıcı olmayan bir tutumla, işe ambarına da dokunmamış-

---

(*) Ayaklanma bastırıldıktan sonra, patronlar bütün kadınları muayene etmekten çekinmediler. Bir çoklarının kız oldukları meydana çıktı. Patronlar şaşı, ne diye yararlanmadın diye, kızlardan sordular... Bunca zaman beraberiniz... Onlar herkesi kendilerine göre tartarlardı.

lardı. Erzak bir çok ay için yeterli olduğu halde komisyon ek-mek tayınları ve diğer yiyeceklerdeki porsiyonları bu güne ka-dar olduğu seviyede tutmaya karar verdi. Sadık ezilenlerin dev-letin çorba kazanına fazlaca dalmak ve sonra bu sadakatsizliğin hesabını vermek korkusu! Sanki devlet tutuklulara çoktan öde-yemeceği derecede ağır borçların altına girmemiş gibi! Tersine Mikeyev, dışarda yiyecek maddeleri bakımından darlık çekildi-ğini ve kamp yönetiminin kendilerine içerden yiyecek verilmesi konusunda ricada bulunduğunu belirtiyor. Kampta özgürlerin beslenmesi için ayrılmış meyvalar bulunmaktaydı. Tutuklulara meyvalar verdiler. Kamp muhasebesi yiyecek maddelerini o gü-ne kadarki normlara uygun olarak tahsis etti. Mutfak görevli-leri bunları alıp pişirdiler ve burada da yeni ihtilâlcı ruhun hü-hüm sürdüğü görüldü: Kimse çalmıyordu. Adi suçlular tarafın-dan yollanmış ve kendi adamlarına bir şeyler alması istenmiş kimseler mutfağa gelmiyordu. Pridurki'lere bir kepçe fazla bul-gur yoktu. Ve bir anda normların aynı olmasına rağmen herkese eşit dağıtım yapılması ve hırsızlıkların sona ermesi ile porsiyon-ların önemli ölçüde büyüdüğü görüldü!

Ve adi suçlular daha önce bir yerlerde çaldıkları bir şeyi sattıkları zaman eskiden olduğu gibi biraz sonra zorla geri al-mıyordu. «Şimdi zaman değişti.» diyorlardı...

Hattâ yerel kuruluş ORS'nin dükkânları bile bölge içinde açık bırakılmışlardı. Dışardan gelmekte olan özgür vatandaş ka-siyer kızın güvenliğini komisyon üzerine almıştı. Muhafızsız olarak bölgeye giren kasiyer kız iki tutuklu genç kızın refaketin-de dükkânı açıyor ve bonolar karşılığında satış yapıyordu. (Fa-kat bonolar kısa bir süre içinde bittiler ve dükkânlara yeni mal gönderilmesi istemi de, patronlar tarafından durduruldu).

Kamp yöneticilerinin halen ellerinde tuttıkları üç ana hiz-met kaynağı daha vardı. Bunlar: Elektrik cereyanı, su ve ilâç-lardı. Havamızı kesemezlerdi. İlâç olarak kampa kırk gün için-de bir tek tablet yollamadıkları gibi bir damla tentürdiyod'u da esirgediler. Elektriği iki üç gün sonra kestiler. Akarsuyumuz ise kesilmedi.

Teknik bölüm elektrik için zorlu bir savaşa girişti. Önce kan-calarla kamp duvarlarının yakınından geçen elektrik tellerinin üzerine ince teller atarak cereyan alma yolu denendi. Bu yolla bir kaç gün elektrik sağladık. Sonra bu antenlerimiz keşfedildi ve kesildiler. Bu arada teknik bölüm bir rüzgâr jeneratörü üze-rinde durmuş, fakat bundan çabuk vazgeçmişti. Bundan sonra ikmal bölümünde (ne nöbetçi kulelerinden ne de alçaktan uçan U-2 uçaklarından görülebilecek gizli bir köşede) bir su jeneratö-

rü yapmaya koyuldu. Enerji kaynağı bir... su vanasıydı. Üretim bölümünde bulunan bir motor jeneratör haline getirildi ve bu sayede kampın iç telefon bağlantısı, yönetim binasının ısklandı- rılması ve küçük bir verici istasyon beslenebildi. Barakalarda ise meşaleler yanıyordu. Dünyada eşi olmayan elektrik sistemi ayaklanmanın sonuna kadar çalıştı.

Generaller bölümü ilk geldiklerinde patronlar gibi davrandılar. Fakat Kuznetsov da kuru gürültüye pabuç bırakacak göz yoktu: Pazarlıkların başlamasından önce ölü evinden vurulanların 'cesetlerini çıkardı ve yüksek sesle komut verdi : «Şapkaları çıkarın!» Tutuklular hemen şapkalarını çıkardılar. Bu durumda generallere de aynı hareketi yapmaktan başka bir şey kalmıyordu. Böylece kendi kurbanlarının önünde şapkalarını çıkararak saygı duruşunda bulunmak zorunda kaldılar. Fakat GULAG generali Botskkov insiyatifi elinden bırakmadı. Komisyon seçimini bir dudak bükmesiyle karşıladıktan sonra («Aynı anda herkesle birden konuşulmaz ya»), pazarlığa katılacakların hangi suçlardan hüküm giymiş olduklarını anlatmalarını istedi. (Kuznetsev belki de hoşnutluk duyarak kendi olayını nakletti). General ayrıca söz isteyen tutuklunun kayıtsız şartsız ayağa ayağa kalkmasını istedi. Tutuklulardan birisi ayağa kalkıp da, «Tutuklular istiyorlar ki...» diye söze başladığında sert bir tepki göstererek, «Tutuklular ancak rica edebilirler, isteyemezler!» dedi. Böylece toplantı süresince «Tutuklular rica ettiler!»

Botşov tutukluların ricalarına Sosyalizmin kurulması, ülke ekonomisinin haşmetli hamlesi ve Çin ihtilâlinin başarılarını konu alan uzun bir nutukla cevap verdi. Amacı o her zamanki taktikle felç eden ve dilsizleştiren vidayı karşısındakilerin bey- nine sokmaktır...

Bölgede silâh kullanılmasının haklı sebeplerini kabul ettirmeye gelmişti. (Neredeyse hiç silâh atılmamış olduğunu, bunun baydutların bir buluşu olduğunu ve hiç bir kötü muamele olayının söz konusu olmadığını iddia edecekti). Tutukluların birbirinden ayrılması usulünün değiştirilmesi fikri ortaya atıldığı zaman büyük bir şaşkınlık göstermişti. (Kendi kurallarından sanki çağ ve zaman dışı kavramlar gibi söz ediyordu).

«Douglas» uçaklarıyla daha yüksek rütbede generaller geldiler: Dolgih (muhtemelen bu sıralardaki GULAG şefi) ve Yegorov (S. S. C. B. İç İşleri Bakan Yardımcısı). İkinbin tutuklunun katıldığı büyük bir kantin toplantısı düzenlendi. Kuznetsov komut verdi: «Dikkat! Ayağa kalk! Esas duruş!» Sonra saygıyla generallerden yerlerini almalarını rica etti ve kurallara uygun

olarak onların yanında durdu (Slutşenkov ise başkaydı. Generallerden biri burada bulunan düşmanlardan söz ettiği zaman berrak bir sesle cevap verdi: «Peki sizlerden hanginiz düşman değil ki? Yagoda bir düşmandı. Yejor düşmandı. Abakumov düşmandı, Beria düşmandı. Kruglov'un daha iyi olduğunu nereden bilelim?») Makayev bir anlaşma taslağı hazırlamıştı: Bu anlaşmaya göre yüksek rütbeliler hiç kimseyi ceza olarak sürgüne göndermemeyi, baskı uygulamalarına girişmemeyi, sorgulara başlamamayı garantileyeceklerdi. Buna karşılık tutuklular da direnmeden işbaşı yapacaklardı. Fakat Makayev ve aynı fikirde olan arkadaşları görüşlerine taraftar bulmak için barakaların arasında dolaştıkları sırada tutuklular tarafından «kel kafalı komsomollar», «Bozguncu ajanlar», «Çekist uşakları» olarak tanımlandılar ve küfür işittiler. Özellikle kadınlar tarafından düşmanca karşılanıp, kovuldular. Artık tutuklular için kadın ve erkeklerin ayrılması düşünülemezdi. (Makayev ise bu görüşe öfkeyle karşılık veriyordu: «Sen bir kadının göğsünde yatıp tatlı rüyalar göreceksin diye Sovyet gücünün sona ereceğini mi düşünüyorsun?»)

Günler geçiyordu. Generaller bölgeyi gözden kaçırmıyorlardı — gözleri nöbetçi kulelerindeki muhafız ve gardiyanlardı (tutukluları tanıyan gardiyan, kimin ne yaptığını saptamakla görevliydi). Ayrıca pilotlar da kamera ile günlük hayatı sürekli olarak izliyorlardı. Fakat beklediklerinin tersine tutuklular birbirlerine düşmüyor ve birbirlerini boğazlamıyorlardı. Böylece yardıma askerî birlikler göndermek fikri kendiliğinden suya düşmüş oluyordu.

Kamp dayanıyordu. Ve pazarlıklar karakter değiştirdiler. Altın sırmalara bezenmiş olanlar sürekli değişen gruplar halinde görüşmeye ve tutukluları kandırmaya geliyorlardı. Tutuklular bütün gelenleri kabul ediyorlardı. Ancak gelenler ellerinde beyaz bir bayrak taşımak ve ikmal bölümünün önündeki barıkatta (kampın ana giriş kapısı şimdi burası olmuştu). Üzerlerini aratmak zorundaydılar. Pamukludan ceket giymiş herhangi bir Ukraynalı genç kız generallerin üzerini arıyor, tabanca veya el bombası taşıyıp taşımadıklarını kontrol ediyordu. Buna karşılık ayaklananların genel kurmayı da onların hayatını garanti ediyordu!

Generallere bütün kamp dolaştırılıyordu. (Tabii ikmal bölümünün yasak olan kısımları hariç). Tutuklularla serbestçe konuşuyor ve kamp bölümlerinde düzenlenen büyük toplantılara katılıyorlardı. Bu toplantılarda da beyler başkanlık maka-

mına kuruluyor ve sanki hiç bir şey değişmemiş gibi eskiden olduğu gibi saygı görüyorlardı.

Tutuklulardan konuşmacılar çıkıyordu. Fakat konuşmak ne kadar zordu! Sadece söylenen sözlerle kendi geleceğini çizmek değil, aynı zamanda grüer ve maviier arasında hayat tecrubesi ve gerçek kavramı bakımlarından büyük ayrılıklar bulunduğunu görmek, her şeyin bu semirmiş şişko karınlar ve parlak koca kafalara çarparak parçalanacağını anlamak konuşmacıların bütün ateşliliğini yok ediyordu. Ekim intilâline katılmış ateşli bir komünist olan Leningrad'lı bir işçi komutanların kanını beynine çikardı.

Subayların üretim bölümünü yağma ettiği, çalınan kurşunlarla ava çıktığı, tutuklulara kendi sebze bahçelerini çapattığı, kamp yönetim amiri hamamda yıkanırken, halılar serilerek orkestra çalındığı bir ortamda komünizmin nerede olduğunu, varsa, ne biçim bir komünizm olduğunu sormuştu.

Onüne gelen herkesin ortaya çıkarak konuşmaması için görüşmelere yüksek diploması protokoluna uygun direkt pazarlık biçimi kondu: Bir Haziran günü kadınlar bölümüne uzun bir kantin masası yerleştirildi. Masanın bir tarafına altın sırma kaplı generaller ve subaylar yerleştiler. Bunların arkalarında makineli tüfekli bir koruma birliği yer alıyordu. Masanın diğer tarafında ise komisyon üyeleri yerleşmişlerdi. Bunların arkasında da mızrak, kılıç, sapan gibi ilkel silâhlarla donanmış bir muhafız birliği yer almaktaydı. Bunların arkasında ise, sıkılacak palavraları dinlemeye gelmiş tutuklular yığın halinde toplanmışlardı.

Toplantıları izlediklerini arada sırada bağırıp söze karışarak belirtiyorlardı.

(Toplantıda ikram malzemesi de ihmal edilmemişti! İkmal bölümünden getirilen serlerde yetişmiş taze salatalıkları, generaller sıkılmadan yerlerdi).

Ayaklananların istekleri, yani ricaları daha ilk bir iki gün sırasında kabul edilmişti ve şimdi tekrar tekrar toplantıya getiriyorlardı.

— Aziz'i öldüren katilin cezalandırılması.

— Pazarı Pazartesiye bağlayan gece üretim bölümündeki katliama bütün katılanların cezalandırılması.

— Kadınları tartaklayıp hırpalayanların cezalandırılması.

— Greve dolayısıyla hukuka aykırı bir biçimde kapalı ceza evlerine kapatılan arkadaşların geri getirilmesi.

— Numara sisteminin, barakalardan demirlerin kaldırılması ve barakaların kilitlenmemesi.

— Kamp bölümleri arasında geliş gidişin serbest bırakılması.

— Dışarda olduğu gibi sekiz saatlik çalışma günü.

— İş ücretlerinin artırılması (dışardaki ile eşit bir ücretten artık bahseden yoktu)

— Akrabalarla mektuplaşma özgürlüğü ve ziyaretçi hakkı.

— Hükümlerin tekrar gözden geçirilmesi.

Bütün bu isteklerin hiç biri devletin temellerini sarsacak veya rejimin mantığına karşı özellikte olmamasına rağmen (zaten çoğu eski durumun tekrar getirilmesinden başka bir amaç taşımayan ricalardı), hatalarını veya suçlarını kabullenmeği çoktan unutmüş olan bu taş kafalı inatçıların bunların bir tekini bile olumlu karşılamaya niyetleri yoktu. Ve yüksek kademelerin gizli emirleriyle değil de halkın ağzından çıkan gerçek onlar için yabancı ve ürkütücüydü.

Yine de bu sekiz bin tutuklunun uzadıkça uzayan işgali generaller için pek şerefli bir durum sayılmıyordu. Mevkilerine ve durumlarına zarar verebilirdi. Bu yüzden bol keseden göz vermeye başladılar. Hemen hemen bütün isteklerin yerine getirileceğini söylediler. Ancak (daha inandırıcı olabilmek için böyle davranmak zorundaydılar) kadınlar bölümüne geçiş özgürlüğü söz konusu edilememeliydi, çünkü bu kurallara aykırıydı (Sanki ITL kamplarında yirmi yıldır kurallar başkaymış gibi). Yine de bu konuda bir ortak çözüm aranacaktı. Meselâ buluşma günleri düzenlenebilirdi. Generaller aynı zamanda (üretim bölümündeki kanlı olayların açıklığa kavuşturulması için) kampta hemen bir araştırma komisyonu kurulmasını da kabul etmişlerdi. (Fakat Slutşenkov bunun arkasındaki amacı hemen görmüş ve bunu engellemişti: Kampta o sırada kurulacak bir araştırma komisyonu, şahitlerin ifadelerini almak bahanesiyle kampta olup biteni ispiyonların ağzından kolaylıkla öğrenme imkânına kavuşmuş olacaktı.) Davaların tekrar gözden geçirilmesi? Tabii davalar tekrar gözden geçirileceklerdi, fakat bu iş için belirli bir süreye ihtiyaç vardı. Hiç gecikmeden yapılması gereken ilk şey ise — hemen işe başlamaktı! Çalışmaya! Çalışmaya!

Ancak artık tutuklular bunun ne anlama geldiğini biliyorlardı: İş taburları bozkura yollanacak silâh tehdidi ile yere yatırılacaklar ve elebaşları derhal tutuklanacak.

«Hayır!» diye cevapladılar masanın karşı tarafından. Kitlelerden de «Hayır!» sesleri yükseldi. «Step kampı yönetimi bizi bir kere aldattı! Bu yönetime artık inanmıyoruz! M.V.D.'ye de inanmıyoruz!»

İçişleri Bakanı vekili -MVD'ye bile inanmıyor musunuz?- diye hayretle sordu ve eli ile alnını sıvazladı. -Peki sizde MVD'ye karşı bu kinin tohumlarını kim attı?-

Bir bilmece.

-Biz Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesinin gelmesini istiyoruz! Parti Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesi! Ancak o zaman inanırız!- diye bağırdı tutuklular.

Generaller tehdit ettiler. -Dikkat edini! Sonra buna pişman olacaksınız!-

Tam bu sırada Kuznetsov ayağa kalktı. Gururlu bir tavırla berrak ve tok bir biçimde konuştu. -Bize karşı silâh kullanacak olursanız- diye uyardı -unutmayın ki burada bulunan her iki kişiden biri Berlin'in fethinde savaşmışlardır. Sizin silâhlarınızın hakkından da gelebiliriz!-

Kapitan Kuznetsov! Kengir ayaklanmasının tarihini daha sonra yazanlar bize bu adamı daha iyi tanıtacaklar. Kuznetsov kendi hakkında verilen hükmü nasıl karşılıyordu? Davasının hangi safhada olduğu hakkında bir bilgisi var mıydı? Tam da ayaklanma günlerinde Moskovadan serbest bırakılma emrinin (hem de tedavi ve dinlenme gerekçesiyle) gelmesi için davasının yeniden gözden geçirilmesini ne zaman istemiş olmalıydı?

Gururu yalnızca ayaklanan bir kampı düzen ve disiplin içinde tutmayı başarabilen bir subayın mesleki gururu muydu? Ayaklanmanın başına onunla fikren tam olarak kaynaştığı için mi geçmişti? (Buna kesinlikle inanmıyorum.) Yoksa kendi yönetim yeteneğinin bilincinde olarak ayaklanmayı kontrol edilebilir bir yöne çekerek ehilleştirilmiş bir dalga halinde yüksek rütbelilerin ayaklarının dibine sermek amacında mıydı? (Ben böyle düşünüyordum). Toplantı ve pazarlıklarda ikinci derecede memurlar aracılığı ile de olsa generallere istediğini aktarabilecek ve karşılığında onların neler istediğini öğrenebilecek zaman ve imkânı bulunmaktaydı. Haziran ayında Markosyan komisyonun verdiği bir görevle generallerle görüşmeye gönderildi. Kuznetsov bu tip fırsatları kullanmış mıydı? Bunu yapmamış olduğunu, bağımsız ve şerefli davrandığını da mümkün olarak görelim.

Ağaç kadar irtli iki Ukraynalı muhafızı vardı. Her zaman Kuznetsov'la birlikte dolaşırlar ve kemerlerinden bıçaklarını çıkartmazlardı.

Korumak için mi? Yoksa hesaplamak için mi?

(Makayev ayaklanma sırasında Kuznetsov'un yine bir Ban-

— Kamp bölümleri arasında geliş gidişin serbest bırakılması.

— Dışarda olduğu gibi sekiz saatlik çalışma günü.

— İş ücretlerinin artırılması (dışardaki ile eşit bir ücretten artık bahseden yoktu)

— Akrabalarla mektuplaşma özgürlüğü ve ziyaretçi hakkı.

— Hükümlerin tekrar gözden geçirilmesi.

Bütün bu isteklerin hiç biri devletin temellerini sarsacak veya rejimin mantığına karşı özellikte olmamasına rağmen (zaten çoğu eski durumun tekrar getirilmesinden başka bir amaç taşımayan ricalardı), hatalarını veya suçlarını kabullenmediğinden çoktan unutmış olan bu taş kafalı inatçıların bunların bir tekini bile olumlu karşılamaya niyetleri yoktu. Ve yüksek kademelerin gizli emirleriyle değil de halkın ağzından çıkan gerçek onlar için yabancı ve ürkütücüydü.

Yine de bu sekiz bin tutuklunun uzadıkça uzayan işgali generaller için pek şerefli bir durum sayılmıyordu. Mevkilerine ve durumlarına zarar verebilirdi. Bu yüzden bol keseden göz vermeye başladılar. Hemen hemen bütün isteklerin yerine getirileceğini söylediler. Ancak (daha inandırıcı olabilmek için böyle davranmak zorundaydılar) kadınlar bölümüne geçiş özgürlüğü söz konusu edilememeliydi, çünkü bu kurallara aykırıydı (Sanki ITL kamplarında yirmi yıldır kurallar başkaymış gibi). Yine de bu konuda bir ortak çözüm aranacaktı. Meselâ buluşma günleri düzenlenebilirdi. Generaller aynı zamanda (üretim bölümündeki kanlı olayların açıklığa kavuşturulması için) kampta hemen bir araştırma komisyonu kurulmasını da kabul etmişlerdi. (Fakat Slutşenkov bunun arkasındaki amacı hemen görmüş ve bunu engellemişti: Kampta o sırada kurulacak bir araştırma komisyonu, şahitlerin ifadelerini almak bahanesiyle kampta olup biteni ispiyonların ağzından kolaylıkla öğrenme imkânına kavuşmuş olacaktı.) Davaların tekrar gözden geçirilmesi? Tabii davalar tekrar gözden geçirileceklerdi, fakat bu iş için belirli bir süreye ihtiyaç vardı. Hiç gecikmeden yapılması gereken ilk şey ise — hemen işe başlamaktı! Çalışmaya! Çalışmaya!

Ancak artık tutuklular bunun ne anlama geldiğini biliyorlardı: İş taburları bozkura yollanacak silâh tehdidi ile yere yatırılacaklar ve elebaşları derhal tutuklanacak.

«Hayır!» diye cevapladılar masanın karşı tarafından. Kitlelerden de «Hayır!» sesleri yükseldi. «Step kampı yönetimi bizi bir kere aldattı! Bu yönetime artık inanmıyoruz! M.V.D.'ye de inanmıyoz zı!»

nı parlatıyordu. Barakalara haber salmıştı: Savaştan kaçan köpek gibi öldürülecektir! Her askeri yönetimin ve savaş atmosferinin mantıklı tutumu...

Bütün hükümetler gibi kampın genç hükümeti de güvenlik hizmetleri olmadan yapamazdı. Güvenlik kuvvetlerinin yönetimini Slutşenkov üzerine almıştı. (Merkez kadınlar tarafında kurulan bir büro idi.) Dıştaki düşmanlara karşı bir zafer kazanmanın imkânsız olduğunu ve bu yüzden yaptığı işlerin kendi ölüm hükmünü imzalamak demek olduğunu biliyordu. Ayaklanma sırasında generallerin kendisine gizli bir teklifte bulunduklarını barakalarda anlatmıştı. Kendisinden kampın içinde ayrı milletler arasında bir iç savaş çıkarması istenmişti (altın sırmalı generaller bu ihtimale çok bel bağladılar). Böylece askeri birliklerin müdahalesi için uygun bir ortam sağlanmış olacaktı. Buna karşılık da hayatta kalacağı garanti ediliyordu. Slutşenkov teklifi reddetti. (Başka kimlere bu tip teklifler yapıldı ve bu teklifler nelerdi ? Bunu bilemiyoruz, çünkü diğerleri sustular.) Ayrıca Yahudilere karşı plânlanan bir hareketin başlayacağı söylentileri kamp içinde dolaşmaya başladığı zaman da Slutşenkov bundan bahseden herkesi meydanda kırbaçlatacağını söyledi. Söylenti hemen durdu.

Kısa süre içinde Slutşankov ile kanuna saygılı olanlar arasında beklenen sürtüşme başgösterdi. Bütün kamplarda ortodoksların ispiyon avcılığı ve tutukluların hakları uğruna savaşmalarına karşı tutumları bilinmelidir. Bu konuda sebepleri anlamak için fazla derinlere inmek yerine (ortodoksların içinde yeterince muhbir bulunmaktaydı), kanuna saygılı bu vatandaşların olaylara bakış açısına şöyle bir göz atmak sanırım yeterli olacaktır: Yukarıdan gelen her türlü baskı ve yok etme hareketleri, kitleleri hedef alsın bile, bunlara proleterya diktatörlüğünün gücünün bir belirtisi gözüyle bakarlardı. Buna karşılık tek tük ve zayıf bile olsa aşağıdan gelen her türlü kımıldama, onlarca eşkiyalık ve hattâ -gerilla savaşıdır-. (Bu Loyalist'lerin hiç biri Ukraynalıların bağımsızlık haklarına anlayışla bakmasına imkân yoktur. Böyle bir şeyi istemek bile onlarca burjuva milliyetçiliği olarak nitelendirilir. Tutukluların, köle gibi çalıştırılmaya, kurşuna dizdirilmeye ve hapishane rejimine karşı direnme ve ayaklanmaları, bu namuslu kamp komünistlerini son derece ürkütüyor ve rahatsız ediyordu.

Kengir'de de durum aynıydı. Burada bulunan rejime bağlı olanlar grubu: Genkin, Apfelzweig, Talayevski, muhtemelen Ako-yev... İsmen diğerlerini tanımıyorum; sonra yıllardır revirde ya-

tan ve bacağındaki kanın deveran etmediğini söyleyen bir iki-
yüzlü (bu numaralara çok başvururlardı) ve tabii komisyonunda bu-
lunan Makayev...: Bütün bu adamlar yapılan her şeyin baştan
yanlış olduğunu düşünüyor ve geriye dönüşü arıyorlardı : Hiç
başlanmamalıydı, duvarların altından tüneller açılmayacaktı;
bütün bunlar eşkiyalar tarafından düzenlenmişti ve şimdi en
akıllıca hareket mümkün olduğu kadar çabuk geri dönüş yapı-
rak yönetimle anlaşmak olacaktı. (Ancak ölen on altı kişi on-
ların kamp bölümünden değildi ve ortodoksların bir protestan'-
ın ölümü için ağıt yakmalarını düşünmek zaten komik olurdu.)
Makayev'in yazılarında bütün kini kolayca anlaşılabilir. Çev-
rede olan her şey kötü, bütün diğerleri kötü insanlar, her yan-
dan tehdit sarmış : Yönetim kademeleri yeni cezalarla, eşkiyalar
ise bıçakla tehdit ediyorlar. «Ellerindeki demir parçalarıyla her-
kesi sindirmeye ve kötü yola sürüklemeye çalışıyorlar.» Makayev
Kengir ayaklanmasını kin dolu bir ifadeyle «kanlı oyun», «Yan-
lış adım», «Ukraynalıların amatör tiyatrosu» adlarıyla nitelendi-
rtiyor, eşkiyaların bu ayaklanmaya katkısını ise, «düğün» olarak
tanımlıyor. Ayaklanmanın elebaşılarının hedefleri onun için
kaytarma, işten kaçma ve cezalarını geciktirme çabasından baş-
ka bir şey değil. (Buna karşılık verilecek yeni cezayı da tama-
men haklı olarak görüyor).

Elli yıllarında kamp tutuklularının genel özgürlük hareke-
tine karşı ortodoksların tutumu ana çizgileri ile işte böyleydi. Yi-
ne de Makayev yönetim kurulunda son derece ihtiyatlıydı. Bu-
na karşılık Talalayevski açıkça tenkid etti ve Slutşenkov'un gü-
venlik kuvvetleri tarafından ayaklanmaya düşmanca eylem ge-
rekçesiyle bir hücreye kapatıldı. Evet, durum aynen böyleydi.
Zorbalığa karşı ayaklanıp hapistekileri kurtarmış olanlar, şim-
di kendileri için bir hapishane düzenliyorlardı. Tarihin şu ebe-
di mizah anlayışı! Yine de toplam olarak sadece dört kişi hap-
sedildi. Sebepler çeşitliydi (kamp yönetimi ile temas kurma en
başta gelen suçtu) ve tutuklananların hiç biri sonradan kurşu-
na dizilmedi, (tersine bu adamlar yöneticilere karşı en güzel
temize çıkma gerekçesini bulmuş oldular).

Hapishane ziyarete açıktı. Otuz yıllarından kalma iç karar-
tıcı bina herkese gösteriliyordu : Sadece tavan altında, küçük
birer kaporta bulunan penceresiz, tek kişilik dar hücreler,
birbirine kabaca çivilenmiş ve beton zeminin üzerine atılmış
tahta parçalarından oluşan, hücrenin herhangi başka bir ye-
rinden daha fazla rutubet alan soğuk ve ilkel yataklar ve her
yatağın yanında köpeğin bile içinden zor yemek yiyeceği toprak-
tan kaplar...

Propaganda bölümü o güne kadar hapishaneye girmemiş ve belki de bundan sonra da girmeyecek olan tutuklular için geziler düzenleyip bu işkence yuvasını onlara tanıttı. Kampa gelen generaller de hapishaneye götürülerek gezdirildiler, fakat onlar, öyle fazla etkilenmiş gibi görünmediler. Çevreden hapishaneyi görmek üzere halkın gönderilmesi rica edildi. Tutuklular olmadan civarda çalışma da yapılmıyordu. Gerçekten de generaller bir grup yolladılar — gönderilen grubun basit işçiler olmayıp, hapishanenin görüntüsünden etkilenmeyecek seçme kişiler olduğunu anlamak için fazla zeki olmak gerekmez.

Buna karşılık kamp patronları da bir grup tutukluyu kampa-taki söylentiye göre aynı biçimde bir ayaklanmanın hüküm sürdüğü Rudnik'e (Step-kampının 1 ve 2 no. lu bölümlerinin bulunduğu yer) götürmeyi teklif ettiler. (Ayrıca ihtilâl veya daha da kötü olan ayaklanma sözcükleri hem kamp patronları hem de tutuklular tarafından çeşitli sebeplerle yasaklanmıştı. Bunların yerine utarılacak kadar zayıf bir ifade gücü olan Sabantoy (1) kelimesi kullanılıyordu). Seçilen grup Rudnik'e gitti ve orada herşeyin eskisi gibi olduğunu, tutukluların normal çalışmalarını sürdürdüklerini tesbit etti. Oysa grev hareketinin yayılacağı hesaplanmış ve buna pek çok ümit bağlanmıştı! Bu sebeple gözlemci grubun getirdiği hacet yıkıcıydı.

(Kamp patronları seyahati tam zamanında düzenlemişlerdi Rudnik'te tabii ki gergin bir hava esiyordu. Tutuklular dışardan Kengir'deki ihtilâl hakkında gerçek veya gerçek dışı bir sürü haber alıyorlardı. Haziranda da davaların tekrar gözden geçirilmesi için bir çok girişimin boşa gittiği duyulmuştu. Bunların üzerine, yarı deli bir gencin bölge sınırında vurularak yaralanması da gelince, tutuklular burada da greve gittiler. Kamp bölgeleri arasındaki kapılar devrildi ve hepsi toplanı meydanına aktılar. Nöbetçi kulelerinde makineli tüfekler ortaya çıktı. Birisi Sovyet mantığına aykırı sözlerle dolu bir pankart astı. Üzerinde bir savaş sloganı da bulunuyordu. «Ya özgürlük, ya ölüm!» Fakat bu pankart kaldırıldı ve yerine kanuna daha uygun istekleri dile getiren dövizler asıldı. Ayrıca istekler kabul edilirse, üretimin duraklamasıyla meydana gelecek zararın tümünün fazla çalışmayla karşılanacağı konusunda da söz verildi. Kamyonlar işe ambarından un taşımaya geldikleri zaman,

(1) Sabantoy — Orta Asya Türklerinin ilkbaharda, saban süzmeye başlamadan önce tertipledikleri büyük halk eğlenceleri, şenlikler. Burada, eşenlik anlamındadır.

engellendiler. Grev bir hafta kadar sürdü. Fakat biz bu konuda hiç bir bilgi edinemedik. Edindiğimiz bilgiler bize üçüncü eiden ulaşıyordu ve muhtemelen abartılmışlardı).

Bütün savaşın bir propaganda savaşı halini aldığı haftalar oldu. Kamp yöneticilerinin radyosu bölgenin çevresine yerleştirilmiş bir sürü hoparlör'den sürekli yayın yapıyor, tutuklulara sık sık çağrılarda bulunuyor, bilgi veriyor ve yalanlar uyduruyordu. Arada sırada artık eskimiş ve çekilmez hale gelmiş oir iki plâk da koyuyorlardı.

«Bir kız tarlanın içinde koşuyor,
Orgülerine aşık oldum!»

(Bize, plâk çalınması gibi son derece mütevazî bir şeref için bile ayaklanmamız gerekiyormuş. Çünkü dizlerimizin üzerinde süründüğümüz sürece, böyle kalitesiz şeyler bile olsa bize hiç bir şey çaldıkları yoktu...) Bu yayınlar aynı zamanda muhafızlarımızı hedef alan kamp radyosu yayınlarını bozmak amacını da gütmekteydiler.

Kamp patronları radyo yayınlarında bütün olayların kadınların ırzına geçmek ve yağmacılık amacıyla başlatıldığını yayarak hareketi aşağılamaya çalışıyorlardı. (Kamptaki tutuklular buna sadece gülüyorlardı, fakat hoparlörlerin yayını çevre sakinleri de dinliyorlardı. Esircilerin yapabileceği başka bir açıklama yoktu. Bu zavalluların sadece haklarını aradıklarını ve aslında çoktan ayaklanmış olmaları gerektiğini mi açıklıyacaklardı?)

Yahut da direnişi idare eden komisyon üyelerinin alçaklıklarını sergiliyorlardı — serserilerin başı için şu yayın yapılmıştı: Kolima'ya gemi ile nakledilirken, ambara delik açarak geminin içine su dolmasına ve 300 tutukluyla batmasına sebep olmuş. Olayda önemli olan boğulanların muhafızlar değil, içlerinde büyük çoğunluğu ellisekizliklerin oluşturduğu tutuklular olmasıymış. Yayında anlaşılmayan tek husus, bu adamın kendisini nasıl kurtardığı idi. Sonra serbest bırakılma emrinin geldiğini ve tekrar geri gönderileceğini söyleyerek Kuznetsov'a işkence yaptılar. Ve tutuklulara tekrar tekrar yöneltilen, çağrılar: Çalışın! Çalışın! Çalışmazsanız anavatan sizi ne yapsın? Çalışmazsanız devlete büyük zarar verirsiniz! (Bu yayınlarla zindanda ebedî olarak kalacak kalpleri etkileyeceklerdi!) Bütün kömür yığınları yüklenmeyi bekliyorlardı! Tutuklular, (varsın beklesinler! Diye gülüyorlardı. İsteklerimize kulak verilsin! Fakat altın sırmaların gerçekten de çok sıkıştıkları takdirde bu yığınları başkalarına da yükletebileceklerini düşünmüyorlardı.)

Teknik bölüm isteklere cevap vermekte geri kalmadı. Üretim bölümünde iki film makinesi bulundu. Bunların amplifikatörleri hoparlörlere bağlandı, ancak iyi randıman vermiyorlardı. Enerji ise gizli güç kaynağından alınıyordu! (Ayaklananların elinde elektrik cereyanı ve yayın yapabilen radyo vericisi bulunması kamp patronlarını son derece rahatsız etti. Ayaklananların vericiyi güçlendirip dış ülkelere yayın yapabilmelerinden ve yabancıları durumdan haberdar etmelerinden korkuyorlardı. Bu söylenti kampa da yayılmıştı). Kamp radyosunun kendi spikerleri vardı. (Slava Yarimovskaya'yı ismen tanıyorum). Haberlerin yanı sıra «Kıvılcım» adıyla bir yorum programı da yayınlanıyordu. Ayrıca karikatürlerin yer aldığı bir günlük duvar gazetesi de vardı. «Timsah'ın gözyaşları» adlı bir yayında da dövüp hırpaladıkları kadınların durumundan endişe eden muhafızlar ile alay ediliyordu. Muhafızlar için düzenlenmiş programlar da vardı. Geceleri nöbetçi kulelerindeki muhafızlara yayın yapılıyor ve onların etkilenmesine çalışılıyordu. Fakat tesisat çok zayıftı. Kengir'de aynı duyugudaki insanlara erişemiyordu. (Bunların bir çoğu daha önce hapiste yatmışlardı ve şimdi de süreündeydiler). Resmi makamlar bunlara sürekli olarak kampa kana susamış haydutların ve şehvet düşkünü orospuların bulunduğunu, (bu yorum özellikle kadınlar arasında ilgi görüyordu), suçsuzların işkence ile öldürüldüğünü, canlı kazanlara atılarak haşlandığını anlatıyorlardı (anlaşılmayan husus böyle bir durumda yönetimin niçin müdahale etmediğidir!)

Her şey sona erip de kadınlar dışarı çalışmaya yollandıkları zaman evli kadınlar kaldırımların üzerine toplanarak «Orospular! Fahişeler, Canınız erkeklerin altına yatmak istedi değil mi?» gibi küfürler ve hatta daha ağır deyimlerle hakaretler yağdırdılar. Ertesi gün aynı olay yine sahnelendi. Fakat bu sefer tutuklu kadınlar bölgeden topladıkları taşları yanlarına almışlardı ve hakaretlere bir taş yağmuru ile cevap verdiler. Muhafızlar askerler ise bu duruma sadece güldüler.

Onlara duvarların üzerinden : «Kardeşler! Biz sadece hak istiyoruz! Suçsuzlar öldürüldü, bize köpeklerden daha beter muamele ettiler! İşte isteklerimiz..» diye bağırabilmeyi ne kadar isterlerdi. Fakat seslerini onlara ulaştırmanın yolu ne kadar uzaktı.

Kamp teknisyenlerinin modern bilim araç ve gereçleri bulunmadığı için geçmiş yüzyılların bilim ve tekniğine sığındılar. İkmal — işe bölümünde buldukları (daha önce de yazdığımız

gibi orada aranan her şey vardır .(*) Kengir subaylarına uzun yıllar boyunca Moskovayı aratmayacak terzi atelyeleri, ve benzeri tesisler olarak hizmet etmişti) sigara kağıtları Mongolfier kardeşlerin ilk örneğine uygun dev bir balon biçiminde yapıştırıldı. Balonun yan tarafına ise bir tomar el ilanı asıldı. Balonun alt tarafında yanan kömürle dolu bir mangal bulunuyordu. Yukarı çıkan sıcak hava böylece kürenin içini kolayca doldurabiliyordu. Toplanan tutukluların sevinç çığlıkları arasında (tutuklular sevindikleri zaman çocuktan farkları olmuyordu) bu garip hava aracı yerden ayrıldı ve uçmaya başladı. Fakat eyvah! — Daha yeteri kadar yükselemeden rüzgâr tarafından savruldu ve bölgeyi çeviren çite doğru sürüklendi. Mangal çite takıldı. Balon ve yanına asılmış bulunan el ilânları yanarak kül oldular.

Bu başarısız denemeden sonra balonların dumanla doldurulmasına girişildi. Rüzgâr uygun olduğu zaman bu balonlar da fena uçmuyorlardı, ve yerleşme bölgesinden üzerlerine yazılan yazıları okumak mümkündü.

— Kadın ve çocukların kötü muameleden kurtarılması!

— Merkez Komitesi başkanlığından bir üyenin gönderilmesini istiyoruz!

Fakat bu balonlar da muhafızlar tarafından vurularak düşürüldüler.

Tam bu sırada Çeçen tutuklular teknik bölüme baş vurarak kağıt uçurtmalar yapmayı teklif ettiler (bunu çok sanatkârane bir biçimde beceriyorlardı). Bu fikir başarılı bir biçimde gerçekleştirildi. Uçurtmalar yapıldı ve gökyüzüne yükseldiler. Çerçevelerine el ilânları tutturulmuş ve bir de uzaktan kumandalı tertibat yapılmıştı. Bu sayede uçurtma uygun bir pozisyona girince tertibat çalıştırılarak el ilânları boşluğa bırakılabiliyorlardı. Bir baraka damından bundan sonra olanlar gözlemlendi. El ilânları kampın yakınında bir yere düşecek olurlarsa muhafızlar bunları yürüyerek topluyorlardı. Daha uzak bölgelere düşmeleri halinde ise motosikletli ve atlı muhafızlar aramaya çıkıyorlardı. Kamp patronları ne bahasına olursa olsun özgür vatandaşların gerçeği öğrenmesini engellemek amacındaydılar. (El ilânlarının üzerinde, bulunan ilanı Parti Merkez Komitesine ulaştırması rica ediliyordu).

Uçurtmaların üzerine de ateş açıldı. Fakat bunlar kurşunlara karşı balonlar kadar hassas değildiler. Bunun üzerine düşmanlarımız hemen daha ucuza gelen bir karşı çare düşündüler.

(*) Cilt III, bölüm 22.

Böylece muhafız sürülerinin etrafa koşturulmasına da gerek kalmıyordu. Artık onlar da uçurtma uçuruyorlar ve bizim uçurtmalarımızı bunlarla yakalayıp aşağı çekiyorlardı.

20. yüzyılın ikinci yarısında kağıt uçurtmalarla yürütülen bir savaş! — ve bütün bunların sebebi bir tek gerçek sözü...

(Kengir'de bu olaylar olup biterken dış dünyada aynı anda oluşan bazı gelişmeleri anmak sanırım okuyucuya Kengir olaylarının ne zaman geçtiği hakkında daha iyi bir fikir verebilecektir. Cenevre'de Hindiçin konferansı toplanıyordu. Pierre Cot Stalin barış ödülüne aday gösterildi. Başka bir ilerici Fransız, Jean — Paul Sartre bizim ilerici hayatımıza katkıda bulunmak üzere Moskova'ya geldi. Ukrayna'nın Rusya ile tekrar birleşmesinin 300. yıldönümü büyük şamata ve törenlerle kutlandı. (*) 31 Mayıs'ta Kızı Meydan'da önemli bir gecit resmî düzenlendi. RSFSR ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Lenin nişanı ile taltif edildiler. 6 Haziran'da Moskova'da Yuriy Dolgoruki anıtı açıldı. 8 Haziran'da işçi kongresi başladı — fakat Kengir'den söz edilmedi. 20 Haziran'da Tuşino'da haşmetli bir gösteriyle hava kuvvetleri günü kutlandı. Ayrıca 1954 yılının bu ayları edebiyat cephesinde de oldukça hareketli bir dönemi yansıtıyorlardı. Surkov, Kotşetov ve Yermilov kamplarımızı kınayan enerjik yazılar yayınlıyorlardı. Kotşekov soruyordu: «Ne biçim bir zamandır bu?» Fakat kimse ona gerekli cevabı vermiyordu: «Zaman kamp ayaklanmalarının zamanıdır!» Bir çok kitap ve tiyatro eseri gerçeği yansıtmadıkları iddiasıyla okuyucuların gadrine uğruyordu.

Amerikan emperyalistleri de Guatemalada bir yenilgi almışlardı.)

Yerleşme bölgesinde sürgüne gönderilmiş Çeçenler yaşamaktaydı, fakat düşman uçurtmalarının onlar tarafından yapılmadığından emindik. Çünkü Çeçenlerin baskı lehine çalışmadıkları, bilinen bir gerçektir. Kengir ayaklanmasının mantığını son derece iyi kavramış ve hattâ bir keresinde bir araba dolusu ekmeği bölgeye getirmişlerdi. Tabii ki hemen nöbetçi grupları tarafından kovalandılar.

(Çeçenlere gelince: Şu anda yaşamakta oldukları çevrede Kazakistan'da, sevilmezlerdi; onlarla bir arada yaşamak zordu. Kaba idiler, küstahlıkları vardı, Rus'ları sevmediklerini gizlemezlerdi. Fakat ne zaman ki, Kengir'li merliklerini ortaya koydular, derhal Çeçenlerin gözdesi oluverdiler! Birinin bize

---

(*) Kengir'deki Ukraynalılar bu günü matem günü ilan ettiler.

karşı saygınlıkta kusur ettiği zaman, ilk önce doğru yaşayıp yaşamadığımızı kontrol etmeliyiz).

Bu arada teknik bölüm ünlü «gizli silâhım» gerçekleştirmişti. Malzeme olarak hayvanların kullanmasında kullanılan alüminyum köşeli borular kullanılmıştı. Borular klorit kükürdü ve Kalsiyumkarbit ile doldurulmuşlardı. (Bütün kibrit kutuları kapısında 100.000 Volt yazan odaya taşınmışlardı). Böylece ateşlenmelerinden kısa bir süre sonra tıslamayı andıran bir sesle patlayan el bombaları yapılmış oldu.

Fakat savaşın zamanını, yerini ve biçimini saptayacak olanlar ne bu talihsiz uyanıklar, ne de hamamdaki savaş kurmayı idi. Ayaklanmanın başlaması üzerinden iki haftalık bir süre geçtikten sonra, hiç bir şeyin aydınlatmadığı zifiri karanlık gecelerden birinde, kamp duvarına boğuk darbelerle vurulduğu duyuldu. Duvarlara bu sefer saldıranlar ayaklananlar değil muhafızlardı! Kempta heyecan ve şaşkınlık baş gösterdi. Tutuklular mızrak ve kılıçlarıyla oradan oraya koşuşmaya başladılar. Kimse ne olduğunu anlayamıyordu. Bir saldırı bekleniyordu. Fakat saldırı gelmedi.

Sabahleyin düşmanların dış bölge duvarını değişik yerlerde delmiş oldukları anlaşıldı. Eskiden mevcut olan ve karşılarına barikatlar kurulmuş olan kamp girişlerinin dışında hemen hemen on kadar yeni delik açılmıştı. (Her deliğin karşısına da bir makineli tüfek takımı yerleştirilmişti. Bunların görevi tutukluları deliklerden uzak tutmaktı). (*)

Bütün bu olanlar tabii bir saldırıya hazırlık anlamını taşımaktaydılar. Kamp ise hemen buna karşı çalışmalar başladı. Genel kurmay ara bölüm duvarlarını ve madeni kiremit barikatlarını kampı çevreleyen ikinci bir duvar olarak yerleştirmeyi ve duvarın yıkılmış bölümlerinin karşısına yine yüksek barikatlar kurmayı kararlaştırdı.

Böylece işler tersine döndü! Muhafızlar kampı yıkıyor, tutuklular ise yıkılan yerleri onarıyorlardı. Adı Suçlular sakin bir halde politik suçlulara yardım ettiler. Çünkü bu kendi kurallarına karşı değildi.

Şimdi yıkılan yerlerin karşısına ek nöbetçi devriyeler tah-

(*) Demek ki, bu seferki bastırma harekâtı da Norilsk'deki örnekte görüldüğü gibi gerçekleştirilecekti. Orada da kamp duvarına yarıklar açılmış ve cesareti tam olmayanlar, dışarı davet edilmişlerdi. Bu arada adı suçluların politik suçlular üzerine saldıracağı umulmuş ve sonunda düzenin tekrar sağlanması bahanesiyle askeri birlikler bu yarıklardan kampa sokulmuşlardı.

sis edilmişti. Ayrıca çeşitli gruplara gece alarmı verilmesi halinde nerede mevziye girecekleri gösterildi. Alarm işaretli olarak barakâ duvarlarına vurulacak darbeler veya ünlü tiz ışıklar kararlaştırıldı.

Tutuklular bütün ciddiyetleri ile makineli tüfeklere karşı mızraklarla savaşmaya hazırlandılar. Ve buna henüz hazır olmayanlar da fikre kendilerini alıştırdılar. İnsanın kaybedecek bir şeyi yoksa seçim yapması da kolaylaşır.

Düşman ilk saldırısını günün tam ortasında yaptı. Saldırının yapıldığı yer kamp yönetim binasının balkonunun tam karşısına düşüyordu. Balkonda savcılık ve GULAG'ın fotoğraf makineleri ve film kameraları taşıyan yüksek rütbelileri yer almışlardı. Duvardaki yarıktan içeri bir hafif makineli bölüğü yollandı. Askerler hiç acele etmiyorlardı ve ancak kampta alarm verdirmek için gerekli olan uzaklığa kadar sokuldular. Yarığa korumakla görevli gruplar taşlar ve mızraklarla silâhlanmış olarak barikat üzerindeki yerlerini aldıkları sırada — balkondaki fotoğraf makineleri çıtlamaya, film kameraları çalışmaya başladı. (Makineli tüfek nişancıları filme alınmıyorlardı.) Ve balkonda bulunan rejim subayları, savcılar, siyasi gözlemciler, kısacası hepsi parti üyesi olan bu kalabalık elleri mızraklı bu ilkel insanların sahnelediği ilkel görüntüye gülmeye başladılar. Tok ve utanmaz yüksek rütbeliler, aç ve aldatılmış vatandaşlarına güldüler ve bütün olup biteni son derece komik buldular. (*)

Muhafızlar şimdi de duvardaki yarıktan bilgi edinmek için tutuklu avlamaya çalışıyorlardı. Yarığa sinerek yaklaşıyor, uçları kancalı ipler atarak yabancı hayvanları veya efsanevi kar adamlarını yakalarmışçasına çabalıyorlardı.

Şimdi her şeyden fazla örnekler göz önünde tutuluyordu. Hoparlörler çalışmaya başladı. İyi düşünün! Yarıklardan bölgeyi terkedin! Bu noktalarda ateş açılmayacak! Kampı terkedenler isyan suçundan kovuşturmayaya uğramayacaklar!

Komisyon da buna kamp radyosundan yaptığı yayınla cevap verdi: Kendini güvenlik içinde hissetmek isteyenler ana giriş kapısını da kullanabilirler. Kimseyi burada zorla tutmuyoruz!

Komisyon üyesi sabık binbaşı Makayev de öyle yaptı. Kendisine ana giriş kapısında işi varmış süsü vererek kamptan kaç-

(*) Tepelere (tenkit) hareketi idare edenlerin raporuna ilişkin fotoğraflar eklenmiş olmalıdır. Onları, tarihin gözünden saklamak üzere, ileride yok etmek için, bakarsınız zaman bulunmaz.

tı. (Böyle bir aldatmacaya başvurmasının sebebi aksi takdirde kendisini engelleyecek olduklarından veya arkadan gelecek bir kurşunun tehdidinden korktuğundan değil, sadece arkadaşlarının gözleri önünde böyle bir ihanete kalkışmanın imkânsızlığındandır. *) Ancak ayaklanma başlangıç tarihinin üzerinden üç hafta geçtikten sonra yenilgiye olan isteğini ve ayaklananlara karşı olan kinini (onun istemediği bir özgürlüğü istedikleri için) açığa vurabildi. Kendi günahlarını patronları huzurunda ithaf ettikten sonra radyodan artık tâviz verilmesi gerektiğini açıkladı ve hâlâ savaşmak yanlısı olanlara lânetler yağdırdı: Söz konusu yayında kullandığı bazı cümleler şunlardı:

«Bazı insanlar özgürlüğe mızrak ve kılıçlarla ulaşabileceklerini sanıyorlar.... İşte bunlar, bu gibi şeyleri ellerine almayanları da makineli tüfek namnlularının karşısına sürmek istiyorlar... Bize davalarımıza tekrar bakılacağı konusunda söz veriyorlar. Generaller bizimle sabırla pazarlığa oturuyorlar. Slutşenkov yine de bunları zayıflık işareti olarak nitelendiriyor. Komisyon, dizginlenmemiş bir eşkiyalığın örtüsünden başka bir şey değildir... Mantıklı bir savunma yapacağı yerde politik tutukluların anlamsız gururuna hizmet eden mantıksız pazarlıklara girişiyor.»

Bölge duvarlarındaki yarıklar uzun süre öylece kaldılar. Duvarların yarılmış olarak kaldığı süre, sağlam olarak durduğu süreden daha uzundu. Bu süre içinde de sadece bir düzine tutuklu kaçtı.

Geri kalanlar niçin kaldı ? Gerçekten de bir zafere mi inanıyorlardı ? Hayır. Beklenen cezanın baskısını içlerinde duyuyorlar mıydı ? Duyuyorlardı. Hiç olmazsa ailelerini düşünerek kendilerini kurtarmak istemezler miydi ? — İsterlerdi. Ve belki bu arada binlerce kişi gizli olarak bunu düşündü ve kendisine işkence yaptı. Ve bir zamanların rûstünü isbatlamamış gençleri için ise tamamen kanunî bir sebep hazırды. Kampı hemen terekedebilirlerdi. Fakat dünyanın bu ülkesindeki toplumsal atmosferde insan sıcaklığı o kadar artmıştı ki, orada bulunanların kalpleri eriyip bir bütün halinde birleşmişlerdi. Bilinen aşagılık kuralları: «İnsan dünyaya bir kere gelir.» burada geçerli değildi. İnsan varlığı insan bilinci ile anlam ve değer kazanı-

---

(*) Aradan 1- yıl kadar geçmiş olmasına rağmen, Makkeyev hâlâ utanıyor. Anılarında, kapı dışına tesadüfen çıktığını ve orada yakalandığını, ellerinin bağlandığını yazıyor. Anılarını, bir ihtimalle, kendisini temize çıkarmak için yazmıştı.

yordu. İnsanı korkak yapan — kendi postunu kurtarma içgüdü-
sü kısa bir süre için burada geçerliliğini kaybetmişti. Hayat
ve mantık kuralları insanlara ya hep birlikte taviz vermeyi,
ya da tek tek kaçmayı öğütler. Oysa buradakiler ne taviz veri-
yor, ne de kaçıyorlardı! Cellâtlarına : «Cehenneme kadar yolu-
nuz var! Bizimle canınız ne isterse yapın, umurumuzda değil!»
diye bağırarak kadar ruhsal yüceliğe erişmişlerdi.

Ve bu kadar ince hesaplanmış olan bütün harekât : tutuklu-
lar deliklerinden çıkan fareler gibi teker teker kampı terkede-
cek ve kalan bir kaç inatçı da rahatça temizlenebilecekti —
ancak alçak duyguları olan insanlar tarafından plânlan-
mış olduğu için başarılmadı. Ve duvar gazetesinde cam fanus
içindeki kelepçeleri ve bunları seyreden anne ve çocuğu göste-
ren resmin yanında (Anne çocuğuna : Babanı işte bunlarla zin-
cirmişlerdi oğlum!) diyor, yeni bir karikatür belirdi : Siyah bir
kedi duvardaki delikten kampı terkediyor ve altında yazısı :
«Son kaçak!»

Karikatürler güldürmek içindir. Oysa bölgedeki insanların
gülecek hiç bir şeyleri yoktu İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşin-
ci haftalar geçip gittiler... GULAG kanunlarına göre bir an bi-
le gerçekleşmesine imkân olmayan şey, bir saatliğine bile ta-
hammül edilemeyen şey, umulanın çok üzerinde, hattâ azap
verici bir süredir devam ediyordu. — Mayısın yarısı ve hemen
hemen bütün bir Haziran ayı. Başlangıçta zafer, özgürlük, bir-
likte bulunma ve aktif hareketlilikten sarhoş olanlar, daha son-
ra Rudnik'in ayaklandığı söylentisine bel bağlamış, belki de
Spassk, Şurbai, Nura ve daha sonra bütün bozkır kamplarının
ayaklanabileceği rüyasını umutla görmeye başlamışlardı. Büt-
tün takım adalar sarsılacak ve un ufak olup parçalanacaktı!
Fakat Rudnik, başı önde, tekrar iş başı yaptı ve ne kendi gelece-
ği ile, ne de Kengir'in kaderi ile ilgilenmedi.

Kengir adasını kimse desteklemedi. Bozkıra giden yol art-
tık kapanmıştı. Kampın çevresini getirilen askeri birliklerin ça-
dırları sarmıştı. Bütün kampın çevresine ikinci bir tel örgü çe-
kilmişti. Geriye bir tek hafif umut ışığı kalıyordu: Merhametli
bey (Malenkov bekleniyordu, gelecek ve hak dağıtacak. İyi
efendi gelecek, ellerini çırpacak ve bağırarak: Neler olup bit-
iyor burada? Bu insanlara nasıl böyle davranıyorsunuz? Derhal
katilleri mahkemeye çıkarın! Çeçev ve Belyajev'i kurşuna dizin!
Geri kalanları da serbest bırakın... Fakat bu umut kıvılcımı
çok zayıftı ve sadece bir kıvılcımdı...

Onların merhamet bekleyecek durumları yoktu. Yapacakla-

rı tek şey son özgürlük günlerini yaşamak ve sonra bozkır kamplarının zindancılarına teslim olmaktır.

Ve her yerde olduğu gibi gerginliğe dayanamayan insanlar vardı. İçlerinde yenilgiyi çoktan tatmış olan ve bu yüzden gerçek yenilginin bu kadar gecikmesine dayanamayanlar da vardı. Yine bazıları da şimdiye kadar gözle görünür hiç bir şeye katılmadıklarını ve bundan sonra katılmadıkları takdirde katılmamış sayılabileceklerini hesaplıyorlardı. Bu arada gençler arasında evlenmeler de gerçekleşiyordu. Üstelik bu evlenmeler kanuna tamamen uygundu. Zaten bir Batı Ukraynalı kız da başka türlü evlenmezdi. GULAG ise kamplarda bütün dinlerin din adamlarının bulunmasına sanki özen göstermişti. Bu genç çiftler normal insanların yaşamak zorunda olmadıkları acı duyguları mutluluklarının arasına serpiştirmek zorundaydılar. Her sabah uyandıklarında o günün birlikte geçirecekleri son gün olduğunu düşünüyor ve sonra, gün sona erince, Tanrının bu hediyesine şükrediyorlardı.

Müminler dua ediyor ve bu karmakarışık durumdan kurtuluşu Tanrının ellerine bırakıyorlardı. Her zaman olduğu gibi en dengeliler yine onlardı. Büyük kantinde belirli bir düzene göre bütün dinlerin tapınma saatleri yürütülüyordu. Jehovah'a inananlar prensiplerine bağlı kalıyor, ellerine silâh almayı, barikat yapımında çalışmayı ve nöbet tutmayı reddediyorlardı. (Onlara bulaşıkları yıkama işi verilmişti) Saatlerce bir arada oturuyor ve hiç konuşmuyorlardı. Kampta bir de peygamber vardı. Ranzaların arasında dolaşıyor ve bir taraftan her yere haçlar çiziyor, diğer taraftan da dünyanın sonunun geldiğini haber veriyordu. Yaz aylarında bile Kazakistan'da görülebilen soğuk dalgalarından birinin gelmesi onun işine yaradı. İnce giyimli yaşlı kadınları çevresine topladı. Soğuk toprağın üzerine çökmüş olan kadınlar ellerini gökyüzüne uzatıyorlardı. (Başka kime uzatacaklardı ki ?)

Ve bir de umutsuz bir biçimde belâya saplandıklarını, hiç bir kurtuluş umudu olmadığını, askeri birliklerin kampa girecekleri güne kadar yaşayacaklarını bilenler vardı. Bunların düşünce ve tutumları mümkün olduğu kadar fazla dayanmaya yönelmişti. Yine de kamptaki en mutsuz insanlar bunlar değildi. (En mutsuzlar ayaklanmaya katılmemiş olanlar ve bu yüzden her şeyin sona ermesini isteyenlerdi)

Bütün bu insanlar toplanıp taviz vermek veya savaşa devam etmek konusunda tartıştıkları zaman- tekrar o esrarengiz atmosfere giriyorlar, bu hava içinde kişisel görüşleri eriyor ve

hattâ kendileri için bile bir anlam taşımaz hale geliyordu. Belki de arkadaşlarının alaylarından, ölümden korktuklarından çok daha fazla korkuyorlardı.

Kuznetsov tok bir sesle «Arkadaşları!» diyerek söze başladı. Sanki bir çok sır biliyor ve bu sırlar tutukluların yararına olan gerçekleri saklıyorlardı. «Elimizde ateşli savaş silahları var. Düşmanımız da hiç olmazsa bizim yarımız kadar kayta uğrayacaktır!»

Ve ekledi : «Hepimiz ölsek bile, bu boşuna olmayacaktır!»

(Burada son derece haklıydı. O da toplumsal atmosferin etkisi altındaydı.)

Savaşa devam edip etmemek konusunda oylama yapıldığı zaman — çoğunluk hep savaşa devam kararı veriyordu.

Ve Slutşenkov tehdit ediyordu :

«İyi bakın! Bizim saflarımızda kalıp da sonradan taviz vermek isteyenin hesabını beş dakika önce biz görürüz. Ona göre...!»

Bir keresinde hoparlörlerden bir GULAG emri tēbliğ edildi: Çalışmayı reddetmek, Sabotaj... vs. sebeplerle Bozkır kamplarının Kengir kampı sakinlerinin bir bölümü Magadan'a sürülüyorlardı. (Anlaşılan GULAG için dünyamız gerçekten dar gelmeye başlamıştı... Peki arna daha önceden Magadan'a yollananlar niçin oradaydılar?) Bu ikaz çalışmaya başlamak için son uyarıydı...

Fakat bu son uyarı da geçti gitti. Her şey yine değişmeden kaldı.

Her şey değişmeden kaldı ve bu sekiz bin insanın boşlukta asılı olarak devam eden hayatları iyi düzenlenmiş akış sayesinde daha da güçlendi. Günde üç öğün yemek yeniyordu, banyo önceden belirlenen saatte yapılıyordu, çamaşırların değiştirilmesi, kamp berberi, terzi, ayakkabıcı... Her şey düzen içindeydi. Hattâ arada baş gösteren kavga ve anlaşmazlıklar için mahkeme bile kurulmuştu. Bu mahkemeden beraat kararları da veriliyordu.

Kamp patronları hoparlörlerden zaman zaman serbest bırakılacak tutukluların listelerini veriyorlardı. Bunlar ya ülkelerinin vatandaşlarını toplayıp geri almak hakkını elde ettiği yabancı uyruklar, ya da süreleri dolmuş bulunan tutuklular. (süreleri dolmuş görünenler!) Belki de yönetim bu usulle kement ve kanca kullanmadan esir almak yolundaydı? Komisyon bu konu ile ilgilendi, fakat hiç bir şey anlayamadı ve listede okunanları serbest bırakma yolunu seçti.

Bekleme niçin bu kadar sürmüştü? Kamp yöneticileri neyi bekliyorlardı? Yiyecek maddelerinin sona ermesini mi? Ama bunların daha uzun süre yetebileceğini biliyorlardı. Çevre sakinlerini mi düşünüyorlardı? Buna da hiç ihtiyaçları yoktu. Ayaklanmanın bastırılması için bir plân mı hazırlıyorlardı? Bunu da çok daha çabuk yapabilirlerdi. (Daha sonraları Kubişev'den «özel durumlarda kullanılan» yani cezalandırma işlerine mahsus bir birlik istenmiş olduğu ve bunun beklediği öğrenildi. Bu herkesin kolay kolay anlayamayacağı bir iştir.) Ayaklanmanın bastırılması için yukarıdan emir almışlardı. Ne kadar yukarıdan? Hangi kurumun bu karara vardığını hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz. Bir kaç kere ikmâl — iase bölümünün dış kapısı açıldı, — belki de savunucuların hazır olup olmadıklarını kontrol etmek için. Görevli nöbetçi grup hemen alarm verdi ve bölümler koşarak yerlerini aldılar. Fakat açılan kapılardan içeri kimse girmedi.

Savunucuların bütün haberleşme sistemi baraka damlarına yerleştirdikleri gözcülerdi. Baraka damından görülebilenlerde gelişecek olaylar için bir tahmin yapılmasına temel oluştuyuculardı.

Haziran ortasında çevre bölgede sayısız traktör görüldü. Bunlar, Kampın çevresinde bir şeylerin taşınmasında kullanılıyorlardı. Çalışma gece süresince devam etti. Gece bile kesilmeyen bu traktör gürültüsü anlaşılır gibi değildi. Her ihtimale karşı duvarlardaki yarıkların karşısına çukurlar da açıldı. (Bütün bunlar U-2 pilotları tarafından resimlenip işaretlendiriler.)

İyi bir olaya işaret etmeyen bu motor sesleri moralleri daha da bozdu.

Fakat kötümserlerin ve artık hiç merhamet edilmeyeceğini ileri sürerek rica etmenin mantıksız olacağını savunan umutlarını yitirmişlerin büyük utancı arasında 22 Haziran günü hoparlörler: «Kamp sakinlerinin istekleri incelenmiş ve uygun görülmüştür! Merkez Komitesi başkanlığının bir üyesi Kengir'e doğru hareket etmiştir ve yoldadır!» haberini yaydılar. Düzene güvenen ortodokslar zafer bayramı yapıyorlardı.

Hafif pembe umut kıvılcımı pembe bir güneş, pembe bir gökyüzü halini almıştı: Demek ki insan hakkını arayarak bir şeye ulaşabiliyormuş! Demek ki ülkemizde hala hak ve hukuk varmış! Onlar tezlerini ileri sürecekler, biz tezimizi savunacağız. Ne olacak canım insan sırtında numara ile de dolaşabilir. Aslında pencerelerdeki parmaklıklar da o kadar rahatsız

etmiyorlar. İnsan pencereden girip çıkmıyor ki Bizi yine dolandıracaklar mı ? Baksana önceden işe başlamamızı istemiyorlar ki...

Bir elektroskop'un madeni bir çubuk ile teması anında ince plakalarının hafifleyerek aşağı bükülmeleri ve boşalmaları gibi hoparlör bildirisi ile son haftaların bütün gerginliği uçup gitmişti.

Çekilmez traktör sesleri de akşam üzerine kadar devam ettikten sonra susmuşlardı.

Kamp, ayaklanmanın kırkinci gecesinde huzur içinde uyudu. Belki de yarın gelecekti, belki de gelmişti bile...

Ah bu kısa Haziran geceleri, insan uykusunu alamıyor bile. Şafak insanın en derin uyuduğu zamandır. On üç yıl önce olduğu gibi...

25 Haziran sabahının gri karanlığında gökyüzünde aydınlatma roketlerinin paraşütleri açıldı. Daha küçük roketler de nöbetçi kulelerinden atıldılar. Barakaların üzerindeki tutuklu gözçüleri alarm vermeye fırsat bulmadan nöbetçi kulelerindeki keskin nişancılar tarafından vuruldular. Top sesleri havayı yırttılar! Kampın üzerinden pike yapan uçaklar geçtiler. Ve bir gün önce traktörlerin perdeleyici gürültüsü sayesinde kendilerini belli etmeden duvarların dibine kadar sokulmuş olan ünlü T-34 tankları her taraftan duvarlardaki yarıklara sürüler halinde üşüştüler. (İçlerinden biri gerçekten de açılan çukura düştü. Tankların çoğu bölümleri hemen birbirinden ayırmak için arkalarından tel örgü ve İspanyol atlısı diye adlandırılan engelleri sürüklüyorlardı. Diğer tankları miğferli makineli tüfek nişancıları izlediler. (Tankçılar ve nişancılar saldırıdan önce votka içmişlerdi. Ne kadar özel olarak yetiştirilirse yetiştirilsin, silâhsız ve uyuyan insanları katletmek, sarhoşlukla kendini kaybetmemiş bir asker için zor olabiliirdi.)

Saldıran birliklerin arasında telâlzleriyle telâlzçiler de bulunuyordu. Generaller nöbetçi kulelerine yerleşmiş roketlerin gün ışığı kadar aydınlık parlaklığında (ayrıca tutukluların el bombalarıyla yaktıkları bir nöbetçi kulesi de yanıyordu.) hareketi yönetiyorlardı: «Falan numaralı barakaya saldırın!... Kuznetsov şurada veya şurada olmalı».

Normal bir savaşta olduğu gibi siper almaya gerek görmüyorlardı. Çünkü bu sefer kendilerini tehdit edebilecek kurşun yoktu.» (*)

(*) Generaller sadece tarih önünde saklandılar. Bu barbar savaş kahramanları kimlerdi ? Üstte niçin onların Kengir'deki zaferini

Çevre köyün sakinleri inşaat iskeleleri üzerinden bu ceza hareketini izliyorlardı. Kamp vahşi bir şaşkınlıkla uyandı. Tutukluların bir bölümü kendilerini yere atarak badireyi canı atlatmaktan başka bir şey düşünmediler. Direnmeyi mantıksız sayıyorlardı. Diğerleri ise onları sarsarak savaşa sürdürdüler. Diğer bazıları ise ya savaşmak için veya çabuk bir ölüme kavuşmak için dışarı kurşunların karşısına koştuılar.

3. bölüm umutsuzca savunmaya çalıştı. Bir zamanlar ayaklanmayı başlatan bölüm bu bölümdü. Aralarında aşkıya takımının çoğunlukta bulunduğu eliisekizlikler bu bölümdeydiler.

Askerler ve munaflızların üzerine taşlar fırlattılar ve muhtemeien el bombalarını da tanklar üzerinde kullandılar... Oğütülmüş camla dolu sandıkları kimsə düşünmedi. Bir baraka Hurra çıkuklarıya iki kere karşı saıdırıya geçti.

Tanklar önlerine çıkan herkesi ezip geçiyorlardı. (Kievli Alla Pressman'ın karnı paletlerin altında kalarak parçalandı). Tanklar kaçanları barakaların merdivenlerinde bile ezmekten kaçınmıyorlardı. İki Estonyalı Ingrid Kivi ve Mahlapa böyle öldüler. (*)

Tanklar baraka duvarlarına değerek geçiyor ve buralara sinerek paletlerden kurtulmaya çalışanları eziyorlardı. Semyon Rak ve sevgilisi birlikte bir tankın önüne atılarak ölmeyi tercih ettiler. Tanklar barakaların tahta duvarlarını oyarak namlularını içeri sokuyor ve koğuşlara körlemesine ateş açıyorlardı. Faina Epptein rüyâda gibi barakanın bir köşesinin nasıl yıkıldığını ve içeri giren bir tankın, insan vücutlarının üzerinden nasıl geçtiğini hatırlıyor. Tankın arkasından gelen bir yük kamyonunda ezilenlerin vücutlarını toplayarak kasanın içine fırlatıp atan askerler bulunuyormuş.

Tankların atışları körlemesineydi. Fakat makineli tüfekçiler nişan alıyorlardı ve el bombaları gerçektir. Bazı kadınlar erkekleri korumak için kendilerini onların üzerine attılar, fakat onlar da delik deşik edildiler! Belyajev o sabah kendi başına

---

törenlerle kutlamadı? Büyük zorluklarla bir kaç adın tesbiti mümkün oldu: Albay Ryazanzev, step kampları muhafız birlikleri komutanı; Syomuşkin, Step Kampları Polit Bölümünün şefi (bunlar orada bulunanların en önemilileri değildiler, fakat en önemsisleri de değildiler). Bize yardım edin, bu listeyi tamamlayalım!

(*) Tankın birinde sarhoş bir halde kamp doktoru bayan Nagfina bulunuyordu. Yardım etmeye değil, sadece merakını gidermeye gelmişti.

yirmi kadar tutuklu öldürdü. Savaşın sonra onun vurulanlarının eline bıçak tutuşturup, öldürülen haydutun fotoğrafını çektiğini gördüler. Komisyon üyesi olan büyükanne Suprun cigerine yediği bir kurşunla öldürüldü. Bir kaç kişi kamp dışına kaçmaya çalıştılar ve yolda açılan yayılım ateşle delik deşik edildiler. (*)

Kuznetsov kurmay başkanlığı olan hamamda yakalandı ve dizlerinin üzerine çöktürüldü. Slutşenkov'un elleri arkasına bağlandı, ayağa kaldırılıp kaldırılıp yere savruldu. (eşkiyaların bir metodu)

Sonra silâhlar sustu. Askerler bağırdılar : «Dışarı çıkın! Artık ateş etmeyeceğiz!»

Ve gerçekten de dipçiklerle devam ettiler.

Esir edilen her grup derhal duvardaki yarıklardan dışarı, bozkıra götürülüyordu. Kafiler bölgenin çevresini bir kordon halinde sarmış olan Kengir askerlerinin arasından geçirildikten sonra açıklıkta üzerleri aranıyor, sonra yüzleri yere gelecek biçimde yere yatmaları ve ellerini başlarının üzerine yerleştirmeleri emrediliyordu. MVD pilotları ve muhafızlar sıralar arasında dolaşarak ayaklanma sırasında uçaktan veya nöbetçi kulesinden gözlerine çarpanları sıradan çıkarıyorlardı.

(Rütin bu işler kimseye 25 Haziran tarihli Pravdayı okumaya yetecek vakit bırakmamıştı. O günkü Pravda «ülkemizde bir gün konusuna ayrılmıştı: Metalurjide başarılar, hasad çalışmalarının daha fazla makineleştirilmesi! Tarihçiler fazla yorulmadan ülkemizin o günkü durumunu hakkında kolayca bilgi sahibi olabilecekler.)

Ayrıca meraklı subaylar ikmal bölümünün sakladığı esrarı öğrenebilir, elektrik enerjisinin nereden geldiğini ve «Gizli silâhın» ne olduğunu anlayabilirlerdi. Muzaffer generaller nöbetçi kulelerini terkettikler ve kahvaltı etmeye gittiler. Onların hiç birini tanımadığım halde o Haziran sabahı iştahlarının son derece yerinde olduğunu ve zaferlerinin tadını çıkararak kahvaltı ettiklerini iddia etmeye cüret edebilirim. Alkol buharı hiç bir zaman kafalarındaki ideolojik berraklığı gölgeyememiştir. Ve göğüslerinde hissettikleri dışta kalan zararlı etkileri andırır.

Ölü ve yaralı sayısı : Söylentilere göre altıyüz. Kengir Plan-Uretim Kısımına göre, ki bu bir kaç ay sonra bulunmuştu —

(*) Ha. Bertrand Russell ve Jean Paul Sartre'in «Savaş suçlarını düşün!» Hah, siz filozoflar! Sizin için ne kadar bulunmasa bir malsene bu! Niçin araştırmayacağınız ? Beni içtiymişim bile!

yediyüzü aşkındı. (*) Yaralılar reviri tıkabasa doldurmuşlardı. Burada yer kalmadığı zaman onları şehir hastahanesine taşıdılar. (Özgür vatandaşlara askeri birliklerin manevra merinisi kullandığı, tutukluların birbirlerini yaraladıkları söylenmişti).

Mezarları sağ kalan tutuklulara kazdırmak şüphesiz çok cazip olurdu. Ancak fazla şey bilinmemesi için bu işi askeri birlikler üzerlerine aldılar. Üçyüz ölü bir köşeye bir arada gömüldüler. Geri kalanlarını da bozkırın bir köşesine taşıyıp gömüldüler.

Tutuklular bütün bir gün boyunca kızgın güneş altında yüzükoyun yattılar. Bu arada kamp baştan aşağı arandı, tarandı. Sonra bozkıra su ve ekmek getirildi. Subaylar bütün tutukluların yer aldığı listeler hazırlamışlardı. Hayatta olanların yanına birer çarpı işareti koyuyorlardı. Böylece kitle, listelere göre yeniden bölümlere ayrıldı.

Komisyon üyeleri ve baş şüpheliler tekrar amacına hizmet etmeye başlamış olan kamp hapishanesine kapatıldılar. Binin üzerinde tutuklunun kapalı ceza evlerine veya Kolimaya yollanmasına karar verildi. (Her zaman olduğu gibi listeler yine yarı kör gözler tarafından düzenlenmişlerdi ve bu yüzden kurunun yanında bir sürü yaş da yandı.)

Bu ehlileştirme tablosu, son bölümleri okuyarak acı çekenlerin ruhlarına huzur getirmiş olmalıdır. Tövbeler olsun artık kimse emanet odasına kaçmayacak ve cellâtlar hiç bir zaman ceza vermeyecekler.

26 Haziranda tutuklulara barikatlar temizletildi ve bölge duvarlarındaki delikler tekrar ördürüldü.

27 Haziranda ise tekrar işbaşı yapıldı. Vakit gelmişti! Kömür yığınları bunca zaman boşuna beklememişlerdi!

Kengir'i yerle bir eden tanklar Rudnik'e gittiler ve burada tutukluların gözleri önünde bir gövde gösterisi yaptılar. Ders olsun diye...

Elebaşlarının mahkemesi 1955 son baharında yürütüldü. Tatil kapalı kapılar arkasında. Evet, bu mahkeme hakkında hiç bir şey bilmiyoruz... Kuznetsov'un tutarlı davrandığı, en doğru biçimde davrandığını, daha iyi bir yönetimin söz konusu olmayacağını ortaya koymaya çalıştığını duyduk. Hükümleri öğrenemedik. Muhtemelen Slutşenkov, Mikail Keller ve Knopkus kurşuna dizilmişlerdi. Daha doğrusu muhakak kurşuna dizil-

(*) 9 Ocak 1945'de ortalama yüz kişi öldürülmüştü. Rus kamu oyna sarıan ünlü Lena altın madeni katliamında da 270 ölü ve 50 yaralı vardı.

miş olmalıdırlar. fakat belki de 55 yılı onların kurtulmasına yardımcı olabilmektedir.

Ve Kengir'de tekrar dürüst çalışılmasına çaba gösterildi. Dinün isyancılarından çalışma grupları oluşturuldu. Rantabilite prensibi yine ön plana geçti. Dükkânlar yine işlemeye başladılar. Berbat filmler gösterilmeye başlandı. Üretim bölümünde yine muhafız ve subaylar görünmeye başladı. Kimi evi için bir şey yaptırıyor, kimi bir madeni olta yemi, karısının çantasına bir kilit istiyordu. İsyancıların arasında bulunan ayakkabıcı ve terzi (Litvanyalı ve Batı Ukranyalıları) onların ölçülerine göre hafif çizmeler yapmaya ve karılarını giydirmeye devam ettiler. Ve yine eskiden olduğu gibi tutuklulara iş atelyelerinden çaldırılan kurşunlardan dökülen saçmalarla yoldaş subaylar antilop avına çıkmaya başladılar.

Tam bu sırada takım adaları sarsan deprem Kengir'e de ulaştı. :

Barekalar artık kilitlenmeyecek ve pencerelerdeki parmaklıklar kaldırılacaktı. Şartlı olarak -üçte iki oranında - serbest bırakılma- ve hattâ emsali görülmemiş bir taviz listesi ellise-kizlikler için düşünülmekteydi. — Yarı ölü olan bu insanları serbest bırakmaya başladılar.

Mezarların üzerindeki çimenler özellikle sık ve yeşildir.

1958 yılında da o kamp kapatıldı. — Halen bölgede yaşamakta olan sürgünler onların gömüldüğü yeri buldular ve oraya bozkır lâleleri diktiler.

•Bir ayaklanma hiç bir zaman başarılı olamaz,
Zaferle sonuçlansa, — o zaman da başka bir ad alır...
(Robert Burns)

Dolgoruki anıtının önünden her geçişinizde şunu düşünün: Bu anıt Kengir ayaklanmasının süregeldiği günlerde açıldı. — Öyleyse aynı zamanda Kengir'in anısına dikilmiş bir anıt olarak da tanımlanabilir.

Beşinci Bölümün Sonu

ALTINCI BÖLÜM SÜRGÜN

.

1 İlk özgürlük yıllarında sürgün

İnsanlık büyük bir ihtimalle sürgünü hapisshaneden daha önce düşünmüş olmalı. Çünkü kabile'den uzaklaştırılış da bir sürgündü. Daha o zamanlarda bile insanların alışılmış ortamlarından uzakta ve alışmış oldukları yerin dışında yaşamalarının onlara zor geldiği öğrenilmişti. Her şey değişiyor. Olması gerektiği gibi değil. İnsan kendini bulamıyor. Her taraf yemyeşil olsa da, toprak ebedi bir buz örtüsü altında donmuş olmasa da.

Rus toplumu da sürgün müessesesini tatmak için uzun süre beklemedi: Çar Aleksey Mikaloviç onu ilk defa 1648 yılında, Devlet Şurasından geçirerek, resmen kurdu. Aslında daha önce de 16. yüzyılın sonlarında, şura bura demeden Kargopol ve sonra da Ugliç kentlerinin sakinleri — Velyaht Dimitriy'in öldürülmesine şahit olduklarından — sürgüne yollanmışlardı. Yer sıkıntısı yoktu. Sibiryada daha o zamanlarda bizimdi. 1645 yılına kadar toparlak hesaba 1500 kadar sürgün Sibiryada toplanmıştı. Bu arada kraliçe Elisabeth ölüm cezasını kaldırarak onun yerine Sibiryaya sürgün cezasını koymuştu. Burada hileye başvuruldu: Artık sürgün denince özgür bölgelerde özgürce yerleşme değil, kürek cezası, yani zorunlu çalışma anlaşıyordu. Bu ise, sürgünden öteye başka bir anlam taşımaktaydı. 1. Aleksander'in 1822'de kanunlaştırdığı sürgün çalışmayı da kapsıyordu. Böylece 19. yüzyılda sürgüne yollananların sayılarına bu tip tutuklularının sayıları da eklenmiş oldu. 19. yüzyılın başlarında her yıl için ortalama iki — ilâ altı bin insan sürgüne yollandı. 1820 yıllarından başlayarak (bizim dilimizde parazitler diye tanımlanan) sefiller de bu rakamlara eklendiler ve böylece bazı yıllarda onbin insan Sibiryaya yönünde yollara düştüler. 1863 yılında karadan ayrı, boş bir ada olan Sahalin rağbet gören bir sürgün yeri olarak seçildi ve buna uygun olarak tesislerle donatıldı. Kapasite artıyordu. 19 yüzyıl süresince toplam olarak yarım milyon insan sürüldü. Yüzyılın sonunda sayıları 800.000'i bulmuştu. (*)

(*) Bütün bu bilgiler Semyonov Tyanşanskij'in ünlü eseri *Sibiryada*...

Yüzyılın sonlarına doğru ceza uygulamasında sürgünün yeri gittikçe daha fazla önem kazanmaya başladı. Değişik sürgün biçimleri ortaya çıktı; İdari kazanın verdiği sürgün kararı, yargı organlarının sürgün kararlarına yardımcı oluyordu. «İki vilâyet ötesine» veya «dış memlekete sürgün» gibisi. Kararda sürgün süresi açık ve kesin rakamlarla belirtilir ve müebbed sürgün cezası dahi, aslında ömür boyu sürmezdi. Çekov «Sahalin» adlı kitabında sürgüne mahkûm edilmiş birinin on yıl sonra, hattâ, iyi davranış içinde olması halinde altı yıl sonra (Bu arada sözü edilen iyi davranış içinde bulunma şüphesiz kaypak bir ifadedir, fakat hiç olmazsa bir çoğunun işine yarıyordu) — çiftçi sınıfına geçirilmesi ve kendi seçimine göre ülkenin — doğduğu yer hariç — beğendiği bir yerine yerleşmesinin mümkün olduğunu yazıyor.

Aslında son derece normal olan ve o zaman normal karşılanmakta olan, fakat günümüzde şaşkınlıkla karşıladığımız bir başka özellik de çarlık devrindeki sürgünlerin bireysel olması, kararların kişiye mahşus çıkması ve hiç bir zaman bir insan grubunu kapsamamasıydı.

Sürgün şartları onyıldan onıyla değişip durdular. Zaman zaman daha yumuşak, zaman zaman daha sert oldular. Oyle ki başka başka nesiller sürgünler hakkında birbirinden çok değişik anılar naklettiler. Cezalandırılana ağır gelen, sürgün yolculuğuydu. Yine de Piotr Yakuboviç ve Lev Tolstoy'un eserlerinden politik tutukluların sürgüne gönderiliş şartlarının dayanılmaz olmadığını okuyabiliyoruz. Felix Kon, (*) eserinde politik tutuklularla birlikte gönderilen adi suçlulara bile refakat birlikleri tarafından iyi muamele edildiğinden söz ediyor. Bu yüzden adi suçlular politik tutuklularla birlikte gönderilmeyi isterlermiş.

Onyıllar boyunca Sibirya halkı ülkesine zorla gönderilen bu yeni gelenlere karşı düşmanca bir tavır takındı; sürgünler sürekli olarak en kötü toprağı, en ağır işleri ve en düşük üc-

---

nun 16. cildi olan «Batı Sibirya'dan alınmışlardır. Yalnızca bu ünlü coğrafyacı değil, kardeşleri de liberal fikirlerin savunucusuydular. Ülkemizde özgürlük düşüncesinin yayılmasına çok katkıları olmuştur. İhtilâl sırasında bütün aileye düşmanca davranıldı. Kardeşlerden biri Ranov nehri kıyısındaki güzel, küçük alle mülkünde vurularak öldürüldü. Mülk ve önünde bulunan ıhlamur ağaçlarıyla çevrili bahçe yerle bir edilerek yakıldı.

(*) Felix Kon, Zapyat'desyat let («Eller yıldı») İkinci cilt. Sürgünde.

retleri aldılar. Hiç bir çiftçi kuzunu bir sürgüne vermeyi düşünmüyordu. Başını sokacak bir yer bulamayan, kötü giyimli, itilip kakılmış ve aç olan bu insanlar sonunda gruplar halinde toplanarak hırsız çeteleri oluşturdular. Onlar yağmacılığı arttırdıkça bölge yerlilerinin onlara karşı nefreti de büyüdü. Yetmiş yıllarında Sibiryaya akın akın gelmeye başlayan politik suçlulara karşı, yerisinin tutumu değişti. Felix Kon, Yakutların bölgelerine gelen politik suçluları dostça ve umutla karşıladıklarını yazar. Politik suçluları öğretmen, doktor ve ilerde resmi makamlarda haklarını koruyacak yardımcıları olarak görüyorlardı. Böylece politik suçlular sürgünde bilimsel çalışmalarını yürütebilecek (daha doğrusu bilimsel çalışmalarına rahatça başlayabilecek) ortama kavuşmuş oldular. Bu sürgünlerden ülke ve halk bilimci, tabiat ve dil araştırmacıları (*) yazarlar ve gazeteciler çıktı. Çekov Sahalin adasında politik tutuklulara rastlamamış olduğu için bize bu konuda bilgi vermiyor (**). fakat Felix Kon Irkutsk'a sürgüne geldiği zaman ilerici «Doğu Postası» (Vostotsnoye obozreniye) gazetesinin redaksiyon kuruluna girmişti. Bu gazetede Narodniki, Narodovoltsi ve Marksistler (Krasin) birlikte çalışıyorlardı (1). Şehir ikinci dereceden bir Sibiryaya şehri değil, eyalet valilik merkeziydi ve sürgün kanununa göre sürgüne yollananların her türlü kamu hizmetinde görev almaları yasaklanmıştı. Oysa oradakilerin hepsi öğretmen, banka memuru ve tüccar olarak kendilerine birer iş bulmuş ve halkın entellektüel tabakasına karışmışlardı. Omsk'un yerli yayının organı olan «Bozkır ülkesi»nde (Stepnoi kray) da sürgünler Rusyanın başka hiç bir yerinde sansürü atlatıp yayınlanamayacak olan makaleler yazıyorlardı. Zlatoust şehrindeki grev sırasında Omsk'daki bu gazete grevcileri destekledi. Sürgünler sayesinde Krasnoyarsk kenti de radikal bir havaya büründü.

Minnusinsk'de Martyanov müzesinin çevresinde hiç bir

(*) — Tan-Bagoras, W. I. Yechelson, L. J. Starnberg.

(**) — Çekov Sahalin seyahatinde imkân bulamadığı için kendisine bir görev kâğıdı sağlayamamıştı. Buna rağmen onun arzusu üzerine sürgüne gönderilenler ve kürek mahkûmları konusunda araştırma yapmasına ve hattâ hapishanelerin kayıtlarını incelemesine izin verdiler. (Bir de günümüzü düşünün! NKWD'nin özel izni olmadan bir kampın kayıtlarına göz atmaya kalkışın bakalım!) Yine de politik suçluları Çekov'dan uzak tuttukları anlaşılıyor.

(1) Narodniki - basit halkın hayatını konu edinen yazarlar. Narodovoltsi - terör yoluyla halk egemenliğini kurmayı amaç edinen gizli siyasi parti üyeleri. 1880 de dağıtıldılar.

resmi muhbir tarafından engellenmeyen öyle aktif bir politik sürgün grubu toplanmıştı ki, bunlar bütün Rusyaya yaygın bir kaçaklara yataklık yapacaklarının ağını kurmakla kalmayıp aynı zamanda (o zamanlarda kaçmanın ne kadar kolay olduğundan daha önce söz etmiştik). Yerli «Vitte yanlısı» komitenin faaliyetine renk veriyorlardı. Gerçi Çekov Sahalin adalarındaki ceza rejiminden söz etmektedir, bu rejimin adı suçlular için kölelik anlamına geldiğini yazmaktadır. Fakat eski ve yeni siyasetler için durum değişti. 20. yüzyılın başlamasıyla idari sürgünün politik suçlular için bir ceza olmadığı da anlaşılmış oldu. Eskimiş, biçimsel ve boş bir çabadan başka bir şey değildi. Geçersizliği de kanıtlanmıştı (Gutşkov). Stolypin 1906 yılından başlayarak sürgün cezasının kaldırılması için çalıştı.

Meselâ, Radişev'in sürgüne gönderilmesi neydi? Üst ilimski Ostrov'da, sadece 10 ruble ödeyerek tek katli bir ev satın almış, küçük çocukları ve eş görevini yapan baldızıyla birlikte burada yaşamıştı. Kimsenin aklına onu bir işe zorlamak gelmemiş, o da kendi serveti ile kendi arzusuyla göre yaşayarak ilik bölgesinin sınırları içinde istediği yerleri gezerek süresini doldurmuştu. Turist olarak Puşkin'in sürüldüğü Mikailoskoye köyüne gidener, bu ünlü şairin de nasıl bir hayat sürmüş olduğunu görmüşlerdir. Diğer bir çok yazarın sürgünleri de bunları andırıyordu.

Turgenyev Spasskoye — Lutuovinovo'daki kendi mülkünde, Aksarov kendi seçimi ile Varvarınada, yaşamışlardı. Trubezkoy Nerüşinsk zindanındaki odayı karısı ile paylaştı. Burada bir de oğulları oldu. Daha sonra buradan Irkutsk'a nakledildiği zaman orada büyük bir malikâneye kavuştu. Mülkünde uşakları, atları ve çocukları için fransız mürebbiyeleri vardı. (O zamanki hukuk anlayışı politik suçluları «halk düşmanı» ve «millî servet düşmanları» olarak tanımlayacak, ellerinden tüm mülkün alınmasına kadar ilerlememişti). Novgorod'a sürülen Aleksander Hertsen de yüksek bir idari göreve getirilmişti. Bölge emniyet müdürü raporlarını ona veriyordu.

Bu yumuşak sürgün biçimi sadece kibar ve ünlü kişilere tanınmış bir ayrıcalık değildi. 20. yüzyılda bir çok ihtilâlcî ve anarist ve özellikle Bolşevikler bu nimetten yararlandılar. Onlardan korkulmuyordu. Stalin dört kere kaçmayı denedikten sonra ona ne yapıldı? Bütün yapılan şeydi: Beşinci sürgün yeri olan Vologda'ya gönderildi.

Vadim Podbelski ise — ne canavarca! — hükümete karşı düşmanca yazıları yüzünden sürgünde bulunduğu Tombov'dan

Saratov'a yollandı! Tabii orada köle gibi çalıştırılmadığını ayrıca belirtmeye gerek yok. (*)

Fakat bizim bu günkü görüşümüze göre son derece imtiyazlı olan, kimsenin açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmadığı bu sürgünler bile cezalandırılanlar tarafından ağır bir ceza olarak nitelendiriliyordu. Bir çok ihtilâlcı, hapishane-den sürgüne gönderilmenin kendilerinde ne büyük acılar yaratıldığını hatırlayacaklardır. Hapishanede belirli bir ekmek tayınları, başlarının üzerinde kendilerini sıcak tutan bir dam ve kendilerini geliştirmek için bol bol boş zamanları varken, sürgüne yollandıkları zaman tek başlarına yabancı bir yerde, yabancı insanlar arasında yemek ve yatacak yer derdine düşmek onlara kalıyordu. Felix Kon'a göre yiyecek ve yatacak sorunlarının devletçe halledildiği sürgünlerde durum daha da kötüydü: «Hiç bir şey yapmama işkencesi... En korkunç şey insanların hiç bir şey yapmamaya mahkûm edilmeleridir.» Böyle durumlarda bir bölüm kendini ilme veriyor, diğer bir bölüm para ve ticaret peşine düşüyor, üçüncü bir bölüm ise yalnızlık ve çaresizliklerini votka ile boğmaya çalışıyorlardı.

Avarelik mi ? Nereden ? Yerliler bundan şikâyet etmezlerdi. Sırtlarını doğrutmak için akşamı zor bulurlardı. Oyleyse daha doğrusu hiç bir şey yapamama duygusu ortamın değişmesinden ileri geliyordu. Hayat normal temposundan çıkıyor, kökler kesilmiş ve hayata bağlayan ilişkiler koparılmış.

Gazeteci Niokali Nadeşdin sürgünde iki yıl geçirdi. Bu yeterliydi : Özgürlük aşkını ve özgürlüğün tadını unuttu dilini ve kalemini krallığın emrine verdi. Fırtına gibi bir adam olan Mençikov 1727 yılında sürüldüğü Beresov'da bir kilise yaptırdı, köylülerle dünyanın ve hayatın boşluğu üzerinde sohbetler yaptı. Şakal bıraktı, basit bir hırka ile dolaşmaya başladı ve iki yıl sonra, öldü. Gevşek olmasına rağmen sürgün'ün Radiçev'i niçin bu kadar kötü etkilediğini anlamak da zordur. Bu sürgünden yeni döndüğü sırada yeniden sürgüne yollanma tehlikesi baş gösterince intihar etmeyi tercih etmişti.

Ya Puşkin; bu ünlü şair Mihaylovskoye'deki mülkünde yaşıyordu. Dıştan bakan biri için bu yer Tanrının sevgili kulları için gökten indirdiği bir cennet parçası gibiydi, fakat bakın

(*) Bir çok Rus kentinde eski Posta caddeleri, bugün Vadim Fedelskiy'in adıyla anılmaktadır. Bu devrimci, çalışmanın o derecede yabancıydı ki, ilk çalıştığı Cumartesi günü eli namazlanmış ve adam, bu anırdan ölmüştü.

1824 Ekiminde buradan Jukovskiy'e yolladığı bir mektupta neler yazıyor:

«Beni buradan aldırın! İster hapis haneye, ister Solovezki zindanlarına naklettirin, ama muhakkak aldırın!» Bu sözler boşuna sarfedilmiş değildiler. Bu konuda daha önce valiye de başvurmuş ve sürgün cezasının hapis cezasına çevrilmesini istemişti.

Solovezki'nin ne olduğunu bilen bizler için bu istek son derece şaşırtıcıdır. Duygulu şair nasıl bir buhran, nasıl bir çaresizlik ve nasıl bir körlük içinde olmalıdır ki. Mikailovskoye'sini bir kenara itip Solovezki adaları için dilensin...?

Burada da sürgünün iç karartıcı gücü rol oynamaktadır. İnsanın bir eşya gibi oradan oraya sürüklenmesi ve kösteklenmiş ayakla bir yere bağlı olarak yaşamaya mahkûm edilmesi... Eski çağlarda bile sürgünün ağırlığı anlaşılmıştı. Ovidiy de onu tatmıştı.

Boşluk, ıssızlık, kaybolmuşluk duygusu, hayat olarak tanımlanamayacak bir yaşayış...

Bir daha ortaya çıkmamak üzere, Ak Devrimin dağıtıp yok etmeye hazırlandığı baskı araçları içinde süzgün, döndürücü yeri tutuyordu. Oysa, eğri bacakları üzerinde emeklemeye henüz başlayınca, onsuz yapamayacağını anladı. Bu iş sürgünsüz yürümeyecekti! Rusya belki bir yıl boyunca sürgün kullanılmadan yönetilebilirdi, eh belki de üç yıl kadar! Fakat bundan sonra sürgünlerin başlaması kaçınılmazdı. İstenmeyenler gitmelidirler. Burada 1921 yılı Tambor vilâyeti için milli kahraman, sonra mareşal olan birini (1) okuyacaksınız: «Haydutların (partizan diye okunan A. S.) ve onlara yakın çevrelerin büyük çapta nakillerinin organize edilmesine karar verilmiştir. Önce ailelerin alınacağı geniş kapsamlı toplama kampları kurulmuştur.»

Sürgün için nakil masrafları, besleme, nakil sırasında muhafaza etme, varılan yerde yerleştirme ve yine devamlı gözetim altında tutma gibi çok çaba, adam ve masraf gerektiren işlemler olmasa karşılık kurşuna dizmenin bütün maliyetinin kurşunun bedeli olması, iç savaştan hemen sonraki komünizm yıllarında sürgün yerine anında kurşuna dizme yolunun tercih edilmesine yol açtı. Ancak 16 Ekim 1922 tarihinde iç işleri bakanlığında «Sosyal açıdan tehlikeli kimselerin ve anti sovyet

(1) Mareşal Tuhaçevskiy.

partilerin aktif üyelerinin» (yani bolşeviklerin dışında kalan herkes) sürgüne yollanmasını düzenleyecek sürekli bir komisyon kuruldu. Geçerli ceza süresi üç yıldır. Bununla beraber yirmi yıllarının başlarında sürgün alışılmış ve sürtünmesiz işleyen bir mekanizma olarak tekrar ortaya çıktı.

Sürgün metodları hiç olmazsa adı suçlular için değişmeden kaldı: Bu sırada hırsızlar için yeni çalışma yoluyla ıslah kamp-ları kurulmuştu. Buna karşılık politik suçluların sürülmeleri eskiye nazaran çok daha pratik hale getirildi. Tarafsız gazeteler olmadığı için tutuklama ve sürgüne yollama tamamen gizlilik içinde ve kamu oyunun gözlerinden uzakta gerçekleşiyordu. Sürgüne yollananlarla teması olanlar için de savaş komünizminin idamlarından sonra dostlarının üç yıllık bir sürgüne gönderilmesi lirik bir eğitim mekanizması gibi görünüyordu.

Bu arada eklenmesi gereken bir husus: Bu yumuşak ve olumlu görünüşlü sürgünden anavatana bir daha dönüş yoktu. Geri dönmeyi kaçak olarak da olsa deneyenler yakalanıp tekrar geri gönderiliyorlardı. Girdaba bir kere yakalanan için artık Gulag adalarını dolaşmaktan başka yapacak şey kalmıyordu. Bu girdabın son virajı çukurda noktalanıyordu.

İnsanların saflığından ötürü, hükümetin amacı hemen anlaşılmadı. Hükümet bütün istenmeyen vatandaşları bir tek hamleyle yok etmek için yeteri kadar gelişmemişti. Bu yüzden damgalı hayattan koparıp alamıyor, ancak birlikte yaşadıkları insanların hafızalarından silme yolunu, yani onları yakınlarından uzaklaştırmayı tercih ediyordu.

Sürgün'ün tekrar canlandırılması hiç bir zorlukla karşılaşmadan kendiliğinden gelişti: Daha önceki cezalıların ayaklarından yollara dökülen çamur ve otlar kurumadı. Sibiryâ, Arhangelsk ve Vologda, yeni gelenlere şaşmadı. (Fakat yönetimdekiler bununla kalmayacaklardı. Herhangi birinin parmağı daha sonra haritada, Dünyanın altında biri olan yerler üzerinde dolaşacak ve Kazakistan üzerinde duracaktı.

Kazakistan Sovyet ülkesine yeni dahil edildi. Üstelik uçsuz bucaksız düzlükleri ile eski sürgün yerlerinin yerini almaya son derece uygundu. Ayrıca Sibiryâ'da da ücra köşeler bulmak her zaman mümkündü.

Fakat Sürgün geleneğinde bir engel saklıydı. Zorla yollananlar kendi başlarına yaşayabilecek durumda değildiler ve devletin kendilerini beslemesi gerektiği görüşündeydiler. Çar yönetimi zorla sürgüne yolladığı tutukluları ulusal üretim'in

arttırılmasında çalıştırmaya cesaret etmemiştir. Üstelik mesleğini ihtilâlcilik olarak tanımlayan bu insanlar için çalışmak büyük bir küçüklüktü. Çar hükümeti sürgüne gönderilenlere Yakut ülkesinde 15 Hektarlık (bu gün kolhoz çiftçilerinin elindekinden 65 kere fazla toprak veriyordu. İhtilâlciler ise bu toprağı işlemek yerine, at veya çeşitli eşya karşılığında Yakut'lara kirahıyorlardı. Böylece elleri boş olarak yepyeni bir ülkeye gelen ihtilâlciler aynı zamanda Yakutların alıcısı pozisyonuna geçmişlerdi. Ayrıca Çar hükümeti sürgündeki düşmanlarına her ay 12 Ruble maaş ödemekteydi. Her yıl da 22 ruble giyim parası veriliyordu. Felix Kon bu paranın Rusyada o zaman geçinmek için yetersiz olduğunu yazmıştır, fakat unutmamak gerekir ki Rusyanın anavatan bölümüne göre Sibiryada fiatlar üç kere daha düşüktüler, ve bu şartlar altında verilen para sürgünün hiç çalışmaya gereksinme duymadan rahatça yaşamasını sağlayabilecek düzeydi. Lepşinski Suşenkoye'deki sürgün hayatı sırasında Lenin'in de ayda 12 ruble maaş aldığını (bu maaşı fırlatıp atmamıştı), kendisinin ise aynı zamanda sürgün memur olarak bulunduğu için ayda 16 ruble aldığını yazmaktadır. Aldığı bu para Lenin'e üç yıl boyunca rahatça yetmiş ve bu sayede ihtilâl teorisi ile rahatça uğraşmak imkânını bulmuştur. Martov ise yemek ve yatacak yer için ayda 5 ruble harcadığını, geri kalan parayı ise aldığı kitaplar ve kaçış parası olarak ayırıp sakladığını belirtmektedir. Anarşist N.P. Ulanovski ancak sürgünde (Stalin ile aynı zamanda Turuçansk bölgesiyle) fazla paraya sahip olmanın ne demek olduğunu anladığını yazmıştır. Artan parasını yolda tanıştığı özgür bir kızı yolluyordu. Yine bu parayla hayatında ilk defa kadına bakmak için kakao satın almıştı. Ren geyiği eti ve mersin balığı gibi yiyecekleri yok pahasına satın alabiliyorlardı. İyi durumda, her türlü hava şartına dayanıklı bir evin satış fiyatı 12 rubleydi (1 aylık maaş karşılığı). Politik tutukluların maaşları düzenli olarak ödeniyordu. Maaş bütün politik suçlulara ayırım yapılmadan ödeniyordu. Hepsi iyi giyimliydi. (Zaten sürgünden döndüklerinde iyi giyimliydi).

Ömür boyu sürgüne mahkûm edilmiş olanlar ise (bizim dilimizde Byotoviki'ler) maaş almazlardı. Buna karşılık bunlara da devlet giyim, kürk ve ayakkabı verirdi. Çekov'un anlattığı gibi Sahalin adasındaki bütün sürgünlere ilk iki-üç yıl boyunca - ve kadınlara bütün ceza süresi boyunca —bedelsiz olarak yiyecek maddeleri verilmekteydi. Bu yiyecek maddeleri arasında günde 200 gr. et ve 1200 gr. ekmek (- Vorkuta'daki % 150 verimle çalışan arkadaşlarımızın Stahanov normunun 1,5 misli - de

bulunmaktaydı. Ancak Çekov ekmeğın kötü pişirilmiş olduğunu ve kalitesiz undan yapıldığını söylüyor. Bizim kamplarımızda da durum bundan farklı değildi). Her yıl yarım bir gocuk, bir çiftçi ceketi ve bir kaç çift ayakkabı alıyorlardı. Ayrıca sürgünlere ürettikleri mallar için devlet kasasından normalin üzerinde destekleyici paralar ödenmesi de alışılmış bir uygulamaydı.

(Çekov sonuç olarak Sahalin kolonisinin Rusyaya kazanç sağlamadığını, tersine Rusyanın koloniyi beslemek için para harcadığını belirtmiştir.)

Bizim Sovyet politikasına uygun sürgün'ümüzün ise böyle sine sağlıksız temeller üzerine oturtulamayacağı açıldı. 1928 yılında toplanan yönetim yetkililerinin bütün Rusya çapındaki ikinci büyük kongresi mevcut sürgün sistemini tasvip etmediğini belirtti ve «Sürgünlerin koloniler halinde uzak ve izole edilmiş bölgelerde gerçekleştirilmesini, ayrıca süre olarak kısıtlanmamış hükümlerin verilmesini sağlayacak bir sistemin getirilmesini önerdi.» 1929 yılında sürgün, zorunlu çalışmanın bir bölümü olarak uygulanmaya başladı.

Sosyalizmin temel prensibi «Çalışmayan yemesin» der. Sovyet sürgünü de başka bir prensibi temel alamazdı. Fakat biz-zat sosyalistler sürgünde ücretsiz olarak beslenmeye alışmışlardı! Bu sebeple de geleneği bir anda yıkmaya cesaret edemediler ve Sovyet devlet kasası politik sürgünlerine maaş ödemeye başladı. Ancak bu seferki maaşlar düşman addedilen karşı ihtilâlcilere ödenmiyordu. Üstelik belirli bir sınıflandırma da yoktu. Böylece 1927 yılında Çimkent'de sosyal ihtilâlciler ve sosyal demokratlar ayda 6 ruble alırlarken Troçkistlere (ne de olsa onlar da kendi adamları olan Bolşeviklerdi) 30 ruble ödenmekteydi.

Ancak bu seferki rubleler çarlık devrinin rubleleri olmadıkları için en küçük bir odanın kirası aylık 10 rubleye fırlamıştı. 20 kopek ise bir öğün yemeğe ancak yetiyordu. İş, devam ettikçe kötüleşti. 1933 yılında politik sürgünler ayda 6 Ruble 25 kopek alıyorlardı. Bu yıllarda — iyi hatırlıyorum — kötü pişirilmiş, elenmemiş unlu bir çavdar ekmeğının kilosu üç rubleydi. Bu yüzden sosyalistlerin dil öğrenmeye, teoriler hazırlamaya ve kitap yazmaya vakitleri kalmıyordu. Yapılacak tek şey yaşamak için çabalamaktı. Fakat bir işe girenin maaşı GPU'nun ikazı ile derhal kesiliyordu.

Ayrıca çalışmaya karar veren bir sürgünün iş bulması da kolay değildi. Son yirmi yıl bilindiği gibi bizde büyük bir işsiz-

lik dalgasıyla simgelenmişti. İş ancak soru kağıtları büyüteç altında incelendiği zaman bile hiç bir lekesi bulunmayan yurtdaşlarla işçi partisi üyeleri için vardı. Sürgünler ise daha bilgili ve tecrübeli olsalar bile söz konusu edilemezlerdi. Üstelik kumandanlıklar, izin alınmadan hiç bir kurumun sürgünlere iş vermemesi kuralını uygulayarak baskı kullanıyorlardı. (Hattâ, cezasını çekip bitirmiş bir sürgün için bile iyi bir iş bulmak imkânsız gibiydi; çünkü bir kere nüfus kağıdına o meşum damgayı yemiş oluyordu.)

P.S.V.'nin hatırladığı gibi, 1934 yılında Kazan'da hepsi sabık sürgün olan ve entellektüellerden oluşan bir grup caddelere kaldırım taşları yerleştirilmesi işine başvurmuşlardı. Kumandanlık bu davranışı sorgu konusu yapmıştı : Bu gösteri de ne demek oluyordu. Fakat onlar daha uygun başka bir iş de bulmadılar. Georgiy B. de kumandanın karşı çıkması üzerine kısa ve açık bir soru ile karşılık verdi : «Şu sıralarda hazırlamakta olduğunuz karanlık bir mahkeme yok mu ? Belki para öderseniz yalancı şahit olarak işe yararız!»

Sofradan toplanan ekmek kırıntılarını ağza atma zamanı geldi.

Rusya'da politik sürgün hayatının düzeyi, işte bu kadar düşmüştü! Tartışmalara, oportünist manifestolara protestolar yazmaya vakit yoktu. Bir tek dertten kurtulmuşlardı : Mantıksız bir biçimde boş oturmaktan... Yeni derdin adı : Açlıktan ölmek ve kendini ispiyonluk yapacak kadar alçaltmadan yaşayabilmek idi.

Asırlardan beri süre gelen kölelikten en sonunda kendini kurtarmış ülkede, ilk Sovyet yıllarında, siyasi sürgünlerin gururu ve bağımsızlıkları, iğneyle delinmiş oyuncak balonu gibi sönüvermiş. Eski hükümetin siyasi tutuklulara malettiği ve korktuğu güç, meğer sanal bir güçmüş. Çünkü gücün kaynağı — kamu oyu idi. Fakat ne zaman ki kamu oyu yerine organize oy geldi, işte o vakit sürgünler, haklarıyla, protestolarıyla, aklı kıt Çekacıların ve acımasız gizli tüzüklerin esiri oluverdiler. (İçişleri bakanı Dzerjinskiy, ilk tüzüklere aklıyla ve imzasıyla katılmaya vakit bulmuştu). Sürgünden özgürlüğe bir haber uçurtmak, hırıltıyla olsun, bundan böyle imkânsızlaşmıştı. Sürülmüş işçi eski fabrikasına mektup yazar ve fabrikadaki işçi arkadaşı onu açıklarsa, arkadaş da sürgüne yollanırdı. (Leningrad, Vesiliy Kirilloviç Yegoşin). Sürgünler parasal ve aynı yardımdan yoksun kaldıkları gibi, tüm haklarından da oldular : Bundan sonra onları tutuklamak, bir yerlere yollamak, GPU için

çok kolaylaşmıştı, onlar artık insan değil, sanki birer kauçuk kuklaydı. (*) Faraza Çimbenkte şöylesine oynatıldılar: 24 saat içinde ora sürgün yerinin dağıtılacağını onlara tebliğ ettiler. Bir gün içinde görevi devretmek, evi toplamak, öteberiği satmak, toplanmak ve emredilen yere gitmek zorunluğu vardı. Tutuklu kafilesine uygulananndan daha az yumuşak yöntem! Bir sürgünün yarımından daha çok farklı değil!

Bütün bunların sebebi sadece toplumun dilsizliği ve GPU'nun başkası değildi. Mevcut olmayan partilerin üyelerinin değeri neydi? Bunu söylerken zaten çoktan toplum dışına itilmiş ve adeta artık yaşamayan kadetleri kasdetmiyoruz. Fakat 1927 veya 1930 yıllarında bir insanın sosyal ihtilâlcı veya Menşevik olarak tanınmasının ne anlamı olabilirdi?

Bütün ülke içinde bu sığara uyacak bir tek aktif grup ortaya çıkmamıştı. Programları uzun süredir, ihtilâlden beri değişmemişti ve bunun üzerinden on kaynayan sıcak yıl geçmişti. Şimdi ise, on yıl sonra bu partilerin ayaklandıklarını farzetsek bile, ne gibi istekler ileri sürebileceklerdi? Basın artık onlardan «mişli geçmiş zaman» kullanarak bahsediyor, ihtilâli sağ olarak atlatılabilen üyeleri ise, aile babaları olmuşlar; bütün sorunların başında ekmek parası için çaba harcamak yer almış ve hepsi partilerini çoktan unutmuşlar. Fakat adları halen GPU'nun bir zaman silinmeyen listelerinde yer almaya devam ediyor. Ani bir gece sinyali herşeyin bir anda değişmesine yeterli. Bir anda bu bütün ülkeye dağılmış insanları bir araya toplayıp, hapishanede kısa bir mola verdirdikten sonra, meselâ Buhara'ya sürmek mümkün.

1930 yılında I. W. Stolyarov böyle bir geziye yollandı: Buhara'da her yönden toplanarak buraya getirilmiş eski sosyalist ihtilâlcilere ve sosyal demokratlara rastladı. Bütün bu insanlar alıştıkları hayatlarından bir anda koparılıp alınmışlardı. Geriye tartışmaktan, politik durum hakkında konuşmaktan, çözümler ortaya atımdan ve şu şöyle olsaydı tarihte neler değişirdi diye ihtimaller ileri sürmekten başka yapacak ne kalmıştı!

Evet... tarihte şöyle olsaydı... olsaydı..!

(*) Ancak 1967 yılında «Sovyetler Birliği sosyalistleriyle» bir arada olmayı bir utanç olarak tanımladıklarını Dünyaya açıklayan Batılı Sosyalistler, bu görüşe kırk — elli yıl önce de gelebilirlerdi. Çünkü daha o zamanlarda Rus komünistleri, Rus sosyalistlerinin kökünü kurutmaya başlamışlardı. Fakat insan baştanın dışına ağızdan duyamaz!

Böylece bir arada ayı havanda dövüldüler. Bu onları tek bir parti halinde kaynaştırmaya yaramadı, batırılacak yüzen hedef durumuna getirildi.

Yirmi yıllarının sürgünleri o zamanların yaşayan ve savaşma yeteneğini halâ saklayan tek partisinin sosyalist sionistler tarafından kurulmuş olan, enerjik yahudi organizasyonu «Haşomer-i ve yine yahudilerin ziraat komünlerini kapsayan «Hec-haluz-u Kırım'da kurmuş olan yahudi partisi olduğunu hatırlayacaklardır. 1928 yılında bu partinin merkez komitesi toptan tutuklanmış ve, 1927'de Kırım, bu umutlarını kaybetmeyen, kız erkek çocuklardan temizlenmişti. Onbeş, onaltı yaşındaki gençler ve genç kızlar Turtkul'a ve buna benzer ağır sürgün yerlerine yollandılar. Bunlar gerçekten de bir parti meydana getiriyorlardı: Bir ülkü çevresinde birleşmiş, saldırgan ve sloganlarının haklılığına inanmış gerçek bir parti. Ancak bu sloganlar bütün insanlığı değil, sadece onların kendi azınlığını kapsıyorlardı. Ulus olarak yaşamak ve kendi Filistinlerini gerçekleştirmek amaçındaydılar. Tabii ki, kendi ulusunu bile reddeden ve enternasyonalizmi kabullenen komünist partisinin bu dar çerçeveli milliyetçiliği kabullenmesi beklenemezdi...» (*)

1930 Yıllarına kadar sürgünler arasında karşılıklı yardımlaşma sürdü (Meselâ Çimkent'e sürülen Sosyal ihtilâlciler, sosyal demokratlar ve anarşistler, daha kuzeye sürülmüş olan işsiz arkadaşları için aralarında bir yardım fonu düzenlemişlerdi. (Çimkentte iş bulmak kolaydı). Bazı yerlerde hâlâ birlikte yemek pişirmek ve çocuklara birarada bakmak alışkanlık halinde süregeliyordu. Böylece bütün konularda bir birlik oluştu. 1 Mayıs bayramını tantanalı bir şekilde kutlarken, Ekim Devriminin yıldönümüne, açıktan açığa boş veriyordu. Fakat otuz yıllarının başlamasıyla bu bahar havası silinip kayboldu. Çekist güvenlik makamlarının akbaba gözleri sürgünlerin üzerine dikilmişti bile. İnsanlar NKVD'nin kendilerini örgütlenmekle suçlamasından

---

(*) Sionistlerin, babalarının vatanını tekrar kurmak, inançlarını sağlamlaştırmak, üç bin yıllık geleneklerini canlandırmak konusundaki son derece tabii ve asil isteklerinin hiç olmazsa Avrupa ülkelerinde sınırlanmamış bir destek ve yardım görmesini bekleyenler boşuna umutlandılar. Buna karşılık Kremlin bu saf sionist idealine alaylı bir ilgi gösterdi ve Stalin bu Akdeniz çocuklarına Tayga'nın göbeğindeki Birobidşan'ı ikinci bir Filistin olarak teklif etti. Esrarlı işlerin bu — büyük adamı belki de bu candan daveti ile 1953 yılında gerçekleşecek büyük sürgüne hazırlık yapmak istemişti.

kaçınmak ve ikinci bir sürgüne yollanma tehlikesinden uzak kalmak için birbirlerinden uzaklaşmaya başladılar (yine de bu kaderlerini değiştiremediler). Devletin öngördüğü sürgün bölgesinin sınırları içinde kendilerini gönüllü olarak ikinci bir sürgüne — yalnızlığa — mahkûm ettiler. (Bu ise Stalin'in onlara uygulamak istediği şeyin ta kendisiydi).

Sürgünler ayrıca bölgede oturan yerlilerden ayrı tutulmaları yüzünden de güçsüzdüler. Yerlilerin sürgünlerle her türlü ilişki kurması yasaktı. Yasaya rağmen bunu yapanlar ya başka bir yere sürülüyor, ya da, gençse, komsomolluktan atılıyordu.

Sürgünlerin diğer bir zayıflığı da, Sovyet yılları sırasında partiler arasında yayılmış olan ve yirmi yıllarının ortalarından itibaren Troçkistlerin kalabalık gruplar halinde sürgüne yollanmasından sonra daha da yoğunlaşan bir görüşten ileri gelmekteydi;

Troçkistler kendilerinden başka hiç kimseyi politik takibata uğramış saymıyorlardı.

Yirmi yıllarında sürgüne gönderilenler sadece sosyalistler değildi tabii... Geçen her yıllı birlikte sosyalist olmayanların sürgüne yollanması bir çığ gibi artmaktaydı. Özellikle hiç bir partiye bağlı olmayan, kafaca bağımsız insanlar, yeni rejimin oturmasına engel sayıldıkları için kitle halinde sürüldüler.

Bunlara bir zamanlar iç savaş sırasında gözden kaçmış olanlar da eklendi. Dansı fazla seven gençler Fokstrot yüzünden sürüldüler. (*) İspritizmacılar ve ruhbilimle uğrasanlar da ihmal edilmediler. Bunlara son olarak önceleri sürgünlere din hizmeti götürmek bahanesiyle, daha sonra da açıktan açığa din adamları ve en sonunda hiç bir özelliği olmayan, tek suçları dindar olmak olan sade vatandaşlar da katıldılar.

Bütün bu insanlar aynı Çekist gözün seçimiyle dağıtılıp yalnızlığa mahkûm edildiler ve öylece kaldılar

Ülkenin aldırılmazlığından etkilenen sürgünler kısa sürede kaçış arzularını da kaybettiler. Çar yönetiminde sürgünler arasında kaçmayı denemek, sportif bir vakit geçirme sayılmaktaydı. Stalin kaçmayı beş kere, Nogi'n ise altı kere denemişlerdi. Ne, arkalarından kursun sıkılacağından, ne de zindana kapılacaklarından korkuları yoktu. Verilen ceza eğlenceli bir yolculuktan sonra tekrar eski sürgün yerine gönderilmekten ibaretti. Fakat günden güne sertleşen ve güçlenen GPU, yirmi yıllarının ortalarında parti tutuklamasını uygulamaya başladı:

(*) 1926 y. Sibirya, Vitrovskiy'in tanıklığı.

Her kaçma girişiminden sonra girişimcinin parti arkadaşları dar bir yerde esas duruşta toplanıyor ve bekletiliyorlardı! Buradaki hava insana ancak yetecek kadar düzenlenmişti ve uzun süre ayakta durmak hiç de o kadar kolay değildi. Kısa süre önce gururlu ve yola gelmez olan sosyalistler eski geleneklerini terkettiler. Kendi aralarında aldıkları bir parti kararı ile kendi kendilerine kaçmayı yasakladılar!

Evet ama, zaten nereye kaçacaklardı? Kime? Onları bağrına basacak ulus neredeydi? Herşeyi bilen ve herşeyi açıklayan teorisyenler hemen ortaya geçerli bir formül attılar: **Zaman kaçmak için uygun değildi. Beklemek gerekiyordu. Savaşmak için ise zaman hiç uygun değildi.** Burada da beklemek şarttı. Nadejda Mandelştam Tşerdyinsk'e sürülmüş bulunan sosyalistlerin arasında otuz yılların başlarında bütün direnmenin kırılmış olduğundan ve önüne geçilmez bir iç çöküşün başlamış olduğundan söz eder.

Bir tek pratik umut kalmıştı: Yeni sürenin konulmasında yeni bir tutuklamanın da birlikte gelmemesi ve yeni yerde son derece mütevazı düzenlenmiş aile bütçesi ile yaşamayı sürdürebilmesi umudu, ruhsal tek istek ise: İnsanlığı sonuna kadar kaybetmeme isteği.

Bizim gibi ezilmiş bireylerin bir araya gelmesiyle nasıl bir güç oluşabildiğini çalışma kamplarında gözleriyle görmüş insanların, eskiden güçlü bir birlik olarak yaşamış sosyalistlerin şimdi nasıl böyle çaresiz, yalnız ve zavallı yaratıklar haline geldiklerini anlamak biraz zor oluyor. Ama unutmamak gerekir ki, bizim dönemimizde toplumsal hayat genişliyor ve ciğerlerini hava ile dolduruyorken, onların devrinde baskı ve ezilme altında, ciğerde kalan son hava da boşalıyordu. Bizimki soluk alma, onlarınki soluk verme devresiydi. Bu yüzden bizim çağımızdakilerin, onların çağı hakkında konuşmaya pek hakları yoktur.

Sürgünler arasında yine ikilik ve ayrılık yaratan bir sınıflandırma da bulunmaktaydı:

Eski hüviyet kartlarının yenileriyle değiştirilmesi için değişik süreler tanınmıştı. Her ay baş vurarak resmi muameleden geçmek zorunda olanlar vardı. Herkes daha düşük bir sınıfa sokulma korkusu içinde yaşamakta olduğundan emredilenlerin dışına çıkmama yolunu seçmekteydi.

Otuz yıllarının başlangıcına kadar sürgünden de yumuşak bir cezalandırma biçimi olan «eksi» metodunu uygulama halin-

deydi. Bu metodun uygulanmasında cezalandırılana belirli bir oturma yeri belirlenerek bildirilmez, ülkenin bütün şehirleri içinden belirli yöre ve şehir yasaklanarak, geride kalanlardan birini yerleşmek için seçmesi istenirdi. Seçim yapıldıktan sonra cezalandırılacak kişi üç yıl seçtiği şehirde kalmak ve burayı hiç terketmemekle yükümlüydü. GPU'ya devamlı kontrole gitmek zorunda değildi. İşsizliğin baş gösterdiği yıllarda, iş bulma kurumları «eksici»lere iş vermezdi, hattâ, çalışanların işten çıkarılmaları için, işveren baskı yapardı.

«Eksi» işareti, sanki bir toplu iğneydi: Zararlı böcek onunla iğnelenir, boynu eğik, sahici tutuklamayı beklerdi.

İnsanlarda bir de, sürgün müessesesine gerek duyulmaya-oak, ilerici düzene kör inanç vardı! Bir de affa bağlı umut, hele Devrimin 10 uncu parlak yıldönümüne bağlı büyük affa bağlı umut duruyordu.

Ve af gerçekleşti, toplam ceza süresinin dörtte biri (üç yıllık cezada dokuz ay) sürgünlerin cezalarından indirildi. Tabii bu herkes için geçerli değildi. Fakat yukarı kademelerde büyük bir fala bakıldığı ve üç yıllık sürgünden sonra üç yıllık politik karantina ve sonra tekrar üç yıllık sürgün konduğu için aslında bu sürenin kısaltılması hiç de affa uğrayanların hayatını tatlılaştırma hedefini gütmüyordu.

Af sahiden gerçekleşti, kırdı geçirdi. Cezanın dörtte biri (3 yıldan 9 ay) indiriliyordu. Herkesinki değil, ama. Ne var ki, Büyük İskambil Falının kuralları geçerliydi: Sürgünde geçen 3 yıldan sonra, 3 yıl siyasetle uğraşma yasağı ve arkasından yeni 3 yıllık sürgün geliyordu. Bu durumda 9 aylık iskontonun hayatı güzelleştirecek bir yanı kalmıyordu.

O zamana kadar yeni yargılanmanın sırası gelirdi. Anarşist Dmitriy Venediktov, Tobolsk kentinde kaldığı 3 yıllık sürgünden sonra (1937), «iç-borçlanmanın yapılacağına değin söylenti yayma» suçuyla tutuklanmıştı. (Bunun söylentisi olur mu? Mayıs ayında, her yıl gördüğümüz şeylerdendir). İkinci suçu: «Sovyet hükümetini beğenmemek» idi. (Değil mi ki, her sürgün, kaderiyle memnun olaoak). Suçlama kesindi. Peki, alçakça işlenen bu suçların cezası ne ola? 72 saat içinde kurşuna dizilmeydi! Karar temyiz edilemezdi. (Suçlunun hayatta kalan kızı Galina'yı, bu kitapta önceden anlatmıştık).

Kazanılan özgürlüğün ilk yıllarında sürgün işte böyleydi ve sürgünden kurtulmanın tek yolu da buydu.

Sürgün, kesilmek üzere ayrılmış koyunların bir çitin arkasında toplanmasından başka bir şey değildi. İlk Sovyet onyılla-

rında sürülenlere bu Dünyanın sakinleri diyemeyiz. Onlar, öbür tarafa yapılacak  a r y  bekleyenlerdi! Bunların arasında 1930 yılında i lerin nasıl bir biçim alacağını önceden sezererek ilk    yıllık sürgün cezalarını tamamladıktan sonra, ihtiyat tedbiri olarak sürüldükleri yerde kalmayı tercih eden akıllı insanlar da vardı.   lerinden bazıları daha sonraki fırtınaları atlattmayı ba arabildiler.

   en'daki barı  ı ve Turuhan'daki kakao   ti imiz sürgünler, bizler için bu biçimde sonuçlandı.

Ovidiy'in vatan hasretine ek olarak, biz bunları da çekerdik.

Bu bölümde az şeyden söz edilecek. On beş milyon ruh ve on beş milyon hayattan... Şüphesiz hepsi cahil insanlardı. Ke-man çalmayı, edebiyatı bilmezlerdi. Meyerholdu hiç duymamışlardı ve Atom fiziği ile uğraşmanın heyecan verici olabileceğini düşünmezlerdi.

Birinci Dünya Savaşı ülkemize 3 milyon ölüye mal olmuştu. İkinci Dünya Savaşı ise, Kruşçev'e göre 20 milyona, Stalin'e göre yalnızca 7 milyon'a. Nikita cömertliğini mi ortaya koydu, Yosif mi, ana malını değerlendiremedi bilemeyiz. Bu konuda yazılan kasidelerin, roman ve şiirlerin, konuyu dile getiren obelisklerin (dikili taşların), yakılan kutsal ateşlerin sayısını kim bilebilir? Rus literatürünü çeyrek asırlık bölümü yalnız bu kanla doyum haline getirilmiştir.

Fakat Rus milletin belkemiği durumunda olan, 15 milyon seçme köylüyü mezara götüren sinsi ve hain vebadan söz eden tek kitap bile yok!

Kimse bizi uyandırmak için boru çalmamıştır. Lânetlilerin kağnılarının gıcırdayarak geçtikleri tarla yollarının kesiştikleri yerlere bir tek anıt diken de olmamıştır. Günümüzdeki haksızlıklara karşı bu kadar hassas davranan hûmanistlerimiz de o yıllarda sadece başlarını sallayarak sürenlere hak vermişlerdir. Bunda hiç bir haksızlık yok demişler. Bunu kendileri hakettiler! Bu işlem o kadar gizli başladı, hedef olanlar o kadar eksiksiz temizlendiler ve her türlü fısıltı o kadar ustaca boğuldu ki, bu gün kamplar konusunda bana yardıma hazır olan dostlarıma: «Yeter arkadaşlar, artık elimde gerektiğinden fazla bilgi var, bunların hepsini yazamam!» demek zorunda kaldığım halde, çiftçilerin «zararsız» hale getirilmesi işlemi hakkında bana bilgi verebilecek hiç kimse çıkmadı. Zaten bunu kim ve nerede yapabilecek?

Ayrıca bu konunun bir tek insanın yazmış olduğu bir kitaba veya bu kitabın bir bölümüne sığmayacağını da biliyorum. Fakat bu bölümün eksiksiz olması da şart değildir ya! Yine de

başlamak istiyorum. Bunu sadece yeri işaretleyen ilk taş, ilk belirti olarak yazıyorum. İlerde günün birinde herhangi bir kimse bunun üzerine Hazreti İsa'nın yeni mabedini kursun.

Bütün bu iş nasıl başladı? Köylülerin küçük burjuva sayılmasıyla mı? («Küçük burjuva» saymadıkları kimlerdir? Açık ve ilginç şemalarına göre, patron kodamanı ve vasıfsız işçileri hariç, milletin arta kalan kısmı, yani halk, köylü, memur, artist, pilot, profesör, talebe, doktorlar, hepsi «küçük burjuva»). Veya üst kademede yapılan haydutça bir hesapla: Berikileri soy-mak, öbürleri korkutmakla mı?

Korolenko'nun Gorkiye 1921 yılında yazdığı mektuplardan anladığımıza göre çiftçilerin soyulması seferine daha o zaman-larda başlanmıştı. Bu işlem 1930 yıllarında benzer bir biçimde tamamlandı.

Yirmi yıllarında ise yeteri kadar güçlü değildiler ve bu yüz-den geri çekilme borusunu çaldılar.

Yine de fikir kafalarda kaldı. Bütün yirmi yılları boyunca bu fikir işlendi, geliştirildi ve insan beyinlerine kazındı! Kulak! Kulak! (1) Şehirlerde oturanların bilinci «Kulaklarla aynı ülke üzerinde oturmanın imkansızlığına» uygun bir biçimde yö-neltildi ve beyinleri yıkandı.

Caniyane köylü vebası anlaşıldığı kadarıyla 1929 yılında başladı: Yok edileceklerin listeleri, el konulacak malların dö-kümü ve boşaltılacak yerleşme merkezlerinin adları zaten daha önceden hazırlanmıştı. Yine de önceden denenmiş, ve aksama-dan çalışan esas işleme 1930 yılında Tüm Rusya Komünist Par-tisi Merkez Komitesinin 5 Ocakta verdiği bir kararla başlandı.

(Parti «Kulakların yağmacı eğilimlerini politik tedbirlerle sınırlamak yerine Kulakların sınıf olarak likide edilmesi politi-kasını uygulamakta» kendisini haklı görüyordu. Ve aynı anda Kulakların kollektif işletmelere alınmasını yasaklayan emir ya-yımlandı). Günümüzde bunun sebebini kim açıkça aydınlatabilir?

Merkez İcra Komitesi ve Halk Komiserleri Şurası Merkez Komitesini izlediler ve 1 Şubat 1930 tarihli kararları ile kanuni destek sağladılar. Bölge ve eyaletlerin yürütme komitelerine Ku-laklara karşı açılan savaşta bütün tedbirlerin alınmasını, bütün servetlerine (başka nasıl olabilirdi ki?) el konuncaya ve Ku-laklar dağılık bölge ve yerlere yerleştirilinceye kadar sürdürül-mesi konusunda gizli emirler dağıtıldı.

(1) Kulak — Varlıklı köylü.

Ancak kasap (1) bu son sözlerinde baltayı taşa vurmuştu. Çünkü onların nerelerden sürüleceği belirtilmiş, fakat nerelere sürülecekleri konusunda bir yorum yapılmamıştı. Bu konuda bilgeliği kaşıkla yememiş olan herhangi bir kimse olacağı düşünülebilirdi: Eski bulundukları yerden otuz verst uzaklığa, komşu bölgeye...

Kulak yardakçısına ilerici teoride hiç yer tanınmamıştır. Orak makinasının ayarından bu işin onsuz olamayacağı anlaşıldı. Dilenci kadar fakir olan devlet için ambalaj malzemesi toplamakla görevlendirilen genç öncüler çiftçilerden eski çuvallarını istedikleri zaman (yenileri dükkânlarda satılmıyordu) çiftçi bu sevgili malını vermek istemezse, göz açıp kapayıncaya kadar Kulak yardakçısı olarak damgalanıyordu. Bunu izleyecek tek şey ise sürgündü!

İç savaşın buram buram kan kokusu ile burun delikleri halâ sıcak olan Sovyet Rusyada bu takma ad çabucak yayıldı. Hiç bir şey açıklamayan, fakat herkes tarafından anlaşılan kelimeler ortalığı kaplamıştı. İşler o kadar basitti ki, bunların üzerinde düşünmek gereksiz olmuştu. Ve tekrar iç savaşın korkunç (ve bence hiç de Ruslara yakışmayan) kanunu geçerlilik kazandı: Bir kişi için on kişi! Bir kişi için yüz kişi! (Rus tarihinde buna benzer bir tek örnek daha var mıdır?). Nefsi müdafaa halinde öldürülen bir aktiviste karşılık (ki bunlar genellikle tembel ve serserilerden oluşuyorlardı).

Yüzlerce çiftçi öldürüldü. Bunlar Rus ulusunun bel kemliğini oluşturan çiftçilerin en çalışkan ve en babayiğit olanlarıydı.

Nasıl? Ne? Diye soruluyordu. Ya kan emiciler, komşularına daha sonra derilerini yüzmek için borç veren tefeciler...

Gerçekten de bu kıyımda istismarcılardan da yok edinlenler oldu. (Hepsi mi?) Buna karşı bir soru yöneltilebilir: Tefecilik doğuştan var olan bir özellik midir, yoksa her zenginlik ve gücün insanları bozmasından mı ortaya çıkmıştır? İnsanlığı temizlemek bu kadar kolay olsaydı! Eğer çiftçiler âlemi sık dişli demir bir tarakla bu kalpsiz kan emicilerden tamamen temizlendiyse bu uğurlu 15 milyona kıydılar, günümüzdeki Kolhoz köylerinde bunları ve bölgeleri yöneten kalın enseli bu kırmızı suratlı adamlar nereden çıkmışlardır?

Bu adamlar ki yalnız kalan yaşlı kadınların son varlıklarını da ellerinden alıp yardımsız kalan herkesi sömürmüşlerdir. Nasıl olmuş da Kulaklardan kurtulma yolunda bu vahşi hayvan

---

(1) Kasap — Stalin.

içgüdüğü gözden kaçmıştır ? Ey ulu Tanrım bu adamlar bir zamanların aktivistleri (?) değil de nedirler ?

Stalin gibi ilk ününü banka soymakla kazanmış birinin ne kardeş ne de mantıklı bir yönetici olarak çiftçilere anlayış göstermesi beklenemezdi. O ancak haydut usulü ıslık çalmasını bildirdi ki, bunun üzerine elleri nasırlı milyonlarca köylü taygaya, tundralara sürüldüler. Toprağa kavuşmak isteğiyle Sovyet gücünü kuranlar bu adamlardan başkaları değildi. İhtilâlin başında (Yer ve toprak işleyenendir). Sloganına bel bağlayarak buna dört elle sarılmışlardı.

Kubandaki köylerin özellikle Staniza Urupinskaya'nın emzikteki bebek ve yaşlılar da dahil olmak üzere son adamına kadar sürülmesi ve bunların yerine terhis edilmiş askerlerin yerleştirilmesine bakıldığı zaman tefecilerin kökünü kurutma hikâyesi nerede kalıyor ? Sınıf prensibi burada mı ortaya çıkıyor ? (Beyaz Rusların Kuban bölgesinde hiç bir destek görmemiş oldukları, Kuban köylülerinin Denikin ordusunun gerisini güvensiz bir hale getirmiş oldukları ve kızılordu mensuplarıyla el altından anlaşılamaya çalıştıkları hatırlanacaktır. Peki o zaman Kuban sabotajı hikâyesi nereden çıkıyor ? Takımadalarında gelişmiş tarım ekonomisiyle ün salmış, Dolinka adında bir köy vardı : Tüm köylüler buraya 1929 da sürülmüş olmalıydı. (Burada kimin kimi istismar etmiş olduğunu anlayabilen biri var mı?)

Kulaklardan kurtulma politikası çocukların kaderinin çizilmesinde kendisini daha iyi belirliyor. Masleno (Volşov'da Selitsensker kışlası diye anılan yer) köyünden küçük Şura Dimitriyev buna iyi bir örnektir. 1925 yılında babası öldüğü zaman on üç yaşında idi. Ailenin tek çocuğu idi ve bir sürü kız kardeşi vardı. Babanın çiftliğini yürütmek için çalışmak şarttı. İşe girdi. Anne ve kızkardeşler onu dinlediler. Köy caddesinde yetişkin bir çiftçi gibi saygıyla selâmlanmaya başladı. Babasının eserini hakkıyla yürütmeyi başardı ve 1929 yılında ambar tahilla doluydu. İşte bir Kulak daha : Bütün aile hemen sürüldü !

Adamova Sliosberg 1938 yılında izinsiz olarak sürgünden ülkesine kaçarak döndüğü için 1938 yılında hapse atılan Motya adlı genç kızla karşılaşmasını dokunaklı bir ifade ile anlatır.

Taruska yakınlarındaki köyü Svetlovidovo'ya sürülmüş olduğu Urallardan yürüyerek gelmişti. Bu yüzden aslında ona bir spor başarı anamağını verilmesi gerekirdi, çünkü bu uzaklık tam ikibin kilometredir ! 1929 yılında anne ve babasıyla birlikte

sürgüne yollandığı zaman okulun kapısı arkasından ebediyen kapanmış oluyordu. Öğretmeni ona «Moltya, küçük Edisonumuz» adını takmıştı. Küçük gerçekten de çok iyi okuyordu ve buluş alanında çok yetenekliydi. Köyüne dereden enerji alan bir türbin ve okuluna bir sürü işe yarar araç yapmıştı. Bunların hepsi kendi buluşuydular. Yedi yıl sonra bütün bunlar onu kendilerine çektiler. Hiç olmazsa okulunun damını doya doya bir kere daha seyretmek istiyordu. Bu isteğine karşılık «küçük Edison» hapse atıldı ve kampa yollanmaya mahkûm edildi.

Kimse bize 19. yüzyıldan buna benzer bir çocuk kaderi gösteremez!

Kulaklardan kurtulma harekâtının baş hedeflerinden biri de değirmencilerdi. Oysa değirmenci ve demirciler Rus köyünün en iyi teknisyenleri değil de neydiler? Ryazan yakınlarındaki Penki köyünden değirmenci Prokop İvanoviç Laktyunkin de bu gruba giriyordu. Kulak olarak sürgüne yolları yollanmaz, günün birinde birisi değirmen taşlarını fazla sıkı bağladı ve değirmen yandı. Savaşın sonra serbest bırakılan Lektyunkin köyüne döndü. Köyün değirmensiz kalışını aklı almıyordu. Büyük bir iradeyle değirmen taşlarını kendisi döktü ve değirmenin eskiden bulunduğu yere (tam eski yerine) hiç bir zaman kendi çıkarı için değil, fakat kolhoz için — daha doğrusu manzaranın tamamlanması ve güzelleşmesi için — değirmeni tekrar inşa etti!

Ve şimdi bir köy demircisi. Onun ne tip bir Kulak olduğunu şimdi göreceğiz. Hattâ isterseniz işe babası ile başlayalım. Baba Gordey Vasiliyeviç yirmibeş yıl Varşova garnizonunda hizmet gördü ve askerlikten, biriktirdiği parasıyla döndü ise de, yirmibeş yıl köyünden uzakta olan bir asker olarak toprak hissesini kaybetti. Bir asker kızı ile evlendi ve terhisten sonra kendi köyüne değil, karısının Krasnesk'deki Barsuki köyüne yerleşti. Gelişi bir meyhanede kutlandı. Köylüler ona o kadar çok votka içirdiler ki, fazla gevezelik etti ve bölgenin bütün vergi borçlarını ödemeye söz verdi: Biriktirilen paranın yarısı böylece bitti. Geri kalan yarısı ile de toprak sahibinden bir değirmen kiraladı. Kısa süre içinde iflâs etti ve bütün parasını kaybetmiş oldu.

Onu geri kalan ömründe sığırcıbanı ve gecebekçisi olarak görüyoruz. Altı kızı vardı, altısı da fakir çiftçilerle evlendiler. Tek oğlunun adı Trifon idi (soyadı Tvardovskiy)). Çocuğu öteberi satan bir dükkâna çırak olarak verdiler. Fakat kısa sürede kaçtı. Moldavyalı bir demircinin yanına girdi. Bir yıl süre

ile burada ücretsiz çırak olarak çalıştı. Daha sonra dört yıl kalfalık yaptı. Sonra demirci ünvanını alarak Sagorya köyünde kendisine bir ev yaptı. Evlendi ve yedi çocuk sahibi oldu. (Bunlardan biri daha sonraki şair Aleksanderdi). Demirci olarak hiç bir zaman zengin bir insan olamazdı. Büyük oğlu Konstantin ile birlikte gece gündüz örsün önünde çalışıyorlardı. Üretimleri günde elle işlenmiş, birinci kalite beş balta yapabilecek kadar artmıştı, fakat Roslavl'da presler ve ücretli işçilerle çalışan demirci ustaları ile rekabet etmeleri imkânsızdı. Onların fiatları her zaman daha düşük oluyordu. Dükkânları 1929 da bile hâlâ tahtadandı. Zaman zaman bir atları, bir inek ve danaları olurdu. Bazen de ne inek, ne dana kalır, bunun yerini sekiz elma ağacı alırdı. İşte böyle tefeciydiler!

Çiftçi ziraat bankası, borcu ödenmemiş köylü arazilerini satışa çıkarıyordu. Buradan onbir hektarlık bir tarla satın aldılar. Tarla çalımlarla kaplıydı ve yerimsizdi. Bir yıl süreyle elbirliği ile çalışarak bunun beş hektarını verimli bir hale getirdiler. Veba başladığı sırada tarladaki çalışmayı durdurdular, geri kalan bölüm olduğu gibi kaldı. Bu bölüm hemen işlenmeyen toprak sınıfına sokuldu, ve demirci tefeci olarak damgalandı. Köyde 15 çiftlik vardı. İçlerinden birinin Kulak olarak kafasını feda etmesi gerekiyordu! Demircinin gösterdiği kâr çok yüksek ve altından kalkılması çok büyük vergilerle karşılandı. Odeme vâdesi geçti — öyleyse haydi bakalım, ayağa kalkın, lânetli Kulak tefeciler, doğru sürgüne!

Ve ayrıca köyde kırmızı kiremitli evi olan, evinin çevresini parmaklıkla çevirmiş olan, çevresindekiler tek katlı iken iki katlı evi olan herkes hemen Kulak olarak damgalanıyordu. Çabuk toparlan domuzoğlu domuz. Bir saat içinde yolculuğa hazır olmalısın! Rus köylerinde kiremitli evler, iki katlı evler hiç olmayacak mı? Haydi o zaman mağara devrine dönelim! Duman-dan göz gözü görmesin ve yine yemeklerimizi ocak yerine açık ateşte pişirelim! İşte tarihte eşi görülmemeyen bir ilerici devrimin. Rus halkına önerdiği ilerleme ve gelişme.

Ancak bu işin akıl sır ermeyecek son derece esrarengiz bir yönü daha vardı. Zaman zaman çok daha iyi şartlar altında yaşadıkları halde bulundukları yerde kalan, sadece, kolhozlara katılmak zorunda bırakılanlara da rastlanıyordu. Buna karşılık inançlı bir küçük çiftçi bu konuda acele etmeyi ihmal ederse kendisini bir anda sürülmüş buluyordu.

En önemli husus bütün bunların uzaktan yakından Kulak müessesesini kaldırmakla ilgili olmaması, aslında doğrudan doğ-

ruya halkı zorbalıkla kollektivizme itme hedefini gütmesidir. Çiftçiler arasına bu kadar büyük bir korku saldıktan sonra artık ihtilâlin onlara verdiği toprak geri istenebilir ve bütün çalışanlar bu topraklar üzerinde zincirlerle bağlı olarak yaşamaya devam edebilirlerdi.

Bu ikinci bir iç savaştı. Bu sefer çiftçilere karşı açılmıştı. Stalin'in söylediği gibi büyük bir savrulmaydı, Velikiy Perelom — büyük kırılma. Ancak bize neyin kırıldığını söylemiyor. Kırılan Rusyanın bel kemiği idi.

Hayır, Sosyalist realizm edebiyatı hakkında yanıldık. — Aslında Kulak sürgünlerine hiç değinmemiş değildi. Aksine bu konu üzerinde büyük bir tasvip ve sempati ifade eden bir sürü esere rastlamak mümkündür. Olaylar bize dış bilemekte olan kurtların avlanması biçiminde aksettirilmiştir.

Ancak bütün bir köyün ana caddesi üzerindeki pencerelerin tahtalar çakılarak nasıl kapatıldığı, insanın köyün içinden geçerken kucağında ölü çocuğu ile oturan ölü bir kadına nasıl rastlayabildiği, gidişte sizden ekmek dilenen çitin üzerinde oturmuş bir ihtiyarı dönüşte aynı çitin dibinde ölü bulabildiğiniz yazılmamıştır.

Şöyle bir tabloya da orada rastlayamazsınız: Köy sovyetinin başkanı öğretmenin refakatinde bir çiftçi evine giriyor ve asma katta ikisi de yaşlı insanlar olan karı kocayı (Adamın eskiden bir çay evi vardı. Bu durumda istismarcı değil de nedir? Uzun bir kış yolculuğundan sonra kimin canı çay istemez?) titrerken buluyor. Başkan tabancasını sallıyor: «İn aşağı seni kan emici seni!» İhtiyar duraklıyor, başkan kalasa ateş ediyor. (Dar yerde silâh sesi büyük bir gürültü çıkarıyor). Sibiryaya gönderilirken yaşlı çiftin ikisi birden yolda ölüyorlar.

Kulaklardan kurtulma işleminde daha da az rastlayabileceğiniz başka bir olay da şöyle:

Don kıyısındaki bir Kazak köyünde bütün Kazaklar köy meydanına çağrılarak toplanıyorlar. Orada çevrelerini makîneli tüfekli askerler alıyor ve hepsi birden evlerine dahil uğratılmadan sürgüne yollanıyorlar. Karılarını arkalarından yollamak ise tahmin edildiği gibi daha kolay oluyor.

Kan emicilerin tahıl sakladıkları delikleri ve yer altı depoları bize anlatılacak ve sinemalarda bile gösterilecek, fakat kalplerine gömdüklerinden hiç söz edilmeyecek:

Emir aldığı anda zavallı çiftçinin geride bırakmak zorunda

kaldığı sığırı, çiftlik evi, ev eşyaları... (Ailenin fertlerinden biri bayatta kalacak ve Moskovadan aile babasını orta dereceli çiftçiler arasına yazdıracak kadar belgeyi alabilecek kadar beceriklilik gösterebilecek olursa, ülkesine geri döndüğü zaman bıraktığı çiftlikten geriye hiç bir şey kalmadığını görecektir. Her şeyi Aktivistlerin ve onların yordakçılarının yağma etmiş olduğunu anlayacaktır.)

Ailelerin sürgüne giderken yanlarına neler aldıklarından da söz edilmeyecektir. Tvardovskilerin evinde o son an geldiğinde bir lokma ekmek bile bulunmadığını, onların uzun yolculuklarına yanlarına ancak komşuların verdiği bir parça azıkla kabildiklerini hiç bir kitap yazmayacaktır.

Vakit bulabilenler veba yetişmeden şehirlere kaçtılar. Bazı yanlarına (o zamanlar hiç bir alıcı bulunmamasına rağmen) atlarını da aldılar: Kısa süre içinde vebadan olduğu kadar at sahibi olmaktan da korkulur olmuştu. Çünkü at Kulak özelliğine sahip olmanın bir simgesi gibi görülüyordu. At sahipleri atlarını hayvan pazarına götürüyor, orada bir kazığa bağlıyor ve kimseye görünmeden oradan kaçmayı tercih ediyorlardı.

Vebayı 1929-30 yılları arasında olarak sınırlamak doğru olacaktır. Ceset kokan havası daha uzun bir süre köylerin üzerinden kalkmadı. Kubanda 1932'de tahıl mahsulü son öğütülmüş tanesine varıncaya kadar devlet tarafından alındıktan sonra ve harman ve öğütme işi bittikten sonraki günlük çalışmalar için yemek verilmediğinden ancak yaşanabilecek kadar yemek bulunduğunda ağlaşan kadınları mantıklı davranmaya ne zorlayabilirdi? Evet, burada başka Kulak var mı? Sürgüne gidecekler kimler? (Kulaklardan temizlenmiş ve daha yeni kollektive edilmiş bir köydeki durumu Anna Skripnikova'nın ifadesinden anlayabiliriz: Kendisi 1930'da Solovkiden çiftçi kadınlarının siyah ekmek paketlerini köye yolladığına bizzat şahit olmuştur!)

Bu da 1888 yılında Mişenevo bölgesinin Kişkino köyünde doğmuş olan Timofiy Pavloviç Ovtşinikov'un hikâyesi (köy Gorki Leninskiye'de anayolun yakınlarındadır). Timofey askardı. Almanlara karşı ve iç savaşta çarpışmıştı. Terhis olduktan sonra Ekim bildirisi ile kendisine hediye edilen toprak parçasına yerleşti ve evlendi. Akıllı bir kafası, altın elleri, okumuş bir beyni ve geniş hayat tecrübesi vardı. Aynı zamanda kendi kendine öğrenmiş olduğu veterinerliği yürütüyor ve çevresinde kendisine ihtiyaç duyan herkese yardıma koşuyordu. Çalışmaktan yorulmaksızın kendisine düzgün bir ev yaptı, çevresini bah-

çe ile çevirdi, küçük bir taydan güçlü bir at yaratmayı başardı. Ancak NEP onu şaşırttı. Timofey Pavloviç bir zamanlardaki toprak dağıtımına inandığı gibi bu yeni politikaya da bel bağladı. Diğer çiftçilerle birlik kurarak ucuz sucuklar yapan mütevazı bir işletme kurdu. (Bu gün, köy kırkyıldır sucuksuz kaldıktan sonra bu girişimin neresinde kötülük vardı diye düşünerek başlarını kaşıyanlar çok oldu. Sucukları ücretli işçi kullanmadan kendileri yapıyor ve yine mendilleri piyasaya sürüyorlardı. İşletme 1925'den 1927 ye kadar iki yıl boyunca yürüdü. Bu sırada hayâl ürünü büyük kazançlar üzerinden hesaplanmış vergilerle yakalarına yapıştılar. Vergi toplamını bulmak maliye mürettislerinin görevi idi. Fakat bunların kulaklarını köydeki kıskançlar ve aktivistlerden farkı olmayanlar doldurmuşlardı). Sucukhane kapatıldı. Timofey 1929 da Kolhoza ilk katılanlardan oldu. Atım, ineğini ve araçlarını verdi. Dur durak bilmeden Kolhozun tarlalarından çalıştı ve ayrıca Kolhoz için iki genç danayı büyötmeyi üzerine aldı. Kolhoz dağıldı. Birçoğu kaçtı ve başka yerlere gittiler. Fakat Timofey'in beş çocuğu vardı. Bu durumdaki bir insan öyle kolayca yola çıkamazdı. Maliye bölümünün gözünde ise varlık sahibi olarak kalmıştı (Köylüye yaptığı veterinerlik hizmetleri yüzünden de). Uzun süredir Kolhoz üyesi olduğu göz önünde tutulmaksızın vergiler yağmaya başladı. Her gelen vergi bir öncekinden daha yüksek oluyordu. Ödeyecek parası yoktu. Bunun üzerine evdeki eşyaları almaya başladılar. Bir kâresinde onbir yaşındaki oğlu son kalan üç koyunlarını hacizden büyük bir beceriyle kaçırmayı başardı. Fakat ertesi sefer koyunlar da gittiler. Haciz memurları bir dahaki gelişlerinde evde el koyacak hiç bir şey bulamadılar ve utanmazca bir davranışla evdeki kauçuk bitkilerine el koymaya kalktılar. Timofey için bu kadarı fazlaydı. Baltayı kapı ve bitkileri saksılarıyla birlikte memurların gözleri önünde parça parça etti. Başka kelimelerle anlatıldığı zaman yaptığı iş neydi? : 1. Kendisine değil, devlete ait olan malları imha etmişti. 2. Baltayla Sovyet gücüne karşı gelmişti. 3. Kolhoz düzenini sabote etmişti.

Fakat Kışkino köyünde kolhoz düzeni bir kere bozulmuştu. Kimse çalışmak istemiyor ve kimse davaya inanmıyordu. Üyelerin yarısı kaçmışlardı. İhtar olması için birisinin cezalandırılması gerekiyordu. Böylece köy sovyetinin başkanı Şokolov'un verdiği kararla, bozguncu amaçlarla Kolhoza sızmak suçundan yamınlı Nep üyesi Timofey Ovtşinikov sürüldü. Yıl 1932 idi. Kitle hatînde sürgünler artık sona ermişti. Bu yüzden altı çocuğu ve karısı (çocuklardan birisi daha henüz meme emiyor-

du) baba ile birlikte sürgüne yollanmayıp sokağ ortasında bırakıldılar. Evleri ellerinden alındı. (Ertesi yıl babalarına kavuşmak için Arhangelske yapacakları seyahatin parasını da sürgüne yollananların tersine ceplerinden ödemek zorunda kaldılar. Ovtşnikovların aile fertleri genellikle seksen yaşına kadar yaşarlardı. Fakat Timofey böylesine bir hayat geçirdiği için eli üçüncüde öldü). (*)

1935 yılında bile Kolhoz ileri gelenleri Noelde güçsüzleşmiş köyün içinde dolaşüyor ve çiftçilerden votka parası istiyorlardı. İçlerinden biri direnecek olursa suçlama başlıyordu: «Bakın, işte bir Kulak! O da gidenlere katılmak istiyor!» Ve o da gidenlere katılıyordu. Bir tek çiftçi ile fazla uğraşmaya değmezdi. Herşeyin üzerinde büyük değişikliğin mantığı yatıyordu.

Ya yolculuk. Bu işkence yolunu sosyalist gerçekçiler hiç yazmak isteyemeyeceklerdir. Yüklenmişsiniz, her şey bitmiş, masal sona ermiş, macerayı üç küçük yıldız noktılıyor. Fakat aslında ancak her şey yolunda giderse yaz aylarında yükleniyorlardı. Yoksa insanın içine işleyen bir soğukta emzilikli bebekler, küçük çocuklar ve yarı yetişkinlerle birlikte kızaklara binmek zorundaydılar. Her şey bu kızaklara yükleniyordu. Novosibirsk bölgesindeki Kot-şeneye köyünde 1931 yılında don ve kar fırtınaları birbirleri ile yer değiştirerek sürerken böyle bir sürgün kervanının geçtiğini görenler kızakların bitmek bilmez bir sıra halinde geldiğini, çevrelerinde nöbetçi gruplarının yer aldığını, kar yağışı altındaki bozkırdan hayaletler gibi gelen kızakların yine kar yağışının beyaz perdesi altında kaybolarak uzaklaştıklarını hatırlayacaklardır. Bir eve girerek bir kaç dakika için olsa bile ısınmak nöbetçilerin iznine bağlıydı (GPU'nun bu gün herhalde emekli olan bu görevlileri bütün bunları unutmış olamazlar! Yoksa unutmuşlar mıdır?) Kafileler bir-biri ardından Narim bataklıklarına vardılar. Bu yaşanılması

(*) Gerçi konumuza dahil değil, fakat zamanın anlayışını kavramak bakımından yardımcı olabilir. Timofey bir süre sonra Arhangelsk'de de bir sucuk fabrikasında iş buldu. Burada da iki kişi çalışıyorlardı. Ancak başlarında bir yönetici vardı. Timofey'in kendi atelyesi çalışanlar için zararlı olduğu gerekçesi ile kapatılmıştı. Buradaki gizli çalıştığı için çalışanların haberi olmuyordu. Pahalı sucuklar imâl ediyor ve bunları ülkenin babaları'na sunuyorlardı. Timofey zaman zaman bölge sekreteri Austrin'in yüksek duvarlarla çevrili villasına (Liebknecht ve Tşumbarov - Lışkin caddeleri kavşağındaydı veya Arhangelsk'in, NKWD şefi olan yoldaş Şeyron'a sucuk götürdü).

İmkânsız yerde hepsi yerleştiler. Ancak daha önce zalim yolculuk sırasında ölen çocuklar artık aralarında yoktu.

Planlanan zaten buydu: Çiftçi soyunu yetişkinleriyle birlikte kurutmak. Herodot devrinden bu yana ilerici devrim teorisi kadar bütün bir soyu ortadan kaldırmayı bu kadar başarıya saglayan başka bir metod yazılmamıştır. Hitler bunun yanında basit bir çırak sayırdı, fakat şansı vardı. Çünkü onun ölümlük makineleri bütün dünyada ün yaptılar. Oysa bizimkilerle kimse ilgilenmedi.

Müjler kendilerini neyin beklediğini biliyorlardı. Bu yüzden trenle yerleşme bölgelerinden geçecek kadar şanslı olanları tren istasyonda durduğu zaman ancak emekleyecek yaşta bile olsa çocuklarını pencelerden dışarı, özgürlüğe atıyorlardı. (Kaçın küçükler isterseniz dilenerek yaşayın! Fakat ne olursa olsun bizimle birlikte ölmeyin.)

(1932 — 33 deki kıtlık yıllarında bütün muhtaçlara yapıları ücretsiz okul yemeği ve giyecek yardımları Arhangelsk'de okumakta olan özel sürgün çocuklarına yapılmadı.) "Toplantı" anında tutuklanan kazakların karılarını sürgüne götürmekte olan kafilede yolda doğuran bir kadına ilk gün sadece bir bardak su, ve ondan sonra bazı günler 300 gramı geçmeyecek kadar ekmek veriliyordu. Bu durumda tabii anne sütü kuruyor ve gıda alamayan bebek ölüyordu. Cinayet mi? İstedğin kadar bağırlı Peki nereye gömülecek? İki nöbetçi vagona geliyor ve tren bütün hızıyla giderken küçük cesedi pencereden fırlatıp atıyorlardı.

(Bu trenin varacağı yer sosyalizmin en büyük merkezlerin biri olan Magnitorosk'tu. Erkekler de oraya yollandılar. Başlangıçta yere delikler açmak söz konusuydu. Magnitoroskun inşasından sonra ediplerimiz normlarını geliştirdiler ve yansıttılar).

Tvardovski ailesi sadece Yelnya'ya kadar arabalarla yollanmışlardı. Şanslarına aylardan Nisan'dı. Orada yük vagonlarında nakledildiler. Vagonlarda kilit vardı. Fakat tabii ihtiyaçları karşılamak için kova veya delik yoktu. Kaçma teşebbüsüyle suçlanıp tutuklanma tehlikesine rağmen ailenin büyük çocuğu Konstantin bir mutfak bıçağı kullanarak vagonun altına delik açtı. Yiyecek olarak tren istasyonda durduğu zamanlar üç günde bir kova ile çorba veriliyordu. Ural'ın kuzeyindeki Lyalya İstasyonuna varıncaya kadar on günlük bir yolculuk yaptılar. Burada mevsim daha kıştı ve yüzlerce kızak gelenleri teslim almak üzere hazır bekliyordu. Donmuş nehri geçerek ormana

daldılar. Yirmi kişilik bir oduncu barakası onları bekliyordu. Akşama kadar beşyüz insan buraya taşındı. Permyak ve kom-somol olan kumandan Sorokin karın içinde sendeleyerek kazıkların nerelere çakılacağını gösterdi. Buraya bir cadde, şuraya da evler yapılacaktı. İşte Parça yerleşme merkezi böyle kuruldu.

Bu kadar zalimliğe inanmak insana zor gelebilir: Bir çok insan kış günü akşamı taygapın göbeğinde bu gece burada kalacaksınız diyebilecek bir insanın var olamayacağını düşünür. Oysa yüzlerce ve yüzbinlerce insan çocukları, kadınları ve yaşlılarıyla tam bu biçimde sürgün yerlerine yollandılar. Appatit madenlerinin bulunduğu Kola yarımadasında bitmek bilmeyen uzun karanlık kış boyunca derin karların içinde basit çadırlarda barınmak zorunda kaldılar. Volga Almanlarını da 1951 (1941 değil 1951) yılında Kazak bozkırlarının en sıcak bölümüne yazın ortasında gönderdiler. Kazın ve inşa edin. Fakat su son derece kısıtlı. Almanlar kışı da orada geçirmek zorunda bırakıldılar. 1952 yazına kadar bütün çocuklar ve yaşlılar ölmüşlerdi. Açlık ve soğuk Karaganda'da bile Magnitorsk'dakilerle aynı durumda onlara alçak barınaklar yapıyordu. Beyaz denizle Baltık denizi arasına açılacak kanal için yeni gelenleri de terkedilmiş barakalarına yerleştirmişlerdi. Buna karşılık Moskova — Volga kanalı inşaatına yollananlar buraya kamp kurulmadan geldiler. Daha hidrografik araştırmalar bile yapılmamıştı. Moskova'dan uzak olmayarak Şimki'nin hemen arkasında indirildiler. Elleri kazma ve el arabaları verildi ve robot gibi çalıştırılmaya başladılar! (Gazeteler: «Kanal için gerekli makineler getirildi» diye yazdılar). Ekmek yoktu, içlerinde yaşamak zorunda oldukları delikçileri çalışma saatleri dışında kendileri kazıyorlardı. (Bugün oradan tatil geçirmeye giden insanları gezdiren gemiler geçiyor. Toprağın altında, kanalın dibinde ve betonların içinde ise insan kemikleri var).

1929 yılında köylü vebası başladığı sırada Arhangelskde bütün kiliseler kapatıldı. Bunların kapatılması zaten daha önceden plânlanmıştı; şimdi ise gerçek bir ihtiyaç söz konusu olunca arınan bahane kendiliğinden doğmuş oluyordu. Gelen sürgünleri bu kiliselerde barındırdılar. Büyük Kulak kabileleri Arhangelskin içinden geçiyorlardı. Şehir bir süre dev bir geçici toplama kampı havasına büründü. Kiliselere bir çok katlı ranzalar yapıldı, ancak ısıtma sorun olmaya devam ediyordu. İstasyonda sıkı vagonları birbiri ardından boşatılıyorlardı. Solgun yüzlü sürgünler köpek havlamaları arasında sendeleyerek kiliselerdeki kerevetlerine yürüyorlardı. (Küçük Ş. bir müjgin omuzların-

da eğri bir tahtayı nasıl taşıdığını hatırlıyor. Son dakikanın heyecanı içinde yolda kendisine en gerekli olacak eşyayı almak işteği insanları garip durumlara sokuyor. Başka bir müjiğin kucağında ise borusu ile birlikte bir gramofon var. Fotoğrafçılar, haydi iş başına...)

Kiliselerde Meryem ana ayini yapılacağı gün ranzalar bir-biri üzerine yığıldılar. Sekiz ranza bir kule gibi üs üste kondu. Gece bu kadar yükü çekemeyen ranzalar yıkılınca bir çok aile bunların altında kalarak can verdi. İnsanlar bağırdılar, kilise muhafız gruplarınınca çevrildi.

Bütün veba kışını böyle geçirdiler. Yıkanmaksızın, bütün vücutlarını irinli yumrular kaplamış olarak. Lekeli humma baş gösterdi. Ölüm cirit atıyordu. Arhangelsk sakinlerine sürgünlere yardım etmek kesinlikle yasaklanmıştı! Olmekte olan vatan-daşları şehrin sokaklarında sürünüyorlardı, fakat hiç biri onları evine alamazdı. Onlara yemek vermek veya evin kapısının önünde bir tas çay içirmek de yasaktı. Milis devamlı pusudaydı ve yakalananın hüviyeti hemen alınıyordu. Caddede açıklıktan sendeleyeen bir müjik'in olduğu yere yığılıp öldüğü sık sık görülen olaylardandı. Ölülerini kaldırmak da yasaktı. Her yer kimlerin merhamet gösterdiğini kontrol eden ispiyonlarla doluydu. Aynı anda şehrin sınırında da bahçeciler ve küçük baş hayvan sürgüne gönderildiği oldu (peki bu durumlarda kim kimi istismar etmiş olmalı?), şehir sakinleri de evlerinde kalmak konusunda endişeliydiler. Yolda yatan bir ölüye durup bakmaktan bile korkuyorlardı. (Ölülerden biri GPU'nun önünde yatıyordu, onu uzun süre kaldırmadılar).

Gömülmeleri organize edilmiş bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Komün görevlileri cesetleri toplayarak Vologodskaya caddesindeki şehir mezarlığının bitiminde yer alan tarlalara açtıkları toplu mezarlara taşıyorlardı. Bunların başına hiç bir taş veya işaret konmadı. Mezarların yerini belli edecek hiç bir belirti yoktur.

Başka bir büyük kamp da Talaga köyünün arkasında bulunuyordu. Burada çiftçileri odun ve kereste yükleme işlerinde çalıştırıyorlardı. Fakat içlerinden uyanık biri dış ülkelere yol lanacak bir kalasın üzerine mesaj yazmayı becerince (bundan böyle köylülere okuyup yazmayı öğretir misiniz?) bu işten alındılar. Zoraki seyahatleri Onega, Pinega ve Dvina'nın kaynağına yakın bölümleri boyunca devam etti.

Bizim kampta ağızlarda dolaşan bir söz vardı. «Bizleri güneşten öteye de süremezler ya! Fakat Müjikler için bunun da-

ha da beteri bulundu. Altında ateş yakılabilecekleri bir dam altı bulamayacakları yerlere varıncaya kadar sürülmeye devam edildiler.

Çiftçilerin sürülmesi kendisinden önce gelen ve daha sonra gerçekte bütün sürgünlerden ayrılıyordu. Çünkü sürülenler ne bir şehre, ne bir köye, ne bir yerleşme bölgesine ve hattâ ne de insanların bulunduğu bir bölgeye yollanmıyorlardı. Yollandıkları yer yalnızca hayvanların yaşadıkları ıssız bölgelerdi. Taş devrine yollanıyorlardı! Hayır, taş devrinden de beter... Çünkü insanlık var oldukça hep yaşayabileceği bölgeleri seçmiş ve özellikle su kenarlarını ve su bulunabilecek yerleri tercih etmiştir. Oysa Çekistlerin sürülen çiftçiler için seçtikleri yerler — tabii müjıkların bu seçime itiraz hakları yoktu — ülkenin en çorak ve taşlık yerleriydi. (Mesele, Pineganın dik kıyılarının su seviyesinden yüz metre yukardaki düzlükleri. Buralarda bir tek ot bile yetişmez ve su için ne kadar derin kuyular kazarsanız kazın çabanız boşunadır.) Üç dört kilometre ilerde gerçi verimli ve yerleşmeye uygun topraklar bulunuyordu, fakat oralara gitmek veya yerleşmek, konuları kurallara göre kesinlikle yasaktı! Yerleştirilen çiftçiler genellikle saman toplamak için bile on kilometre uzaklığa gitmek zorunda kalıyorlardı. Üstelik ekmeklik tahıl yetiştirmeleri de yasaklanmıştı. (Ne ekip biçeceklerini de Çekistler kararlaştırıyorlardı).

Şehirli bir çiftçi için hayvanlarıyla uğraşmanın ne demek olduğunu kolay kolay anlayamazlar; hayvanı olmayan çiftçi artık çiftçi değildir — şimdi ise hepsi uzun yollar boyunca kışneme, meleme ve inek böğürmesi gibi seslerden uzak yaşamaya, eğer vurmamaya, sağmamaya ve hayvanları suya götürmeye mahkûm edilmişlerdi.

Tşulin nehrinin yanında Kuban kazakları için çevresi tel örgüyle çevrili, nöbetçi kulübeli olan bir kampı andıran özel bir sürgün yeri hazırlanmıştı.

Öyle görünüyor ki çalışmaya alışmış ve geleneklerine bağlı bu toplumun bir an önce ölüp ülkeyi kendilerinden ve ekmekten kurtarması için gerekli her şey yapılmıştı. Gerçekten de bu özel yerleşme merkezlerinden çoğunda bulunanların hepsi öldüler. Bunların bir zamanlar bulunduğu yerlerden rastlantı sonucu geçenler barakaları görebilir ve etrafa saçılmış duran kafa taslarını çizmeleri ile tekmeleyebilirler. Hiç bir Cengiz Han, partimizin yönetimi altındaki o ünlü örgütlerin toprağın altına yolladığı kadar fazla sayıda Rus müjikini ortadan kaldırmayı başaramazdı.

İşte Vasyugan trejedisi. 1930 kışında on bin aile (o zaman-ki aile büyüklerine göre hesaplanırsa altmış — yetmişbin insan) Tomsk'dan geçmiş ve önce Tomsk'dan yukarı, sonra Vasyugan-dan geçirilerek sürekli olarak kuzeye, kış buzlarının en kesif olduğu bölgeye doğru yaya olarak yürütülmüşlerdi. (Çevre köyler halkının yetişkin ve çocukların ölümlerini topiamaları emredilmişti.) Vasyugan ve Taranın kaynaklarına yakın bir yerlerde bataklıkların ortasında bulunan bir kaç sağlam toprak parçasına yanlarına hiç bir yiyecek maddesi ve araç bırakmadan terk edildiler. Eriyen karlar yolları geçilmez bir çamur der-yası haline getirince dış dünya ile ilişkileri tamamen kesil-miş oldu. Biri Tobolska, diğeri de Ob'a geçit veren yollar gerçi kapanmamıştı, fakat bunların üzerine de makineli tüfekli nö-betçiler yerleştirdiler. Böylece ölüm tuzağı iyice kapanmış olu-yordu. Ölüm-ler başladı. Çiftçiler çaresizlik içinde nöbetçilere doğru sürünüyor ve yalvarıyorlardı. — Buna kalkışanların hep-si oldukları yerde makineli tüfek kurşunları ile biçildiler. Buz-lar erimeye başladıktan sonra, artık iş işten iyice geçtikten son-ra, Tomsk tüketiciler birliği bir kaç mavnaya yüklediği un ve tuzu yollamayı denedi. Fakat mavnalar Vasyugandan geri dön-mek zorunda kaldılar. (Nakliyatı yöneten birliğin yetkilisi Stanislavov'du ve bütün olup bitenden haberdar edilmişti). Hep-si öldüler.

Söylentilere göre bu olay bir soruşturmaya sebep olmuş ve hattâ bir ölüm cezası verilmiş. Buna doğrusu ben pek inana-mıyorum. Orantıyı daha önce iç savaştan da biliyoruz: Bizden bir kişiye karşılık — sizden bin kişi! Sizin insanlarınızdan alt-mışbin kişi — bizden bir kişi! Fakat bunlar olmadan, yeni top-lumu kuramazsın ki!

Fakat sürgünler her şeye rağmen yaşıyorlardı! Bu şartlar altında inanılmayacak bir şey, fakat yaşıyorlardı!

Parça sürgün merkezindeki çiftçilere, Koni ve Zızan halk-larından toplanan çavuşlar, sabah sabah sopa atarak onları işe sürerlerdi. Ömürleri boyunca güne kendi kendilerine içgüdüsel bir biçimde başlamayı alışkanlık haline getirmiş bu insanlar, bu-nada odun kasmaya ve kesilen keresteyi nehre yuvarlamaya an-cak sopa darbeleri ile yollanabiliyorlar. Aylardır nemli elbise-lerle dolaşmışlar ve un tayınları günler geçtikçe daha ufalmış. Bütün bunlara rağmen öngörülen normu yerine getirmek zo-rundalar. Ancak bundan sonra akşamları mesai saatinin dışın-

da kalan saatlerde kendileri için bir barınak yapmalarına izin var. Elbiseleri kısa sürede parçalanmış. Bunun yerine önlerine ve arkalarına kadın eteklikleri gibi çuvallar bağlamışlar veya çuvallardan pantolon dikmişler.

Evet, ve bu adamların hepsi istendiği gibi baştan ölmüş olsalardı, bu günkü şehirlerin çoğu var olmayacaktı. Örnek olarak İğarkayı alalım. Bu şehrin inşasına 1929 yılında başlandı. Ya şehri kim inşa etti dersiniz? Tabii ki sürülen Kulaklar. Ekisi elli derece soğukta çadırlarda oturdular, fakat 1930 yılında ilk ihraç malı kereste yüklenmişti bile.

Kulaklar, özel toplanma merkezlerinde tutukluların rejim kamplarında yaşadıkları gibi yaşıyorlardı. Gerçi çevrelerinde tel örgü yoktu, fakat her yerde neyin serbest, neyin yasak olduğuna kendisi karar veren ve tartışılmaz yetkisiyle hoşuna gitmeyen birini öldürme hakkına sahip olan bir asker bulunuyordu.

Özel sürgünlerin ve Takımadaları sakinlerinin kan kardeşliği en iyi biçimde bileşik kaplar formülü ile anlatılabilir: Vorkutada herhangi bir yerde işgücü eksikliği hissedildiği zaman özel sürgünler hemen bu bölüme nakledilirlerdi. (Sadece nakledilirlerdi. — ne yeni bir mahkeme, ne de durumlarının değiştiğini belirten, bir terim farklılığı uygulanmazdı.) Böylece yaşayışlarına bölgeler içinde devam eder, diğer bölgeler için çalışmaya gider, kamp ranzalarında yatarlardı. Ancak aldıkları ücretten bunun için para ödemek zorundaydılar (aynı biçimde baraka ve nöbetçiler için de para öderlerdi.)

Artık hiç kimse hiç bir şeye şaşmaz olmuştu.

Özel Mujiplerin bir sürgün yerinden bir diğerine nakledildikleri de olurdu. Aynı tutukluların bir kamptan bir diğerine nakledildikleri gibi. Ancak aile, o daima geride kalırdı. S. S. C. B.'nin Merkez İcra Komitesi, 3 Temmuz 1931 tarihli kararıyla kanunlarımızın garip dalgalanmasına uyan bir davranış göstererek Kulakların cezalarının beş yılını çekmiş olmaları halinde tekrar vatandaşlık haklarını kazanacaklarına hükmetti. Ancak bunun için toplumsal açıdan yararlı çalışmalar yapmış olması (bir ceza sürgün yerinde!) ve Sovyet gücüne karşı olumlu davranmış olması (yani nöbetçi askerlere, kumandana ve hapisshane yöneticilerine karşı ılımlı davranmış olması, belki de işbirliği yapmış olması) şart koşuluyordu. Bu karar bir anlık bir buhran sonucu karalanmışa benziyordu. Üstelik bu beş yılın sona erişti tam da takım adalarının taşlamaya başladığı yollara rastlıyordu. Fakat bu yıllar rejim vidasının gevşetilmesi için hiç de uygun yıllar değildiler. Önce Kirov cinayeti araya girdi. Sonra 1937

ve 1938 temizlikleri bunu izlediler. 1939 da ise Avrupada savaş patladı ve 1941 de bize ulaştı. Bu yüzden başka bir yöntem uygulamak daha akıllıcaydı: 1937 yılından başlayarak Kulaklar ve oğullarının bir çoğu özel sürgün merkezlerinden alınarak 58 inci maddeye sokuldular ve toplama kamplarına yerleştirdiler.

Ancak savaş sırasında cepheye güçlü Ruslara ihtiyaç git-tikçe artmaya başlayınca tekrar Kulaklara dönüldü. Tanrı ki insanlarda, Kulak vicdanının, Rus vicdanına yenik düşmesi bek-lendi. Orada burada özel sürgün yerleri ve kamplardaki Kulak-lardan kutsal anavatanın kurtarılması için cepheye koşmaları istendi.

Ve onlar da kabul ederek koşular...

Fakat bu her zaman aynı olmuyordu. Hayatının bir bölümü-nü İvan Denisoviç'deki Tyurinde anlattığım N. Ch-v adlı Kulak çocuğu — birinci bölümüydü. İkinci bölümünü yazmaya cesa-retim yoktu — troçkist ve komünistlerin o kadar istedikleri hal-de karşılama fırsatını bulamadıkları teklifle karşılaşmıştı: el-de silâh Ülkeyi korumaya koşmak! Ch-v'nin cevabı ise kısaydı. «Ülke sizin ülkeniz!» diye diklendi kendisine gönderilen görev-liye: «Gidin ve kendiniz koruyun onul Bok yiyicileri! Prole-teryanın ülkesi yoktur!» İyi düşünülürse, bu sözlerin Mark sın söylediklerinden pek farklı olmadığı görülecektir. Gerçek-ten de o sırada her çiftçi bir proleterden çok daha fazla fakir, çaresiz durumdaydı, üstelik proleterden çok daha az haklara sahipti. — Fakat kamp mahkemesi böyle yüksek düşüncelere uzaktı ve Ch-v yi kurşuna dizilerek ölüme mahkûm ettiler. İki hafta boyunca ölümünü bekleyerek hücrede oturdu ve buna rağmen merhamet dilenmedi. Onlara çok kızmıştı. Bu arada onlar kendiliklerinden kararı değiştirdiler ve ölüm cezasını bir -onluk-la değiştirdiler.

Bu arada Kulakların tundra veya tayganın göbeğine götü-rülerek orada serbest bırakıldıkları ve unutuldukları da oluyor-du: Sürgün mahkûmlarını daha uzun bir süre boşu boşuna def-terlere işleyip uğraşmaya ne gerek var? Bu bölgeler o kadar çorak ve ıssızdı ki, bırakılan sürgünlerle birlikte nöbetçi asker-ler bile bırakılmıyordu. Bu şekilde sonunda baskı altında tutul-maktan kurtulan bu çalışkan ve inançlı ırk, şansı yolunda gide-cek olursa bir kaç balta ve kürek ile elinde atı, pulluğu, balık yakalama araçları ve avlanmak için tüfeği olmamasına rağmen ölmekten kurtulmak için başladığı bu umutsuz savaşı kazana-bilme imkânına kavuşuyordu. Şartlar taş devrindekinden daha hafif değildi. Ve sosyalizmin bütün iktisadi, zirai ve sosyal ku-

rallarının tam tersine, adeta alay edercesine, bütün beklene- nin tam tersine hayatta kaldılar ve daha da fazlası: Yerleşme merkezleri gelişti ve yayıldı.

Böylece bir özel yerleşme merkezinde; Ob kıyısında bir yer- lerde, gemilerin geçtiği yolların tamamen dışında kalan küçük yan kollarının birinde Burov adında biri yetişmişti. Sürgünler zamanında daha küçük bir çocuk sayılırdı. Savaşın kısa bir sü- re önce günün birinde içinde bölge yetkililerini taşıyan bir mo- torun geldiğini anlatıyordu.

Köy motordan görülmüştü ve hemen soruşturma açıldı: Kim, nereden, ne kadar zamandır? Kendi kolhoz köylerindeki perişan görünümüne alışık olan yetkililer bu imkânsızlıktan dog- ma köydeki refaha şaşmışlardı. Dönüp gittiler. Bir kaç gün son- ra NKWD üyeleri askerlerle birlikte döndüler ve veba yılların- da olduğu gibi çiftçiler bir kaç saatlik süre içinde bütün yarat- tıklarını olduğu gibi bırakmak, sıcak yuvalarını terketmek ve omuzlarına vurdukları bohçaları ile fakir ve çaresiz bir biçim- de Tundraya doğru yola koyulmak zorunda kaldılar.

Bu olay acaba hem kulakların, hem de Kulakları ortadan kaldırmayı hedef edinenlerin çekirdeğini açıkça ortaya koyma- ya yetmez mi?

Bu halkla bu kadar uğraşılmasa ve onlar kendi başlarına yaşayıp gitseler sanki ne olurdu?

Tarikatçıları Bu ebedi izlenenler, ebedi sürgünler, daha üç yüzyıl önceden yüksek kademelerin yüreğindeki müneccim gibi sezmişlerdi! 1950 yılında orta Tunguzkanın uçsuz bucaksız düzlüklerinin üzerinde bir uçak, devriye uçuşunu yapıyordu. Savaşın sonra burada da uçma sanatı büyük ölçüde ge- liştirilmişti. Bu yüzden pilot yirmi yıldır gözlerden uzak ka- lan bir şeyi görmeye muvaffak oldu. Tayganın göbeğinde bi- linmeyen bir yerleşme merkezi. Yeri haritasına işaretledi ve ra- porunda belirtti. Yerleşme merkezi ormanın göbeğindeydi ve oraya ulaşmak son derece zordu. Fakat İç İşleri Bakanlığı için ulaşılmaz diye bir şey söz konusu olamazdı. Yolladığı adamlar yarım yıl sonra hedefe vardılar. Burada oturanlar Yaroyevo'- dan kalma eski inançtaki tarikatçıları. Beklenen büyük veba, bütün ülkeye yayılmaya başladığı sıralarda (kollektivasyon bö- lümünü okuyunuz), bu hayırlı girişimin önünden torbalarını, bohçalarını sırtlayıp çocuk çocuk kaçarak tayganın derinlikleri- ne sığınmışlardı. Böylece büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde yaşadılar.

Sadece köy muhtarını tuz, balık avlama malzemesi ve av

malzemesi almak, araçları için demir aksam sağlamak üzere Yaruyevo'ya yolluyorlardı. Geri kalan bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Ve muhtemelen muhtarın yanına para yerine hayvan postları veriyor olmalıydılar. Muhtar ihtiyaçları yüklendikten sonra pazar yerinden bir hırsız gibi kimsenin dikkatini çekmeden ayrılıyor ve tekrar köyün yolunu tutuyordu. Bu şekilde Yaruyevo köyünün eski inançlıları yirmi yıllık bir hayat kazandılar. Kolhozların monoton havası yerine vahşi hayvanlar arasında geçen yirmi özgür yıl. Kendi dokudukları elbiseleri ve kendi diktikleri çizimleri giyiyorlardı. En belirgin özellikleri ayı kadar güçlü ve sağlıklı olmalarıydı.

Fakat artık bu bozguncular — Kolhozdan kaçmışlardı! — tutuklanmalı ve mahkeme önüne çıkarılmalıydılar. Onları hangi maddelere göre suçladılar dersiniz? Dünya kapitalistleriyle ilişki kurmakla mı? Bozgunculukla mı? Hayır, onları karşı devrim hareketi kanununun 51,10 ve 58,11 sayılı maddeleriyle yani bir karşı devrimci yeraltı örgütü kurmakla suçladılar. (Bu insanların bazıları daha sonra bozkır kamplarının Cez Kaz Gan grubuna yollandılar. Hikâyeleri de böylece yayıldı).

1946 yılında da diğer bazı eski inançlılar — ki bunlar daha önce ücra bir köşede bulunan bir manastırdan silâh zoruyla ve üzerlerine ateş açılarak dışarı çıkartılmışlardı — (bu çatışma sırasında mayın atarlar bile kullanılmıştı. Askeri birliklerimiz iç savaştan edindikleri tecrübeleri iyi kullanıyorlardı) sallar üzerinde Yenisey'den aşağı doğru yollandılar. Deli Petro'da olduğu gibi Stalin'de de boyun eğmeyen tarikatçılar suya atıldılar ve makineli tüfek nişancılarımız öldürücü kurşunlarını onların arkalarından yolladılar.

Sovyet ordusunun askerleri! Savaş tecniğinizi bıkmadan, yorulmadan geliştirin!

Hayır, ölüme mahkûm edilen nesil ortadan silinmedi! Sür-günde de çocuklar dünyaya getirdiler. Bu çocuklar daha doğuş-tan özel sürgün damgası yemiş oluyorlardı. (Stalin'in sözleri: «Baba çocuk için bir ölçü değildir! Buna göre değerlendirilemez!» hatırladınız mı? Fakat hükûm giymemiş bir genç kız bir özel sürgünle evlendiği zaman hemen aynı sınıfa sokuluyor ve bütün haklarını kaybediyordu. Sürgün bir kızla evlenen bir erkek de aynı biçimde bütün vatandaşlık haklarına veda etmek zorundaydı. Kız, babasını ziyarete gelse, yanlışlık hemen düzeltiliyor ve o andan itibaren kız da özel sürgün sayılıyordu. Böy-

reçe kampta yaşamaya mahkûm edilenlerdeki bütçe açığı da kapatılmış oluyordu.

Karaganda ve çevresindeki özel sürgünler çok fazla, gözden kaçamayacak kadar fazlaydılar. Uralların doruklarında ve Altay dağlarında çalışmak zorunda kalmış olan babaları gibi bunlar da ÖMÜR BOYU Karaganda maden işletmelerinin malı olmuşlardı. Maden işletmesi yöneticisi kendini işçi ücretleri ve çalışma saatleri konusunda hiç mi hiç zorlamaya gerek duymuyordu. Sürgünler, tarım işinde çalışmakta olan tutuklulara daima hasretle baktılar ve onları kıskandılar.

1950 yılına kadar, bazı yerlerde Stalinin ölümününe kadar özel sürgünlerin hüviyetleri yoktu. Ancak savaştan sonra Kulaklar, Igarka bölgesinde kanunun hak tanıdığı kutup primlerini ücretlerine ek olarak almaya başlayabildiler.

Şimdi sürgün vebasının yirminci yılını geride bıraktıktan ve komutanlara sırtlarını dönebildikten ve bizim gururla taşıdığımız hüviyetlerimizi de ellerine aldıktan sonra onların kim ve ne olduklarını içten ve dıştan bir inceleyelim. İnsan bakıyor ve şaşıyor. Onlar tamamen norma uygun Sovyet vatandaşlarıydılar. İşçi yerleşme merkezlerinde, işçi birliklerinde ve Sovyet ordusundaki hizmetleri yüzünden övülerek göklere çıkarılan vatandaşlara iki saç tanesi kadar benziyorlardı! Aynı diğerleri gibi onlar da domino taşlarını masaya vururken belirginleşen atılganlıklarını sergiliyorlardı.

Televizyondan geçen her resme başlarını takdirle sallıyorlardı. Emredildiği anda öfkeli seslerini Güney Afrika Birliği'ne karşı yükseltiyor ve biriktirdikleri bir kaç kuruşu Küba'nın refaha kavuşması için veriyorlardı.

Böylece bize de Büyük Kasabın önünde gözlerimizi yere indirmek ve onun bize bıraktığı bu büyük bilmece önünde başlarımızı eğerek omuzlarımızı kısmak kalıyor. Öyleyse insan ruhunu iyi tanıyan bu adam korkunç katliamı başlatmakta ve bir sürü insanı yıllarca oradan oraya dolaştırmakta haklı mıydı?

Moral açıdan haklıydı, ona bir gücenikliğimiz yok. Onun devri için, halk böyle diyordu. (Hruşç) devrinden daha iyiydi. Meselâ 1 Nisan gününde sigaralar 1 kopek ucuzlatılmış, hattâ tüketim mallarında 10 kopek bile ucuzlama görülmüştü. Ölümüne kadar ona övgüler düzenlediler, günümüzde bile kusurlarını teşhir etmek yasaktır. Sadece sansür değil, herkes senin kalemine dur diyecektir. Dükkândaki satıcıdan, tramvaydaki adama kadar herkes sana ağız açtırmayacaktır.

Çünkü bizim Büyüz Zalimlere saygımız vardır. Çünkü biz Büyük Katillere hayranlık duyarız.

Devlet yönetimi açısından ise, daha da haklıydı: Bu kan ile dağılmak üzere olan Kolhozları tekrar canladırđı ve bir arada tuttu. Köy yarım yüzyıl sonra dilenci sınıfına düşerse veya bütün halk ruhsal bir düşüş yaşarsa ne olur sanki. Buna karşı roketler uzaya yükselecek ve ileri, aydın Batı bizim büyük gücümüz karşısında titreyecektir.

Ne daha önce, ne de daha sonra mujikler kadar gaddarca, tabiatın bu kadar vahşi bölgelerine, yok olmaya yollanan bunca sürgün görülmedi. Bu arada her geçen yıllar, kendine özgü metodlarla yeni sürgünler yollanmaya devam etti: Sürgün bölgelerinin nüfus yoğunluğu arttıkça arttı ve sürgün rejimi sertleştikçe sertleşti.

Kabaca şu devreler belirlenebilir: Yirmi yıllarında sürgün aynı zamanda toplama kamplarının bekleme odası demekti. Sürgüne yollananların pek azı orada kalıyorlar, çoğu daha sonra toplama kamplarına naklediliyorlardı.

930 yıllarından, hele Beriya'nın zamanlarından başlayarak, çok sayıda insan yollanması yüzünden, ki yalnız Leningrad'tan toplananları gözönünde tutmak yeter, sürgün müessesesi, kısıtlama ve tecrit uygulanması olarak, özel ve bağımsız boyutlara ulaştı. Gerek savaş, gerek savaş sonrası yıllarda, kamp paralelindeki durumu gitgide sağlamlaştı, önemleşti. Sistemin bir avantajı vardı: Baraka ve çevre koruma tesislerinin yapımına gerek kalmıyordu, bu masraf düştükten sonra, ayrıca, çok sayıda insan, özellikle kadın ve çocukları kapsayabiliyordu. (Yol üzerindeki büyük aktarma hapishanelerde daima çocuklu kadınlar için, hiç bir zaman boş kalmayan hücreler bulunurdu. (*) Anavatanın gelişigüzel ve önemli bölgesi, sürgün müessesesi sayesinde, çabucak temizlenebiliyordu. Götürülenler de geri dönmüyorlardı. Sürgün öylesine güçlendi ki, 1948 den sonra, devletin çöplüğü oluverdi: Memlekete dönüş yolunu kesmek üzere, Takımadalarının artıkları bundan böyle bu müesseseye devrediliyordu. 1948 yılında Gulag kampları için çıkarılan ge-

(*) Erkekler sürgüne yollanacak olsalar bile hiç bir zaman kadınlarıyla birlikte yollanmıyorlardı. Bir emirle alle ayrı ayrı sürgün yerlerine yollanarak parçalanıyordu. Siyonistlerle ilişkilerinden dolayı sürülen avukat I. Gornik, Krasnoyarsk'a gönderilirken, ailesi Salehard'a sürülüyordu.

nelgeyle, ellisekizlilerin ceza bitiminde özgürlüğe değil de, sürgüne salıverilmeleri emrediliyordu. Başka bir deyişle, ellisekizlileri, hafiften alınarak, kendilerine ait olmayan vatan sathına artık yaymak yoktu: Her birey, kamp kapısından alınarak, muhafız eşliğinde, sürgünlere bakan kumandanlığa götürülüp, teslim edilecekti. Ölümünden ölüm beğen. Sürülmüşler, memleketin ancak belirli bölgelerinde kalabildikleri için, o bölgeler, toptan olarak ele alındığında, S.S.C.B. ile Takımadaları arasında, sanki ayrı bir devlet oluşturuyordu. Strüktürü katmerli böreği andıran işbu devlet, fanilerin günahlarından arıtıldığı Araf'tan fazla, çamura gömüldükleri yere benziyordu: Tek çıkış kapısı Takımadalarına açıldı.

1944 ve 45 yılları kurtarılan ve işgal edilen ülkelerden gelen büyük sürgün akınlarına sahne oldular. 1947 — 49 yıllarında ise Batı Cumhuriyetlerinden gelen bir akın bunları izledi. Bütün bu akınları toplarsak, çiftçilerin büyük sürgünü toplama dahil etmesek bile bu sayı halkın zindancısı çar yönetiminin bütün bir 19. yüzyıl boyunca sürmüş olduğu yarım milyonluk kitleyi en az bir kaç misli aşmaktadır.

930 - 940 yıllarında, sürülmek veya sürgün cezasına çarptırılmak için, vatandaşlarımız acaba, hangi suçlu işlemekteydiler? (Sürülme ile sürgün cezasına çarptırılmanın arasındaki farktan o yıllarda hep söz edilirdi ama, o farkı gözetmemekten, idareciler hoşnut kalırlardı. Din'e düşkünlüğünden, ötürü kovuşturmaya uğrayan M. İ. Borodovski, bir yargı organının kararı olmadan, kendisinin nasıl olup da, sürgüne gönderildiğini merak eder. Yarbay İvanov efendice izahını sunuyor: «Yargılanmadınız, çünkü sürgün cezasına çarptırıldınız, sadece sürüldünüz, seçme hakkından dahi yoksun edilmediniz,» diyor. (Anlayın, medeni haklarından en önemlisinden yoksun edilmedi!)

En sık rastlanan suçları sıralamak hiç de zor değil:

1) Cani milletin ilişkini olmak hali (bundan sonraki bölüm bk.)

2) Kampta ceza süresini tamamlamış olma hali.

3) Suçlular arasında kalma durumu (isyançılar şehri Leningrad'ta, Batı Ukrayna veya Baltık memleketlerinde yaşama).

Bunlar dışında, kitabın başında saydığımız büyük sel'lerin kimisi, küçük akımlara bölünerek, sürgün müessesesini de beslerdi. Neyle? En çok, kamplara tıkılanların aile ilişkileri-

le. Fakat tüm aileler sürülmezdi, aile dışında kalanların sürüldüğü görülürdü. Sıvı maddelerdeki akıntıların sırrına akıl erdirmek için, hidrodinamik bilimine gerek vardır, yoksa şırılda-yan, uğuldayan, gelişigüzel akan suyun manzarasıyla yetinmemiz gerekecekti. İnsan sellerinde durum, bunun benzeridir: Değişik yıllarda değişik insanları kamp yerine sürgüne gönderilmesine sebep olan değişik faktörleri biz bilemeyiz. Olsa olsa, sürgündekilerin, alacalı bulacalı renk insanların birbiri karışmalarını izleyebiliriz: Mançuryalı göçmenlerin, tek tür yabancı uyrukluların (ki bunların, sürülmüş, fakat yine de Sovyet vatandaşları insanlarla evlenmesi yasaktı), Kafkasyalıların (içlerinde bir tek Gürcü bulunmazdı), (1). Orta Asyalıların, ki bunların Almanlara esir düşme cezası 10 yıl kamp olmayıp, 8 yıl sürgündü ve hattâ savaş tutsağı Sibiryalıların (ki bunlar memleketlerine geri verilir, sürgün sayılmazlardı, yoklamalarını komutanlıkta yaptırmazlardı, fakat bölgeden de ayırlamazlardı).

Sadece tesadüfi haber ve mektuplara bağlı kaldığımızdan değişik sürgün biçimlerini ve sürgün olaylarını düzenli bir biçimde aksettiremiyoruz.

A. M. Ar. V. bize bir mektup yollamamış olsaydı, okuyucu aşağıda nakledeceğimiz olaydan da mahrum kalmış olacaktı. 1943 yılında köyü olan Vyatka'ya hemşehrilerden biri olan Koşurin adlı sabık bir Kolhoz çiftçisinin görev yapmakta olduğu piyadede ya ceza taburuna ayrıldığı veya kurşuna dizildiği yolunda kesinlik taşımayan bir haber gelmişti. Karısı ve altı çocuğu — en küçük altı aylık, en büyük on yaşındaydılar — ayrıca evde iki de kız kardeşi yaşamaktaydı — hemen bu haberin arkasından kapılarına gelen uygulayıcılarla karşılaştılar. (Okuyucu artık uygulayıcı kelimesinin cellât kelimesi ile eş anlamda olduğunu bilmektedir). Toplanmalarına zaman tanınmadan evde bulunan dokuz kişi bohçalarını koltuklarına kıştırıp, bir kızağa bindirildiler ve altmış kilometre uzaklıktaki Kirov - Vyatka'ya götürüldüler. Ev, inek, koyunlar, saman ve odunlukta istifli duran kışlık odunları kimseye satmalarına bile zaman bırakılmadı. (Bunlar sonradan kapanın elinde kaldı). Buz gibi don altındaki bu inanılmaz yolculuğu nasıl olup da sağ olarak atlatabildikleri bilinmiyor. Birbuçuk ay Kirov aktarma hapis-hanesinde kaldıktan sonra, Uhta'daki bir çömlekçi imalâthanesine geldiler. Burada iki kızkardeş çöp yığınlarını yiyecek bir şeyler bulmak umudu ile karıştırarak bir süre yaşadılar, sonra

(1) Stalin'in gürcü asıllı olmasına kinaye.

çıldırıldılar ve bir süre sonra öldüler. Anne ise, hayatta kalışını tamamen yerli halkın yardımlarına borçluydu. (İdeolojik zayıflık tamamen Sovyet idealine aykırı olmasa bile, insanlık dışı davranışlara karşı olan bu tip tepkilerle kendini belli ediyordu). Büyüyen çocukların erkek olanları daha sonra orduya girdiler ve kendilerini «askeri ve politik eğitimde çalışkanlık ve istikrarları ile gösterdiler.» Anne 1960 yılında eski köyüne dönebildiği zaman, eski evinin bulunduğu yerde ne bir kalas ne de duvardan bir tuğla kalmış olduğunu gördü. Böylesine zavalıca bir süje - büyük anavatan zaferinin parlak kutlamaları arasında çirkin durmaz mı? En iyisi bunu hiç karıştırmamak. Çünkü **s e m p a t i k** değil!

Fakat bu... Anavatan savaşı sakatlarının sürülmesi... Peki bunu hangi bukete katacağız, hangi sürgün kategorisine dahil edeceğiz? Bunun üzerinde pek az şey biliyoruz, (hatta bu konu hakkında hiç bir şey bilmeyenler çoğunluktadır). Şimdi eskiye dönelim, sevgili okuyucu: Savaşın sonunda meydanlarımızda, çayhanelerimizin önünde arabalarında gençler de bulunan ne kadar çok sakat doluşuyordu hatırlıyor musunuz? Bu da bir akıntıydı, bu da bir **harekâttı**. Bunların sık safıları çok garip ve çabuk bir biçimde kısa sürede seyrekleştiler ve sonra artık görülmez oldular. Bütün bu insanlar Kuzeyde bulunan belirli bir adaya sürülmüşlerdi. Sürüldüler, çünkü vatanları uğruna savaştılar ve savaşta sakatlandılar; sürüldüler ki bütün spor dallarında hafif ve ağır jimnastikte ve bütün top oyunlarında bu kadar başarılı bir ulusun daha da başarılı kılınması konusunda ayak altında doluşmasınlar ve çalışmaları varlıklarıyla engellemesinler. Tahmin edilebileceği gibi savaşın bu talihsiz kahramanları adada haberleşme özgürlüğünden mahrum olarak yaşadılar (çok seyrek olarak birkaç mektup ülkeye ulaşabiliyordu ve böylece olayın kokusu çıktı). Onlara verilen yemek porsiyonları da son derece mütevazî idi, çünkü bol yemek çalışmaları gözönünde tutulunca haksızlık olacaktı. Ve eğer hepsi ölmediyse, günümüzde hâlâ orada yaşıyor olmalılar.

S.S.C.B. ve takımadaları arasında bulunan çöplük, yani sürgün ülkesi büyük şehirleri, küçük yerleşme merkezleri, köyleri ve düşünülebiyecek en çorak bölgeleri kapsıyordu. Sürgünler şehirlere doluşmaya çalışıyorlardı. Bunun sebebi özellikle çalışma koşulları gözönünde tutulduğunda daha iyi bir hayat umudu içinde olmaları değildi, ama hiç olmazsa çevre insana insan ol-

duğunu ve insan hayatı diye bir şeyin var olduğunu hatırlatıyordu.

Karaganda sürgün imparatorluğunun başkenti ve incisi olarak tanımlanabilir. Ben bir sürgün olarak 1955 yılında, sürgünün kaldırılmasından hemen önce bu kentte yaşadım (kumandanlık beni kısa ziyaretler için kente yolluyordu. Kentte yaşayan bir sürgün kadın bulup, evlenmek istiyordum). Tramvayın (meydanın altını kaplayan tünelleri çöktürmemek için) tahtakurulu istasyon binasının çok uzagından bir kavis yaparak geçtiği o zamanlar fakir olan bu kentin girişinde çökmemesi için duvarları tahta desteklerle takviye edilmiş, sembolik bir tuğladan yapılmış ev vardı. Yeni şehrin merkezinde taş bir duvarın üzerine kazılmış şu kelimeler görülmüyordu : -KOMÜR EKMEKTİR- (endüstri için). Ve gerçekten de bu kentte dükkânlarda hergün kara ekmek satılıyordu, şehir sürgünlerinin imtiyazlılığı işte burada başlıyordu. Ayrıca burada her zaman vasıflı veya vasıfsız işçi olarak çalışmak imkânı vardı. Dükkânlarda gerçi başka yiyecek maddeleri de vardı, fakat bizim gibilerin bu dükkânların yanına bile yaklaşması imkânsızdı. Fiatlar efsanevi bir yükseklikteydiler. Kent sakinlerinin dörtte üçü değilse, üçte ikisi o zamanlar pasaportsuz yaşıyor ve kumandanlığın sürekli kontrolü altında bulunuyorlardı. Caddede eskiden birlikte tutuklu bulunduğumuz dostlara, hele Ekibastuz'dakilere rastlardım, beni tanıyıp selâmlarlardı. Bir sürgünün buradaki yaşayışını nasıl anlatmalı ? Çalışma hayatında - daha düşük işler ve daha az ücret, çünkü herkes tutuklanma - hapishane - kamp üçgeninden geçtikten sonra, yüksek tahsilini ispatlayacak durumda olamıyor ve elinde ispatlanabilir çalışma yılları zaten kalmıyor. Bunu başka ülkelerde zencilere yapılanlarla karşılaştırabiliriz : -Beyazların aldığı ücreti sana veremeyiz. İşine gelmiyorsa sürünmeye devam et. Kalacak ev sorunu da son derece büyük bir önem taşıyordu : Sürgünlerin çoğu ayrılmamış oturma odası köşelerinde, karanlık bodrumlarda, barakalarda yaşıyor ve buna karşılık oldukça yüklü kira vermek zorunda kalıyorlardı. Kiralayanlar, özel kişilerdi. Ekserisi artık hiç de genç olmayan bir sürü kadın, ağ-larında bir sürü metal diş olduğu halde -bütün isteklerinin- dışarı bile çıkabilmek için bir tek ipek bluz ve bir tek çift ayakkabı almanın hayalini kuruyorlardı.

Ayrıca Karaganda'da da uzaklıklar fazlaydı. İşe gitmek için fazla vakit harcanıyordu. Merkezden şehir girişindeki çalışma yerlerine tramvay bir saat kadar sürüyordu. Tramvay vagonunda karşımda oturan kadının kirli bir eteği ve parçalanmış san-

daletleri vardı. Kucağında çok kirli paçavralara sarılmış bir bebek tutuyordu. Sürekli başı önüne düşüyor ve elleri gevşiyordu. Bu durumda bebek kucağından kayarak yere doğru yuvarlanırken, çevredekiler bağırıyorlardı: «Dikkat, düşüyor!». Kadın hemen davranarak çocuğu zamanında yakalıyor, fakat biraz sonra başı yine önüne düşmeye başlıyordu. Kadın su idaresinde gece postasıydı, buna rağmen bütün gün boyunca dükkânları dolaşmış ve ayağına kesesine uygun bir ayakkabı aramış durmuştu. Fakat, hiç bir yerde aradığını bulamamanın üzüntüsü içindeydi. İşte böyleydi, Karaganda sürgünü.

Bildiğim kadarıyla Çşambul kentinde durum bu kadar feci değildi. Bu kent verimli Güneyde, Kazak ülkesinde bulunuyordu. Yiyecek maddeleri de orada daha ucuzdu. Fakat kent küçüldükçe iş bulmak da zorlaşıyordu.

İşte Yeniseysk kenti. Georgi Mitroviç 1948 yılında Krasnoyarsk aktarma hapishanesinden buraya yollanmıştı. Muhafız birliğinin başındaki teğmen ona cesaret verdi: «İş bulabilecek miyim?» — «Tabii, kesinlikle.» — «Ya yatacak yer?» — «Tabii canım...» Muhafızların görevi sadece onları oraya kadar getirmektir. Görevlerini bitirmiş insanların iç rahatlığıyla oradan ayrıldılar. Fakat yeni gelenler geceyi geçirecek yer bulamadılar. Sonunda sahilde ters dönmüş yatan kayıkların altına ve satıcı tezgâhlarının yanına kıvrılıp yattılar. Ekmek alamıyorlardı, çünkü ekmek evi olanlara veriliyordu. Kalacak yerleri yoktu, pansiyonlar ise paralıydı. Bir sakat olan Mitroviç mesleği olan diplomalı hayvan yetiştiriciliğine talip oldu. Kumandan müracaatı inceledikten sonra bölge hayvancılık dairesini aradı «Dinle beni, bana bir şişe votka hediye edersen sana bir hayvan yetiştiricisi yollayacağım.»

Bu işte böyle bir sürgündü. Bu sürgünde «Sabotaj için 58,14 üncü maddeyi uygulayım, doğru kampa geri dönersin!» tehdidi geçersizdi. Aynı Yeniseysk'de 1952 yılına ait şahitlerin doğruladığı bir olay var. Kumandanlığa uğrayıp yoklamaya katılmaları gereken günde, orada toplanan sürgünler topluca kumandanandan bir istekte bulundular:

Onları tutuklayıp kampa geri göndermesini istiyorlardı. Burada — yetişkin insanlar — ekmeklerini kazanamıyorlardı! Kumandan onları kovdu: «İç İşleri Bakanlığı iş bulma kurumu değildir!» (*)

(*) Çünkü Sovyet ülkesinin kanunlarını hiç olmazsa ceza kanununun 3 üncü maddesini bilmek ne onun göreviydi, ne de sürgünlerin

İşte bir yer ve bazı olaylar daha — Kansk'dan 250 km uzaklıktaki Krasnoyarsk bölgesinde bulunan Tasseyevo. Buraya Almanlar, Çeçenler, İnguşlar ve sabık tutuklular yollanmışlardı.

Bu yer yeni değildi, keşfedilmiş bir özelliği yoktu. Bir zamanlar mahkumların zincirlerinin yapıldığı Kandalı köyü yakın idi. Yeni olan orada yer zeminliklerinden meydana gelen bir şehir idi. Zeminlikler, toprakta kazınmış evlerdi. Zeminleri de topraktı. 1949 da tekrarcılar dan meydana gelen bir grup buraya ulaştı. Okula getirildiler. İş gücü yöneticilerce teslim alınacaktı. Bölge NWD şefi, orman işletmelerinin temsilcisi, kollektif çiftliklerin yöneticileri geldiler. Yeni sevk edilen grup uzun bir kuyruk halinde komisyonun önünden geçti. Hepsi yaşlı, hasta ve kemikli kamp artıklarıydılar. Akıllı devletin tehlikeli şehirlerden uzak tutarak tayganın derinliklerinde çürümeye yolladığı kadınların hali yürekler acısıydı. Kimse onları almak istemiyordu. İçişleri Bakanlığının yetkili memuru sunduğu iş gücünü ancak tendit'lerle işveren durumundaki temsilcilere kabul ettirebilirdi. Fakat asıl süprüntüyü meydana getiren iskarta durumundaki sürgünler, temsilcisi geç kalan ve böylece başta yapılan seçmeyi kaçıran tuz fabrikasına kaldılar. Tuz fabrikası Troizk köyünün (bu köy de eski bir sürgün yeri idi ve daha Çar Aleksey Mikailoviç zamanında tarikatçılar buraya yollanmışlardı), yanındaki Ussolye nehrinin kıyısındaydı, 20. yüzyılın ortasında burada çalışacakların elinde şu teknik araçlar vardı: Atlar daire biçimi bir piste rahvan adımlarla koşarak bostan dolabı sistemi ile teknelere tuz pompalıyorlardı. Sonra yaşlı kadınların ormandan topladığı odun ile ısıtılarak kurutuluyordu. Sonra da sandıklara doldurulanlar ambalaj yapılıyordu.

Kolonnada bir lokomotif fabrikasının sabık işçisi olan Knyasev de Tassayevo'ya gönderilmişti. Ancak artık çalışamıyordu, bu yüzden onu çürüğe çıkarttılar. Zaman zaman bir hayırseverin ona kapısını açması ile geceyi onun yanında geçiriyor, diğer zamanlarda ise sokakta yatıyordu. Sakatlar yurdunda ona yer bulamadılar, hastahanedeki de uzun süre tutmadılar. Bir kış gecesinde partinin, bizim işçi partimizin bölge komitesi binasının önündeki sundurmanın altına süründü ve orada soğuktan donarak öldü.

•Kamp tutukluluğundan Tayga sürgününe yollananlar (yol-

---

bunu bilmesine imkân vardı.

•Bir sürgüne bir parça toprak veya ücretli bir iş temin edilmeli, dir..

culuk eksi yirmi derece soğukta üstü açık yük kamyonları ile yapıyordu. Tutukluların üzerinde serbest bırakılırken aldıkları ince ve kötü elbiseler vardı, muhafızlar gocuk ve keçe çizme giyerlerken onların ayakta daba önce taşkaları tarafından kullanılmış çadır bezinden ayakkabılar bulunuyordu) bunun neresinin serbest bırakılmak olduğunu kavrayamıyorlardı. Kamplarda hiç olmazsa ısıtılmış koğuşlar vardı, Uyea orada oduncuların içinde bir yıldır ateş yakılmamış yer koruganlarında soğuk hüküm sürüyordu. Orada motorlu testereler çalışıyordu aynı testereler burada da çalışacaktı ve insan hiç olmazsa bu testerenin sapına yapışarak bir lokma kuru ekmek bulabilirdi.

Bu yüzden yeni sürgünler (1953 de Suhobusimkoye bölgesinde Yenisey kıyısındaki Kuseyevo'da olduğu gibi) oradaki orman işletmesinin müdür yardımcısı neş'eli ve temiz görünüşlü Leyboviç ziyarete geldiği zaman şaşırıyor, deri paltosuna ve iyi beslenmiş beyaz yüzüne bakarak zor duyulur kelimelerle selâmlıyorlardı: «Günaydın vatandaş şef!»

Fakat o başını kuvvetle sallıyordu.

«Hayır, hayır nasıl olur da bana vatandaş dersiniz? Artık sizin için sadece Yoldaş'ım. Artık tutuklu değilsiniz!»

Bütün sürgünler bir tek koruganın içine toplandılar. Müdür yardımcısı orada yağ kandillerinin ölgün ışığı altında bir konuşma yaptı. Kelimeleri bir tabuta çivi çakarcasına kayarak sürgünlerin içlerine işliyordu:

«Buraya davetli olarak geldiğinizi sanmayın! Gerçekten de burada ömürleriniz boyunca yaşamak için gönderildiniz. Bu yüzden mümkün olduğu kadar erken işbaşı yapın! Ailesi olanlar, buraya getirtsinler. Olmayanlar evlensinler. Aranızda evlilikler yapın. Ve bu işi öyle fazla uzatmayın. Kendinize evler inşa edin. Çocuklar dünyaya getirin. Ev ve inek için kredi alacaksınız. İşe yoldaşlar, işel Ülke bizim kerestemizi bekliyor!»

Ve yoldaş binek arabası ile tozu dumana katarak uzaklaştı.

Bu da hiç yoktan iyiydi. Hiç olmazsa evlenmeleri için izin çıkmıştı. Yine de bir kolaylık!

Yagodnoye civarındaki Kolima'nın fakir yerleşme merkezlerinde de Retz'in hatırladığı kadarı ile, anakaraya salıverilmeyen kadınlar vardı. Fakat buna rağmen, İçişleri Bakanlığı evlenme izni vermemişti. Evi olanlara oturacak yer verilecekti de, ondan!

Diğer yandan evlenme yasağı da bir kolaylık yaratıyordu,

değilmi ki, faraza Kuzey Kazakistan'da 1950 — 1952 yıllarında, sürgünü yere ve işe bağlamak için, kimi komutanlıklar, yeni gelenleri 2 hafta içinde evlenmeye zorluyorlardı: Ya evlenirsin veya seni içerilere, çöle yollarız, şartını koşarlardı.

Sürgünlerin yaşadığı bir çok yerde bütün açıklık ve aynı zamanda alaycı ifadesi ile bir kamp terimi olan genel çalışma'nın yaygın olduğu dikkate değer bir olaydır. İnsanı ölüme götüren ve buna karşılık çok az besleyen bu kemik değirmeni, kamptakinden pek farklı çalışmıyordu. Gerçi sürgünler özgür insanlar olarak kamptakiler kadar çok çalışmak zorunda değildiler, fakat işe (ormana veya madene) gidiş iki saat, dönüş de aynı biçimde iki saat sürünce günlük iş saatleri kamptaki normlara ulaşıyordu.

Eski bir işçi olan Berezsovski yirmi yıllarında iş sendikası liderlerinden biri iken, 1938 de on yıllık bir sürgüne gönderilmiş ve 1949 da on yıllık bir kamp mahkûmiyetine yollanmıştı. Benim gözlerimin önünde kampta kendisine verilen ekmeğin tayınım öptü ve burada hiç olmazsa bu bir lokma ekmeği güvenle bulabileceğine sevindiğini belirtti. Buna karşılık sürgünde, hattâ cebinde para ile bir dükkâna girersin. Râflarda sıra sıra ekmekler durmaktadır. Görevli yüzüne karşı utanmadan «Ekmeğimiz yok!» der ve bunu söylerken bir taraftan da yerli halktan birine ekmeğin sarar. Yakacak maddelerinde de durum aynıdır.

Petersburg'lu sabık işçi Zivilko da buna benzer şeyler söylüyor, hep çıkırdım cinsten olmayan insanlar 1951 yılında sürgünden kürek mahkûmlarının bulunduğu, özel kampa geldiği zaman insanlığına yeniden kavuştuğunu belirtiyordu: Kampta 12 saatlik iş gününden sonra paydos yapılır ve artık istediğini yapmakta kısıtlı da olsa, özgürlüğün vardır. Kamp bölümünde dolaşıp, vakit öldürebilirsin. Oysa sürgünde her an hiç de gerekli olmayan bir iş için (ve hattâ iş yöneticisinin kendi cebine girecek biçimde) ücreti ödenmeyen fazla mesai saatleri üstüne yığılabılır. (Zivilko muhasebeci olarak görevlendirilmişti). İster akşam, ister Pazar olsun hiç bir sürgün buna hayır demeye cesaret edemez, çünkü ertesi gün kendisini kapının önünde bulmak korkusu elini kolunu bağlamaktadır.

Sürgün Pridurki'si mevkiine yükselmiş bir sürgün için de hayat bal yalamak değildir. Dşambul'deki Kok-Terek'e yollanan Mitroviç Bölge Komitesinin Ziraat bölümünde zoorterni uzmanı görevini almayı başarmıştı. (Kok-Terek onu şöyle karşıladı: O ve arkadaşları için bir eşek ahırını ayrılmıştı. Duvarlardan hay-

van pisliklerini temizlediler ve bir köşeye yığdıkları peykin üzerinde yatmaya başladılar). Mitrović dürüst çalışmaya denedi ve kısa sürede parti üst kademelerine bir diken gibi batmaya başladı. Küçük bölge şefleri Kolhozlardan ilk defa gebe kalan inekleri alarak, bunları danalarla değiştiriyorlardı. Mitrović'ten iki yaşındaki hayvanları dört yaşında olarak göstermesini istediler. Defterlere baktığı zaman kolhozlarda bealenen ve büyütülen, fakat kolhozlara ait olmayan sürülerin var olduğunu gördü. Bu sürüler bölge genel sekreterinin mali işler başkanının ve millis şefinin özel sürüleri idiler. (Kazakistan'ın sosyalizmi nasıl ustaca yürüttüğüne dikkat edin!) Mitrović'e «bunları defterlere işlemel» dediler. Dinlemedi. Ve hattâ bölge sovyetinin başkanı gri bir Karakul koyununu iç ettiği zaman bunu rapor etmeğe kalkıştı. «Sovyet kanunlarının durumuna göre sürgüne gönderilmiş biri için ne kadar garip bir tutum.» Tabii Sovyet başkanının bundan haberi oldu (ve bu ilk savaş ilanıydı).

Bu arada bir insanın sürülebileceği en berbat yerin bir bölge merkezi olmadığım da belirtmek gerekir. Sürgünün asıl dayanılmaz zorlukları ne bir tek yerleşme merkezinden, ne de bir medeniyet belirtisinden iz olmayan ıssız yerlerde başgösteriyordu. Aynı Zivimko 1937 yılında yaşamaz olduğu Batı Kazakistan bölgesindeki «Jana Turmis» (Yeni hayat dergisi) kollektif çiftliğinden bahsediyor. Daha sürgüne yollananlar oraya varmadan önce bölge halkı Traktör istasyonunun politbüro bölümü tarafından toplanıyor ve uyarılarak parti çizgisinde beyinleri yıkanıyordu: Gelenler Troçkistler ve karşı devrimciler. Ürken yerli halk, yeni gelenlere halk düşmanları ile ilişki kurmuş olmak damgası yememek için ödünç tuz bile vermiyordu. Savaş sırasında sürgünlere ekmek karnesi verilmedi. Bu haberi veren, kolhoz demirhanesinde tam sekiz ay çalışarak bir pud darı kazanmıştı. Bu koskoca bir onaltı kilo ederdi... Taneleri kendileri öğütmek zorundaydılar. Kazakların mezar taşlarından değirmen taşları yonttular. Ve NKWD'ye gittiler: Bizi ya hapse atın, ya da bölge merkezinde oturmamıza izin verin! (Şimdi okuyucu: Peki, ya yerli halk n'apıyordu, diye soracaktır. İşte, birer koyun, keçi, inekleri ve başlarını sokacak birer çadırı vardı. Bütün bunlar onlara destek oluyorlardı).

Kolhozdaki sürgünlerin hayatı da aşağı yukarı aynıydı. Burada devlet malı elbise olmadığı gibi, kamp karavanası da yoktu. Sürgün için kolhoz düşünebilecek en berbat yerdi. Bu aynı zamanda bir test yerine de geçerd. Neresi daha berbattır. kamp mı, yoksa sürgün mü?

Bu arada yeni gelenler satıyorlardı. S. A. Lifsz de bunların arasındaydı. Olay Krosnoyark aktarmasında oldu. Alıcılar marangoz arıyorlardı. Hapishane karşılık verdi: Bir hukukçu ve bir kimyager (Lifsz'i) alın dediler. Ayrıca hasta ihtiyar ve hasta kadınları da satıyorlardı. Daha sonra eksi yirmibeş dercelik ılımlı bir soğukta, üstü açık yük arabalarında, tüküklerin birbirlerine iyi geceler dedikleri yerlerde uzun bir yolculuk... Hepsi hepsi üç düzüne evden oluşmuş küçük bir köy... Burada hukukçu ve kimyagerin ne işleri var? Avans olarak bir çuval patates, soğan ve un veriliyordu. (Bu iyi bir avans!) Kazanırsanız kazandığınız parayı da gelecek yıla alırsınız diyorlar. Kazanmak için karın altından kenevir toplamak zorundasınız. Yatacak bir yer için ise, saman dolduracak çuval bile bulamazsınız. «Peki, yerli halk nasıl geçinebiliyordu?» diye sorulacaktır.

Her şeyin başında gelen bir istek: «Bizi Kolhoz'dan alın! Hayır, bu olacak şey değil; çünkü Kolhoz hapishane yönetimine adam başı 120 Ruble ödemiş (1952).

Oh! Tekrar kampa dönmek ne güzel!...

Bir sürgün için, Sovhoz, yani Devlet Çiftliğindeki hayatın, Kolhozdakinden çok daha iyi olduğunu düşünen okuyucu yanılır. İşte size Suhobusimskoye bölgesindeki Minderla adlı bir devlet çiftliği. Burada barakalar var ancak, tel örgüler yok. Nöbetçisiz kamp gibi bir şey. Adına bakılırsa devlet malı olmasına rağmen, burada para bilinmiyor. İlişki parasız yürütülüyor. Sadece sayılar yazılıyor. Adam başına günde 9 Ruble (eski Stâlin devri rublesi.) Buna karşılık herkesin günde ne kadar bulgur yediği, kullandığı işçi çeketinin fiatı, barakada kalmasına karşılık belirli bir para hesaplanıyor. Bunlar eksi değer olarak bütün ay boyunca toplanıyorlar. Ve ödeme günü geldiğinde, oh, olacak şey değil, sürgününü hiç birşey kazanmadığı, aksine devlete borçlu olduğu ortaya çıkıyor. A. Stotik bu devlet yerinde iki arkadaşının tam bir çaresizlik içinde kendilerini asarak intihar ettiklerini hatırlıyor.

(Büyük bir hayâlcî olan aynı Stotik, İngilizce öğrenme çabası içinde geçen talihsiz bozkar kampı tecrübelerinden (*) hiç ders almamıştı. Kendisini sürgünde bulduktan sonra, kanunda eğitim özgürlüğü ile ilgili maddeye bel bağladı. Buna dayanarak Krasnoyarsk'a tahsil için gitmeyi kafasına koydu! Bu utanmazca girişime -acaba sürgün tarihinde bir benzerine rastlanmış mıdır?- devlet çiftliği müdürü reddedici değil, açıklayıcı

(*) Bakınız bölüm V., Paragraf 5.

bir cevap verdi: «Stotik'in tahsil yapmasına kimse izin vermeyecek!» Ancak Krasnoyarsk aktarma hapishanesi bütün çevredeki sürgünler arasından marangozlar arandığına dair ilân verince, Stotik beklediği şansın doğduğuna inandı ve daha önce marangoz olarak hiç çalışmamış olmasına rağmen, başvurdu. Orada sarhoşlar ve hırsızların bulunduğu bir ortamda Tıp Fakültesi giriş sınavlarına hazırlandı. Sınavı oldukça yüksek bir notla kazandı. Kabul komisyonunun önüne çıkıncaya kadar kimse onun evrakını sıkı bir biçimde incelememişti. Komisyon önünde sorgu başladı: «Cephedeydim... Sonra geri döndüm...» Gırtlaklı kurumuştur. «Ya daha sonra?» - «Sonra... beni... hapsedtiler...» ve komisyon üyeleri bir anda en karanlık bakışlarıyla bakmaya başladılar «Fakat süremi doldurdum! Serbest bırakıldım! Çok iyi notlarım var!» Boşuna. Bu sırada Beria'nın düştüğü yıl sona eriyordu).

Ve ne kadar gözden uzak olursa o kadar daha kötü, ne kadar gözden uzak olursa o kadar hukuktan uzak... A. F. Makayev Kengir kampı hakkındaki daha önce söz konusu ettiğimiz yazılarında «Turgay kölesi»nden bahsederken, iki kamp mahkûmiyeti arasında Turgay bozkırlarına sürülen Aleksander Vladimiroviç Polyakov'dan söz ediyor. Bu uzak bölgede resmi organ olarak sadece Kolhoz başkanı bir Kazak vardı. Hattâ her yerde hazır olan ordudan bile hiç kimse daha oralara ayağını basmamıştı. Polyakov gecelerini geçirmek için ahırını kullanıyor, yatak olarak da bir saman yığını üzerinde uyuyordu. Görevlerinin başında bütün gün boyunca kolhoz başkanının sayıları dört tane olan karılarına köle olarak hizmet etmek, bu arada oturakları dökmek geliyordu. Ne yapabiliirdi? Kaçmalı ve bir yerlere şikâyet mi bulunmalıydı? Başta buradan gidecek hiç bir vasıta yoktu, sonra kaçışı bir suç olarak tanımlanacaktı. Çiftlikteki tek Rus oydu ve Rus olan bir maliye müfettişinin geçmesi için aylar gerekti. Sonunda böyle biri geldi ve Polyakov'un şikâyetini hayretler içinde dinledi. Müfettiş yazılı şikâyetini ilgili bölge dairelerine ulaştıracağına söz verdi. Bu şikâyetine karşılık Polyakov Sovyet Hükûmetine «alacakça iftira»dan tekrar kamp cezası aldı. Böylece elli yıllarında Kengir kampında tutuklu olarak mutlu yaşadı ve orada neredeyse özgürlüğü tattı... Ve biz Turgay kölesinin bütün sürgünler içinde en fazla çeken olduğundan bile emin değiliz.

Sürgünün kampa nazaran belirli bir yere bağlanma açısından daha güvenli olduğunu (iyi veya kötü belirli bir yerde oturuyor ve oradan oraya gönderilmekten korkmuyorsun), kolay ko-

lay söyleyemeyiz. Nakil veya adı her ne olursa olsun, kumandanın bir sözüyle açıklanamaz ve önüne geçilemez bir yer değiştirme bir anda başına gelebilir. Hattâ bir sürgün yerinin veya bütün bölgenin kapatılması bile gerçekleşebilir. Değişik yıllarda bu tip olayların geçtiğini içinizden bir çoğu hatırlayacaktır. Özellikle uyanık olmak kelimelerinin daha bir büyük yazıldığı savaş yıllarında: Taypak bölgesinin bütün sürgünleri oniki saat içinde yolculuğa çıkabilecek gibi hazırlanmak zorunda bırakıldılar! Ve yolculuk hedefi Dşambetinsk olarak saptandı! Her şeyi olduğu gibi bırak, fakir evini, kötü, fakat senin için önemli olan ev gereçlerini, başının üzerindeki delik deşik, fakat yeni tamir görmüş damı -bunların hepsine adyö de! Ve yürüyün bakalım yalınayak tencere düşmanları! Bazılarınız ölecek, bazılarınızı ise yepyeni şeyler bekliyor!

Sürgün'ün hayatı sürdürmekteki belirgin sefilliğine rağmen, (kimse sıra halinde yürümüyor, herkes istediği yönde topallayarak ilerliyor, sabah içtimai yok, şapka çıkarılmıyor, barakalara kilitlenmek yok) yönetimsiz olduğu söylenemez. Şurada daha yumuşak, orada daha sert olarak baskının genel olarak hafiflemeye başladığı 1953 yılına kadar her yerde hissedilen bir güçtü. Birçok yerde sürgünlerin Sovyet makamlarına sivil şikâyetlerde bulunmaları yasaktı. Şikâyetler önce kumandanlığa yapılıyor, burada kumandan konunun daha yukarı mı aksettirileceğine yoksa çöp sepetine mi atılacağına kendisi karar veriyordu.

Kumandanlıktan herhangi bir subayın çağrısına bir sürgün nerede ve ne işle meşgul olursa olsun, hemen koşmak zorundaydı. O hayatı tanıyanlar, sürgünün komutanlıktaki subayların özel isteklerine «hayır» deyip, demiyeceklerini bilirler.

Kumandanlıklardaki subaylar kamplardakilerle karşılaştırıldıklarında ne durum, ne de hakları bakımından bunlara hiç benzemiyorlardı. Tersine onların hayatı çok daha rahattı. Bölge, nöbetçi devriyeleri, Kaçak avı, İş postaları, bütün bir yığının beslenme ve giydirilmesi gibi sorunları yoktu. İki ayda bir başvurmak zorunda olan sürgünleri defterlere kaydetmek ve kendisini koruyanlara karşı suç işlemiş sürgünleri rapor etmekten başka yapacak hiçbir işleri yoktu. Hepsi hükmetme hırslı olan, tembel, açgözlü (kumandanlıktaki bir astteğmen 2000 ruble aylık alıyordu). Ve bu yüzden de genellikle kötü yaratıklardı.

Sovyet sürgününden kaçış girişimlerine fazla rastlanmamıştır. Başarılmış bir kaçış sonunda elde edilecek avantajların küçüklüğü, bunda büyük rol oynamıştır. Çünkü bölgede bulunan yerli ve özgür halkın vatandaşlık hakları da aslında

sürgündekilerinkinden pek farklı değildi. Sürgünden kaçışın politik bir spor olarak tanımlandığı Çarlık devri artık geride kalmıştı ve buna karşılık cezalar son derece gaddarca uygulanıyordu. Kaçma girişimlerine OSO'nun özel bir bölümü karışıyordu. 1937 yılına kadar en fazla beş yıl kamp tutukluluğu cezasını uyguladı. 1937 de bu ceza on yıla çıktı. Savaşın sonra ise, hiçbir yerde açıklanmadan yeni kanun uygulamasına büyük bir titizlikle geçildi: Artık sürgün yerinden kaçışın cezası YIRMİ YIL kürek cezası idi. Bu inanılmayacak kadar sert bir orantısızlığı ortaya koyuyor.

Bölge komutanlığı kaçma kavramını kendi yargısına göre değerlendiriyordu. Sınır komutanlıkça çiziliyor ve sürgünlerin bunu geçmesi yasaklanıyordu. Bu durumda bir sürgünün ormana mantar veya odun toplamaya gitmesi bile komutanlığın insafına kalmış oluyordu. Meselâ Çakasya'da bulunan maden işçileri yerleşme merkezi Ordşonikizevski'de şu kural geçerliydi: Sınırı dağ yönünde geçmek, sınır ihlâli sayılıyor ve beş yıl kamp tutukluluğuyla cezalandırılıyor. Vadi yönünde sınırı geçmek ise, (demiryolu yönünde) kaçma girişimi demektir ve cezası yirmi yıl kürek cezası idi. Bu saçmaca yumuşaklık o kadar yerleşmişti ki, maden ocağı yöneticilerinin zorbalığına dayanamayan bir grup Ermeni bölge merkezine gidip şikâyet etmek üzere başvurduklarında, bu kaçış için ancak 6 şar yıla mahkûm edilmişlerdi.

Genellikle bu tip yol şaşırmalar kaçma girişimi olarak nitelendiriliyordu. Bir de, bizim insan yiyen sistemimizin işleyişini kavrayamayan ve anlamaya niyetleri olmayan yaşlı insanların verdiği kararlarla yapılan girişimler vardı.

Seksen yaşını aşmış yaşlı bir Rum kadını savaşın son yılında Simferopol'dan Urallara yollanmıştı. Savaş sona erip de oğlu Simferopol'a dönünce, kadıncağz - bundan doğal ne olabilir? - geri döndü ve evinde gizli olarak oğluyla birlikte yaşamaya başladı. 1949 yılında seksenyedi yaşına bastığında onu yakaladılar, yirmi yıl küreğe mahkûm ettiler. (87 + 20 = ?) ve Ozer kampına gönderdiler. - Yine buna benzer yaşlı bir Rum kadını Dşambul bölgesinde yaşamaktaydı. Rumlar Kuban bölgesinden sürüldükleri zaman onu ve iki kızını almaya geldiler. Bir Rus ile evlenmiş olan üçüncü kızı Kubanda kaldı. Yıllar birbiri arkasından geçip gitti. Sürgündeki yaşlı anne, bu kızının yanına dönmek ve ömrünün son yıllarını orada geçirerek, orada ölmek istedi. Sonuç? -Kaçma girişimi- kürek, yirmi yıl - Kok Terek-de Alekseny Ivanoviç Bogoslovski adında bir fizyologumuz var-

di. 1955 yılında nasıl olduysa «Adenauer affı» kapsamına girmiş, fakat bu aftan ancak kışın faydalanmıştı. Hukuka aykırı olmasına rağmen, onu yine sürgün statüsünde bıraktılar. Birçok dilekçe ve şikâyet mektupları yazdı. Fakat bütün bunlar uzun zaman alıyordu. Bu arada Perm'deki annesinin gözlerinde gittikçe artan bir körlük başladı. Oğlunu savaştan ve savaşta esir düştüğünden beri görmemişti. Gözündeki son ışıkla, son bir ke-re daha görmek istiyordu. Böylece Gogoslovski kürek cezasını göze aldı ve bir hafta içinde gidip dönmeyi plânladı. Çöldeki sıkır çiftliklerinde işi olduğunu ortaya attı, fakat trenle Novosibirsk'e gitti. Bölgede yokluğunu kimse farketmedi, ancak Novosibirsk'de uyanık bir taksi şoförü onu bölge komutanlığına ihbar etti. NKWD'ler kâğıtlarını görmek istediler. Evrakı olmadığı için geçmişini anlatmaya mecbur kaldı. Onu geri getirerek Kok Terrek hapisanesine attılar. Soruşturma başladı. Tam bu sırada onun sürgün olmadığı, serbest bırakılması gerektiği konusunda haber geldi. Hemen annesine koştu. Fakat çok geç kalmıştı...

Sovyet sürgün rejiminin bir sürü renkle bezenmiş paletine dalıp az kalsın her sürgün bölgesinde yaygın olan çekist operasyon bölümünü anlatmadan geçiyorduk. Bu bölüm sürgünleri görüşmelere çağırıp, aralarından ispiyonlar sağlamak, ihbarları toplamak ve değerlendirmek, bütün bu malzemeyi yeni cezaların dağıtılmasında kullanmak işini yüklenmişti. Çünkü hemen hemen her sürgün için sürgünün monoton hayatında kampın canlı hayatına aday olarak gösterildiği bir devre geçmiştir. İkinci dönem -yeni bir soruşturma sonucu verilen yeni bir ceza süresi- çoğunluk için sürgün sürelerinin doğal sonu oluyordu.

1922 yılında karşı devrimci Litvanya ordusundan kaçarak özgür Rusya'ya iltica eden Peter Viksne, 1934 yılında geride kalan akrabaları ile mektuplaştığı ortaya çıkarılınca (bu akrabalar Litvanya'da da zarar görmediler). Kazakistan'a sürüldü. Fakat Viksne'nin cesareti kırılmadı ve burada Ayaguz tren istasyonunun yorulmak bilmeyen lokomotif makinisti olarak Stahanov işçileri arasına girmeyi basardı. Öyle ki, 3 Aralık 1937 de atölyeye «Yoldaş Viksne'yi örnek alın!» diye bir pankart asıldı. Fakat daha 4 Aralıkta aynı yoldaş Viksne ikinci bir dönem yolculuğa yollandı ve ondan bir daha haber alan olmadı.

Bu ikinci cezalandırmalar sürecinde de kamplarda olduğu gibi Çekistlerin yorulmak bilmez çabalarını ortaya sermektedir. Her yerde olduğu gibi tutukluya kaderin parmağının gösterdiği yönü çabuk kavraması ve direnmemeyi öğrenmesi için keskinleştirilmiş metodlar uygulamaktaydı. (1937 de

Urallarda Zivilk'o'ya 32 gün hapis verilmiş ve altı diş kırılmıştı). Ayrıca 1948 de olduğu gibi bütün sürgünlerin üzerine bir ağ atılarak, kamplar için yeni adaylar avlandığı da olurdu. (Vorkutada böyle olmuştu: «Yoldaş Stalin emir verdi. Vorkuta üretim merkezi olacak, şehri temizleyin.» Diğer bölgelerde ise hedef genellikle erkekler oluyordu.)

Fakat ikinci döneme yakalanmayanlar için «sürgünün sonu» sisler içinde kalmaya devam ediyordu. Meselâ, serbest bırakılmanın kamp nöbetçi odasından çıkıp, özel komutanlıkta kendini kaybettirme anlamına geldiği Kolima'da, sürgün hiç bir zaman sona ermezdi. Çünkü Kolima'dan dönüş yoktu. Yine de çok kısa süreler için «ana karaya» geçmeyi becerebilenler oluyordu, fakat bunlar da kaderlerine küserlerdi, çünkü ana karada sürgünden dönenlere yaşama hakkı yoktu, hemen ikinci süreye çarptırılırlardı.

Çeka'nın gölgesi, sürgünün karanlık göğünü bûsbütün karartıyordu. Emniyetçinin gözü, gammazın kulağı, bitirici iş, çocuklar hesabına kaygı, sürgünlerin hayatını etkileyen başlıca faktörlerdi: Korku içinde yaşarlardı, birbirine açılmazlardı, kapanık hayat sürdürürlerdi. Hapisane veya kamplarda olduğu gibi, iç açıcı konuşmalar, karşılıklı itiraflar, anıları birbirine anlatma, burada yoktu.

Bu bakımdan sürgünlerin hayatını dile getiren öyküleri toplamak, hiç de kolay olmuyor.

Sürgün fotoğraf bakımından da geriye hemen hemen hiç bir şey bırakmamıştır. Olan fotoğraflar da özel kamp ve komandanlık bürolarına verilmek üzere çektirilmiş vesikalık fotoğraflardır. Sürgündeki arkadaşlarla bir grup resmi — tabii ki bu son derece güzel bir anı olur! Fakat bir ihbar ve suçlama hazırdır: «Bakın anti Sovyet eğilimli bir örgüt!». Kısa bir inceleme yapılır ve herkes toplanır.

Bizim Sovyet sürgünü hemen hemen hiç fotoğraf bırakmamıştır. Fakat sizler muhakkak devrimden önceki bir resmi hatırlayacaksınız: Bir grup devrimci, gerçekten mutlu yüz ifadeleriyle, soldan üçüncü Ulyanov, (1) sağdan ikinci ise Kravşanovski. Hepsi tok, temiz giyimli, ne çalışmayı ne yokluğu biliyorlar. İçlerinden bazılarının sakalı, bakımlı bir sakalı, bazılarının ise şapkaları, gerçek kürk şapkaları var.

Çocuklar, bunlar korkunç karanlık günlerdi...

(1) Ulyanov — Lenin.

Tarih araştırmacıları bizi bu konuda düzeltebilirler, fakat bizim orta düzeydeki insan beynimiz, tarihte bütün bir halkı kapsamına alan hiç bir zorlu sürgünü hatırlamıyor. Ne 17, ne 18, ne de 19 uncu yüzyıllarda buna benzer bir olay bulamıyoruz. Koloni fetihleri vardı: Güney Denizi adalarında, Afrika'da, Asya'da, Kafkasya'da; fakat nedense fethedilen ülkelerdeki halk anavatanlarından, evlerinden ve atalarından kalma topraklarından ayırmak, sömürgecilerin dar anlayışlarının çok ötesinde kalmıştı. Belki zencilerin Amerikan pamuk plântasyonları için nakledilmeleri bize bu yönde bir fikir aşılayabilir, yine de bu nakillerde olgunlaşmış bir devlet sistemi yoktu. Burada söz konusu olan sadece yürekleri benzeri olmayan bir kazanç hırsı ile yanan hristiyan köle tüccarlarının kişisel girişimleri sonucu Afrikalı zencileri tek tek veya düzünelerle yakalamaları, kandırmaları ve satmaları idi.

Uygar insanlığın umudu olan Yirminci Asrın gelip çatması. Tek Doğru Öğretinin ışığında Milliyetçilik sorununun gelişip, doruğuna çıkması gerekiyordu ki, bu sorunun en büyük uzmanı, bütün bir milleti 48,24 veya bir buçuk saat içinde göç ettirerek, onu yitirme patentini çıkarmış olsun.

Tabii ki bu konu da bir anda açıklık kazanmadı. Hattâ, kendisine ait şu cümle bu tip endişeleri kökünden silip atacak nitelikteydi: «SSCB'de herhangi bir insanın kökeni yüzünden takibata uğraması bugüne kadar görülmemiş bir şeydir ve bundan sonra da görülmeyecektir.» (*)

Yirmi yıllarında bütün ulusal diller teşvik edilmekteydiler. Kırım sakinleri Tatarca, evet Tatarca kullanmaları konusunda teşvik ediliyorlardı. Burada hattâ arap alfabesi bile kullanılıyordu ve bütün yazışmalar Tatarca yürütülüyordu. Meğer yanlışmış.

Daha yeni başarılmış büyük köylü sürgününe rağmen Büyük Dümencinin aynı yöntemin uluslar üzerinde uygulanmasının ne

(*) Stalin, kulliyatı Moskova 1951, Cilt 13, Sayfa 259.

kadar kolay olduğunu kavraması biraz sürdü. Saygı değer yüksek kardeş Hitlerin Yahudi ve Çingenelerin yok edilmesi ile ilgili fikirleri ancak savaşın patlamasından sonra ortaya atılmışlardı, oysa baba Stalin bu konu üzerinde çok daha önceden düşünmeye başlamıştı bile.

Köyü vebası dışında, halkların topluca sürülmesine kadar, bizim Sovyet sürgünü, nihayet birkaç yüzbin kişiyi kapsıyordu, kamplarımızla rekabet edecek durumda değildi, tarihin iz'ini yansıtacak kadar zengin ve şanlı da değildi. Sürgün cezasına çarptırılmışlar, idari kararlarla sürülmüşler bulunurdu ama, hepsi bir araya gelmiş bireylerdi, ayrı ayrı hepsinin adı, sanı, doğum tarihi ve yeri, mahkeme kararının sureti, önden ve yandan çekilmiş fotoğrafları vardı. Bu kum taneceklerinden, parçalanmış ailelerden sürgün bölgeleri için yekpare nüfus kitlesini yaratmak, ancak bizim akıllı, hiç bir şeyden tiksинmeyen Organların haddine idi.

Sürgün süratle gelişti. Özel sürgün terimi konuldu! İlk iki terimin Çar zamanından kalmış olmasına karşılık, son terim tamamen Sovyet icadıdır. Özel eki aslında bizim en sevdiğimiz ön eki değil midir? (Özel bölüm, Özel görev, Özel ilişki, Özel tahsis, Özel sanatoryum). Büyük fırtınanın estiği yıllarda özel sürgün kelimesiyle sürgüne yollanan Kulaklar anıldılar. Bu kelime çok daha kesin bir ifade taşıyor ve şikâyet etmek üzere hiç bir fırsat vermiyordu. Çünkü sürgüne yollananlar bu kere sadece kulaklar değildi, ancak bundan sonra Ulu Baba aynı kelimenin bundan böyle sürgüne yollanan uluslar için kullanılmasını emretti.

Buluşu denemek gerekiyordu. İlk deney gerçekten de son derece ihtiyatlı bir biçimde plânlanmıştı: 1937 yılında bir kaç onbin Koreli -Japon emperyalizmi ve Halkın-Hol olayı gözümüzün önündeyken, şu çekik gözlü yağız şüphelilere güvenceyle bakılır mı hiç? - sessiz ve süratli bir biçimde Doğudan Kazakistan'a nakledildiler. Ayakta zor duran ihtiyarlar, daha emzikli olan bebeler ve toplayabildikleri son derece yetersiz ev eşyaları da yanlarındaydı. Her şey o kadar ani olmuştu ki, ilk kışlarını samanlı kerpiç barakalarda pencere camları olmadan geçirdiler (cam zor bulunan bir madde idi).

Ve operasyon o kadar sessiz yürütüldü ki, sadece çevre yerleşme merkezlerinde bulunan Kazakların kulaklarına bir şeyler gitti. Bütün ülke üzerinde hiç kimse bu olaydan bahsetmedi ve bu konuda hiç bir haber dış ülkelere sızmadı. (Zaten basın

proleteryanın elinde bulunmasının gerekliliği işte bu tip olaylarda başlıyor).

Bu iş lezzetli gelmişti. Olay ilgi çekti. Ve 1940 tarihinde ihtilâlin beşiği olan Leningrad çevresinde tekrar uygulandı. Ancak kurbanları geceleyin kelepçelerle almaya gelmediler. Leningradlı Finli ve Estonyalıların yeni fethedilen Karolo-Fin cumhuriyetine gönderilecekleri bir «veda kutlaması» düzenlendi. Seçilenler güpegündüz bayraklar ve orkestralar eşliğinde, kendilerine sunulan yeni topraklara doğru sevinçle uğurlandılar. Fakat kent geride kalır kalmaz hepsinin pasaportları toplandı. Etraflarını nöbetçiler çevirdi ve yolculuk önce kırmızı hayvan vağonlarına, sonra da nehir üzerinde çekilen mavnalarla devam etti (altıyüz kişilik bir grubun kaderinden W.A.M. bahsediyor). Vardıkları limandan Karelyanın derinliklerine «Kollektif çiftliklerin tahkimi» için yollandılar. Tamamen özgür vatandaşlar, tantanayla uğurlanan bu insanlar, emre uydularsa da, içlerinden baş kaldıranlar çıktı. Aralarında bana bu haberi iletenin de bulunduğu yirmialtı isyancı yola devam etmeyi reddettiler ve dahası, pasaportlarını teslim etmediler! Sovyet gücünün ve tabii aynı zamanda Karelo Fin Cumhuriyetinin temsilcisi «Kurban verirsiniz!» diye uyardı. «Makineli tüfeklerle üzerimize ateş mi açtıracaksınız?» diye bağıldılar ona. Ah, ne kadar safça bir düşünce, makineli tüfeğe ne gerek var? Çevreleri sarılmış bir yığın halinde oturdukları o yerde bir tek tüfek namlusu da aynı işi kolayca görürdü. (Ve hiç şüphe yok ki, bu yirmialtı Finli için arkalarından marşlar söylenmezdi). Garip bir gevşeklik, akıl almaz bir yetersizlik veya beceriksizlik bu önemli anda beklenen tepkinin gösterilmesini önledi. Onları ayırmaya çalıştılar ve teker teker yöneticinin yanına çağırdılar. Onlar ine, yirmialtı bir arada grup halinde geldiler. Ve inanılmayacak şey, onların inatçı ve mantık dışı küstahlığı karşısında, öbürleri yenik düştü! Pasaportlarını yanlarında bıraktılar ve başlarındaki nöbetçiler çekildiler. Böylece Kolhoz çiftçisi veya sürgün olma piyangosundan kurtulmuş oldular. Ancak bu olay bir istisna idi. Geri kalanlar pasaportlarını geri alamadılar.

Bütün bunlar ön girişimlerdi. Metodun geniş kapsamlı bir denemesinin yapılması için start atışı ancak 1941 yılında verildi: Volga Almanlarının otonom ve tabii vatan haini Cumhuriyeti (başkentleri Engels ve Marksstad idi) boşaltılmalı ve bir kaç gün içinde daha Doğuda bir yerlere taşınmış olmalıydı. Ulusal topluca sürülmesi metodu, katıksız ve dinamik biçim ve karakteriyle, bu olayda gözümüz önüne serildi. Ne kolaylık, ne ve-

rımlılık! Soruşturmalar, moruşturmalar, isimli dosyalara gerek yok! Tek anahtar - kişinin milliyeti - sorunu çözüyordu. Rusya'nın diğer bölgelerinde yakalanan Almanların (ki, hepsi toplanıyordu) düşman olup olmadığını anlamak için NKVD kadrolarında yüksek tahsilli kişilere gerek duyulmuyordu: Alman soyadını taşımak, sürülmek için yeterlidir.

Sistem denenmiş ve gerekli bazı düzeltmeler yapılmıştı. Artık önceden damgalanmış, cezayı haketmiş, ihanetle suçlanan bütün uluslar gittikçe sertleşen bir biçimde birbirini ardından temizlenebilirlerdi: Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylılar, Balkarlar, Kaimuklar, Kürtler, Kırım Tatarları ve son olarak Karkasyalı Rumlar bütün uluslar Babasının kararı, sürülecek olan halka, mahkemece ve gevezece değil, askeri harekât ve modern motörize piyade birliklerinin tekniğiyle bildirildiğinden, sistem özel bir dinamik yapıya kavuşmuştu.

Silahlı birlikler gecedan mahkûm edilmiş ülkenin stratejik noktalarını işgal ediyor ve anahtar pozisyonları alıyorlar. Cani ulus sabah uyandığında, bütün köylerin tek tek hafif ve ağır makineli tüfeklerle çevrili olduğunu görüyor. Herkesin iki elinin taşıyabileceği eşya alabilmesi, toparlanması için on iki saatlik bir süre (fakat bu süre fazla uzun sürüyor ve askeri kamyonlar boşu boşuna dolaşıp bekliyorlardı, bu yüzden Kırım'da iki, hatta bir buçuk saat süre tanındılar), tanınıyordu. Sonra cezalıları askeri kamyonlara yükleniyorlardı (yaşlı kadınlar ve kucaklarında bebelerini taşıyan anneler - hoppala! Emri duymadınız mı? - Bu iş de bitmekten sonra muhafızların koruması altındaki kamyon konvoyu demiryolu istasyonu yönünde yola koyuluyor, buradan tesbit edilen yere nakliyat hayvan vagonları ile yapılıyordu. Ulaşacakları yere varmak için (Unsla bölgesine yollanan Kırım Tatarları gibi. Bu bataklık Kuzey bölgesi tam da onlara uygundu hani...) kendi güçlerini kullanarak eski Volga mahkûmları gibi içinde çaresiz ihtiyarcıkların oturduğu ağır salllarını halatlarla akıntıya karşı ormanın yüzelli - ikiyüz kilometre içlerine kadar çekmek zorunda bırakılanlar vardı.

1944 Nisanında yeni kurtarılmış Kırım yarımadasına uçaktan veya yüksek dağlardan kuş bakışı bir göz atan, herhalde her yerden yükselen motor sesleri ve bitmek tükenmek bilmeyen kamyon konvoyları ile haşmetli bir manzaraya şahit olacaktı. Tam o sıralarda ağaçların çiçeklenmesi sona ermek üzereydi. Tatar kadınları soğan fidelerini serlerden açık havaya çıkarıyorlardı. Tütün dikimi devam ediyordu. (Bu son tütün ürünü oldu ve bundan sonra yıllar boyunca tütün Kırım'dan kayboldu). Mo-

torlu araç konvoyları köylere girmiyor, cadde kavşaklarında bekliyorlardı. Köylere özel birlikler yollanıyordu. İnsanların eşyalarını toplamaı için bir buçuk saat süre tanınması kararlaştırılmış olduğu halde, operasyonu yönetenler olayın daha çabuk sergilenmesi ve esas toplanma noktasına vaktinde yetişmek için süreyi kırk dakikaya indirdiler. -Bu karar özel birliklerin geride bıraktıkları özel komandoya daha fazla yağma edecek eşya kalması için alınmış olduğuna şüphe yok.- Büyük göl kıyısındaki Ozenbaş gibi bazı inatçı Tatar köyleri yıkıldılar. Kamyon konvoyları Tatarları demiryolu istasyonlarına kadar taşıdılar. Burada Tatarlar yük vagonlarına yüklenmiş bir halde günlerce beklediler ve dokunaklı ayrılık şarkıları söylediler. (*)

Ulus ulus sürmenin bir avantajı da, işlemin tekdüzenliyi idi. Hiç bir özel durum, hiç bir istisna ve hiç bir protesto dikkate alınmıyordu! Böylece herkes uysal uysal yola koyuluyordu, çünkü o da, sen de, ben de sürülüyorduk. Uzaklara yollananlar sadece her yaşta olanlar ve her iki cinsten olanlar da değildi. Henüz ana rahminde olanlar, daha ana rahmine düşmeyenler de sürgüne gidiyorlardı.

Ceza Usul Kanununun 35 inci maddesinin, 18 yaşını doldurmayanları sürgüne yollanmalarını yasaklamasına rağmen, doğacak çocuklar, dünyaya gözlerini özel sürgün olarak açacaklardı. Onaltı yaşlarına girdikleri günden başlayarak, hayatlarının sonuna kadar, komutanlığa uğrayıp vizelerini yaptıracaklardı. Onaltı yaş doğum yıldönümünün hediyesi buydu!

Ya arkada kalanlar? Kapıları ardına kadar açık evler, on veya yirmi kuşağın meydana getirdiği yaşayış, mal, mülk ve eşya -tümü tepeleyici organların elemanlarına, devlete veya değişik milletin ilişkini olmak şansına sahip komşulara kalıyordu.- Elden gitmiş inek, mobilya veya kapkacakla ilgili şikâyetler de yazılmazdı.

Gizli Ukaz, çürüğe çıkarttığı millet fertleri arasında fark tanımamakla, kesin eşitliği en yüksek aşamaya çıkarmıştı : Komünist partisi üyelerine karşı davranış, soydaşlarınkinden farklıydı. Bir kolaylık daha : Parti karnelerinin kontroluna gerek kal-

---

(*) Onedokuzuncu asrın 60 yıllarında, Tavrıda vilâyetinin büyük çiftlik sahipleri ve vilâyetteki idareciler, tüm Tatarların Türkiye'ye gönderilmeleri için, Çara başvurmuşlar. Çar ikinci Aleksandr projeye karşı çıktı. 1943 yılında, Kurum Alman'ların ılgâlinde iken, yörenin gayriyetleri (bölge yöneticisi) aynı şeyi istemiş idi. Hitler karşı çıktı.

mayordu. Sürülmüş komüniste işin iki katını yaptırmak kalıyordu ki, çevresindekiler hoşnut kalsın. (*)

Sürgüne yollama eyleminin tek düzenliği, karışık evlenmelerle bozuluyordu (sosyalist devletimizin bunlara karşı çıkması boşuna değildi). Almanların ve Rumların sürülmeleri sırasında, bu gibi karı, kocaya dokunmazlardı. Fakat bu yüzden işler karıştırdı, üstelik temizlenmiş gibi görülen bölgelerde, hastalığın mikrobunu kalırdı. (Hani, çocuklarının yanında ölmek isteyen yaşlı Rum kadınlar yok mu ?)

Uluslar nereye yollanıyorlardı ? Bol miktarda ve tercihan Kazakistan'a, Cumhuriyetin nüfusunun neredeyse yarısından fazlasını sürgünler meydana getiriyordu. Ancak bu arada Orta Asya ve Sibirya'yı (Kalmukların büyük bir bölümü Yenisey kıyılarındaydı). Uralların Kuzeyini ve Avrupa Rusyasının Kuzeyini unutmamak gerekir.

Baltıkıların sürülmesi halk sürgünü olarak tanımlanmalı mı ? Biçimsel açıdan ele alındığında şartlara uymuyor : Hepsini sürülmeli, halk görünüşe göre yerinde kaldı (yer, Avrupa'ya çok yakındı, fakat hepsini sürmek için can atıyorlardı). Görünüşe göre onlara dokunulmamıştı, fakat aslında zararsız hale getirilmişlerdi bile.

Temizliğe erken başlandı. Daha birliklerimizin girişinden hemen sonra, 1940'de, talihli ülkeler Sovyetler Birliğine katılma konusunda kararlarını henüz vermemişken, sürülmeler önce subaylardan başladı. Bu genç devletler için kendi subaylarının ilk (ve son) neslinin ne demek olduğunu bir düşünün : Bunlar züppe baronlar değil, ulusun ciddiyeti, sorumluluğu ve enerjisinin ta kendisiydi. Narva yöresi karlarında daha lise çağında iken, yetersiz genç kuvvetlerle zayıf ve yeni doğmuş ülkenin nasıl korunacağını bizzat görmüşlerdi, Şimdi ise, tecrübe ve enerjinin bu bir araya gelmiş demeti, bir orak vuruşu ile biçiliyordu. - Planlanmış ulus yok etme metodunun ilk aşaması. Bu denenmiş

(*) Tabii ki, Bilge Dümenci için bile, bazı ayrıntıları önceden seçmek mümkün olmayabiliyordu. 1929 yılında Tatar Prensleri ve ileri gelenleri Kırım'dan sürülmüşlerdi. İşlem Rusya'dakinden daha yumuşak bir biçimde yürütüldü. Tutuklanmadılar, kendi arzularıyla Orta Asya'ya geçtiler. Burada, Müslüman ortam içinde yerleştiler, hayatlarını kurdular. Ve şimdi, onbeş yıl sonra, arkalarından çocukları için Tatarlar yollandılar! Eski tanıdıklar tekrar karşılaştılar. Ancak bu sefer bir zamanların vatan haini ve sürgün damgası yemiş eski asiller, şimdi Sovyet mekanizmasında ve hattâ bir çoğu komünist partisinde sağlam görevlere sahiptiler.

bir reçeteydi ve daha önce Rusya'da da uygulanmıştı : Sessiz ve acil olarak önce direnmeyi yönetenleri yok et. Sonra konuşmaları, düşünceleri veya kitapları ile huzursuzluk ekebilecek olanları bunlara ekle. Görüntüye bakılırsa, ulus yine yerinde kalacaktır, fakat artık buna bir ulus denemez. Siniri alınmış bir diş de dıştan daha bir süre sağlıklı gibi görünür.

Yine de 1940 yılı Baltık devletlerine sürgün değil, kamp cezaları ve - içlerinden bazıları için- taş hapishanelerde kurşuna dizilme cezasını getirdi. Ve 1941 de geri çekilirken, tanınmış, değerli, önemli ne kadar insan varsa, ganimet olarak birlikte götürüldüler. Sonradan gübre niyetine, takım adaların her zaman don tutmuş durumdaki toprağına atıldılar. (Bu adamları daima gece topluyorlardı). Aileye yüz kilo yük hakkı tanınıyordu. Aile reisi daha tutuklandığı sırada hapishaneye yollanmak veya kurşuna dizilmek üzere, ailesinden ayrılıyordu). Daha sonra bütün savaş süresince Baltıklılar (Leningrad radyosu aracılığı ile sürekli olarak tehdit edildiler. Spikerin sesi : İntikamın demir yumruğı tepenize inecek diyordu). 1944 de birliklerimiz geri dönünce tehditler gerçekleştirilmeye başladı. Tutuklayıcılar zengin mahsul yakalamışlardı. Buna rağmen bu da gerçek bir halk sürgünü değildi. Baltıklıların gerçek sürgünü 1945 yılında başladı (ilk kurbanlar da Litvanyalıları). Sonra 1949 da her üç ulus ve tekrar 1951 de Litvanyalılar sürüldüler. Aynı yıllarda Batı Ukrayna temizlendi, burada da son sürgün 1951 yılına rastladı.

Başkomutan 1953 yılı için kimi gözüne kestirmişti ? Yahudileri mi ? Başka kimi ? Dniyepr nehrinin sağına kalan Ukrayna'yı mı ? Bu büyük plânı hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz. Ben Stalin'in kafasından geçenlerin ve isteğinin Finlandiya'nın tüm halkını Çin sınırındaki çöllere yollamak olduğundan şüphe ediyorum, fakat bunu ne 1940 ne de 1947 de başaramadı (Leino'nun devrim girişimi). Uralların arkasında ve Peloponnes Rumları için elbette bir yer bulunurdu.

Eğer Öncü Teorinin bu dördüncü yürütücüsü on yıl daha eğerin üzerinde tutunmayı başarabilseydi Avrasyanın etnik haritasını kimse tanıyamazdı. Tarihteki büyük göç bu sefer tersine olarak gerçekleştirilmiş olacaktı.

Bu kadar çok sayıda ulusun sürüldüğü bir zamanda bir çok epik eser de yazılacaktı. Bunlar memleket hasreti ve Sibiry'a da yitiriliş gibi konuları işleyecekler, bu onların konusudur, başla-

rına gelenden duygulanmak, olanları anlatmak, onlara düşer. bize de il.

Biz yine de okuyucunun artık tanıdığı sürgün ülkesinde, takım adaların bu çöplüğünde geçen olayları görmesi için, Baltıkların geçtikleri yolu bir süre izleyeceğiz. Baltıkların sürülmesi katiben kamu oyunun arzusunun tersine bir girişime değil, aksine bu arzuya harfiyen uyularak gerçekleştirilmiştir. Her üç cumhuriyette de bakanlar kurulu (Estonya'da 25 Kasım 1948 de) üyelerinin bağımsız oylarıyla vatandaşlarından belirli kategorileri, tekrar ülkeye dönmek üzere Sibiry'a sürmek yolunda karar almıştı. (Baltık devletleri hükümetlerinin bağımsızlığıyla, onları çileden çıkaran kendi vatandaşlarının yaramazlığı ı burada belli olmaktadır.). Kategoriler şöyle ayrılmışlardı :

- a) Hüküm giymişlerin yakınları (aile babalarının kamplarda bitik duruma gelmeleri yetmiyordu, ailenin kökü kazınacaktı).
- b) Varlıklı köylüler (böylece Baltık ülkelerinde daha yeni olgunlaşmaya başlayan kollektifleşme hızlandırmış olacaktı) ve bunların aileleri (anne ve babaları çiftliklerden toplanırlarken aynı gece Riga'daki çocukları üniversite öğrencileri de toplandılar).
- c) 1940, 1941 ve 1944 yıllarında temizlikçilerin elinden nasıl oluyorsa kurtulabilmiş olan önemli kişiler.
- d) Vaktinde davranarak kapağı İskandinavya'ya atamamış muhalifler veya bölgedeki aktif partinin hoşuna gitmeyen, kötü tanınan aileler.

Yüce ortak ülkemizin şerefine lekelenmemesi ve Batılı düşmanların konuyu istismar etmemesi için, yukarıda belirtilen hükümet kararı basına açıklanmadı, Cumhuriyetler ilan edilmedi ve hattâ, sürgüne gönderilenlere bile ancak Sibiryadaki kumandanlıklara teslim edildiklerinde bildirildi.

Korelilerin ve Kırım Tatarlarının sürülmesi ile karşılaştırılacak olursa, operasyonun organizasyonu ve yürütülmesi o kadar mükemmelleştirilmişti ki, artık son derece değerli tecrübelerin kullanılmasıyla, baba evini boşaltmak için gerekli olan vakit günler ve saatlerle değil, neredeyse dakikalarla ölçülüyordu. Denenmiş ve bildirilmiş verilere göre, kapının ilk çalınmasından evin kadınının yuvasının eşi inden son defa çıkışına kadar geçen süre, ortalama yirmibeş dakikayı geçmiyordu - sonra dışarı, karanlı a ve bekleyen yük arabasına. Uykudan kaldırılan aile için yirmibeş dakika : Bu yirmibeş dakikada giyinecekler,

ebedi olarak sürgün yaşamaya mahkûm edildiklerinin bilincine varacaklar, hiçbir mülk üzerinde hiç bir hak iddia etmediklerini belirten bir belge imzalayacaklar, yaşlıları ve çocukları kaldırıp, bohçalarını toplayacaklar ve emir üzerine dışarı çıkacaklar. (Geride bırakılanların değerlendirilmesi sürtünmesiz olarak kendiliğinden gerçekleşecek. Askerler kapıdan çıkar çıkmaz maliye bölümünün memurları gelecek ve bırakılan bütün mallara komisyon depoları aracılığıyla devletin el koyduğunu belirten bir zabıt hazırlayarak, malların listesini çıkaracaklar. Memurların bu arada bazı eşyaları ceplerine attıklarını veya defterlere geçirmeden kamyonlara yüklediklerini iddia etmeye hakkımız yok, çünkü buna hiç ihtiyaçları yoktu. Depodan alınacak ek bir makbuz halk gücünün bütün temsilcilerinin, el koyulan mallardan istediklerini çok ucuza alıp götürmelerine imkân tanıyordu).

Bu yirmi otuz dakika içinde insan aklım başına nasıl toplar? En çok neye ihtiyacı olacağına insan nasıl doğru karar verebilir? Bir ailenin (büyükanne 75, anne 50, genç kız 18, delikanlı 20 yaşında) sürülmesi ile görevlendirilmiş bir teğmen yararlı öğütler veriyordu: «Dikiş makinesini muhakkak alın!» Bunu hiç bir zaman akıl edemezlerdi! Fakat sonradan dikiş makinesi sayesinde hepsi günlük ekmeklerini kazandılar. (*)

Diğer taraftan sürgün temposu sürülenler için de bir dereceye kadar yararlıydı. Bir fırtına - buuv! Ve geçti gitti! Oysa süpürgenin yenisi bile toz bırakır. Kadınlardan biri üç güc ortadan kaybolmayı ve gecelerini dışarda geçirmeyi başarsa ve üç günün sonunda maliye bölümüne başvurarak kapısındaki mühürü kaldırmaları için ricada bulunsa, mühür sökülürdü, kadına: «Şeytan götürsün seni, bir dahaki sürgüne kadar kal ne yapalım!» denirdi.

Kurallara göre içinde 8 at veya 32 asker veya 40 tutuklunun taşınabildiği bu yük vagonlarında, Tallin sürgünleri söz konusu olduğu zaman elli ve daha fazla insan taşındılar. Acele edildiğinden vagonlar amaca uygun bir biçimde hazırlanmamışlardı. İçinde bulunanlara ancak bir süre sonra vagonun dibine dışkı-

---

(*) Ah bu muhafızlar — yaptıkları işi acaba nasıl buluyorlardı? Acaba biraz olsun ne yaptıklarını anlayabiliyorlar mıydı? Maria Sumbeg Tsalim nehri yöresinden olan bir Sibiryalı asker tarafından evinden çıkartılmış ve sürgüne yollanmıştı. Asker bir süre sonra terhis oldu, evine döndü. Orada kadına rastladı. İçtenlikle gülümseyerek sevindi ve şu sözleri söyledi: «O, teyzeliğim, beni hatırlayabildiniz mi?»

larını atmak için bir delik açmak konusunda izin verildi. Eski bir kovadan ibaret olan tuvalet, göz açıp kapayıncaya kadar doluyor ve içindeki pislik çevredekilerin üzerine sıçırıyordu. Artık iki bacaklı memeli hayvanlar olan sürgünler, her şeyden önce kadın ve erkeklerin aynı cinsten olmadığını unutmak zorunda kalmışlardı. Bir buçuk gün yiyeceksiz ve susuz kaldılar, bir çocuk öldü. (Ancak bütün bunları daha önce de okuduk değil mi? İki bölüm önce, yirmi yıl geride - ve her şey hep aynıydı... - Yulemist istasyonunda uzun süre durdular. Dışarda büyük bir karışıklık baş göstermişti. Vagonların kapılarına vurularak isimler çağırılıyor, içeriye yiyecek ve giyecek uzatmaya çalışanlar boşuna çaba harcıyorlardı. Halkı vagonlara yaklaştırmadılar. Vagonlarda kapalı olanlar ise, açlıktan ölmek üzereydiler. Üzerlerinde doğru dürüst giyecekleri bile olmayan bu insanları Sibirya bekliyordu.

Tren hareket ettikten sonra nihayet ekmek dağıtıldı. Bazı istasyonlarda çorba bile verildi. Onlerinde uzun bir yol vardı ve bu yol Novosibirsk, Irkutsk, Krasnoyarsk bölgelerinden geçiyordu. Sadece Barabinsk'de Estonyalı ile dolu elli iki vagon boşaltıldı. Atşinsk'e kadar yol ondört gün sürdü.

Böylesine umutsuz bir yolculukta insanlar neden güç alabilirler? İnanca değil, kine dayanan bir umuttan: «Onların da son saati çalacak! Yakında savaş patlayacak, sonbaharda geri döneriz,- düşüncesinden.

Dışardaki insanlardan ne Batıdakiler, ne de Doğudakiler parmaklıkların arkasındaki bu insanların o zamanki duygularını anlayamazlar, paylaşamazlardı. Daha önce 1949 ve 50 yıllarında bizim de daha başka türlü düşünmediğimizi ve aynı şeylerin özlemini duyduğumuzu yazmıştım. Bu sistemin yirmibeş yıllık cezaları Takım adalarla onları bize tekrar tekrar çektirmeleri durumunun haksızlığı içimizde öylesine yumaklaşmıştı ki, en yüksek doruğa çıkarak, hiçbir muhafız tarafından korunamaz bir noktaya gelmişti. (Daha genel bir ifadeyle belirtirsek: Rejimin kendisi ahlâk dışı olduktan sonra, vatandaş ona karşı olan görevlerinden mazur sayılabilir).

İnsanlara hayat ne kadar zehir edilmiş olmalı ki, binlerce ve onbinlerce insan kamplarda, hücrelerde ve hapishane arabalarında insanlığın kökünü kurutacak bir atom savaşını bu durumlarından tek kurtuluş yolu olarak görsün ve bunun bir an önce patlaması için sürekli olarak dua etsinler!...

Bu arada kimse ağlamadı. Kin, göz yaşlarını kurutur.

Ve Estonyalıları yolculuk sırasında heyecanlandıran bir ko-

nu daha vardı: Sibirya'da karşılanmaları nasıl olacaktı? 1940 yılında yollanan Baltıklılar, Sibirya halkı tarafından yağma edilmişler ve eşyaları dolandırılmıştı. Halk onlara bir kürk karşılığında, yarım kova patates vermişti. (Bizim sefaletimizle karşılaştırılırsa, Baltıklılar gerçekten de burjuvalar gibi görünüyordlardı...)

Şimdi, 1949'da mallarına el konmuş Kulakların geleceği söylentisi yayılmıştı. Fakat «Kulak» olarak vagonlardan aşağı dökülen yaratıklar perişan zavallılardı. Rus hemşireler sağlık kontrolunda bebekleri için bir tek temiz bez parçasına bile sahip olmaya bir deri bir kemik kalmış, üstleri başları parça parça kadınlara bakıp, şaşırdılar. Yeni gelenler kollektif çiftliklere dağıtıldılar. Her yerde işgücüne ihtiyaç vardı. Sibirya çiftçilerinin karıları onlara el altından ellerinde bulunanı ulaştırmaktan geri kalmadılar: Bazen yarım litre süt, bazen pancar veya kötü kalite undan yapılmış börek. Estonyalı kadınların gözyaşları şimdi akmaya başlamıştı.

Bunlara karşılık, komsomol aktivistleri de vardı. Bunlar faşist döküntülerinin geldiğine kendilerini kalpten inandırmışlardı («hepiniz boğulmaya müstehaksınıız!» diye fikirlerini belirtiyorlardı) ve üstelik kendilerini burjuvaların kölesi olarak yaşamaktan kurtaran bu anavatan için çalışmayı reddeden nankör insanlardı, bu yeni gelenler. Komsomollar sürgünlerin kontrol ve muhafızlığına memur edilmişlerdi. Ayrıca ilk işaretle arama tarama görevini de bunlar yükleneciklerdi.

Atşinsk'de eğlenceli bir karışıklık vardı: Birilyus bölgesinin şefleri on vagon dolusu sürgünü, refakat personelinden satın almışlardı. Onlar da bu beşyüz insanı Tşulim nehri kıyısındaki kolhozları için kullanacaklardı. Bu yüzden fazla bekletmeden sürgünleri yüzelli kilometre daha Kuzeye taşıdılar. Fakat bu arada bu on vagonun Saralinskoye'deki maden işletmelerine tahsis edilmiş olduğunu kimse bilmiyordu. İşletme yöneticileri boşu boşuna tahsislerini beklerken, sürgünler kolhozlara ulaşmışlardı bile. Kolhozlar geçen yıllarda çalışanlara günlük 200 gram tahıl verilen kollektif çiftliklerdendiler. Bu ilkbahara girinceye kadar elindeki bütün tahıl ve patates stoklarını tüketmişlerdi. Köylerde her gün ve gece inekler bağırıyor ve açlıktan vahşileşmiş halde yarı çürümüş samanın üzerine düşüp ölüyorlardı. Bu yüzden yeni gelenlere adam başına haftada bir kilo un verilmesi, ne bir kötü niyet, ne de işkence amacı taşıyordu. Sadece hesaplanmış bir tayındı ve aslında beklenen ücretin çok da altında değildi! Estonyalılar neredeyse küçük dillerini yu-

tacaklardı. Ülkelerinde çok başka alışmışlardı. (Bu arada komşu bölgede Polevoy da buğday depolarının dolu olduğunu belirtmek gerekir. Tahıl her yıl orada toplanarak depolanmış ve nakliyat zorlukları yüzünden birikmişti. Fakat bu tahıl artık devlet malıydı ve kolhozların emrine verilemezdi).

Çevrede insanlar ölüyor, fakat depolardaki buğday dokunulmamış durumda kanyordu: Çünkü devlet malıydı. Kolhoz lideri Paşkov bir keresinde kendi nüfuzunu kullanarak çiftçi başına beş kiloluk bir dağıtım yapılmasını sağladı, fakat buna karşılık olarak, toplama kampına sevk edildi. Bu tanıl devletin malıydı ve Kolhozların sorunları Kolhozları ilgilendirirdi, aslında bu kitabın konusu da degiller.

Estonyalılar Tşulim'de ortalama üç ay kadar süründüler, şaşıra, şaşıra her geçen gün yeni bir şey öğrendiler. Öğrendikleri en önemli kural şuydu: «Çal veya öl». Artık bunun ebedi olarak geçerli olduğunu inandıkları bir sırada onları tekrar almaya geldiler ve yolculuk tekrar Hakassiya'ya doğru başladı (Saralinskoye'nin yöneticileri kendi tahsislerini geri almayı başarmışlardı). Hakassiya'da asıl yerli halktan ancak iz kalmıştı. Yerleşme merkezlerinde tamamen sürgünler oturuyorlardı. Her köyde bir kumandanlık vardı. Her yerde altın madenleri, kuyular ve Silikoza (1) rastlanıyordu. (Aslında bütün arazi ne gerçek Hakassiya idi, ne de Krasnoyarsk bölgesine bağlıydı. Hakzoloto altın madeni ve Yeniseystroy inşaat madeni, ne bölge Sovyetinin, ne de partinin bölge komitesinin yönetimi altında idiler. Sözü geçen bu yerler, doğrudan doğruya MVD generallerine bağlanmışlardı ve bölge sekreterlerinin sırtları bölge komutanlarının karşısında kedi gibi kabarıveriyordu).

Bir dağ madenine yollanmak en berbat durumu meydana getirmiyordu. Asıl kötüsü zorla altın arayıcıları sınıfına sokulmuş olmaktı. Altın arayıcı! — Bu çok cazip bir söz, kelime sanki altın tozuyla kaplanmış gibi geliyor insana. Fakat ne tasa, ülkemizde her türlü dünyevi kavram anlamını çoktan kaybetmiştir. «Çalışma artellerine» özel sürgünler baskı altında yerleştiriliyorlardı. Onların da zaten itiraz edecek güçleri yoktu. Sonra devletin verimsizlikleri yüzünden yüz üstü bıraktığı madenlere yollanıyorlardı. Bu madenlerde artık iş ve işçi güvenliği söz konusu değildi. Kuvvetli yağmuru andırırcasına madenin içinde her yerden sular akıyordu. Çalışma için hiç bir zaman yeterli ücret ödenmiyordu. Ölmek üzere bulunan insanlar,

(1) Silikoz — Silistozunun sebep olduğu akciğer hastalığı.

öylece aşağı yollanıyor ve devletin hasisliği yüzünden bırakmadığı altın artıklarını toplamak için eşekler gibi çalışmaya zorlanıyorlardı.

Artel'ler ⁽¹⁾ maden işletmeleri yönetiminin «Altın arayıcıları» sınıfına bağlıydılar. Yöneticilerin bütün problemi yıllık planı uygulamak ve geri kalmamaktı. Başka hiç bir konu onları ilgilendirmiyordu. Altın işçileri devlete bağımlı olmadıkları gibi, bunlar için devletin koymuş olduğu kanunlar da uygulanmıyorlardı. Ne Pazar tatilleri, ne de yıllık izinleri vardı. (Aynı gerçek tutuklular gibi idiler); bir Stahanov ayı ilân edildiğinde bütün Pazarlar fazla çalışma ile geçiyordu. Devletin kanunlarına uygun yürütülen tek şey işten her türlü kaytarmanın en ağır bir biçimde cezalandırılmasıydı. Bu cezalandırmayı mahkemeler yapıyordu. İki ayda bir halk mahkemesi üyeleri madenleri ziyarete gelip, davalara bakıyorlardı. En sık verilen ceza % 25'i kesilmiş ceza çalışması idi. Yargıçlar buna bahane aramak için zahmete girmiyorlardı. «Altın arayıcıları» ayda 3 - 4 altın ruble (Stalin kuru ile 150 - 200 ruble) kazanıyorlardı.

Kopyevo'daki bazı madenlerde sürgünler ücretlerini para olarak değil, bono olarak almaktaydılar. Gerçekten de seyahat etmelerine imkân olmadığına göre devletin ülke çapında geçerli parasını ne yapacaklardı? Bonolar nasıl olsa madenin dükkânlarında geçiyorlardı.

Daha önce kitabın başka bir yerinde kamp tutukluları ile ülkenin köle çiftçileri arasında bir karşılaştırma yapmıştım. Ancak Rusya'nın tarihine şöyle bir göz etacak olursak, köleliğin en ağır biçimini çiftçilerin değil, fabrika işçilerinin çekmiş olduklarını görürüz. Bu sadece madenin dükkânlarında geçerli olan bonolar bizleri Altaylardaki maden ve fabrikalara götürüyor. Orada çalışan köleler haline getirilmiş olan halk, daha kolay bir hayat bulabilmek için, suçlanıp, kürek cezasına çarptırılmaya bakardı. 18. ve 19. yüzyıllarda bu böyleydi ve geçen yüzyılın sonunda da «İşçiler Pazar günü çalışmayı bile reddedemiyorlardı» ^(*), onlara para cezaları veriliyordu (Ceza çalışmasındaki kesintilerle karşılaştırınız) üstelik bozuk mal satan, işçileri eksik mal tartarak dolandıran dükkânlar vardı. «Kötü organize edilmiş altın istihsalinden çok bu dükkânlar altın tröstlerinin gerçek gelirini sağlıyorlardı.» Takım Adalarda hiç bir şey niçin orijinal değildir?...

(*) Semyenov — Tyanşanski, Rossiya ("Rusya"), 16. Cilt.

(1) Artel — «Akord'la» çalışan işçi ekibi.

1954 yılında ufak tefek çelimsiz bir kadın olan H. S. çok soğuk bir günde ayakta keçe çizmeler olmadığı için işe çıkmayı reddetti. Kereste işleme atelyesinin şefi ceza olarak onu üç ay süreyle yine çizmesiz olarak, ağaç kesme işinde görevlendirdi. Kadın daha hafif bir iş rica etti. Çünkü hamileydi, o ağır kütükleri sürüklemesine imkân yoktu. Cevap şöyledi: -Beğenmedin mi? Defol!- Cahil kadın doktoru da doğum tarihinde bir ay kadar yanılınca, kadıncağıza doğumundan iki üç gün önce ancak gebelik izni verildi. Orada, taygada MVD ile tartışmak zordu.

Yine de hayatın gerçek anlamda batışı bu değildi. Hayatın sefilce alçalışını asıl Kolhozlara yollanan özel sürgünler tattılar. Günümüzde bazen soruluyor (soru hiç de aptalca değil): Kolhozdaki hayat, kamptakinden daha mı iyi? Gerçekten de bu soru özel sürgünlerin Kolhozlardaki yaşayışına harfiyen uygun. Ekmek tayınları eksik. Sadece nadas zamanı adam başı yediyüz gram ekmek dağıtılıyor. Sair zamanlarda ekmek yapmak için verilen buğdayın yarısı çürümüş ve kumla karışık. Görüntüsü bir toprak yığını andırıyor. (Muhtemelen buğday depolarını temizlerken, süpürülen buğday bu).

Kamptan hücre cezası da alınarak kolhozlarda uygulanıyor: Kolhoz işçilerinin ustabaşısı Kolhoz yönetimine bir sürgünü şikâyet ederse, bu şikâyet kumandanlığa bildiriliyor ve sürgün hücreye giriyor. Ücrete gelince, hiç bir zaman insanın iki yakasının bir araya gelmesine yetmiyor. Maria Sumberg Kolhozdaki ilk yılı için çalıştığı her gün başına yirmi gram tahıl (Allahın garip kuşları bile bir günde caddelerde bundan fazlasını toplarlardı!) ve onbeş Stalin kopek'i alıyordu. (Para reformundan sonra bir buçuk). Bir yıllık çalışmasının sonucunda alabileceği eşya - bir aliminyum tava idi!

Peki ya nasıl geçiniyorlardı? Tabii ki, Baltıktan, evlerinden gelen paketlerle. Çünkü bütün halk sürgüne yollanmamıştı.

Ya Kalmuklara kim paket yolluyordu? Kırım Tatarlarına? Mezarları dolaşın ve sorun.

Stalin'in ölüm yılı olan 1953'e kadar kendi Baltık hükümetlerinin veya her zaman olduğu gibi Sibiry'a'nın prensiplere bağlılığının sonucu olarak, Baltıktan gelen özel sürgünlere yalnız kürek, kazma ve testere ile yapılan ağır iş veriliirdi. Onlara: -BURADA İNSAN OLMAYI ÖĞRENMEK ZORUNDASINIZ!- derlerdi. İçlerinden birisi üretimde ileri bir duruma geçecek olursa, kumandanlık, hemen işe karışıyor ve onu genel işlere sokuyordu. Özel sürgünlerin maden işletmeleri dinlenme evinin çev-

resindeki toprağı çapalamaları yasaktı. Dinlenmeye gelen Stahanov işçilerinin huzurunu görüntüleri ile kaçırmaları ve onları şoke etmeleri istenmiyordu. Kumandanlığın gözünde Maria Sumberk için inek bakıcılığı bile büyük bir lükstü: «Buraya yaz tatili geçirmeye gelmediniz. Samanların kaldırılmasına yardım edin!»

Kolhoz başkanı onu himaye etmeye çalışıyordu. (Sumberg onun danalarını hastalıktan kurtarmıştı. Bayan Sumberg Sibiryaya ineklerini Estonya ineklerinden daha fazla insana yakın buluyordu, ineklerden bu kadar yakın ilgiye karşılık, durmadan onun ellerini yapıyorlardı).

Bir keresinde mavnalara tahıl yüklenmesi gerekti. Özel sürgünler ücret verilmeksizin aralıksız otuz altı saat Çulım nehri kıyısında çalıştırıldılar. Bir buçuk gün süresince 2 kere yirmişer dakikalık yemek molaları ve bir kere üç saatlik bir uyku molası dışında hiç durulmadı. «Kendinizi zorlamazsınız - Kuzeye doğru yolculuğunuza devam edersiniz!» Yaşlı bir sürgün ağır çuvalın altında çöktü kaldı. Komsomollar hemen üzerine atılarak çizmeleriyle tekmelemeye başladılar.

Her hafta sonu kumandanlıkta yoklamada bulunmak zorundaydılar. Kumandanlığa kadar yol bir kaç kilometreydi. Yaşlı kadın seksen yaşında mı? Bir at bulun ve getirin! Her yoklama gününde aynı tehdit: Kaçmanın cezası yirmi yıl kürek cezası, ona göre!...

Bitişikte yetkili yöneticinin odası var. Oraya çağırırlar. Daha iyi bir iş vadiyle yemiyorlar. Kabul edilmezse, tek kız evlatlarını sürgüne yollamakla tehdit ediyor. Ailesinden ayrı yalnız başına kalır orada. Bundan çekinirler miydi? Vicdanları ne zaman onları frenlerdi?

Ve işte görevler: Filâncayı izlemek. Falâncaya karşı, ilerdeki dosyalarında kullanılmak üzere malzeme toplamak.

Kumandanlıkta herhangi bir başçevuş evin içine girecek olsa, yaşlı kadınlar dahil olmak üzere, bütün özel sürgünler ayağa kalkmak ve izin verilinceye kadar tekrar oturmamakla yükümlüydüler.

Sakin okuyucumuz özel sürgünlerin vatandaşlık haklarının alındığından bahsettiğimizi sanmasın...

Hayır, hayır! Vatandaşlık hakları olduğu gibi sapasağlam duruyordu! Hüviyetlerini taşıyorlardı. Genel, eşit, gizli ve direkt seçimlere katılabilirlerdi. Bu kutsal an - önceden kulekalarına fı-

sıldamanın dışında bütün adayların adlarını çizmek hakkı - onların elinden alınmamıştı.

Ve kimse onlara devlet istikraz bonoları almayı yasaklamamıştı (kamptaki Dyakov'un çektiklerini hatırlayalım). Özgür Kolhoz işçileri oflayarak ve puflayarak homurtular arasında ayda ancak elli rublelik bono alırken, Estonyalılardan 400 rublelik bono almaları isteniyordu: «Zenginsiniz. İmza yok, paket yok. Sizi daha Kuzeye yollayacağız.»

Tabii ki, bunu yapabilirlerdi. Niçin yapmasınları!

Ama, ne de yorucu! Hep aynı şey, aynı şey. Bu cilde yeni bir konuyla başlamamış mı idik? Kamp değil, sürgün dememiş mi idik? Bu bölüme taze bir anlam getirmemiş mi idik: Yönetim organlarının kararıyla sürülmüşler değil, fakat özel sürgünler olduklarını anlatmamış mı idik?

Anlattık ama, sonuç aynı.

Şimdi daha çok, çok, pek çok şeylerden, değişik sürgün bölgelerinden, değişik yörelerden, değişik yıllardan, başka uluslardan söz açmanın sırası mıdır, acaba?

Hangilerden?...

Katmer katmer sürülen uluslar belirli bir süre sonra, özelliklerini, alışkanlıklarını, zevklerini ve eğilimlerini sergilemeye başladılar. Bunların içinde en zorlu ve çalışkan olanlar, bu özellikleri ile hemen dikkati çeken Almanlardı. Herkesten önce geçmişteki hayatlarının üzerine kalın bir çarpı işareti yerleştirmeyi başarmışlardı (Maniç ve Volga kıyısındaki bu anavatan da nasıl bir ülkeydi ki?) Bir zamanlar Çariçe Katerina tarafından kendilerine hediye edilmiş olan verimli topraklara olduğu gibi, bu sefer de Stalin'in hediyesi olan çorak topraklara, sanki ezelden beri kendi malları imişçesine dört elle sarıldılar. Toprağa ilk af çıkıncaya kadar değil, sanki bütün ömürleri boyunca burada kalacakmış gibi bağlandılar. 1941 yılında çıplak ve çaresizlik içinde sürülen Almanlar, cesaretlerini kaybetmediler ve yorulmak bilmeyen titiz bir çalışma ile yeni yeri de benimseme yolunu seçtiler. Dünya üzerinde Almanların bahar çiçekleri ile dolu bir cennet haline getiremeyecekleri bir çöl acaba var mıdır? Eski Rusya'da söylenen: 'Alman söğüt ağacı gibidir. Dikildiği yerde kök salar' sözleri de bunu ispatlamaktadır. İş postasında, traktör istasyonunda veya devlet çiftliklerinde şefler,

Almanları yalnız överlerdi. Daha iyi işçiler bulamazlardı. Daha elli yıllarının başlarında Almanlar - geri kalan sürgünler ve yerli halkla karşılaştırıldıklarında - en iyi, en geniş ve en temiz evlere, en iri domuzlara, en fazla süt veren ineklere sahiptiler. Bir Alman kızı, sadece ailesinin zenginliğinden dolayı değil, aynı zamanda gittikçe hırpanileşmiş kamp çevresi içinde temiz ve düzenli kalabildiği için en fazla aranan gelin adayı olma özelliğini koruyordu.

Rumlar da ateşli bir çaba ile çalışmaya girişmişlerdi. Gerçi Kuban hayalleri kurmayı bırakmamışlardı, fakat kamburları burada da çıkardı. Almanlardan daha düşük bir düzeyde yaşıyorlardı, fakat sebze bahçeleri ve ineklerinin Almanlarınkinden hemen hemen hiç farkı yoktu. Küçük Kazak pazarlarında en kaliteli kaymak, tereyağı ve sebzeyi onlar satıyorlardı. Kazakistan'da biraz daha ileride bulunan bir bölgeye yerleştirilen Koreliler d bulunmaktaydı. Bunlar daha önce yollanmışlardı ve elli yılında artık belirli oranda özgürlükleri vardı: Kumandanlık yoklamalarına devam etmek zorunda değildiler. Cumhuriyet sınırları içinde seyahat edebilir, fakat bu sınırların dışına çıkamazlardı. Hayatları refah içinde geçmiyordu. (Evleri ve çiftlikleri oturulacak gibi değildi. Hattâ, bunlara ilk çağlara yakışacak kadar ilkel demek mümkündü. Ancak gençlik Avrupalı hayatına ayak uydurunca bu değişebildi). Fakat özellikle öğrenmeye olağanüstü yetenekli oldukları için, okul ve yüksek okulları istila etmişlerdi. (Bu okullar onlara savaş yıllarında da açtılar). Kısa bir süre sonra cumhuriyetin aydın sınıfının temelini meydana getirmeyi başardılar.

Diğer uluslar geri dönüşün hayalinden kurtulamadılar. Bu onların hayatında çelişkili bir durum yarattı. Yine de çoğunluk olarak rejime boyun eğdiler ve kumandanlıkların başını fazla ağrıtmadılar.

Kalmuklar sürgünü atlatamadılar ve yürek parçalayıcı bir biçimde öldüler. (Bunularla hiç bir temasım olmadı).

Bir de baskı altına alınma psikolojisine tam bir birlik içinde başkaldıran ulus vardı. Sadece bir kaç isyancı ile değil, bütün bir ulus olarak, tam bir birlik içinde direnmişlerdi. Bunlar Çeçenlerdi.

Daha önce onların ayaklanan kamp tutuklularına karşı olan tutumlarını görmüştük. Bütün Cez Kaz Gan sürgün bölgesinde Kengir ayaklanmasını nasıl desteklediklerini biliyoruz.

Kanımcı bütün özel sürgünler içinde yalnız Çeçenler kendilerini tutuklular yerine konmuş hissetmişlerdir. Böylesine alçak-

ça atlatılarak ülkelerinden sürüldükten sonra eski güvenlerini kaybetmişlerdi. Anayurtları olan dağlarda alıştıkları gibi küçük, karanlık ve mütevazî kulübeler olan evlerini kurdular. Bu kulübeler sanki bir tekmede yıkılıverecekmiş gibi duruyordu.

Sürgünde yaşamak için ihtiyaçları olan her şeye de aynı açıdan bakmışlardı. Bütün araç ve gereçleri bu gün, bu ay ve bu yıl için plânlanmıştı. Marangozluk gereçleri, erzak depoları ve uzun vadeli amaçları yoktu. Yiyor, içiyor ve yaşıyorlardı. Gençler buna ek olarak giyecek bir şeylere de ihtiyaç duyuyorlardı o kadar. Yıllar geçiyordu ve onların sahip oldukları şeyler hep başlangıçtaki gibi kaldı. Hiç bir zaman ve hiç bir yerde bir şef yararı için çaba gösteren bir Çeçene rastlanmamıştır. Her üst kademenin karşısına büyük bir gururla, hattâ belirli bir düşmanlıkla çıkıyorlardı. Genel tahsil mecburiyetini de devlet tarafından emredilen bilim dalları gibi küçümsediklerinden kız çocuklarını bozulmamaları için okullardan uzak tutuyor, erkek çocuklarından da ancak bir bölümünü okula yolluyorlardı. Karılarını Kolhozlara yollamıyor, kendileri de Kolhoz tarlalarında çok seyrek olarak çalışıyorlardı. Onları cezbedebilecek tek şey, şoförlük göreviydi: Görüldüğü kadarıyla bir motorla uğraşmak onlara alçaltıcı bir meslek gibi gelmiyordu. Bir motorlu aracın üzerinde rüzgâr gibi geçip gitmekle eski biniciliklerine olan özlemlerini tatmin ediyor ve üstelik böylece kamyon şoförü olmanın başka önemli bir avantajından yararlanma imkânı bulmuş oluyorlardı - hırsızlık. Bu son tutkularını kamyon şoförü olsunlar, olmasınlar nasıl olsa bir tatmin yolu buluyorlardı. Barışsever, dürüst ve uyusuk Kazakistan'a «çalmak» ve «yağma etmek» tarimlerini getirmişlerdi. Sığır alıyor, evleri yağma ediyor, zor kullanarak gözlerine çarpan her şeyi alıp götürüyorlardı. Yönetim kademelerine bu kadar kolayca boyun eğmiş olan yerli halk ve diğer sürgünler onları da aynı soydan sayıyor ve büyük saygı gösteriyorlardı. Onların ise, sadece isyancılara saygıları vardı. Ve şu mucizeye bakın - herkes onlardan korkuyordu. Kimse onları bu tip yaşamaktan men etmeye kalkışmıyordu. Bu ülkenin üzerinde otuz yıldır hüküm sürmekte olan güç, onları kendisi tarafından konmuş kanunlara uymaya zorlayamıyordu.

Bu nasıl olmuştu? İşte size belki de bir açıklama yapabilecek bir olay. Kok Terek okulunun dokuzuncu sınıfında benim zamanımda Abdül Hüdayev adında bir Çeçen genci vardı. Sıcak duygular uyandıran bir tip değildi, zaten buna istek de duymuyordu. Aynı zamanda birine ihtiyaç duyacak kadar alçalmaktan korktuğu için böyle davranıyordu. Her zaman son derece

kuru, gururlu ve zaman zaman sert davranırdı. Ancak berrak mantığı herkesin dikkatini çekmekten geri kalmıyordu. Matematik ve Fizikte arkadaşlarının yeterli bulduğu düzeyle hiç bir zaman tatmin olmuyor, sürekli olarak daha derinlere iniyor ve olayların ruhuna işleyen sorular sormaktan bıkmıyordu. Bütün sürgün çocukları gibi o da okulda toplumsal faaliyetlerden kaçınmazdı. Bunlar, izci kuruluğu, komsomol, öğrenci kuruluğu, duvar gazetesi ve tartışma akşamları idi. Kısacası, Çeçenlerin büyük bir isteksizlikle derslerden saydıkları bütün uğraşlar. Abdül yaşlı annesi ile birlikte oturuyordu. Yakın akrabalarından başka kimse sağ kalmamıştı. Sadece çoktan ayak takımı arasma karışmış bir ağabeyi vardı. Bu ağabeyi bir çok kereler hırsızlık ve adam öldürme suçlarından kamplara ve cezaevlerine girmiş, ancak her seferinde ya bir af veya ceza indiriminden yararlanarak paçayı kurtarmanın yolunu bulmuştu. Günün birinde Kok Terek'te görüldü. İki gün iki gece durmaksızın içti, yerli halktan biri ile kavgaya tutuştu ve kendisine kafa tutan adama bıçak çekti. Adam bıçağı görünce kaçmaya başladı. Abdül'ün ağabeyi de peşine düştü. Yaşlı bir Çeçen kadın kollarını iki yana açarak önüne çıktı. Kavminin çok sıkı olan kurallarına göre o anda takibi bırakması ve bıçağı yere atması gerekiyordu. Fakat bunu yapmak için o, -çok az Çeçen, çok fazla hırsızdı.- Bıçağı kaldırdı ve suçsuz yaşlı kadına sapladı. Aynı anda sarhoş beyinde kavminin, hareketini nasıl canlandıracağını bilinci uyandı. Hemen MVD'ye koştu ve cinayet işlediğini itiraf etti. Onu seve seve hapse attılar.

Böylece kendisini kurtarmıştı, fakat küçük kardeşi Abdül, annesi ve diğer bir akrabası olan yaşlı amca dışardaydılar. Haber bir anda Kok Terek'deki bütün Çeçenlerin arasında yayıldı. Geri kalan üç Hüdayev, yanlarına yeteri kadar su ve erzak alarak evlerine çekildiler, pencerelere barikatlar kurdular, kapılar çivilendi ve ev bir kale haline sokuldu. Öldürülen kadının ailesinden olan Çeçenler, Hüdayevlerin birinden öç almak zorundaydılar. Bir Hüdayev'in kanı dökülmedikçe şerefsiz insanlar olarak tanınacaklardı ya kimse onları saymayacaktı.

Böylece Hüdayevlerin evinin muhasarası başladı. Abdül okula gelmiyordu. Bütün Kok Terek ve öğrenciler niçin gelmediğini biliyorlardı. Okulumuzun dokuzuncu sınıfından bir komсомolu, örnek bir öğrenciyi ölüm tehdit ediyordu. Belki de şimdi zil çaldığı sırada bıçak kalbine saplanmıştı, belki de şimdi çocuklar sıralarına otururlarken veya şimdi öğretmen edebiyat kitabından sosyalizmin insancılığı hakkında parçalar okurken.

Herkes biliyordu, konu herkes için günlüktü. Her teneffüste aynı konu konuşuluyordu - ve kimse olaya karışmak istemiyordu. Hiç kimse - ne parti, ne okulun komsomol örgütü, ne okul yönetimi, ne müdür, ne de bölge eğitim müdürlüğü - kimse Abdül Hüdayev'i kurtarmak için hiç bir girişimde bulunmadı. Hatta kimse arı kovanı gibi uğuldayan Çeçen mahallesindeki muhasara altındaki evin yakınından bile geçmeye cüret edemedi. Evet, hiç olmazsa sadece bu saydıklarım bu kadar korkak olsalardı! Eskiden beri önlerinde korkudan tir tir titremeye alıştığımız bölge parti komitesi, bölge Sovyeti, kumandanlık ve milis dahil bütün MVD kan davasının hasmeti karşısında duvarlarının arkasına çekilip, büzülmüşlerdi. Barbarca, vahşi ve eski kanunun bir nefesi yetmişti - ve herkes Kok Terek'te bir Sovyet gücünün var olmadığını kendi gözleriyle gördü! Ustelik bu güç bölge merkezi olan Cambul'dan fazla dışarı da uzanamıyordu, çünkü olayın bildirilmesi üzerinden üç gün geçtiği halde oradan ne birlikler, ne de enerjik tedbirler öneren emirler yollanmıştı. Gelen tek emir ise, hapishaneyi eldeki kuvvetlerle savunmaktan oluşuyordu.

Bu olay bize ve Çeçenlere Dünya yüzünde gerçek gücün ne olduğunu ve neyin boş bir gösterişten başka bir şey olmadığını çok iyi anlattı.

Ve sonunda Çeçen yaşlıları bilgeliklerini kanıtladılar! Hep birlikte MVD'ye gittiler ve büyük Hüdayev'in cezalandırılmak üzere kendilerine teslim edilmesini istediler. MVD ürkek bir biçimde bu isteği reddetti. İkinci bir kere daha MVD'ye başvurdular ve bu sefer halk önünde bir açık mahkeme yapılmasını, Hüdayev'in toplanan halk önünde kurşuna dizilmesini istediler. Böyle yapılsak olursa, kan davasını da unutacaklarına söz verdiler. Mantıklı bir çözüm yolu bulunamıyordu. Ancak nasıl? Halka açık bir mahkeme? Önceden söz verilmiş açık bir idam? Hüdayev politik suçlu değildi ki, sadece adı bir hırazdı. Bir ellisekizliğin hakları söz konusu olsaydı, evet o zaman bunların üzerinde pazarlık edilebilirdi, fakat bir kaç adam öldürmüş bir katilin? Bu olamazdı! Bölge merkezine soruldu: Cevap bir hayır idi. -O zaman genç Hüdayev'in işi bir saate kadar bitmiş olacak!- diye açıkladı yaşlılar. MVD patronları omuzlarını silktiler: Bu onların uzmanlık sahalarının dışındaydı. Henüz işlenmemiş bir suç onların görev kapsamına girmiyordu.

Ve yine de yirminci yüzyılın ruhundan etkilendiler — hayır, MVD'ler değil, tersine sert gelenekleri olan Çeçen yürekleri! İntikamcıların intikam almasına izin vermediler! Alma Ata'ya bir

telgraf çektiler. Bir kaç yaşlı daha aceleyle geldiler. Bunlar bütün ulusun en fazla sayılan aksakallarıydılar. Böylece bir yaşlılar kurulu toplanmış oldu. Hüdayevlerin büyük oğlu lanetlendi ve ölüme mahkûm edildi. Böylece nereye kaçarsa kaçsın bir Çeçen bıçağından kurtulamayacaktı. Geri kalan Hüdayevler kurula çağırıldılar. «Özgürce dolaşabilirsiniz!» dendi onlara «sizlerin başına hiç bir şey gelmeyecek!»

O zaman Abdül kitaplarını koltuğuna kustırdı ve tekrar okulun yolunu tuttu. Orada parti ve komsomol üyeleri tarafından hararetle karşılandı ve daha sonraki tartışma akşamlarında geçmiş olan ara olay çoktan unutulmuştu. Ona komünist bilincini aşılama devam ettiler. Abdül'ün kararmış yüzünde bir tek kas bile kılmıdamadı. Fakat bu arada Dünya üzerinde neyin güçlü olduğunu kavramıştı: Kan davası.

Biz Avrupalılar, kitaplarımızda ve okullarımızdaki konuşmalarda bu vahşi kanun için sadece büyük bir küçümseme duyarız Bizce bu kanun tamamen mantıksız ve zalimcedir. Aslında bunun hiç de görüldüğü kadar mantıksız olmadığı görülüyor: Dağ kavimlerine çöküşü değil, sağlamlığı getiriyor. Kan davası yüzünden hayatlarından olanların sayısının o kadar kabarıp olmasına karşılık, saldığı korku sanıların da üzerine çıkıyor! Bu kanunu bilen bir Dağlı, nasıl olur da bizim yaptığımız gibi ortada hayati bir sebep olmaksızın sarhoşluktan, edepsizlikten veya kafası bozuk olduğundan başka bir Dağlıya küfür edebilir. Ve Çeçen olmayan biri, nasıl olur da bir Çeçenin yüzüne, kaburgalarının arasına bir bıçak yemeden, ona hırsız veya yabancı olduğunu veya sıra bozduğunu söyleyebilir? Söyleyemez, çünkü sözlerinin karşılığı sözlü bir cevap olarak değil, bir bıçak darbesi ile gelecektir! Ve eğer elinde bir bıçak olsa bile (nasıl olsa bıçağın yoktur, uygar insansın), bu bıçak vuruşuna karşılık vermekten çekinirdin: Çünkü saplayacağın bıçakla bütün aileni ölüme mahkûm etmiş olacağının bilincindesin!

Nobran bakışıyla, geniş omuzuyla Kazakistan toprağında yürüyen Çeçen'in önünden, yörenin «sahibi» de, yabancısı da, saygınlıkla çekilmektedir. Kan davası sorunu korku alanını yaratmakla, Dağlıların bu küçük ulusuna güç kazandırmaktadır.

«Yabancıların korkması için kendi insanını cezalandır!» Dağ kavimlerinin ataları, ilk çağlarda, ulusa bu kadar yararlı olacak bir kural verdiler, ya sosyalist devlet onlara ne verebildi?

Sekiz yıllık hapishane ve kamp hayatımda sürgünde bulunup da bu konuda bir tek iyi kelime söyleyene rastlamadım. Yine de insanın herşeyden önce girdiği soruşturma ve geçici hapishanelerde insana içinde bulunduğu hücrenin alt yüzeyi son derece dar gelir ve tutuklunun içinde bir umut kıvılcımı parıldar — sürgüne yollanmak. Sürgün o sırada herkes için hapis-ten iyidir ve tutuklu göğsünden iç çekmesiyle birlikte hep aynı fısıltı yükselir :

«Ah sürgün! Ah, beni bir sürgüne yollasalar!»

Ben de bu tutkudan kurtulamadım. Tersine sürgüne yollanma rüyası benim içimde özellikle derin iz bırakmıştı. Jerusallım'ın döküm çukurlarında komşu köyde horozların öttüğünü duyar - ve sürgün hayalleri kurardım. Kaluga girişinin damları üzerinden başkentin yabancı ve sevimsiz taş denizini seyrederek ve kendi kendime umutlanırdım : Sadece buradan dışarı, çok uzaklara, sürgüne! Ve hattâ bu konuda Sovyet Yüksek Şurasına zavallıca bir dilekçe bile yolladım. Benim sekiz yıllık kamp cezamı müebbed sürgünle değiştirmelerini rica ediyordum. Ne kadar uzak ve ıssız bir yere olursa olsun, razıyım. Fakat fil öksürmedi bile.

(Müebbed sürgün teklifimin kamp cezamın yerine konarak değil, bunun üzerine eklenerek kabul edildiğini o zaman anlayamamıştım).

1952 yılında üçbin tutuklusu olan «Rus» kampı Ekibastuz'dan bir düzüne tutuklu serbest bırakıldı. Durum çok garip görünüyordu : Kapılar açılıyordu! Kimin niçin ? Ellisekizlikler için mi ? Bu olaydan önce Ekibastuz üç yıldır mevcuttu - fakat hiç kimse serbest bırakılmamıştı. Kimsenin süresi daha önce dolmamış mıydı ? Şimdi 1952 de ise ilk savaş onlukları, kamp hayatını atlatmayı başaran azınlığın bazıları çıkartılıyorlardı.

Sabırsızlıkla onların mektuplarını bekledik. Direkt olarak veya karışık yollardan yollanan bir kaç mektup elimize geçti.

Bunlardan haklarındaki kararda böyle bir hüküm olmadığı halde hepsinin sürgüne yollanmış olduklarını öğrendik. Bu bile kimseyi şaşırtmadı! Zindancı ustalarımız gibi bizler de hukukun, sürelerin ve yazılı evrak parçalarının önemli olmadığını, bir kere dâşman olarak tanımlanmış olduğumuz için bizi buraya tıkan gücün ölümümüze kadar bizi itip kakacağı, ezeceği ve sonunda canımızı almadan bırakmayacağını biliyorduk: Güçlülerin hak ve hukuku onlardan yanaydı. Güç ve tutuklular iki karşıt taraf olmalarına rağmen tek normal yolun bu olduğu fikrindeydiler. Biz böyle alışmış ve kendimizi bu durumun içinde bulmuştuk.

Son Stalin yıllarında endişe uyandıran husus sürgünlerin geleceği değil, muhafızsız olarak kamp kapısının önüne bırakılacak olan ve MVD'nin koruyucu kanadından kurtulacak olan süresi dolmuş, sözde hürriyete kavuşmuş, tutuklulardı. Buna karşılık akılsız idarenin ek bir ceza olarak gördüğü sürgün ise, alışılmış, sorumsuz var olmanın bir devamı gibiydi. Sürgün, bizleri yaşayacak yeni bir yer aramak zahmetinden kurtarıyor ve aynı zamanda ağır hata ve çelişkilerden de korumuş oluyordu. Bizi sürdükleri yerlerden daha uygun bir yer bulamazdık. Bütün Birlik toprakları üzerinde sadece bizi yollayacakları yerde bizi şüphayle karşılamazlardı: Buraya niçin geldiniz? Sadece burada, tartışılmaz bir hak olan bir buçuk metre kare toprağa sahip olmaya hakkımız vardı — mezar için. Ve ayrıca benim gibi yalnız bir adam olarak kamptan çıkan ve kendisini hiç kimse'nin beklemediği biri ancak sürgünde dost bir ruha rastlayabilirdi.

Bizde insanları tutuklamak konusunda gösterilen acelenin aksine serbest bırakmak konusunda son derece yavaş davranırlar. Herhangi bir şanssız demokrat eğilimli Yunanlı veya sosyalist bir Türk hapisanede gereğinden bir tek gün fazla tutulacak olsa, Dünya basını ayağa kalkarak protestolar yağdırırdı. Ben serbest bırakılmamdan — serbest bırakılmak da ne demek? — Yalnız bir kaç gün geç tekrar yola çıkarılmaktan memnundum. Bu seferki seyahatin süresi bir aydı ve geçen bu zaman, benim zamanımdı.

Muhafız nezaretinde kamp kapısından çıkarılmamıza rağmen, hapishane hurafelerine harfiyen uyardık. Mesela, arkamıza dönüp bakmazdık (yoksa geri dönersin). Hapiste yemek yemiş olduğumuz kaşık için değişik görüşler vardı. (Bir bölüm tutuklu kaşığı giderken almak gerektiği görüşünde idiler. Diğer bir grup ise, kaşığın hapishaneye bırakılması gerektiğini, böylece tekrar hapse düşmekten uzak kalacağını savunuyordu.

Ben kaşığımı kendim dökümhanede yapmıştım, bu yüzden yanıma aldım).

Ve yine ara hapishanelerden geçiş: Pavlodar, Omsk, Novosibirsk. Cezamız sona erdiği halde, tekrar üzerimiz arandı, yasa-
sak eşya bizden alındı. Yeniden lebâlep dolu koğuşlara, hapisane arabalarına, «Stolipim-lere sokulduk. Hırsızlarla harman edildik. Makineli tüfekli muhafızlar ve bekçi köpekleri yine çevremizdeydiler. Ve kulaklarımızda yine o eski emirler çınlamaya başladı: «Gariye bakma!»

Omsk ara hapishanesinde iyi kalpli bir muhafız bizi topladı. Ekübastuz'dan gelen biz beş tutuklunun kağıtlarını incelediği zaman, şaşkınlıkla kaşlarını kaldırdı: «Herhalde sizin için dua eden iyi bir Tanrınız var ha?» Ve biz bunun üzerine atıldık: «Nasıl yani? Nereye?» çünkü bu sözlerin bir tek anlamı olabildi. Kulaklarımızda bir tek iyi yer çınılıyordu. Muhafız şaşkın bir ifadeyle, «Ya, Güneye» diye cevapladı.

Gerçekten de Novosibirsk'ten sonra Güneye döndük. Sıcağa gidiyoruz! Pirincin, üzümün ve elmaların olduğu yere. Bu nasıl oldu? Yoldaş Beria; bütün Sovyetler Birliği'nde bizim için daha kötü bir yer bulamadı mı? Böyle bir sürgünün gerçekleşmesi mümkün mü? (Kafamda şimdiden kuruyordum: Bir şiir kitabı yazacağım. Başlığı şöyle olacak: «Güzel sürgünden mus-ralar»).

Cambul istasyonunda vagonlardan alışıktığımız sertlikle indirildik ve muhafızların işgüzar itip kakmaları ile yük vagonlarının kasalarına yerleştirildik. Sanki süresi sona ermiş bir tutuklu hâlâ kaçmayı düşünebilirmiş gibi, başımıza muhafız bile diktiler. Kapkaranlık bir geceydi. Üzerinde ilerlediğimiz iki yanı ağaçlıklı yolu aydınlatan tek ışık ince bir hilâl biçimindeki Ay'dı. Yolun iki tarafı piramit biçimindeki kavaklarla doluydu. Hiç böyle bir sürgün görülüş mü? Burası Kırım değil mi? Şubat henüz sona ermedi. Bizde irtiş'ta hâlâ don var, oysa burada ılık bir bahar rüzgârı insanın yüzünü okşuyor. Hapishanenin önünde durduk ve bizi kontrolden geçirmeden ve kayırt etmeden içeri aldılar. Lânetli duvarlar sertliklerini kaybediyorlar. Pıhlamızı pırtımızı yanımıza alıp, bize verilen hücrelere yerleştik. Sabahın erken saatlerinde bölüm komutanı kapılarımızı açtı ve emretti: «Eşyalarınızı da alarak dışarı çıkın!»

Seytanın pençeleri yumuşamaya başlıyordu.

Avluda bizi Güneşin kızılığı ile yıkanan bir bahar sabahı karşıladı. Yükselen Güneş hapishane duvarlarının taşlarını ısıtıyordu. Avluda hasasında şimdiden iki tutuklu bulunan kamyon

höklemekteydi. Yol arkadaşlarımız... Şimdi derin bir nefes alanın tekrar geri gelmeyecek bir anın tadını çıkarmanın ve çevreye bakınmanın tam sırasıydı, fakat bu yeni tanışmayı geciktirmeye de imkân yoktu. Yenilerden biri zayıf gri saçlı, açık renk ve yaşlı gözleri olan yaşlı bir adamdı. Bir kaç parça eşyasının üzerinde sanki elçileri karşılama töreninde bulunan Çar'ın ta kendisiymiş gibi dimdik oturuyordu. İnsan onun bir yabancı olduğunu ve bizimle konuşabilecek hiç bir dil bulmayı ummadığı için böyle oturduğunu sanabilirdi. Daha kasanın üzerine çıkmadan onunla konuşmayı denemeye karar vermiştim — ve o anda onun hiç titrek olmayan bir sesle ve son derece temiz bir Rusçayla konuştuğunu duydum.

•Vladimir Aleksandroviç Vasilyev. •

O anda ikimiz arasında bir sempati kıvılcımı uçtu! Kalpler dostu ve düşmanı ilk görüşte ayırabilirler. Karşımdaki bu adam bir dosttu. Bu tip durumlarda insanları tanımak için acele et! Hiç bir zaman onlarla ne kadar birlikte kalacağını bilemezsin! Ah, evet aslında artık hapiste değilim, ama olsun... Böylece motor gürültüsü arasında onunla konuşmaya çalışıyor ve hapishanenin asfaltından kaldırım taşları ile döşeli bir yola girdiğimizi farketmiyorum bile. Bu arada son hapishaneye dönüp bakmam gerektiğini unutuyorum (kim bilir daha kaç hapishanem, daha kaç son hapishanem olacak?) ve içinden geçmekte olduğumuz bir parça özgür Dünyayı da incelemiyorum. Zaten çok kısa bir süre sonra bölge MVD'sinin geniş avlusuna giriyoruz. Burayı terketmek, şehre inmek, bizim için yasaktı.

Vladimir Aleksandroviç'e ilk bakışta doksan yaşında denebilir, çünkü herşeyi ile bu yaşa yaklaşıyor: Zaman tanımayan gözleri, sivri yüzü ve gri saçları. Aslında yetmiş üç yaşındaymış. Sonradan öğrendiğime göre, en eski Rus mühendislerinden biri. Önemli bir Hidroteknikçi ve Hidrograf, «Rus mühendisler birliğinin» önde gelen üyelerinden biri. (Bu da ne demek oluyor? İlk defa duyuyorum. 1910 ve yirmilerde, her şey yerle bir edilmeden önce, Rusya'nın gelen yüzyıla yakışır bir biçimde yaptığı bir kaç atılımdan biri. Teknik kafaların yarattığı yaratıcı ve güçlü bir toplumsal kuruluş). Şimdi bile memnurlukla hatırlıyor: «Biz kuru tahta çomaklardan filizler fışkırtılacakmış gibi davranılmasına karşıydık.»

İşte bunun için dağıtıldılar, haliyle...

Bu adam şu anda yollanmış olduğumuz Yedisu (Semireçye) İlkesini yarım yüzyıl önce yaya ve at üzerinde karış karış dolaşmış. Daha Birinci Dünya Savaşından önce Suy vadisinin su-

lanması, Narin nehrinin düzenlenmesi ve Suy-İliy dağlarından geçecek tünelin yapılması konularında plânları hazırlanmış ve yine Birinci Dünya Savaşından önce bu plânlarnın gerçekleşmesi için çalışmış. Daha 1912 yılında altı «elektrikli nehir tırağı» getirtmiş ve hizmete sokmuştu. (Bu tarakların altısı da ihtilâlden sonraki yıllara kadar dayandılar. Otuz yıllarında Çirçirk barajı inşaatında yeni Sovyet yapısı olarak sergilendiler). Ve şimdi «bozgunculuk» yüzünden yediği 15 yıllık cezadan son üç yılını Üst-Ural hapishanesinde geçirdiği tutukluluktan sonra, istediği tek şey bir zamanlar her şeye başlamış olduğu Yedisu ülkesine sürülmek ve ömrünün son yıllarını orada tamamlamak olmuştu. (Aslında onun bu isteğini kimse dinlemez ve yerine getirmezdi ama, 1920 yıllarında mühendis Vasilyev olarak Kafkaslardaki üç cumhuriyetin arasındaki su dağıtımının sınırlarını çizdiği zamandan, kişiliği Beria'nın aklında kalmıştı).

İşte bugün, düşüncelere dalmış, denginin üzerinde otururken, kafasından geçenler bunlardı. Yukarıda, kamyonun kasa-
sında sadece özgürlüğünün ilk gününü değil, aynı zamanda gençliğini ve ona bunca ilham veren ülkeye tekrar dönüşünü de yaşıyordu. Hayır, insan böylesine anlamlı anıtları geride bırakarak gittikten sonra, ömrü hiç de kısa sayılmaz.

Kısa bir süre önce Vasilyev'in kızı Moskova'da, Arbat Meydanında içinde Trud gazetesinin asılı durduğu bir kutunun karşısında kalakalmıştı. Gazetede ki yazıda, kelime başına para alan bir muhabir, Bolşeviklerin yaratıcı ruhu ile sulandırılan ve tekrar hayata kavuşturulan Çuy düzlüklerinde yaptığı bir geziyi anlatıyordu. Yazıda Narin nehrinin sanatkârâne hazırlanmış suni setlerinden, üstün hidroteknikten ve mutlu Kolhoz işçilerinden bahsediliyordu. Ve yazanı bilmeden şöyle noktalıyordu - ona bunu kim fısıldamış olabilir? - «Ancak içimizde pek az insan, bu rüyaların gerçekleşmesini, yetenekli Rus mühendis Vasilyev'e borçlu olduğumuzu bilmektedir. Bu değerli insanın değeri, eski bürokratik Rusyasında anlaşılamamıştı. (*) Bu genç atılımcının asil fikirlerinin zaferini görecektik kadar yaşamamış olması ne kadar yazık!» Gazetenin bu değerli satırları genç kızın gözlerinde birbirine karışınca, o gazete sayfasını kutudan kopardı ve düdüğü çalan bir milis'e aldurmadan, göğsüne bastırarak, oradan uzaklaştı.

Bu arada «genç atılımcı» Üst Ural kampının nemli bir hü-

(*) 1917 sonunda Vasilyev Salama sorumluları bölümünün başında bulunuyordu.

resinde bulunuyordu. Omurga kemiği, romatizma veya bir kemik hastalığı yüzünden eğilmişti ve iki büküm olmuş ihtiyar, topallayarak yürüyebiliyordu. Yalnız olmaması büyük bir şans-
tı. Hücre arkadaşı olan bir İsveçli, Spor masajı uygulayarak, sırtını tekrar düz bir hale getirmeyi başardı.

Sovyet hapishanelerinde o kadar sık İsveçliye rastlanmaz. Fakat birden benim de bir zamanlar biriyle hücre arkadaşlığı etmiş olduğum aklıma geliyor. Adı Erik...

... Arvid Andersen mi? diye hararetle tamamlıyor Vasil-yev. (Konuşmakta ve hareketlerinde son derece atılgan).

Böyle bir şey olabilir mi? Gerçekten de onu masajla iyileştiren, Erik Arvid'miş! Bizleri uğurlarken, Takım edaları, kendilerinin ne ufak bir ülke olduğunu göstermek istiyor. Şimdi, o zamanlar, üç yıl önce Arvid'in aramızdan alınarak, nereye yollandığını anlayabiliyorum. Üst Ural hapishanesine. Oredan ne Atlantik Paktı, ne de milyarder babası bu namuslu genci aldırtmamıştı.

Bu arada, bizi teker teker aynı avlunun içinde bölge MVD'sinin yanında bulunan bölge Komutanlığına çağırıyorlar. Komutanlıkta bir albay ve Cambul'daki sürgünlerin sorumluluğunu yüklenmiş bir sürü subay var. Albayın huzuruna çıkmamız yasak. Binbaşı ise, bir gazetenin başlıklarına göz gezdirtircesine, yüzlerimize şöyle bir bakıyor, sonra teğmenler bizi dolmakalemleri ve güzel yazıları ile defterlere işliyorlar.

Birden içimdeki bir dürtüyle kamp tecrübelerim ayaklanıyor: Gözlerini dört aç! Bu bir kaç kısa dakika senin geleceğini tayin edebilir! Zaman kaybetme! İste, çırpın, protesto et! Kendini topla, bir bahane bul, kayıtsız şartsız şehir merkezinde veya şehre yakın en avantajlı yerde bulunmak zorunda olduğunu kabul ettir ve kendini oraya yolla. (Hattâ, bunun için bende gerekçe bile hazır, ne var ki, ondan haberim yok: Kampıta sona erdirilmeyen ameliyattan kalan urlar, mestastaz şeklinde içimde büyüyor).

Fakat hayır, artık eskial gibi değilim... Tutuklandığım sıradaki insan artık yok. Artık olaylara çok daha ihtiyatlı bir bakışla eğilmeyi öğrendim. Bu yüzden kamp tecrübemden yararlanmamayı tercih ediyorum. Şimdi kendimi acındırıcı bir bahane bulmak tersime gidiyor. Üstelik önünde ne olduğunu kimse bilmiyor. En büyük felâket insanı en güzel yerde bekleyebileceği gibi, en kötü yerde en büyük mutluluk da yaşanabilir. Üstelik yaşlı mühendis ile sohbeti öylesine dalmışım ki, bu ülkedeki iyi ve kötü bölgeler hakkında hiç bir bilgi edinemedim.

Dosyasında herhangi bir koruyucu hüküm olmalı ki, onun tek başına yaya olarak kente inmesine ve sular idaresinde bir görev için başvurmasına izin verdiler. Geri kalan bizler için hedef belliydi: Kok-Terek Ülkenin Kuzeyindeki bir çöl parçası. Orada bütün Orta Kazakistan'a yayılan Betpak Dala çölü başlıyor. Üzüm bağları rüyasının sonu!...

Soyadlarımız yuvarlak bir yaza ile formlara yazılıyor, altına tarih de atıldıktan sonra kaba, pas kahverengisi kâğıtları önümüze imza için uzatıyorlar.

Bunu daha önce nerede yaşadım? Ah, evet, bana OSO'nun kararı bildirildiği zaman. Orada da kalemi alıp imzayı atmamdan başka hiç bir şey istemiyorlardı. Yine de oradaki kâğıt kaliteli Moskova malıydı. Ancak kalem ve mürekkep yine aynı derece kalitesiz.

Evet: Bu kâğıtla bana ayın bilmem kaçında ne bildirilmiş oluyordu? Benim (adım zikrediliyor) falanca nedenlerle ebediyen bölge içinde sürgün olarak yaşamaya mahkûm edildiğim, burada kamu muhafazasında (Çarlık terimi) MVD'nin bölgesine bağlı olarak ikâmet edeceğimi ve sözü geçen bölgeyi terkedecek olursam, Yüksek Sovyetin hükmü uyarınca 20 (yirmi) yıl kürek çalışmasına mahkûm edileceğimi belirtmişti.

İyi ya, her şey uygun, kanun kanundur. Hiç bir şey bizi şaşırtmıyor. Tereddütsüz imzalarımızı atıyoruz. (*) Kafamın içinde bir taşlama canlanıyor, ancak biraz uzun:

(*) Bir kaç yıl sonra elimde bir kanun kitabı geçti, onun 35 inci maddesiyle zevkle okudum: Sürgün süresi üç ve on yıl arasında sınırlandırılmıştır. Cezaya ek söz konusu ise, bu süre en fazla beş yıl olabilmektedir. (Sovyet hukukçularının en fazla gurur duydukları konu: 1922 ceza kanunundan beri Rus hukuku süre ile sınırlandırmamış bir hak kaybını ve süresi belirlenmemiş bir cezalandırmayı tanımamaktadır. Bütün cezaların en korkuncu, onlarca S.S.C.B.'nden süresiz olarak ihraç edilmektedir. Ve böylece burjuva hukuku ile Sovyet hukuku arasındaki en önemli farklılık silinmemiş olmaktadır ((«Hapishanelerden...» külliyesi)). Bu belki de doğru olanı idi, fakat MVD'yi daha fazla işe boğmamak için biten sürelerin yenilenmemesi ve bir sürü kâğıdın harcanmasına engel olacak «Ebedi. sözünün getirilmesi de az cazip değildi). Ceza kanunu madde 25'in devamında sürgün cezasının sadece mahkûmce verilebileceğini belirtiyor. Hiç olmazsa OSO. Fakat OSO'dan vazgeçtik, bizim sürgün yerimiz ve süremizi görevli bir tüfemen tespit ediyordu.

Kıldan ince boynuna
Tepeden iniyor balta,
Sürgünün e bedi olduğu
Yazıldır kâğıtta.

M G B 'nin keskin gözleri
Mezara kadar yoldaşın,
Sen buna imzanı
Hendi isteğinle attın.

Samanyolu, Ay, Yıldızlar
Gökyüzünü bezemiş,
Yıldızların başka türüsü
Senin göğsünü süslemiş.

Sonsuz olmaktan hoşlandım,
Ebediyim, neş'em yerinde,
Sen düşün, üzerindeki yıldızlar
Ya sönerse, günün birinde ?

Vladimir Aleksandroviç Vasilyev kentten döndü. Ona taşlamamı okudum, birlikte güldük. Çocuklar gibi, tutuklular gibi, günahsız insanlar gibi güldük. Vasilyev'in çok berrak bir gülüşü var, Konstantin Strahoviç böyle gülerdi. Bunun dışında da ikisinin arasında büyük bir benzerlik var. İkisi de ruhları ile yücelen insanlar. Bedenlerinin çektiği acılar onların ruhsal dengesini yıpratamıyor.

Bu arada onun anlattıkları hiç de sevindirici değil. Tabii yanlış yere yollanmış. Bir yanlışlık, her zaman olduğu gibi. Bir zamanlar çalışmış olduğu Çuy vadisine gidebilmek için Fruze'de bulunması gerekiyormuş. Buradaki sular idaresi ancak küçük sulandırma kanalları açmakla uğraşıyormuş. İdarenin başında bulunan cahil Kazak Çuy sisteminin yaratıcısını çalışma odasının eşikinde bekletmiş, partinin bölge komitesine telefon ederek sormuş ve ondan sonra bu değerli adama mesleğe yeni başlayan bir çırac gibi meslek okulunda hidroteknik teknisyeni olarak en alçak düzeyde bir iş vermeye kalkmış. Fakat Vasilyev Frunseye gidemezdi. Bu kent başka bir cumhuriyetin sınırları içindeymiş.

Bütün Rus tarihini bir tek cümleyle nasıl anlatırsınız ? Boğulan imkânların ülkesi dersek, nasıl olur acaba?

Gri saçlı arkadaşım buna rağmen ellerini oğuşturuyordu : Bilginler onu tanıyorlardı, belki bir meslekdaşı onu buradan alırdı. O da bizler gibi kendi ebedi sürgün hükmünü imzaladı.

Hem de bölgeyi bilerek terketmesi halinde doksanüç yaşına kadar kürek çalışmasına mahkûm edileceğini tespit eden o komik hükmü. Eşyalarını kapıya, öbür tarafına geçmen yasak olan çizgiye kadar taşıyorum. Şimdi iyi bir insanın yanında bir oda köşesi tutmayı ve yaşı karısını Moskova'dan getirtmeyi düşünüyor. Çocuklar?... Onlar Moskova'da kalmalıdır. Oradaki evleri bırakamayacaklarını söylüyor. Başka akrabalar? Tarihçi olan bir erkek kardeşi var. Zavallının kaderi korkunç: Ekim ihtilalini anlayamamış ve dış ülkelere kaçmış. Şimdi Columbia Üniversitesi profesörüymüş ve Eski Bizans tarihi hocalığını yapıyormuş. Ona acıdık ve bir kere daha gülüştük. Bundan sonra vedalaşmak üzere kucaştık. İşte bir kere daha harika bir insan gelip geçti ve ebediyen gitti.

Geri kalan bizler iki günlüğüne küçük bir odaya tıklandık. Burada kumlu ve kaba zemin üzerinde uyuyor ve bacaklarımızı bile doğru dürüst uzatamıyorduk. Oda bana sekiz yıl önce cezama başladığım sırada tıklandığım ilk hücreyi hatırlattı. Gece boyunca dışarı çıkartılacağız ve tekrar kapatılacağız. Muhafızlar düşünceli davranırlarsa, küçük suyumuzu dökmek için içeri bir kova almamıza izin verecekler. Hapishaneden tek farkı, burada insanı ücretsiz olarak beslemeleri durumuydu. Ancak paramız karşılığında pazardan yiyecek bir şeyler aldırabiliyoruz.

Üçüncü gün tüfeklerle donatılmış kurallara uygun gerçek bir muhafız birliği geliyor. Seyahat ve masraf paralarının alındığını bize tasdik ettiriyorlar. Seyahat parasını muhafızlar hemen bizden alıyorlar (sözde, bizim tren biletlerimizi almak için. Oysa, biletçiyi korkutacaklar ve bizim, ücret ödmeden, gidilecek yere varmamızı sağlayacaklar. Aldıkları para ise, onların yanına kâr kalacak). Bizi ikişerli sıralara sokuyor ve yine iki yanı kavak ağaçlarıyla kaplı bir yolda yürütüyorlar. Kuşlar cıvıltıyor, bahar gürültüleri! Takvim 2 Martı gösteriyor! Üzerimizde pamuklu elbiselerimiz var. Terliyoruz, fakat Güneyde olmaktan memnunuz. Çünkü özgür olmayan bir insan için düşünülebilecek en korkunç şey, soğuktur.

Bütün bir gün boyunca geldiğimiz yönde bir salyangoz hızıyla yol alıyoruz. Sonra Çu istasyonundan on kilometrelik yolumuza yaya olarak devam ediyoruz. Tırba ve bavullarımız yüzünden her yanımızdan sel gibi ter boşanıyor. Yalpalıyor, sendeliyoruz, fakat bir şey atmaya kimse düşünmüyor. Kamp kapısından beraberimizde almamıza izin verdikleri her paçavra, bizim çileli bedenimize yarayacak. Hatta, benim iki ceketim var. (İkincisini kapıdaki kontrolden kaçırabildim), bunların üzerine

giymek için ise, önce cephede, sonra da kampta çileli günlerimi paylaşan kaputum bulunuyor. Bunlardan nasıl vaz geçerim ?

Gün batmaya başlıyor, biz ise hâlâ hedefe ulaşmış değiliz. Bu ise yine bir hapishanede geceleyeceğimizi gösteriyor. Bu sefer Novotroizk'deyiz. Hapishane, tekrar tekrar hapishaneler, — oysa ne kadar zamandır özgürüz. Bir hücre, çıplak bir zemin, bir gözetleme deliği; dışarı çıkın, su ihtiyacınızı görün, eller arkaya — bize yiyecek vermiyorlar. Çünkü bizler mahkûm değil, özgür insanlarız.

Sabah kapının önünde bizi bir kamyon bekliyor. Geceyi açıkta geçirmiş olan dünkü muhafızlarımız bizi alıyorlar. Bozkur boyunca geçilecek olan son altmış kilometre başlıyor. Kamyon çamurlara saplanıyor. Aşağı inerek (eskiden tutuklu olduğumuz zaman bunu yapmamız yasaktı) itiyor ve kamyonu bu değişiklik dolu yolculuğumuzun bir an önce sona ermesi ve mümkün olduğu kadar çabuk ebedi sürgün yerlerimize kavuşmamız için saplandığı çamurdan kurtarıyorlar. Askerler yarım daire biçiminde çevremizi alarak bekliyorlar.

Bozkır kilometre kilometre, iki yanımızdan geçip gidiyor. Göz alabildiğine yenebilir olmayan gri ve dikenli bir çalı cinsiyle kaplı. Arada sırada bir avuç ağacı bulunan fakir Kazak köylerine rastlıyoruz. Sonunda ilerde bozkurdaki bir tepenin üzerinde az sayıdaki kavak ağaçlarının uçları beliriyor. (Kok-Terek : «Gök rengindeki ağaç»).

Geldiki Kamyon toz bulutu ve öfkeli bir köpek sürüsünün refakatinde Çeçen ve Kazakların saman kerpiçli döküntü evleri arasından hızla geçiyor. Yanlarında sürücülerini bulunan sevimli eşekler kenara çekilerek, kamyonu yol veriyorlar. Avlunun birinden bir deve küçümseyici bakışlarla bizi süzüyor. Çevrede insanlar da var. Fakat bizim gözlerimiz sadece kadınları fark ediyor. Şaşkınlık uyanırdıcı ve unutulmuş kadınlar işte şurada-ki esmer tenli ve siyah saçlı olanı, elini gözünün üzerine siper yapmış kamyonumuzu izliyor; işte şurada da kırmızı çizgili elbiseli üç tane birden var. Aralarında hiç Rus kadını görülüyor. «Farketmez, bizim için bekleyen gelinlik kızlar nasıl olsa vardır!» diye kulağımın dibinde bağırıyor kırk yaşlarındaki marjinal, açık deniz kaptanı V. I. Vasilenko. Ekibastuz'da çamaşırhanesi şefi olarak dert nedir bilmezdi ve özgürlüğüne kavuşup, kanatlarını açmayı ve denize tekrar açılmayı düşler dururdu.

Dükkanı, çay evini, dispenseri, postahaneyi, bölge Sovyetini, parti komitesini ve samandan bir dam altında bulunan kültür evini geçiyoruz — sonunda kamyonumuz MVD-MGB bina-

sının önünde duruyor. Hemen aşağı utluyor, bahçe kapısından içeri giriyor ve çitin arkasındaki ana caddeye aldırmadan yarı belimize kadar soyunarak tozla kaplanmış gövdemizi yıkıyoruz.

Ana caddede, MGB'nin tam karşısında tek katlı olmasına rağmen oldukça yüksek, hattâ harika bir bina yer alıyor. Dört Dor tipi sütun cepheyi süslüyorlar. Sütunların dibinde iki mermer taklidi basamak yer alıyor ve bütün bunların üzerinde eskilikten kararmış saman dam var. Kalbim hopluyor: Bu bir okul! Bir orta okul. Sesini keş ve sakın ol, çileli ruhum: Bu bina seni hiç ilgilendirmez.

Tam bu sırada bir genç kız caddeden geçiyor ve özlemini çektiğim okul kapısına yöneliyor. Bukleleri olan, tertemiz yıkanmış bir genç kız. Ceketini incecik belinin üzerine sıkıca düğmelenmiş. Gidiyor... Sanki ayakları yere değmiyor gibi... Bir öğretmen! Öylesine genç ki, yüksek okul diploması için çok genç. Yedi sınıf bitirip, sonra pedagojik teknik öğrenim görmüş olmalı. Onu nasıl kıskanıyorum! Onun ve benim, vasıfsız işçi arasında ne büyük bir uçurum var? Apayrı Dünyaların insanlarıyız ve hiç bir zaman onu koluma takıp şu caddeden geçmeye cüret edemem.

Bu arada birisi biz yeni gelenlerle ilgilenmeye başladı. İsimleri okunanlar teker teker sessiz bir odaya çağırılıyorlar. Peki orada kim var? Tabii ki, kumandan, yetkili kişi. Sürgünde de ondan vaz geçilemez. Burada da baş rolde o var!

İlk karşılaşma çok önemli. Aramızdaki kedi fare oyunu bir anda bitecek değil. Aksine bütün bir ömür boyu sürecektir. Şimdi ayağımı eşikten içeri atacam ve birbirimizi incelemeye ve belli etmeden tartışmaya başlayacağız. O, çok genç bir Kazak, kendisini nazik davranışların arkasına saklamayı uygun görmüş, bu yüzden pasif durmaya çalışıyor. Ben ise hiç bir öfke belirtisi taşımayan bir tevekkülün arkasına saklanıyorum. İkimiz de aslında hiç bir şey ifade etmeyen en basit cümlelerin bile bu ikili savaşın parçası olduğunu biliyoruz: «İşte, kâğıdı alın lütfen», «Peki neyle yazacağım?» Benim isteğim, benzerlerimden farklı bir yanım olduğunu kabul ettirmek. Bakın işte, ben hiç bir ard düşüncesi olmayan açık bir insanım. İşte böyle bronz tenli şeytan, bunu beyniye iyice kazı: Bu adamın üzerinde özel olarak durmaya ve onu fazladan gözetim altında tutmaya gerek yok. Barış içinde yaşamak istiyor. Tutukluluk bunun üzerinde istenen sonucu yaratmış.

Neleri doldurmam isteniyor? Tabii ki, bir soru kâğıdı. Ne yazılacak? Bir hayat hikâyesi. Bununla yeni bir dosya açıla-

cak. İşte şimdiden masanın üzerinde hazır bile. Sonra bu dosyaya ispiyon raporları ve resmi dairelerin yönetim kanaatları eklenecek. Ve yeni dosyam yeteri kadar şişince, yukarıdan içeri tıkmama konusunda emir gelince, beni almaya gelecekler. (hapishane hemen binanın arkasında saz ve kerpiçten yapılmış) ve bana yeni bir onluk yazılacak.

Açılış kağıtlarını ona uzatıyorum. Okuyor, zımbalıyor ve onları yerlerine yerleştiriyor. Birden arsızca soruyorum: «Ah, bana burada eğitim müdürlüğünün nerede olduğunu söyleyebilir misiniz?»

Bana nezaketle bilgi veriyor. Şaşkınlıkla kaşlarını yukarı kaldırıyor. Bundan, bir iş için baş vurabileceğimi anlıyorum. MGB'nin buna bir itirazı yok. (Tabii ki, eski bir tutuklu olarak okul işlerinde çalışmama izin verilip, verilmediğini ona direkt olarak sorma saflığını gösteremezdim).

«Ve bana söyler misiniz ne zaman muhafızsız oraya gidebilirim?» Omuzlarını silkiyor. «Evet, bu gün, artık size ihtiyacımız kalmayınca... fakat yine de şimdilik burada kalın. Yahut... haydi gidin bakalım... madem ki, iş söz konusu...»

Oyleyse gidiyorum! Acaba herkes bu büyük, özgür kelimeyi anlayabilir mi? Yalnız gidiyorum! Çevremde makinelili tüfekliler olmayacak, ne yanımda, ne arkamda. Çevreme bakıyorum. Kimse yok! İstersem caddenin sağ tarafından yağlı bir domuzun bir çamur birikintisi içinde yuvarlandığı okul çiti boyunca gidebilirim. Sağ taraftan, okul idaresinin önünde tavukların gezindiği yerden geçerek de gidebilirim.

İkiyüz metreyi geride bırakmam gerekiyor. Fakat şimdiden her zaman bükük duran sırtım, biraz dikleşti ve adımlarıma bir kararlılık geldi. Bu ikiyüz metrede bir üst sınıfa geçecek ve vatanı daş olacağım.

Giriyorum. Üzerimde savaş zamanından kalma eski cephe gömleğim, ayağымda yine tarihten önceki çağlardan kalma bir görünümüne sahip diyagonal pantolonum, ayağымda ise, kampın verdiği domuz derisi ayakkabılar var. Dikkat etmezsem ayaklarıma sardığım paçavraların uçları ayakkabıdaki deliklerden dışarı çıkıyor.

Odada iki şişman Kazak var. Masalarındaki tabelâlardan okul müfettişi oldukları anlaşılıyor.

«Bir görev için başvurmak istiyorum, öğretmenler» diyerek söze giriyorum. Sanki bir adres sorarmışçasına rahat bir halim var.

Kulaklarını dikeyyorlar. Haklılar da: Çölün ortasındaki bir

Kazak köyünde her gün iş arayan bir öğretmen karşılarına çıkar. Kok-Terek bölgesinin Belçika kadar büyük olmasına karşı, yedi sınıflık okulu bitirenleri bütün memurlar ismen tanır.

Oldukça temiz bir Rusçayla «Tahsiliniz?» diye soruyorlar.

«Üniversiteden diplomalı fizikçi.» diye cevap veriyorum.

İrkiliyor ve birbirlerine bakıyorlar. Aralarında Kazakça bir şeyler konuşuyorlar: «Ve... nereden geliyorsunuz?»

Sanki her şey açık değilmiş gibi, herşeyi onlara tekrarlamak zorundayım. Yoksa buraya iş aramaya, hem de Mart ayında hangi çalgın gelir?

«Bir saatür burada sürgündeyim.»

Çok şey söyleyen bazı ifadeler takınıyorlar ve sonra birbirlerinin arkasından büyük şenin odasına gırıp, kayboluyorlar. Gittiler — ve şimdi daktilo sekreterin bakışlarını üzerimde hissediyorum. Elli yaşlarında bir Rus kadını. Bir göz kırpması — bir kıvılcım ve işe bakın: Bir hemşehri. O da takım adalarından. Nereden, niçin, ne kadar zamandır? Nedejda Nikolayevna Grekova, Novocerkask'da oturan bir Kazak ailesinden gelme. 1937 de tutuklandı. Basit bir daktilo kız olmasına rağmen Organlar onun hayali bir terör örgütüne mensup olduğunu ispatlamak için bütün silâhlarını ateşlediler. On yıl kamp cezası ve sonra ikinci dönemde — ebedi sürgün.

Gözleri şefin aralık kapısına dikili ve alçak bir sesle bana açıklamalarda bulundu: Bölgede on sınıflık iki okul vardı. Ekserisi küçük sınıflardı. Matematik öğretmeni yoktu. Hiç bir öğretmenin yüksek tahsili yoktu. Bir fizikçinin nasıl bir şey olduğunu burada kimse bilmiyordu bile. Şefin bir zil çağrısı. Nadejda Nikolayevna şişmanlığına rağmen, çevik bir hareketle yerinden fırlıyor ve görev aşkıyla dolu bir biçimde kapıya seğirtiyor. Sonra geriye dönerek yüksek sesle resmi dairelerde yapıldığı gibi adımı çağırıyor. İsteniyorum.

Masanın üzerinde kırmızı bir örtü var. İki şişman müfettiş divanın üzerinde rahat bir biçimde oturuyorlar. Şef ise, masasının başındaki büyük koltuğa yerleşmiş, arkasında asılı duran Stalin resminin altında küçük, zarif bir Kazak kadını, yarı kedi, yarı yılan gibi bir hali var. Stalin, resimden bana bakarak kötü kötü sırtıyor.

Bana kapının hemen dibindeki yeri gösteriyorlar. Sorguya çekilecek bir tutuklu gibi uzağa oturtuluyorum. Şimdi hiç bir sonuca ulaşmayan, bıktırıcı bir lâf sakatası başlıyor. Bu kadar uzun sürmesinin bir sebebi de bana yöneltilen her iki Rusça cümlelerin arasına Kazakça konuşmaların karışması ve her sefe-

rinde on dakika süren görüşmelerin tekrarlanıp durması. Bu arada ben bir eşek gibi kapının yanında oturup bekliyorum. Nerede ve ne zaman tahsil yaptığım, bildiklerimi ve öğretme metodumu tahmin edileceği gibi unutup, unutmadığımı ince noktalarına kadar soruluyor. Sonra bir sürü dert ve şikâyet. Hiç boş yerleri yokmuş, bölge okullarında matematik ve fizik öğretmenlerinin çokluğu yüzünden ne yapacaklarını bilemiyorlarmış, hatâ, yardımcı öğretmenlikler için bile yer bulmak çok zormuş, ayrıca genç bir insanın eğitimi günümüzde büyük sorumluluk taşıyan bir görevmiş vs., vs... Ve sonunda esas soruya geldiler: Niçin hapse atılmıştım acaba? Suçum neydi? Yılları kedi Şef, ben daha söze başlamadan önce, sanki benim suçumun yayaacağı kötülük ışınları partiye sadık yüzüne çarpacakmış gibi, kurnaz gözlerini iyice kıstı.

Onun başının üzerinden hayatımı mahveden şeytanın kötü sırtmasına baktım. Onun resminin önünde aramızdaki kötü ilişkiden nasıl söz edebilirdim?

O zaman eski bir tutuklu numarasına başvurmaya karar verdim. Bu salakları ürkütmek: Bana sordukları şeyin devletin gizli sırlarından biri olduğunu, yani bu konu üzerinde konuşmamın yasaklanmış olduğunu açıkladım. Ayrıca kısa ve özet olarak beni bir göreve yerleştirmeyeceklerini söylemelerini istedim.

Ve tekrar tekrar Kazakça konuşmaya devam ettiler. Kim kendisini riske atarak, devlete karşı suç işlemiş birisine iş vermek ister? Yine de ortalama bir barışçı yol vardı: Bana hayat hikâyemi yazdırdılar. İki suretli bir soru kâğıdı doldurttular. İşi biliyordum. Kâğıt sabırlıdır. Daha bir saat önce aynı şeyi yapmamış mıydım? Yeni soru kâğıdını da doldurmuş olarak tekrar MGB'ye döndüm.

İlgiyle avluyu ve içindeki hapishaneyi gezdim. Hapishanenin kerpiş duvarına daha gelişmiş olanları örnek alarak, paket verilmesi için tamamen gereksiz bir pencere açmışlardı. Oysa duvar o kadar alçaktı ki, pencere olmadan da paket ve sepetler içeri verilebilirdi. Fakat penceresiz olur muydu hiç? Nasıl bir MGB olurdu o zaman? Avluda dolaştım ve burada küflü eğitim müdürlüğünden çok daha rahat nefes aldığımı farkettim: Oradakiler için MGB sır dolu bir yer, müfettişler adını duyunca buz kâhlplarına döndüler. Bizim için ise, sevgi dolu başkanlığımız. İçerdeki üç komutan (iki subay dahil) bizi gözetmek için görevlendirilmişlerdi. Biz ise, onların günlük ekmeğiyiz. Bunda ise hiç bir sır yok.

Komutanlar ılımlı delikanlılar olarak göründüler ve geceyi kilitlenmiş hücreler yerine avluda, samanların üzerinde geçir-memize izin verdiler.

Açık gökyüzünün altında bir gece! Bunun ne demek olduğunu çoktan unutmuştuk... Devamlı kilitler, devamlı parmaklıklar, duvarlar ve başının üzerinde bir dam. Uykuyu düşünecek halim yok. Hapishaneye ait ikmal iase ambarının avlusunda dolaşıyor, dolaşıyor, dolaşıyorum. Her yer zarif bir ay ışığı altında sanki yıkıyor. Sökülmüş bir araba, bir çeşme, tahta bir yalak, küçük bir saman yığını, verandanın altındaki atların siyah gölge-leri ve hiç birinin üzerinde içişleri Bakanlığının o sert mühürü yok. Tarih 3 Mart — fakat hava biraz olsun soğumadı. Hava gündüz olduğu gibi, bir yaz sıcaklığını koruyor. Uzaklara kadar uzanan Kok Terek'de eşeklerin tekrar tekrar, uzun uzun anırarak gecenin içinden özlemlerini ve sevgilerini dışı eşeklere verdikleri cevaplarla karışıyor. Sesleri zor ayırıyorum. Şu kalın, haş-metli böğürtü belki de bir deveden geliyor. Sanki daha güçlü bir sesim olsa — aya bağıracaktım gibi geliyor: Burada ne-fes alacağımı! Burada dolaşacağımı!

Soru kâğıtlarının kâğıt perdesi beni engelleyemez! Bu trom-petler gecesinde korkak memurlar karşısındaki üstünlüğümü his-sediyorum. Ders vermek! Tekrar insan olduğunu farketmek! Sı-nfın kapısını tekrar açmak ve yakıcı bakışları çocukların yüz-lerine çevirmek! Bir parmak çizimin üzerinde duruyor, herkes nefesini tutuyor. Ek bir problem çözüldüğünde, herkesin nefesi rahatlıyor.

Uyuyamıyorum. Ayın altında dolaşıyor, dolaşıyor, dolaşıyo-rum. Karakaçanlarını anırmaları, böğürmeleri, kulağıma şarkı gibi geliyor. İçimden bir ses: Özgür! Ben özgürüm!

Sonunda arkadaşların yanına sundurmanın altındaki saman-ların üzerine uzanıyorum. İki adım ilerimizde atlar, bütün bir gece boyunca sessizce yemliklerinden yemlerini yiyorlar. Ve ba-na öyle geliyor ki, bu yarı özgür ilk gecemiz için bize daha fazla güven duygusu verebilecek başka bir sesi kimse bulamazdı.

Çiğneyin sevgili hayvancıklar! Çiğneyin güzel atlar!...

Ertesi gün herkesin oturacak evlerini bulmasına izin verdi-ler. Ben de keseme uygun olarak, tek küçük penceresi olan, ta-vuk kümesine benzeyen bir evceğiz kiraladım. Kümes öylesine alçaktı ki, damın en yüksek olduğu tam ortasında durduğum za-man bile dik olarak duramıyordum. -Küçücük, alçak bir bara-

künden yapılı kalpakları, ellerinde, yüzlerinde büyük bir keder okunuyor. Gençler ise, daha ilgisiz bir tavırla dinliyorlar. İki, üç traktör sürücüsü keplerini çıkarmışlar. Tabii ki, ben de benimkini çıkarmayacağım. Hoparlörden söylenenleri henüz anlayamıyorum (yüksek ses son derece dramatik ve içli) — fakat içimde bir şeyler uyanmaya başkadı.

Daha öğrenci iken, özlemini duyduğumuz an! Ortodokslar dışında, bütün GULAG tutuklularının Tanrıya yalvarıp durdukları an! Asyalı diktatör öldü! Geberdi zalim! Kim bilir, uzakta, özel kamplarınızda bizimkiler bugün ne naralar atıyorlardır? Fakat burada, okulun kadın öğretmenleri, Rus kadınları, hıçkırıklarını tutamıyorlar. «Şimdi halimiz ne olacak?» Babacıklarını kaybettiler... Onlara meydanın ötesinden şöyle bağırabilmek ne kadar güzel olurdu: «Evet, ne olmuş? Buna karşılık artık anne ve babalarınız kurşuna dizilmeyecekler! Nişanlılarınız hapsedilmeyecek! Ve bizzat sizleri de artık ailenin ferdi diye alıp götürmeyecekler!»

Mutluluktan çığlıklar atmak istiyorum, hattâ hoparlörün önünde bir vahşi dansını yapabilirim! Fakat ne yazık ki, tarihin akışı çok yavaştır. Bu yüzden ben de düşündüğünü belli etmeyen yüz maskemi takıyorum ve çevremi inceliyorum. Şu sırada içindekini saklamam gerek.

Ve yine de sürgüne başlayışımı kutlamak için ne kadar eşsiz bir olay bu!...

1. Bisiklet çivisi	1/2 Kg.
2. Ayakkabı	5 adet
3. Ocak küllüğü	2 "
4. Çay bardağı	10 "
5. Glob	1 "
6. Öğrenci kalem kutusu	50 paket
8. Petrol lâmbası	2 adet
9. Diş macunu	8 "
10. Ballı bûskûi	34 Kg.
11. Votka	156 Şişe (yarım litrelik)

Yukarıda okuduğunuz, Aydarlı köyünün bonmarşe mağazasının envanter ve fiyat listesidir. Kok Terek bölgesi tüketim malları kooperatifi uzmanları ve denetçiler tarafından yapılan liste, bana verildi, ben de, hesap makinasının yardımıyla, kimi malda % 75, kiminde % 1,5 oranında indirim yapıyordum. Fiyatlar korkunç şekilde indiriliyordu, yeni okul yılına kadar, glob'un da, kalem kutusunun da satılacağı, çivilerin bisikletlere çakılacağı umudu belirdi. Ancak, savaş öncesinden kalına olacak, ballı bisküiler başağrısı veriyordu. Votkaya gelince, fiyatlanması halinde dahi, 1 Mayıstan sonrasına kalmayacağı bellî.

Daha Stalin zamanında karara bağlanan fiyat indirimi 1 Nisan'da tebliğ edilmişti ve işçi kesimine su kadar milyon ruble kâr sağlayacaktı. (Kazançlar önceden hesap edilmişti). Benim için ise, bir sürü iş demekti.

Sürgündeki bütün ilk bir ay boyunca kamptaki dökümhanede kazandıklarımı yedim. Özgürlükte, kampta kazandıklarımı yiyordum! Her Allahın günü eğitim müdürlüğüne giderek, beni ne zaman işe alacaklarını soruyordum. Yılan şef, artık odasına girmemi yasaklamıştı. İki müfettiş de her geçen gün bana mırıldanacak daha az şey bulabiliyorlardı ve nihayet ay sonunda bana bölge eğitim müdürlüğünün bir kararını gösterdiler. Bu

tebliğde Kok Terek bölgesinde yeteri kadar matematik öğretmeni bulunduğu ve bana bir yer bulmanın imkânsızlığı belirtiliyordu.

O sırada bir piyes yazıyordum (Aralık'sız Dekabristler). Artık sabah ve akşam yoklamalarından korkmak ve eskiden olduğu gibi yazdıklarımı imha etmek zorunda değildim. Başka hiç bir meşguliyetim yoktu ve bu yeni hayat hoşuma gitmeye başlamıştı. Günde bir kere çayhaneye gidiyor ve oradan kova ile hapishanedeki tutuklulara götürülen sıcak çorbadan, iki ruble ödeyerek, bir miktar içiyordum. Dükkanlarda siyah ekmek vardı. Kendime patates ve bir parça domuz yağı almıştım. Topladığım çalı çırpıyı bir eşek sırtında eve bizzat taşıdığım için artık ocakta ateş de yakabiliyordum. Mutluluğum neredeyse tam sayılabilirdi ve param yettiği sürece işsizlik yerin dibine batsın, bütün işlerin canı cehenneme diye düşünmeye başlamıştım. Bir daha bu kadar bol özgürlüğü ne zaman bulabileceğim belli olmazdı ve ben eserimi bitirmek istiyordum!

Günün birinde komutan beni cadde ortasında eli ile işaret ederek, yanına çağırdı. Beni tüketim kooperatifine ve direkt olarak şefin odasına götürdü. Şef, bomba gibi şişman bir kazaktı. Komutan beni eli ile işaret ederek çok anlamlı bir ifadeyle konuştu: «Bir matematikçi!»

Ve ne mucize! Kimse niçin hapse tıklmış olduğumu sormadı, kimse soru kâğıtları doldurmamı ve hayat hikâyemi anlatmamı istemedi! Çok genç ve gerçekten bir film yıldızı kadar güzel olan sekreter kız, verilen emir üzerine benim ayda 450 ruble maaşla ekonomi plâncısı olarak görevlendirilmiş olduğumu belirleyen yazıyı tek parmakla, büyük zorluk çekerek, yazmaya koyuldu. Kız bir Rum sürgünü idi. Aynı gün, aynı kolaylıkla işsiz başka iki sürgünle birlikte tüketim kooperatifinin personel kadrosuna alındık. Diğer iki sürgünün biri açık deniz kaptanı Vasilenko, diğeri ise tanımadığım çözemediğim Grigoriy Samoiloviç M-s idiler. Vâsilenko daha şimdiden Çu nehrinin yatağının derinleştirilmesi (yazın ineklere geçit veriyordu) projesini ortaya atmıştı ve gelecekteki gemi trafiğinden söz etmekten bıkmıyordu. Kumandanlıktan kendisini nehir yatağını etüd etmek için serbest bırakmalarını istemişti. Askeri okuldan ve «Tovariş» okul gemisindeki eğitim döneminden arkadaşı olan kaptan Mann «Ob» gemisinin Güney Kutbuna yaptığı sefere komuta ederken, aynı sıralarda Vasilenko bir bölge tüketim kooperatifinin depoculuğu görevine getirildi.

Fakat hiç birimiz başlangıçta görevlerimize plâncı, depocu

ve muhasebeci olarak başlamadık. İlk görev emri : «Bütün personel malın yeniden değerlendirme işinde çalışacak,» şeklindeydi. 31 Martı 1 Nisana bağlayan gece bölge kooperatifi — yıllık sayıma giriyordu. Personel eksikliği had safhadaydı ve bulunmasına imkân yoktu. Görev, malları saymak (hırsız satıcıları yakalamak için, fakat mahkeme önüne çıkarmak için değil), yeni fiatları tespit etmek ve ertesi gün aynı malı değiştirilen ve çalışanlar için en uygun düzeyde tespit edilen fiatlarla satışa sunmak idi. Ancak bizim bölgemiz demiryolu ve otomobil yolları kilometresi toplamının sıfıra eşit olduğu bomboş bir çöl olduğu için, uzakta bulunan dükkânlardan alış veriş eden işçiler en azından 1 Mayıs'a kadar beklemek zorunda kalıyorlardı. Tüketim kooperatifinin bu listeleri hesaplaması ve tasdik etmesi ile ve sonra develerle diğer dükkânlara dağıtması ile geçen bu bir ay boyunca bütün dükkânlar kapalı kalırlardı. Fakat bölgenin başkenti sayılan merkezde böyle bir durum söz konusu olmazdı. Nisan ayı satışını kurtarmak gerekti.

Biz içeri girdiğimizde geçici olarak işe alınmış veya emirle çağırılmış ortalaması onbeş kadar muhasip büyük fiat listeleri ile kaplı masalarda oturuyorlardı. İçerde sadece usta muhasebecilerin hattâ, bölme ve çarpma yapmakta bile kullanabıldıkları çözgü kürelerinin şakırtıları ve aralarındaki tartışmaları duyuluyordu. Ben hesapları kâğıt üzerinde yapmaktan çouk sıkıldım ve bir hesap makinesi istedim. Kooperatifin hesap makinesi yoktu, ayrıca olsa bile burada kullanmayı kimse bilmiyordu. Tam bu sırada içlerinden biri bölge istatistik servisinde, üzerinde rakamlar bulunan böyle bir şey görmüş olduğunu ve bu âletin dolapta durduğunu hatırladı. Bir telefon ve kısa bir süre sonra araç benim masamdaydı. Makinenin koluna yapışarak işe giriştim. Benim rakam kolonlarım süratle uzamaya başladılar. Birden yönetici pozisyonunda olan muhasebecilerin bana ters ters bakmakta olduklarını farkettim: Yoksa onlarla rekabet mi etmeye çalışıyordum?

Fakat ben onların düşüncelerine aldırmaksızın çalışmaya devam ettim. Şu hale bakın! Bir tutuklu bir tek gecede ne kadar utanmazlaşabiliyor veya daha edebi bir ifade kullanacak olursak, insan ihtiyaçları ne kadar büyük bir süratle artıyor? Beni piyesimle başbaşa karanlık barakamda bırakmadıkları için kırgındım, beni okula kabul etmediklerine kırgındım, beni zorla buraya getirdiklerine kırgındım... Niçin getirdiler?

Soguktan taş gibi donmuş toprağı kürelemem için mi? Buz gibi suyun içinde saman çığnemek için mi? — Hayır beni zor-

la temiz bir masanın arkasına oturtup, elime bir hesap makinesinin kolunu verdikleri için. Üstelik bütün işim hesap kolonlarını toplamaktan ileri gitmiyordu. Ah, beni kamp tutukluluğumun başında böylesine gökten inme bir işe vermiş olsalardı, günde oniki saat çalışmak zorunda bırakılsam ve bütün bir tutukluluk sürem boyunca beş kuruş almadan böyle çalıştırılsam bile kim bilir sevinçten nasıl naralar atardım. Burada ise, ayda 450 ruble alacaktım. Bununla her gün bir litre süt içebilirdim. — Buna rağmen burun kıvrıyor ve acaba, verilen maaş biraz az değil mi, diye düşünüyordum!

Kooperatif, bir hafta kadar fiatların indirilmesi işlemlerine gömülmüş olarak çalıştı durdu, (her mal ayrı ayrı genel fiat indirimi indeksine uygun olarak belirli bir kategoriye sokuluyor ve buna karşılık, aynı malların köyler için fiatları aynı oranda arttırılıyordu). Buna rağmen, dükkânlar kepenklerini kaldıramamışlardı. O zaman birinci dereceden, bir aylık olan şefimiz, gösterişli çalışma odasına hepimizi topladı ve şunları söyledi:

«Tıbbın son bilgilerine göre bir insanın günde sekiz saat uyuması gerekli değildir. Tam uyunmuş dört saat yeterlidir! Bunun için emrim: İşe başlama saati — sabah saat yedi, paydos — gece saat iki, yemek paydosları öğle yemeği için bir saat, akşam yemeği için bir saat!»

Ve görüldüğü kadarıyla içimizde hiç kimse bu gökgürültüsünü andıran tebliğde gülecek bir yan bulamadı. Herkes sindi ve sustu. Hattâ hemen bu sözlerin ardından akşam yemeği paydosu için en uygun saatin kaç olacağı konusunda ateşli bir tartışma da başladı.

Evet işte bir sürgünün kaderi, bana daha önceden de söylendiği gibi, böyledir. Buna benzer emirler bu kaderi belirler. Burada oturanların hepsi işlerini kaybetmek korkusuyla tir tir titreyen sürgünlerdi. İşten bir kere atılacak olurlarsa, Kok Terrek'de başka bir iş bulmalarına imkân yoktu. Ve son olarak insan, müdür için değil, vatani için çalışmalıydı. Tıbbın bu son buluşu hepsine katlanılabilir geldi.

Şimdi ayağa kalkıp, bütün bu saçmalıklarla alay edebilir miyim? Bir kerecik olsun kalbimden geçeni dışarı vurabilir miyim? Fakat bu kelimenin tam anlamıyla «anti Sovyet propagandası» olur — nasıl olmasın? Önemli bir çalışmayı sabote etmiş olmayacak mıyım? İşte aynı düşünceler içinde, ömrün boyunca sürekli olarak mevki değiştirirsin. Lise öğrencisi, üniversite öğrencisi, vatandaş, asker, tutuklu ve sürgün olursun —

ve yüksek kademeler hep o baskı ve gücü üzerinden eksik etmezler. Sen ise siner ve susarsın!

Eğer «akşam saat ona kadar!» demiş olsaydı, kalırdım. Fakat o bize — kurşunsuz kurşuna dizilmeyi öneriyordu. Bana, özgür olduğum bir yerde, yazmama son vermemi söylüyordu! O, hayır bütün fiat indiriminle birlikte şeytan götürsün seni! Kamp bana sorunun cevabını fısıldıyordu: Karşı çıkarak konuşma, fakat bildiğini okul Diğerleri gibi ben de ses çıkarmadan emre boyun eğmiş göründüm, fakat akşam saat beşte ayağa kalkarak çıktım. Ancak ertesi sabah saat dokuzda iş başı yaptım. İş arkadaşlarım çoktan masalarının başına geçmiş hesaplarını yapıyor veya hesap yapıyor gibi görünüyorlardı. Bana bir vahşi görmüş gibi bakıyorlardı. Girişimimi küçümseyen, faakt benzerini uygulamaya cesareti olmayan M-s yanıma yaklaşarak, dün gece müdürün boş masamın yanına geleerek ağzına geleni söylediğini ve beni çölün yüz kilometre içine süreceğinden söz ettiğini yetiştirdi.

İtiraf ediyorum. Bunu duyduğum zaman ayaklarım buz gibi oldu: Tabii ki, MVD her şeyi yapabılırdı. Niçin çöle yollayamasın? Niçin yüz kilometre öteye süremesin? Fakat ben çok şanslı bir insandım. Takım adamlarına savaşın sona ermesinden sonra yollandım ve böylece en ölümlü dönemi atlattım, şimdi ise sürgüne Stalin'in ölümünden sonra, yollanmakla şansım kendisini bir kere daha göstermişti. Bir ay içinde, kumandanlık dahi! olmak üzere, her yerde aynı yumuşama görülüyordu.

Takım adaların tarihinde belli bir süre, üç yıl sürecektir olan yeni bir dönem, en yumuşak bir dönem başlıyordu.

Müdür beni çağırmadı ve kendisi de bana görünmedi. Ayakta uyuklayan ve oflayıp poflayanların arasında taptaze olarak bir iş gününü geride bıraktıktan sonra yine saat beşte paydos etmeye karar verdim. Sonuç ne olursa olsun, ancak çabuk gelsin...

Hayatımda nice defa insanın herşeyden fedakârlık edebileceğini, fakat hiç bir zaman kendi varlığının çekirdeği olarak gördüğü şeyden vaz geçemeyeceğini tekrar gördüm. Zindan rejimli özel akımlarının havasında düşünüp tasarladığım piyes'ten vazgeçmedim — ve zafer benim oldu. Diğerleri bir hafta boyunca gece gündüz çalıştılar ve benim masamı boş görmeye alıştılar. Müdür koridorda bana rastladığı zaman, başını çevirerek görmezlikten geliyordu.

Yine de Kazakistan'daki köylerin tüketim durumlarını düzene koymak kısmet olmadı. Günü birinde okuldan, öğretmenler

birliği yönetim kademesinden, Kok Terek'teki tek akademi me-
zunu olan ve bundan büyük gurur duyan genç bir Kazak, ha-
bersiz gelip beni buldu. Ya bu yıl ilk mezunlarını verecek olan
okula yararlı olmak istiyor veya okul müdürlüğünün başında
olan yılan'a iyi bir ders vermek arzusunu besliyordu. Sebep ne
olursa olsun, benden diplomamı getirmemi istedi. Genç bir ço-
cuk gibi koşanak eve gittim ve diplomamı getirerek, ona verdim.
Cebine koyduğu diplomamla birlikte Cambul'a bir sendika kong-
resine katılmaya gitti. Uç gün sonra geri geldi ve bana bölge
eğitim müdürlüğünün bir emrinin kopyasını getirdi. Emrin al-
tında Mart ayında bölge okullarında öğretmen kadrolarında hiç
boş yer olmadığını bildiren aynı utanmaz imza bulunmaktaydı
ve emirde benim hem matematik, hem de fizik öğretmenliğine
atandığım yazılıydı. Sadece bu kadarla kalsa iyi. Bitirme sınav-
larına üç hafta kalmış olduğu halde, son iki sınıfı birden bana
veriyorlardı! (Bu delikanlı çok riske giriyordu. Politik sonuçlar-
dan fazla, kamp yıllarımda matematik bilgilerimi unutmuş ol-
mamdan korkuyordu. Geometri ve Trigonometri bitirme sınav-
larının yapıldığı gün, içinde soruların bulunduğu kapalı zarf-
ları öğrencilerin önünde değil, öğretmenler odasında açtırdı.
Odada, o tam arkamda dururken, toplanan öğretmenlerin hu-
zurunda problemleri çözmem gerekti. Sonuç doğru çıktığı zaman
diğer matematikçiler de sevinçten bayram yapmaya başladılar.
Buralarda bir Descartes'in ününe kavuşmak ne kolay! O zaman
bitirme sınavları döneminde bölge orta dereceli okulları ile eği-
tim müdürlüğü arasındaki telefon hatlarının fazla çalışmaktan
ısındıklarını henüz bilmiyordum : Köylerdeki öğretmenler soru-
lan soruların herhalde metindeki bir hatadan dolayı çözülmesine
imkân olmadığını bildirmekteymişler! Bu öğretmenlerin hepsi de
yedinci sınıftan ayrılma kimselerdi.

Mutluluğumu anlatmalı mıyım ? — Bir sınıfta, elimde tebe-
sir! İşte buydu, benim gerçek kurtuluş günüm. Benim bütün va-
tandaşlık haklarımı tekrar kazandığım gün. Bunların dışında
sürgüne ait olan hiç bir şeyi artık gözüm görmüyordu.

Ekibastuz'da olduğum sıralarda bizim tabur sık sık oradaki
bir okulun önünden geçerci. Okul bana hiç bir zaman erişile-
miyecek bir cennet gibi el sallardı : Okul bahçesinde koşuşan ço-
cuklar, öğretmen hanımların rengârenk elbiseleri ve okul kapı-
sının üzerinde asılı duran zilin tiz sesi yüreğimi hoplatırdı.

Umutsuz hapishane yılları ve kamplardaki genel işler yü-
zünden tamamen posası çıkmış bir haldeydim. Mutluluğun do-
ruğu imiş gibi geliyordu bana şimdi : Ekibastuz'un bu çorak kö-

şesinde sürgün olarak yaşamak, zil sesiyle birlikte sınıf defterini koltuğumun altına sıkıştırıp, çocukların karşısına geçmek ve onlara sır perdesini açan sihirbaz tavrıyla, derse başlayabilmek. (Bu özlemin içinde şüphesiz öğretme isteği gizli idi, fakat aynı zamanda kendini kabul ettirme isteğinin de payı vardı — bir çok yıl yıl boyunca kölece aşağılanmasının tepkisi).

Fakat ben Takım adaların ve devletin çarkına kapılmış olduğum için çok basit bir şey, okullarımızın savaşı ve savaş sonrası yıllarında tamamen ölmüş oldukları gözümünden kaçmıştı. Okullar artık okul değildi, onlardan içi boş bir kabuk ve bir yankı kalmıştı. Şehirde olsun, köyde olsun okul çökmüştü. Ruh'un ölümü bir zehirli gaz gibi bütün ülkenin üzerinde yayılmaya başlayınca ilk başta okulların ve öğrencilerin bu gazdan boğulacakları belliydi.

Ancak bunu çok sonraları, anoak sürgünden ana vatana döndükten sonra anlayabildim. Kok Terekte ise bu konuda en küçük bir fikrim bile yoktu. Bu gerici siyasetin genel yönü şüphesiz öldürücüydü, fakat sürgünlerin çocukları henüz yaşıyorlardı., boğulmamışlardı.

Bu çocuklar bambaşkaydı. Ezilmişliğin bilinci içinde yetişiyorlardı. Öğretmen toplantılarında ve benzeri görüşmelerde onların Sovyet çocukları olduklarından, diğerleri gibi komünizm için doğmuş olduklarından ve ancak belirli bir zaman kendi isteklerine göre yer değiştirmek hakkından yoksun edildikleri anlatılıyordu, hepsi o kadar. Ancak çocukların her biri, doğar doğmaz boyunlarına takılan tasmanın farkındaydılar. Filmlerde ve resimli mecmualarda gördükleri, bolluk içinde yüzen, hayat dolu, dış Dünya onlar için erişilmezdi. Gençlerin bile askeri hizmet çerçevesinde dışarı gitme imkânları yoktu. Ancak çok seyrek gerçekleşen, çok zayıf bir umut vardı: Komutanlıktan şehre inmek için bir izin kağıdı koparabilmek, şehirde üniversite giriş imtihanlarına katılabilmek ve bu imtihanları başara-bilmek, sonra okula alınabilmek ve sonunda bu okulu kazasız belâsız bitirebilmek. Bu yüzden koskoca Dünya hakkında bütün bilgilerini burada, yılların ötesinde ilk ve son eğitim durakları olacak olan bu okulda edinmek zorundaydılar. Buna karşılık çöldeki hayatlarının çoraklığı sebebiyle 20. yüzyılın şehir gençliğinin Londra'dan Alma Aba'ya kadar her yerde içine düştüğü ve zarar gördüğü karışıklık ve eğlenceden mahrum oldukları da bir gerçektir. Orada, anavatanda, öğrenciler, öğrenmeyi çoktan unutmuşlardı. Bu konuda hevesleri kalmamıştı. Okula bir angaryaya gider gibi giriyorlar ve sadece tam yetişkin çağına gi-

rinceceye kadar olan zamanlarını öldürmeyi göze alıyorlardı. Fakat bizim sürgün çocukları için okul, iyi çalışıldığı zaman bunun karşılığını veren tek şeydi, her şeydi. Öğrenme hırsları sayesinde ikinci sınıf insan olmaktan sanki kurtuluyorlar ve birincilerle aynı düzeye ulaşıyorlardı. Sadece gerçek öğrenme onların gururunu okşuyordu.

Gururlarının okşandığı diğer yerler: Okulda temsilci veya Komsomol seçilmek ve on altı yaşından sonra genel seçimlere katılmak gibiler. Zavallılar eşit hak konusunda bir hayale bile ne kadar büyük bir özlem duyuyorlardı! Bir çokları komsomola giriyorlar ve hiç bir çekingenlik göstermeden politik söylevler veriyorlardı. İki yıllık öğretmen okuluna yazılmak için başvurmuş olan genç bir Alman kızına, Viktoria Nuss'a, insanın sürgün edilmiş olmaktan utanması gerekmediğini, aksine bundan gurur duyabileceğini anlatmaya çalıştım. Aman Allah! Bana sanki deliymişim gibi bir bakış baktı ki! Tabii bu arada komsomol olmak için acelesi olmayanlar da vardı. Bunlar da zorla götürülüyordu: İşte size izin verilmiş, daha nıçın duraklıyorsunuz? Kok Terek'te, aileleri çöle yollanmasın diye her şeye boyun eğen dini tarikat itişkini bir kaç Alman kızı vardı. Ah çocukları baştan çıkartanlar! (bunun karşılığında boynunuza bir değirmen taşı bağlanmasını nasıl da hak ediyorsunuz?)

Bütün bunlar Kok Terek okulunun «Rus» sınıfları için geçerliydi. (Aslında Rus sınıfı sözcüğü sembolik anlamda kullanılmıştır. Gerçekte ise sınıflarda hemen hemen hiç Rus yoktu. Almanlar, Rumlar, Koreliler, az sayıda Kürt, Çeçen ve yüz yılın başında sürülen ailelerden gelen Ukraynalılar vardı. Bunlara ek olarak çocuklarına Rus terbiyesi vermek isteyen Kazakların çocuklarından bir kaçı da bu sınıftaydı.) Kazak çocuklarının büyük bölümü Kazak sınıflarına gidiyorlardı. Gerçekten de çoğu (görevli olan babaları tarafından bozulmamışlarsa) dü-rüst, azimli, iyi ve kötüyü kesin bir biçimde ayırabilen küçük vahşilerdi. Ancak onların bu özelliklerini yapmacık ve burnu havada bir öğretmenlik yaparak bozmamak gerekiyordu. Kazak dilinde verilen dersler bilgisizliğin genişletilmiş bir örneğinden başka bir şey değillerdi: Başlangıçta ilk nesil ite kaka zorlukla diplomalarını almışlardı ve şimdi bilgisizce, önemli bir iş yaptıklarını sanarak diğerlerini eğitmek için geliyorlardı. Kanaat notunda bir orta alan kazak kızları o andan itibaren gördükleri tahsil göz önünde tutulmadan yüksek okul mezunu muamelesi görüyor ve kendilerini böyle kabul ediyorlardı. Ancak bu çocuklara en ilkel de olsa, bir bilgi kuruntası gösterecek olsa-

nız bunu değil sadece gözleri ve kulakları ile almak, sanki ağızlarıyla emiyorlardı.

Çocukların bu çalışkanlığı beni sarhoş etmişti. Kendimi derse verdim ve üç yıl boyunca Kok Terek'de (bu süre daha da uzun olabilirdi) sadece bununla bile mutlu oldum. Ders planı o güne kadar kaçırılan dersleri tamamlamaya yetmiyordu. Geceleri ek dersler vermeye, onlarla birlikte çalışmalar yapmak için araziye çıkmaya ve astronomik gözlemler yapmaya başladım. Ve çocuklar öylesine büyük bir ilgi ile çalışıyorlardı ki, sinemaya gitmek yerine derse gelmeyi tercih eder olmuşlardı.

Beni sınıf öğretmenini yaptılar. Ancak bir Kazak sınıfına, fakat bundan da büyük zevk aldım.

Ancak bütün bu sevindirici olaylar sınıf kapısı ve okulun ziliyle sınırlanmışlardı. Öğretmenler odasında, müdürün yanında ve eğitim müdürlüğünde bütün devletçe bilinen o malûm saman çorbası, hem de söz konusu olan bir sürgün ülkesi olduğu için daha da koyu bir biçimde karıştırılıyordu. Öğretmenler arasında benden önce de Almanlar ve yönetimce sürülenler bulunmuşlardı. Statümüz uyarınca bizler özgür insanlar değildik. Öğretmenliğe kabul edilmemizin bir lütuf olduğunu ve bu lütfun her an kaldırılabilceğini bize her fırsatta tekrar tekrar hatırlatmaktan geri kalmıyorlardı. Sürgünler bölge şefinin çocuğuna başarısızlığı yüzünden kırık not vermek konusunda hiç de bağımsız sayılamayacak olan özgür öğretmenlerden daha da ürkektiler. Müdüriyet düşük bir not ortalamasını hiç de hoş karşılamadığı için öğretmen kendisini bu yönden de güven altına almak ve hak edilmeyen notları kanaat olarak yazmak zorundaydı. Bu durum ise, Kazakların «okumuş cahil» üretimini arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Ayrıca sürgünler (genç Kazak öğretmenler gibi) bazı özel hizmet ve görevleri yerine getirmek zorundaydılar: Her maaş günü (kimin yararına olduğu bilinmez), maaşlardan yirmibeş ruble kesilirdi; müdür (Berdenov) birden o günün küçük kızının doğum günü olduğunu ve her öğretmenin hediye için elli ruble vermesi gerektiğini açıklayabilirdi; bunlar yetmiyormuş gibi, içimizden herhangi birinin birden müdürün odasına çağırılarak kendisinden üçyüz veya dört yüz ruble ödünç para vermesinin «rica» edildiği çok olmuştu. (Bu tip olaylar o bölgenin ve sistemin özelliklerinden sayılmaktaydılar). Kazak öğrencilerden her yıl sonu yapılan okulun kapanış törenine tam veya yarım bir koç getirenler artık o yıl sınıfı geçtiklerinden emin olabilirlerdi. Ne kadar bilgisiz olurlarsa olsunlar, bu biçimde davrananlar için, olgunluk notu

cepte demekti. Öğrenci bayramı kısa bir süre içinde partinin bölge aktivistlerinin küp gibi içip sarhoş oldukları bir rezalete dönüyordu). Ayrıca bölgenin ileri gelenleri yazışma kurslarına katılıyor ve mektupla yollanan yazılı sorularını öğretmenlere çözdürüyorlardı. (Bu iş, feodal bir gelenekle, araçlar kullanılarak yürütülüyor ve bilgili köleye uzaktan ders verdiği etendisinin kım olduğunu öğrenme şerefi bile çok görülüyordu).

Bütün bu değirmen taşlarını boynuma asmaktan beni neyin korudugunu bilemiyorum: Benim o günlerde «değiştirilmezliğe» dayalı katılığım mı, yoksa o zamanlarda yumuşamaya başlayan devir mi? Sanırım ikisi birlikte bunu etkilediler.

Haksız değerlendirme yapmam halinde, öğrencilerimin öğrenme konusundaki istekleri hemen uçup gidecekti. Bu yüzden sadece hak ettikleri notları verdim ve parti sekreterinin isteklerine kulak asmadım. Haraç vermeye de yanaşmadım, yöneticilere borç morç vermedim. (Yılana benzeyen kadın, benden borç para istedi!). Fakir devletin bizi her Mayıs ayında bir maaş tutarında dolandırması bana yetiyor da artıyordu bile. (Kamp tutuklusu olduğumuz sırada elimizden alınan devlet istikrazı alma hakkımız bize tekrar iade edilmişti). Fakat benim prensiplere bağlılığım burada bitiyordu.

Benimle birlikte Georgi Stepanoviç Mitroviç adlı, artık genç ve sağlıklı olmayan, karşı ihtilâlcı Troçkist faaliyetten yediği on yih geride bırakmış Kok Terek'teki bölgesel haklar için savaşmaktan asla bıkmayan Sırbistanlı bir meslekdaşım vardı. Bölge Ziraat Müdürüğünden alınarak okula biyoloji ve kimya öğretmeni olarak gönderilmişti. Çabalarını okul çevresinde sürdürmekte gecikmedi. Kok Terek'de insan her adımda bilgisizlik, ilkel kibir ve kabileye bağlılık gibi özelliklerin oluşturduğu isteklerle karşılaşılıyordu. Bu haksızlıklar kaba ve yapışkan, sağır ve yoğundu. Buna rağmen Mitroviç kendini gözetmeden, feda ederek bunlara karşı savaşmaktan bıkmadı. (Ancak bu arada Lenin adını ağzından düşürmemeye dikkat ediyordu). İfşaatla bulundu, bir çok şeyi açıkladı, yıl sonu sınavlarında kendisine getirilen koçları kabul etmedi, mektupla bitirme sınavlarına giren yüksek kademe yöneticilerini çıkarttı, bütün bölgeye, Alma Ataya ve Kruşçev'e telgraflar yağdırdı. (Anne ve babalar onu desteklediler ve altmış yetmiş kadar imza topladılar), fakat telgraflar komşu bölgeden yollanmak zorundaydılar, çünkü bizim bölgeden yollanacak olurlarsa, yerlerine varmayacakları açıktı. Revizyon istedi ve müfettişler yollanmasını rica etti. Müfettişler geldiler ve onu azarladılar. Yeniden yazdı. Özel konferanslarda

onun faaliyeti konuşuldu ve okulda anti Sovyet propagandası yapmakla suçlandı (bureadan tutuklanmaya minicik bir adım kalmış demektir!)), aynı ciddiyetle bahçeleri mahveden keçilerden de onu sorumlu tuttular. Kâh kovularak, kâh tekrar işe alınarak kârlılığın düşüşünün tekrar düzeltilmesini istedi, başka bir okula tâyin edildi. Gerçekten de enerjik bir savaşçıydı! Ben de ona katılıseydim — ikimiz onları adamakıllı hırpalayabilirdik!

Ancak ona hiç bir yardımda bulunmadım. Suskunlukların içine büründüm. Mektuplaşarak, eğitim gören parti üyelerine geçer notlarını verdim: Gücü ellerinde bulunanlar varsın güçleriyle sarhoş olarak kendi kendilerini kandırmaya devam etsinler. Ben ödevimi içimde taşıyordum: Kendimi başka, daha sonraki bir savaşa saklıyordum. Ancak soru yfne ortada duruyordu: Georgiy Mitroviç'in savaşı gerekli miydi?

Savaşı daha başlangıçta umutsuzdu. Bu hamur yoğurulamazdı. Evet, hattâ onun bütün hatlarda zafere ulaştığını kabul etsek bile, — bunu sonucu olarak sanki bütün sistem düzelecek miydi? Kaybolan aydınlık bir leke, sınırlı bir yüzeyde bir an parıldayıp yok olan bir ışık demeti. Tekrar siyah ve gri herşeyin üzerini kaplamadan görülenlerin hepsi işte bunlardan ibaret kalacaktı. Zaferi kazanılmış kabul etsek bile, karşılığında tutuklanmak ihtimali vardı ki, ağır basan bir ihtimal Kruşçev'in hükümet başında bulunması Mitroviç'i böyle bir durumdan kurtardı. Savaşı umutsuzdu, ancak mahvolması pahasına haksızlığa isyan etmesi çok insanca bir davranıştı! Savaşı, yenilgiyi daha baştan kabullenmişti, fakat onu yararsız olarak görmek de imkânsız. Eğer herkes onun kadar mantıksız davranacak olsa, herkes yan çizmeyi bir kenara bıraksa «Niçin uğraşayım, nasıl olsa bir sonuca ulaşmayacak!» demese — ülkemiz şimdi olduğu gibi kalmazdı! Mitroviç ise bir vatandaş değil, sadece bir sürgündü, fakat onun gözlüğünün parıltısı üst kademe yöneticilerine her zaman korku saldı.

Fakat korku olsun olmasın, aydın seçim günü geldiğinde ve bizleri sevgili ulusal yönetimimizi seçmek için sandık başına çağdırlıklarında, aramızdaki bütün farklılıklar ortadan kalkıyor, hassas savaşçı Mitroviç (o zaman bütün savaşının ne değeri kalıyordu?), ben kaytarıcı ve hepimizden daha fazla boşvermiş G. S. M.-z. üçümüz, acıyla tiksinti karışımı duygularımızı saklayarak, sarsak adımlarla alaya alınmaya giderdik. Oy kullanmak hemen hemen bütün sürgünlere tanınmış bir hak tı. Seçimlere verilen önem işte bu kadar azdı. Hattâ, daha fazlası: Vatandaşlık hakları olmayan ceza sürgünlerinin de za-

man zaman listelerde kendi adlarına rasladıkları oluyor ve bu adamlar neredeyse, zorla sandık başlarına gidip, oy kullanmak zorunda kalıyorlardı. Bizde, Kok Terek'de seçim hücresi gibi bir şey bilinmiyordu. Kenarda bir yerde bulunan bir hücre, perdeleri ağzına kadar açık bir şekilde duruyordu. Fakat buna rağmen, kimse içine ve adayların adlarına bakmaya cüret edemezdi. O yönde bir adım atmak bile pek akıllıca sayılmazdı. Seçimlerde önemli olan seçim kâğıdını mümkün olduğu kadar çabuk sandığın içine atıp, gözden kaybolmasını sağlamaktı. Biraz fazla oyalanıp, listedeki adayları incelemeye kalkışan biri hemen şüpheli damgasını yerd. Sanki yüce parti organları o listelere kimleri yazdıklarını bilmiyorlar mıydı? Peki o zaman daha okuyacak ne var?... Vatandaşlık görevini bitirdikten sonra herkesin patlayıncaya kadar votka içmesi adetti. Bunun için maaş ve avanslar hep seçim gününden bir gün önce verilirdi. Halk Pazar gezmesine çıkmış gibi caddelerde en iyi elbiselerini giymiş olarak dolaşır ve herkes neşe içinde bağırıp çağırarak, birbirini kutlardı (sürgünler de dahil!). Şaşılacak şey ne biçim bir bayram bu?...

Ah bizim gibiler daha ne kadar zaman seçimlerin yapılacağı kampları düşünmek zorunda kalacaklar!

Bir keresinde Kok Terek bir hakim seçmişti. Adam bir Kazaktı ve alışıldığı gibi oy birliği ile seçildi. Seçimden sonra da her zaman olduğu gibi herkes birbirini tebrik etti ve eğlendi. Ancak hakimın bundan önce görev yaptığı bölgeden (yine oy birliği ile seçilmişti) bir kaç ay sonra bir ceza dosyası geldi ve adamın bizde de kendisine yağ çekmek için verilen rüşvetlerden oldukça hatırı sayılır bir servet yapmış olduğu ortaya çıktı. Böylece yürek parçalayıcı bir biçimde azledildi ve Kok Terek'de yeni bir seçim yapıldı. Aday yine bölgeye yabancı, başka bir yerden gönderilmiş bir Kazaktı. Yine herkes Pazar elbiselerini giydi ve sabah erkenden sandık başına koştu. Sonuç yine oy birliği ile alınmıştı ve yine mutluluktan parıldayan yüzler hem de hiç bir mizah belirtisi olmadan cadde üzerinde birbirlerini bu mutlu bayram için kutladılar...

Zindanımız olan kamplarda hiç olmazsa bu tip olaylara açıkça gülebiliyorduk. Fakat sürgün olarak bizim gibiler dillerini tutmak zorundaydılar: İnsan özgür olarak yaşayınca özgür Dünyadan ilk aldığı şey en kötü şey oluyor — içine kapanıklık. Bu tip konular hakkında konuşabildiğim pek az insandan biri Grigoriy Samoiloviç idi.

Bize Cez Kaz Gan'dan tamtakım olarak gelmişti. Parası yol-

da bir yerlerde kalmış. Kumandanlık bu konuda fazla kafa yormadı. Onu ücretsiz yemek alanlar listesinden sildiler ve Kok Terek caddelerine fırlatıp atıldılar: Çal veya öl, bizim için farketmez! O gün ona bir onluk borç verdim ve ebedi olarak minnettarlığını kazanmış oldum. Daha uzun bir süre onu kötü bir durumdan kurtarışımı anlatıp durdu. Yapılan iyilikleri unutmamak en büyük özelliklerindendi. Fakat kötülükleri de hiç bir zaman aklından çıkarmazdı.

Sürgün statüsü ve yetersiz tahsili yüzünden doğru dürüst bir iş bulmasına imkân yoktu. Okula laborant olarak alındığı zaman çok sevindi ve şimdiye kadar bulabildiği bu en iyi işe dört elle sarıldı. İş kaybetmemesi, herkese boyun eğmesi, hiç bir zaman isyan etmemesi, her zaman sessiz ve göze çarpmayacak bir biçimde yaşaması ile mümkündü. O da susmayı tercih etti. Sahte bir nezaketin arkasına saklandı ve meselâ, elli yaşına gelmiş olduğu halde niçin hâlâ bir meslek sahibi olmadığı gibi basit sorulara bile cevap vermekten kaçınma yolunu seçti. Ben ise, nasıl olduysa ona herkesten fazla yaklaşabilmiştim. Aramızda hiç bir zaman kavga olmadı, tam tersine karşılıklı dayanışma ve anlayışla beslenen bir ilişki kurduk. Uzun bir çekingelik döneminden sonra dili çözüldü ve onun gizli hikâyesini öğrenmek fırsatını buldum. Hikâyesi son derece öğretici.

Savaşın önce bölge parti sekreteri idi ve savaşın başlamasıyla tümen şifre bölümünün şefliğine atandı. Sürekli olarak yüksek kademelerde bulundu. İnsanların çektiği acılar ona yabancıydılar. Bu sırada 1942 yılında tümeninin bir alayı, şifre bölümünün bir hatası yüzünden geri çekilme emrini zamanında alamamıştı. Acele haber ulaştırılması gerekiyordu, fakat şifre bölümünün bütün habercileri ya vurulmuş veya ortadan kaybolmuşlardı. Bu yüzden komutan bizzat onun gitmesini emretti. Gitmesi gereken yer en ön hatlarda, artık kışkacın iyice kapanmaya başladığı yerdeydi: Haberi oradaki insanlara ulaştırıp, onları kurtarması gerekiyordu. Korku içinde atına atlayarak yola koyuldu. Yolda korkusu o kadar arttı ki, devam etmemeye karar verdi. Devam etmemekle hayatta kalıp kalamayacağı da belli değildi. Bilinçli olarak durdu — alayı zor durumda bıraktı, ihanet etti ve bir ağaca sarılarak (belki de el bombası parçalarından korunmak için onun arkasına sığınmıştı) Tanrısı Yahova'ya bu badireden sağ kurtulacak olursa, bundan böyle sadece dinin hizmetinde olacağına ve kutsal emirlerin dışına çıkmayacağına dair yemin ederek, yalvardı. Olay mutlu bir sona ulaştı: Alay yok oldu veya toptan esir düştü, fakat onun hayatı

kurtuldu. 58 inci madde uyarınca on yıl kamp cezasına çarptırıldı, cezasını bitirdi ve Kok Terek'e benim yanıma geldi. Tutukluluğu sırasında, beyninde ve kalbinde parti üyeliğinden en küçük bir iz bile kalmadığım şaşırarak görmüştü. Karısı artık ancak hile ile ona pulsuz ve mundar sayılan bir balığı yedirebiliyordu. Cumartesi günleri mecburen işe gidiyordu, fakat orada hiç bir işe elini sürmemeye aikkat ediyordu. Evde de musevilğin bütün kurallarına tam olarak uyuyor ve Sovyet din özgülüğüne uygun bir biçimde gizli olarak dua ediyordu.

Tabii bu hikâyeyi başka hiç kimseye anlatmadığını kolayca tahmin edebilirsiniz.

Olay bana hiç de o kadar basit gelmedi. Bunun için de basit olan tek şey ömrümüzde üzerinde en az durduğumuz önemli bir konuyu açığa çıkarıyor: Hayatımızın en derin tutkusu — parti ve ideolojisi bilinci değil, dinsel inançlardır.

Burada nasıl bir yargıya varılmalı? Bütün ceza, askerlik ve şeref kanunlarına bütün vatanseverlik ve komünizm kanunlarına göre, bu insan ölüme ve her türlü aşağılanmaya layıktı. Kendi hayatı için bütün bir alayı ölüme yollamıştı. O anda Yahudilerin gelmiş geçmiş en büyük düşmanına karşı beslemesi gereken büyük kin bile ölüm korkusunu aşamamıştı.

Fakat yine onun da daha yüce kanunlarla kendini savunmaya hakkı vardı: Sizin bütün savaşlarınız en yüksek politikacıların saçmalıkları yüzünden başlamıyorlar mı? Hitler Rusya'ya saldırmakla delilik etmedi mi? Ya Stalin ve Chamberlain'ın delilikleri? Ve şimdi ben ölümü yollamak istiyorsunuz ha? Sanki bana hayatımı sizler vermişsiniz gibiler...

Buna da şöyle bir cevap verilecektir: O (ve o alaydaki bütün insanlar) bu savunmalarını daha üzerlerine askerlik şubesinde süslü üniformalar giydirilirken yapmalıydılar, orada o ağacın altında değil. Onu mantık yoluyla savunduğum sanılmasın. Mantıklı düşününce, ondan sadece nefret etmem ve ona kin duymam gerekir. Üzerindeki lekeden tiksinti duymalıyım.

Yine de ona karşı buna benzer hiç bir his beslemedim! Belki o alaydan olmadığım için ve o alayın mahvına şahit olmadığım için. Belki alayın o hale düşmesi için daha yüzlerce seber, bulunduğunu düşündüğüm için. Ve belki de bu adamcağız, hiç bir zaman parlak ve rahat bir biçimde değil de acı çözen ve zavallı bir halde görmüş olmamdan. Hergün el sıkışır,lık ve bunu hiç bir zaman alçaltıcı bulmazdım.

Bir tek insan ömrü boyunca kaç kere değişim geçirebilir? Her seferinde kendisi ve çevresi için yepyeni, bambaşka bir in-

sandır! Bu bir çok değişenler içinden birini ya bir emre uyararak, ya kanunlara uyarak, ya hoşumuza gittiği için veya yanlışlıkla taşlarız.

Fakat elindeki taşı yere düşürürse ne olur?... Fakat acı çekerek kendin değişir, görüşün değişirse, yeni bir görüş sahibi olursun. Suçu ve suçluyu başka türlü görmeye başlarsın. O nu ve kendini.

Bu kitabın bir çok sayfalarında affetmekten söz edildi ve bana şaşkınlık ve ilgiyle soruluyor: Sınır nerede? Herkes mi affedilmeli?

Tabii ki, herkes demiyorum. (Yalnız düşenler, alnını zorbaça buruşturarak, gücünden emin ve merhametten yoksun put, tepemizde durdukça, hayatlarımızla oynadıkça, ona savurulacak ağırca taş veya onu devirecek, 10 kişinin kaldıracağı kütük ararım).

Ancak put devrilir devrilmez, toprakla temas bilincine ulaşır ulaşmaz, taşlarınızı bırakın.

Artık o kendisi, insanlığa geri dönecektir.

Ona bu Tanrısal yolu kapamayın.

Yukarıda anlatılan sürgün yerlerinden sonra bizim Kok Terek, hattâ bütün Güney Kazakistan ve Kırgız bölgesi yaşamaya daha uygun bir yer olarak kabul edilmeli. Suyu bulunan ve yırım yamalak da olsa verimli topraklarda yaşanıyordu ve burada bir şeyler ekme imkanı bulunabilirdi. (Hattâ, Çu vadisi ve Kurday bölgesi verimliliğiyle tanınmıştı). Sürgünlerin çoğu Cambul, Çikment, Tallas veya Alma Ata ve Frunje gibi kentlerden birine yerleştiler. Onların bu şehirlerdeki medeni haklardan yoksun oluşları, yerlisinin aynı haklara sahip olmasından farksızdı. Ancak kentlerde yiyecek maddeleri daha ucuzdu ve özellikle sanayi bölgelerinde iş bulmakta zorluk çekilmiyordu. Yerli halk endüstri, el işleri ve entellektüel mesleklere ilgi göstermiyordu. Ancak dışarda, açık arazide de herkes bir kolhoza girmek zorunda değildi. Kok Terek'de büyük çoğunluğu sürgünlerden meydana gelen dörtbin insan yaşıyordu. Fakat yalnız Kazaklar kolhozlara girerdi. Geri kalanlar ya traktör istasyonlarına kapılmışlardı veya açlıktan ölmeyi ancak önleyebilecek ücret karşılığı başka bir işe girmişlerdi. İnsanın yaşamak için ihtiyacı olan bütün şeyleri yüz metre karelik sultanmış sebze bahçesi, inek, domuz ve koyunlar veriyorlardı. Beş yıllık kamp cezalarının bitiminde bizim aramıza sürgün olarak yollanmış bu-

lunan bir grup Ukraynalı, ağır işte çalışmak zorunda kaldıkları, yerleştikleri toprak, su görmeyince, hemen kuruyan kuru bir toprak cinsi olduğu halde, sürelerinin bitiminde burada kaldılar, Ukrayna'nın münbit, fakat kolhozların bulunduğu vatanlarına dönmediler.

Kok Terek'teki emniyetçiler bölümü de Kazakların geleneksel tembelliğine uydular. Tembelliğin olumlu yanıydı. Aramızda muhakkak bazı ispiyonlar da vardı, fakat onları hiç bir zaman hissetmedik ve zanları da dokunmadı.

Onların bu arada faaliyet göstermemelerinin ve rejimin daha gevşekleşmesinin sebepleri aslında Kruşçev çağının başlamasına bağlıydı. Dalgaları yolda zayıflayarak, yavaş yavaş bize kadar geliyordu.

İlk dalga: «Vorosilov affı» şeklindeydi. Takım adalarca böyle adlandırılmıştı, oysa çıkarılanlar, idarecilerin kollektif yanlıydı. Stalin'in 7 Temmuz 1945 de ilân ettiği ve siyasi tutuklular için acı bir şakadan ibaret olan af artık geçmişe aitti. Aynı kampta olduğu gibi sürgünde de her yerden geismekte olan bir affın dedi k o d u l a r ı sürüyordu. Kendi inandığına bu kadar bağlanma yeteneği doğrusu şaşılacak bir özellik! Meselâ, N. N. Grekova onbeş yıl süren yürek parçalayıcı bir hayattan sonra, kerpiç kulübesinin duvarına bir Vorosilov resmi asıyor ve mucizenin ondan geleceğine kesinlikle inanıyordu. Ve gerçekten de beklenen mucize gerçekleşti. Hükümet 27 Mart 1953 de bir kere daha bizi alaya aldı. Kararın altında Vorosilov'un imzası vardı.

Aslında acılı efendilerin 1953 Martında, acıdan sarsılan bir ülkede suçluları serbest bırakmaya karar vermeleri konusunda mantıklı bir açıklama yok gibi. Bu açıklamayı tarihte aramak daha doğru olacak. Tarihçi Kotoşişin'in yazdığı gibi eski Rusya'da da Çarın cenaze merasiminin yapıldığı gün bütün suçlular serbest bırakılmışlar. Tabii hemen bunun arkasından bütün ülkeyi büyük bir yağma dalgası sararmış. (Moskovalılar Tanrı korkusu nedir bilmeyen insanlardır. Caddenin ortasında erkek ve kadınlar soyulur, kimisi öldürülürdü (*). Aynı şey işte şimdi de söz konusu idi. Stalin gömülmüştü ve halkın gözüne girmek arzusu, yöneticilerin iştahını kabartıyordu.

Affin gerekçesi: «Ülkemizde suç işleyenler kalmamıştır,» dendi. ((Peki o zaman hapistekiler kimlerdi? Affedilip,

---

(*) Bu satırları Plehşanov'un *İstorija ruskoj obşestvennoy myşli* (Rus toplumsal fikirlerinin tarihi) adlı kitabundan aldım. Moskova 1919, Cilt 1, Bölüm 2, Paragraf 9.

serbest bırakılacaklar nereden bulunuyorlardı?). Yeni yöneticiler de Stalin'in takkesini taşıdıkları ve kendilerine bir kere verilmiş olan fikirleri körü körüne köle gibi izlemekte oldukları için af, yalnız bütün katil ve hırsızları kapsadı. Ellisekizliler için ise, sadece «beş yıldan aşağı hüküm giymiş olanlar» af kapsamına alınmışlardı. Geleneksel bir devletin kanunlarına alışmış olan ve bizim olaylarımıza dışardan bakan biri için bu beş yıllık sınırlama sonucunda bütün politik tutukluların dörtte üçü serbest bırakılacakmış gibi görünebilir. Gerçekte ise, bizim gibilerin ancak yüzde iki veya üçü böylesine çocukça bir cezaya çarptırılmışlardır. (Fakat buna karşılık hırsız ve katiller çekirge sürüleri gibi halkın üzerine salındılar. Daha sonra milis onları tekrar toplayıp, içeri tıkabilmek için büyük çaba harcamak zorunda kaldı).

Affin bize ulaşması oldukça ilginçti. Sürgün bölgemizde uzun süredir elemli beş yıllarını bitirmiş ve bundan sonra serbest bırakılacakları yerde ömürlerinin geri kalanını bir sürgün bölgesinde geçirmeye mahkûm edilmiş kısa süreli mahkûmlar bulunmaktaydı. Bunların çoğu Ukrayna'lı, Novgorod'lu yaşlı kadın ve erkeklerdi. Sessiz ve mutsuz halk. Af haberi onlara büyük bir umut verdi, oslandıılar. Heyecanla yurtlarına dönme izninin çıkacağı günü beklemeye koyuldular. İki ay sonra bunun yerine şu saçma haber geldi: Onların sürgünü (mahkemesiz olarak asıl cezalarına eklenen sürgün) beş yıllık değil de mütebeddüldüğü için eski beş yıllık cezalarının da bu afıla hiç bir ilgisi olmadığı için, aftan yararlanamıyorlardı... Aramızda hiç bir hüküm giymemiş olan Tonya Çazatşuk adlı bir kadın bulunuyordu. Bu kadın hüküm giymemiş olmasına rağmen, Ukrayna'dan sürgüne gönderilen kocasının yanına kedi arzusuyla gelmiş ve burada kolaylık olsun diye defterlere sürgün diye geçirilmişti. Aftan sonra kumandanlığa koştı. Eve dönmek istiyordu. Fakat kendisine son derece mantıklı bir biçimde bunun mümkün olmadığı, kocasının tersine olarak beş yıllık ceza ile yükümlü olmadığı ve bu yüzden süresinin belirlenmemiş olduğu gerekçesiyle, aftan yararlanamayacağı anlatıldı.

Drakon, Solon, Justinian kanunlarınızla birlikte cehenneme gidini.

Böylece aftan kimse yararlanamadı. Ancak aylar geçti. Berina düşmüştü. Büyük çanlar çalınarak ilân edilmedi, fakat sürgün ülkesindeki hayat, farkına bile varılmadan, büyük ölçüde kolaylaştı. Eskiden beş yıla mahkûm edilenler evlerine yollandılar. Sürgünlerin çocukları artık komşu şehirlere tahail yapmaya gidebiliyorlardı.

İş hayatında artık bizim gibilere sürekli olarak durumları hatırlatılmıyordu: «Sen bir sürgün olarak...» Konuşmalarda daha yumuşak bir ton kullanılmaya gayret gösteriliyordu ve sürgünler daha iyi işlere yerleştirilmeye başlanmışlardı.

Buna karşılık kumandanlıklarda gittikçe daha fazla sayıda boş masalara rastlanmaya başlanmıştı, «Şurada oturan komutan, onu nerede bulabilirim?» — «Artık bizimle değil.» Sıflar seyrekleşiyor ve personelin değişmesiyle birlikte, hitap biçimi de nazikleşiyordu. Ünlü baş vurma günü o kutsal havasından çok şey kaybetmişti. «Öğleye kadar yetişemeyenler, gelecek sefer gel-sinler!» Kâh birine, kâh öbürüne olmak üzere uluslara birbirleri ardından bazı hakları tekrar geri verildi. Bölge içinde seyahat serbest bırakılmıştı ve başka bölgelere seyahat etmek için gerekli olan izinlerin dağıtılmasında artık çok cömert davranılıyordu. Söylentiler arttı: «Kısa bir süre sonra evlerimizde olacağız!» Dedikodular yüzünden bir zamanlar Almanların eline esir düştükleri için sürgüne yollanmış olan Türkmenler eşyalarını toplamaya koyuldular, sonra Kürtler. Bir çok ev satılığa çıkarıldı, fiatlar büyük bir düşüş gösterdi.

Moskova'da kendilerini savunacak adam bulmuş olan bir kaç yaşlı sürgün geri gönderildiler ve bunun tepkileri büyük oldu: «Bakın onları gönderdiler.» Sürgün kolonisi heyecandan kaynıyordu. Herkesin başı dönüyordu ve herkesi ateş basmıştı: Acaba bizi de kapsayacak mı? Bu mümkün mü, biz de...

Güldürmeyin beni! Sanki bu rejim merhametli olmayı göze alabilirmiş gibi! İnsan hiç bir şeye inanmamaya karar verdi mi, bu kararını her şeye uygulamalı. Bunu bana kamp hayatı öğretti: Beni büyük anavatanda ne akrabalarım, ne de dostlarım bekliyor. Burada sürgünde neredeyse mutlu bile oldum. Evet, ne yalan söylüyeyim, bana öyle geliyor ki, daha önce kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim.

Ancak ilk yılımda, yakama öldürücü bir hastalık yapıştı. Sanki zindancılarla ortaklık kurmuş gibi. Koskoca bir yıl boyunca bütün Kok-Terek'de kimse bu hastalığı teşhis edemedi. Sınıfa girdiğimde bacaklarımın üzerinde zorlukla durabiliyor, hiç uyuyamıyor ve çok az yemek yiyebiliyordum. Kampta yazıp, bugüne kadar aklımda tuttuğum ve buna ek olarak burada sürgünde bunlara eklenen her şeyi acele yazıp, bahçeye gömmem gerekiyordu. (Taşkent'teki kliniğe gitmek üzere yola çıktığım 1953 yılının son gecesini çok iyi hatırlıyorum: Bana hayatım ve bütün eserlerim sona ermiş gibi geliyordu. Zaten çok az şey yazabilmiştim).

Sonunda hastalık yakamı bıraktı. Ve benim gerçekten güzel sürgünümün iki yılı başlamış oldu. Mutlulugum sadece bir tek fedakarlıkla gölgeleniyordu. Evlenmeye cesaret edememek: Yalnızlığımı, yazılarımı ve gizlediğim yerleri güvenle paylaşabileceğim bir kadın — böyle bir kadın yoktu. Buna rağmen, her günü özgürlüksüz oluşumun farkına bile varmadan hiç değişmeyen büyük bir ruhsal yücelik içinde geçiriyordum. Okulda öğleden önce ve sonra istediğim kadar ders verebiliyordum. Her seferinde içimden mutluluk dolu bir ürperti geçiyordu. Dersler bana hiç bir zaman yük gibi gelmedikleri gibi, zaman da hiç bir zaman uzun olmadı. Ve her gün en az bir saati yazmaya ayırabiliyordum. Doğru olan havaya girmek için özel bir çaba harcamaya gerek görmüyordum. Satırlar kaleminden sanki kendiliğinden akıp gidiyorlardı. Pazar günleri de sabahın erken saatlerinden geç saatlere kadar yazıyordum. Tabii bizi Kolhozlara pancar toplamaya yollamazlarsa. Orada bir romana başladım. (On yıl sonra bu romanıma el kondu). Bütün bunlar yıllarımı alacak işlerdi. Basılmalarına gelince, bu ancak ölümünden sonra söz konusu olabilecekti.

Artık para kazanmaya başladığım için, kendime teneke damlı bir baraka ve yazılarımı yazabilmek için sağlam bir masa aldım. Buna karşılık yatak görevini boş sandıklar görmeye devam ediyorlardı. Ayrıca kısa dalgalı bir radyo da buldum. Geceleri pencerelere perdeler asıyor ve küçük kutuya kulağımı dayıyarak, yayın bozucunun parazitleri arasından bizim için dinlenmesi yasak olan, özlemini çektiğim bilgileri almaya, duyulmayanları da mantığımı kullanarak tamamlamaya çalışıyordum.

On yıllardır sürüp gelen yalanlara artık gırtlığımıza kadar doymuştuk, son derece üzücü ve yıkıcı da olsa bir parçacık gerçeğin özlemini çekiyorduk. — Ancak bu çaba kaybedilen zamana değer mi? Biz, takım adaların öğrencilerine çocuk kalmış Batının ne bilgelik ne de dayanma konusunda öğretebilecek hiç bir şeyi yoktu.

Evim yerleşme bölgesinin Doğu ucunda bulunuyordu. Çitin arkasında bir su çukuru, bozkır ve her sabah doğan Güneş vardı. Bozkırdan hafif bir rüzgâr bile esse ciğerler doya doya nefes alıyor, doyamıyordu. Şafakta ve ister zifiri karanlık, ister mehtaplı olsun, gecelerde dolaşiyor ve doya doya nefes alıyor. Yüz metre çevremde başka ev yoktu. Ne sağımda, ne soldumda; ne önümde, ne de arkamda.

Durumu tamamen kabullenmiştim: Burada yaşayacaktım.

İster yirmi yıl için, isterse «müebbed» olsun. (Büyük özgürlüğün daha önce gerçekleşeceğine inanmıyordum — ve pek de yanlış sayılmamı!)

Gözlerimin önüne ne zaman bir Orta Rusya haritası gelse, kalbim duracakmış gibi olduğu halde, özgürlük fikri artık beni eskisi kadar çekmiyordu. Dünya artık benim için dışta olan, cezbedici bir unsur değil, tersine içimde taşıdığım yaşanmış olaylardı. Bana düşen tek görev, bu Dünyayı anlatmaktı.

Dopdoluyum!...

Radışçev'in arkadaşı Kutuzov, ona sürgüne yolladığı bir mektubunda şöyle der: «Sevgili arkadaşım, sana bunları yazmak bana acı geliyor... Fakat senin durumun büsbütün avantajsız da değil. Bütün insanlardan ayrılmış ve bizlerin gözünü kamaştıran bütün eşyadan kopmuş olarak sen kendi içine yapacağın gezide daha başarılı olabilirsin. Kendini daha soğukkanlı gözleyebilir ve bunun sonucu olarak olayları daha az ön yargı ile inceleme imkânına kavuşabilirsin. Olaylarla aranda bu güne kadar bulunan gurur ve dünyevi hiçlik perdesini yırtarak herşeyi olduğu gibi görebilirsin. Belki de bundan böyle gözlerine her şey bambaşka görünecektir.»

Bu tamamen doğru ve ben de bu kazanılan bernak görüşü sevdiğim için, tamamen bilinçli olarak sürgünü de sevdim.

Sürgün bölgesi ise kaynıyordu. Ve heyecan arttı. Kumandanlık artık bize neredeyse büyük bir nezaketle davranıyor ve büzüldükçe büzülüyordu. Kaçmanın cezası beş yıl kamp tutukluluğuna indirilmişti ve bu bile genellikle uygulanmıyordu. Uluslar birbirleri ardından kumandanlıkların gözetiminden çıkarıldılar ve hemen bundan sonra evlerine dönebileceklerdi. Sanki sürgün hayatımıza sevinç ve umut huzursuz bir bekleyiş getirdi.

Göz açıp kapayınca kadar, hiç beklenmeyen ve tahmin edilmeyen yeni bir af çıktı. 1955 yılının «Adenauer affı.» Adenauer bundan bir süre önceki Moskova ziyaretî sırasında, Kruşçev'e bütün Almanların serbest bırakılmasını rica etmişti. Nikita talimat verdi ve söylenen uygulandı. — Fakat bir dakika, bu nasıl devam eder? Almanlar serbest bırakılıyor ve onların Rus işbirlikçileri yirmi yıllık cezalarını tamamlayacaklar mı? Diğer taraftan söz konusu insanlar arasında bir sürü polis, toprak ağası, Vlassov'cular bulunmaktaydı. İşi büyümek hiç de akıllıca görünmüyordu. Bu yüzden bizim haberleşmemizde her zaman geçerli olan eski kural uygulandı: En önemsiz konularda borozanlar çalın, önemli konularda ise kelimeleri bir fi-

sıltı halinde geçiştirin. Böylece 1917 Ekiminden beri görülmüş en önemli politik af hiç bir anlamı olmayan basit bir 9 Eylül günü tamamen göze çarpmayacak bir biçimde yürürlüğe girdi ve sadece bir tek gazetenin, İzvestiyanın iç sayfalarından birinde manşetsiz, yorumsuz ve hiç bir övgü sözcüğü kullanılmaksızın kamu oyuna yansıtıldı.

Böyle bir durumda insan nasıl sakin durabilir ? Okuyordum : «Almanlarla işbirliği yapmış olanlar için çıkarılan af hakkında.» Bu nasıl olur ? Ve benim için ? Herhalde benimle hiç bir ilgisi yoktur. Ben sadece Kızıl Orduda hizmet gördüm. Neyse, hepimizin canı cehenneme, ne heyecanlanıyorum sanki ? Tam bu sırada Moskova'dan bir arkadaşım olan Lev Kopelev'in mektubu geldi. Gazetedeki haberi kullanarak Moskova milisinden süreli ikâmet iznini koparmıştı. Fakat kısa bir süre sonra onu tekrar çağırmışlardı : «Siz bizim başımızı belâya sokmak mı istiyorsunuz ? Siz bir işbirlikçi değilsiniz!» — «Hayır.» — «Kızıl Orduda hizmet görünüz mü ?» — «Evet.» — «İyi ya işte! Size yirmidört saat mühlet! Ondan sonra sizi Moskova'da görmeyelim!» Tabii ki, kalmış ve şöyle devam ediyor : Geceleri saat onu geçtikten sonra, kapımın her çalışmada işte şimdi geldiler, beni alıp götürcekler, diye aklım çıkıyor!»

Sevindim : Ne kadar iyi olduğumu anlatamam! Hemen müsveddelerimi sakladım (onları her gece saklıyordum) — ve melekler gibi mutlu bir uyku çektim.

Tertemiz çölümün göbeğinde kaynaşan kalabalık, dinlenmek bilmez ve anlamsız başkenti düşünüyorum — ve içimde ona karşı en küçük bir özlem bile bulunmadığını farkediyorum. Fakat Moskovalı arkadaşlarım beni rahat bırakmıyorlar : Sana da ne oluyor ? Ne demeye kendini orada diri diri gömüyorsun ? Hakkındaki hükmün düzeltilmesini istesene! Buna hakkın var artık!»

Niçin ?... Burada boş geçirilen bir saat süresince, evimin kamış duvarındaki bir deliğe yuvalarını yapmış olan karıncaların, başlarında nöbetçiler, gardiyanlar ve kamp şefi olmaksızın ay çiçeği tohumlarının kabuklarını kışlık erzak olarak nasıl bıkmadan taşıdıklarını seyredebiliyorum. Sonra bir gün kapılarının önünde onları bekleyen yiyecekler bulunduğu halde, deliklerinin ağzında görülmüyorlar. Şu işe bakın masmavi hava bu konda hiç bir ip ucu vermediği halde, bu gün yağmur yağacağını biliyorlar. Yağmur dindikten sonra gökyüzü hâlâ siyah ve bulutlu olduğu halde, ortaya çıkıyor ve bütün çalışkanlıklarıyla koşuşmaya başlıyorlar : Yağmurun artık dindiğini kesin olarak biliyorlar.

Burada sürgünümün sessizliğinde Puşkin'in hayatının gerçek akışını tartışılmaz bir açıklıkla anlayabiliyorum: İlk bölümü talihli bir biçimde Güneye sürülmesi, ikinci bölümünde ise, Mikailovskoya'deki malikânesine sürülmesi var. Başka hiç bir yere gitmeden orada hayatını yaşama yolunu seçmeliydi. Onu Petersburg'a hangi kader çekti? Hangi kader çizgisi onu evlenmeye sürükledi?...

İnsan kalbi, mantığın yolunda hükümünü uzun süre sürdürmekte zorluk çeker. Bir tahta parçası için akıntının götürdüğü yönden başka bir yöne gitmek çok zordur.

XX. Parti Kongresi açıldı. Kruşçev'in konuşması hakkında uzun süre hiç bir haber alamadık. (Konuşma metni Kok-Terek'e ulaştığı zaman bile bunu sürgünlerden gizli tuttular. Bu konuda Londra BBC istasyonundan duyduklarımızla yetinmek zorunda kaldık). Yine de her yerde satın alınabilen, alışılmış bir gazetede Mikoyan'ın, bu kongrenin şu kadar yıl sonra "İlk Lenin-ci Kongre" olduğunu ifade eden sözlerini okumak bana, her şeyi anlamam için yetti de arttı bile: Düşmanım Stalin'in düşüşüyle benim yolumun açıldığını anladım.

Hakkımdaki kararın düzeltilmesi için başvurum.

İlk baharda bütün ellisekizlikler sürgünden affedilerek serbest bırakıldılar.

Ve ben, son derece zayıf bir halde berrak sürgünümü terk edip bulanık Dünyaya doğru yola çıktım.

Eski bir tutuklunun Doğudan Batıya doğru Volgayı geçerek bütün bir gün boyunca trenin sallantısı içinde Rus ormanları arasında yolculuk yaparken hissettikleri bu bölümün konusu değil.

Yazın, Moskova'da Savcılığa başvurarak dilekçemin son durumunu sordum. Tekrar ikinci bir kere daha telefon etmem istendi ve son derece iyi etki bırakan, hiç de resmi olmayan bir ses beni Lubyankaya bir görüşme yapmaya çağırırdı. Kuzneski Most'daki ünlü bekleme salonunda beni beklettiler. Birisinin beni göz hapsinde tuttuğunu ve özellikle yüzümü incelemekte olduğunu tahmin edebiliyorum. Böylece her zaman tetikte durarak iyi niyetli, yorgun bir yüz ifadesi takındım ve hiç bir şeyden haberi olmadan bekleme salonunda oynamakta olan çocuğu seyrediyormuş gibi davrandım. Doğru tahmin etmiştim. Yeni sorgu

hakimim sivil olarak yanımda duruyor ve beni göz hapsinde tutuyordu! Benim öfkeden burnundan soluyan bir düşman olmadığımı iyice kanaat getirdikten sonra yanıma geldi ve terbiyeli bir davranışla beni büyük Lubyanka'nın içine götürdü. Daha yolda benim mahvedilmiş hayatım (peki mahveden kim?!) konusunda üzüntülerini belirtti. Kadınsız ve çocuksuz kalmak zorunda oluşum onu çok üzmüştü.

Fakat Lubyanka'nın beni aç, uykusuz, bütün düğmelerim koparmış ve ellerim arkaya bağlı olarak sürüklemiş oldukları civalı ampullerle aydınlatılmış koridorları yine aynı koridorlardı. — «Bu sizin sorgu hakimi Jesepov da ne kadar zalim bir adammış?! Ondan bahsedildiğini duydum sanıyorum. Onu görevden aldılar. (Muhtemelen bitişik odada oturuyor ve benim şimdiki sorgu hakimime aynı biçimde küfrediyordur...)» «Ben Donanma Karşı Casusluk Teşkilâtı Smerş'de görev yaptım. Orada bu tiplerden iz bile yoktur!» (Bize Ryumin'i hediye ettiniz. Bir Levşin ve bir Libin'i bünyenizde barındırdınız.) Fakat bütün kalbimle tasdik ediyorum: Evet, tabii. Hattâ benim 1944'den kaima Stalin esprilerine bol bol gülüyor: «Ne kadar isabetli görüşler!» Dosyama suç delili olarak eklenmiş olan savaş hatıratımı övüyor. Burada Sovyetlere karşı hiç bir nokta-yok! Size bunları geri vereyim mi? Belki bir yayınevine başvurup bastırabilirsiniz.» Fakat ben hasta, sanki ölmek üzere olan birinin yatağından geliyormuşcasına güçsüz bir sesle reddediyorum: Ah hayır, neler de düşünüyorsunuz? Ben edebiyatı artık çoktan duvara astım. Eğer nasibime daha bir kaç yıl yaşamak varsa bu yıllarımı tamamen fizik çalışmalarına vermek isterim.»

Sizlerle şimdi böyle konuşacağız.

Seni dövdükleri zaman ağlama, dövülmediğin zaman avazın çıktığı kadağ bağır! Hapishane de bize bir şeyler öğretti. En azından ÇEKA'ya karşı en doğru tutumu.

Bu kitapta daha önce «tutuklama» adlı bir bölüm yer almıştı. Şimdi de «serbest bırakma» adlı bir bölüm gerekir mi?

Gerçekte bir zamanlar tutuklanmış olanların (sadece ellisekizliklerden söz ediyoruz) ancak beşte biri, hattâ sekizde biri, serbest bırakılmanın tadını tadabildiyse bu bile güzel bir sonuç olurdu.

Ve sonra — kurtuluş! Bu kelimeyi bilmeyen var mı? Dünya edebiyatında o kadar çok sözü edilir ki! Filmlerde bol bol kurtuluş sahnelerine rastlanır: Hapishane kapısı açılır, Güneşli bir gün, sevinçten bağrıışan bir kalabalık ve akrabaların birbirleri ile sarılmaları.

Ancak takım adaların düşmanca gökyüzü altında «serbest bırakılma» hiç de o kadar aranılacak bir durum değildir, kendini dışarda, özgürlüğün içinde bulduğun zaman, sıkıntı büsbütün artacaktır. Serbest bırakılma, ancak temposuyla yıldırım kadar hızlı yürütülen tutuklamadan ayrılır. (Artık kanunun acelesi yoktur). Her şey bir yana, serbest bırakılma da aynı tutuklama gibi insanı belirli bir durumdan başka bir duruma, iradesi dışına iten bir ceza eylemidir. Aynı tutuklamada olduğu gibi göğsün sıkışır, bütün hayatın gözlerinin önünden geçer — ve sana bunların yerine hiç bir şey vadedilmez.

Eğer tutuklamayı sıvıyı donduran bir soğuk dalgası olarak tanımlayacak olursak, serbest bırakılma da, iki soğuk dalgası arasında geçici bir çözülme olarak görülebilir.

İki tutuklama arasındaki basıladan başka bir şey değildir.

Çünkü bizim ülkemizde, her serbest bırakılmayı, herhangi bir yerde başka bir tutuklama izleyecektir.

İki tutuklama arası — Kruşçev'den önceki kırk yıldan beri serbest bırakılmanın anlamı, sadece buydu.

Bir can simitidir, iki ada arasına atılmıştır. Tutun, bölgeden bölgeye çarpın!

Ceza süresi — iki zil çalışması arasında geçen zamandır. Özgürlük — iki tutuklama arasında geçen süredir.

Zeytin yeşili gösterişsiz hüviyet cüzdanı. Şairin gıpta ile bakılacak dediği kafa kâğıdı. İçine pasaport kanununun 39 uncu maddesi işlenmiş. Buna göre hiç bir şehirde kalamazsın. Herhangi bir yerde iyi bir iş sahibi olamazsın. Kampta sana tayin çıkardı, burada değil ama!

Ve buna rağmen — her yere gitme hakkının kandırıcı özgürlüğü var...

Bu talihsiz insanlara sürgünden azat edilenler değil, sürgünden yoksun kalanlar demek daha doğru olur. Rahat ve alışılmış sürgün yerlerinden ayrıldıktan sonra, Krasnoyarsk taygasına veya Kazakistan çöllerine, kendileri gibi tutuklu eskisi sürgünlerin yaşadığı yerlere gitmek varken, onlar kendilerini özgür Dünya'nın karmakarışık kalabalığında buldular. Orada herkes onlara sırt çevirdi, onlar da kısa bir süre sonra, yeni bir oturtuluş için adaylar olarak damgalandılar.

Natalya İvanovna Stolyarova 27 Nisan 1945'de Kar kampından serbest bırakıldı. Hemen yurduna dönmesi imkânsızdı. Önce pasaportu hazırlanmalıydı. Ekmek karnesi olmadığı gibi, başını sokacak bir yeri de yoktu. Ona odun kesiciliği işini teklif ettiler. Kamp arkadaşlarının toplamış oldukları bir avuç ruble suyunu çekince, Stolyarova kamp kapısına döndü. Nöbetçiye içerde bazı eşyalarını unuttuğundan söz ederek, barakasına döndü! Bu ne büyük bir mutluluktu! Arkadaşları çevresini sardılar, mutfaktan çorba getirildi. (Ne kadar da lezzetliydi!), gülüşmeler, dışardaki Dünyanın çekilmezliğinden söz ettiler ve kendi rahatları için şükrettiler. Akşam yoklaması. Bir kişi fazla!... Görevli, fazla olanı yüzmekle yetindi. İyi ya, peki yarına kadar — 1 Mayıs'a kadar — kalabilir. Sonra derhal ortadan toz olsun!...

Natalya Stolyarova kampta var gücüyle çalışmıştı (genç bir kız olarak Paris'ten Birliğe dönmüş ve döner döamez tutuklanmıştı. Özgür bırakılmayı ve ülkeyi görmeyi beklemiyordu!) «İyi çalışmasından» ötürü en avantajlı biçimde serbest bırakılmıştı: Bundan sonra nerede oturacağı, tespit edilmemişti, istediğini seçebilirdi. Belirli bir yerde oturmaya mecbur edilenler yine de yeni hayatlarını kurmakta büyük kolaylık buluyorlardı; Milis onları söylenen yerde göz altında tutuyordu ve bir yere de ko-vamıyordu. Oysa Stolyarova «temiz» serbest bırakılma kâğıtlarıyla sahipsiz bir köpek gibi oradan oraya itildi durdu. Milis ona ikâmet izni vermek istemiyordu. İyi dostu olan Moskovalı ailelerin yanında çayla ağırlanırdı, fakat kimse ona gece kalmasını teklif etmezdi. Gecelerini istasyonlarda geçirirdi. (En kötüsü istasyonlarda uyumak yasak olduğu için, milisin gelip uyu-

yanları uyandırması değil, gar'ı süpürmek için, sabahın köründe herkesi kaldırarak, sokağa çıkarmasıydı. Yolu bir istasyona düşmüş olan hangi tutuklu bir milisin bakışı altında kalbinin yerinden fırlayacak gibi çarptığını hatırlamaz? Ne kadar kötü bakıyor? Tabii ki, senin eski bir tutuklu olduğunu sezdi! Hemen sana yaklaşıyor: «Hüviyetiniz,- diyor. Sonra senin koyuverme kâğıdım alır, bundan sonra da işin bitiktir: Artık tekrar tutuklusun! Bizde hak yok, kanun yok, hattâ, insan da yok, — olan tek şey hüviyet! Milis kâğıdı alıyor ve — bu her şeyin sonu geldi, hiç olmazsa bize öyle geliyor...» Stolyarova Luga'da eldiven dikicisi olarak çalışmak istedi. Eldivenler işçiler için değil, Alman esirler için dikiliyorlardı. Fakat işi almadı, üstelik herkesin önünde şef'ten hatırı sayılır bir azar işitmek zorunda kaldı: «Bu kadın bizim organizasyonumuza sızmak istedi! Bu numaraları iyi biliriz! Şeynin'i her halde okudunuz!» (1) «Ah, bu yağlı tahta kurusu Şeynin — nefes alırken niçin boğulmamış sanki?»

Bir kısır döngü: İkâmet izni olmadan iş yok, iş olmadan herhangi bir yerde kalmaya izin yok. İş olmayana ekmek karnesi de verilmiyor. NVD'nin iş bulma sorumluluğundan eski tutukluların haberi yok. Olsa bile, başvuru için cesareti yok: Bir yerinden yine bahane bulup, içeri tıkarlar diye...

Özgürlük kokusuyla sarhoş — endişeler içinde bükülmüş...

Rostov üniversitesinde öğrenci olduğum sıralarda, N. A. Trifonov adlı bir profesörümüz vardı. Hoca, başı her zaman omuzlarının arasına çekilmiş bir durumda dolaşırdı ve koridorda birisi adını çağırdığı zaman korku ile irkilirdi. Her zaman tetikteydi. Daha sonra onun, eski bir tutuklu olduğunu öğrendik. Her seferinde bir memurun onu alıp götürmeye geldiğini sanması, hiç de şaşılacak bir şey değildi.

Rostov tıp fakültesinde daha önce kamp tutukluluğunu yaşamış bir doktor, ikinci defa tutuklanmasını kaçınılmaz bir son olarak düşündüğünden, yakalanmayı bekleyeceği yerde, intihar etmeyi tercih etmişti. Kampların tadını bir kere alan ve onları tanıyan biri böyle bir seçim yapabiliirdi. Daha ağır bir çözüm değildi.

Erken serbest bırakılmak da büyük talihsizlik! 1946 yılında Avenir Borisov, böyle bir olayla karşı karşıya kaldı. Evine döndü. Büyük bir şehre değil, doğduğu küçük kasabaya. Eski grubu ve okul arkadaşları caddede onunla karşılaştıkları zaman,

---

(1) Şeynin — Sovyet macera kitapları yazarı.

kaldırım değiştiriyorlardı. (Bunların hepsi bir süre önce korkusuz cephe savaşçılarıydılar!).

Ve eğer bir konuşma başınılmaz olursa, o zaman lâfı mümkün olduğu kadar kısa kesmeye ve ortadan kaybolmaya bakıyorlardı. Hiç kimse onun bunca yılı nasıl geãirdiđini sormadı. (Oysa, Takım adaları hakkında bildikleriniz, Orta Afrika hakkında bildiklerinizden daha az. Bizden sonraki kuşaklar, acaba nasıl bir «terbiye» görmüş olduğumuzu anlayacaklar mı ?) Yine de sonunda üniversite öğrenciliği devresinden eski bir arkadaşı, onu akşam hava karardıktan sonra çay içmeye davet etti. Arkadaşlık etmenin sıcaklığı, bir insana ne kadar iyi gelir! Avenir arkadaşından eski resimleri göstermesini rica etti. Arkadaşı albümleri getirdi, az sonra Avenir'in semaveri bile beklemeden çıkıp gitmesine çok şaşırdı. Ancak, bütün eski resimlerde kendi yüzünün mürekkeple karalanmış olduğunu gören birinden başka nasıl bir davranış beklenebilirdi ? (*)

Daha sonra Avenir yükseldi — bir çocuk yurdunun yöneticiliğine atandı. Yurtta savaş yetimleri bulunuyorlardı. Bu çocuklar, refah içindeki ailelerin çocuklarının müdürlerine zindancı dediklerini duydukları zaman, sanki üzüntüden hasta oluyorlardı. Bu kelime ile ifade edilmek istenen, müdürün bir zamanlar zindanda yatmış olduğu idi. Oysa zindancı kelimesi hapse atılanı değil, hapsedeni ifade eder. Avenir'in durumuna ise, zindanlık kelimesi uyabilirdi. (Asıl anne ve babalarının zindancı olduklarını, çocuklara kim açıklayabilirdi ? Rus halkı geãmiş yüzyıllarda hiç bir zaman kendi diline bu kadar yabancılaşmamazdı!)

Tutuklu Kartel, 1943 yılında akciğer veremi dolayısıyla kamptan çıkarılmıştı. Pasaportunda damga vardı. Onu hiç bir şehir, hiç bir resmi daire ve hiç bir işletme almak istemedi; onu yavaş bir ölüm bekliyordu, — ve bütün Dünya onu ortada bıraktı. Tam o sırada askerlik şubelerinin bir çağırısı geldi. Acele asker aranıyor. Kartel, kendini sağlıklı olarak gösterdi: Veremden sürünerek ölmesi veya cephede ölmeşi arasında büyük bir fark yoktu. Üstelik hiç olmazsa cephede daha çabuk ve kolay olurdu ve çevresindekiler de kendisi ile aynı şart-

---

(*) Beş yıl sonra arkadaş suçu karısının üzerine attı : Avenirin resimlerdeki yüzünü mürekkep ile karalayan karısı idi. Ve bundan on yıl sonra da (1961 de) kadın Avenir'i sendika komitesinde aradı : Seçi'deki dinlenme yurduna gönderilmek istiyordu. Avenir kendisine istediği izni verdi, kadın bu kere eski dostluklarından lâf açtı.

lar altında olacaktı! Böylece hemen hemen savaşın sonlarına kadar cephede kaldı. Ancak hastahanede Üçüncü Şube bu kahraman askerin, bir halk düşmanı olduğunu ortaya çıkarabildi. 1949 yılında ikinci bir tutuklama kararı hazırlanmıştı. Fakat askerlik şubesinden, yürekli adamlar bu karara karşı çıktılar, onu korudular.

Stalin devrinde serbest bırakılanın kamp kapısından çıkar çıkmaz, bulunduğu yerde kalmayı tercih etmesi en akıllıca davranıştı. Üretim şefi tanıdık olduğu için, işsiz kalma tehlikesi de yoktu.

Böylelerine caddede rastlayan NKVD'ler de, bu adamların süzgeçlerinden geçmiş olduğunu bilirlerdi.

Ancak bu da tam doğru değil. 1938 yılında Prohorov Pustover, serbest bırakılmasından sonra Bam kampında serbest görevli mühendis olarak kaldı. Çekacı başı Rozenblit, ona şu sözleri söyledi: «Serbest bırakıldınız. Fakat unutmayın, bu sizin için tam bir ip cambazlığı olacak. Yanlış bir adım atacak olursanız, kendinizi tekrar tutuklu bilin. Bunun için mahkemeye bile gerek yok. Öyleyse — dikkat! Ve sakın artık özgür bir vatandaş olduğunuzu da sanmayın.»

Kamp çevresinde kalan ve hapishaneyi özgürlüğün bir aynası olarak kabullenen bu mantıklı tutuklulardan, günümüzde de Nyrob ve Narim çevresinde yüzbinlercesi bulunmaktadır. Bunlara tekrar işbaşı yapmak da daha kolay gelir: Her şey yakınlarında olduğu için...

Ve Kolima'da hiç bir seçim hakkı bulunmuyordu. İnsanlar zorunlu olarak orada tutuluyorlardı. Serbest bırakılması sırasında tutuklu yeni görev kâğıdını da imzalamak zorundaydı. («Ana karaya» seyahat yapabilme iznini almak, serbest bırakılmaktan bile daha zor bir işti). Nadeşda Surovzeva olayını ele alalım. Surozeva çektiği acılara rağmen, süresini tamamlamıştı. Daha dün tutuklu iken, görevlendirildiği çocuk kreşinde sıcak bir dam altında nispeten iyi giyimli olarak çalışırken, şimdi özgür bir insan olarak tarlada işçilik etmek zorundaydı. Başka bir iş bulamamıştı. Daha dün günlük ekmek tayına ve yatacak yere sahipken, bugün kırık dökük bir kulübede çürümüş bir zemin üzerinde yatmak imkanı bulduğu zaman, kendisini mutlu hissediyordu. (Bütün bunlar Kolima'da oluyor!) Çocuk kreşindeki arkadaşları yardımseverliklerini gösterdiler ve onu içerde daha uzun bir süre beslediler. «Özgürlüğün ıstırabı» — yeni duygularını böyle dile getiriyordu. Son derece yavaş bir biçimde tekrar ayaklarının altında sağlam bir daya-

nak bulabildi ve hattâ, ev sahibi durumuna bile yükseldi! Resim altında onu bir çok köpeğin belki de beğenmeyip girmeyeceği, kendisinin ise büyük gurur duyduğu kulübesinin önünde görürsünüz.

(Okuyucunun böyle ikâmet şartlarının sadece Kolima'ya has olduğunu sanmaması için, bir de Vorkutayı ele alarak bir resimde eski tutukluların en fazla refah içinde olanlarının içinde barındıkları imtiyazlı sivil barakalarının bir fotoğrafını sunuyoruz).

Buna göre Mikail Yakuboviç'in yeni kazandığı özgürlüğü hiç de tutukluları bekleyen özgürlük biçimlerinin en korkuncu değildi: Karaganda'da bir hapishaneyi saatlar yurdu haline getirmişlerdi ve „muhafız nezaretinde“ ve seyahat etme yasası altında oraya gönderilerek „serbest bırakıldı.“

Rudkovski boşuna giden iş aramalarından sonra, (kampta çektiğinden daha az çekmemiştir), yeni topraklar kazanılarak Kustanay bozkırlarına yollandı, (burada her türlü insan bulunabiliyordu). I. V. Sved, Norilsk'de, korkunç kar fırtınalarında istasyon hareket memuru olarak çalışırken, sağır oldu. Bundan sonra günde oniki saat durmaksızın ateşçi olarak çalışmak zorunda kaldı. Sakatlığının sebebini nasıl ispat edecek? İlgili dairedeki görevli, omuzlarını silkiyor: „Şahit gösterin,“ diyor! Bizim şahitlerimiz Kutup Mors'larıydı. — Hasta ve kamburlaşmış I. S. Karpuniç, yirmi Kolima yılını geride bırakmış. Fakat bugün altmış yaşında olduğu halde, istenen yirmibeş yıllık çalışma hayatını ispat edemiyor ve emekli maaşını alamıyor. Hapiste fazla kalanın sağlığı tehlikeye giriyor, fakat aynı zamanda hizmet yılları ve emeklilik konusunda umutları da suya düşüyor.

Çünkü İngiltere'dekinin tersine bizde „Eski Mahkûmları Destekleme Derneği“ yok. Bizim gibiler için böyle bir ucubeyi hayal etmek bile imkânsız. (*)

(*) Günümüzde ²² seçimler de aynı durumla karşı karşıyalar. A. I. Bur¹ resmi daireler arasındaki yolunda nelerle karşılaştı? Ananyevsk parti bölge komitesinde: „Biz iş bulma kurumu değiliz! Savcılıkta: „Bizim konumuz değil.“ Şehir Sovyetinde: „Bekleyin.“ Böylece beş ay işsiz dolaştı (1964). — Novorossiysk'te P. K. Yegorov da 1965 yılında şehri bir gün içinde terk etmeye mecbur bırakıldı. Şehir Sovyetinde „Olağanüstü çalışma randımanı“ için verilen kamp belgesini gösterdi. Onunla alay ettiler. Şehrin parti sekreteri onu kapıdan kovdu. O da bunun üzerine „rüşvet“ verdi ve Novorossiysk'de kaldı.

Bana şöyle yazıyorlar : «İvan Denisoviç birinci gününü kampa, ikinci gününü özgürlükte yaşadı.»

Fakat izin verin! O zamandan beri özgürlük güneşi doğmadı mı? Eller oğuşturuldu ve bıçarelere uzatılmadı mı? «Bir daha olmaz, denmedi mi?» Ve görüldüğü kadarıyla tribünlerinde göz yaşları dökülmedi mi?

Kovrovo'dan Jukov : «Henüz ayaklarımın üzerinde duramıyorum. Fakat az, çok dizlerimin üzerinde duruyorum.» diyor. «Diğer taraftan : Kamp tutuklusu damgasından hiç bir zaman kurtulunamaz ve ilk personel kısıtlamasında bizim gibiler topun ağzındadır.» — P. G. Tihonov : «İadei itibar ettim. Bir araştırma enstitüsünde çalışıyorum. Fakat buna rağmen, sanki kamp sona ermemiş gibi geliyor. Kampta şef dediğimiz aynı tipler, burada da var ve yine güçlerini sergiliyorlar.»

G. F. Popov «Her zaman yazılan ve söylenen şey. «meslekdaşlarım benim bir zamanlar hapişte yattığımı öğrendikleri zaman hemen benden yüz çeviriyorlar.»

Hayır, şeytan yenilmez! Bizim anavatanımız işte böyle : Onu bir gaddarlık yuvası haline getirmek için, bir fısıltı veya kırışmış bir alın yeter. Onu özgürlüğe doğru bir milim olsun çekmek için ise yüz koşulmuş öküz ve her biri için bir kırbaç, ayrıca hiç durmadan dürtmek gereklidir : «Nereye çektiğini kavra! Nereye çektiğini kavra!»

Ya hakların iadesinde kullanılan yöntem? Yaşlı kadın Tçana'ya ani bir kağıt parçası gönderiliyor : ... Sabah saat 10'da miliste hazır bulunmanız.» Başka bir şey yok! Kızı akşamdan elinde kağıtla koşuyor : «Hayatı hakkında endişe duyuyorum. Konu nedir? Onu nasıl hazırlamalıyım? «Korkulacak bir şey yok; konu sevindiricidir, ölmüş kocasının haklarının iadesi.» (Olay biraz acı değil mi? Oysa iyilik yapanların aklına bile gelmiyor.)

İyi yürekliliğimizin örnekleri bunlarsa, gaddarlığımızı varın siz düşünün!

Tam bir hakların iadesi çılgı - Fakat kusursuz toplumun taş gibi sert alnını yarmadı! Çünkü bir fısıltının yeterli olduğu yere değil, yüz öküzün koşulması gereken yere düşüyordu.

Parti şefleri «Hakların iadesi mavi bir sistir.» «Pek çok kimse'nin hakları iade edilmedi» diyorlar.

Voldemar Zearin (Don kıyısında Rostov'da) on beş yıl yatmış ve bunu izleyen sekiz yıl boyunca çeneaini tutmuştu. Ancak 1960 yıllarında iş arkadaşlarına kamplarda ne kadar büyük zorluklar içinde yaşadıklarını anlatmaya karar verdi. Bu

yüzden hakkında bir dava açıldı. KGB - Binbaşısı Zarine bilgi verdi: Hakların iade edilmesi, insanın suçsuz olduğunu göstermez, ancak suçun o kadar büyük olduğuna işaret sayılabilir. Yine de geride birşeyler kalır.

Aynı 1960 yılında Riga'da, Petropavlovski'yi, babasının 1937 yılında kurşuna dizildiğini gizlediği için, iş arkadaşları üç ay süre ile boykot etmişlerdi.

Bu yüzden eski tutuklu Komogor şaşırıyor: «Günümüzde suç ve suçsuzluk nasıl ayrılıyor? İtin biri durup dururken, eşitlik ve kardeşlikten söz etmeye başlayınca, biz nereye saklanalım?»

Markelov haklarının iadesinden sonra bir işçi sendikasının üst kademelerinde görev aldı. Daha basit bir ifade ile sendika yöneticiliğine atandı. Sendika başkanı seçimle gelen bu halk temsilcisini hiç bir zaman odasında yalnız bıraktırmıyordu. Aynı zamanda kadro için yetkili olan parti sekreteri Bayev'de bir ihtiyat tedbiri olarak bütün sendika mektuplaşmasını Markelov'dan alıyordu. «Sendika komitesinin yeni seçimleri ile ilgili bir yazı arıyordum. Acaba size mi gelmiş?» — «Evet, hemen hemen bir ay kadar oluyor.» — «Ona acele ihtiyacım var!» — «Peki iyi, ancak çabuk okuyunuz, çünkü paydosa az kaldı!» — «Müsaade buyurun, yazı bana yollanmış! Fakat, yine de onu yarın size iade ederim!» — «Ne demek, ne mene - bu bir belgedir!» Evet, sayın okuyucu kendinizi Markelov'un yerine bir koyun. Üstelik maaşınızın ve ikâmet izninizin bağlı olduğu Bayev gibi bir öküze kendinize emretmesi konusunda engel olun bakalım. Özgür çağımızın havasını ciğerlerinize doyasya çekebilirsiniz!

Öğretmen Deyeva, «Ahlâki bozukluk»la suçlanmıştı: Serbest bırakılan bir tutukluyu kendisine eş olarak seçmiş olduğu için öğretmenlik müessesesinin şerefini lekelediği ileri sürülüyordu. (Evlendiği adam kampta öğrencisiydi).

Bu olay Stalin devrinde değil, Kruşçev'in döneminde geçmiştir!

Ve geçmişten kalan tek gerçek İLMÜHABER, yani hal belgesidir. 12'ye 18 cm. boyutlarındaki bu kâğıt parçası yaşayan birinin haklarının iadesini, ölmüş birinin ise ölümünü belgeler. Ölüm tarihi — gerçek olup olmadığı kontrol edilemez. Ölüm yeri için kocaman bir Z harfi yerleştirilmiştir. Yüz belgeyi bile karıştırırsanız, ölüm sebebi hep aynıdır, değişmez ve standart (*). Zaman zaman şahitler de belirtilir. İsimler uydurmazdır.

(*) Genç Ç'na bir paketin içindeki kırk kadar karton kapalı gönderme için bürden görevli en genç kızı rüfde bekletmiş. Kırk har-

Gerçek şahitler susuyorlar.

Hepimiz — susuyoruz.

Geleceğin kuşakları, gerçeği nasıl öğrensiner ? Her şey kapanmış, kilitlenmiş, kazanmış.

Verbovski şikâyet ediyor : «Gençlik bile, hakları iade edilmiş olanlara şüphe ve küçümseme ile bakıyor.»

Gençlerin hepsi değil, ama. Gençliğin büyük bir bölümünü bizim haklarımızın iade edilmesi veya edilmemesi hiç mi, hiç ilgilendirmemektedir. Oniki milyon insanın hapiste yatmaya devam etmesi veya serbest bırakılmaları onları etkilemez. Onlar için önemli olan, kendilerinin özgür kalmaları, teypleri ve buk-lölü kızlarıdır.

Balık da bilindiği gibi balıkçılığa karşı savaşmaz. Yapabileceği tek şey balık ağının delikleri arasındaki boşluklardan sıyrılıp, kaçmaya çalışmaktır.

Nasıl ki aynı yaygın hastalık, değişik insanlarda, değişik se-yir gösterir, koyuverme de, değişik insanlarda, değişik heyecan-lar yaratır.

Bedensel anlamda da. İçimizden bazıları tutukluluk süresi-ni atlatabilmek için çok büyük güç harcamak zorunda kalmış-lar. Çeliktenmiş gibi davranmak zorunda kalmışlar. Onyıll süre-since bedenlerinin ihtiyacı olan besinin bilmem kaçta birini an-cak alabilmişler, sürünmüş ve zorlanmışlar, yarı giyinik, ayaz-da taş kırmışlar ve — bir kere olsun kendilerini üşütüp has-talanmamışlar. Fakat şimdi tutukluluk dönemi sona erince ve dış insanüstü baskı gevşeyince, iç gerilim de koyuveriyor. Bu tip insanlar için bu baskının birden kalkması yıkıcı oluyor. Çulpenyov adlı dev adam yedi yıllık orman kesiciliği sırasında, bir kere olsun nezle tanımadığı halde, dışarda bir sürü hastalıktan sürekli şikâyet eden bir adam haline geliveriyor. — G. A. Sorokin şöyle yazıyor : «Haklarımın iadesinden sonra, kamp arkadaşlarımla kışkırdığı o eşsiz ruh sağlığını yitirdim. Bunu Nevroslar ve psikolojik bunalmalar izledi...» — İgor Ka-minov : «Serbest bırakılır bırakılmaz, güçten düştüm ve kendi-

---

tin her birinde hem de aynı el yakıyla, ölüm sebebi olarak aynı karaciğer hastalığı gösteriliyordu!... Fakat bu arada şu not da varmış : «Kocaniz (Aleksander Petroviç,) Malyavko Vyuski so-ruşturma ve mahkemenin başlamasından önce ölmüştür. Bunun sonucu olarak haklarının iadesi söz konusu olamaz.»

mi iyice bıraktım. Neredeyse diyebilirim ki burada, dışarda kendimi çok daha kötü hissediyorum.»

Eskilerin dediği gibi : Denizi geçen derede boğulur. Birisinin bir yıl içinde bütün dişleri döküldü. Başka birisi birden yaşlı bir insan haline geldi. Üçüncüsü de zorlukla evine varabildi, soldu ve kısa bir süre sonra öldü.

Diğer taraftan bazılarımız da serbest bırakıldıktan sonra, kendilerini topladılar. Gençlik ve enerjilerini tekrar kazandılar. (MeseLâ, ben, sürgündeki ilk resmimden daha genç duruyorum). Özgürlük içinde yaşamının ne kadar kolay olduğu birden anlaşılıyor. Orada Takım adalarda, sanki başka ivme kanunları hüküm sürüyor. Orada bacakların fil bacakları gibi, dışarda ise, bir tay gibi kırlarda koşabilirsin. Özgür salaklara çözülemez ve acı verici gibi görülen biz, sadece dilimizi şaklatmakla yoluna koyuyoruz. Çünkü harika bir sloganımız var : «Eskiden her şey daha kötüydü!» Ve bu sözlerle bugün her şeyin yolunda olduğu anlaşılıyor. Bizler hiç bir zaman tekrar etmekten bıkmayacağız : Eskiden her şey daha kötüydü! Eskiden her şey daha kötüydü!

Yine de bir insanın kaderini her şeyden fazla belirleyen başka bir şey daha var, bu da onun özgür hayata adım atarken, yaşadığı ruhsal değişim. Bu değişim pek çok kılıklara girer. Kamp kapısının eşğinde ancak, zindan adlı vatanını geride bıraktığını anlıyorsun! Burası senin ruhunun doğduğu yer ve onun bir parçası sonsuzluğa kadar burada kalacak. — Ruhun kalıyor ama, bacakların seni özgürlüğün sağır dünyasına götürecekt.

İnsan karakterleri yalnız kampta değil, bırakılma sırasında da kendilerini belli eder. İşte bu kitapta daha önce tanıdığımız Vera Alekseyevna Korneyeva'nın 1951 yılında Osob kampına veda edişi : «Arkamdan beş metrelik ana kapıyı kapadılar. Buna kendim bile inanamıyordum ve inanmak istemiyordum — fakat ağlıyordum, özgürdüm ve ağlıyordum. Niçin?... Bana sanki kalbimden en değerli ve sevgili bir parça koparılıp, alınmış gibi geliyordu. Arkadaşlarımı zor durumda bırakıp, kaçmış gibi bir duygu içindeydim. Kapı kapandı ve — her şey bitti. Bu insanları bir daha hiç göremeyeceğim. Onlardan hiç bir zaman haber alamayacağım. Sanki onlardan ayrılıp öbür Dünyaya geç etmişim gibi...»

Öbür Dünyaya mı?... Kurtuluş kılığındaki ölüm!... Özgür olduk mu acaba? Bizler, öbür dünyada yeni bir hayat kurmak için ölmüşüz. Biraz hayâli bir hayat.

Bu hayatta eşya ve olayları dikkatle inceleyip, yeniden taramaya çaba harcayacağız.

Oysa bu Dünyaya serbest bırakılmayı daha başka düşünmüştük. Puşkin'den mısralar gözlerimizin önünde uçuşuyordu: «Ve size kılıçlarınızı kardeşleriniz geri uzatacaklar.» Fakat pek az tutuklu nesline böyle bir mutluluk nasip olmuştur.

Buna karşılık bizimki gerçek bir kurtuluş değil — çalıntı bir kurtuluştur. Ve bunu böyle hissedenlerin hepsi ellerindeki bir parça özgürlükle yalnızlığa kaçmaya baktılar. Daha kamptayken «hemen hemen hepimiz, ben ve benim en yakın arkadaşlarım, Allahın yardımı ile buradan sağ olarak kurtulacak olursak, ne şehirlere, ne de köylere gitmemeye, aksine ormanların derinliklerinde bir yerlerde yeni hayatımızı söndürmeye karar vermiş-tik bile. Kendimize orman korucusu, orman bekçisi veya çoban olarak, ancak kesinlikle insanlardan, politikadan ve bütün bu ölümlü Dünyadan uzak bir hayat düşünüyorduk.» (V. V. Pos-pelov).

Avenir Borisov, kısa bir süre içinde insan toplumundan tiksindi ve tabiata sağındı. «Her kayın ağacını, her kavağı sarılıp öpmeye hazırdım. Toprağın üzerinde solmakta olan yaprakların hışırtısı bana bir müzik gibi geliyordu. (Sonbaharda serbest bırakılmıştım). Sürekli olarak gözlerim yaşıyordu. Günde ancak yarım kilo ekmek ile beslenmek zorunda oluşuma aldırmiyordum. Buna karşılık saatlerce sessizliği dinleyebilir, üstelik kitap bile okuyabilirdim. İş elimden sanki akıp gidiyordu ve dışarda hiç zorluk çekmiyordum. Bir gün, bir saat gibi geçip gidiyordu ve içimdeki yaşamaya susamışlık dinmek bilmiyordu. Eğer Dünya yüzünde gerçekten mutluluk varsa, bu mutlaka bir tutuklunun serbest bırakılmasının ilk yılında tattığı duygudur!»

Bu tip insanlar, uzun süre hiç bir şeye sahip olmaya istemezler: Sahip olunan şeylerin çok kolay elden gidebileceğini öğrenmişlerdir. Bir kıvılcım her şeyi alevler içinde bırakmaya yeter. Neredeyse bätül bir inançla yeni eşyalar almazlar, eski şeyleri taşırlar ve bozulan öteberilerini öylece bırakırlar. Arkadaşlarımdan birinin bir mobilyası vardı. Üzerinde oturmaya ve arkalıklarına dayanmaya imkân yoktu. Her şey sallanıyordu. «İşte böylece yaşayıp gidiyoruz.» diyorlardı karısı ile kendisi «Kamptan kampa geçip duruyoruz.» (Karısı da kendisi gibi içerde yatmıştı).

Lev Kopelev, 1955 yılında Moskova'ya döndü ve şunu keşfetti: «Durumları iyi olanlar ile karşılaşmak zor! Eski arkadaşlarımdan sadece talihleri yaver gitmemiş olanlarla görüşüyorum.»

İnsanlık açısından bakılınca, sadece kariyer yapmaktan vaz geçenler ilginçtirler. Bu doğrultuda çaba harcayanlar ise, can sıkıcıdır.

Ancak insanlar farklıdır. Bu yüzden özgürlüğe atılan adı-
mı çok daha başka türlü hissedener de oldu. (Özellikle Çeka-
nın dizginleri gözle görülür bir biçimde biraz gevşek tuttuğu za-
manlarda) : Hurra! Artık özgürüm! Şimdi geçerli olan bir tek
kural var : Artık hiç içeri düşmemek! Şimdi yapılacak şey, ka-
çınılana yetişmek ve hepsi o kadar.

Kimi hizmet merdivenini tırmanmaya, kimi rütbesini yük-
seltmeye (askerlik veya bilim dalında), kimi de bankadaki ta-
sarruf hesabını kabartmaya koyuldu. (Aramızda bu tip konula-
rın konuşulması ayıp sayılır ama, herkes sessizce paracıklarını
sayar...) Kimi açığı kapatmak için çocuk yapmaya başlar. Baş-
ka biri, Valentin M. bize hapishanede, dışarda kızlar konu-
sundaki kayıplarını telâfi edeceğine yemin etmişti. Gerçekten
de yıllar boyunca her gecesini bir kızla ve her seferinde başka
bir kızla buluşarak geçirdi. Bunun yanı sıra gündüzleri çalıştığı
için, ancak dört, beş saat uyku uyuyabiliyordu. Zayıfladı ve gö-
ze batar şekilde yaşlandı. Bazıları yemek, mobilya ve elbise da-
lında, geride kalmış sonsuzluğu karşılamaya koyuldular. Düş-
melerinin nasıl kopartıldıklarını, en iyi eşyalarının kamp etü-
vünde nasıl harap olduğunu unutmuşlar. Eşya edinme, onlar
için yine en güzel zaman geçirme şekli oldu.

Onlara kim sitem edebilir ? Sanki gerçekten bu kadar çok
şey kaçırmadılar mı ? Hayatlarından buncası çalınmadı mı ?

Özgürlük anlamındaki açıdan bakmanın karşılığı ola-
rak, geçmişi iki türlü görmenin imkânı var.

Korkunç yıllar yaşadım. Gördüğüm kadarıyla ne kanlı bir
katil, ne de alçak bir dolandırıcısın. — O zaman hapishane ve
kampı niçin unutmak için çaba harcayasın ? Bunlardan utanç
duyacak neyin var ? Onların seni daha zenginleştirdiklerini düş-
ünmek daha doğru değil mi ? Bunlarla gurur duymak daha
doğru olmaz mı ?

Fakat ne kadar fazla sayıda insan (aralarında hiç de zayıf,
aptal olanları bulunmayan ve kendilerinden bunu hiç bekleme-
diklerin bir sürü tanıdığın) unutmaya çalışıyorlar! Mümkün
olduğu kadar çabuk unutmaya! Hiç bir şey kalmamacasına her
şeyi unutmaya! Sanki hiç bir şey olmamış gibi, her şeyin üzer-
lerinden bir sünger geçirmeyel!

Y. G. Vendelsteyn : Tabii olarak insan hatırlamamaya ça-
lışmaktadır. Bu bir korunma reaksiyonudur. Pronman : «Doğ-

rusunu söylemek gerekirse, eski kamp arkadaşlarımla bir araya gelmekten hoşlanmıyordum. Olanları niçin yeniden hatırlayalım? — S. A. Lesovik : «Kamptan döndükten sonra geçmişî artık hiç düşünmemeye karar verdim. Ve biliyor musunuz, bunu hemen hemen başardım!» (İvan Denisoviç'in bir gün ü yayınlanıncaya kadar) S. A. Bondarin — uzun zamandan beri onun 1945 de benden önce, benim kaldığım aynı Lubjanka hücresinde yatmış olduğunu biliyordum: ona sadece benim hücre arkadaşlarımı değil, benden önce onunla birlikte kalmış olan onun hücre arkadaşlarının adlarını da vermeye hazırdım. Fakat o bana şöyle bir cevap yazdı: «Ben tam tersine orada birlikte kapatıldığım bütün insanları unutmaya çalıştım.» (Tabii bunun üzerine ona bir daha yazmadım).

Ortodokslar eski kamp arkadaşlarından kaçarlarsa, işte bunu ben anımarım: Yuz Kışıye cevap yazdırmak kolay değil, hele kamp anıları bu kadar acıyı su yuzune çıkarıktan sonra. Sonra da, ideolojıyadan yoksun şu pis maddalık omarın nesine gerek? İyi niyetli ortodoks olmaları sebebiyle, olanları dağıtılamak, unutmak ve eski durumlarına gelmek zaten boyunlarının borcuydu. İmaas dört kere alı ümemeleri, bundan oturu değü miydi? «Beni buradan alın, ben usluuyum, bundan sonra da uslu olacağım, derlerdi. (*) E ve dön ü ş, onlar için ne anlama gelir? En önemlisi: Parti üye kartının geri verilmesi, bıcı mı temizlenmesi, partıye yaptıkları hizmetin ve yararlıklarının tanınmasıydı.

Parti üye kartının şefkati
Tasadan korur temize çıkanı.

Kamp görgüsü, onlarca bir an önce kurtulması gereken salgın hastalığın mikrobuuydu. Kamp hayatında yıkanarak suzgeçten geçirilmesi halinde bile, asil maddenin zerresi bulunur mu hiç?

İşte buyurun: Leningradlı eski bolşevik Vaallyev. İki kere 10'ar yıl hapis kalmış (ner kereünde artı beş yıl göz hapsi). Bugün şahsa mahsus devlet emekli masşından yararlanmaktadır. «Hayatım güvence içinde, partim ve milletim şan olsun,» diyor. Sözleri Hazreti Eyyubun yalvarışına benzer: «bana hediye ettiğin yara, hastalık, açlık, ölümier ve aşagulamalar için Sana şü-

(*) Bu dilekçelerle 1956 yılında evlerine döndüler. Küflü bir asımdıktan çıkar gibi otuz yılaşın havasını da taraherlerinde getirdiler. Tutuklanışları günden alarak tekrar hayata başlamak arzusunı taşıyorlardı.

kürler ederim, Ulu Tanrım.- Fakat Vasilyev bir asalak, yalnız tüketici değil : -Anaförçularla savaşıma komisyonumun üyesiyim,- diyor. Başka bir deyişle, yaşlılığın yitirdiği gücüyle, günümüzün en yaygın yolsuzluğuna katılıyor! Ortodoksların iyi niyetli olmaları, işte bu kadar.

Gammazların hatıra ve rastlamalardan niçin kaçındıkları da kolayca anlaşılabilir: Kendilerine sorulacak sorular ve orta ya çıkabilecek gerçeklerden korkuyorlardı.

Ya diğerleri? Yoksa kölelik bu kadar derine mi işlemiş? İlkinci bir kere daha içeri tıklanmamak için konuşmaktan korkuyorlar mı? -Her şey sanki bir rüya imişçesine unutuldu. O lânetli kamp geçmişim hakkında hiç bir şey hatırlamıyorum — unuttum, sadece unuttum!- Nastenka V. bu sözleri söylerken, yımrıklarını sakaklarına bastırıyor. Bu kadın gövdesinde bir kurşun yarası ile hapishaneye kapatılmıştı. Klâsik filoloji uzmanı A. D., mesleği yüzünden düşüncelerini antik çağlarda dolaştırdığı halde, -her şeyi unutmuş olmaktan- yanadır.

Bu durumda insanlık tarihinden ne anlayabilir ki? Jevgeniya D. D. 1965 yılında bana evlenmesinden önce 1921de Lubyanka götürülüşünü anlattığı zaman, sözlerini şöyle bitirmişti: -Ölen kocama bundan hiç bahsetmedim. Unuttum.. Unutmak mı? Bütün bir hayatını geçirdiğin en yakının olan insana anlatmayı unutmak ha? Öyle görülüyor ki, bize gerçekten az bile çektirmişleri...

Fakat belki de, bu kadar sert bir yargılama yanlış olacak. Belki de bu olayda ortalama bir insan davranış yatıyor. Yoksa şu eski atasözleri nereden çıkmış olabilirler?

-Bir emetlik bir refah — ve işte kutuk geride kaldı bile..

-İş unutulur, gövde yağ bağlar..

-Yağ bağlayan bir gövde — işte insan budur!-

Arkadaşım ve benimle birlikte suçlanan Nikolai V. — ki, onunla çocukça güçlerimizi birleştirerek, kendimizi parmaklıklar gerisine attırdık, — bütün yaşananları bir lânet ve bir aptalın utanılacak hatıraları olarak tanımlıyordu. Kariyer yapmak için en güvenli yol olan bilime daldı. 1950 yılında, Pasternak henüz hayatta iken, fakat aleyhine kararların kaynatılmaya başladığı bir sırada, Pasternaktan söz edecek oldum. O bir el hareketi ile beni susturdu: -Ben eski pebuçlarımla düşünmem! Gel de enstitüde benim savaşıma gör!- (Yükselmek için sürekli olarak herhangi biriyle çekişmesi gerekiyordu). Yargıçlar onu on yıla mahkûm etmişlerdi. Sanki iyi bir sopa aynı işi görmez miydi?

Artık Grigoriy M-z. de serbestti. Eski cezaları silinmiş ve hakları iade edilmişti. Parti hüviyetini de tekrar geri almıştı. (Nasıl olsa bu arada Muhammed veya İsa'ya dönüp dönmediğini kimse kurcalamıyor. Eski inançlarından geriye bir şey kalıp kalmadığını soran da yok. Oysa parti hüviyet kartı cebinde duruyor). Kazakistan'dan yurdu olan J.'ye dönüyordu. Yol benim bulunduğum şehirden geçiyordu. Onu görmek için istasyona gittim. Bundan sonraki hayatı için acaba neler düşünüyordu? Bir emniyet organına mı girmeyi düşünüyordu yoksa? Daha fazla suskundu. O günden bu yana bana bir tek satır olsun yazmadı...

İşte F. Retz. Günümüzde bir yerleşme bürosunun müdürü, ayrıca gönüllü düzen koruyucusu. Şimdiki hayatını son derece önemseyerek anlatıyor. Gerçi eskiden olanları unutmamış — Kolima'da geçen onsekiz yıl nasıl unutulur? — Fakat bu konuda anlattıkları biraz kuru ve aynı zamanda mütereddit: Gerçekten bunlar oldu mu? Nasıl olmuş olabilir?... Olup biteni bir kenara bırakmış. Yılan balığı gibi kaypak ve durumdan son derece memnun.

Doğru yolu seçmiş görünen hırsızın eskiyi unutmaya çalıştığı gibi, politik suçlunun sahtesi de, geriye bakmasını sevmez. Bu unutmuşlar için yeniden kavuştukları eski Dünyaları çekicidir, rahattır. Eskiden herkesin, onlarla beraber, içerde olduğunu sanırlardı. Şimdi ise, kimsenin içeride bulunmadığını düşünüyorlar. Bir Mayıs ve Ekim Devrimi yıldönümü onlar için eski, yüreğe hoş gelen anlamı kazandı. Üstümüzün soğukta arandığı, alaya alındığımız, hücrelere doştukumuz günler değil bunlar artık.

Niçin bu kadar büyütmeli? Ailenin reisi hizmetinde övülürse, akşam evde bir bayram sevinci ve mutluluk hüküm sürer.

Bir zamanların çilekesi, ancak evinde zaman zaman nazlanabilir. Ancak evinde, daha fazla ilgi çekmek için, eski günleri hatırlar ve arar. Evin kapısı arkasından kapanır kapanmaz her şeyi — unutuyor.

Hoşgörülüğü göstermenin sırasındır. Dayaktan ders almak, insanlığa özgü bir huy. Dayağı yiyen kabuğuna çekilir, haddini bilir, kendini tanır, iyi olsun, kötü olsun, eski alışkanlık ve niteliklerini kazanır. Kişiliğimizin, gen'lerimizin dengesi burada kendini belli eder. Bu denge kurulu olmasaydı, herhalde insan da insanlıktan çıkardı. Bundan önce (*) andığımız Taras Şev-

çenko'nun yazdığı, şaşkın adamın kaleminden çıkma sözlerdi; 10 yıl sonra, sevinç içinde şunları bildiriyor :

«İç görünümüm bir nebze olsun değişmedi. Herşeyden önce Yüce Yaradanıma hamedederim ki, korkunç tecrübeler yapılırken, o çelikten pençeleri inançlarıma saldırmalarına engel oldu.»

Fakat nasıl oluyor da her şeyi unuta biliyorlar? Şu unutmaya tekniğini kimden öğrenelim?

«Hayır!» diyor M. I. Kalinina, «Hiç bir şey unutulmaz ve hayat yine eski haline gelemmez. Ben böyle olmaktan hiç de memnun değilim. Gerçi büroda iyi bir işim var ve özel hayatımda da her şey yolunda gidiyor, fakat içimde bir şey sürekli olarak kalbimi kemiriyor. Bu yüzden kendimi sürekli yorgun hissediyorum. Umarım kamplardan kurtulan insanların her şeyi unutmuş olduklarını ve mutluluk içinde yüzdüklerini yazmaya kalkışmazsınız? Yoksa yazar mısınız?»

Raissa Lazutina : «İnsan mümkün olduğu kadar kötü şeyleri hatırlamamalı! Peki ama insanın hatırlayacak hiç iyi bir şeyi yoksa o zaman ne yapsın?»

Tamara Prytkova : «Oniki yıl içerde kaldım ve onbir (!) yıldır dışardayım. Buna rağmen bütün bunların neye yaramış olduğunu ve hayatın yaşamaya değer olup olmadığını kendime soruyorum. Hak denen kavram nerede?»

Avrupa iki yüzyıldan beri eşitlik sözünü dilinden düşürmüyor. Fakat içimizden her biri birbirinden ne kadar farklı! Hayatın ruhlarımıza kazıdığı çizgiler ne kadar değişik! Kimi onbir yılda hiç bir şeyi unutmuyor kimisi ise, bir gecede her şeyi...

Ivan Dobryak : «Her şey geçti, fakat hayır, hayır her şey değil. Haklarım iade edildi fakat huzurum yok. Haftada sakın uyuduğum geceler çok az. Çoğunlukla rüyamda kamp bölgesini görüyorum. Gözyaşları içinde veya başkaları tarafından korkunç bir halde uyandırılıyorum.»

Ans Bernstein onbir yıl sonra bile rüyalarında kamptan başka hiç bir şey göremiyor. Ben de beş yıl süreyle rüyalarımda kendimi hep tutuklu olarak gördüm. Lev Kopelev, serbest bırakıldıktan ondört yıl sonra, hastalandı ve ateş sayıklamaları sırasında hep hapishaneden bahsetti. Dudaklarımız hiç bir zaman hasta odası veya muayenehane sözcüklerine alışmadı. Hep hücre sözcüğünü kullanıyorduk!...

Şavirin : Ne zaman bir çoban köpeği görsem, hemen büyük bir huzursuzluğa kapılırım..»

Çulpenyov, bir ormanda geziniyor, fakat rahat bir biçimde nefes almasına ve havanın temizliğinin tadını çıkarmasına ar-

tık imkân yok: «Ne görüyorum? İyi çamlar: Dalları az, fazla yakacak sağlamazlar, fakat temiz bir kaç metreküp çıkarılabilir...»

Milzevo köyünde yerleştiğin zaman, burada bulunanların hemen hemen yarısının kamptan geçmiş olduğunu nasıl unutabilirsin? Ancak büyük bir bölümünün suçu hırsızlıktı. Ryazan istasyonuna geliyorsun ve parmaklıktaki demirlerden bir kaçının yerinden sökülmiş olarak durduğunu görüyorsun. Kimse bu demirleri tamir etmeyi düşünmüyor, çünkü öyle durmaları gerekli. Çünkü tam bu noktada «Stolipin» vagonları duruyorlar. — Bugün de bugünden sonra da tren burada durur ve vagonun açık kapısı tam deliğin hizasında tutulur. Hapishane arkasındaki tutuklular işte bu delikten geçerek, «Stolipin» vagonlarına yükleniyorlar. (Tabii böylesi onları istasyonun kalabalığı arasından geçirmekten çok daha pratik). Bir konferans vermeye golanıyorum. (1957), konferans halkın cehaleti konusunda bir organizasyon tarafından düzenleniyor. Yerini soruyorum ve buradaki hapishanenin kadınlar için çalışma kolonisi olan ITK — 2'de yapılacağını öğreniyorum. Nöbetçi kulübesinin kapısını vuruyoruz. Gözetleme deliğinden alıştığımız mavi şapka görünüyor. Eğitimci vatandaştan refakatinde hapishane avlusundan geçiyoruz, kötü giyimli, mahkûm kadınlar bizi ilk olarak selâmlıyorlar. Sonra siyasal yöneticinin bürosunda oturup, sohbet ederken, aynı anda dışarda kadınların hücrelerden dışarı kovalandıklarını, uyumakta olanların yataklarından aşağı çekildiklerini, yemek yiyenlerin, ocak başından çekilip, alındıklarını biliyorum: Haydi konferansa ve biraz da çabuk olun! Salonda sıkışık bir biçimde oturuyorlar. Salon nemli, koridorlar da nemli, öyleyse hücreleri daha da fazla nemlidir ve bu kadınlar, bu işçi kadınlar öksürüyorlar. Bütün konferansım boyunca kâh kuru kuru, kâh sanki göğüsleri yerlerinden fırlayacakmış gibi öksürüp durdular. Kadınlar gibi değil, kadın karikatürleri gibi giyinmişler. Gençler bakımsız, yaşlılar kemikli, hepsi ölü gibi yorgun ve benim konuşmamın sonuna gelmemi bekliyorlar. Utanıyorum. Duman olup yükselmek ve ortadan yok olmak istiyorum. «Bilim ve teknikte ulaşılanlar» konusundaki konuşmalarla, ulaşılanları olduğu yerde bırakıp, onlar, «Kadınlar, bu daha ne kadar böyle devam edecek?...» diye bağırarak istiyorum. Gözüm o anda birkaç iyi giyimli ve taze görünüşlü dilenciye ilişiyor. (Hattâ, bazılarının kazakları bile var). Bunlar Pridurki'ler. Onları düşünmemeli ve öksürükler arasında konuşmamı bir an önce bitirmeye bakmalıyım. Gözlerini benden hiç ayırmıyorlar ve tamamen kulak kesilmişler... Ancak ben, onları ilgilendire-

nin sözlerim ve anlattığım uzay olmadığını biliyorum. Bir erkek görmeyeli günler olmuş, bu yüzden bana böyle bakıyorlar... Vê düşünüyorum : Pasaportumu elimden alsalar ve ben burada kal-sam. Tanıdığım otobüs durağından sadece bir kaç metre uzak-lıkta olan bu duvarlar hayatımı bir bıçak gibi bölebilirler. Ar-tık duvar, duvar olmaktan çıkar ve bir anda yıllar biçimini alır. Hayır, gidiyorum! Kırk kopek troleybüse verip, eve giderim. Orada beni lezzetli bir akşam yemeğı bekliyor. Ancak hiç ol-mazsa şunu unutmamalıyım : Onlar burada kalacaklar. Aynı bi-çimde öksürmeye, yıllar boyunca sürekli olarak öksürmeye de-vam edecekler.

Her tutuklanma yıldönümümü «tutuklu günü» ilân ettim : O günün sabahında erken bir saatte kendime altıyüzelli gram ekmek kesiyor ve buna iki parça şeker ekliyorum. Bir bardak da kaynar su. Öğle yemeğinde benimkilere bana bir hapishane çorbası ve sulu bir lăpă yapmalarını rica ediyorum. Ve işe ba-kın, eski formumu ne kadar çabuk buluyorum : Günün sonun-da masadaki kırıntıları süpürüyor ve köşenin dibine yatıyorum. Eski duygular büyük bir güçle canlanıyorlar!

Апрѳа üzerine kamp numaram yazılı olan paçavrayı da ya-nıma almıştım, onu saklıyorum. Sadece ben mi ? Bu paçavraya sanki kutsal bir emanetmiş gibi kâh şu, kâh bu evde kolaylıkla rastlanabilir.

Bir keresinde Novoslobodskaya caddesinde yürüyordum. Dur! — İşte şu Butyrka hapishanesi değil mi ? «Paket verme ye-ri.» Giriyorum. Bir sürü kadın ve bir kaç erkek. Bazıları bir şey-ler veriyorlar, geri kalanlar da aralarında konuşuyorlar. Demek ki, bizim paketler buradan gönderiliyordu! Ne ilginç. En masum yüz ifademi tskınarak yaklaşıyor ve paket verilmesi için geçer-li olan kuralları sözde okumaya çalışıyorum. Fakat bu arada keşfedildim. Boğayı andıran bir başçavuş kartal gözünü üzeri-me dikmiş, işte yanımda belirdi bile... «Vatandaş, ne istediniz ?» İşimin paketle ilgisi olmadığını hemen anladı. Oyleyse bende hâlâ tutuklu havası var!

Peki ya ölüleri ziyaret etmek ? Birer süngü yarası ile ha-yatlarından olan ve belki de bugün bizim de onların yanların-da olmamız gereken bizim kileri! A. J. Olenev 1965 yılın-da oraya gitti. Artık iyice yaşlanmıştı. Sirtında torbası ve elin-de sopası ile bir zamanlar hasta revirinin bulunduğu yere, ora-dan da toplu gömülmelerin yapıldığı tepeye kadar gitti. (Ker-ka yerleşme bölgesinin yakınında). Tepede bir sürü kemik ve kafatası vardı. Yerli halk tepeye kemik dağ adını vermişti.

Altı ay gece, altı ay gündüz olan uzak bir Kuzey kentinde Galya V. yaşıyor. Dünyada yapayalnız bir insandı ve herkesin «ev» dediği şey, onun için gürültülü bir kulübeydi. Şöyle dinleniyor: Bir kitap alarak lokantaya gidiyor. Şarap ısmarlayıp, biraz kafayı buluyor, sigarasını yakıyor ve «Rusya için» ağlıyor. En iyi arkadaşları orkestradaki müzisyenler ve girişteki kapıcılar. «Oradan dönenlerin çoğu geçmişlerini saklarlar. Fakat ben hayatımın akışı ile gurur duyuyorum,» diyor.

Yer yer eski tutukluluk arkadaşları yılda bir gün buluşuyor, birlikte içiyor ve hatıralarını anıyorlar. Bu konuda V. P. Golitsin şöyle diyor: «Garip ama geçmişten hatırlananlar, sadece acı ve üzücü olaylar değil, bir çok şeyi sıcak ve iyi bir duygu ile hatırlıyoruz.»

Bu da insanların bir özelliği! Üstelik en kötü özelliklerinden biri değil!

Okuyorsun ve içini bir sıcaklık dolduruyor. Hayır, gerçekten de eski tutukluların mektupları diğer bir çoklarından daha samimi! Hedeflerinin berraklığı ve sözcüklerin arkasındaki yaratıcı güç göz kamaştırıyor! Günümüzde gerçekten iyimserlik fışkıran, sızlanmasız bir mektup alacak olursanız, bilin ki, bu mektup eski bir tutukludan gelmektedir. Dünyadaki her şeye alışmış olan bu insanların moralini artık hiç bir şey bozamaz.

Bu haşmetli kavme mensup olmakla gurur duyuyorum! Biz bir kavim değildik, bizi kavim haline getirdiler! Bizi herkesin birbirinden çekindiği, alaca karanlık ve uyumsuzluk içinde el yordamıyla ilerlemeye çalıştığı bir ortamda hiç bir zaman başaramayacağımız bir biçimde birbirimize kaynaştırdılar. Partiyeye sadık olanlar ve ispiyonlar dışarda, özgürlükte kendiliklerinden bizim saflarımızdan ayrıldılar. Birbirimize yardım etmek için sözleşmemize gerek yok. Artık birbirimizi sınamayı da düşünmüyoruz. Bir rastlama, bir bakış ve iki kelime — açıklanacak başka ne var ki? Hepimiz diğerlerine destek olmaya hazırız. Bizim gibilerin her yerde arkadaşları var. Ve bunlar bizim milyonlarımızı oluşturuylar!

Parmaklık bize insanlar ve olaylar açısından yeni ölçüler getirdi. Gözlerimizden, rastgele insanın gözlerini bulandıran bayağılık macununu yıkayıp, attı. Beklenmedik sonuçlar ortaya çıktı.

1934 yılında Paris'ten kendi arzusuyla ülkeye dönüp, hemen tutuklanan ve ömrünün büyük bir bölümünü tutuklu olarak geçiren Natalya Stolyarova, döndüğüne pişman değil. «Yaşadığım ortam ve mantığın sesine kulak vermemekte haklıydim. Rusya-yı iyice tanımiyordum, onu içimle anlamışım,» diyor.

İç savaşın bir zamanlar ateşli, başarılı, aceleci tugay komutanı I. S. Karpunits - Braven emniyet özel bölüm şefinin kendisine verdiği listeleri önceden iyice incelemeyen altına - üst kısmına değil de altına küçük harflerle sanki bir çocuk oyuncakmış gibi — küt bir kalemle V. M. harflerini işlerdi. (Bunun anlamı: «Hepsini kurşunlayım» idi). Sonra emniyetçi olarak yükseldi, arkadan tutuklanıp, Kolima'ya yollandı. Kendisi şimdi ormanın göbeğinde bir barakada yalnız yaşıyor. Bahçesini suluyor, tavuklarına yem veriyor, barakasinda marangozluk işleri yapıyor. Haklarının idaresi konusunda baş vurmaya reddetti. Mareşal Vorosilov'a ağzına geleni sövüyor. Onun görüşlerini, cevaplarını ve her radyo konuşmasını küçük bir deftere işliyor, gazete kütüphanelerini de bu defterine yapıştırıyor. Fakat yıllar durmadan geçiyorlar ve bu münzevi filozof bir kitaptan anlam dolu bir vecizeli defterine işliyor: «İnsanları sevmek yetmez — onlara tahammül etmek de gerekir.»

Ve ölümün eşğinde insanı şaşırtan ve ürperten kelimeler yazıyor. Bu mistik bir görüş mü? Yoksa bunları yaşlı Tolstoy mu yazdı?

«Ben yaşadım ve her şeyi kendi görüşüme göre ölçtüm. Fakat şimdi başka bir insanım ve kendimi bir ölçek olarak kullanmıyorum.»

Şaşırtıcı bir insan olan V. P. Tarnovski, süresinin bitiminden sonra, gerçekten de Kolima'da kaldı. Hiç bir yere yollamadığı şiirler yazdı. Düşünceleri onu bu sonuca ulaştırmışlardı:

«Bana bu toprak verildi yaşıyayım diye,
Ama Tanrı tarafından ebedi suskunluğa mahkûm
edildim,

Çünkü kardeş katilini gördüm gözlerimle,
Yine de onu öldürmeye yoktu cesaretim.» (*)

Şikâyet edilecek bir tek şey var: Şerefli bir şey yapmadan, hepimiz birbirimizin ardından ölüp gideceğiz.

Ayrıca eski tutukluları dışarda özgür Dünyada bir sürü karşılaşma bekliyor. Babalar - oğullarıyla. Kocalar - karılarıyla. Bu karşılaşmaların pek azı mutlulukla sonuçlanıyor. On, onbeş yıldır bizsiz yaşamışlar, artık bize uyamıyorlar. Oğullar bazen ba-

(*) Haklılığa sadık kalmak için daha sonra olanları da ekliyorum: Kolima'da kalmadı. Mutluz bir evlilik yaptı, yüksek duygularını kaybetti, boğazına geçem ilmeği nasıl çıkaracağını bilmiyordu.

balalarını bir yabancı, bazen de tam bir düşman olarak karşılıyorlar. Kadınların da pek azı, içten bağlılığın ödülünü alabiliyorlar. Bu kadar uzun bir süre ayrı yaşamış, insanlar tamamen başka birer varlık haline gelmişler. Aynı kalan tek şey ise, soyları. Erkeğin ve kadının hayat tecrübeleri birbirinden tamamen farklı — ve artık bir arada yaşayıp, anlaşmaya imkân yok!

Bu konuda filmler de çevrilebilir, romanlar da yazılabilir, fakat bu kitaba sığmaz.

Ancak Maria Kadatskaya'nın hikâyesini nakletmek istiyorum. (Resim 8 de genç çifti, resim 9 da ise bugünkü Maria'yı görüyorsunuz).

İlk on yıl içinde kocam bana altıyüz mektup yazdı. Bunu on yılda ise, sadece bir tek mektup alabildim ve bu mektup da beni hayatımdan soğutacak cinstendi. Ondokuz yıl sonra ise ilk iznini bizim yanımda değil, akrabalarının yanında geçirdi. Bana ve oğluma dört günlüğüne uğrayacaktı. Geleceği tren, o gün tarifieden kaldırılmıştır. Eve döndüm, uykusuz geçen bir geceden sonra, dalmışım. Birden kapı çalındı. «Maria Venediktovna için.» Kapıyı açtım. Yaşlıca, iri bir adam içeri girdi ve hiç konuşmadan yanımdan geçti. Daha tam uyanmamıştım ve bu adamın kocam olduğunu hemen anlayamadım. Oylece kalakaldık. «Beni tanımadın mı?» — «Hayır.» Bu arada kafamda bu adamın akrabalarımın biri olması gerektiği düşüncesi durmadan dolaşıyordu. Çok iri bir adamdı ve bir çok yıldır akrabalarından kimseyi görmemişim. Sonra onun sıkılmış dudaklarını gördüm, kocamı beklediğimi hatırladım ve — bayıldım. Tam o sırada oğlum geldi. Ya sonra? Üçümüz evin tek odasından çıkmadan dört gün bir arada oturduk. Baba ve oğul birbirlerine karşı son derece çekingendiler. Fakat ben de kocama hiç bir şey söyleyemiyordum. Konuşmalar havadan sudan geçiyordu. Hayatını anlattı, fakat bize onsuz hayatın nasıl geçtiğini sormayı akıl edemedi. Tekrar Sibirya'ya dönecekti. Vedalaşırken, gözlerime bakmaktan kaçınıyordu. Oğluma babasının Alp dağlarında ölmüş olduğunu söylemişim. (Bir zamanlar İtalyadaydı, onu oradan müttefikler kurtarmışlardı.)»

Başka karşılaşmalar da olmuştu. Hattâ, bunların içinde eğlencelileri de vardı.

Meselâ, bir muhafıza veya bir kamp şefine rastlayabilirdiniz. Farzedelim Tiberda tuzla işletmesinde rastladığınız jimnastik öğretmeni Norilsk'den tanıdığınız muhafız çıkar. Veya Mişa Bakst gibi Leningrad lokantasına girip tanıdık bir yüzle karşılaşırsınız. Öteki de aynı sizin gibi durakladı. Adam bir kamp bölümünün

komutanı olan yüzbaşı Husak, sivil giyinmiş. «Bir dakika dur bakayım! Nerede benim nezaretimde yatmıştın sen?... Ah, şimdi hatırladım. Kötü çalıştığın için seni paket alanlar listesinden silmiştik!» (Oyleyse hatırlıyor! Tabii ki hepsi ebedi olarak bizim başımızda bulunacaklarına, şimdiki durumun ise, sadece kısa bir ara olduğuna inanıyorlar!)

Belski'yin başından geçmişti: Tutuklanmasına pek aceleyle izin veren üstüne albay Rudikoya rastlamıştı. Albay Rudiko da sivil giyinmişti. Başında bir şapka vardı, saygı uyandırıcı bir vatandaş örneği!

İnsan kendisini dövdürmüş veya tahta kurulu sandığa kapatmış olan sorgu hâkimine de rastlayabilir. Adam, büyük Vavilov'un sorgu yargıcı ve katili Hvat gibi, refah içinde bulunan bir hazır yiyici olarak da ortaya çıkabilir. Hvat ünlü Gorki cad-desinde oturuyor. Ancak Tanrı seni bu tip bir karşılaşmadan korusun. Çünkü tekrar acı ile büzülecek olan senin kalbin olacaktır, onunki değil.

Ayrıca seni hapishaneye düşüren muhbirin kollarına da düşebilirsin. Ve onun geçen süre içinde ne kadar ilerlemiş olduğunu bizzat görebilirsin. Onun başına göğün yıldırımını düşmemiş. Kendi memleketlerine dönenler böyle bir karşılaşmadan kaçınamazlar. Bazı ateşli kişiler «O zaman lütfen şu öğüdün dinleyin,» diyerek işe karışmak isterler. «Onu niçin şikâyet etmiyorsunuz?» Evet şikâyet sadece kamu oyuna tanıtma amacıyla yapılsa bile, yararlıydı! (Zaten başka bir yararının olmadığını çoktan anlamıştık...) — «Hayır, etmemeyi tercih ederim... aman unutun canım, bir sünger çekin üzerine olsun bitsin!» diye cevap verenler de, hakları iade edilenlerdir.

Çünkü böyle bir mahkemenin vereceği karar, öküzlere çektiği doğrultuda olacaktır.

«Onları hayat cezalandırsın!» diye kendini savunuyor Avenir Borisov. Zaten yapacak başka bir şey de yok.

Besteci H. Şostakoviç'e: «Şu herdeki bayan D., bizim kurulumuzun bir üyesidir, beni o yakalattı,» dediği zaman Şostakoviç, düşünmeden şu teklifi yaptı. — «Bize bunu yazılı olarak bildirin, defterini dürelim.» (Daha ne desin?) Oysa H. iki elini birden salladı: «Hayır teşekkür ederim, orada beni bu sakalımdan tutup toprağın üzerinde sürüklediler, bana yetti de arttı bile.»

HALA misilleme yapmayı düşünenler olabilir mi? G. Polev şikâyet ediyor: «Beni ihbar eden domuzoğlu domuz serbest bırakılmamdan sonra aynı şeyi tekrar etmeye kalktı. Az daha ba-

şarıyordu da. Ancak ailemi bırakıp, yaşadığım şehri terkederek kurtulabildim.»

Bütün bunlar bize yabancı gelmiyor. Sovyet usulü oldukları için!

Hangisi rüyâ, hangisi kâbus, geçmiş mi, şimdiki zaman mı?

1955 de genetikçi Efroimson başsavcı Salin'i makamında ziyaret ediyor ve ona biyolojinin papası sayılan Lissenko hakkındaki ceza davasının evrakını kalın bir çanta içinde veriyor. Salin, şöyle diyor: «Biz bu konuda fikir yürütecek kadar bilgili değiliz. Partinin merkez komitesine baş vurunuz.»

Ne zamandan beri bilginiz yok oldu? Veya diğer bir biçimde söylenecek olursa, otuz yıl önce niçin aynı konu üzerinde başkalarının bilgisine başvurma gereğini duymadınız?

Çulpenyov'u Mogolistan çukuruna iten yalancı şahitler Lozovskiy ve Seryogin, hayat yolunda ilerlemiş ve gelişmişler. Çulpenyov Seryogin'i Moskova şehir Sovyetindeki hizmet bürosunda müşterek bir tanıdıkları ile birlikte ziyaret etti. «Tanıtabilir miyim Halhin Goldan eski bir tanıdık, hatırladınız mı?» — «Hayır, maalesef...» — «Adım Çulpenyov — bu size bir şey ifade etmiyor mu?» — «Hayır, hiç bir şey. Savaş her şeyi öylesine karıkarışık etti ki...» — «Ya onun kaderi? Bu konuda hiç bir şey bilmiyor musunuz?» — «En küçük bir fikrim bile yok.» — «Seni alçak, seni...»

Bu konuda başka söyleyecek söz yok. Seryogin'in bağlı olduğu parti bölge komitesinde: «Bu olamaz! İşinde o kadar bilgili ve dikkatli ki.» diyorlar.

İşinde bilgili ve dikkatli!

Her şey olması gerektiği gibi ve herkes ait olduğu yerde duruyor. Fırtına gök gürültüleri ile her yeri sarstı ve hemen hemen hiç yağmur yağdırmadan, geçip gitti.

Her şey öylesine değişmeden kaldı ki, Kuzey dilleri konusunda uzman olan J. A. Kreynoviç (*) tekrar aynı enstitü kendisini ihbar eden ve kendisine nefret besleyen aynı meslekdaşları arasına döndü. — Her gün kürkünü onlarınkinin yanına asar ve toplantılarda onlarla birlikte aynı masa başında oturur.

(*) Birisi çok yerinde bir görüş ileri sürmüştür: Çar zamanında Narodovolz'ler nasıl serbest sürgün sayımada ünlü dil bilimciler haline geldilerse, Krejnoviç de Stalin sürgün kampına rağmen bir bilim adamı olarak kalmayı başardı. Çünkü Kilimada bile bilim için bir şeyler yapmaya ve Yagakir'lerin dilini öğrenmeye çalışıyordu.

Bunu Auschwitz kampının kurbanlarının eski kumandanlarıyla ortak bir tekstil firmasını kurmalarına benzetebiliriz.

Edebiyat Dünyasında da büyük grup muhbirleri yer alırlar. Yakov Elsberg'in vicdanında kaç kişinin ruhunun ahi vardır? Ya Lesyutevski?

Bu adamları herkes tanıyor, fakat kimse onlara dokunmaya cesaret edemiyor. Onları yazarlar derneğinden atmayı denediler, fakat bu çaba sonuç vermedi! Onların uzaklaştırılmalarını ve hattâ partiden atılmalarını istemek de kesinlikle aynı sonucu verecektir.

1928 yılında ceza kanunumuz yapıldığı zaman iftira yoluyla cinayet işlemenin, bıçakla cinayet işlemekten beş kere daha hafif ve affedilebilir olarak sınıflandırılmasını, herkes normal karşılamıştı. (Proleterya diktatörlüğündeki bir toplumda tam bir burjuva yöntemi olan iftira ve ihbarlara ragbet edebilecek kimselerin olabileceğine kim ihtimal verebilirdi ki?) Paragraf 95'e göre bilinçli olarak verilen bir yanlış ifade: a) Ağır suçlamalar ihtiva etmesine, b) İfade verene yarar sağlayacak anlam taşımamasına göre, c) İfade veren tarafından düzenlenmiş delillere dayanıyorsa, en çok iki yıla kadar hapisle cezalandırılırdı. Genellikle verilen ceza ise, altı ayı geçmiyordu.

Bu paragrafı yazanlar, ya tamamen aptal veya son derece ileri görüşlüydüler. Ben ikinci şıkka daha fazla ihtimal veririm.

O zamandan beri bu yetersiz paragraf hükmüne bağlı olarak mahkûm edünenler hiç bir atta unutulmadılar. (Ne 1945 Stalin affında, ne de 1953 Vorosilov affında). Yüksek kademedekiler kadroları koruyordı.

Bir de zaman aşımı meselesi var. Eğer seni haksız olarak ihbar ettilerse, (Paragraf 58'den), o zaman zaman aşımı söz konusu değil. Sen bir şikâyetle bulunduysan, o zaman olayın zaman aşımına uğradığını görürsün.

Anna Çebotar Tkaç'ın ailesine karşı açılan dava, tamamen sahte ifadeler üzerinde kurulmuştu. Baba ve iki oğul uydurma politik eylem ve yine gerçek olmayan bir baldız öldürme suçlaması yüzünden tutuklandılar. Üç erkek de itiraf etmedikleri için hapishanede dövülerek öldürüldüler. Anna on yıl hapse mahkûm edildi. Öldürülen baldız birden ortaya çıkıverdi. Yine de Anna haklarının iadesi için daha on yıl uğraşmak zorunda kaldı. 1964 yılında bile savcı kendisine şu bilgiyi veriyordu: **-Hakkınızdaki kararın yasal temelleri vardır. Tekrar gözden geçirilmesi söz konusu olamaz.-** Fakat Anna sonunda haklarını geri almayı başardı ve yalancı şahitlerin cezalandırılmalarını is-

tedi. Savcı G. Tereşov, (*) kendisine bunun zaman aşımı dolayısıyla mümkün olmadığını anlattı.

1920 yıllarında, ondan kırk yıl önce, Çar mahkemesinin verdiği karara uyarak, Narodovoltleri idam eden cahil muşıkları (köylüleri) buldular, getirttiler ve kurşuna dizdirdiler. Ne var ki, o muşıklar, kendi adamları değildi. Oysa muhbirler — burunlarından düşmüş çocuklarıdır.

Eski tutukluların kavuştuğu özgürlük, işte bu cinstendir. Bunca yamanın yamanı kötülüğün işlenmesine, toplumca bilinmesine ve cezasız kalmasına, tarihte başka bir örnek bulunur mu dersiniz?

Bu leş kokulu yerde ne biter ki? Hangi iyiliğin yetişmesini bekleyeceğiz?

Canavarca ele alınan Takımadaları Projesinin sağladığı pek mükemmel verime bakın!

Altıncı Bölümün Sonu

(*) Galanskov — Ginsburg davasını yürütecek olan adam.

YEDİNCİ BÖLÜM

Stalin'siz Geçen Yıllar

•... öldürdüler, fakat nedamet getirmediiler.
Apokalypsals, 9, 21

1 Geçmişe göz gezdirirken

Günün birinde bizi anlatacaklarından, haliyle emindik: Tarihe mal olmuş her şey, erken olsun, geç olsun, su yüzüne elbette çıkar. Fakat bunu çok sonraları beklerdik, çoğumuz artık bu Dünyadan gittikten, içinde yaşadığımız koşulların kesin değişiminden sonra olacağını umud ederdik. Ben kendimi Takım Adalarının tarihçisi sayar, boyuna yazar, çizerdim, fakat yaşadığım sürece, yazdıklarımın gün ışığını göreceğini düşünemezdim.

Tarihin akışındaki keskin virajlar hepimizi, içimizden öngörüşü, en güçlüsünü dahi, şaşırtmakta geri kalmaz. Berikine nasıl girdiğinizi anlayamadan gitti. Ortada bir sebep yokken, bir kımıldama, bir titreyiş, derken — hayat uçurumun dibi bir an için göründü, perde yeniden kapanmadan, hakikati simgeleyen birkaç kuşuk dışarıya uçuverdi ve içeride olanları dışarıya yaydı.

Nice selefim, sonuna kadar yazamadılar, yazdıklarını gizleyemediler, gizlediklerini dışarıya kaçıramadılar! Oysa, bu şans bana nasip oldu: Bir an için açılan demir kapı kanatlarından, dışarıya ilk defa gerçekten bir nebze çıkabildim.

Bir avuç içine sığabilen bu gerçek, antımadde ile kaplı madde çekirdeği misali, patlayıverdi!

Patlama oldu, ardından da vatandaşlarımdan gelen mektuplar yağmaya başladı. Bunu beklemeliydik. Sonra dış gıcirtısını bastıran, kin perdesini yırtan gazete yazıları da çıktı. Bunlar, resmi ağzın, kabak tadını verdiren övgülerini yansıtıyordu.

Borazan sesini andıran gazetedeki makaleler ve övgüler, eski tutukluların kulaklarına gidince, onlar da ilgilendiler, ilk önce «alıştığımız yalanlar olacak,» diye düşündüler. Bizim gazetelerin, durup dururken, hakikati bol kepçeden ayırması, hiç görülmediğinden, böyle düşünmekte haklıydılar, aklın almayaca-

ğı şeydi. Kimisi, yazdığım hikâyeyi (1) ele almayı dahi istememiş.

Fakat ne zaman ki, okumaya başladılar, bunca göğüsten sevinçle karışık acının sebep olduğu inilti boşaldı. Mektuplar gelmeye başladı.

Ben o mektupları saklarım. Toplumu ilgilendirir konularda vatandaşlarımızın, hele eski tutukluların, fikir yürütmeleri pek görünmez, buna fırsat bulamazlar. Nice defa aldatıldılar, nice defa hüsrana uğradılar ve buna rağmen şimdi yeni devrin başladığına, gerçeklerin açığa vurulacağına inandılar!

Haliyle, bir kere daha aldandılar. Kaçınıcı defa oluyor!...

«Geç de olsa, hakikat kazandı,» diyorlardı yazılarında.

Hattâ, sandıklarından daha geç, çünkü kazanamadı ki...

Mektup altına imzasını koymayan ayık kafalılar da çıktı, («sağlığımı ve hayatımın geri kalan kısmını koruyorum» diyenler). Başkaları basındaki övgülerin doruğa çıktığı günlerde, soruyorlardı: «Sana bu kitabı yazmaya Kurtoğlu nasıl izin verdi? Buna şaşıyorum ve senin hesabına endişe ediyorum, cevap ver, şu anda BUR'da olmayasın?» Veya şöyle bir mektup: «Ivardoovskiy ile ikinizi, nasıl oldu da, henüz içeriye tıkmadılar?»

Oldu işte, kapanları bozuldu da, ondan. Kurtoğulları n'apmalıydılar şimdi? Kaleme sarılacaklardı, elbette! Onlar da mektup yağdıracaktı. Veya gazetelere yalanlama bastıracaklardı. Aralarında güçlü kalemelerin bulunduğu da anlaşıldı.

Bu ikinci mektup türünden adlarını, kendilerine ne isim taktıklarını öğreniyoruz. Biz onlara hep ad aramış durmuşuz, zindancı, kamp patronu demişiz. Değilmiş meğer. Uygulama pratişyeni olduklarını söylüyorlar! Tam üzerine bastılar, som altından bir söz buldular! «Çekacı» kelimesi tam yerine oturmuyormuş, uygulama pratişyeni terimini kendilerine yakıştırmışlar.

Mektuplarından örnekler:

«İvan Denisoviç — çanak yalayıcılarından biridir.»

(V. V. Oleynik, Aktübinski)

«Şuhov'un acılarına katılmıyoruz, cna karşı saygınlığımız da yok.»

(Matveyev, Moskoval)

«Şuhov'un mahkûmiyet kararı doğrudur.... Tutukluların dışarda ne işleri var?»

(V. I. Silin, Sverdlovski)

---

(1) «İvan Denisoviç'in Bir Günü»

«Ruhları çamur olan bu küçükler verilen cezalar gereğinden fazla yumuşaktı. Vatan Savaşının karanlık kişilerine asla acımam.»

(E. A. İgnatoviç, Kimovsk kenti)

Şuhov — «kalifiye, acımasız ve becerikli çakaldır. Yalnız karnını doyurmak için yaşayan bir egoist.»

(V. D. Uspenskiy, Moskova) (*)

«Düzene en sadık olan insanların 1937 yılındaki yitirilişini anlatmaktansa, yazar 1941 yılını seçmişti ki, çoğunlukla çıkarıcıların içeriye tıkıldığı devirdi. (**) 1937' de Şuhovlar bulunmazdı. (***) ölüme gidenlerin sesi çıkmazdı, onlar yalnız ölümlerinin yarar getireceğini düşünürlerdi. (****)

(P. A. Pankov, Kramatorsk).

Kamplar düzeni konusunda:

«Çalışmayanlara niçin bol gıda verilsin? Gücünden yararlanılmaz ki... Canilere karşı çok yumuşak davranılıyor.»

(S. İ. Golovin, Akmolinsk)

«Gıda normunun hesabında onların kaplıcada bulunmadıklarını gözönünde tutmak gerek. Dürüst çalışmayla suçlarını unutturmalılardır.»

(Başçavuş Oymyakon Bazunov, 55 yaşında, kamp hizmetinde yaşlandım).

«Gelişigüzel bir Sovyet kuruluşu yanında, kamptaki suistimaller daha az (II). Kamplardaki düzenin, eskiye oranla, daha da sıklaştığını beyan ederim.»

(V. Karahanov, Podmoskovye)

«Bu kitap, Toplum Düzenini Koruma Bakanlığına bağlı er, başçavuş ve subayların şerefine leke sürmektedir. Halk — tarihin yapımcısıdır, oysa burada «aptal», «eşek» ve «çörgü taşı» olarak gösterilmiştir.»

(Bazunov)

«Bizler, uygulayıcılar da insanız, kimi vakit düşenleri kur-

(*) İmza sahibi, papaz olan babasını öldürerek, kamptaki istikbalları sağlayan Uspenskiy olmasın ?

(**) Anladık basit insanlar. parti üyesi olmayanlar, savaş tutsakları.

(***) Hem de ne kadar çok! Sizin kilerden fazla!

(****) Ne derin düşünüş! Sesleri de o kadar çıkmaz. değildi! Boyuna pişmanlık getirirlerdi, merhamet öllerlerdi.

şunlamamakla kahramanlıklar yaratırdık, kendi durumumuzu tehlikeye sokardık..

(Grig. Trofimoviç Jeleznyak (*))

«Hikâyedeki bir gün, tutukluların olumsuz davranışlarına ayrılmış, fakat idarecilerin rolü belirtilmemiştir... Oysa tutukluların kampta bulunuşu durumu kişiye tapma devrinin bir sonucu olmayıp, kararın yerine getirilmesinden doğmuştur.

(A. İ. Grigoryev)

«Muhafızlar, kimin hangi suçtan dolayı içeri tıkıldığını bilmiyorlardı..» (**)

(Karahanov)

«Soljenitsin'in sözlerinden, kamplarda yapılan iş'in, parti yönetiminden yoksun kaldığı anlaşılıyor. Oysa, dün olduğu gibi, bugün de işi yürütenler vicdanlarının sesini dinleyen, ora parti örgütleriymi. Uygulayıcı pratisyenlere gelince, onlar yalnız tüzüklerin, emirlerin, durumların kendilerine yüklediği görevi yerine getirirlerdi, hepsi o kadar. Değil mi ki, o zamanlarda çalışanlar, bugün de çalışmakta (!!) (**), belki de % 10 oranında fazlasıyla. Bu kadrolar, iyi iş görmekten ötürü, nice defa mükâfatlandırıldılar ve sicilleri tertemizdir..»

«Toplum Düzenini Koruma Bakanlığı ilişkinleri gücenik ve kızgın... Bu eserdeki kin ve öfkeye şaşmamak mümkün değil... Yazarın amacı halkı MVD'ye karşı kışkırtmaktır! Bakanlık ilişkilerini alaya alınmasına karşı neden Organlarımızdan ses çıkmıyor?... Dürüstçe bir hareket değil!..»

(Anna Filípovna Zaharova, İrkutsk Eyaleti.
1950 den bu yana MVD ilişkini, 1950 dan
sonra parti üyesi!)

Dinleyin dinleyin! Doğru değil bu! — içimden öyle geliyor! Kırkbeş yıldır. Takım adaları yerlisinin canına okudular — doğruydı. Hikâyesi yazıldı, dürüstçe hareket değil, dendi.

(*) Jeleznyak beni de hatırladığını bildiriyor: «Kürek cezasına çarptırılanlarla birlikte geldi. Kışkırtıcıydı. Sonradan Cez Kar Gan'a yollandı. Kuznetsov'la birlikte ayaklanmanın başındaydı...»

(**) Biz mi? — «Yalnızca emirleri yerine getirdik..» — «Biz bilmiyoruz..»

(***) Çok önemli bir tanıklıktır!

«Böylesine bir pislîği henüz okumadık... Yalnız benim fikrim değil, adımız sanımız lejyon» (*).

Kısaca: «Soljenitsin'in hikâyesi bütün kütüphanelerden derhal kaldırılmalıdır.»

(A. Kuzmin, Orel)

Zaten öyle yapıldı, fakat yavaş yavaş.

«Bu kitabı basmak şöyle dursun, müsveddesini tez elden KGB organlarına vermek gerekiyordu.»

(Anonim (**), Ekim Devriminin yaşıtı)

Yaşıt iyi görmüş, hemen hemen dediği gibi oldu.

Haydi bir Anonim daha, bu kere şair:

Duyuyor musun Rusya,

Lekenin en ufağı dahi bulunmaz

Bizim temiz vicdanımızda!

Şeytan götürsün şu kendini tanıtmayan «anonimleri.» Bir öğrensek: Kendi eliyle kurşuna dizenlerden mi, emri veren mi veya bacağı ortodoks mu, Lekesiz anonim?...

Ve en sonunda, geniş felsefece görüş:

«Tarihin hiç bir zaman geçmişe ihtiyacı yoktu (1), hele sosyalist kültürü tarihinin.»

(A. Kuzmin)

Tarihin geçmişe ihtiyacı yok! Düşünürlerimizin ulaştıkları saçmalığa bakın! Peki, neye ihtiyacı var? Geleceğe mi? Oyle mi?... İşte, tarihi yazanlar da, ta kendileri!...

Onların bütünleşmiş cehaletlerine karşı yekten söylenecek bir söz kaldı mı ki? Durumu onlara anlatmanın yolu nedir?

Gerçek utangaçtır, çok yalan karşısında kabuca, susuverir.

Memleket içi haberleşmedeki sürekli kesiklik, vatandaş kitleleri arasında anlaşmazlıklar doğurmakta, milyonlar ve milyonlar birbirlerini anlamadan, yanyana yaşamaktadırlar.

Tek bir millet olmaktan çıkmışız, dillerimiz, sahididen değişik.

Her şeye rağmen yalanın cephesi yarıldı. Sonsuzluğa kadar duracağı hesaplanan yalanın sağlam ve heybetli duvarı, günün bi-

(*) Lejyon kadar kalabalık oldukları doğru. Ne var ki, sözü İncil'den aktarırken, mealine bakmamışlar, orada «bir lejyon İBLİS» diyor.

(**) Ne olur, ne olmaz diye saklanıyor.

rinde gedik verdi, haberler dışarıya sızdı. Daha düne kadar Takımadaları cinsinden mal mülkümüz sözde yokken, kendi milletimiz ve Dünyanın göz önünde, günlerden bir gün, onlara sahip çıkınız! Cabası da var: Kamplarımızın türü faşist imiş!

Şimdi ne yapacağız? Sıyrıлма sanatının yıllanmış ustaları! Anadan doğma övücüler! — Buna göz mü yumacaksınız? Korkacak mısınız? Teslim mi olacaksınız? Sizler.

Değil, elbette! Gedığın içine ilk dalarlar, göz boyamada usta geçinenlerdi! Sanki yıllar yılı bekledikleri o an'dı! Vücutlarıyla, çarpan kanatlarıyla deliğe doluştular, Takımadalarını seyircilerin şaşkın gözlerinden saklamaya çalıştılar.

Attıkları ilk naraları ki, onu hemencecik buldular, «bir daha tekrarlanmaz» deyimindeydi! Parti sağ olsun! Bir daha tekrarlanmayacaktır!

Sizi, sivri akıllı kalafatçılar! Bir daha olmayacaksa, bugün dahi yok o! İleride olmayacak, fakat bugün de mevcut değil, anlamına gelir.

Duvar gedğinde çöreklenerek, kanatlarını öyle ustalıkla çırpıldılar ki, insan gözüne henüz görünen Takımadaları, serap oluverdi: Yok onlar, olmayacak, bir şeyler görünür gibi olduysa, belki kişiye tapma oyunundan bir sahne. («Kişiye tapma» (1) ile her şeyi izah etmek mümkün, ne güzel). Fakat var olan, kalan, duvardaki gedığı kapatan, parti sağ olsun parolasıydı.

Yalanın koruyucu melekleri, duvar bekçileri, birinci raundu kazanmış oldular.

Gözden akan yaşı silen Kruşçev, İvan Denisoviç'in basılması için onayını verirken, kitabın konusu olan kampların Stalin'e ait olduklarından, kendisinde böylesinin bulunmadığından emindi.

En üst makamdan kitap için vize koparmaya çalışan Tvardovsky de öyle, söz konusu kampların geçmişin malı olduğuna, o devrenin kapanmış olduğuna inanırdı.

Tvardovskiy'in mazereti var: Bütün çevresi, başkentin kalbur üstü muhiti, don'un çözülüşüne inanıyor, tutuklamaların kesildiğini görüyor, eski adamların küme küme, var olmama devrelerini tamamlayarak, geri döndüğünü duyuyordu. Pembe renk iadei itibar sisinin gerisinde kalan Takımadaları, göze görünmez oldular.

Fakat benim mazeretim yok, ya bana ne oldu? Ben de ge-

---

(1) «Kişiye tapma» — Stalin'e tapma.

mel havaya uydum. Ben Tvardovskiy'yi aldatmıyordum, hikâye mi ona getirdiğimde, konunun geçmişinize ait olduğunu kabul ediyordum. Hapishane çorbasının tadını mı unutmuşum? Unutmamaya söz vermiştim! Köpekçi başlıların huyunu etüd eden ben değil miydim? Kendimi Takımadaları tarihçisi rolüne hazırlarken, Adaların Devletle olan yakınlığı, Devlete sağladığı yararları tespit eden ben değil miydim?

-İş unutulur, vücut yağ bağlar.-

Kuralının bana geçerliğine inanmazdım. Oysa, oldu, kanmışım, Devletin iyi kalpliliğine, bundan sonraki hayatımın bozulmazlığına inanmışım. Oradan dönen dostların anlattıklarına inanmışım: Yumuşadı! Rejim zayıfladı! Saliveriyorlar, kampları bölge bölge kapatıyorlar, emniyetçilere yol veriyorlar, diyorlardı...

Toz topraktan yapıldığımız nasıl belli oluyor! O nesneye ait kurallarıyla bağımlıyız! Birey olarak çektiğimiz acıların en büyüğü dahi, bizi toplumu içine alan genel üzüntüden duygulanmaya, kendimize de ondan pay çıkarmamıza alıştırmamıştı. Yükselmeden, içimizdeki küllerden kurtulmadan, ister demokratik olsun, ister otoriter cinsinden olsun, yer yüzünde, haklılığa dayanan bir düzen kuramayacağımız besbelli oluyor.

Adresime üçüncü tür mektup gelmeye başladı, bugünün tutuklusundan. Bu normaldi, hatta ilk önce onları beklemeliydim.

Buruşuk kâğıtta silik kurşun kalem yazısıyla belirlenen fikirler, itiraz edenlerden, hatta bana kızan kimselerden geliyordu. Zarflardaki değişik el yazısı, mektupların kaçak yoluyla, özgürlerin yardımıyla, içerden geldiğini gösteriyordu.

Bu mektuplar bütünleşmiş bir haykırıştı: «Ya bizleri!» demek istiyorlardı.

Gazetelerdeki «İvan Denisoviç» konulu fırtına, bizim özgür dünyamızın ve dış ülkelerin ilgisine sunuluyordu, bora-zandan çıkan ses: «Olmuş, fakat bir daha olmayacak şeyler, bunlar,» diyordu.

İçerdekiler bunun üzerine tutuştular: «Oldu, olmayacak diyorsunuz ama, bize ne oluyor? Biz içerdeyiz ve aynı koşullar altındayız,» demek istiyorlardı.

«İvan Denisoviç zamanından bu yana değişen bir şey yok,» diye yazıyorlardı mektuplarında.

«Tutuklu kitabınızı okur, hiç bir şeyin değişmediğine üzülür.»

«Stalin zamanında çıkarılan, 25 yıllık ceza süresini öngören yasa, bugün de geçerli olduktan sonra, değişen nedir?»

«Bir hiç yüzünden tıkdığımızı göre, kişiye tapma eğiliminin etkisine girmiş olmalıyız, kahramanı kim?»

«Kara bulut üzerimize çöktü, bizi görmüyorlar.»

«Kurtuluş gibileri ceza görmediler, onlar bugün dahi eğitimcilerimizdir.»

«Önemsiz gardiyandan tutun da, kısım şefine kadar, bütün personel kampların var oluşlarından yararlanır, onlarla ilgilenir. Gözetici personel en önemsiz fırsatları kollayarak, kararlarını bildirirler, yöneticiler tutuklu dosyalarına kötüleyici notlar işlerler. Yirmibeş yıla hüküm giymiş olan bizler, onlar için tereyağlı çörek, bize fazilet dersi verecek namussuzlar, karınlarını onunla doyuruyorlar. Kolonizatörler, zencileri ve kızıl derilileri eksik insan olarak tanıtmamışlar mıydı? Kamu oyunu bize karşı kışkırtmak, işten sayılmaz, «Parmaklıklar Gerisindeki Adam» (*) başlıklı makale yazdırmak, yeterlidir. Onu bugün okuyanlar, yarın düzenleyecekleri mitingde bizi fırınlarla attırmak isteyecekler.»

Doğrudur. Hepsi doğru.

Mektubunda, «Olayların gerisinde kaldınız!» diyen Vanya Alekseyev, beni adeta şaşkına çevirdi.

Ben kendimi Takımadaları kahramanı bilirken, dört yanım çürük çıktı. 10 yıl içinde Adalarla olan bağlarım gevşemiş, ora adamı olarak düşünemez olmuşum.

Kitabın devamı yazılarak, onlar, bugünkü tutuklular, anlatılmadığı takdirde, benim kitabım, onlarca kitap, anlattığım gerçekler, onlarca gerçek sayılmayacaktı. Hem anlatılmasını, hem değişmesini istiyorlardı. Ağızdan çıkan söz iş hakkında değilse, sözün arkasından iş çıkmazsa, o söze gerek var mı? Köyde gece köpeklerin havlamasına mı benzesin?

(Bu düşünceyi bizim modernizm yanlısı yazarlarımıza ithaf

(*) «Parmaklıklar Gerisindeki Adam. — Kasynov ve Monçanskaya, «Sovyet Rusya» dergisi, 27.8.1960 — Hükümet çevrelerince estandirilen yandır. Takım adalarında kma süreli (1955 - 1960) yunusaklığa son verdirdi. Yazarlar kamplardaki havanın bayırmaver kurumlara yarattığını, cezalandırma amacının unutulduğuna, tutukluların görevlerini savsakladıklarına, idareci haklarının tutuklularınkinden daha kısıtlı olduğuna (?) bildiriyorlar. Kampların «parasız pansiyon» durumuna geldiğini yazıyorlar (çamşır taş randevu odaları için pedem ücret kammıyorlar?). Dergideki yazı, kamplarda haftada yalnız

etmek isterdim : Bizim halk literatüre bu açıdan bakar ve değerlendirebilir. Bu alışkanlığından kolay kolay vazgeçmez. Vazgeçmek şart mı, yani ?)

Kendime geldim. İadei itibar havasının yaydığı güzel kokular ardından bu kere Takımadalarının kül renk devasâ kitlesini ve doruklarını gördüm. Magnetik alan, toplumumuzun modeli olabilir. Alanın bütün kuvvet çizgileri özgürlükten çıkar, tiranlıkta son bulur. Çizgiler son derece sağlam ve duragan, taşlaşmış sanki. Onlara şekil değiştirtmek, onları döndürmek, çevirmek, hemen hemen imkânsız. Alana giren madde veya şarj, kolaylıkla tiranlığa doğru itilir. Özgürlüğe doğru giden yoldan ilerleyemez. İlerlemesi için öne onbin öküz koşmak gerekir.

Kitabım açıktan açığa zararlı olarak ilân edildikten, çıkışı hata olarak nitelendirildikten sonra, («volüntarizm'in literatürde belirmesi»), tüm memleket kütüphanelerinden kaldırılması gecikmedi. İvan Denisoviç veya benim adımın anılması, Takımadalarında suç sayılmaya başlandı. Taâ o zaman, Kruşçev elimi sıkarak, alkışlar arasında beni 300 seçkin sanatçılara takdim ettiği, Moskova'daki otelin odasında, bir alay gazetecinin benimle görüşmek istedikleri, tantanalı basın toplantılarının yapıldığı, bu cins kitapların parti ve hükümet tarafından tutulduğu ilân edildiği, Askeri Yargıtayın, bana itibarımı iade etmekle, gururlandığı, hukukçu albaylar tarafından kitabımın kamplarda okunmasını öneren konuşmaların yapıldığı günlerde, evet o günlerde — magnetik alanın göze görünmez, sessiz, adsız güçleri direndi ve kitabım — duruverdi!! O zaman durdu. Kitabın resmi kanaldan girdiği kamplar pek azdı. Kültür Eğitim Kısımının kütüphanesinden sağlanması imkânsızlaştı. Dışardan posta ile yollanan paketlerden çıkarıldı. Kampa uğrayan özgürlükler onu tutuklulara, gizliden gizliye 5, hattâ 20 rubleye satarlardı (Kruşçev rublesi! Tutuklu zavallısından istenen para! Buna şaşmamalı, kamp yanı dünyasının ahlâkı bel-

---

40 saat çalışıldığını, çalışmanın tutuklular için zorunlu olmadığını beyan ediyor. (?)

İstedikleri: Canının gözünü yıldır, a.c.a.k. ~~acımam~~ sert koşulların yaratılmalıdır. (Bitirici iş, şiltisiz adirler, sivil elbise kullanma yasağı şeker satan dükkanların kaldırılması v.a.). Ayrıca, süreden kesinti yapılmasına karşı da çıkışlar («dönme karşı suç işleme hali, sürenin uzatılmasıyla karşılanacaktı»). Ayrıca aldıkları son madde: «Cezâ süresini tamamlayan tutuklu, idarının merhameti beklememel!!» şeklindedir.

lidir). Tutuklular onu bıçakmış gibi gizler, üst aramasından geçirirlerdi, gündüzün saklar, geceleyin okurlardı. Yukarı Ural bölgesindeki kamplardan birinde, yıpranmaması için, kitaba madeni muhafaza yapmışlar.

Kampları geçelim, kitabımı okuma yasağı, kamp yanı dün-yasını da kapsamıştı. Resmi olmayan, fakat herkesin uyduğu yasa! Kuzey Demiryollarının Vis istasyonunda, özgür va-tandaşlarımızdan bayan Mariya Aseyeva, Literaturnaya gazete dergisine hikâyemi övücü yazı yazmış ve onu posta ku-tusuna mı atmış, masada mı unutmuş, pek bilinmiyor ama, ya-zının yazılmasından 5 saat sonra tutuklanmıştı. Parti örgütünün sekreteri Şişkin, onu siyasal provokasyonla suçlamıştı (bulduk-ları kelimelere bakın!) (*)

Tiraspol'de, Düzeltici Çalıştırıcı Koloni'ye kapatılan heykel-traş G. Nedov, plâstilinden bir tutuklunun heykelini yapmıştı (resim 10). Düzen yöneticisi yüzbaşı Solodyankin, heykeli gö-rünce köpürmüştü: «Sen bir tutukluyu yapmışsın! Kimden izin aldın? Bu — bir karşı devrimdir!» demiş, heykeli ba-caklarından tutarak ikiye bölmüş, parçaları yere atmıştı. Son-ra: «İvan Denisoviç'i okumuş olmalısın» diye eklemiş. Fakat bozduğu heykeli ayaklarıyla ezmediği için, Nedov onları sak-layabilmişti. Solodyankin'in şikâyeti üzerine Nedov, kamp yö-neticisi Bakayev'in karşısına çıkarıldıysa da, o ara birkaç gün-lük gazete edinmeye vakit bulmuştu. Yönetici: «Seni yargıla-yacağız, vatandaşları Sovyet Hükûmetine karşı kışkırtıyorsun,» diye bağırırken, (tutuklu görünüşüne değer biçmesini biliyor-lar!), Nedov: «Vatandaş şef, izin verin... işte Nikita Sergeyeviç (Kruşçev) şöyle der... İşte yoldaş İlyiçev'in dedikleri...» ve ga-zeteleri göstermiş. Makayev şaşakalmış: «Vay canına, bu adam bizimle aynı düzeyde imiş gibi konuşuyor,» diyerek, işin içi-n-den çıkmıştı. Heykelin iki parçasını yapıştırmak, kalıbını çıkar-mak, aslını madenden dökmek ve bir özgür'ün yardımıyla onu dışarıya kaçırmak için, Nedov 6 ay bekledi, daha önce bunu yap-maya cesareti yoktu.

Kolonide genel arama yapıldı, «İvan Denisoviç'in peşine düş-tüler, fakat kitabı bulamadılar. Öcünü almak isteyen heykeltraş, şöylesine bir sahne düzenlemiş: Akşamdan odasına çekilmiş, eline yazar Tevekalyan'ın «Granit Ateşte Erimez» kitabını al-mış ve muhbirlerin yanında, odasının kapısının dışardan ka-panmasını arkadaşlarından istemişti. Kitap okuduğu da dışar-

(*) Hikâyemin sonunu bilmiyorum.

dan, pencereden görölüyordu. Muhbirler atık davrandılar, bir süre sonra üç gardiyan odaya daldı, dördüncüsü de pencereyi kolladı. Çiçik adlı gardiyan, gururla: «Kitabı bulduk, işin tamam, kodesi boylarsın,-» diyerek, kitabı kasaya saklamıştı. Ne var ki sabah, görevi devralan subay, kitaba bakmış: «Vay be-yinsizler, onu iade edin,-» demişti.

«Parti ve Hükümet tarafından beğenilen» kitabımı, tutuklular işte bu şartlarda okurlardı.

Sovyet Hükümetinin 1984 Aralık ayı tarihli beyanının metni şöyledir: «Korkunç suçlar işleyenler, hiç bir zaman ve hiç bir şarta bağlı olarak affedilmeyecek, hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Milletleri toptan yitirmeye kalkışan faşist katillerin işlediği suçların, Dünyada benzeri yoktur.»

Bu beyanın amacı. Batı Almanya Hükümetini, kendi topraklarında işlenen suçları yirmi yıl sonra zaman aşımına uğratmaktan alakoymaktı.

Kendi kendilerini yargılamaya bir türlü yanaşmıyorlar, oysa «milletleri toptan yitirmeye kalkışan,- onlar değil miydi?

Batı Almanya uyruklu suçluların kaçmaları, yakalanarak cezaya çarptırılmaları sorunu, basınımızın çok önem verdiği bir konudur. Konunun uzmanları bile var, faraza Lev Ginzburg. Şöyle der: «İnsan yığınlarının yitirilisinin tabii ve ahlâk kurallarına uygun görülmesi için Naziler, acaba nasıl bir moral eğitimi uyguladılar? Yasa koyucuları kendilerini sorumluluktan kurtarmak için bugün, cezaların infazı bize ait değildi, buyuruyorlar! Uygulayanlar ise, kanunu çıkaran bizler değiliz, diyorlar!»

Biliyoruz bunları, gördük. Bizim pratisyenlerimizin yazdıklarını yeni okumuştuk: «Tutukluluk durumu, çıkan kararın sonucudur... Gözetici personel, kimin ne suç işlediğini bilemezdi.»

İnsan olaydınız, öğrenmeniz gerekti! Canavar oluştunuz, gözetim altında bulundurduğunuz insanlara ne medeni açıdan, ne de insani açıdan bakmadığınızdan belli oluyor. Nazilerin elinde yönetmelikler yok muydu? İnançları, ırkını kurtarma doğrultusunda değil miydi?

Sürçmeyen dilleriyle sorgu yargıçlarımız: «Tutuklular ne diye kendilerini suçlardı?» diye soruyorlar. Onlara işkence ettiğinizde, yumuşamamalıydılar, demek istiyorlar! «Ya gam-

mazlar, niçin yalan söylerler? Biz suçlamayı ifadeleri üzerinde kurardık, onları tanık olarak gösterirdik.»

Tedirgin oldukları bir devre, kısa bir devre geçti MGB'nin eski tümgenerali V. N. İlyin, general Gorbato'v'un sorgu yargıcı Stoibunovskiy hakkında: «Vah, vah, ne yazık! Uzüntüsü var şimdi, oysa iyi emekli maaşı alıyor,» demişti. — A. F. Zaharova'nın kaleme sarılması da aynı duygudan, hepsinin sıradan sorumlu tutulacağı endişesinden geliyordu. Dyakov tarafından «lekelenen» yüzbaşı Lihosevstov'u savunurken, şöyle diyordu: «O bugün de yüzbaşısıdır, parti örgütünün sekreteridir, tarım işinde çalışır. Hakkında böylesine yazılar çıkarken, bir düşünün, çalışmak ona ne zor geliyor. Yaptıklarının inceleneyeceği, kendisinin sorumlu tutulacağı söyleniyor. Ne için, Allah Aşkına? Yalnız söylenti ise, iyi, ya şahiden yapılsa? Toplum Emniyetini Koruma Bakanlığının personeli arasında panik yaratmaz mı? Yukarıdan gelen emirlerin yerine getirilmesinden insan sorumlu tutulur mu? Adamın şimdi çekeceği, emirleri verenler hesabına mıdır? Hoppala! Suçu maaşa ya yüklemek!»

Fakat panik çabuk yatı. Hiç kimse sorumlu tutulmadı. Hiç birinin yaptıkları incelenmedi.

Kadrolarda az bir kısıntı yapıldı, o kadar. Az sabır, yenisinden genişler! Bu arada, emekliliği henüz kazanmamış, eksik günleri tamamlayan emniyetçilerden kimi yazar, kimi gazeteci, yazı işleri müdürü, din karışı konuşmacısı, ideoloji bayraktarı, kimi sınayi işletmelerde başyönetici oldular. Eldiven değiştirip, bizi yine yönetecekler. Bu daha sağlam yol. (Emeklilikten yararlanmayı öngörenler, esenlikler içinde yaşasınlar. Emekli yarbay Hurdenko'yu ele alalım. Yarbay — şerefli sıfat! Yoksa, tabur komutanı mı idi? Ne gezer, 1938'de gardiyanlıktan başlamış, açlık grevine giren tutukluların ağzına sokulan hortumu tutmuş).

Arşiv idarelerinde de boş durmuyorlar, şimdilik acele etmeden, aheste beste fazla gelen evrakı yakıyorlar: Kurşuna dizilecekler listelerini, ŞİZO ve BUR kararlarını, soruşturma tutanaklarını, gammaz raporlarını, Pratsyey Uygulayıcılara ve muhafızlara ait şahai belgeleri. Sağlık servisinde de, muhasebede de, gereksiz izler ve evrak elbette bulunur.

Şöleninizde elbette varız,

Sesiniz çıkmaz, görmezsiniz bizi.

Yaparken, akranınız değildik,

Öldük. Gölgeleğiniz hep korkutur sizi.

Acaba doğru mu? Suçlu olan, hep makasçılar mıydı? Hareket Şubesi neredeydi? Gardiyanlar üstü kademeden, pratik-yen uygulayıcılardan ve sorgu yargıcılarından ne haber? Yalnız işaret parmağını oynatanlar, kürsüden birkaç söz söyleyenler, nerede kaldı?

Hatırlamaya çalışalım, nasıldı? — «Korkunç suçlar işleyenler... hiç bir şarta bağlı olarak affedilmeyecekler... hak ettikleri ceza... milletleri toptan yitirmeye kalkışanlar... Dünyada bir benzeri yoktur...»

Hışt, Hışt! Kimse duymasın! 1965 Ağustosunda, İdeolojik Konseyin kürsüsünden (Düşünümüze yön verdiren Konseyin kapalı toplantısı), şöylesine bir çağrı duyuldu: «Halk düşmanı terimi için yararlı ve doğru tanımlamayı ihya etmenin zamanı gelmiştir!»

2 İdareciler değişir, Adalar kalır

Öyle sanırsınız ki, Özel Kamplar, yaşlanmış Stalin'in en sevdiği çocuklarından biriydi. Bunca eğitici, cezalandırıcı araştırmalardan sonra, en nihayet dörtbeşi mamur olarak doğan, yetkinliğin, kusursuzluğun simgesi idi. Psikoloji açısından ana vatanından koparılmış kurakçıl, numaralandırılmış, kitle; girişi olan, çıkışı olmayan düşmanları yutan, yalnız sınayi değerlerle ceset doğuran bir Dünya idi. Bu devâsa sistemin çöküşünü görmek, anlayışlı Mimarım, kim bilir ne kadar üzecekti! O hayatta iken, sistemde çatlaklar, tutuşmalar, sarsıntılar görünmez değildi, fakat her halde bunların raporları kendisine sunulmazdı, kim cesaret etsin? İlk başta hareketsiz, âtıl, sâkin olan Özel Kamplar sistemi, dahilden ısınmaya başladı, birkaç yıl içinde, yanardağı lav kıvamına geldi. Şampiyonumuzun ömrü vefa edeydi, daha bir, birbuçuk yıl yaşasaydı, durumun saklanacak yanı kalmayacaktı. O zaman, yorulmuş ve kocamış beyine karar verme yükümü düşecekti: Ya gözde oyuncaktan vazgeçmek, kampları harman etmek, veya da numaralı on binleri plânlı şekilde kurşunlamak gibisinden bir çözümü seçmek.

Fakat ölümüyle milleti hıçkırâ hıçkırâ ağlatan Düşünücü (res. 11), beklemedi gitti. Ölürken de, donan eliyle, kırmızı yanaklı, sağlıklı ve güc'ün doruğunda bulunan yardakçısını, içinden çıkılmaz işler bakanlığının başını, İç İşleri Bakanını, tatanalı bir şekilde, peşinden sürükledi.

Takımadaları Şefinin düşüşü, Özel Kampların dağılıpına yürekler acısı bir hız kazandırdı. (Tarih açısından düzelemez bir hatâ! Gizli İşler Bakanı öylesine haklanır mı? Mavi şeritlere katran sürülür mü?)

Yirminci Yüzyıl kamp düşüncelerinin en büyük buluşu - numaralarımızın yazılı olduğu paçavralar - tez elden söküldü, atıldı, unutuldu! Yalnız bu olay, Özel Kamplara sıkıcı tekdüzeliğini kaybettiirdi. Baraka pencerelerindeki parmaklıklar ve kapılardaki kilitler kaldırıldıktan sonra, ki bunlar hapishane âla metiydi, İTL ile Özel Kamplar arasındaki farklar da silindi.

(Parmaklıklar konusunda az acele ettiler, fakat zamana uymak gerekiyordu).

Ekibastuz'daki BUR'umuza da yazık oldu, ayaklananlara karşı dayanan taş bina, şimdi resmen söküldü (*). Ne diyorsunuz, 15 ve 25 yıla hüküm giyen, korkunç suçlar işleyen Avusturyalılar, Macarlar, Polonyalılar ve Romanyalılar yekten salıverildikten sonra, verilen kararların, tutuklu gözüyle, ağırlığı nerede kaldı? Yazışmadaki kısıtlama da kaldırıldı, oysa bizlere diri olarak gömülmüş olma duygusunu verdiren o idi. Görüşmelere bile izin çıktı, görüşmelere, olacak şey mi? (Hattâ isyancı Kengir'de bile, görüşenler için ayrı küçük evler yapıldı). Liberal eğilimin dalgası öylesine bastırdı ki, taranmaya ve kuafore bile izin çıktı (bu defa mutfaktaki alüminyum kâseler ekilmeye başladı: Tutuklular onlardan tarak yaptılar). Özel Kamp bonusu ve özel hesaplar yerine, tutuklular şimdi devlet parasıyla iş görürlerdi.

Kurulması bunca uzun yıllara mâlolan, kendilerinin yararlandığı sistemi idareciler şimdi, kendi elleriyle akılsızca bozuyorlardı.

Ya kaşarlanmış tutuklular bu hoşgörüyü nasıl karşılıyorlardı? Az olsun, hiç olmazsa yumuşadılar mı? Yok canım, tam tersine! Kendi şımarıklığını ve nankörlüğünü tanıtlama yolunda, yeni, çok yanlış, küçültücü ve anlamsız bir sözü, «beriyacı» sözünü, küfür yerine kullanmaya başladılar. Beğenmediklerine - vicdanlı muhafızlara, sabırlı gardiyanlara, özenişli vasilerine - kamp idarecilerine onu yakıştırdılar. Bu kelime, Uygulama Pratisyenlerini rencide etmekle kalmıyordu, Beriye'nin düşüşünden hemen sonra, tehlikeliydi de: İhtar sayılarak suçlamanın ilk aşamasını oluşturabilirdi.

Bu noktayı düşünen Kengirdeki Kamp şubelerinden birinin yöneticisi, kürsüden tutuklulara böylesine seslenmişti: «Çocuklar (954-956 yıllarında tutuklulara 'çocuklar' diyenler çıkıyordu), gözeticilere ve muhafızlara 'beriyacı' demekle, onları incitiyorsunuz. Bundan vazgeçmenizi rica ederim». Söz alan küçücük V. G. Vlasov'un yetiştirdiği cevap böylesine idi: «Birkaç aylık süre sizi gücendirdi. Oysa gözeticileriniz bana 18 yıldan beri 'faşist' derler, başka şey demezler. Biz niye incinmiyoruz?» Bunun üzerine binbaşı, «faşist» kelimesinin kullanılmayacağına değgin söz verdi. Başa baş ⁽¹⁾ kaldılar.

(*) Bu hamleleriyle, 1980'den sonra içinde müze açmamıza engel oldular.

(1) Orjinalde — Türkçe.

Tüm bu reformların sonucu olarak, Özel Kamplar ~~tarixi~~ 1954 yılıyla kapanmış sayabiliriz. O tarihten sonra İTL'den bir farkları kalmamıştı.

1954 — 1956 yılları arasında, altı üstüne gelmiş Takımada- larında, görülmemiş kolaylıklar devresi başladı. 1920 yıllarının Özgürlükten Tecrit evlerini saymazsak, Takımadalarının en ser- best zamanıydı.

Kampları liberalizme kavuşturan önergeler birbirini kova- lıyor, aynı çaba içinde bulunan denetçiler, adeta aralarında ya- rışıyorlardı. Kadınları ağaç kesiciliğinden çektiler! — Güyâ ka- dınlara göre bir iş değilmiş. (Önceki 30 yıl, tersinin ispatı için- de geçti). — Cezanın üçte ikisini çekenleri, şartlı olarak salı- vermeye başladılar. — Kampların hepsinde iş karşılığı para ödenmeye başlandı; tutuklular bunun üzerine kamp bakkalına hücum ettiler. Koltuklardaki çeşitler için bir düzen de kurula- madı. Muhafızsız dolaşabilenler çoğaldıktan sonra, aynı paray- la kasabada alış-veriş yapılabilirdi. — Bütün barakalara rad- yo kondu, gazeteler getirildi. Her ekip için bir propagandacı ayrıldı. Konuşmacı yoldaşlar (albaylar!) dışardan gelirdi, de- ğişik konularda konuşmalarını yaparlardı, faraza Aleksey Tols- toy'un tarihi değiştirmesini anlatılardı. Fakat tutuklular arasın- da dinleyici bulmak kolay olmuyordu, zor da kullanılamıyordu şimdi. Dolaylı yollardan sağlanıyorlardı. Fakat bu yoldan top- lanımlar konuşmacıyı dinlemez, aralarında yüksek sesle konu- şurlardı. — Tutuklulara Devlet tahvili alma izni çıktı, fakat Or- todokslar dışında, kimse bundan duyulanmadı. Gardiyanlar on- ları teker teker kollarından yakalayarak, tahvillerin satıldığı ye- re götürürlerdi, bir 10 rublesini (Kruşçev'in 1 rublesini) alı- rlardı.

Pazarları, hem kadın, hem erkek tutukluların katıldığı tem- siller vermeye başladılar — bunlar rağbet görürdü, koltuklarda kravat satın alan tutukluların sayısında artış bile görölürdü.

Takımadalarının eski, Büyük Kanallar yapımı zamanındaki Altın Devrin havası, coşkunluğuyla, amatör tiyatroculuğuyla, yeniden canlandırıldı. Girişkin tutuklulardan Sovyetler kuruldu. Toplumsal hayat dallandırılarak, eğitim, üretim, toplum kültü- rü, kamu sorunları gibi sektörlere ayrıldı. Hepsinin ortak ama- cı — verimin artırılması, disiplinin yükseltilmesiydi. Haysiyet divanları kuruldu, onlara kınama kararı verme, ceza verme ve düzenin sıklaştırılması, ceza süresindeki üçte bir indirimin kaldırılması konusunda idareye başvurma yetkisi tanındı.

Bu tedbirler, Özel Kamplar havasında yoğrulmamış, ora kırımını görmemiş eski tip kamplarda geçerli ve yararlıydı. Şimdikilerde ise, durum yalınlığa kavuşuyordu: Kengir'de ilk seçilen Sovyet başkanı bıçaklanarak öldürüldü, ikincisi dövüldü, bundan sonra da kimse Sovyet'e seçilmek istemedi (Deniz yarbayı Burkovskiy, o ara girişkenler Sovyetinde görev almıştı ama, işini bilinçli ve sakıncalı yapardı, hem bıçaklanma korkusu içinde yaşırdı, yaptığıının eleştirisini duymak için, benderciler postasının toplantısına giderdi).

Kamp sistemi, liberalizm'in acımasız darbeleri altında, git-gide gevşiyordu. «Hafifletilmiş düzen» uygulayan kamp şubeleri kuruldu (hattâ, Kengir'de dahi bir tane vardı!). Burada kampta ancak uymak zorunluymuştu, işe istenilen saatte, istenilen yoldan muhafızsız olarak, gidilir, gelinirdi. (Herkes erken gitmek, geç dönmek çabasındaydı). Pazarları ise, tutuklulardan üçte biri öğleye kadar, üçte biri öğleden sonra, gezmek için, şehre izinli çıkarken, üçte biri de kampta kalırdı. (*)

Okuyucu şimdiki kendini lütfen kamp yöneticisi yerine koy-sun, söyleyin, Allah Aşkına, bu durumda çalışılır mı? Başarı sağlanır mı?

1962 yılında Sibiryâ treninde yolculuk ederken, MVD subayı olduğu anlaşılan yol arkadaşım, 1954 yılına kadar o devreyi bana anlattı ve şu sözleri kullandı: «Tam bir aşırılık devresiydi! İstemeyen, işe gitmiyordu. Tutuklular kendi paralarıyla televizyon alırlardı). (**) Bu kısa ve bozuk süreye ait anıları, oldukça karamsardı.

BUR'dan yararlanamayan, elinde kırıbağı olmayan eğitici tutuklu karşısında, dilenen durumuna düşerse, o devre bozuk sayılmayıp da, ne olsun?

Yumuşamanın bu kadar dahi yeterli görülmedi. Takımadaları ülkesini bu kere, koçbaşıyla yıkmak istercesine, bölge

---

(*) Kampların her yanıyla gevşediklerini düşülemek yersizdir, memleketteki bütün cemahların toplandığı, Bratsk dolaylarındaki Andzoba kampı gibileri de bakıyordu. Oranın idarecisi bildiğimiz, Ozerlag'lı cellât yüzbaş Mıgîn idi. 1955 yazında içinde 400 cemah bulunuyordu (aralarında Tenno). Fakat bu kampta dahi ev sahibi pozisyonunda bulunanlar, gardiyanlar değil, tutuklulardı.

(**) Çalışmadılar mı - paraları nereden? Kızıyda hele 1955 yılında bir televizyonları nereden? Sözümlü düşünüyordum, onları arıyordum ben sevinliyordum.

dışarı barınma sistemiyle hırpaladılar. Şöylece bir uygulamaydı: Tutuklu isterse, kamp dışındaki evinde kalır, aile kurar, işine oradan gider, ücretini kamp, muhafız, idare masrafı karşılığı kesilmeksizin, net alır ve buna karşılık, iki haftada bir kampa uğrar, kaydını yaptırırdı.

Bir bu eksiktili Ya Dünyanın sonu, ya Takımadalarının sonu veya her ikisinin! — Hukukçularımızın üst aşamaları, bu uygulamaya alkış tutarlardı, üstelik, onu komünizmin en yeni ve hümanist buluşu olarak tanıtırlardı. (*)

Bu sarsıntılardan sonra, anlaşılan, Takımadaları büsbütün dağıtmak gerekecekti. Koskoca Adalar kümesini, içindeki yüzbinlerce uygulama pratisyenlerini, çocuğu çoluguyla, ev ve kümes hayvanlarıyla yitirmek, cesaretlerini kırmak, kudemlerini saymamak, bir kusuru olmayan hizmetlerini değerlendirmemek kalyordu!

Galiba da başladı: Kamplara bilmem ne -Yüksek Şura Komisyonları-nın geldiği, kamp idaresini ekarte ederek, tutukluları salıverdikleri görüldü. Temiz kâğıtlarını öylesine bir kolaylıkla dağıtırlardı ki, sanki tutukluyu özgürlüğe kavuşturan belge değil, tutuklama emriydi.

Uygulama Pratisyenleri sınıfı büyük bir belâya çatmıştı. Bir şeylerin yapılması gerekiyordu. Savaşmaları gerekiyordu!

S. S. C. Birliğinde, toplumu ilgilendirir her önemli olay, ya açığa vurulmaz veya yakana bulaştırılır. —Bildiğim kadarıyla, memleketimde bu çataldan kurtulan tek bir önemli olay geçmemiştir.

Takımadalarının varoluşu da bu kuraldan ayrı tutulamazdı. Çoğunca suskunluğa bürülürdü, yazılanlar da yalandı. Büyük Kanallar devresi böyleydi, 1956 yılının kampları boşaltan komisyonların dönemi de öyleydi.

Komisyonlar konusunda zaten başka türlü olamazdı, biz kendi avukatlarımızın saldırısına alışkın kimseleriz; savcı bizden yana çıkarsa, uygulanmamak, olayı abartmalı bir şekilde göstermemek, bizler için mümkün mü? Bunu yapmamız için, gazetelerin tantanalı yazılarına bile gerek yok. Biz hürriyete sasmışız, dışardaki hayatın değiştiğini, kamptaki belirti-

---

(*) „Sabahın“ adlı kitabında bunları Çebevda yazmıştı. (Şartlı koyu-verme ve caza indirimini de o zaman vardı). Düşünme yolunda bel-lenen hükümhükümleri o zaman da ev yapu evlenebilirlerdi.

sinden anlarız derken, tam yetkili bir komisyon gelir, her birimizle beş on dakika konuştuktan sonra, bizlere tren bileti ve pasaportumuzu verir (kimine Moskova'da kalmak hakkı da tanınmıştı)! Cılızlaşmış, hırıltılı tutuklu göğsünden, övgü yansıtan sestən başka ne çıkar?

Sevinçle nanzalarımıza koşar, pılımızı, pırtımızı toplamaya başlarız. Oysa, duruma daha yukarıdan ve daha başka açıdan baksak, Stalin'in kötülüklerinin sonu böylesine mi olacaktı gibilerinden, kendi kendimizden sorsak, alacağımız cevap böyle mi olacaktır? Komisyonun saflarımızın önüne çıkması, şapkalarını çıkarmaları ve şöylesine bir konuşma yapmaları gerekmez miydi?

«Kardeşleri! Sizlerden özür dilemek için Yüksek Şura tarafından yollanmış bulunuyoruz. Yıllarla, onyıllarla, hiç bir suçumuz yokken, burada inlediniz, biz ise görkemli salonlarda, kristal avizeler altında toplanırdık, sizleri asla düşünmezdik. Yamyamın çıkardığı insaniyetsiz kanunları gık demeden uygulayan bizler, onun suç ortağıyız. Geç kalmış af dileğimizi sunar, olanlara üzüldüğümüzü bildiririz. Mümkünse, bizi affedin. Kapılar açık, siz özgürsünüz. İşte orada, meydana inen uçaklarda ilaç, yiyecek ve kış elbisesi bulacaksınız. Doktorlar içerde sizi bekliyorlar.»

Her iki çözüm, kurtuluş demektir, fakat takdim şekilleri ve anlatımları değişik. Kampları boşaltan komisyon, Stalin'in kusuklarını temizleyen ve özenle çalışan bir temizlik işçisi, o kadar. Toplumsal hayatın temelini oluşturacak yeni kurallar için çıkış noktası değil.

Kendisiyle aynı fikirde olduğum bayan Skripnikov'anın sözlerini tekrar edeceğim: Tutuklular teker teker komisyonun toplandığı odaya çağırılır, davaları hakkında üstünkörü bir kaç soru sorulur. İyi niyetle sorulan suallerin ucunda, tutuklunun suçu yüklenmesi isteği saklıdır (Suç — Yüksek Şuranın değil, zavallı tutuklunundur). Tutuklu başını eğecek, az susacak, af eden değil, affe dilen durumuna düşecektir. Başka bir deyişle, önceleri işkenceyle kendisinden koparamadıklarını, şimdi özgürlük vaadiyle ondan almak isterler. Sebebi ne ola? Çok önemlidir: Özgürlüğe kavuşanın süngüsü inik olmalıdır. Cebası da var: Komisyon tutanaklarını gözden geçiren tarih, içeridekilerin çoğunlukla suçlu olduklarını, söylendiği kadar büyük haksızlıkların yapılmadığını kaydedecektir. (İşin içinde parasal hesabın bulunması da mümkün: Hakların iade edilmesi halli,

tazminat isteği için bir gerekçe olabilirdi). (*) Özgürlüğe kavuşturmanın bu açıdan yapılan yorumu ise, kamp sistemini kökünden baltalamadığı gibi, yeni tutuklu kadrolarının toplanmasına engel değildi. Nitekim 1956 - 57 yıllarında arkası kesilmeyen tutuklu seline, sizleri de çıkaracağız, anlamında bir garanti veriliyordu.

Komisyon önünde suçlarını kabul etmeyenlere gelince, onlar içinde bırakılıyordu. Sayıları az değildi (Dubrovlag'ta 1956 da pişmanlık getirmeyen kadınları topladılar, Kemerovo kamplarına yolladılar).

Skripnikova ilginç bir olayı anlattı. Kocasını Ukraynalı çeteci olması sebebiyle, 10 yıla hüküm giymiş bir Batılı Ukraynalı kadını, kocasının haydut olduğunu söylemesi için zorlamışlar, fakat kadın direnmiş, bu ifadeyi vermemiş. -Söylersen, koyuveririz,- demişler. Kadın : -Kocam haydut değil, Ukrayna Millî Birliğinin üyesidir,- demiş. Dersin, demezsin, kadın içinde kalmış, çünkü istediklerini söylememiş. (Komisyon başkanı — Solovyev idi). — Birkaç gün geçti, serbest bırakılan kocası Kuzeyden gelirken, karısına uğradı. 25 yıllık cezası vardı, kendisinin haydut olduğunu söylemiş ve affa uğramış. Karısının direşkenliğini değerlendiremeyen koca, karısına çıkmış : -Kuyruklu iblis olduğumu, tırnaklarımı gördüğünü onlara söyleseydin, ne olurdu sanki ? Şimdi çocuklarla ve ev işleriyle nasıl baş edeyim ?-

Skripnikova da suçlu olduğunu söylememiş, 3 yıl fazla kalmış kampta.

Özgürlük devrinin Takımadalarına savcı cüppesiyle geldiğini görüyoruz.

Her şeye rağmen, Uygulama Pratisyenlerinin 1955 - 1956 yıllarında kaptıldığı panik, boşuna değildi. O yıllar, Takımadalarının uğursuz yıllarıydı, son yılları da olabilirdi.

Memleketlerinde iktidarı ve aynı zamanda bütün istihbarat kaynaklarını ellerinde tutanlar, ayrıca, hiç olmazsa kendi Öğretilerini sinelerine emmiş ve onu içtenlikle benimsemiş olaydılar, özellikle o yıllarda akıllarının başlarına gelmesi, geride kalana şaşıp, üzölmeleri, hıçkırıkla ağlamaları gerekiyordu. Sirtında o kanlı torba varken, -komünizm diyarına- seni kim so-

---

(*) 1935'te, haksız yere hapiste geçirilen bütün yılların tazminat edilmesi için bir proje yapıldı. Bu aslında doğrudu. Doğu Avrupa'da uygulanmış bile. Fakat bunca insan, bunca yıl söz konusu değildi. Hesabını yaptılar, çarşakıldılar. İki aylık tazminatı uyguladılar. Yoksa devlet iflas edecekti.

kar? Torbadan kanlar akıyor, yüzüne, sırtına bulaştı! Siyasileri koyuverdiniz, ya sayıları milyonları bulan adl suçlular ne ola? Onları yaratan kim? Üretim koşulları mı? Ortam mı? Biz mi? Yoksa sizler mi?

Uzay programını, domuzlara yem olarak atadınız! Sukarno'nun deniz kuvvetleri, Kvamo Nkruma'nın hassa birlikleri sorunları, bekleyemez miydi? Hiç olmazsa oturup ensenizi kaşısaydınız, nelerin yapılıp, neyin yapılmayacağını düşünseydiniz! Dünyanın en yetkin kanunları olan bizim kanunlara, vatandaşlarımız niçin uymak istemezler? Başlarını öldürücü boyunduruğa sokmaya onları zorlayan nedir? Boyunduruk sıkıldıkça, heveslisi de artıyor, üstelik. Bu akımı durdurmanın çaresi? Belki de yasalarımız, gereken yasalar değil? (Hırpalanmış okulumuzu, ihmale uğramış köyümüzü, hakka uygun çözüm bekleyen, raflandırılmamış daha nice sorunlarımızı düşünmenin tam sırasındır.) Ya bu sıra içerde olanları hayata nasıl kavuşturalım? Voroşikov affının değersiz salınımıyla değil ama, derine inerek, dava ve fişi üzerinde duracak?

Takımadalarına son verelim mi, vermeyelim mi? Yoksa sonsuzluğa kadar bizimle midir? Kırk yıl vücudumuzda çürüdü, yetmez mi?

Yetmezmiş! Beynimizi çalıştıramıyacak kadar tembeliz, ruhumuzda ise, bu sorun zaten yankı yaratmamış. Varsın, Takımadaları daha kırk yıl dursun, biz o ara Assuan barajıyla Arapları birleştirme problemiyle avunalım!

Nikita Kruşçev'in 10 yıllık çarlığı üzerine eğilecek tarihçiler, alışılan kimi fizik kanunlarının sanki geçerliliklerini kaybettiği, eşyanın çekim ve mknatis alanı kurallarına adeta bağımlı olmadığı devirde, bunca imkânların, kısa süreli olsun, tek elde toplanmasına, fakat boşa harcanmasına elbette şaşacaklardır. Güç ve yetkiden doğan imkânlar, oyuncak işde harcanıp gitti. Ülkemiz tarihinde Stalin'den sonra en büyük yetki, onunki idi. Gerçi az zayıflamış, fakat henüz çok çok büyüktü. Fakat Kruşçev, onu kullanırken, daha fazla Kırılov masalındaki, bir amaç ve yarar gütmenden, koskoca bir kütüğü tarlada yuvarlayan aya benziyordu. Ülkesini kurtarmada yaptığının üç veya beş katını yapmak, onun işi ve görevi idi. O bunu anlamadı, kendini uzaya, mısır yetiştiriciliğine, Küba roketlerine, Berlin ultimatolarına, kiliseyi sindirme işine, parti eyalet komiserliklerinin bölünmesine, soyutlulukla savaşmaya verdi.

Hiç bir işini sonuçlandırmadı. Özgürlük sorunu, üzerine en az eğildiği konuydu! Onu aydınlara karşı kıskırtmak mı istedi-

niz? Bundan kolay ne var. Kendi eliyle yıktığı Stalin kamplarını bu defa daha da güçlendirmek mi gerekli? O da kolay. Ne zaman yapilsın?

Parti yirminci kongresinin yapıldığı 1956 yılında, kamp düzenini sıkılaştıran ilk emirler verildi! 1957 de, Kruşçev'in tek başına iktidara geldiği yılda, devamı geldi.

Ne var ki, Uygulama Pratisyenleri sınıfını, çıkarılan genelgeler doyurmadı, onlar fazlasını istiyorlardı. Zaferi yakın bile rek, karşı saldırıya geçtiler, böyle yaşanmaz dediler. Kamp Sistemi — «Sovyet egemenliğinin temelidir» parolasını ortaya attılar. Çöken sistemin kurtarılmasını istediler.

Saldırı, endirekt yollardan yapıliyordu, bir ziyafette, uçak salonunda, sandal gezintisinde, fakat açıktan açığa yapıldığı da olurdu — faraza B. İ. Samsonov'un Yüksek Şura Toplantısında yaptığı konuşma (Aralık 1958), bunlardan biridir. Şikâyetler, tutukluların gereğinden daha iyi bakıldığı, beslendiği noktası etrafında toplanıyordu. (Eski suçunu kabul etmek istemeyen parlamentoda, Samsonov'a cevap veren çıkmamıştı). Kısmi vakit (1960) «Parmaklıklar gerisindeki Adam» adlı makaleler basılırdı.

Sorunun derinine inemeyen, baskıya dayanamıyan, geçen 5 yıl içinde suçluluğun artmasına imkân olmadığını düşünemeyen, alınacak yeni tedbirlerin komünizme olan kendi inançlarıyla bağdaşamayacağını hesaplayamayan, «bütün hayatını yollarda geçiren» Çar, eski idam sehпасının yeniden kurulması için gereken çivilere ait ambar fişini kendi eliyle imzalayıverdi.

Bu 1961 de, partinin 22 nci toplantısını aktettiği yılda oluyordu. Kürsüye çıkan Nikita, bir yandan Stalin'in hapishane sistemine veriştirirken, öbür yandan kendi sistemi için daha zayıf vıda kullanmadı. «Düzelmiş tutuklulara (muhbirler olmalı) ve gözetici personele» karşı uygulanacak terör karşılığı cezanın, ölüm cezası olacağına ilişkin kanun, aynı yılda çıktı. (Gözetici personelin hiç bir zaman teröre hedef tutulmadığını hatırlatalım). Aynı yılın Haziran ayında, Yüksek Mahkemece kamplar için 4 ayrı rejim onaylandı. Perhiz ve lâhana turşusu arasındaki uymazlığı içtenlikle görmemek, onun için normaldi.

Bugünün kampları — partinin 22 nci kongreden önce onayladığı kamplardır. Üzerinden 6 yıl geçti, aynen duruyor.

Stalin kamplarıyla bunların arasındaki fark, değil uygulanan düzende, yalnızca tutuklu kadrosundadır. Ellisekizin milyonları artık içeride değil, başkaları yerlerini almış, onların da çoğu haksızlığın kurbanları. Sistemin beslenmesi için, süpürülüp içeri atılmış çaresiz insanlar.

İdareciler değişir, Takımadaları yerinde kalır.

Yerinde kalmalarının sebebi, bu devlet düzeninin onsuz yaşamıyacağıdır. Takımadalarını kaldırmakla, düzen kendini de yitirmiş olacak.

Tarih yazılır ama, sonsuzluğa kadar sürüdürülemez. Noktalanmak ister. Sınırlı ve eksik imkânlarımızla, Takımadaları tarihine, gökyüzünü al rengine boyayan salvo atışlarıyla başladık, iadei itibarın pembe sisine kadar devam ettirdik. Kruşçev sertleşmesinin arifesinde, yumuşamanın şanlı devriyle, tutukluların koyuverilmeleriyle, öykümüzü hayırlısıyla noktalayalım. Kaderin cilvesiyle, Kruşçev ve Kruşçev sonrası devrenin kamplarını bilenler elbette bulunur.

Bulundular bile: S. Karavanskiy (*) ve Anatoliy Marçenko (**). Benzer yazarların ileride alayını göreceğiz, çünkü yakında, pek yakında Rusya'da alenilik devresi başlayacak!

Marçenko'nun kitabı, çok görmüş geçirmiş eski kamp tutuklusunun kalbini bile, acı ve dehşete boğar. Çağdaş Yeni hapiseneyi de bize anlatır, bizim tanıkların bilmediği müesseseyi!

Şimdi öğreniyoruz ki, Boynuz, hapis cezasının ikinci boynuzu (Cilt I, Bölüm 12'ye bk.), bugün tutuklunun boynunu daha da fazla hırpalamış, etine fazla batmıştır. Vladimir kenti Merkez Hapishanesi iki bloku arasında bir karşılaştırma yapan Marçenko, iki binanın, iki devrinin simgesi olduğunu, Çar zamanında yapılanın kuru ve sıcak, Sovyet zamanında yapılanın rutubetli ve soğuk, koğuştakilerin gocuklarını çıkarmadıklarını, kulaklarının donduğunu anlatıyor. Çar zamanında açılan pencere-ler, bugün dört tuğla kalınlığındaki duvarlarla kapatılmıştır, ayrıca «burunsalıkları» da var.

NKVD ilişkinleri zorludurlar. Ele geçirdikleri mevzilerden hiç bir zaman kendiliğinden çekilmezler. 1966 da dayandırlarsa, bundan sonra da dayanacaklar.

Onlar yalnızca ıslah edici çalıştırıcı organlar değil. Yalnızca Koruma Bakanlığı da değil. Basın ve milletvekilleri tarafından nasıl tutulduklarını önceden gördük.

Çünkü onlar bir iskelettir. Bir çok şeyin iskeleti.

(*) S. Karavanskiy — «Başvuru», Samizdat 1966.

(**) A. Marçenko — «İfadelerim», Samizdat 1967.

Yalnız güç değil, kanıtlar da onlardan yanadır. Bu bakımdan onlarla tartışmak zordur.

Ben denedim.

Aslında böyle bir hazırlığım yoktu. Fakat mektuplar, Takımadaalarında o gün oturan halktan aldığım mektuplar beni zorladı. İmza sahipleri yalvarışlarına umutlar bağlamışlardı: Söyleyin! Savunun! İnsan yerine koydurtun!

Kime söyleyeyim? Dinlemezler bile... Basın hür olsaydı, hepsini açıklardım, oldu bitti. Arkasından tartıştık.

Fakat bugün (Ocak 1964), korkuyla büzülerek, resmi müesseselerin uzun koridorlarını arşınladığım, geçiş izni verecek gişelerin önünde eğildiğim zaman, nöbetçi askerî personelin şüphesi ve kinayıcı bakışlarıyla karşılaşırıyordum. Hükümet adamlarının bir gazeteci yazarın sözlerine kulak vermeleri, ona yarım saat ayırmaları, sanki bir lütuf ve şerefti!

Fakat önümdeki en büyük engel, bu değildi. En büyük engel, Ekibastuz'daki çavuşlar toplantısında karşıma çıkanın aynıydı: Onlara ne diyecektim? nasıl bir dil kullanacaktım?

Görüşlerim bu kitapta yazılı, fakat onları dile getirmem hem sakıncalı, hem faydasız. Sessizliğe gömülü bir yazıhanenin loşluğunda, toplum tarafından duyulmadan, o sözleri duymaya susamış kulaklara ulaşmadan ve davayı bir milimetre ilerletmeden, kendimi harcamak anlamına geliyordu.

Peki, o zaman tutumum ne olmalı? Nasıl konuşmalıyım? Ayna gibi parlayan eşiklerini aşarken, yumuşacık halılarına basarken, bir tavır takınmam, bir kılığa bürünmem gerekiyordu. İpek liflerden yapılmış köstek dilime, kulaklarıma, göz kapaklarıma vurulmuş, omuzlarıma, sırtımdaki ve bôğrümdeki deriye bağlanmış olmalıydı. Hiç olmazsa aşağıdaki görüşleri kabullenmiş görünmeliydim.

1. Geçmişte ve bugün yaptığı, gelecekte yapacağı için, Partimiz şan olsun! (Başka bir deyişle, genel cezalandırma politikamız yanlış olmasına imkân yok. Takımadaalarının gerekliliğinden asla şüphelenmemeliyim. İçerdekiler hakkında «çoğu boş yere yandı» gibilerinden bir düşüncem olmamalı).

2. Görüşeceğim yüksek memurlar, görevlerine sadık, tutuklular hesabına kayıplanan kimselerdir. Kendilerini samimiyetsizlikle, bilgizizlikle, işlerine karşı soğuk davranmakla töhmetlemek imkânsızdır! (Bilmedikleri işe canla başla sarılmaları olur mu hiç?).

Aslî benim bu işe katılmam kuşku uyandırıcıdır: Ben ne-

yım ki ? Görevim olmadığı halde ? Çıkar düşünen biri miyim, yoksa ?... Parti, ben olmadan da, her şeyi düşünmüştü, görmüş-tü, gereği yerine getirmişti.

Kendimi az daha sağlam göstermek için, Lenin ödülü için aday gösterildiği ayı seçmiştim. Bu durumda attığım adımlar, kaleye çıkacak paytak'ın ilerlemesine (1) benziyordu. — Ya kr-le çıkarsa, diye düşünsünler!

S. S. C. B. Yüksek Şurası, Kanun Tasarılarını Hazırlama Ko-misyonu, Yeni Düzeltme Çalışma Kanununun yapımıyla uğraşı-ları, meğer eskirmiş. Bu yasa, Takımadalarının geleceğini dü-zenleyecekti ve 1933 yasasının yerini alacaktı. Obürü ise, sanki hiç yazılmamış, çıkmamış gibi, uygulanmamıştı da. Şimdi be-nim için bu kurumda bir görüşme düzenlenmişti; onların fera-setine akıl erdirmem, kendi kuruntularımdan dönmem isten-mişti.

Onlar sekiz kişiydiler. Dördü çok genç, yüksek okulu bitir-memiş olmalıydılar. Merdiveni ne de çabuk tırmanıyorları Be-ni bunca sakıncayla kabul ettikleri mermerli parkeli sarayda, kendilerini ne de serbest tutuyorları Komisyon başkanı, İvan Andreyeviç Baduhin, yaşı ilerlemiş, iyilikseverliği son aşamaya vardır-mış bir kişi. Ona kalırsa — Takımadalarının sonu yarın-dan yakın. Öyle görünüyor. Fakat rolü şu : Konuşma süresin-ce kenara çekilip, oturmaktı. Saldıranlar, iki ihtiyarcık, Gribo-yedov'un bize tanıttığı, Kırım savaşından kalma, mumyalaşmış tipler. 5 Mart 1955'ten sonra gazete okumadıkları, eski görüş-lerinden dönmeliklerinden belli. Bunlardan birinin üzerindeki ceketin rengi mavi, bana Çarice Ekaterina'nın zamanından kal-ma saray üniformasını hatırlatıyordu, göğsün yarısını kaplayan gümüş yıldızın izini görür gibiydim. Her iki ihtiyarcık hiç bir yanımı beğenmemekle beraber, sabırlı olmaya kararlı.

Söylenecek şey çok ise, söylenmesi zordur. Hele vücut ipek tellerle sarılıysa ki, her kıvılcıkta farklarına varıyorum.

Buna rağmen ana konuyu bir Tırat'la önlerine serdim ve dilim galiba sürçmedi. Ana hatlarıyla : Kampların KAPLICALA-RA dönme tehlikesi fikri de nereden çıktı ? (Karşımdakilere el-bette bunu yakıştırmıyorum). Soğuk ve açlıktan kurtulmakla, oran mutluluğa mı kavuşuyor, yoksa ? Seslendiğim kimselerin bu alanda tecrübe sahibi olmamalarını kabul etmekle beraber,

---

(1) Satranç oyunundan kureller.

kendilerinden, tutukluluğu oluşturan etkenleri gözden geçirmelerini rica ediyorum; Alışılan ortamdan uzaklaşma, istedikleriyle değil, istemedikleriyle birlikte yaşama şartı, çocuklarının büyümesini görmeme durumu, evinden, eşyasından, hattâ kol saatinden yoksun kalma, adın kötüye çıkması, yer değiştirmede kısıtlama, meslektan uzak kalma, yabancı, hattâ düşman kimselerin — başka tutukluların baskısı altına girme, karşıt cinsin sevecen etkisinden uzak kalma (fizioloji sorunu ayrı). Tıbbî bakımın yetersizliği, hepsi başlı başına birer cezadır. Bunların, Karadeniz sahilindeki sanatoryumları andıran yanları nelerdir? «Kaplıca» kelimesi, bu kadar korkulu bir söz müdür, yoksa?

Olmadı, tezim kafalarına işlemedi, sandalyalarında sallanmadılar bile.

O zaman konuya daha geniş açıdan girelim: Bu insanları topluma iade etmeyi ister miyiz, istemez miyiz? Eğer istiyorsak, o zaman ne diye onları melânet içinde yaşıyoruz? Düzenlerimizle onları niçin bunca sıkıp yitiriyoruz? Sakat kalmalarında Devletin bir çıkarı var mıdır?

İçimdekilerini önlerine döktüm. Hatayı nerede yaptığımı, şimdi bana anlatıyorlar: Meğer olayların gerisinde kalmışım, bugünkü kadro'yu tanımamışım. (Doğrusu orası benim zayıf yanımdır: Şimdi oturanları görmüşlüğümden yok ki.) Yukarıdaki saydıklarım, içerideki sabıkalılar için kısıt anlamına gelmezmiş. Akıllarına başlarına getirebilecek yalnız bugünkü uygulamadır. (İpek tel'in çekimiyle irkildim: Doğru, oturanları, onlar daha iyi tanır). Ya topluma iade sorunu?... Ağacın çıkardığı ses'in benzeriyle cevap veren ihtiyarcıklar evet, evet, orası doğru diyorlarsa da, kulağımıza yankılayan, onun tersidir: — Yok, yok, orada ölmeleri daha hayırlı, hem bizim, hem sizin için.

Ya düzenin acımazlığı? Evveli zaman kartcıklarından biri, şu mavi ceketlisi, göğsü yıldızlı, ak düşmüş seyrek saçları bukle bukle olanı ve biraz da Suvorov'u ⁽¹⁾ andıran savcı, cevabı yetiştiriyor:

— Düzenin sıkılığı, meyvesini vermeye başladı bile: Yılda ikibin katil olayı yerine, bugünküler yüz'ü bulmuyor (Burada bu rakamlar dile gelebilir).

Önemli bilgi, sezdirmeden kaydediyorum. Bugünkü ziyaretimden elde ettiğim başlıca yarar, galiba bu olacak.

---

(1) Suvorov — Rimninskiy, A. V., 1730 — 1800, feldmareşal ve Rusya tarihinin ünlü kişilerinden.

Kampta kalanlar kim? Uygulanan düzen sorununu tartışmadan önce, bunun bilinmesi gerek. Düzinelerle psikolog ve hukukçunun kamplara gitmeleri, tutuklularla serbestçe konuşmaları gerek. Bunu sağlayalım, sonra da tartışalım. Oysa bana mektup yazanlar, kendilerinin ve arkadaşlarının tutuklanma sebeplerini bildirmiyorlar (*).

Görüşme, ana hatlarıyla tamamlandı. Ayrıntılara giriyoruz. Komisyon için bu bölümde de karanlık kaımış bir nokta yok, onlar için herşey açık, bir şey öğrenmek için, bana gereklilik duymuyorlar, fakat düşüncelerini öğrenmek yine de ilginç.

Paket mi? Yalnız 5 kilo ve bugün geçerli nitelikte. Sayısını iki kata, tartısını 8 kiloya çıkarılmasını öneriyorum: — «Değil mi ki, onlar aç! Açlıkla düzelen var mı?»

Ofkeli, ofkeli hep birlikte: «Ne açlığı, kendimiz gittik, ek-mek artıklarının kamyonlarla kamptan çıkarıldığını gördük,» diyorlar. (Gardiyanların domuzlarına yem?)

Şimdi ben n'apayım? «Yalan söylüyorsunuz, bu olamaz» diye haykırayım mı? Dilimi omuz üzerinden popoya bağlayan ipek tel kuvvetle gerildi, dilimi fazla acıttı, sustum. Koşulları bozmamalıyım: Bilgili, içtenli ve kaygılı olan, kendileridir. Oradan aldığım mektupları göstereyim mi? Çince, anlayamazlar. Hele kırmızı kadife örtü üzerine serpili buruşuk kâğıtçıklar, de-korla çelişecek, hiçtenliği simgeleyecek.

— Fakat paket sayısında artış olursa, Devletin bir zararı olmayacak ki!

— Paketlerden yararlanacak kimlerdir? Çoğunca zengin aileler (zengin sözü burada kullanılmaktadır, gerçekçi devlet düşüncesini belirtmeye yarar). Yani çalışanlar, çaldıklarını özgürlükte saklamasını becerenler. Bu durumda daha fazla pakete izin vermekle biz, çalışanların ailelerini elverişsiz duruma sokacağız, diyorlar!

Vücudumu saran lifler etime batıyor, parçalara ayırıyor be-

(*) Bu sabıkalıları bir gözününe getirelim! İşte Tavdinsk kolonisinde kalan 87 yaşındaki eski çar ve herhalde beyaz ordusu subaylarından biri. 1962 yılında, ikinci yirmi yıllık cezasının 18 yılını tamamlamıştı. Kabasakallıdır kolçak imalatında sayıcı. Acaba, gençlik çağı kanularının kölesi olmanın cezası 40 yıl hapis olabilir mi? Biraz fazla değil mi? Buna benser, fakat birbirinden değişik daha nice kâder! Topu için uygulanan düzen hakkında bir şey söyleyebilmek için, tutukluların hepsini, birer birer tanımamız gerek.

ni! Bozulmaz kural: Emekçi sınıfların çıkarı başta gelir. Kendilerinin bu kurumda bulunmaları da o yüzden olacak

Zihni çevik olanlardan değilmişim meğer. Onlara ne söyleyeceğimi bilemiyorum. «Beni inandırmadınız,- desem de olur, onların şefleri değilim ya.

— Koltuk! — diye üsteliyorum! — Emegi sosyalistçe karşılama ilkesi nerede kaldı? Yaptığının karşılığını al!

— Özgürlüğe koyuverme fonunun güçlenmesi gerek! Yoksa, salıverilen tutuklu bu defa devlete yük olacak, diyorlar!

Devletin çıkarı başta gelir, bilinen gerçektir. Burada fazla direnemem. Tutuklu ücretinin devlet kâsesinden ödemesi sorununu da ortaya atamam.

— Hiç olmazsa tutuklunun pazarı tabu olsun, o gün çalıştırmayın onu!

— O tamam, zaten öyledir, diyorlar.

— Fakat kamp bölgeleri içinde tatili kaldırmak için, idarecilerde bunca imkân var, bunu önleyin!

— Yasalarımızda küçük ayrıntılara inemeyiz!

İş günü 8 saattir, isteksizce onlara 7 saatliğinden söz açıyorsam da, bunun küstahlık olduğunu kendim de anlıyorum. On değil, oniki değil, sekiz saatten ne çıkar, sanki?

— Mektuplaşma — tutuklunun sosyalist topluma katılması anlamına gelir (kanıt göstermeyi öğrenmişim), onu sınırlandırmayın, diyorum.

Bu soruna bir daha dokunamıyorlar, o normla bağlanmıştı artık. Normları bizimkinden yumuşak... Bana görüşme izniyle ilgili olanı gösteriyorlar. «özel», 3 gün birlikte kalma müsaadesi de var. Oysa bizde yıllarla hiç bir türlü sü yoktu. Bu bakımdan onlarınki çekilir cinstendi. Övmemek için kendimi zor tutuyorum.

Yorulдум. Dikişler sağlam, kımlıdayamıyorum. Bir faydam olmayacak, gitmeliyim.

Bu güzel, aydın odadan bakarken, bu koltuklarda oturarak, sözlerini dinlerken, kamplar hiç de öyle korkunç görülüyor, hattâ yerinde bir tedbir sayılabilir ya. İşte — kamptan kamyon kamyon atılan ekmek... İçerideki korkunç insanları toplum içine salıvermek mi? Serseri çetesı reislerinin suratları gözümün önünde... Oradan on yıl önce ayrılmışım, şimdiki tutukluların kim olduklarını nasıl bilebileyim? Siyasi tutuklu kardeşlerimiz bırakılmışa benziyor. Mîlletleri koyuverdiler...

İğrenç ihtiyaçlardan diğeri açlık grevleri hakkında fikrimi öğrenmek isterdi: Ağıza sokulan hortumla zoraki beslenmeden

hoşnut kaldığını sanıyor, Hele verilen gıda, kamp çorbasından daha besleyici olduktan sonra, niçin olmasın? (*)

Bu defa şahlaniyorum, açlık grevi ve ölüm hakkının tutukluya ait olduğunu, kenidsini savunmak için, grev dışında tutuklunun elinde başka hiç bir aracın bulunmadığını yüzlerine karşı haykırıyorum.

Kanıtlarım onlara büsbütün yavan geliyor. Benim ise, her yanım bağlı: Açlık grevi ile kamu oyu arasındaki ilintiden söz edemem.

Yenik ve yorgun onlardan ayrılıyorum, kendi inançlarımı bile sarsıntı geçirdi. Onlara gelince, sapaşağlamdılar. Bildiklerini okuyacaklar, kararları Yüksek Şurada, oy birliğiyle onaylanacak.

Toplumsal Düzen Koruma Bakanı. Vadim Stepanoviç Tikuov. Bu ne anlayışsızlık? Ben, SÇ — 232 sayılı kürek mahkûmu zavallısı, İçişleri Bakanına çıkıp, onun Takımadalarını nasıl idare edeceğini öğreteceğim!

Bakamın çevresindekilerin hepsi albay - yuvarlak yüzlü, bakımlı beyaz tenli, fakat çok hareketli kimseler. Birinci sekreterin odasında, girdiğimiz kapıdan başka, ikinci bir kapı yok. Fakat koskoca, iki atlının yanyana geçebileceği aynalı bir cam dolap duruyor. Meğer dolap değil, bakan odası kapısının önündeki tamburmuş. Bakanın odasında ikiyüz kişi rahatlıkla, sıkışmadan oturabilir.

Bakanın kendisi şişmanca, dolgunluğu hastalıktan gelme olacak, iri çeneli, aşağıya doğru genişleyen trapez biçimi yüze sahip insan. Görüşme süresince bir an için dahi, ciddiyetten ayrılmadı, görevden imiş gibi, beni ilgisizce dinledi.

Ben kendisini eski, «kaplıca» konulu tiradıyla bombardıman ediyorum. Genel karakterdeki sorular yine su yüzüne çıkıyor: Tutukluları yola getirme görevi bize mi (yani ona ve bana mı) ait olsun? («Yola getirme» hakkında düşündüklerim, kitabın 4 üncü bölümünde kaldı). 1961 yılında niye bir dönüş yapıldı? Bu 4 rejim'e niçin gerek duyuldu? Sonra, bu bölümde geçen can sıkıcı, yemek, koltuk, paket, elbise, iş, zorba davranışlar, uygulama pratisyenlerle ilgili bütün sorunları ona anlattım. (Elimden alırlar diye, mektupları yanımda getirmediğim, yazılardan suretler çıkarttım ve imzaları sakladım). Kırk

(*) Marçenko dan yeni yöntemlerini öğrendik: yemek borusunu bezemek için, kaynar su döktükleri de oluyormuş.

dakika kadar belki de bir saat konuşmuşum, beni dinlemediğine hayret ettim.

Arada bir sözümü kesiyor, fakat bunu ya hemen kabul etmek veya karşı durmak için yapıyor. Yıkıcı bir itirazda bulunmadı. Ben sert bir duvar beklerken, o çok daha yumuşak çıktı. Bir çok şeyleri kabul ediyor! Tutuklu cep harçlığının yükseltilmesinden, paketlerin çoğaltılmasından ve paket içindekilerin serbest bırakılmasından yanadır. Fakat bu sorunun çözümü kendisine bağlı değildi, ona karışan Kanun Tasarılarını Hazırlama Komisyonu'yla, çıkaracakları yeni Düzeltme Çalışma Yasasıydı. Bakan, tutukluların kendi yemeklerini pişirip, yemelerine, yazışmanın sınırlanmamasına karşı değildi. Kamplarda uygulanan askerî disiplinin aşırılığa vardırılmasına da karşı çıkıyor bakan, (fakat bu konuya karışmaya kendi hesabıma doğru bulmuyorum: Disiplini bozmak kolay, kurmak zor). Bakan, kamp bölgesi içindeki otun köküyle beraber sökülmesine de karşıdır (Dubrovlag'taki olay bir istisnadır: Oradaki tutuklular, mekanik atelyenin yanbaşındaki tarlada domates ve salatalık yetiştirmeye başlamışlar, her ustanın iki, üç metre karelik bostanı vardı. Bakan onları söktürmüş ve yaptığıyla iftihar ediyor! Ben ona: «İnsan ve toprak arasındaki bağlar, insanı yüceltir,» dediysem de, o: «Kişiye özgü bostanlar içgüdüyü özel mülkçülük doğrultusunda geliştirir» cevabını verdi.) Kamp bölgesi dışında oturma-ya hak kazanmış bir tutuklunun yeniden kampa kapatılması durumu, bakana ürperti verdiriyor (bunlar olurken, hangi görevde bulunduğunu, böyle bir uygulamaya nasıl karşı çıktığını, kendisinden sormaya kalkışmadım). Bakan, en sonunda, bugünkü kamp düzeninin, İvan Denisoviç zamanındakinden daha sert olduğunu kabul etti.

Bu durumda, kendisini inandırmaya çalışacak bir tezim kalmadı; o zaman konuşacak bir şeyimiz de yok. (Bakan da, resmî bir görevi olmayan insanın sözlerini not etmekten kurtuluyor).

Neyi teklif edeyim? — Bütün tutukluların muhafızsız dolaşmaları için, bir emrin çıkarılmasını mı? Dilim dönmez, bu bir ütopyadır. Sonra da temel sorunlardan hiç biri, bir tek makamın girişimiyle çözülemez. Bu sorunlar, yılan misali, kurumlar arasında kıvrılır durur, hepsinin ortak malıdır, fakat hiç birinin malı değil.

«Bir bilerseniz, ne kötü insanlardır,» diyen bakanın görüşü ise, başka, o sabıkahlara çizgili pantolon, ceket giydirme heveslisi. Benim, gözetici personel hakkında söylediğim olumsuz sözlerle, gücenmiş adeta: «Karşıtlıyorsunuz veya geçmişinize bağlı olan

yanlış hatırlamalardır,- sözleriyle beni azarlıyor. Kolaylıklar artmış gösterilmediği için gözetici personel bulmak için çekildiğini de sözlerine ekliyor («Halkın sağlıklı görüşüdür, onu bu işten uzak tutan» demek istiyor canım ama, ikaz telleri kulaklarımı, göz kapaklarımı, dilimi çekiyor. Burada atlamışım: Bulunmayanlar yalnız başçavuş ile onbaşılardır, subaylar — gırla). Bu yüzden askeri personel kullandıklarını söyleyen bakan, son derece terbiyeli personeline karşı, tutukluların küstahça davrandıklarını da anlatıyor.

Bakanın sözleriyle, birer hiç olan tutukluların yazdıkları arasındaki çelişki bu boyutlara ulaştıktan sonra, kime inanalım? — Tutukluların yalancı oldukları apaçık.

Bakan, kendi izlenimlerini de kanıt olarak kullanıyor, aramızda fark var: Ben bugünkü kampları tanımadığım halde. O oraya uğramış! — Gitmek ister misiniz? Krükovo Dubrovlag? (Bu adları düşünmeden söylediğine göre, onlar mostralık. Ya ne olarak gideceğim? Bakanlığın bir denetçisi olarak mı? O zaman tutukluların gözlerine bıkamam... Teklifini kabul etmiyorum...)

Tutukluların duygusuzluğundan da şikâyeti var, özenle bakıldıkları halde, karşılığını vermiyorlar. Magnitogorsk kolonisini denetlemiş, tutukluları toplamış, baş yöneticinin yanında kendilerinden, herhangi bir şikâyetiniz var mı, diye sormuş. Diğerleri de koro ile cevap vermişler, «Hiç yok!» demişler.

Kamptaki düzelmelerin parlak örneklerini öne süren bakan:

— Tezgâhtaki işçinin, kamp yöneticisinin övgüsünden duyduğu gururdan,

— Kamptaki tutukluların, yaptıklarının (su ısıtıcıların kahraman Küba'ya yollanacağından duydukları başkaca bir gururdan),

— Kamptaki «İç Düzen Sovyeti»nde yapılan oylamadan

— Dubrovlag'taki çiçek bolluğundan (çiçekler idareye ait), söz ediyor.

Bakanın başlıca amacı: Bütün kampları endüstri merkezleri durumuna getirmektir. Ona göre, tutukluları ilgilendirir işlerin çoğalmasıyla, kaçışlar azalacak (*). «İnsandaki hürriyet aşkından» söz ettimse de, anlayamadı.

Hem yorulmuşum, hem de sonun gelmeyeceğine inanmışım. O kanıyla kendinsinden ayrıldım. Davayı kıl payı dahi ilerletemedim, hamamı da, tası da durduğu yerde duracak.

(*) Hele şimdi, Marçenko'dan öğrendik: Kaçanları artık yakalamıyorlar, yalnızca kurşunluyorlarmış!.

Ezilmişsem, beni ezen görüşler arasındakiki aç'ydı. Tutuklu, bakanın yerine geçmedikçe, bu büroda, bu koltukta kurulmadıkça, bakanı anlayamaz; bir bakan, dikenli telin arkasına düşmedikçe, özgürlük yerine kendisine tezgâhta iş verilmedikçe, tutuklu-yu anlayamaz.

Suçluluğun Sebeplerini Araştırma Enstitüsü. İki aydın müdür yardımcısıyla birkaç bilim adamıyla yaptığım ilginç konuşma. Canlı kimseler, birbiriyle de tartışıyorlardı. fikirleri ve fikir ayrılıkları vardı. Çıkıyordum, müdür yardımcılarının V. N. Kudryavtsev, koridorda geçirirken, bana takıldı: «Yine de bütün görüşleri hesaba katmıyorsunuz, oysa Tolstoy bunu yapardı...» derken, kurnazca beni yolumdan çevirdi: «Buyurun, sizi Enstitü Müdürüyle tanıştırayım: İgor İvanoviç Karpets.»

Programımızda yoktu, herşeyi konuştuk, neden gerekti? Pekâlâ, elini sıkalım dedik, içeriye girdik. Sen misin, tanışmak isteyen? Bu müdür yardımcılarının ve bu sektör şeflerinin, enstitünün bütün bilimsel faaliyetinin başındaki adamın, bunun olduğuna, insan inanmak istemiyor. (En önemlisini sonradan öğrendim: Karpets, Uluslararası Demokrat Hukukçular Birliğinin ikinci reisiymiş!)

Düşmanca ve hor bakışla beni süzen müdür ayağa kalktı, beş dakikalık konuşmamız da galiba, hep ayakta geçti; uzun yalvarışlardan sonra huzura alınan birinin görünümündeydim. Öyle olsun. Esenlik ve varlık içinde geçen hayatı simgeleyen yüzünde sertlik ve bana karşı duyduğu tiksinti okunuyor. Göğsünde, elbisenin güzelliğine bakılmaksızın, madalyaya benzeyen kocaman bir rozet vida ile tutturulmuş: Rozette, aşağılarda bir şevi delen, dikey pozisyonunda kılıç. Üç harfi de var: M.V.D. (Çok önemli bir rozet olmalı: Sahibinin ezeliinden beri «elleri temiz, yuregi sıcak, kafası serin» olduğunu gösteriyor).

— Alnını buruşturarak: Ne hakkında dır? Ne yazıyor orada?

Ona ihtiyacım artık kalmadı, fakat nezaket gereği bazı şeyleri tekrarlıyorum.

— Aa, öyle mi? diyor demokrat hukukçu — liberalizm mi? tutuklularla pelt-k pelt-k konuşmak mı?

Derken, beklenmedik bir anda, mermerler üzerinde, ayna camları ardında arayıp bulamadığımı, bütün sorularımın cevaplarını, şimdi aldım:

Tutukluların hayat standartını yükseltmek mi? Olmaz! O zaman kamplar çevresinde yaşayan özgür insanın hayat düzeyi, tutuklununkinin altına düşer! Buna izin veremeyiz.

Sayı ve tartı bakımından paketleri çoğaltmak mı? Olmaz! Gardiyanlara kötü etki yapar, onların başkentten yiyecek alma imkânları yok.

Gözetici personeli kınamak, onları eğitmek? Olmaz! Onlar bizim için değerli bu işi yapmak isteyen çıkmıyor, biz fazla para veremiyoruz.

Tutukluları, emeklerinin karşılığını sosyalistçe almak imkânından mı yoksun ettik? Onlar kendi kendilerini sosyalist toplumdaki silip attılar!

Fakat biz onları hayata döndürmek istiyoruz, değil mi?!

Kılıcı kuşanmış yönetici şaşıyor, — hayata döndürmek mi? — Kamp bunun için kurulmadı, kamp bir cezadır, diyor!

Ceza! — Odayı dolduran ses: — Ceza!

Cezaaa!!!!

Kılıç dikili, duruyor — delen, doğrayan kılıç, yerinden oynatamazsın onu!

Ce — za!!

Takımadaları vardı, duruyor ve var olacaklar!

Öncü Öğretinin hesap hatasını — insanların düşünülmüş şekliyle gelişmemeleri yüzünden doğan hatayı yoksa kim ödesin?

Stalin'in iktidara geldiği ilk yıllardan bu yana, memleketimizde siyasi tutukluların bulunmadığını, okuyucularımız bu kitaptan öğrenmiş bulunuyorlar. Gözünüzün önünde geçirilen milyonluk kalabalıklar, Ellisekizin milyonları, bütünüyle, adi suçlulardı.

Hele konuşkan ve şen Nikita'nın: «Siyasi tutuklu mu? Onlar bizde yok» demediği kürsü kalmış mıydı ki?

Unutulmak isteyen kaderimizle, çöken dağın altında ezilmişken, zayıflamış algımızla, biz de durumu aşağı yukarı öyle bilirdik! Tutuklunun yıllanmış da öyle.

Älemin gözü önünde tutuklu milyonlar salıverildi, bu durumda siyasilerin içeride kalmaması gerek, öyle değil mi? Biz eve dönmedik mi? Yakınlarımız bize dönmediler mi? Bizimkiler geri gelmedi mi? Kentteki, kafa dengi arkadaşlarımız yeniden bir araya toplanmadılar mı? Hepsi oldu. Sabah kalkıp bakıyoruz, herkes yerinde, gece götürülen olmadı. Tanıdıklar telefonla arıyorlar, onlar da yerinde. Tam olarak inanmadık ama, siyasilerin çoğunca hür olduklarını gördük. Baltıklılardan birkaç yüz kişi memleketlerine henüz dönemiyor. Kırım Tatarları üzerindeki lânet de henüz kalkmadı (1968), her halde yakın... Dışardan bakıldığında, her şey tıstamam (Stalin'in zamanında da öyleydi), tertemiz, bir sakatlık görünmüyor.

Nikita kürsülerden inmiyor: «İster parti içinde, ister memleket yanında olsun, bu gibi olaylar bir daha görünmeyecek» diyor. (Bunu 22.5.1959 tarihinde, Novoçerkask olayından önce söylemişti). Novoçerkask'tan sonra, 8.3.1963 te, şunu diyordu: «Memleketimizde bugün herkes rahat nefes alabiliyor... Vatandaşlarımız hallerinden ve geleceklerinden emindirlir.»

Novoçerkask! Rusya'nın acı görmüş şehirlerinden biri. İç savaşta aldığı yara izi az geliyormuş gibi, bir kere daha kılıç altına sokuluyor!

Novoçerkask! Bir kenti, koskoca bir şehir ayaklanmasını sakladılar, yalayıp yuttular! Bilinmezlik sisi Kruşçev zamanında

da dağılmadı, yöreyi kaplıyordu. Novoçerkask isyanının haberi dışarıya sızmadı, Batılı radyolar tarafından anlatılmadı. Dedi-kodusu yerinde bastırıldığından, vatandaşlarımızın çoğu onu öğrenemedi. Olayın tarihi, 2 Haziran 1962'dir.

Öğrenebildiğimizi bari biz anlatalım.

Rusya'nın en yakın tarihinin önemli bir düğüm noktasını oluşturduğunu söylemekle, olayı asla abartmış olmayız. Çaplı, fakat barış yoluyla çözümlenen İvanov'daki dokumacılar grevi dışında (30 yılların sonunda görülmüştü), bu ayaklanma, Tambov ve Kronstad isyanlarını izleyen ve kırkbir yılı kapsayan devre içinde, halkın ilk isyanıydı. Kimse tarafından hazırlanmamıştı, başı, idarecileri yoktu, kendinden patlamıştı. Olay böylesine yaşanmaz demek isteyen ruhun haykırışıydı.

1 Haziran Cuma günü ülkemizde, Kruşçev'in özenle hazırladığı ve sevdiği kararlarından biri ilân edilmişti: Et ve tereyağının fiatı yükseltiliyordu. Buna bağlı olmaksızın, ekonomi dalında verilen başka bir karar gereğince, Novoçerkask şehrinde elektrik lokomotivi imal eden büyük bir fabrikada, aynı gün işçi ücretleri takriben % 30 oranında düşürülmüştü. Yılların verdirdiği alışkanlığa, esnekliğe rağmen, demirci ve metalurji dairelerindeki işçiler, kendilerini çalışmaya zorlayamadılar — iki yanaktan da fena tokat yemişlerdi. Ateşli konuşmalar ve galeyen, genel mitinge dönüştü. Batıda olağan şeyler, bizde asla! Mühendisler de, başmühendis de işçileri yatıştıramadılar. Bu defa Kuroçkin adındaki fabrika müdürü geldi. İşçilerin: «Bundan sonra nasıl geçineceğiz?» sorusuna, karını tok, kendini beğenmişin verdiği karşılık şu oldu: «Eskiden etli börek tıktırdınız, şimdi marmeladlısına alışacaksınız!» Kendisi de, yanındakiler de, linç edilmekten zor kurtuldular, kaçtılar. (Cevabı başka olaydı, kim bilir, belki de yatıştırlardı!)

Grev öğleye doğru koca fabrikanın bütün ünitelerine yayıldı. Diğer fabrikalara da delegeler yollandı, onlar duraksadılar, fakat grevcileri desteklemediler. Moskova — Rostov demiryolu fabrika yakınında geçiyor. Durumu bir an önce Moskova'ya duyurmak için mi, tank ve askerin gelmesini önlemek düşüncesiyle mi, bilemeyiz, fakat kadınlar toplu olarak raylara oturdular, erkekler de ray sökmeye, yolda engel kurmaya başladılar. Rusya işçi hareketleri tarihi açısından olay, olağan olarak nitelendirilemezdi. Fabrika binasında yazılar görüldü: «Kruşçev'i alaşağı edin,» — «Kruşçev'den sucuk yapın!»

O sırada, kentten 3-4 kilometre uzaklıkta bulunan fabrika ve sitelerine asker ve milis kuvvetleri toplanmaya başladı. Şeh-

re giden yolda, Tuzlov çayı üzerinde kurulu köprüde tanklar mevzilendi. Akşamdan sabaha kadar şehirde ve köprü üzerinde her türlü hareket yasaklandı. Kasaba gece de yatışmadı. O gece, elebaşı olduğu düşünülen 30 işçi tutuklanarak, kent milis müdürlüğüne kapatıldılar.

2 Hazirandan başlayarak, şehirdeki diğer kuruluşlar da greve katıldılar. Fakat hepsi değil. Lokomotif fabrikasında toplanan ortak büyük mitingde, gösteri yürüyüşü şehre inmek, tutuklu arkadaşları kurtarmak kararı alındı. Yürüyenler (korkudan yalnız 300 kişinin oluşturduğu kol), kadın çocuk, Lenin'in portreleri ve barışçı dövizlerle, köprüyü tanklar yanından geçip, şehre iniyor, kendilerine engel olunmuyor. Meraklıların, çocukların ve tek başına hareket edenlerin katılmasıyla, kalabalık hemen büyüdü. Kimi yerde kamyonlar durduruluyor, adamlar üstüne çıkıp, konuşmalar yapıyordu. Şehir kaynıyordu. Lokomotif fabrikası işçileri ana caddeden (Moskova caddesinden) geçtiler, bir kısmı milis binasına saldırdı. Tutuklanmış arkadaşlarını kurtarmak istiyorlardı. İçerden tabanca ateşiyle karşılık verildi. Cade daha sonra Lenin'in heykeline (*) ve ağaçlandırılmış iki yolla, partinin şehir komitesi binasına (eski Don Kazakları Atamanlarının sarayına, Kaledin'in (1) hayatına son verdiği yere) çıkıyordu. Halk sokaklara üşüşmüş, en büyük kalabalık da, bu meydana toplanmıştı. Ağaçların dalları, üstüne çıkan çocuklarla dolmuştu, onları görmek istiyorlardı.

Şehir Parti Komitesi binası boşaltılmıştı, kenti idare edenler, Rostov'a kaçmışlardı (**). İçerde kırılmış camlar, yerlere yayılmış evrak, iç savaştan bir manzarayı canlandırıyor. Sarayı dolaştıktan sonra upuzun balkona çıkan yirmi kadar işçi, halka düzensiz nutuklar çektiler.

Saat sabahın 11'ine geliyordu. Şehirde milis hemen hemen

(*) Orada eskiden ünlü heykeltıraş Klodt tarafından yapılmış, Platov'un heykeli dururdu. Hurdaya çıkarılmıştı.

(**) Kuzey Kafkasya Askeri Bölge Komutanı Plijev ile bir arada çok anılan Rostov Eyâlet Komitesi birinci sekreteri Basov, elbette toplu kurşunlamanın yapıldığı yere bir gün adını yazdıracaktır. O birkaç saatliğine Novoçerkask'a gelmiş ve korkudan hemen Rostov'a kaçmıştı. Olaylardan sonra da kahraman Küba'ya delege olarak gitmişti.

(1) Kaledin, 1861 - 1918, Don Kazakları Atamanı (önderi). Komünistlere karşı savaşmış, 1918 de hayatına kıymıştı. Platov, Don Kazaklarının başka bir önderi, Napolyon savaşları başlıca kahramanlarından biri. (1751 - 1818).

kalmamış, yerlerini asker almıştı. (Sivil idarenin hemen ürke- rek, ordunun arkasına saklanmaları no kadar da tipik!). Asker- ler posta idaresini, bankayı ve radyo binasını işgâl ettiler. O ana kadar şehir çepeçevre ordu tarafından sarılmış, çıkış ve girişler kontrol altına alınmıştı. (Bu göreve Rostov'daki subay okulları da katılmıştı, talebelerin anoak bir kısmı Rostov'da dev- riye geziyordu). Moskova caddesinden, göstericilerin yolunu iz- leyerek, ağır ağır tanklar ilerliyordu. Çocuklar üzerlerine çıka- rak, gözetleme deliklerini tıkamaya başladılar. Tanklar toplarıyla kuru sıkı ateş açtılar, vitrin camlarını tıkdattılar. Çocuk- lar kaçıştılar, tanklar ilerleyişlerine devam ettiler.

Ya yüksek okul talebesi nerede kaldı? Novoçerkask — bir talebe kentidir! Talebeler nerede? Yüksek mühendis okulu ve diğer enstitülerde okuyan talebe, yurtlarında ve enstitü binala- rında sabahtan beri hapisti. Rektörler anlayışlıydı! Tale- belerde de fazla medeni cesaret yoktu, diyelim. Bu bahaneden hoşnut kalmışa benziyorlardı. Bugün Batıda veya eski Rusya'da ayaklanan talebeyi, kapıya vurulmuş kilitle herhalde tutmak imkânı yoktur.

Şehir Komitesi binası içinde bir kavga dövüşün yapıldığı an- laşıyordu. Konuşmacılar balkondan içeri çekilip, yerlerini da- ha fazla askerler alıyordu. (Steplag kampı idare binası balko- nundan aynen bu şekilde Kengir ayaklanması seyredilmiyor muydu?) Otomatik silâhlı bir asker dizisi, halkı geriye, bah- çenin kapısına doğru sıkıştırıp, uzaklaştırmaya çalışıyordu. (Bir çok görgü şahidi, bu askerlerin Rus olmayıp, azınlıklardan toplama bölgenin öbür ucundan henüz getirilmiş Kafkasyalılar olduğu haberini veriyorlar. Yerli garnizonun yerini almışlardı. Kimi, garnizon askerinin ateş emrini aldığını, fakat emri alan yüzbaşının kendi hayatına kıyması yüzünden, halka ateş edil- mediğini anlatıyor (*). Şahitlerin bu noktadaki ifadeleri değı- şik. Subayın o anda intihar ettiğı kesindir, fakat olayın ayrıntı- ları ve bu vicdanlı kahramanın adı bilinmiyor). Kalabalık ge- riliyordu, fakat kimse bir kötülük beklemiyordu. Emrin kimin tarafından verildiğı de bilinmiyor (**), fakat bu askerler, oto- matik silâhlarıyla ilk salvoyu başlar üzerinden ateşlediler.

General Pliyev'in ⁽¹⁾ amacı, kalabalığı kurşunlamak olma- yabilirdi, fakat olaylar kendiliğinden gelişmeye başladı: Başlar

---

(*) Bu rivayete göre, kalabalığa ateş etmek istemeyen askerler, Ya- kutistana sürülmüş.

(**) Ön plânda bulunanlarca bilinir, fakat onlar ya öldü veya toplum dışı edildi.

üstünden açılan ateş, ağaçlara ve dallar üzerinde kümelenmiş çocuklara geldi. Çocuklar, armut gibi düşmeye başladılar. Kalabalık, anlaşılan, galeyana geldi. Askerler de, emre uyararak mı, kan kokusundan akıllarını kaçıracak mı, korkudan mı? — O bilinmez — dum dum kurşunu kullanarak, kalabalığa yoğun bir ateş açtılar. (*). (Kengir'i unutmadınız ya? Giriş kapısında 16 kurban!) Paniğe kapılan kalabalık kaçarken, dar dolaşık yollarda sıkıştı, ne var ki, kaçanlar sırtlarından da kurşun yiyorlardı. Ateş, küçük şehir bahçeciği gerisindeki büyük meydan, Moskova caddesine kadar insanlardan boşalınca kadar devam etti. (Tanıklardan biri anlatıyor: «Her yanın cesetlerle dolduğu izlenimi vardı,» diyor). Fakat çok yaralının bulunduğu da kesin. Değişik kaynaklardan alınan bilgiler, aynı noktada toplanıyor: 70-80 ölü (**). Askerler otobüsleri, arabaları durdurmaya, ölü ve yaralıları içine koyarak, onları askeri hastanelere taşımaya başladılar. (Otobüslerin koltukları daha bir, iki gün kanlıydı).

Kengir'de olduğu gibi, burada da ayaklananların sokakta filmleri çekildi.

Ateş kesildi, korku geçti, meydanda yine kalabalık toplandı, üzerine yine ateş açıldı.

Bu, öğleyle, saat 1 arasında oldu.

Dikkatli tanığın saat 2'de gördüğüne kulak verelim: «Şehir Komitesi önünde, değişik tipte, sekiz kadar tanık duruyor. Onlerinde bir dizi asker. Meydan hemen hemen boş, çoğunca gençliğin oluşturduğu insan kümeleri görülüyor, içindekiler askerlere laf atıyor. Meydandaki asfaltın çukur yerlerinde kan toplanmış, bu kadarını hayatımda görmemiştım. Kan, peykelerine, yolların kumuna, ağaçların kireçlenmiş gövdelerine bulaşmış. Bütün meydan tank paletlerinin izleri içinde. Göstercilerin getirdikleri kırmızı bayrak, komite binasının duvarına dayalı duruyor, direğine koyu kırmızı kana bulanmış bir kasket asılı. Komite binası üzerinde asılı kocaman kırmızı yaftada: «Halk ve parti — tek vücuttur!» ibaresi yazılı.

İnsanlar askerlere sokuluyor, ayıplıyorlar, lanetliyorlar:

(*) 47 kişinin dum dum kurşunuyla öldürüldüğü kesindir.

(**) Kışlık Sarayı önünde öldürülenlerden biraz daha az, fakat 9 Ocak (1965) tarihin' kızgın Rusya her yıl anardı, acaba 2 Haziranı ne zaman anmaya başlayacağız?

(1) Kelime oyunudur: «Pli», Rusça «Ateş» komutu anlamına gelir. Generalin soyadı «Pliyev».

«Bunu nasıl yapabildiniz ? Kime ateş açtınız ? Halka kurşun sıkmak var mı ?», diyorlar. Askerler ise, kendilerini temize çıkarıyorlar : «Bunu biz yapmadık, bizi şimdi getirip diktiler, bir şeyden haberimiz de yoktu,» diyorlar.

Bürokrat mıymıntısı geçinen idarecilerimizin çevikliğine bakın : Öbür askerleri alıp götürmeye, yerlerine habersiz Rusları getirmeyi becermişler. General Pliyev, işin ehlidir.

Saat 5 -- 6'ya doğru, meydan yavaş yavaş yine dolmaya başladı (Cesur Novoçerkasklılar!) Şehir radyosundan boyunca devamlı olarak anonslar yapılıyordu : «Vatandaşlar! Kışkırtmacılara kanmayın! Evlerinize dağılın,» diyordu. Otomatik silahlı asker de hazır, bekliyordu, buna rağmen halk, yeniden bastırıyor). Naralar, bağırışmalar derken, koskoca bir miting daha. O ara Moskova'dan Parti Komitesinden altı üyenin uçakla şehre geldiği duyuldu. Gelenler içinde elbette Mikoyan (Budapeşte'deki durumlar uzmanı) ve Frol Kozlov da var; diğerlerinin adları tam olarak belirtilmedi. Karargâhlarını kale gibi bir yerde, Süvari Subay Okulunda kurdular. Lokomotif fabrikasının genç işçilerinden bir grup, durumu anlatmak üzere, yanların gönderildi. Kalabalıktan yükselen sesler : «Mikoyan buraya gelsin, şu kanları görsün.» Mikoyan gelmedi, fakat alçaktan uçan keşif helikopteri meydan üzerinde turlar attı.

Az zaman sonra Subay Okuluna giden delegeler, dönüyor ve subayların eşliğinde, Komite Binasının balkonuna bırakılıyorlar. Oradan, Merkez Komite üyeleri tarafından kabul edildiklerini, onlara «kanlı Cumartesi-yi anlattıklarını, birinci salvo ile ağaçlardan dökülen çocukları duyan Kozlov'un ağladığını, anlatıyorlar. (Frol Kozlov'u bilen var mı ? — Leningrad partisi hilebazlarının başı ve azılı Stalinci, ağlayan o mudur ? Sevsinler!) Merkez Parti Komitesi üyeleri, sorumluların kesinlikle cezalandırılacaklarını, olay üzerinde duracaklarını söylemişler, ((Aynı sözleri biz Özel Kamplarda da duymuştuk). Fakat şimdi, şehir asayışı bakımından, herkesin eve dönmesinin gerektiğini eklemişler.

Buna rağmen, miting dağılmadı! Akşama daha da kalabalıklaştı. Korkusuz Novoçerkasklılar! (Merkez Komitesi ekibinin o akşam, istisnasız bütün şehir halkını götürmeye karar verdiği söyleniyor! İnanılmayacak kadar değil, bunca milletlerin başına geldikten sonra! Aynı Mikoyan o günlerde Stalin'in yanında değil miydi?)

Akşam 9 sularında tanklarla halkı saraydan uzaklaştırmak istediler. Fakat motörler çalıştırılır, çalıştırılmaz, insanlar üzer-

lerine atladılar, gözetme deliklerini ve kaportaları tıkadılar. Motorlar sustu. Otomatik silâhlı askerler de oradaydılar, fakat onlar tankçılara yardım etmiyorlardı.

Bir saat sonra, meydanın öbür ucundan gelen tanklar ve panzerler gözüksü, üzerlerinde otomatik silâhlı askerler duruyordu. (Değil mi ki görgümüzü, faşistleri yenerek, cephelerde arttırdık!). O saatlerde serbest bırakılan talebe ve gençliğin ya-ya kaldırımlarından çaldığı ısıklar eşliğinde, büyük bir hızla ilerleyen araçlar, Moskova ve eski Platov caddelerinin asfaltını halktan temizlediler.

Ancak geceyarısı, havaya açılan ateşle, halk dağılmaya başladı.

(Halkın coşması — ne güçtür o! Devletin havası, yardımınla, ne kadar da çabuk değişebiliyor! Bir gün önce — dışarı çıkma yasağı, korkuyla büzülüyoruz, oysa bugün bütün bir şehir sokakta, ısıklar çalıyor. Boşa giden yılların oluşturduğu kabuğun altında, acaba bize o kadar yakın mıdır o? — bambaşka bir halk, bambaşka bir hava?)

3 Haziran günü şehir radyosu, Mikoyan'ın ve Kozlov'un konuşmalarını yayınladı. Kozlov ağlamıyordu. Bu defa baş sorumlularını aramaya söz vermediler. Olayların, düşmanlar tarafından kışkırtma yoluyla düzenlendiğinden dem vurdular. Düşmanların acımasızca cezalandırılacaklarını anlattılar. (Meydandaki kalabalık dağıldığından, bunu şimdi söyleyebiliyorlardı. Mikoyan ayrıca, dum dum kurşunlarının Sovyet ordusunda kullanılmadığını delil göstererek, onların düşmanlar tarafından sıkıldığını anlattı.

(Pekâlâ, düşmanlar kim? Hangi paraşütle indiler? Ne oldular? — Hiç olmazsa, birini görelim! Ahmak yerine koyulmaya alışkın milletiz! Bize — «düşmanlar» derlerse, gözlerimizdeki perde iniyor. Orta Çağda «iblisler» o işi görürlerdi...) (*).

Bundan hemen sonra tereyağ, salam ve bunalarda görülme-

(*) 1968 yılında Noveçerkasklı bir kadın öğretmen, bilir kişinin edasıyla, trendeki komşularına şunu anlatıyor: «Askerler ateş açmadı, tek bir defa, ikaz olarak, havaya ateş ettiler. Halka dum dum kurşunuyla ateş edenler, casuslardı. -Nereden aldılar? - Casuslar da her şey var. Askerleri de, işçileri de kurşunlayan, onlardı... İşçiler ise, askerlere saldırıldılar, onları dövdüler... Ya onların suçu ne? Sonra Mikoyan kenti sokak sokak dolaştı, halkın yaşayışını merak etti. Kadınlar ona çilek ikram ettiler...»
Şimdilik, tarihe geçen yalnız budur.

yen, yalnız başkentlerde bulunabilen mallar dükkânlarda göründü.

Yaralıların hepsi sır oldu, hiç biri dönmedi. Onları arayan kendi aileleri ise, Sibiryaya yollandı. Görülen, filmleri çekilen, gösterilere katılan vatandaşlar da öyle. Davaları kapalı olarak ve seri halinde görüldü. Davaların ikisi «açık» olarak görüldü, davetiyeler, kurumların parti organları ve şehir komitesince dağıtıldı. Davaların birinde 9 erkeğin kurşuna dizilmesi, 2 kadının 15 yıl hapsedilmesi isteniyordu.

Şehir Komitesi üyeleri değişmedi.

«Kanlı Cumartesi»-yi izleyen ilk Cumartesi günü, radyodan anons yapıldı: «Elektro lokomotif fabrikası işçileri, yedi yıllık planı gününden önce tamamlamaya söz verdiler.»

... Çar zayıf olmasaydı, 9 Ocakta, aziz tasvirli bayraklarla yürüyen işçileri yakalamaya, onlara haydut etiketini yapıştırmaya akıl ederdi. «Devrimci hareket,» sanki olmamış gibi, orada duracaktı.

1961 yılında, Novoçerkask'tan bir yıl önce, tutuklanmış bir vatandaş miliste dayaktan ölmüştü. Milis, ölünün kendi semtinden mezarlığa götürülmesini de engellemişti. Halk kudurdu, karakolu yaktı. Hemen tutuklamalara geçildi. (Yakında benzer olay Murom'da da geçti). Tutuklanınlara şimdi ne diyeceğiz? Stalin zamanında gazeteye iğne batıran terzi bile, 58 inci maddeden hüküm giyerdi. Bugünkü karar daha akıllıdır: Milis karakolunu basıp dağıtmak, politik bir eylem sayılmayacak. Bayağı bir haydutluktur. Yukarıdan şöylece bir önerge indirildi: «Kitleyi içine alan kargaşalıklar,» siyaset'ten sayılmayacak. (Ya siyaset, o zaman, nedir?)

Bizim siyâsiler işte bu yolda kayboldular.

S.S.C. Birliğinde henüz kurumamış bir kaynak ve ondan doğan, bir an için dahi durmayan akıntı, hayırlı cereyana kapılmamış «suçluların» seli. Leninci normların bozulduğu yıllarda da akardı, onlara uyulduğu yıllarda da durmadan akardı. Hele Kruşçev zamanında.

Bu sel - dinlerine bağlı olanların seliydi. Kiliselerin kapatılmasına karşı çıkanların, manastırlardan atılmış rahiplerin, inatçı tarikatçıların, özellikle askerliğe karşı olanların seli. Kusura bakmayın ama, bu sonuncular doğrudan doğruya kapitalistlerin yardımcısı sayılmalıydılar. Bizim yumuşak kanunlarına göre, birinci defasında 5 yıl yerlerdi.

Bunlar siyasal suçlu sayılamazdı ki, olsa olsa «dinsel» suçlu. Eğitilmeleri gerekiyordu: İmanları yüzünden onları iş-

lerinden atmak, oturdukları evlerin camlarını komsomollara indirtmek, kendilerine zorla, dini yeren konferansları dinletmek, oksijen kaynağıyla kilise kapılarını sökmek, kilise kubbelerini traktörlere bağlanmış çelik halatlarla indirmek, ihtiyar kadınları itfaiye hortumuyla sulandırmak gerekiyordu. (Yoldaş fransız komünistleri, sizce dialog bu mudur?)

Emekçi Delegeleri Sovyetinde Poçayev'den gelen rahiplere: «Sovyet kanunlarının uygulanması halinde, komünizmi daha çok bekleyeceğiz.» demişler.

Ozel durumlarda, eğitimin para etmediği durumlarda ancak, kanuna başvurulmalıydı.

Elmas asilligindeki bugünkü kanunlarımızla iftihar etmenin sırasıdır: Mahkemelerimiz, Stalin devrinde olduğu gibi, kapalı değildir, gıyabında da kimseyi yargılayamayız, duruşmalarımız yarı alenidir (seyircilerin yarısı seyirci).

Elimdeki notlara göre, anlatıyorum: Nikitovka kenti, Donbas, Ocak 1964, Baptistlerin yargılanması.

Yargılamayı izlemek için gelen Baptistleri, hüviyet tespiti bahanesiyle, 3 günlüğüne hapishanede misafir etmişler (çifte amaç: Davanın görülmesi tamamlansın, adamlar korksun). Yargılananlara çiçek atan özgür vatandaş, 10 gün hapis cezası yemiş. Duruşmanın notlarını alan bir Baptist, aynı cezaya çarptırılmış, tuttuğu notlar da kendinden alınmıştı (bir başkasının tuttuğu notlar kaldı). Komsomollardan seçilmiş bir grup, seyircilerden önce yan kapıdan içeri alınmışlar ki, öndeki sıralara otursunlar. Duruşmada, dinleyiciler arasından sesler: «Üzerlerine gazyagı dökülmeli, hepsi yakılmalıdır.» Yargıçlar, bu haklı isteğe karşı çıkmıyorlar. Yargıçların uyguladıkları oyunlar ilginç: Düşmanca duygu besleyen komşuların, 9 - 10 yaşındaki korkutulmuş küçük çocukların ifadelerine başvurulur. (Davayı tamamlayalım da, çocukların bundan sonraki akibetleri bizi ilgilendirmez, diyorlar). Kanıt olarak, bu çocukların defterleri, içine geçirili ilâhi metinlerle kullanıldı.

Sanıklardan biri, dokuz çocuk babası Bazbey, bir maden işçisidir, Baptist olmasından ötürü de maden ocağı komitesinden hiç bir zaman yardım görmemiş kimse. Fakat kızı, orta mektep 8 inci sınıf talebesi Nina'nın kafasını çelmişler, idarenden ona 50 ruble verdirtmişler, ileride enstitüye yazdırınız diye kandırmışlar ve kendisinden, babasına karşı kullanılabilecek ifade almışlar: Kızı baba tarafından ekşimiş limonata ile zehirlenmek istendiğini, ibâdet için ormana saklanan inananların verici radyo kullandıklarını (telle sarılmış yüksek ağaç gövdesini

gördüğünü) söylemiş. O günden sonra Nina, vicdan azabıyla kıvranmaya başlamış, kafası karışmış ve sonunda tımarhanenin azgın deliler koğuşuna konmuştu. Bu durumda dahi mahkeme-ye çıkarılmış, kendisinden eski ifadelerin tekrarı istenmişti. Fakat işe bakın, kız, hepsini reddetmişti! «Ne söyleyeceğimi bana sorgu yargıcı dikte ederdi,» demiş. Önemli değil, yüz­süz yargıç bu defa Nina'nın ilk ifadesini geçerli, şimdiki ifadesini geçersiz sayılmasını öneriyor. (Genellikle öyledir, suçlamanın işine yarar ifadelerden dönülmesi halinde, suçlama soruşturmada verilenler üzerinde kurulur, yargılama safhasında verilenlerden vaz geçilir: «Nasıl olur? Önceden şunu demiştiniz!... Soruşturmada söyledikleriniz şurada yazılı... Onlardan dönmek hakkınız var mı?... Olmadığına göre, yaptığınız bir suçtur...» gibilerinden sözler kullanılır).

Yargıç e s a s a inmiyor, hakikati öğrenmek istemiyor. Baptistlerin suçu, Tanrısızlığın propagandasını yapan resmi devlet kuruluşundan gelen görevliyi kabul etmemeleri, kendilerinden biri olan vaizi istemeleriydi. (Baptistlerin kurallarına göre, içlerinden herhangi biri, vaiz olabiliyordu). Eyâlet Parti Komitesinden karar çıkmıştı: Baptistlerin yargılanmaları, çocukların kendilerinden alınmaları istenmişti. Karara elbette uyulacaktı, oysa S.S.C.B. Yüksek Şura Prezidyumu henüz, 2 Haziran 1962 tarihinde, uluslararası bir anlaşmaya, «eğitim dalında ayrımcılıkla savaşıma anlaşması» na, sol eliyle olsun, imzasını atmıştı (*). Anlaşmadan bir madde: «Anlara, babalara ve çocuklarına, kendi kanışlarıyla uyum halinde bulunan dinsel ve töresel ilkeleri öğretmek için imkân sağlanacaktır.» İşte, özellikle yapamayacağımız bir iştir! Mahkemede durumu aydınlatıcı konuşma yapanların hepsinin ya sözü kesildi veya kendisi yargıç tarafından şaşırtıldı. Yargıcın yürüttüğü tartışmada, kendisinin ileri sürdüğü ve zebunu bulunduğu ana düşünce şu: Biz komünizmi kurmaya plânladığımıza göre, Dünyanın sonu ne zaman?

Genç bir kız olan Jenya Hloponina, son sözünde şunları söylemişti: «Dansa veya sinemaya gidecek yerde, Kutsal Kitabı okuduğum için, beni hapsediyorsunuz. Özgürlükten yararlanmak, elbette büyük bir mutluluk, fakat günahlardan uzak kalmak — daha büyüğüdür. Lenin, din yüzünden kovuşturma gibi ayıp eylemlerin, yalnız Türkiye ve Rusya'da kaldığını söylerdi. Türkiye'yi bilmem ama, Rusya'da, işte gördüğünüz gibi.» Sözü burada kesiliyor.

(*) İmsamızı attıksa, Amerika'daki zenciler yüzünden oldu. Başkaca nemize gerek?

Karar : İki kişiye 5'er yıl kamp, ikisine 4'er yıl, çok çocuklu Bazbey, 3 yıla çarptırılmıştı. Yargılananlar, kararı sevinçle karşılıyor, dualarını okuyorlar. «Üretim temsilcileri» arkadaşları : «Az, arttırın,- diye bağırıyorlar. (Gaz yağıyla yakını!...)

Sabırlı Baptistler, düşünmüş taşınmışlar, bütün kovuştur-maları dile getiren el yazı belleten çıkartan, «hapsedilenlerin akrabaları Sevyeti» adında dernek kurmuşlar. Bu belgeden, 1961 - Haziran 1964 süresi içinde, 197 Baptist'in (*) hüküm giydiğini, içlerinde 15 kadının bulunduğunu öğreniyoruz (hepsinin adları yazılı, baktıkları nüfusun hesabı yapılmıştı : 442 kişi, içlerinde henüz okula gitmeyen 341 çocuk). Çoğuna 5 yıl sürgün verilmiş, fakat 5 yıl sıkı düzenli hapse çarptırılmışı da var (çizgili posta bürünmemeleri de bir kolaylık sayılmalıdır). Kampa kapatılanların ayrıca 3-5 yıl sürgünleri de var. B. M. Zdorovets (Olşanı, Harkov eyaleti), dine bağlılığı sebebiyle, 7 yıl ağır hapse çarptırılmıştı. 76 yaşındaki Y. V. Arendt de kampa yollanmıştı. Lozovoy ailesinin bütün üyeleri (baba, ana ve oğul) hapis cezasına çarptırılmışlardı. Birinci derece sakat, iki gözü de kör olan Evgeniy M. Sirohin, Sokolovo kazasında (Zmiyev bölgesi, Harkov eyaleti) 3 yıl için kamp cezasına çarptırılmıştı : Suçu, çocukları Lüba, Nedâ ve Raya'yı, Hristiyan dini havası içinde yetiştirmekti. Mahkeme kararıyla, çocuklarını elinden aldılar zaten.

M. İ. Brodovskiy'in yargılanmasında (Nikolayev kenti, 6.10.1966) yargıçlar, düzme olduğu besbelli olan belgelerden yararlandılar. Sanık itiraz eder, «yaptığınız vicdana sığmaz,- der. Kürsüden gelen bögürtü : «Yasa sizi ezip yitirecektir!»

Ya — sa. Şaka değil, «normlara uyulduğu» eski yılların «yasa dışı hakından gelme» eylemi değil

S. Karavanskiy'in yazdığı, kamptan özgürlüğe kaçırdığı, «Başvuru» adlı, iç karartıcı eseri, yeni meydana çıktı. Yazar 25 yıla çarptırılmıştı, 16'sını çekmiş (1944-1960), sonra serbest bırakılmış («üçte iki» kuralıyla olacak). Evlenmiş ve üniversitede görev almıştı. Olmadı! 1965'te yine yakasına yapışmışlardı : Toplan gidiyoruz, 9 yıl borcun var, demişlerdi.

Bizim yasa dışında, yeryüzünde geçerli hangi yasayla bunlar olabilir? — Yirmibeşlik süre dağıtarak, milletin kafasını demir hamut içine sokarlardı, süre sonu 1970 ve ilerisi! Der-

(*) Yeri varken, hatırlatalım : 100 yıl önce halkın yargılanması, «193'lerin» yargılanması, aman Allahım, ne yankılar yaratmıştı! Okul kitaplarına girmişti.

ken yeni kanun (1961), en yüksek ceza — 15 yıl. Hukukun birinci yılında okuyan talebe bile, bununla 25 yıl cezasının kalktığını anlar. Bizde değil, ama. Başını duvara vur, çatla, patla, bizdeki ceza değişmez. Süre borcunun tahsil edildiği ülkede yaşıyoruz.

Onun gibisi az değil. Kruşçev'in koyuverme salgınına tutulmayan nice koğuş ve iş arkadaşlarımız, aktarma cezaevlerinde rastladığımız insanlar var. Hayatımız çoktandır eski yatağına döndü, akıp gidiyor, onları çoktandır unuttuk. Oysa, kendinden geçmiş arkadaşlarımız, aynı dikenli tel ve gözetici kuleler arkasında, asık suratlarıyla, aynı, birkaç metre karelik toprağı çiğneyip duruyorlar. Gazetedeki portreler, kürsüden duyduğumuz konuşmalar değişebilir, birgün kişiye tapma eğilimiyle savaşılar, ertesi gün savaşımaz, fakat eski-yirmibeş yıllıklar — Stalin'in vaftiz çocukları, hep içerde...

Karavanskiy'in kitabında, kimilerinin iç dondurucu biyografileri de bulunur.

Hey, sizlere sesleniyorum, Batının hürriyetsever «sol» düşünürleri! Sol laboristleri! Hey, Amerika'nın, Almanya'nın, Fransa'nın öncü talebesi! Anlattıklarım sizlere az gelir. Benim bu kitabım dahi sizce, kanış verici değil. «Elleri arkada bağla» komutuyla, kendiniz, bizim Takımadaları yolundan tıptıştıp yürüdüğünüz gün ancak, gözünüzdeki perde birden açılacaktır.

Siyasal tutukluların sayısı, Stalin zamanlarındakilerle karşılaştırdığımız vakit, sahiden az; sayımda milyonluk veya yüzbinlik rakamları kullanmayız artık.

Yasa düzeldiğinden mi, dersiniz?

Hayır, gemi rotayı değiştirdi (geçici olarak), ondandır. Hukukçu kafalarının daha az yorumlarını sağlayacak hukuk alanındaki salgınlar, eskisi gibi patlak vermekte, gazete okumasını bilenler, verilen haberleri anlamlandırmaktadırlar: Külhanbeylikten mi şikâyet? Toplu tutuklamalarda yaralanan gerekçenin, bunun olduğunu bili! Devlet malının çalındığını mı yazıyorlar? — İçeridekileri aşırı bılı!

Tutuklu kolonilerinden bugün gelen mektuplar, içeridekilerin tasalarını yansıtmaktan geri kalmaz:

«Hakka kavuşmak, imkânsızdır. Basında başka, hayatta başka.»

(V. İ. D.)

«Kendi milletimin, kendi toplumumun sürgünü olmaktan bıktım. Haklı nerede arayacağız? Bana inanmazlar, sorgu yargıcına inanırlar. Ya o 23 yaşında bir kız, ne anlayabilir? İnsanın neye çarpıldığını anlar mı?»

(V. K.)

«Davaları yeniden gözden geçirmemelerinin sebebini biliyoruz, küçük düşecekler de, ondan.»

(L-n)

«Stalin'in soruşturma ve yargılama yöntemleri, siyasal alandan, adi suç alanına kaydırıldı, hepsi o kadar.»

(G. S.)

Izdırap çeken bu insanların söylemek istediklerini gözden geçirelim:

1) Davaların yeniden gözden geçirilmesi, ancak, hâkimler sınıfının çökmesi.

2) Bizi doğramak için eskiden 58 inci maddeyi kullanırlardı, şimdi adi suçlar kapısını açtılar (başkaca nasıl beslenirler?)

Takımadaları ne olacak?

Kısacası: Bir vatandaş, hoşnut kalmadığı başka bir vatandaş Dünyadan silmeyi plânlarken, (bıçağı böğrüne saplamakla değil, yasal yoldan, demek isteriz), eskiden 58 - 10. maddeyi amaçlayan dört başı mamur bir ihbarı yazar, işi sağlama bağlardı. Aynı sonucu almak için bugün, ilk önce görevlilerle (soruşturmada çalışanlar, milisler veya mahkeme memurları — bu gibi vatandaşın bu gibi dostları elbette bulunur) bir konsültasyonun yapılması gerek, onlardan yılın modası öğrenilecek: Gözde suçlama nedir? Salınmış ağlar, kanunun hangi maddesine göredir? İşlem hangi maddeden yürütülecek? İşte bıçak yerine, o maddeyi kullan!

Faraza ırza geçme maddesi, uzun süre gözden düşmeyen bir maddeydi. Nikita, kızgın kafayla, bu suç için 12 yıldan az verilmemesini emretmişti. Memleketteki tezgâhların hepsi faaliyete geçti, 12'likler kesilmeye başlandı. Oysa, nazik, oynak bir madde, az çok 58 - 10 andırıyor, orada da dört göz arasında burada da Şahitsiz işlenen suçtur, yani bizim yargıçların aradığı cinstendir.

İşte, Leningradlı iki kadın, milise çağrılıyor (S-v'nin davası). — Akşamki toplantıda erkeklerle buluştunuz mu? — Buluştuk. — Cinsel ilişkilerde bulundunuz mu? (Ki, kesindir, ihbar sağlam

yerden gelmiş). — E-evet. — Şu halde iki şıktan biri: Bunu ya kendi rızanızla yaptınız veya zorlandınız. İsteğinizle olduysa, yaptığınızın adı fuhuştur. Leningrad pasaportunuzu iade edin ve 48 saat içinde şehirden çıkın, fahişeler burada kalamaz. Zorlandınız ise, davacı olarak dilekçeyle başvurun, davanız görülecektir. Kadınlar Leningrad'tan ayrılmak istemedikleri için, erkeklere 12 şer yıl ceza çıktı.

Okuldan görev arkadaşım olan M. Y. Potapov'un davasını anlatayım. Her şey bir apartman kavgasıyla, komşuların yayılmak isteğiyle başlamıştı. Arkadaşımın karısı komünistti ve daha önce, haksız emekli maaşı alıyor diye, daha başka bir komşuyu ihbar etmişti. Şimdi onun öcü alınacaktı. 1962 yılının yazında, kendi halinde bir insan olan Potapov, sorgu yargıcı yanına çağırılıyor ve bir daha evine dönmüyor. (Okuyucum, kulağında küpe olsun! Bizim tip hukuki devlette sizin de başınızdan geçebilir, inanın bana!) Potapov daha önce 58 inci madde-den 9 yıl yattığı, o ara bir arkadaşına karşı açılan davada yalancı şahit olmayı reddettiği, bu olaydan ötürü mimlendiği için de, soruşturma organları için kolaylıklar doğdu. Sorgu yargıcı Vasyura kendisine dobra dobra: «Başımda ne kadar saç varsa, senin cinsinden o kadar insanı hapse attırdım, ne yazık ki eski haklarımız kısıtlandı,» diyor. Kocasını kurtarmaya gelen eşine, sorgu yargıcı: «Partili olmuştun, olmamışsın, bana vız gelir, istesem, seni de oturturum!» demiş. (S.S.C. Birliği başsavcı yardımcısı N. Jogin der ki: (*) «Kimi makale ve yazılarda sorgu yargıcılarının emeği küçültülür, üzerindeki romantizm halesinin düşürülmesine çalışılır. Neden olsun?»).

Potapov, Kasım 1962 de yargılandı. Sözde suçuları: Aynı iç avluya çıkan apartmanda oturan, 14 yaşındaki çingene kızı Nadya'nın ırzına geçmek, 5 yaşında olan Olya'nın kızlığını bozmak. Sözde çocukları, televizyona bakmak bahanesiyle odasına almış. Soruşturma tutanağında, 6 yaşında bir oğlan olan ve cinsî teması hiç görmemiş Vova'nın tanıklığı bulunmaktadır. Oğlan, «Mişa amcanın» Nadya'ya yaptığını, ulaşamayacak kadar yüksek buzlu camla onarılmış, perdeli pencereden, Noel ağacının arkasından, bütün ayrıntılarıyla «görmüş» ve anlatmıştı! (İşte, aslında çocuk ahlakını bozucu ifadeyi küçüğe öğretene yakalayıp, yargılamak gerek!). «İrzine geçilmiş» Nadya, gebeliğinin 6 ayını susmuş, (Vasyura amcanın işine geldiği zaman, konuşmuştu. Duruşmaya bizim okulun öğretmenleri geliyor ama,

(*) «İzvestiya», 18.9.1964.

onları içeriye sokmuyorlar. Fakat bu yüzden koridorda beklerken, «tanık» olarak çağrılacak çocuklara ana ve babalarının öğüt vermelerine tanık olmuşlar! Öğretmenler, birlikte hareket ederek, mahkemeye bir mektupla başvuruyorlar. Bu girişimlerinin tek sonucu, partinin bölge komitesine teker teker çağırılarak, Sovyet adaletine gösterilen güvensizlikten ötürü, işten alınmakla tehdit edilmeleri olmuştu. (Başka ne yapılsın? Bu gibi protestoları çekirdeğinde boğmak gerek! Hak, hukuk konusunda toplum fikir sahibi olursa, adalet o zaman n'apsın?). Karar çıktı: 12 yıl ağır hapis. O kadar. Taşradaki durumun yabancıları olmayanlar bilirler, bundan böyle yapılacak bir şey yok. Çaresizsiniz. Kımıldarsak, işimizden oluruz. Suçsuzun canı yansın. Mahkeme ve parti bölge müdürlüğü daima hakkı (telefonla birbirine bağlıdır).

İş orada kalacaktı, hep öyle olur, zaten.

Ne var ki, tam o sırada benim, İvan Denisoviç'in yaşanmamış, geçmişe mal olmuş ızdıraplarını dile getiren kitap çıktı. Sayesinde, Bölge Parti Komitesiyle aramızdaki ilişkileri, kedi-fare ilişkisi olmaktan çıktı. İşe karıştım. Cumhuriyetin Yüksek Mahkemesine başvurdum. En önemlisi de, İzvestiya gazetesi muhabirlerinden bayan O. Çaykovskaya'yı da, davamıza kattım. Üç yıl sürecek savaş başladı.

Soruşturma - yargılama sisteminin kör ve sağır gövdesi, ancak «günahsız» olmasından ötürü ayakta durur. Gövdenin gücü ve kendisine güveni, kendisince verilen kararların hiç bir zaman yeniden gözden geçirilmemesinden doğuyor. Her yargıç istediğini istediği şekilde doğrar, kimse karışamaz. Bu yolda yapılan gizli anlaşma, geçerliliğini sürdürür: Şikâyetinizi ister Supermoskovaya yollayın, incelenmek üzere, kesinlikle, sizin şikâyet ettiğiniz makama havale edilir. Adalet mekanizmasının hiç bir ilişkisini (savcılık veya soruşturma hakimliğinden) kınamaz. Eğer ileri gittiyse, sınırlarına hâkim olmadıysa, öcünü aldıysa, yanıldıysa — korkmasın, arkasında biz varız! Hatayı örteriz! kendisini savunuruz! Kale duvarı gibiyiz! Kanun bizizi!

Soruşturma açılır da, suçlama yapılmaz mı? Sorgu yargıcı boşa mı çalışıyor? Halk mahkemesi davaya bakar da, hüküm giydirmeyi mi? Kendisi boşa çalışıp, sorgu yargıcını mahcup mu etsin? — Kendi alanındaki ıskartayı mı çoğaltsın? Adalet mekanizmasındaki meslekdaşlarının keyfini mi bozsun? Niçin olsun? Diyelim ki, ihbarla bir defa başlanmış soruşturma, ne olursa olsun, temyiz edilemeyen bir suçlama kararıyla noktalananmalıdır. Burada bir-

birine oyun oynamak yok! Bölge komitesini de küçük düşürme onların dediğini yapacaksın. Onlar da seni tutar.

Çağdaş yargılamada önemli bir nokta daha: Steno veya teyp olmadığına göre, duruşma tutanağı eli ağır bir kadın sekretere tutturulur. Duruşmada tutanak okunmaz ve görülemez yargıcın onayından sonra geçerlilik kazanır. Yalnız yargıcın onayladığı, yargılamada olmuş, duyulmuş sayılır. Kulağımızla duyduklarımız — hiç, duman, hayâli

Gerçeğin siyah cilalı yüzünün hayâli yargıcın gözü önünden hiç eksik olmaz — danışma odasındaki telefondur; o bu kâhın seni zorda bırakmaz — dediğinin yapılması şartıyla.

Görölmüş, duyulmuş şey değil, davamız temyize havale edildi! Soruşturma yenilendi. Aradan 2 yıl geçmiş, çocuklar büyümüş, yalancı tanıklıktan vicdanlarını kurtarmak isterler — olmuyor, anneleri, babaları ve yeni soruşturma yargıcı, kendilerini zorluyorlar, ifadeni böyle vermezsen, anneni yakacağız, diyorlar. Mişa amca hüküm giymezse, annen hapse girecek, diyor, sorgu yargıcı.

Duruşma, Ryaza eyâletinin mahkemesinde oluyor, salondaki yerlerimizi aldık. Alışıldığı gibi, avukatın hiç bir hakkı yok, yargıç bütün itirazlarını geriye çevirebilir ve bundan sorumlu tutulamaz. Yine düşmanca duygulara sahip komşuların ve küçük çocukların ifadelerinden yararlanıyorlar. Yargıç onlara: «Durumu olduğu gibi anlat,» demiyor, «gerçeği söyle,» de demiyor. «Soruşturmada söylediklerini tekrarla,» diyor! Savunma tanıklarının akılları bulandırılıyor, üstelik de korkutuluyorlar: «Soruşturmada başka şey söylediniz, ne hakla dönüyorsunuz?»

Bayan yargıç Avdeyeva, halkın seçtiği yargıç yardımcılarını sıkıştırıyor, arslanın kuzulara davrandığı gibi davranıyor. (Sırası gelmişken, soralım: Ak sakallı yaşlı yargıçlar ne oldu? Onların yerini şimdi kurnaz ve becerikli karılar aldılar). Yargıç kadının saçları yele gibi, erkek gibi konuşuyor, ağzından çıkan sözlerin öneminden kendisi de etkilendiği zaman, sesinde bu defa madeni titreşim duyulur. Duruşmanın seyirinden hoşnut kalmadığı anlarda öfkeleniyor, yüzü gerilip kızarıyor, çabalıyor, tanıkların sözünü kesiyor, bizim öğretmen arkadaşları korkutuyor: «Sovyet adaletinden kuşkulananak haddinize mi? Şu halde siz de çocukları yalan içinde büyütüyor olmalısınız ki, «çocuklara söyletildi» deyimini kullandınız! Ya kollektif mektupla başvurma fikri kimin? (Bir sosyalizm ülkesinde, kollektif hareketin düşüncesi dahi kabul edilmek istenmiyor! — Kim? Kim?

Kim ? Diyorlar). Böylesine bir yargıç dururken, savcı Krivovoya (adlarını kim seçmiş acaba ?) (1) iş düşmüyor.

Duruşmada bütün suçlamaların çürüklüğü anlaşıldı : Vova, pencereden hiç bir şey göremezdi, Olya eski ifadesinden döndü. kızlığının bozulmadığını söyledi, suçun işlenmesi mümkün olan devirde, Potapov'un karısı evde hasta yatıyordu, kocası gözü önünde komşu çingene kızını bozmaz ya ? Kız zaten bir kaç gün önce onlardan bir şeyler çalmış, kendi evinde de geceleme-miş, yaşının 14 olmasına rağmen, iş görmediği duvar dibi bırakmamış! Hepsı anlaşıldı ama, bir Sovyet sorgu yargıcı, Sovyet mahkemesi aldanır mı hiç ? Karar : 10 yıl! Zaferini kutla, yargıçlar sınıfı! Eliniz titremesin, sorgu yargıçları! İşkenceye devam!...

Olanlar, İzvestyanın yazarı yanında, R.S.F.S.R. Yüksek Mahkemesinden destek sağlandığı halde oldu! Ya destek sağlayamamışlara ne oluyor ?...

Akatt savaş aşağı yukarı bir yıl daha sürdü, sonra da Yüksek Mahkemeden karar çıktı : Potapov suçsuzdur, özgürlüğe kavuşturulacak! (Üç yıl yatmıştı). Çocuklara kötülüğü öğretenler ne oldu ? Hiç, attık, tutmadı. Yargıç Avdeyeva'nın arslan göğsüne gölge düştü mü ? Hayır, halkın şerefli temsilcisidir. Stalinci cellât Vasyura'ya bir şey oldu mu ? Yerindedir, tırnağına dokunmadılar.

Esenlikler içinde yaşamaya bak, yargıçlar sınıfı! Biz — senin için yaratıldık, sen bizim için değil. Adalet, senin ayağının bastığı uzun tüylü halı olsun. Sen sağ olasın, o bize yeter.

Adaletin bu türden kesin dengeli durumu, milisin çok işine yaramaktadır : Kendisine romork veya «Suç torbası» olarak adlandırılan sistemi sakıncasızca kullanmaya imkân vermektedir. Bir suç işlenir de, yapan bulunmazsa, bölge milisi kötü not alır, olay milisin yeteneksizliğine, ahmaklığına veya benzer sebebe verilir, hele çoğalmasa halinde. Oysa, yıllık raporda bütün suçların aydınlanmış, suçluların yakalanmış gözükmesi gerek. Bu durumları karşılamak üzere, milis fırsat kollar, karakola bir ahmağın, bir zavallının, kafası körletilmişsin düşmesini bekler. Bir yıl içinde aydınlığa kavuşmamış cinayetler aydınlanıveriyor, «suçlu» yakalanıyor. Yumruk ve işkenceyle itiraf ve imza alındıktan, suçlu yerine gönderildikten sonra, bölge kötü elemandan temizlenmiş oluyor.

Cezasını görmemiş suç kalmadığına göre, toplum hayatı da

(1) Krivoy — Rusça «eğri» demektir.

sağlığına kavuşmuş oluyor. Milisin soruşturmacısı da primini alır.

Toplumun sağlığındaki artış, özellikle asalaklaraavaş ilân edildiği yıl görüldü. Bu karar, azçok 58-10 maddesine benziyordu, onun gibi yapmacıktan sokulgan, maddesel görüşten uzak ve onun kadar — karşı konulamaz cinstendi. (Değil mi ki onu, şair İ. Brodskiy'ye karşı uyguladılar!)

Asalak sözünü ellerine alır almaz, anlamını da dönüştürüverdiler. Asıl asalaklar — yüksek maaş alan işgörmeler, yargıç veya idareci masalarına kuruldular, fakir fukaraya, iş gününün bitiminde başka kazanç kapısını arayanları suçlamaya başladılar, kararlarıyla onları yıldırdılar. Hınçla yapıyorlardı bunu, doyup usanmışların, aç olanlara karşı olan ezeli hınçla. İzvestiya'nın iki utanmaz gazetecisi (*), asalakların Moskova'dan çok uzaklara götürülmesi gerekirken, yakınında kalıyorlar diye şikâyet ettiler. Akrabalardan para ve paket alanların, onları yalnız sıkı koşullar altında değil, şafaktan şafağa kadar çalıştırmak gerektiğini de ekliyorlardı. Aynen, şafaktan şafağa kadar, diyorlar. Hangi komünizmin şafağına, hangi Anayasanın kapsamına sığar, patron hesabına çalışmanın böylesi?

Takımadalarını besleyen önemlice selleri burada saydık. Onların ve devlet hazinesine el uzatanların, hiç durmayan seli sayesinde, adaların nüfusu azalmaz.

Sonra da, «halk milisi» denilen örgüt üyelerinin, sokakta dolaşmaları, kendi karargâhlarında çöreklenerek, yakalaadıklarının dişlerini sökmeleri boşuna değildi. Devlet milisi tarafından seçilen bu yardımcılar, hücum gurubu veya korsanlar, anayasada anılmazlar, yasaya karşı da sorumlulukları yok.

Takımadalarının ikmali hiç durmaz. Toplumumuz çoktandır sınıflardan arıtılmış, gök kubbesinin yarısı çoktandır komünizmin kızılıyla aydınlatılmış, fakat yine de suçluluğun devamı haline alışkınız biz. Azalmıyor bile: Azalacak, kökü kuruyacak diye söz veren de kalmadı artık.

Bizim Yasa güçlü ve beceriklidir. Yeryüzünde «yasa» olarak bilinenlere benzemez.

Salak Romalılar «kânun geri tepmez» diye bir kural icat etmişler. Bizde tepir. Modaya uyan yeni bir kararname çıkar

(*) İzvestiya 23.6.1964

da, önceden tutuklanmışlara uygulanmak istenirse — niçin olmasın? Döviz karaborsacıları ve rüşvetçilerin başına geldi: Taşradan, faraza Kiev'den Moskova'ya listeler yollanır, yasanın geri tepme gücünü kime karşı kullanalım, diye sorulur (süre uzaması veya dokuz gram ⁽¹⁾ söz konusudur). Cevabı alınır ve karar uygulanırdı.

Bizim Yasanın bir de ilerisini görme yeteneği var. Duruşma safhasının ve kararın, duruşmadan önce bilinmesine imkân yok, sanırsınız. Oyle değil işte. Bakarsınız, «Sosyalist Yasaya Uygunluk» adlı dergi, hepsini olacağı gibi, önceden bastı (*). Nası sezmiş? Git sor...

Bizim Yasanın hiç hatırlamadığı bir günah var, yalancı şahitlik, onu suç bile saymaz. Yalancı şahitlerin alayı içimizde, saygın yaşlılığa doğru yol almakta, altına boyanmış son yıllarının tadını çıkarmaktadırlar. Bizim ülke dışında yalancı şahitleri öven başka bir ülke görülmedi, ne tarihte, ne Dünyada!

Bizim Yasa, katil yargıçları ve katil savcılarını da cezalandırmaz. Saygınlık içinde çalışırlar, uzun yıllar çalışırlar, hürmet görererek yaşlanırlar.

Her yaratıcı düşünceye özgü hareketlilik, bizim Yasada da var. Kâh bir yana, kâh diğer yana yalpalar. Bir keresinde: Suçluluğu indirin! Tutuklamaları azaltın! Daha az yargılayın! Hüküm giymişleri kefaletle çıkarın, derler. Sonra da: Kötülüğü kazan! Kefaleti kaldırın! Düzeni ağırlaştırın! Süreleri uzatın! Alçakları idam edin! parolası.

Tutulduğu fırtınalara rağmen, Yasanın gemisi, azametle yoluna devam eder. Yüksek Yargıçlar ve Başsavcılar, tecrübeli pilotlardır, her esintiden etkilenmezler. Genel Kongrelerini toplarlar, önergelerini yollarlar ve gemilerin, çalınca bir rota izlemeye

(*) «Sosyalist Yasaya Uygunluk» (SSCB Savcılık Organı) dergi, Ocak 1962 s. I. Yayın izni 27.12.61. Sayfa 73-74'te Grigoryev'in (Gruzd) makalesi. Başlık: «Faşist Cellâtlar.» Tartu'daki Estonyalı savaş suçlularının davasıdır. Yazar, tanıkların ifadelerini, yargıçların masasında duran maddesel delilleri, sanığın ifadesini, dinleyicilerin reaksiyonlarını, savcının konuşmasını anlatıyor. Ölüm cezasının kararını da yazıyor. Her şey aynen, yazdığı gibi oldu, yalnız 16 Ocak 1962 tarihinde. (Pravda, 17. Ocak). O tarihte dergi basılmış ve satışa arz edilmişti, (Mahkemeyi ertelemişler, fakat dergiye haber vermemişler. Gazeteci 1 yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırılmıştı).

(1) 9 gram — enseye sıkılacak kurşunun tartısıdır.

başlaması halinde dahi, onun çoktandır beklenen, Biricik Doğru Öğretinin öz anlamında olan ve tarihimizin hazırladığı bir aşama olduğunu bildirirler.

Yasamızın gemisi sallantının her türlüşüne alışkın. Eğer yarın bir emirle, düşüncelerdeki ayrılıklar yüzünden, milyonları içeri fıktın, milletleri toptan (eskiler mi olsun ?) ve ayaklanan kentleri Sibirya'ya sürün, adamlar üzerine 4 numara asım derlerse, geminin sağlam gövdesi sarsılmaz, baş bodoslaması eğrilmez bile.

Derjavın demişti (1) :

Eğri yargı soygundan beter.

İşte, nasibimiz odur. Stalin zamamnda öyle, bu kitabın kap-sadığı yıllarda öyle. Yazılmış, basılmış nice ilke, Yasa, Kararı-mız var, kimisi birbiriyle uyum halinde, kimisi çelişir, ne çare ki, ülkemiz onlara göre yaşamaz, tutuklamalar, yargılamalar, onlara göre yapılmaz, onlar göz önünde bile tutulmaz. Olayla-rın pek azında (% 15 ?). Soruşturma ve yargılamanın devletin çıkarı, günün ideolojisi, herhangi bir kodamanın rahat hayatı ve özel durumu ile ilintili olmaması hali ancak, yargı organları-na şu kolaylıktan yararlanmak imkânını sağlayacaktır : Hiç bir yere telefon edilmeyecek, kimseden direktif istenmiyecektir. Bu durumlarda vicdanın sesine kulak verilebilir, gerçekler ko-nuşabilir. Diğer bütün olaylarda, büyük çoğunluğunda, Kolhoz başkanının, köy Sovyetinin, kısım şefinin, fabrika müdürünün, apartman yöneticisinin, karakoldaki milisin, baş doktorun, baş ekonomistin, daire ve servis şeflerinin, özel kısmın, personel kıs-mın, bölge komiserliği sekreterlerinin, parti eyâlet komitesi sek-reterinin ve daha yukarıdakilerin çıkarlarına dokunulmaktadır.

Rahat yazıhaneler arasında telefon konuşmaları başlar, ace-lesi olmayan insanlar birbirlerine, başka küçük bir insanın aklı-betiyle ilgili dostça öğütler verirler, davayı nasıl bir sonuca bağ-lamak gerektiğini söylerler. Küçük insan, büyüklerin hakkında düşündüklerini, plânlarını, diğerlerin verecekleri karara bağlı kendi akıbetini asla bilemez. Duruşma salonuna heyecanla gi-rerken, yüzlerine maske takılmış uyuklayan yargıçlara haklı da-vasını anlatırken, kararın artık yazılmış olduğunu da bilemez. Haksızlığıyla insan yüreğini yakan, çıkarıcı hesapların verdirdi-ği kararı temyiz etmenin de yolu yok.

Var olan, sağır duvar. Duvarın tuğlası yalanın harcıyla bağ-lıdır.

---

(1) Derjavın — Rusya'nın büyük şairlerinden biri, 1743 — 1816.

Bu bölüme «Yasa Bugün» başlığını yakıştırmışız. Doğrusu :
• Kanun yoktur. »

Hep aynı sinsi gizlilik, haksızlığın dağılmamış sisi havamızı kirletmekte, bacalardan çıkan duman misali şehirlerimiz üzerine çökük.

Çelik çemberlerle sıkılmış koskoca ülke, yaşamının yarım asrını tamamladı, ikinci yarıya girdi ve — çemberler duruyor, kanun yoktur.

Yedinci Bölümün Sonu

Sonsöz

Bu kitabı tek başına yazmamalıydım. Bilenlere bölüm bölüm yazdırmak, sonra bir araya gelerek, birbirimize yardım ederek, onu bütünlemek gerektiyordu.

Fakat bunun zamanı gelmedi. Ayrı bölümleri dağıtmak istedim, kabul etmediler, onun yerine yazı veya ağızla öykülerini enlattılar. Varlam Şalenov'a beraber yazalım, dedim fakat o da yanaşmadı.

İşin üstesinden gelmek için, aslında bir büroya gerek vardı : Gazetelere ve radyoya ilânlar verecektik, «seslenin» diyecektik. Yazışmamız olacaktı. Brest kalesi olayında gördüğümüz gibi davranılacaktı.

Bunları yapmak şöyle dursun, düşüncelerimi de, mektupları da malzemeyi de parçalamak, dağıtmak ve saklamak zorunluğundaydım. Bu kitap üzerinde çalışırken, kendimi bile, başka işte çalışır göstermeliydim.

Kitaba başladıktan sonra, bir kaç kere bıraktım. Bir türlü anlayamıyorum, yalnız başına onu yazmama gerek var mıydı ? İş becerebilecek miydim ? Fakat ne zaman ki, topladığım materyele, ülkenin dört bucağından gelen tutuklu mektupları eklendi, görevin bana ait olduğunu anladım.

Anlatmam gerek : Bu kitap, bütün olarak veya Bölümlerin tümü, tek bir dafa olsun, aynı masada bir araya gelmedil. Takımadaları üzerindeki çalışmalarımın en hararetili zamanında, 1965 Eylül ayında, arşivim baskıldı, kitabıma el konuldu. O zaman Takımadalarının yazılmış Bölümleri ve henüz yazılmamışlar için topladığım malzeme, sağa sola uçuruldu ve bir kere daha bir araya gelmedi. Bu riske giremezdim, hele orijinal adlar ve imzalar dururken. Neyin nerede kontrol edileceğini, neyin çıkarılacağını not ederdim, notlarımla, kitabın saklı parçalarının bulunduğu yerleri dolaşır dururdum. N'apalım, böylesine bir çırpınma ve işi sona erdirmeye imkânından yoksunluk, baskı altında tutulan literatürümüze özgü bir durumdur. Kitabıma lütfen o açıdan bakın.

Kitap üzerindeki çalışmamı bir «son» ile noktalamam, onu bitmiş saydığımdan değil, ömrümün kalmadığı düşüncesindendir.

Hoşgörünüzü rica etmekle kalmıyorum, şunu haykırmak istiyorum : Durum elverdiği zaman, sağ kalan dostlar, konunun ehli, toplansınlar, bu

kitabın noksanlarını tamamlasınlar, yanlışları düzeltsinler. (Gerekli ayrıntılara girmeden, olayların benzerlerini anlatmadan). Kitap işte o zaman bitmiş sayılacaktır. Allah yardımcıları olsun.

Zaten bu kadarını başarmış olduğuma şaşıyorum, nice defa, imkân vermezler, diye düşündüm.

Kitabı çok anlamlı, birbirleriyle bağımlı çift yıldönümün kutlandığı yılda tamamladım : Takımadalarını meydana getiren devrimin üzerinden 50 yıl, dikenli telin buluşu üzerinden 100 yıl geçti (1867).

Yıldönümlerinden ikincisini saymamaları mümkün...

27.4.58 — 22.2.967.

Ryazan — Sıgnak.

Sonsözden sonra diyeceklerim

O günlerde acele etmem gerekiyordu. Yazarlar Kongresine yazdığım mektup üzerine, ya benim sonum, ya yazarlığımın sonu gelecekti. Elimdeki müsveddeler de gldecekti. Onu bekliyordum, hesap başka çıktı : Tutuklanacak yerde, durumum sağlamlaştı, ayağım sanki granit'e bastı. O vakit kitabı tamamlama ve gözden geçirme işlerinin bana alt ve boynumun borcu olduğunu anladım.

Kitabı o ara okuyanlar, nihayet birkaç dostumdu, önemli hataları düzeltmeye yardım ettiler. Daha geniş bir okuyucu kitlesi üzerinde onu denetlemeye cesaretim yoktu, günlerden bir gün yapabilirsem, benim için geç kalmış da olabilir.

Bu yıl içinde, karınca kararınca, kitabı tamamlamaya çalıştım. Yine de, kitap bitmedi diye, beni suçlamayın : Ona ekleneceklerin sonu gelmez, Dünyası yanından geçenlerin, yalnızca kafalarını çalıştıranların katacak bir şeyleri bulunur, elbette. Bulduklarının inci taneli dağarında olması da mümkün. Fakat her şeyin bir ölçüsü var, biz de tavana yaklaşmışız zaten, birkaç çekirdeğin karıştırılmasıyla, kaya olduğu gibi dağılabilir.

Yanlış deyim kullandımsa, aynı şeyi iki kere yazdımsa, fikirleri birbirine iyi bağlemedimsa, lütfen bağışlayın : Rahat bırakıldığım tam bir yılım yoktu, hele son aylarda bastığım toprak da, yazı yazdığım masa da, yine kızgın kor haline geldi. Şu son gözden geçirme işinde bile, esertmi bir bütün olarak görmedim, masamda bulunduramadım.

Bu kitap ancak, onu yazmama, düzeltmeme ve saklamama yardım edenlerin sayesinde çıktı, ne var ki, dostlarımla adlarını açıklamak zamanı henüz gelmedi, bunu kendileri de bilirler. Onlara selâmlarımı iletirim.

Rejestrone İstye
Mayıs 1968.

İstedığınız kitapları bulduğunuz
yerde bulamazsanız bizden ödeme
olarak isteyin: Kitaplar birkaç gün
içinde elinizdedir.

Adres : Nebioğlu Yayınevi. Posta
Kutusu 644 - İstanbul.

NEBİOĞLU YAYINLARI

Sovyet Liderlerine Açık Mektup

A. Soljenitsin. — Bütün Dünya'da

Büyük yankılar uyandıran eser. — Fiyatı : 10 Lira.

Soljenitsin'in Hayatı

Osman Nebioğlu — Televizyon Konuşması — Soljenitsin'in Ha-
yatı — Nobel Ödülü Konuşması — Böll'ün Eleştirisi — Hayatın-
dan Fotoğraflar. — Fiyatı : 20 Lira.

Saharov'un İsyanları

Andrey D. Saharov - (Nobel Ödülü). Bu kitap «Hidrojen Bom-
basının Babası» diye anılan Rus Bilgini Saharov'un, Sovyet Re-
jimine karşı isyanlarını yansıtmaktadır. — Fiyatı : 30 Lira.

K. G. B. (Rus Gizli Emniyet Teşkilâtı)

John Barron - Sovyet Gizli Casusluk Kuruluşunun İç Yüzü —
Sovyetler, Dünya Düzenini ve Dünya devletlerini yıkmak için
nasıl çalışıyorlar? — Fiyatı : 40 Lira.

C. I. A. (Amerikan Gizli Emniyet Teşkilâtı)

V. Marchetti ve J. D. Marks - C. I. A.'nın İç Yüzü ve Gizli Ope-
rasyonları. — 35 Lira.

Cenneti Arayan Kadın

G. Quitner - Rusya'ya giden bir öğretmen kadının gerçek hayatı.
Her öğretmen ve her aydının okuyacağı bir hayat romanı.
Fiyatı : 25 Lira.

Veruşka

E. von Percha - Rus ihtilâli içinde geçen bir aşk ve dehşet roma-
nı. — Fiyatı : 30 Lira.

Keşifler ve Kadınlar

Yosif Kalinikov - Rusya'da keşiflerin gizli hayatını, ihtilâlin deh-
şetini anlatan roman. Rusya'da yasaklanmıştır.
2. Bası. — Fiyatı : 40 Lira.

Tayga Sürgünleri

Konsalik - Sibiry'a'da düşen bir uçaktan kurtulanların karşıla-
ştıkları korkunç tehlikeler ve çılgın aşklar. Nefes almadan oku-
nacak bir roman. — Fiyatı : 30 Lira.

Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti. P. K. 644 — İstanbul

1 — Yazar Hürriyete kavuştuktan sonra.

2 — Vinnitsa'da kurşuna dizilenleri yakınları tophise çalışıyor.

3 — Özel Kamptan salıverildikten sonra. (1953)

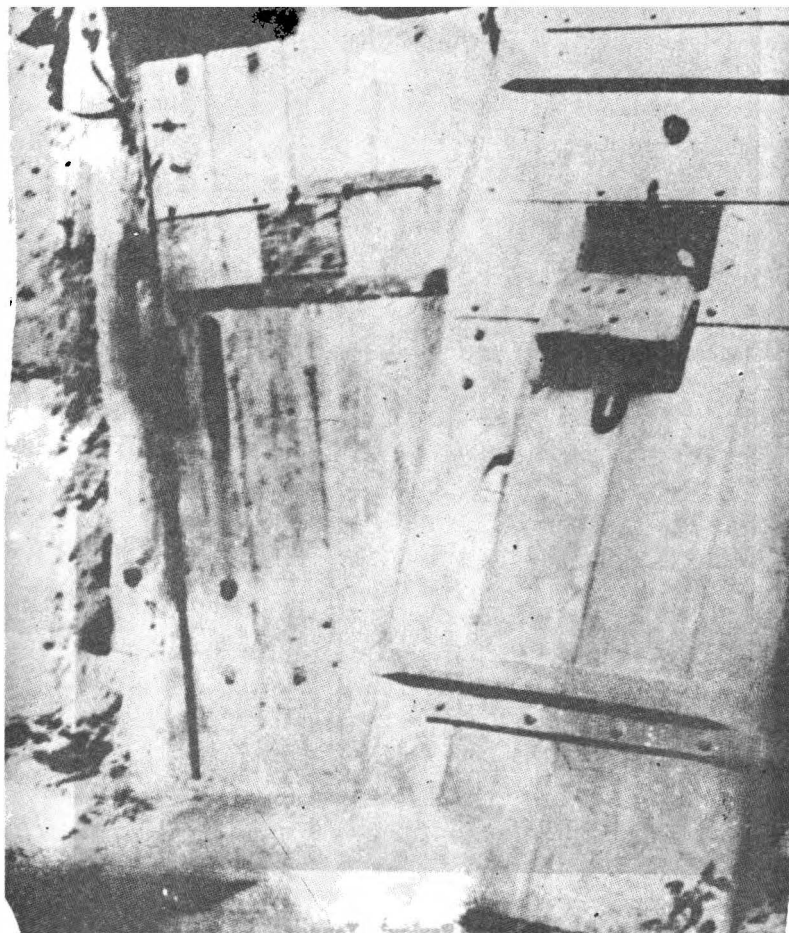

4 — Üst arama.

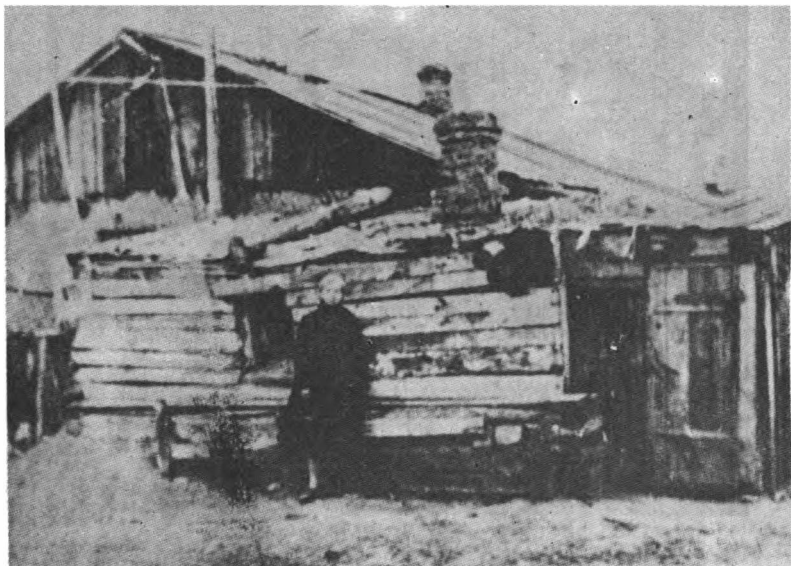

5 — Georgi Pavlovič Tenno.

6 — Ekibastuz BUR'un kapısı.

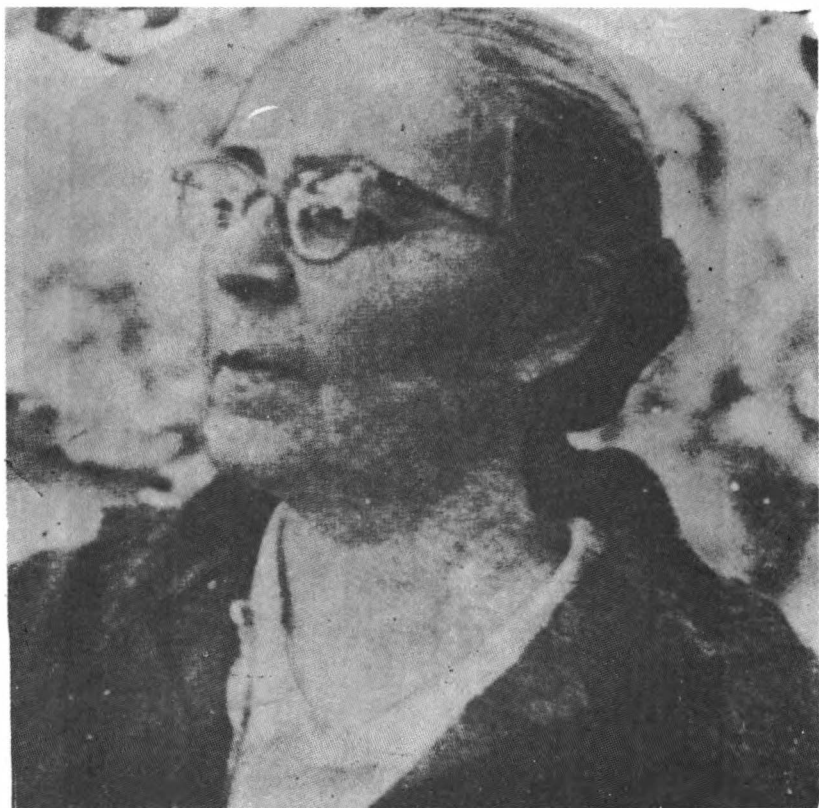
7 — Bayan Surotseva kulübesinin yanında.

8 — VGS Barakası — Geçici Yapımcılık Barakası.

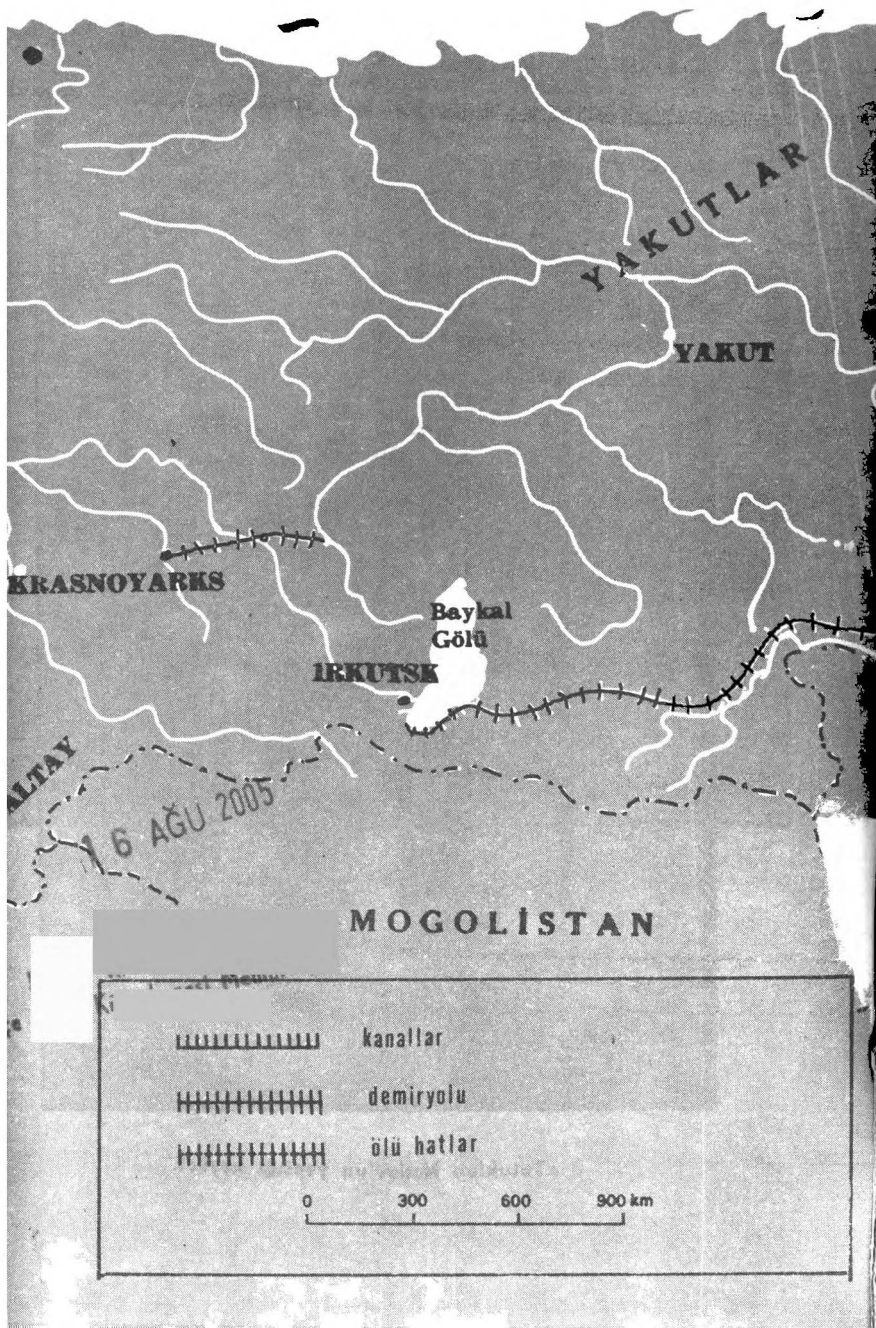
- Bayan Kadatskaya ve kocasının gençlik resmi.

— Bayan Kadatskaya'nın bugünkü hali,

- «Tutuklu» Nedov'un yaptığı heykel.

Bunları anlatmak için,
ömrü vefa etmiyenlere
tahaf edilmiştir.»
Aleksander Soljenitsin

Savaş sırasında hür iken

Toplama Kamplarında

Yeniden Hür

«İnsan tabiatı bir sürü sır ve çelişki ile doludur. Bu sırların biri şudur: Nasıl oluyor da alçaltıcı esaret yükünün yerin dibine batırdığı insanlar kendilerinde yeniden yücelme ve kurtulma gücünü bulabiliyorlar?»
GULAG Takım Adaları geçmişte oluşmuş bir takım olayları değil, aksine tamamen bugün oluşan ve devam etmekte olan gerçekleri yansıtmaktadır.»

Aleksander Soljenitsin

1141400006053